UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jasna Mikić

Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2020

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jasna Mikić

Mentorica: prof. dr. Aleksandra Kanjuo Mrčela
Somentorica: doc. dr. Katja Plemenitaš

Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2020

OCENJEVALKE IN OCENJEVALCI DOKTORSKE DISERTACIJE

zasl. prof. dr. Maca Jogan, predsednica Komisije za spremljanje doktorske študentke
red. prof. dr. Anita Peti-Stantić, članica Komisije za spremljanje doktorske študentke
izr. prof. dr. Anton Kramberger, član Komisije za spremljanje doktorske študentke

Posebna zahvala gre …

prof. dr. Aleksandri Kanjuo Mrčela, dragi mentorici, ki je verjela vame od prvega dne, me usmerjala in spodbujala ter vedno skrbela, da bo doktorska izkušnja tudi zabavna.

somentorici doc. dr. Katji Plemenitaš za vse nasvete, članu in članici komisije izr. prof. dr. Antonu Krambergerju in prof. dr. Aniti Peti-Stantić za konstruktivno kritiko, predvsem pa predsednici komisije zasl. prof. dr. Maci Jogan za mnoge nove vpoglede v raziskovalne teme.

vsem intervjuvanim, zaposlenim na Zavodu za zaposlovanje in Statističnem uradu RS ter sodelavcem na Nevrološki kliniki.

doc. dr. Miroljubu Ignjatoviću (Mikiju), ki je nenehno skrbel za (ravno pravšnjo) raven nervoze.

staršem, bratu ter prijateljem in sošolcem, ki so s (takšnimi in drugačnimi) metodami skozi študij skrbeli, da sem ohranjala stik z realnostjo.

nenazadnje in predvsem pa mojemu Roku, ki je bil najbolj potrpežljiva in ljubeča konstanta v tem razburkanem obdobju. Hvala za vse!

Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile

Povzetek

Doktorska disertacija obravnava tematiko jezika in družbene (ne)enakosti spolov na trgu delovne sile. Ta je primarno analizirana skozi preučevanje dveh ključnih pojmov v nalogi, spola in jezika, ki sta s svojo vpetostjo v odnose na trgu delovne sile razumljena kot ključna elementa družbene strukture in njene reprodukcije. Ta predpostavka temelji na razumevanju družbe in trga delovne sile kot segregiranega prostora, na katerem spolni stereotipi, tudi kot odraz androcentričnega družbenega reda, še vedno močno vplivajo na predstave o spolni primernosti oseb za opravljanje določenega poklica, kar se odraža v prevladujoči spolni delitvi na maskulizirane in feminizirane poklice na trgu delovne sile. Jezik je v omenjene odnose vključen kot družbeno orodje, ki poleg tega, da omogoča sporazumevanje, vpliva tudi na mentalne predstave ljudi na trgu delovne sile (odraža in narekuje večjo spolno primernost pri zaposlovanju v poklice), s čimer odraža in pomaga reproducirati seksistično družbo.

V prvem poglavju so opredeljena raziskovalna vprašanja, ki temeljijo na omenjenih izhodiščih in se osredotočajo na različne vidike jezikovnih in družbenih sprememb v zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji: na načine spreminjanja jezika za opisovanje in urejanje položaja žensk in moških na trgu delovne sile; na načine spodbujanja enakosti spolov na trgu delovne sile in v jeziku ter na načine, na katere raba (ne)seksističnega jezika vpliva na zaznavo o ustreznosti moških in žensk v določenih poklicih. Odgovori na vprašanja so podani s pomočjo inovativnih metodoloških pristopov, ki vključujejo več kvalitativnih, kvantitativnih in kombiniranih raziskav, ki se uporabljajo v sociološkem, sociolingvističnem in nevroznanstvenem raziskovanju. Raziskovanje je sestavljeno iz štirih metodoloških pristopov. Prvi del je namenjen pregledu in analizi relevantne literature, drugi pregledu stanja, tretji vključuje zaznavanje praks in razvoja (ne)seksistične rabe jezika, zadnji pa razumevanje in učinkovanje (ne)seksističnega jezika. Raziskava, ki se posveča součinkovanju jezikovnih in družbeno-ekonomskih sprememb v slovenskem jezikovnem, kot tudi političnem, ekonomskem in družbenem okolju, je nov vpogled v tematiko spola in jezika in se v mnogih vidikih razlikuje od predhodnih raziskav, ki so temeljile bodisi na raziskovanju enega družbenega fenomena (in nepovezovanju z drugimi družbenimi vidiki), bodisi na tujih jezikih, ki temeljijo na drugačnih kulturnih okoliščinah in jezikovnih specifikah, zaradi česar je prenos teh znanj v naše okolje in jezik neustrezen.

Drugo poglavje podrobno pojasnjuje koncepta spola in jezika ter ju vsebinsko osredotoča na konkretno področje doktorske disertacije. Tretje poglavje skozi zgodovinski pregled opredeli družbeni in ekonomski položaj moških in žensk ter identificira različne vidike spolnega razlikovanja na trgu delovne sile. Ti vidiki so predstavljeni sprva na primeru (pretežno) razvitih kapitalističnih gospodarstev (in njihovih družb) (zaradi številne literature, ki je obravnavala položaj žensk in moških v družbi in na trgu delovne sile), nato pa konkretno na primeru Slovenije. Četrto poglavje obravnava jezik kot sredstvo za (re)produkcijo družbenih razmerij in razmerij moči med spoloma. Poglavje v prvi točki obravnava različne pristope k preučevanju jezika – na eni strani jezikoslovni vidik in na drugi povezovanje z družbenimi vidiki, tj. s kognitivnim zaznavanjem in diskurzom. V naslednji točki je opredeljena vloga spola v različnih jezikovnih sistemih po svetu. Na podlagi razumevanja posebnosti različnih jezikov in izražanja spola v jeziku lažje razumemo možnosti, ki jih določen jezik ponuja za seksistično izražanje. V zgodovinskem pregledu raziskav spola in jezika, v tretji točki, so izpostavljeni najpomembnejši modeli, ki skozi različna težišča (dominance, razlik, primanjkljaja) obravnavajo jezik, ki so ga uporabljale ženske in ki je bil v rabi za opisovanje žensk. Poglavje v nadaljevanju obravnava tudi konkretno temo seksističnosti jezika oz.

seksistične rabe jezika, ki je opazovana na dveh ravneh. Na ravni semantike je obravnavan jezik in govor žensk in moških, opredeljene so posebnosti 'moških' in 'ženskih' besed in navedeni primeri, pri katerih prihaja do semantične asimetrije med 'ženskimi' in 'moškimi' izrazi oz. poimenovanji. Opazovani so tudi načini, na katere se izključenost žensk iz produkcije večine kulturnih praks – tudi jezika – kaže v neslišnosti in nevidnosti žensk v jeziku, ter načini, na katere je podrejenost žensk lahko izražena tudi s prakso prevzemanja partnerjevega priimka. Jezikovni seksizem na nivoju slovnice obravnava moško generično obliko kot neustrezno za naslavljanje samo žensk ali moških in žensk skupaj. V naslednji točki so predstavljeni pristopi, ki so v rabi za uvajanje jezikovnih sprememb, in opredeljene ovire v doseganju teh sprememb. Seksistični jezik je obravnavan tudi neposredno na področju trga delovne sile, in sicer predvsem iz vidika zaznavanja poklicev oz. poklicnih skupin na podlagi oblike (slovničnega spola), v kateri so predstavljeni. To poglavje prinaša pomembne zaključke, ki poudarjajo, da igra moška slovnična oblika pomembno vlogo v zakrivanju žensk v jeziku, vendar opozarjajo, da imajo lahko neseksistične jezikovne alternative (npr. obojespolni zapisi, nevtralizacija ali delitvene oblike), čeprav spodbujajo bolj spolno uravnotežene mentalne predstave pri ljudeh, tudi negativne posledice na zaznavanje (predvsem) žensk.

Peto poglavje predstavlja politično-ekonomske okoliščine sprememb na trgu delovne sile in v jeziku v zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji. To poglavje ima ključno vlogo pri odgovorih na raziskovalna vprašanja, saj kontekstualizira (v empiričnem delu odkrite) jezikovne spremembe in jih pomaga umestiti v zgodovinsko dogajanje. Šestdesetletno obdobje je razdeljeno na tri dvajsetletna obdobja; socialistično obdobje (1958–1978), tranzicijsko obdobje (1978–1998) ter obdobje vzpona neoliberalizma in evropske integracije (1998–2018), ki služijo kot oris za opredelitev osnovnih značilnosti in razlik med obdobji. Znotraj vsakega od obdobij so opredeljene ključne politično-ekonomske razmere in pregled zakonodaje na področju enakosti spolov (tudi trga delovne sile). Šesto poglavje predstavi slovenski jezik in opredeli izražanje spola v slovenskem jeziku, s posebnim poudarkom na ženskih poimenovanjih. V poglavju so izpostavljeni seksistični vidiki slovenskega jezika, ki so razdeljeni v dve večji kategoriji: nezaznamovana raba moškega spola in neenakovredno naslavljanje in opisovanje žensk in moških. Pri obeh kategorijah so navedeni primeri raziskav slovenskega jezika, ki potrjujejo seksističnost v rabi jezika. Poglavje obravnava tudi zgodovinski razvoj neseksistične rabe jezika pri nas, v katerem so opredeljeni ključni dogodki in akterji oz. akterke, ki so pripomogle k razvoju področja. V zadnji točki v tem poglavju so na osnovi pregleda mednarodnih in slovenskih jezikovnih politik predstavljeni načini odpravljanja jezikovnega seksizma.

V empiričnem delu naloge so podani rezultati in analize vseh štirih empiričnih raziskav; analiz časopisov, zaposlitvenih oglasov, nevrolingvistične raziskave ter intervjujev, ki so ponudili vpogled v rabo (ne)seksističnega jezika na trgu delovne sile skozi čas. V odgovorih na raziskovalna vprašanja so bili ti izsledki povezani tako s podatki o politično-ekonomskih spremembah in položaju žensk in moških na trgu delovne sile po posameznih obdobjih, kot tudi s spremembami v jezikovni normi in zakonodajni urejenosti področja enakosti spolov in trga delovne sile. Cilj združevanja vseh podatkov v odgovoru na glavno raziskovalno vprašanje je razložiti vpliv posameznih dejavnikov na jezikovne in družbene spremembe ter ponudili odgovor na vprašanje, ki obravnava povezanost sprememb v jeziku in družbenih razmerjih med spoloma na trgu delovne sile v Sloveniji. V zaključku so strnjene ključne ugotovitve, izpostavljene nekatere omejitve naloge in podani napotki za nadaljnje raziskovanje teme spola in jezika.

Ključne besede: spol, jezik, slovenščina, seksizem, seksistični jezik, spolno občutljiva raba jezika, trg delovne sile, poklicna poimenovanja, družbene neenakosti.

Language and Social (In)Equality of Genders in the Labour Market

Abstract

This PhD thesis addresses the themes of language and social (in)equality of genders in the labour market. Primarily, the subject matter is analyzed through the examination of two key concepts in the thesis: gender and language, which are in their fundamental integration within labour market relations understood as key elements of social structure and its reproduction. This assertion stands on the conceptualization of society and the labour market as a segregated space where gender stereotypes, among other as a reflection of the androcentric social order, continue to significantly influence the perceptions of the relative gender suitability of individuals for the conduct of specific occupations, resulting in the predominant gender division of occupations on the labour market into masculinised or feminised ones. Language interacts with the aforementioned relations as a social instrument. Next to enabling communication, it also influences the conceptual framework of the people and relations participating in the labour market (reflecting and dictating greater or lesser "gender suitability" in the allocation of occupations), through which it reflects and helps reproduce sexist societal patterns.

The first thesis chapter defines the research questions based on the above groundwork, focusing on various aspects of observed linguistic and societal changes during the past sixty years in Slovenia: the ways language has (been) changed in the context of classifying and describing the position of women and men in the workplace and the labour market; the ways gender equality was encouraged in the labour market and in language, and the ways in which the use of (non)sexist language affects the perception of the relative competence of men and women to perform specific occupations. Answers to these questions are provided using innovative methodological approaches that include several qualitative, quantitative and combined research cases grounded in sociological, socio-linguistic and neuroscientific examination. Featured research consists of four methodological perspectives. The first part is dedicated to the overview and analysis of relevant literature, the second to an overview of the current state of conditions, the third to a study of the practices and development of (non)sexist language use, and finally, the last dealing with the notion, conceptualization and context-shaping effects of (non)sexist language. The research, delving into the synergistic effect of linguistic and socio-economic changes in the Slovene language, as well as in the political, economic and societal context, offers new insight into the subject of gender and language in many ways differing from existing research, that is either grounded in the exploration of a single societal phenomenon (independently from other social aspects), or based in foreign languages – whose cultural realities and circumstances, as well as linguistic specifics, are different from the Slovene, meaning that their direct application to the Slovene language and cultural setting is not entirely suitable.

The second chapter elaborates on the concepts of gender and language, and orients them contextually into the field of the PhD thesis. In the third chapter, a historical overview examines the social and economic situation of men and women, and identifies various aspects of gender-perception differences in the labour market. These aspects are presented initially on the examples of (mostly) developed capitalist economies (and their societies) (due to their abundance of literature thematizing the position of women and men in society and the labour market), and further specifically on the example of Slovenia. The fourth chapter treats language as a means of (re)producing social and power relations between the genders. Its first section addresses the various approaches to studying language – on the one hand the linguistic perspective, and on the other its mutual interaction with broader social aspects,

such as cognitive perception and discourse. The next section defines the role of gender in various language systems of the world. Based on the understanding of the specifics and gender expression mechanisms of different languages, one is able to more easily grasp the range of possibilities of a certain language to facilitate sexist expression. The historical overview of research into gender and language, constituting the third section, puts forward the most important models that through a variety of focuses (dominance, differences, deficit) analyze the language used concerning women, or used to describe traditionally 'feminine' activities. The chapter further addresses the concrete subject of sexist language or its use, observed on two levels. On the level of semantics it examines language and speech by males and females, defining the specifics of traditionally-perceived 'male' and 'female' terms along with usage examples where significant semantic asymmetry exists between 'female' and 'male' terms. Observed are also the ways in which the exclusion of women from the production of most cultural practices –including language–, illuminates the invisibility and lack of female representation within language reproduction; alongside the ways in which female subordination may be inferred through the cultural practice of adopting the male partner's family name in marriage. On the level of grammar, analysis of language sexism examines the standard male generic form, as inappropriate for addressing female-only or gender-mixed groups. The next chapter presents approaches used to implement linguistic changes and the obstacles to their success. Sexist language is examined also in the practical labour market environment, where focus is on the cultural perception of occupations based on the gender form (grammatical gender) in which they are presented. This chapter brings important conclusions that stress how the generic male grammatical form plays a significant role in the concealment of female participation, whereas also exploring how non-sexist language alternatives (e.g. word pairs, neutralized or gender-inclusive forms), although encouraging more gender-balanced cognitive and cultural perceptions, may also have negative consequences on the perception of (primarily) women.

The fifth chapter presents the political-economic context of changes in the labour market and language, throughout the past sixty years in Slovenia. This chapter plays a key role in answering the research questions, since it contextualizes (in the empirical part outlined) language changes and helps position them in historical development, so as to establish vectors of change. The 60-year period is divided into three twenty-year periods in Slovenia; the socialist period (1958–1978), the transition period (1978–1998), and the neoliberal and EU integration period (1998–2018), which serve as a frame for viewing the fundamental characteristics and differences between these respective eras of Slovene society. Within each, key political-economic conditions are examined along with an overview of the gender equality legislation (including in the labour market context). The sixth chapter presents particularities of the Slovene language and describes the expression of gender and gendered language in the Slovene grammar, with special attention on feminine grammatical expressions. The chapter illuminates certain sexist aspects of the Slovene language, summarising them within two categories: generic use of the masculine grammatical form, and unequal addressing and describing of women and men. Both categories include examples of research into Slovene language which show problematic sexist use of language. Furthermore, the chapter addresses the historical development of non-sexist language in this geographical space, looking at the key events and contributors towards positive development. Based on an overview of international and Slovene language policies, the last section of this chapter presents effective ways of mitigating sexist language use.

The empirical part of the thesis states the results and analyses of all four empirical research cases: the analysis of newspapers, of job advertisements, neurolinguistic research, and interviews providing insight into the use of (non)sexist language in the labour market across

time. In the answers to the research questions, these findings are applied to the data on political-economic changes and situation of women and men in the labour market according to respective time periods, the changes in accepted language norms, and the legislative framework in the field of gender equality and the labour market. The aim of consolidating and integrating all the data pertaining to the main research question is to shed light on the influence of specific individual factors on real linguistic and social changes, and answer questions regarding the synergistic effect of changes in language and social relations between the genders on the Slovene labour market. The conclusion provides a summary of key findings, while exposing certain limitations of the thesis, and offers guidelines for the further exploration of the subjects of gender and language.

Keywords: gender, language, Slovene grammar, sexism, sexist language, gender-sensitive language use, labour market, job titles, social inequality.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD 17
1.1 Raziskovalna vprašanja 20
1.2 Načini zbiranja podatkov 23
1.3 Struktura doktorske disertacije 25
2 POJASNITEV OSNOVNIH POJMOV 27
2.1 Spol 27
2.2 Jezik 31
3 DRUŽBENI IN EKONOMSKI POLOŽAJ ŽENSK IN MOŠKIH 36
3.1 Razumevanje položaja žensk in moških v družbi in na trgu delovne sile 37
3.1.1 Odnosi med spoloma v zasebni sferi 39
3.1.2 Položaj žensk in moških v javni sferi 43
3.2 Spolna neenakost in diskriminacija na trgu delovne sile 51
3.2.1 Spolne neenakosti na slovenskem trgu delovne sile 62
4 JEZIK KOT SREDSTVO ZA (RE)PRODUKCIJO DRUŽBENIH RAZMERIJ IN RAZMERIJ MOČI MED SPOLOMA 68
4.1 Pristopi k obravnavi jezika 68
4.1.1 Jezik z vidika jezikoslovja 69
4.1.2 Jezik in kognitivno zaznavanje 72
4.1.3 Diskurz 74
4.2 Spol v različnih jezikovnih sistemih 79
4.3 Zgodovinski pregled raziskav spola in jezika 83
4.4 Seksistični jezik in seksistična raba jezika 97
4.4.1 Jezikovni seksizem na nivoju semantike (pomenov) 101
4.4.1.1 Jezik in govor žensk in moških 102
4.4.1.2 'Moške' in 'ženske' besede 104
4.4.1.3 Semantična asimetrija in dvoumnost ženskih poimenovanj 106
4.4.1.3.1 Ženska kot 'orodje' in 'neživo' 108
4.4.1.4 Neslišnost in nevidnost žensk 110
4.4.1.5 Priimek kot odraz ženske podrejenosti/pripadnosti moškemu 112
4.4.2 Jezikovni seksizem na nivoju slovnice 116
4.4.2.1 Moška generična oblika 116
4.5 Pristopi k jezikovnim spremembam 121

4.5.1 Nasprotovanje spremembam v seksistični rabi jezika 128
4.6 (Ne)seksistični jezik na trgu delovne sile 130
4.6.1 Učinki jezikovnih alternativ na zaznavanje žensk in moških v poklicnih vlogah 133
4.6.1.1 Nevrolingvistični pristop k raziskovanju vplivov stereotipnosti in slovnične oblike poklica na zaznavanje poklicnih vlog 139
4.6.2 Negativne strani neseksističnih poklicnih poimenovanj 146
5 POLITIČNO-EKONOMSKI KONTEKST SPREMEMB NA TRGU DELOVNE SILE IN V JEZIKU V ZADNJIH ŠESTDESETIH LETIH V SLOVENIJI 151
5.1 Socialistično obdobje (1958–1978) 159
5.2 Tranzicijsko obdobje (1978–1998) 169
5.3 Obdobje vzpona neoliberalizma in evropske integracije (1998–2018) 188
6 SLOVENSKI JEZIK 206
6.1 Spol v slovenskem jeziku 206
6.1.1 Ženska poimenovanja z vidika besedotvorja 210
6.2 Seksistični vidiki slovenskega jezika 212
6.2.1 Nezaznamovanost moškega spola in nevidnost ženskega (spola) v jeziku .. 212
6.2.2 Neenakovredno naslavljanje in opisovanje žensk in moških 217
6.2.2.1 Ženska poklicna poimenovanja 222
6.2.2.2 Priimek kot kazalnik ženske odvisnosti od moškega 227
6.3 Razvoj neseksistične rabe jezika na Slovenskem 229
6.4 Odpravljanje jezikovnega seksizma 249
6.4.1 Mednarodne jezikovne politike 250
6.4.2 Slovenske jezikovne politike 258
6.4.2.1 Urejanje spolno občutljive rabe jezika na državni ravni 260
6.4.2.2 Smernice za spolno občutljivo rabo jezika 268
7 REZULTATI EMPIRIČNIH RAZISKAV 276
7.1 Metodološka pojasnitev predstavljenih analiz 277
7.2 Analiza časopisov in revij 284
7.3 Analiza zaposlitvenih oglasov 297
7.4 Analiza nevrolingvistične raziskave 322
7.5 Analiza intervjujev 332
8 DISKUSIJA 347

8.1 Kako se je v Sloveniji spreminjal jezik, s katerim se je opisoval in urejal položaj žensk in moških na trgu delovne sile? 348
8.2 Kako se je na splošno in v jeziku spodbujala enakost spolov na trgu delovne sile v Sloveniji? 360
8.3 Kako (ne)seksistična raba jezika vpliva na zaznavo ustreznosti moških in žensk v poklicnih vlogah? 373
8.4 Odgovor na temeljno raziskovalno vprašanje 375
9 ZAKLJUČEK 393
10 VIRI 397
11 STVARNO IN IMENSKO KAZALO 460
PRILOGE 471
PRILOGA A: METODOLOŠKA POJASNITEV PODATKOV O DELOVNI SILI V ZADNJIH ŠESTDESETIH LETIH 471
PRILOGA B: ČASOVNICA DOGODKOV V RAZVOJU NESEKSISTIČNE RABE JEZIKA 472
PRILOGA C: ANALIZA ČASOPISOV 474
PRILOGA C.1: Metodologija 474
PRILOGA C.2: Izbor časopisov in revij 476
PRILOGA C.3: Postopek analize 479
PRILOGA C.4: Analiza po letih 480
PRILOGA Č: ANALIZA ZAPOSLITVENIH OGLASOV 543
PRILOGA Č.1: Metodološka pojasnitev analize zaposlitvenih oglasov 543
PRILOGA Č.2: Omejitve raziskave 546
PRILOGA D: ANALIZA NEVROLINGVISTIČNE RAZISKAVE 548
PRILOGA D.1: Metodologija 548
PRILOGA D.2: EEG snemanje, preprocesiranje in analiza 551
PRILOGA D.3: Primeri eksperimentalnih stavkov 553
PRILOGA D.4: Obrazec za obveščeno soglasje k sodelovanju v raziskavi 580
PRILOGA D.5: Soglasje Etične komisije Fakultete za družbene vede 583
PRILOGA E: INTERVJUJI 584
PRILOGA E.1: Vprašalnik za intervjuje s strokovnjaki in strokovnjakinjami na področju jezikoslovja in sociologije 584
PRILOGA E.2: Vprašalnik za intervjuje s predstavniki in predstavnicami institucij oz. organizacij, ki se ukvarjajo s tematiko neseksističnosti jezika 586

PRILOGA E.3: Obrazec za obveščeno soglasje k sodelovanju v raziskavi 587

KAZALO TABEL

Tabela 4.1: Izražanje spola v različnih jezikovnih vrstah 81
Tabela 7.1: Primerjava rabe poklicnih poimenovanj (v štirih časovnih točkah in v treh časopisih/revijah) 296
Tabela 7.2: Pregled analiziranih zaposlitvenih oglasov po poklicnih skupinah 297
Tabela 7.3: Prevladujoča slovnična oblika zapisa zaposlitvenega oglasa po poklicnih skupinah in letnicah 315
Tabela 7.4: Raba nevtralnih oblik v zaposlitvenih oglasih po poklicnih skupinah in letnicah 317

KAZALO SLIK

Slika 3.1: Reprodukcija spolno specifičnega delovanja v javni in zasebni sferi v androcentrizmu 48
Slika 3.2: Položaj žensk in moških v družbi in na mestih odločanja v Sloveniji 64
Slika 4.1: Učinka N400 in P600 na podlagi jezikovnih neskladnosti 144
Slika 7.1: Delež slovničnih oblik v zapisovanju poklicev po poklicnih skupinah za leto 1958 301
Slika 7.2: Delež slovničnih oblik v zapisovanju poklicev po poklicnih skupinah za leto 1978 304
Slika 7.3: Delež slovničnih oblik v zapisovanju poklicev po poklicnih skupinah za leto 1998 307
Slika 7.4: Trendi v zapisovanju zaposlitvenih oglasov po letih, z upoštevanjem M/Ž oblike kot nevtralne 312
Slika 7.5: Trendi v zapisovanju zaposlitvenih oglasov po letih, s predpostavko, da M/Ž oblika ne nevtralizira (popolnoma) uporabljene moške slovnične oblike 312
Slika 7.6: Delež moških, ženskih in nevtralnih oblik zapisov zaposlitvenih oglasov v poklicni skupini zakonodajalci in zakonodajalke 318
Slika 7.7: Delež moških, ženskih in nevtralnih oblik zapisov zaposlitvenih oglasov v poklicni skupini tehniki in tehnice 319
Slika 7.8: Delež moških, ženskih in nevtralnih oblik zapisov zaposlitvenih oglasov v poklicni skupini uradniki in uradnice 320
Slika 7.9: Razporeditev odgovorov 'da' glede na slovnično obliko poklica 324
Slika 7.10: ERP valovne oblike za primerjavo ženskih pogojev in napak 325
Slika 7.11: ERP valovne oblike za primerjavo ženskih in moških pogojev 326
Slika 7.12: Topografske slike, ki kažejo na razlike v obdelavi ženskega in moškega spola po

generični obliki 327

1 UVOD

V pričujočem delu obravnavamo jezik in družbeno (ne)enakost spolov na trgu delovne sile v Sloveniji. Izhajamo iz izhodišča, da so odnosi med spoloma dinamično oblikovani odnosi moči, vključeni v družbene procese in institucionalizirani v družbenih okoliščinah, na podlagi katerih ljudje usmerjajo svoje delovanje v smeri, ki je blizu idealom moškosti ali ženskosti (Calasanti, 2010, str. 721). Pri tem velja, da imajo moške spolne vloge in moškost višji družbeni status kot ženske spolne vloge in ženskost, kar ustvarja odnose moči med 'nadrejenim' in 'podrejenim' spolom (Wharton, 2012; Koletnik, Grm in Gramc, 2016) v družbi in na trgu delovne sile. Trg delovne sile je preplavljen s stereotipnimi normami in prepričanji, ki določajo ustreznost poklicev, položajev in delovnih razmer glede na spol (Eagly, 1987). Takšna praksa je seksistična in se izraža v formalnih ali neformalnih oblikah spolne segregacije, ki označuje pojav, ko delovna mesta v določenih panogah (horizontalna oz. poklicna segregacija) ali položajih (vertikalna segregacija) zaseda večinoma eden od spolov (Bettio in Verashchagina, 2009). Neenakost med spoloma, v družbi in na trgu delovne sile tako ostaja še vedno zelo aktualno vprašanje, kljub številnim zakonodajnim in nekaterim manj formalnim poskusom spoprijemanja s to problematiko.

Seksizem je eden najpomembnejših konceptov, ki ga obravnavamo v doktorski disertaciji in katerega razumemo kot »celoto prepričanj, stališč, vzorcev delovanj in praktičnih vsakdanjih delovanj« (Jogan, 1992, str. 1141–1142). Tovrstno »celovito družbeno (re)produciranje spolno pristranskih vzorcev obnašanja in pravil delovanja« (Jogan, 2001a) je rezultat zgodovinskih razmerij moči med moškimi in ženskami, ustvarja hierarhijo v zaznavanju večvrednosti enega spola nad drugim in se uveljavlja kot norma v odnosu do družbenih praks (Litosseliti, 2006, str. 13). Prisotnost seksizma v družbi bo prikazana kot odraz vseprisotnih in samoumevnih spolnih stereotipov[1] in predsodkov, ki močno vplivajo na predstave o tem, kako bi se ljudje glede na svoj spol morali obnašati, delovati itd. (Talbot, 2003, str. 471). Iz tega razloga prepoznavamo in obravnavamo najbolj prevladujočo obliko seksizma – androcentrizem kot rutinizirano »neločljivo sestavino strukture družbe oziroma njenega institucionalnega reda« (Jogan, 2001a, str. 1) in enega najbolj trdovratnih vzrokov za obstoj družbene neenakosti spolov (Robnik, 2016, str. 9, 89).

[1] Posledice se kažejo v tem, da so določene lastnosti v kulturi prepoznane kot 'ženske', druge kot 'moške' – te pa nimajo vedno pomembne povezave z realnimi značilnostmi posameznikov in posameznic. Moški so videni kot agresivni, izkoriščevalski, strateški, logični, racionalni, tekmovalni, ženske pa emocionalne, podredljive, negujoče, sodelovalne, intuitivne (Coates, 1993). Te predstave veljajo predvsem za stereotipe, ki izhajajo iz družb razvitih kapitalističnih gospodarstev.

Literatura na področju enakosti spolov je zelo obsežna in obravnava odnose med ženskami in moškimi v razmerah družbeno ustvarjenih praks, ki predstavljajo izhodišče neenakih možnosti in priložnosti za določen spol, pogosto ženski (npr. Walby, 1997; de Beauvoir, 1999; Connell, 2002 itd.). Mnoge avtorice in avtorji so enakost med spoloma opazovali skozi vidik neenake porazdelitve moči med ženskami in moškimi v organizacijah in na trgu delovne sile ter v javni in zasebni sferi (npr. Oakley, 2000; Crawford, 2001; Koivunen, 2015 itd.). Jezik in diskurz, ki služita kot orodje za reprodukcijo družbe in (ne)enakosti med spoloma (npr. Lakoff, 1975; Spender, 1980; Irigaray, 2002; Holmes, 2006; Litosseliti, 2006; Mills, 2008 itd.) sta postala predmet (znanstvenih) razprav o diskriminaciji šele v zadnjih nekaj desetletjih (šestdeseta in sedemdeseta leta 20. stoletja), predvsem med tujimi avtoricami in avtorji ter pri obravnavi jezikov, ki izhajajo predvsem iz razvitih kapitalističnih gospodarstev/družb (Velika Britanija, ZDA) (večina dostopne literature je v angleščini, čeprav so v sklopu analiz omenjeni tudi drugi jeziki) (Plemenitaš, 2014, str. 18–19).

Ena od osnovnih predpostavk prvih raziskav spola in jezika je, da je družba pristranska (favorizira moške) in da se ta pristranskost nahaja tudi v jeziku. Ta vrsta pristranskosti se je najpogosteje označevala kot 'seksizem v jeziku', a so bili v rabi tudi drugi izrazi[2]. Izraz je opisoval rabo jezika, ki je bodisi žaljiva ali izključujoča do žensk, kar pomeni, da so bile poudarjene predvsem negativne posledice za ženske in ne moške. V doktorski disertaciji uporabljamo izraz **(ne)seksistični jezik**, tudi **(ne)seksistična raba jezika**, saj se vsebinsko najbolj približa opredelitvi jezika kot vzroka in posledice širšega družbenega problema (seksizma). Pri tem pa pojem 'seksistični jezik' razumemo širše (ne omejeno le na en spol), kot jezik, ki neenakovredno naslavlja tako moške kot ženske, in sicer na dveh ravneh: na ravni slovnice, kjer imamo opravka z neenakostjo, ki izvira iz jezikovnega sistema in pravil (generična raba moškega slovničnega spola), in na ravni pomenov, ki ustvarjajo jezik (besede, govor), ki je odraz spolnih stereotipov in predsodkov ter (institucionalnih) odnosov moči in neenakosti, hkrati pa pomaga pristranske družbene prakse tudi utrjevati in reproducirati. Obe ravni vplivata na ustvarjanje spolno neuravnoteženih (slabšalnih ali večvrednih) mentalnih podob, ki negativno vplivajo na označevanje ali dojemanje nekaterih oseb in jim lahko tudi dejansko onemogočajo možnosti in priložnosti za uveljavljanje (sebe ali svojega mnenja) v družbi. V nalogi uporabljamo tudi sintagmo 'spolno

[2] Ann Bodine (1975b) je raje kot seksizem uporabljala izraz 'androcentrizem' in ga preslikala tudi na jezik (ženske so predstavljene kot nevidne, ker niso omenjene), Joan Roberts (1976) je uporabila izraz 'maskulističen' (angl. *masculist*) za oznako moške pristranskosti v jeziku in kulturi (Spender, 1980, str. 14).

občutljiva/vključujoča raba jezika'[3], ko govorimo o politikah za uravnavanje področja spolno-jezikovne enakosti v Sloveniji.

Kot enega najbolj problematičnih vidikov jezika, tako slovenskega kot drugih jezikov, se v literaturi izpostavlja generično rabo moške slovnične oblike, ki se uporablja kot enotna oblika za splošno naslavljanje, pa tudi za naslavljanje žensk in moških (Horvath in Sczesny, 2016, str. 317). T. i. nezaznamovanost moškega slovničnega spola je z vidika jezikoslovcev nespremenljiva jezikovna praksa, medtem ko s stališča feminističnih jezikoslovk in jezikoslovcev odraža jezikovni apriorizem, seksizem in patriarhalni družbeni red. Kot neseksistična alternativa takšni rabi moške slovnične oblike se v slovenščini pojavlja več možnosti, med njimi tudi obojespolno poimenovanje, ki za razliko od angleškega jezika, ki stremi k spolni nevtralnosti (angl. *gender-fair language* in *gender-neutral language*), poudarja spolno specifičnost, pri čemer je neseksistični ideal vezan na dosledno rabo ženskih oblik v sklicevanju na ženski spol (Plemenitaš, 2014, str. 28). Kljub enostavni tvorbi ženskih poimenovanj z vidika besedotvorja (Pogorelec, 1997), je raba obojespolnih poimenovanj v formalnem jeziku še vedno nedosledna, kar naj bi bila posledica monotonosti, neberljivosti, nerazumevanja, nejasnosti besedila, hkrati pa naj bi bila daljša oblika tudi bolj obremenjujoča za bralca ali bralko (Umek, 2008, str. 106). Poleg poudarjanja mnogih pozitivnih učinkov neseksistične rabe jezika pa so nekatere raziskave dokazale, da nosijo feminizirana poimenovanja poklicev mnogokrat tudi negativno konotacijo (Gorjanc, 2005, str. 205), ki sproža pri posameznicah in posameznikih asociacije, ki znižajo status določenega poklica ali delovnega mesta (Mucchi-Faina, 2005; Merkel, Maass in Frommelt, 2012b; Formanowicz, Bedynska, Cislak, Braun in Sczesny, 2013), hkrati pa lahko z rabo ženske slovnične oblike opisujemo tudi drugačno delovno mesto in odgovornosti kot z besedo, ki označuje isti poklic v moški slovnični obliki.

Omenjeni (ne)seksistični vidiki slovenskega jezika so bili del prvih razprav v devetdesetih letih 20. stoletja, ko se je pričelo v Sloveniji ukvarjanje s problematiko seksističnega jezika, njihova aktualnost pa se je ponovno pojavila leta 2018 kot posledica novih jezikovnih dogajanj. Kljub obuditvi teme spola in jezika, ki je prejela veliko javne pozornosti in sprožila zanimanja za raziskovanje po več kot dvajsetih letih, pa še vedno nimamo znanstvene analize vpliva rabe (ne)seksističnega jezika na enakost spolov v slovenski družbi in na trgu delovne sile. Cilj doktorskega dela je prispevati k omenjenemu področju in se pri tem, zaradi širine

[3] Tudi v citiranju avtorjev in avtoric, ki se poslužujejo tega izraza v svojih delih.

problematike, omejiti na več načinov: prvič, z umestitvijo tematike v **specifični prostor** in v določeni **časovni okvir** (analiza zajema politični in ekonomski kontekst Slovenije zadnjih šestdesetih let, kjer je opazovana primerjava podatkov med tremi dvajsetletnimi obdobji na Slovenskem), drugič, z obravnavo **slovenskega jezika** (samo v pisni obliki), in tretjič, z omejitvijo na **ekonomsko področje** (trg delovne sile).

Skladno z obravnavo teme, ki poudarja potrebo po spolni občutljivosti v rabi jezika, v disertaciji pri pisanju upoštevamo napotke za nediskriminatorno rabo jezika. Samostalniki so zapisovani obojespolno[4], pri pridevnikih in glagolih pa se, zaradi lažje berljivosti, upošteva pravilo ujemanja po bližini. Slednjega ni bilo možno uveljavljati v primerih, kjer spol ni bil omenjen (splošno naslavljanje), zato je bila v teh primerih, v izogib prevelike kompleksnosti besedila, izjemoma uporabljena moška oblika (npr. Tisti so bili mnenja; so naredili ...) kot generična (s tem pravilom je seznanjena večina bralcev in bralk). Sklicevanje na avtorice in avtorje v besedilu je potekalo po enotnem pravilu (samo z navedbo priimka – kar je, po veljavnih slovničnih pravilih, skladenjsko neustrezno), pri čemer je spol osebe možno razbrati na osnovi pridevnika in/ali glagola, ki se pojavi ob samostalniku v besedilu (npr. Kuhar je trdil; Jogan je trdila)[5].

1.1 Raziskovalna vprašanja

Spol, jezik in trg delovne sile so družbeni fenomeni, ki so v sklopu doktorske disertacije vključeni v konceptualno preučevanje kot elementi reprodukcije družbe.

Raziskovalna vprašanja temeljijo na naslednjih izhodiščih:

- v preteklosti so bile v družbi in na trgu delovne sile prisotne androcentrične predpostavke, ki dodeljujejo večjo vrednost moškim in vplivajo na neenako razporeditev moči med spoloma. Te predpostavke v veliki meri veljajo še danes;
- spolni stereotipi pomembno vplivajo na zaznave o primernosti žensk in moških za opravljanje določenih poklicev;
- trg delovne sile je segregiran, prevladuje spolna delitev dela – poklici so feminizirani in maskulinizirani;

[4] Tudi pri povzemanju dokumentov in literature, kjer je v originalnem izvodu zapis samo v eni slovnični obliki.
[5] Z zapisovanjem npr. 'avtorica Jogan je trdila' se po nepotrebnem dvojno poudarja spol osebe; z besedo avtorica in glagolom, ki v nadaljevanju razkrije spol osebe (je trdila).

- jezik je družbeno orodje za (re)produkcijo razmerij med ljudmi, je orodje in medij sporazumevanja, pomembno programira mentalno dejavnost vsake osebe in ustvarja način, kako ta dojema svet okoli sebe; seksizem v družbi omogoča seksistično izražanje in seksistični jezik pomaga reproducirati seksistično družbo;
- raba izrazov za poimenovanja poklicev odraža stanje na trgu delovne sile (nadštevilnost žensk/moških v določenih poklicih, ki so bolj 'ženski'/'moški') in narekuje večjo primernost določenega spola pri zaposlovanju v teh poklicih;
- (seksistična) raba jezika naj bi vplivala na (spolno neuravnotežene) mentalne predstave posameznic in posameznikov o spolni razporeditvi določenih poklicev.

Zgornja izhodišča predstavljajo podlago za analizo sprememb v zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji, ko smo bili priča korenitim sistemskim spremembam, ki so vplivale na vsa področja življenja ljudi, vključno z jezikom. Da bi ugotovili, kakšni posegi v jeziku so se dogajali v času od konca druge svetovne vojne dalje, smo najprej identificirali politično in družbeno ozadje posameznega obdobja ter jezik obravnavali kot del tega okvirja. S tem, ko smo opredelili zgodovinski trend problematike neenakosti v jeziku pri nas, smo lahko tudi ponudili razumevanje za okoliščine, v katerih smo danes.

Raziskovalno pozornost smo usmerili na:

1) <u>politično-ekonomski kontekst v Sloveniji v zadnjih šestdesetih letih</u>

Primerjali smo podatke med štirimi izbranimi časovnimi točkami (leto 1958, 1978, 1998, 2018), med katerimi so tri dvajsetletna obdobja na Slovenskem, ki smo jih poimenovali (1958–1978) – 'socialistično obdobje', (1978–1998) – 'tranzicijsko obdobje' ter (1998–2018) – 'obdobje vzpona neoliberalizma in evropske integracije'. Znotraj vsakega od obdobij smo opredelili ključne ekonomske kazalnike in politično dogajanje, temu pa smo dodali tudi pregled zakonodajne ureditve (s poudarkom na urejanju področja enakosti spolov in trga delovne sile).

2) <u>spolno-jezikovne spremembe na trgu delovne sile</u>

Spremljali smo rabo slovenskega jezika na trgu delovne sile (v kakšni obliki so se zapisovali določeni poklici ali poklicne skupine) v zadnjih šestdesetih letih. To smo povezovali z zgodovinskimi spremembami sistemskih in individualnih spodbujevalcev/zaviralcev rabe neseksističnega jezika (predvsem katere jezikovne kategorije v povezavi s spolom so bile prepoznane kot problematične in kakšni ukrepi/predlogi so bili narejeni v zvezi s tem),

identificirali smo dejavnike, ki so vplivali na jezikovne spremembe (ekonomske, politične okoliščine), ključne točke sprememb (dogodki, iniciative, dosežki), potek sprememb (uveljavljene s pravili/zakoni …) in sodelujoče v razpravah in spremembah jezika (ključne akterke in akterje iz področja jezikoslovja, feminizma …). Nenazadnje, zanimalo nas je, ali oz. katere jezikovne pobude so bile uresničene, katere zavračane in kakšno je stanje v rabi (ne)seksističnega jezika danes.

3) povezanost in vpliv neseksistične rabe jezika na enakost spolov na trgu delovne sile

Na osnovi analize politične in ekonomske ureditve slovenskega prostora v posameznem obdobju smo lahko bolje razumeli rabo, spremembe in razvoj spolno (ne)enakopravne rabe jezika na trgu delovne sile. Na podlagi teh podatkov smo skušali poiskati vzporednice med jezikovnimi in družbenimi (politično-ekonomskimi) spremembami. Pri tem nas je zanimalo, v kolikšni meri spreminjanje (ne)seksističnega jezika na trgu delovne sile sovpada s sistemskim urejanjem in zagotavljanjem enakih možnosti na nacionalni, institucionalni in osebni ravni. Povezavo med družbenimi in jezikovnimi pojavi smo raziskovali tudi z analizo zaznavanja poklicev in poklicnih nazivov glede na to, v kakšni obliki se pojavijo, pri čemer smo skušali ugotoviti, ali seksistične jezikovne oblike poklicev sprožijo bolj spolno neuravnotežene mentalne predstave o določeni poklicni skupini.

V ta namen smo oblikovali **temeljno raziskovalno vprašanje**:

RV: Kako so spremembe v jeziku v Sloveniji povezane s spremembami družbenih razmerij med spoloma na trgu delovne sile?

Z naslednjimi raziskovalnimi vprašanji pa nameravamo priti do odgovora:

RV1: Kako se je v Sloveniji spreminjal jezik, s katerim se je opisoval in urejal položaj žensk in moških na trgu delovne sile?
RV2: Kako se je na splošno in v jeziku spodbujala enakost spolov na trgu delovne sile v Sloveniji?
RV3: Kako (ne)seksistična raba jezika vpliva na zaznavo ustreznosti moških in žensk v poklicnih vlogah?

1.2 Načini zbiranja podatkov

Problematika je v Sloveniji še neraziskana, zato je bilo naše raziskovanje v osnovi eksplorativno, pri čemer so novo pridobljeni podatki služili za spoznavanje tematike in odpiranje nadaljnjih vprašanj. Izsledke smo presojali v luči do sedaj znanega, s primerjavo in ovrednotenjem obstoječih podatkov in teorij. Oblikovali smo štiri metodološke sklope, ki so označevali različne pristope k pridobivanju novih podatkov: 1 – pregled in analiza relevantne literature, 2 – pregled stanja, 3 – zaznavanje praks in razvoja (ne)seksistične rabe jezika ter 4 – razumevanje in učinkovanje (ne)seksističnega jezika.

1) Pregled in analiza relevantne literature: V prvi fazi smo opravili pregled sociološke, jezikoslovne, sociolingvistične in druge relevantne družboslovne literature. Pri raziskovanju smo se naslanjali na sociološko feministično analizo moči v družbi in na trgu delovne sile. Ponudili smo pregled družbenega in ekonomskega položaja moških in žensk (v tujini in pri nas) in opredelili spolno diskriminacijo na trgu delovne sile. Jezik kot sredstvo za reprodukcijo družbenih razmerij smo opazovali sprva z vidika angleščine in drugih tujih jezikov, nato pa predstavili in se osredotočili na slovenščino. Izveden je bil tudi pregled literature politične in ekonomske ureditve Slovenije v zadnjih šestdesetih letih, na podlagi katere smo lahko osvetlili stanje v obravnavanem času, pa tudi literature, ki opisuje začetna dogajanja v povezavi z neseksistično rabo jezika pri nas. Učinke seksističnega jezika smo raziskovali tudi s pomočjo kognitivne znanosti, pri čemer smo, za dodatno razumevanje empiričnega dela, uporabili teoretične izsledke iz nevrolingvistike.

2) Pregled stanja: K dopolnitvi razumevanja zgodovinskega ozadja so služili statistični podatki iz trga delovne sile za obdobje zadnjih šestdesetih let v Sloveniji (o stopnji zaposlenosti po spolu, o brezposelnosti po spolu, plačnih razlikah, o poklicih in funkcijah posameznikov in posameznic itd.), ki smo jih pridobili iz SURS-a (predvsem iz Statističnih letopisov). Dodan je bil tudi pregled (sprememb) zakonodaje, tako ustavnih določil kot tudi politik s področja enakosti spolov (mednarodni in slovenski pregled) in trga delovne sile. Te podatke smo interpretirali kot temelje in kazalce stanja v (ne)enakosti spolov na trgu delovne sile.

3) Zaznavanje praks in razvoja (ne)seksistične rabe jezika: V zgodovinskem pregledu jezikovnih praks smo opazovali način pisanja o poklicih in se osredotočili na konkretne izraze, s katerimi označujemo poklice (katera slovnična oblika se uporablja za poimenovanje

določenega poklica), ki smo jih našli v pisnih zgodovinskih virih. V izbor zgodovinskih virov smo vključili časopise in revije, ki predstavljajo na eni strani splošen (Slovenski poročevalec/Delo), na drugi spolno-specifičen (Naša žena) pa tudi gospodarski (Gospodarski vestnik) vpogled v izbrano obdobje. V časopisni analizi smo s pomočjo kritične diskurzivne analize in feministične stilistike pozornost namenili diskurzu o delu, zaposlovanju in poklicih, načinu zapisovanja poklicnih nazivov in splošnih naslavljanjih z vidika spola. Podatke iz časopisov smo pridobili v Narodni univerzitetni knjižnici (dalje NUK) v obliki digitaliziranih virov (dLib – digitalna knjižnica Slovenije), mikrofilmov in v fizični obliki časopisov/revij. Drugi zgodovinski viri so bili oglasi za zaposlitev (natančneje, slovnične oblike zapisov prostih delovnih mest). Podatke o oglasih za zaposlitev smo za leta 1958, 1978 in 1998 pridobili v časopisu Delo/Slovenski poročevalec, za leto 2018 pa s pregledom oglasov Zavoda RS za zaposlovanje[6]. Analiza praks (ne)seksistične rabe jezika na trgu delovne sile bo tako predstavljena iz dveh vidikov.

Zaznavanje razvoja področja (ne)seksističnega jezika v Sloveniji, ki je temeljilo na teoretičnih izhodiščih o dogajanju in pobudah po spremembah v jeziku, smo dopolnili s pregledom (mednarodnih in slovenskih) jezikovnih politik, s katerimi naj bi se urejalo področje jezika, opravili pa smo tudi intervjuje s strokovnjakinjami in strokovnjaki (s področja sociologije, jezikoslovja), ki so bili v tistem času posredno in neposredno vpeti v izpeljavo jezikovnih sprememb in podporo neseksistične rabe jezika pri nas (skozi raziskovanje, v debatah itd.) in ki še danes aktivno delujejo na tem področju. Cilj je bil izvedeti več o političnem in ekonomskem ozadju razvoja neseksistične rabe jezika in oblikovanju pobud, praks ter urejanju vprašanja seksizma v jeziku v Sloveniji. Pridobljene informacije smo dopolnili s pogovori/intervjuji z odgovornimi osebami na temo (ne)seksistične rabe jezika v posamezni instituciji, ki se je (ne)posredno ukvarjala s spremembami v jeziku in trgu delovne sile pri nas (na Zavodu RS za zaposlovanje, Ministrstvu za kulturo). Z izsledki intervjujev smo ilustrirali in dopolnili manjkajoče informacije in vpoglede v razvoj dogajanja pri nas, ki jih z drugimi viri (teoretičnimi in empiričnimi) v začetku raziskovanja nismo mogli pridobiti.

4) Razumevanje in učinkovanje (ne)seksističnega jezika

[6] Pri tem so nam bili v veliko pomoč zaposleni in zaposlene na Zavodu RS za zaposlovanje, ki so nam priskrbeli izpis za večino objavljenih oglasov v letu 2018, za kar se jim zahvaljujemo.

Zaznavanje določenih oblik poklicnih nazivov (ali so zapisani v generični ali obojespolni obliki) smo raziskovali tudi s kognitivno znanostjo, kjer smo s pomočjo metode ERP[7] (angl. event related potentials) merili nevrokognitivne procese v realnem času (Luck in Kappenman, 2012). Meritve so potekale z EEG neinvazivno metodo slikanja možganov, s pomočjo katere smo merili možgansko aktivnost udeleženk in udeležencev med branjem stavkov, ki so vsebovali poklicne nazive v seksistični in neseksistični obliki. Zanimalo nas je, ali način zapisa določenega poklicnega naziva vpliva na to, da ljudje drugače obdelujemo in razumemo te nazive, posledično tudi predstavnike in predstavnice teh poklicnih skupin (oz. kaj vse lahko vpliva na to zaznavanje).

Velik del bogatih ilustrativnih podatkov iz raziskav, ki jih bomo predstavili v empiričnem delu naloge, zaradi njihove obsežnosti nismo uspeli vključiti v disertacijo. To gradivo se nahaja v prilogah.

1.3 Struktura doktorske disertacije

Doktorska disertacija je sestavljena iz devetih poglavij, ki smo jih (zaradi lažje preglednosti in razumljivosti posameznih sklopov) razdelili na štiri dele. Znotraj vsakega od delov so združene vsebinsko podobne/sorodne teme, ki pa se povezujejo tudi z drugimi deli disertacije.

V prvem delu je predstavljen pregled teoretičnih izhodišč obravnave spola in jezika na trgu delovne sile, kamor spadajo prva štiri poglavja v doktorski disertaciji. V prvih dveh poglavjih sta opredeljena dva ključna pojma v nalogi, spol in jezik, katerih podrobnejša obravnava in razdelava v kontekstu trga delovne sile se nahaja v tretjem (spol) in četrtem (jezik) poglavju. V tretjem poglavju je v ospredje postavljena vloga spola na trgu delovne sile. Skozi zgodovinski pregled je predstavljen družbeni in ekonomski položaj moških in žensk, pri čemer na eni strani opredeljujemo (spreminjajoče se) odnose med spoloma v javni in zasebni sferi in se, na drugi strani, posvetimo različnim vidikom spolne neenakosti in diskriminacije,

[7] ERP raziskave so primerne za prikaz obdelave informacij v realnem času in nakazujejo na razločne ERP komponente, povezane z obdelavo semantičnih/pragmatičnih (N400) in sintaktičnih informacij (P600). V načrtovani raziskavi bomo na podlagi eksperimentalnih primerov, ki vsebujejo zapis poklica v generični ali obojespolni obliki in se v nadaljevanju sklicujejo na moške ali ženske kot del te poklicne skupine, opazovali, ali se neujemanje sklicevanja na ženske ali moške odraža v obliki komponente N400, ki se pojavi ob odklonih od pričakovanih semantičnih informacij in ob neujemanju skladnosti besede na jezikovni in širši diskurzivni ravni ali pa bo neujemanje zaznano kot skladenjska kršitev in bomo izmerili komponento P600 (Regel, Meyer in Gunter, 2014).

ki se pojavljajo na trgu delovne sile. Četrto poglavje je v celoti namenjeno obravnavi jezika, v katerem pa se zaradi preobsežnosti teme osredotočimo le na vidike, ki so ključni za razumevanje vloge jezika kot sredstva za reprodukcijo družbenih razmerij in razmerij moči med spoloma.

Drugi del zajema poglavje 5 in predstavlja politično-ekonomski kontekst sprememb na trgu delovne sile in v jeziku v zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji ter služi kot osnova za razumevanje ključnih (ekonomskih, političnih in družbenih) sprememb v treh analiziranih obdobjih ('socialistično' in 'tranzicijsko obdobje' ter 'obdobje vzpona neoliberalizma in evropske integracije'). Ta del ustvarja vpogled v razmere, ki so sprožile nastanek tako sprememb v odnosih med spoloma, kot sprememb v rabi jezika.

V tretjem delu se tema spola in jezika osredotoči na slovenski prostor in slovenski jezik. V ta del spadata poglavje 6, ki predstavi slovenski jezik, in poglavje 7, v katerem so predstavljeni rezultati empiričnih raziskav slovenskega jezika. Teoretične razprave o seksističnosti jezika, ki so bile sprva zasnovane le na podlagi tujih jezikov (pretežno angleškega), v tem delu obravnavamo v navezavi na slovenski jezik in ugotavljamo specifične lastnosti seksizma v slovenskem jeziku, tako teoretično kot tudi na primeru treh empiričnih raziskav, v katerih smo opazovali rabo slovenskega jezika v šestdesetletnem obdobju. Poseben doprinos tretjega dela je tudi prvi pregled zgodovinskega razvoja neseksistične rabe jezika v Sloveniji.

Četrti in hkrati zadnji del temelji na diskusiji in zaključku, v katerih so podani odgovori na raziskovalna vprašanja in izpostavljene ključne ugotovitve ter spoznanja. Ta del je namenjen povezovanju vseh delov disertacije, tako teoretičnih izhodišč kot tudi konkretnih političnih in ekonomskih okoliščin jezikovnih in družbenih sprememb v Sloveniji, ter izsledkov o rabi in spreminjanju jezika in družbe v teh okoliščinah.

2 POJASNITEV OSNOVNIH POJMOV

Tema doktorske disertacije pokriva več področij, vendar je osnovna znanstvena disciplina, iz katere izhajamo, sociologija (s poudarkom na ekonomski sociologiji, sociologiji dela in feministični teoriji), k analizi pa pomembno prispevajo znanja in pristopi iz jezikoslovja, sociolingvistike in nevrolingvistike. Obravnavo konceptov spola in jezika smo zaradi njune večdimenzionalnosti in kompleksnosti nekoliko omejili in izluščili bistvene značilnosti in prioritetna področja, katera predstavljamo v tem poglavju.

2.1 Spol

Spol smo raziskovali z vidika feministične teorije, ki ta koncept postavlja v središče raziskovanja kot konstitutivni element razlike v moči, ki podreja (predvsem) ženske (Barker, 2002, str. 110–111). Feminizem je pomembno prispeval k sodobni sociologiji, saj je izzval obstoječe poglede na družbo v povezavi s položajem, ki ga v njej zasedajo ženske (in moški) in postavil pod vprašaj dominantne poglede in prakse[8] (Littlewood, 2004, str. 1, 10).

V feminizmu se pogosto poudarja potreba po **neesencialistični obravnavi spola.** Odmik od esencializma je potreben, saj ta predstavlja prepričanje o obstoju notranjih, temeljnih, nespremenljivih, tudi 'vrojenih' značilnosti ali nizov značilnosti, ki so skupne članom in članicam določene kategorije in po katerih se razlikujejo od članov in članic drugih kategorij (Cameron, 1998b, str. 15; Crawford, 1995, str. 8–9), slednje pa pogosto prispeva k upravičevanju[9] družbenih spolnih razlik in spolne neenakosti (Kimmel, 2004, str. 21).

[8] Feministična kritika sociologije je bila osnovana na dveh točkah: prvič, da sociologija ne ponuja analize žensk, in drugič, da takratna izhodišča sociologije niso mogla ponuditi ustrezno analizo ženskih življenj (Littlewood, 2004, str. 15). Feministke in feministi so kritizirali predvsem dela mnogih klasičnih sociologov, ki so svoje teorije temeljili samo na moški perspektivi. Po drugi strani sta Marx in Engels sicer prepoznala odnose neenakosti med ženskami in moškimi, vendar sta svojo teorijo utemeljevala na izkoriščevalskem razredu in ne na odnosih med spoloma, čeprav je ženska opresija skoraj vedno rezultat razrednih neenakosti (Delmar, 1976). Dva glavna pristopa, feministični empiricizem in feministično stališče, vztrajata, da bomo videli svet drugače, če ga pogledamo iz ženske perspektive. Epistemologija feminističnega stališča ima skupne lastnosti z marksistično epistemologijo. Namreč, kar dojemamo kot strokovno znanje, ni nevtralno, ni objektivna resnica, ampak oblika dominantne ideologije, ki upravičuje status quo (in ta naj bi bila po mnenju feministk moško stališče). Za feministke in feministe ter markisiste in marksistke velja, da se strinjajo o tem, da je podrejena skupina (proletariat in ženske) v položaju, da ustvari znanje, ki bo izzvalo obstoječi red (Littlewood, 2004, str. 39).

[9] Esencialisti in esencialistke dosegajo 'objektivnost' svojih argumentov na podlagi poudarjanja (bolj ali manj) očitnih anatomskih razlik med spoloma.

Feministični upori[10] esencialističnemu razmišljanju tako zavračajo poskuse iskanja družbenega spola v nespremenljivih značilnostih, ki naj bi se nahajale v moških in ženskah, po naravi ali vzgoji. Ne priznavajo tudi obstoja samo ene oblike moškosti ali ženskosti in ne verjamejo v to, da lahko zgodba ene ženske zajame izkušnje vseh žensk (Cameron, 1998b, str. 16). Lastnosti, ki jih različne družbe pripisujejo ženskostim in moškostim, se med seboj razlikujejo, hkrati pa se tudi spreminjajo skozi čas (Littlewood, 2004, str. 218).

V povezavi z omenjenimi razpravami so aktualna tudi nesoglasja v zvezi z **binarnostjo spolov.** Butler (1999, str. 30) je bila mnenja, da je lahko binaren samo biološki spol[11], medtem ko kulturne interpretacije dovoljujejo družbenemu spolu, da se pojavi v več oblikah[12]. Odstranitev poudarka z izključno biološkega spola povzroči, da ta ni več razumljen kot prevladujoč nad družbenim (ki se tudi ne omejuje na moške in ženske, ampak prepoznava vse obstoječe spole), saj sta oba prepoznana kot družbeno konstruirana[13] (Koletnik in drugi, 2016, str. 13, 18). Na drugi strani pa se nahaja prepričanje, da je pri analizi spola potrebno upoštevati predvsem tiste oblike spola, »brez katerih dejansko ni mogoč obstoj človeštva«[14] (Jogan, 2017, str. 10), pri čemer se spolni binarizem izkaže kot nujni predpogoj za reprodukcijo družbe (ob pomoči vseh institucionalnih mehanizmov). Kljub mnogim debatam na temo **razlik med biološkim in družbenim spolom**, pri čemer med izrazoma ne obstajajo samo semantične razlike, ampak (kot vidimo) gre za temeljne razlike v perspektivi in teoretični orientaciji (Wharton, 2012, str. 9), smo v doktorski disertaciji uporabljali pristop, ki temelji na **medsebojni vplivnosti in povezanosti biološkega in družbenega sveta.** Večina se danes zaveda, da biološki ali genetski vidiki ženskosti in moškosti ne morejo biti razumljeni kot popolnoma ločeni in drugačni od družbenih procesov in praks, ki dajejo pomen tem karakteristikam. Pri tem pa so zopet ločena mnenja[15] in razumevanja, do katere stopnje je biološki spol dojeman kot družbeno ustvarjen (Wharton, 2012, str. 12).

---

[10] Simone de Beauvoir, ki je prispevala prvo sistematično kritiko v delu Drugi spol (leta 1949). Njeno mnenje, 'da se ženska ne rodi, ampak to šele postane', ostaja aktualno še danes.

[11] Ta naj tudi ne bi dovoljeval izražanja oseb izven binarnega sistema (Koletnik in drugi, 2016, str. 4, 15).

[12] Temu nasproti stoji pojem transspolnosti, ki zajema različne spolne identitete in spolne izraze, ki presegajo binarnost normativnih, tradicionalnih, cisnormativnih spolnih identitet in izrazov (Koletnik in drugi, 2016, str. 24).

[13] Poststrukturalizem, družbeni konstruktivizem in kvirovske teorije so v zadnjem času pridobili več pozornosti.

[14] Jogan (2017, str. 10) pravi, da takšno razumevanje spola »ni povezano z izključevanjem vseh drugih oblik spolnega združevanja z območja spoznavnega zanimanja, vendar /…/ so /…/ z vidika nadaljevanja vrste stranskega pomena, niso pa drugotnega pomena z vidika spoštovanja človekovega dostojanstva in svobode«.

[15] Družbeni in biološki spol se zato lahko uporabljata izmenjujoče, nekateri avtorji in avtorice uporabljajo samo izraz družbeni spol in termin biološki spol popolnoma zavračajo (Wharton, 2012, str. 9), spet drugi poudarjajo, da med družbenim in biološkim spolom ne obstaja nujna povezava. Obstaja tudi perspektiva, ki vzame biološki

Ker gre pri omenjenih temah za kompleksna in večplastna vprašanja, katerih izhodišča sicer uporabljamo, vendar jih v nalogi ne razčlenjujemo do podrobnosti, smo se do omenjenih razprav opredelili do mere, da smo v disertaciji analizo spola temeljili na dveh spolih[16] (saj je dosedanji razvoj na raziskovalnem področju spola in jezika temeljil na obravnavi položaja moških in žensk na trgu delovne sile, o tem najdemo tudi največ literature), kljub temu pa se zavedamo pomena in potrebe po preseganju binarnosti spolov, zato priznavamo in (teoretično) obravnavamo tudi vidike **sodobnih poststrukturalističnih teorij spola[17].**

Spol je bil obravnavan tudi iz vidika **moči in neenakosti**, kjer smo izhajali iz predpostavke, da so **odnosi med spoloma hierarhizirani**, saj so ženske v družbi še vedno na mnoge načine nižje pozicionirane in slabše vrednotene kot moški, ta hierahija pa se jasno odraža in vpliva na družbeni, poklicni/institucionalni in kulturno-vrednotni sistem (Ridgeway in Smith-Lovin, 1999, str. 192; Wharton, 2012, str. 61). Pri tem upoštevamo Bourdiejevo (2010) povezovanje spola in neenakosti, pri čemer vidimo predvsem pomembno njegovo razumevanje **spola v neposredni povezavi s strukturo, delovanjem in položaji moči v družbi[18]** (Bourdieu in Wacquant, 2006, str. 117). Po njegovi teoriji bo dominanten tisti, ki bo uspel zavzeti tak položaj v strukturi[19], ki mu bo omogočal, da deluje struktura njemu v prid (Bourdieu, 2005, str. 194–195). Pri tem vsaka zveza moči, vsaj v principu, predvideva neke vrste strategijo boja. Polje sil je zato kot področje bojev, družbeno ustvarjeno področje delovanja, v katerem se akterji, opremljeni z različnimi viri, zoperstavijo drug proti drugemu z namenom, da bi pridobili dostop do menjave, do ohranjanja statusa quo ali spreminjanja trenutno prevladujočega odnosa sil. Vsak akter razvije svojo strategijo, pri tem pa se orientirajo po

---

spol kot osnovo za objektivne, prepoznavne razlike med moškimi in ženskami, ki so vkoreninjene v človeško fiziologijo, anatomijo in genetiko in ki predstavljajo surov material, iz katerega se nato oblikuje družbeni spol. Gre za pristop, v katerem sociologi in sociologinje poudarjajo načine, na katere biologija postavi omejitev na to, kaj lahko dosežejo družbeni vplivi (Rossi, 1977; Udry, 2000).

[16] Pričujoča disertacija je prvo delo, ki na sistematičen način prikazuje razvoj neseksističnega jezika na trgu delovne sile v Sloveniji, zato predstavlja osnovo in izhodišče za razumevanje povezave spola in jezika pri nas. Morebitne prihodnje raziskave se bodo lahko osredotočile v bolj specifične smeri in podrobne vpoglede (tudi) v nebinarne spolne in jezikovne možnosti.

[17] Te teorije predstavljajo spol kot fluiden, spremenljiv in kompleksen družbeni konstrukt, ki nastaja in se ohranja skozi družbene interakcije. K temu področju je ogromno prispevala avtorica Judith Butler (o kateri bomo več besed namenili v zgodovinskem pregledu raziskav spola in jezika).

[18] Žensko izključevanje in manjvrednost je po njegovem rezultat nesorazmernosti med objektom in subjektom, vzpostavljeni med žensko in moškim med simbolnimi menjavami, v produkciji in reprodukciji simbolnega kapitala, kjer ženske navadno nastopajo v vlogi (ženitvenega) objekta v lasti moškega (Bourdieu, 2010, str. 50–51). Ta vpogled se izkaže za koristnega pri obravnavi odnosov med spolom in neenakostmi, vendar pa je obenem tudi izključujoč, saj temelji na relacijskih odnosih nadvlade (definiranje objektov prek razmerij), predvideva binarne opozicije med spoloma in zavrača možnost več spolov (kot rezultat relacijske perspektive). Koncept habitusa se tako v času postmodernih teorij ženskosti in moškosti ne izkaže vedno za najbolj uporabnega (Bourdieu, 2003; 2010).

[19] Struktura nekega področja, določena z neenako razdelitvijo kapitala, tj. specifičnimi prednostmi, deluje na način, da slabši ko je položaj znotraj te razdelitve, z več omejitvami se bo soočal.

omejitvah in možnostih, ki so vgrajeni v njihov habitus (Bourdieu, 2005, str. 199–200). Bourdieu je razumel asimetrijo statusov, ki jih zavzemata spola v procesu ekonomskih simbolnih menjav, kot glavni razlog za žensko podrejeno stanje v družbi (Bourdieu in Wacquant, 2006, str. 117).

Pri obravnavanju neenakosti so izkušnje aktivistov in aktivistk pripeljale do spoznanja, da **neenaki položaji v družbi izhajajo iz več področij hkrati, se med seboj prepletajo in dopolnjujejo.** To narekuje in določa večdimenzionalnost neenakosti (dodajanje drugih oblik neenakosti na eno ali součinkovanje več vidikov neenakosti naenkrat), pri kateri je potrebna temeljita analiza njenih dimenzij/virov (Hrženjak in Jalušič, 2011, str. 31–33). Resnično poglobljen vpogled v kompleksni sistem neenakosti lahko zato ponudimo le z upoštevanjem odnosov med spoloma in z drugimi osnovami za razlikovanje oz. stratifikacijo, kot so npr. starost, rasa, etnična pripadnost, spolna usmerjenost, razred, nacionalnost (Wharton, 2012, str. 6), kar imenujemo **intersekcijska perspektiva** (Crenshaw, 1989)[20]. Intersekcija izhaja iz kritik identitetnih politik, ki so združevale interese določenih družbenih skupin z istimi izkušnjami (spol, narodnost, spolna usmerjenosti itd.)[21] (Kuhar, 2009, str. 23). Za razliko od večkratne (tudi 'multiple') diskriminacije pri intersekcijski ne gre le za dodajanje ali seštevanje različnih dimenzij družbenega izključevanja ali diskriminacije med sabo, ampak gre za presek teh t. i. osebnih okoliščin, ki ustvarja nov in kompleksen sistem neenakosti[22] (Calasanti, 2010, str. 721). Intersekcionalnost[23] nam ponuja spoznanje, da neenakosti in diskriminacija nimajo samo enega vira, ampak so navadno preplet različnih strukturnih virov

[20] Koncept intersekcijske perspektive je uvedla Kimberlé Crenshaw (1989) v okviru teorije spola tretjega vala feminizma, da bi opisala razmerja moči kot dinamične interakcije.

[21] Izkušnje žensk so bile obravnavane kot enotne, univerzalne, monolitne in v nasprotju z izkušnjami moških, ki so jih obravnavali podobno homogeno. Tako kot so bili moški opredeljeni kot utelešenje kulturne norme, medtem ko so ženske dobile status 'drugega', je opredelitev absolutne podobe 'ženske' privedla do marginalizacije žensk, katerih izkušnje in perspektive se razlikujejo od tistih, ki se od te podobe razlikujejo (Krekula, 2007, str. 156–157). Kritike enotnega pojma ženske kot 'heteroseksualne belke srednjega razreda' so raziskovalce in raziskovalke pozvale, naj razširijo svojo pozornost na specifične družbene položaje žensk različnih ras, razredov in starosti ter upoštevajo njihove spolne identitete in druge osebne okoliščine (Carby, 1982; Mirza, 1997; Kimmel, Hearn in Connell, 2005).

[22] Praksa kaže, da so (evropske in slovenske) politike omejene na upoštevanje ene dimenzije pri diskriminaciji, medtem ko je diskriminacija pogosto rezultat kombinacije različnih dimenzij neenakosti (Kuhar, 2009, str. 33). Neupoštevanje vidikov bodisi multiple bodisi intersekcijske diskriminacije lahko vidimo tudi v raziskovanju, pri čemer še vedno prepogosto delujemo na tem področju 'seštevalno'. Težave se pojavijo tudi pri samih posameznicah ali posameznikih intersekcijskih identitet, ki se ne zavedajo diskriminacije na podlagih več dimenzij, ampak takšne prakse pripisujejo identiteti, ki jo najbolj ozavestijo (več v Kuhar, 2009).

[23] Medtem ko so bile določene intersekcije (npr. intersekcija spola in razreda ali etničnosti, rase) skozi čas bolj pogosto raziskovane, so druge intersekcije prejele relativno malo pozornosti, med njimi npr. intersekcija spola in starosti (Walker, 2007; Jyrkinen, 2014). V zadnjem času pridobiva intersekcija več pozornosti in se hkrati upošteva na najrazličnejših področjih raziskovanja. Na temo intersekcijske diskriminacije sta bili v Sloveniji opravljeni zaenkrat samo dve emipirični študiji (Kuhar, 2009; Hrženjak in Jalušič, 2011) (Učakar, Fabijan, Smrdelj in Ješe Perković, 2019).

neenakosti v družbi, pri čemer pa je pomemben del opazovanje njihovega součinkovanja (Hrženjak in Jalušič, 2011, str. 33–34).

V obravnavi neenakosti smo kot osnovni koncept uporabili **seksizem.** Feministični boji za enakopravnost in enakost žensk in moških so vedno skušali na več nivojih (osebnem političnem, znanstvenem) vzpostaviti zavedanje o obstoju seksizma, zato razumemo seksizem kot znanstveni in političen pojem[24]. Kot rezultat tega je bil prevzet tudi na institucionalni ravni, kjer je v najnovejši definiciji Sveta Evrope (2019) opredeljen kot:

> Vsako dejanje, vizualna predstavitev, govorjena ali napisana beseda, praksa ali vedenje, ki temelji na ideji, da je oseba ali skupina oseb manj vredna zaradi svojega spola, ki se pojavlja v javni ali zasebni sferi, bodisi na spletu ali zunaj njega, z namenom ali učinkom: kršitve dostojanstva ali pravic osebe ali skupine oseb; ki ima za posledico fizično, spolno, psihološko ali družbeno-ekonomsko škodo ali trpljenje za osebo ali skupino oseb; ali ustvarjanje zastrašujočega, sovražnega, ponižujočega ali žaljivega okolja; ali predstavlja oviro za avtonomijo in popolno uresničevanje človekovih pravic osebe ali skupine oseb; ali vzdržuje in krepiti spolne stereotipe.

Gre za kompleksen koncept, ki ga lahko analiziramo v povezavi z vrsto družbenih praks, vključno z jezikom[25]. Izvajanje seksizma (v jeziku) smo podrobneje opazovali **v javni poklicni sferi, konkretneje, na trgu delovne sile.**

Zadnje izhodišče, ki smo ga upoštevali v disertaciji, je **vidik diskurzivnega ustvarjanja spolne identitete.** Jezik, naše glavno orodje misli in dojemanja, je bistvo naše identitete (Jourdan in Tuite, 2006) in sredstvo za urejanje ter osmišljanje sveta, ki vpliva na naše mišljenje, oblikuje realnost, predstavlja orodje za izražanje lastnih misli in občutkov. Upoštevali smo predpostavki, da jezik z določitvijo pomenov in razlagami vpliva na **konstruiranje sveta okoli nas** – posledično pa tudi na **oblikovanje in dojemanje spolne (in poklicne) identitete** (Kambič, 2008, str. 3, 11).

2.2 Jezik

Obravnava jezika je bila že od nekdaj pomembna tematika, večji pomen in pozornost je pridobila predvsem v 20. stoletju, danes pa bi lahko rekli, da živimo v (jezikovni) dobi, v kateri prevladujejo teorije sodobnih teoretikov, kot so Pierre Bourdieu, Michel Foucault in

[24] Pri tem je treba omeniti, da so se definicije na institucionalni ravni pričele oblikovati šele po tem, ko so že obstajale (številne) znanstvene raziskave tega področja.
[25] Na pomembnost vključevanja vidikov jezika v definicijo seksizma kaže najsodobnejša opredelitev tega pojma v priporočilu Odbora ministrov državam članicam o preprečevanju seksizma in boju proti njemu (Svet Evrope, 2019).

Jürgen Habermas, ki v svojih delih opozarjajo na nepogrešljivo vlogo jezika (Fairclough, 1989, str. 2–3).

Vse od antike dalje se v teoriji jezika zastavlja vprašanje, ali je jezik pretežno 'prirojen' ali 'privzgojen' (angl. *nature – nurture*), ena od oblik te dileme zadeva tudi vprašanje jezika kot primarno družbeno-kulturne realnosti ali biološkega pojava[26] (Koster, 2013). Za razliko od spola, kjer upoštevamo medsebojno vplivanje bioloških in družbenih vidikov, smo pri jeziku izhajali iz poststrukturalističnega razumevanja jezika, v katerem ima jezik poleg tega, da je sredstvo za sporazumevanje, tudi funkcijo **nezavednega oblikovanja konceptov, s katerimi se ustvarja družbena realnost** posameznika ali posameznice (Južnič, 1983, str. 153). Vsak jezik ponuja svoja poimenovanja za kulturna in družbena pojmovanja ter označuje konceptualne kategorije specifično, glede na svoj jezikoslovni sistem, tudi razlike med moškimi in ženskami, itd. Jezik zato predstavlja bogat vir podatkov o strukturi družbenih kategorij (Romaine, 2001, str. 26), iz njega pa je možno razbrati tudi številne podmene, ki predstavljajo refleksijo določene kulture – ideologijo, vrednote, odnos do življenja in svetovni nazor (Južnič, 1983, str. 153). **Jezik zato ni nevtralno orodje** komuniciranja in predstavljanja sveta, tudi ne obstajajo jezikovne sheme, ki bi bile prisotne v možganih ljudi, takoj ko se rodijo (Irigaray, 1995, str. 30). Zajema več kot le poznavanje in rabo jezikovnih kod pri komuniciranju, saj omogoča avtomatično usvajanje družbenega statusa in 'učenja' družbenih praks, ki ponujajo oz. ustvarjajo celovit pogled na svet (Leskošek, 2000, str. 421).

Literatura obravnava tri možne tipe razmerij med jezikom in družbo. Prvi govori o tem, da jezik odraža spolno delitev v družbi, drugi pa, da jo ustvarja. Po eni strani torej velja, da se družbene neenakosti zrcalijo v rabi seksističnega jezika (in če bi veljalo samo to, bi s spremembo v družbi dosegli tudi izginotje seksističnega jezika oz. intervencije v sam jezik ne bi prinesle sprememb v družbi, saj bi ljudje našli druge načine, da se izrazijo seksistično), po drugi strani pa raba (seksističnega) jezika tudi ohranja neenakosti v družbi (ponovno, če bi veljalo samo to, bi s spremembo jezika dosegli tudi spremembe v družbi, natančneje, način, kako ljudje vidijo ženske (in moške)). Tretji, vmesni tip, izhaja iz predpostavke, da obstaja **neločljiva medsebojna povezava med jezikom in družbenimi strukturami** (Coates, 1993; Graddol in Swann, 1989), ki temelji na tem, da se družbene neenakosti odslikavajo v rabi jezika, raba jezika, predvsem seksistična, pa pomaga ustvarjati in ohranjati neenakosti v

[26] Že antični 'logos' je predstavljal jezik tudi kot diskurz in hkrati razum, kar lahko prevedemo v razumevanje jezika kot človeške sposobnosti 'upovedovanja in umevanja'. 'Filozofski' jezik (logos) se je tako spremenil v 'dialektos in glotta', ki pomeni 'sistem znakov in sredstvo za sporazumevanje' (Grgič, 2006, str. 14–15).

družbi (ali tudi zmanjševati, če se zmanjšujejo seksistične sestavine jezika). Iz slednje izhajamo tudi v tej disertaciji.

V doktorski disertaciji je jezik obravnavan ne zgolj kot individualni pojav, ampak predvsem kot **družbeni fenomen**, ki nastaja, se razvija in deluje v konkretnih zgodovinsko spremenljivih okoliščinah. Na podlagi tega smo želeli ustvariti razumevanje, da jezik ni samo enosmerno sredstvo za predstavo sveta, da ne deluje samostojno ali v izolaciji od ostalih družbenih fenomenov, ampak je **ključni element družbene strukture**, ki omogoča in določa družbena razmerja med posamezniki in posameznicami ter med družbenimi skupinami in na katerega vpliva temeljna družbena delitev moči (Fairclough, 1989, str. 23). Jezik je tako predpogoj za družbeno življenje, zato ne more obstajati samostojno in njegova naloga ni preprosto odražati neko že pred-obstoječo realnost, saj se družbeno in jezikovno znanje tesno prepletata (Romaine, 2001, str. 240).

Pri obravnavi jezika se sklicujemo na predpostavko avtorja Faircloughja (1989, str. 23), ki pravi, da so **vsi družbeni pojavi hkrati tudi jezikovni in obratno[27].** Po njegovem ne obstaja zunanji odnos 'med' jezikom in družbo, saj njuna povezava temelji na notranjem in dialektičnem odnosu. Jezik je torej sestavni del družbe in ni proces, ki bi obstajal ali nastajal zunaj nje, je tudi »oblika družbene prakse«, kar pomeni, da je družbeno pogojen proces – pogojen z drugimi (ne-jezikovnimi) deli družbe (Fairclough, 1989, str. 22–23).

Povezavo spola in jezika smo obravnavali kot celovit družbeni pojav, kot dva gradnika družbenega reda in nujna pogoja za obstoj ter reproduciranje družbe. Znotraj tega (zgodovinsko spremenljivega) razmerja smo umestili spolno-razredno hierarhijo ter načine obvladovanja družbene povezanosti (kohezije). Jezik je zato produkt strukture družbe in dejavnik njenega spreminjanja, kar je odvisno od razmerij moči (oblasti) v vsakokratnih konkretnih okoliščinah. Neločljivost povezave med družbo in jezikom je del teoretičnih predpostavk in raziskovalnih pristopov, katerim se najbolj približa področje **sociolingvistike**. Termin povezuje jezikoslovno perspektivo s sociološko in utemeljuje obravnavo jezika v določenem družbenem kontekstu (Gabor, 2007, str. 126).

[27] Način, kako ljudje govorimo ali poslušamo, pišemo ali beremo, je družbeno določen in ima družbene učinke. Tudi ko se ne zavedamo svoje vpetosti, še vedno uporabljamo jezik na načine, ki so družbeno konvencionalni, hkrati pa s svojo rabo pripomoremo k vzdrževanju teh praks (Fairclough, 1989).

V disertaciji smo se osredotočili na načine, na katere se **moč izvaja z jezikom**, ki ga uporabljajo člani in članice družbe, s poudarkom na odnosih moči, ki so prisotni v rabi jezika na trgu delovne sile. Upoštevali smo, da je **jezik centralno vpet v moč in boje za moč** in je tako vpleten preko svojih ideoloških lastnosti (Fairclough, 1989, str. 17). Odnosi komunikacije – jezikovne izmenjave – so hkrati tudi odnosi simbolne moči, v katerih je moč aktualizirana med govorci ali govorkami oz. njihovimi skupinami (Bourdieu, 1991, str. 37). S tem je jezik (kot oblika družbene prakse) tudi orodje ustvarjanja in vzdrževanja neenake razporeditve moči v družbi. Pomembno je razumeti konkretne in zapletene odnose med družbo in jezikom, namreč, **jezikovne prakse so del odnosov moči in neenakosti** – obenem pa oboje tudi oblikujejo (Fairclough, 1989; Litosseliti, 2006; Šribar, 2014). Vpogled v delovanje posameznic in posameznikov z vidika njihove družbene vloge je tako neločljivo povezan s konstrukcijo njihove identitete v jeziku in družbenih praksah (Kranjc in Ožbot, 2013, str. 233). Vsi uporabniki in uporabnice jezika so hkrati tudi 'ospoljeni' člani in članice lokalnih skupnosti, ki so vpeti v skupno sodelovanje z ostalimi člani in članicami v vrsti različnih praks, ki hkrati vsebujejo/karakterizirajo jezikovne, spolne in druge značilnosti družbene identitete in odnose v nekem trenutku[28]. Posameznice in posamezniki lahko v različnih skupnostih, katerih del so v določenem času ali na različnih stopnjah svojih življenj, spolno-jezikovno dimenzijo doživljajo na različne načine (Eckert in McConnell-Ginet, 1992, str. 3–4).

V relaciji jezika do neenakosti, natančneje seksizma, smo pod drobnogled vzeli **jezikovni seksizem ter androcentrične jezikovne predstave** kot ključno izhodišče povezav med spolom in jezikom (Kambič, 2008, str. 3). Tega smo, kot omenjeno v uvodu, opredelili kot neenakovredno obravnavo moških in žensk, ki se lahko izraža v rabi normativnih jezikovnih izbir (moška generična oblika) in/ali v spolno stereotipnih pomenih v jeziku. Skladno s tem v disertaciji obravnavamo jezikovni seksizem iz dveh perspektiv: na nivoju semantičnih struktur, kamor spadajo predvsem slabšalni pomeni besed, in na nivoju jezikovnega seksizma v slovnici, kjer smo opazovali prisotnost androcentričnega izrazja (Kambič, 2008). Pri tem

[28] Med vzpostavljanjem kontaktov z drugimi v skupnosti si ljudje ustvarijo občutek o sebi in drugih kot določenih vrstah oseb in pripadnikih ali pripadnicah različnih skupnosti z različnimi oblikami članstva, avtoritete in privilegijev v teh skupnostih. V vsem tem je jezik v interakciji z drugimi simbolnimi sistemi – obleko, obliko telesa, načinom gibanja, pogledom, dotikom, slogom rokopisa, lokacijami za druženje itd. Te osebe niso samo različnih spolov, so tudi različnih poklicev, različnih etničnih pripadnosti, različne spolne usmerjenosti, različno izobražene in stare ter v različnih odnosih z drugimi ljudmi (Eckert in McConnell-Ginet, 1992, str. 4).

smo bili pozorni na razlike v izražanju seksizma v tujih jezikih (predvsem angleščini) in v slovenskem jeziku.

Čeprav večji del disertacije temelji na raziskovanju seksističnosti jezika, pa smo v razumevanje jezikovne reprodukcije družbenih neenakosti vključevali tudi moč in vidike diskurza. Koncept diskurza je osrednjega pomena za filozofijo in družbeno misel Michela Foucaulta, ki je diskurzu pripisal osrednjo vlogo v razvoju predvsem modernih oblik moči. **Sistem diskurznih struktur** deluje na univerzalni ravni, saj opredeljuje obseg možnih izrazov v govoru in predstavah in je podlaga za sposobnost razumevanja ali argumentiranja (Foucault, 1981; 2005). Diskurz oblikuje identitete, misli, želje in potrebe, stališča, 'normalnost' in 'nenormalnost' in se manifestira v vsakem delu našega vsakdanjega življenja. Tako kot v primeru jezika verjamemo, da **ni družbenega (ali celo človeškega) obstoja zunaj diskurza**. Vpletanje diskurza v preučevanje družbenih pojavov nam omogoča tudi korak stran »od preučevanja korelacij med jezikovnimi enotami in družbenimi makrokategorijami k analizi teh enot v razmerju do konteksta« (Kern in Vičar, 2019, str. 414), kar pa odpira prostor za vpeljavo alternativnih jezikovnih praks, ki omogočajo diskurzivni in družbeni obstoj spolno nebinarnih oseb.

Seksistične vidike jezika in diskurza smo opazovali na konkretnem primeru **poklicnih nazivov oz. poimenovanj**, pri čemer je, poleg semantičnih razlik v poimenovanjih žensk in moških, v ospredje postavljeno predvsem vprašanje, ali lahko raba moške slovnične oblike (ustrezno) nagovarja ženske in moške k prijavi na določeno delovno mesto (Kozmik, 1995, str. 5).

3 DRUŽBENI IN EKONOMSKI POLOŽAJ ŽENSK IN MOŠKIH

V tem poglavju bomo obravnavali položaj spolov na trgu delovne sile. Osredotočili se bomo predvsem na razvoj položaja žensk v družbi in na trgu delovne sile, ki se je razlikoval od položaja moških. Skozi zgodovinski kontekst, ki temelji pretežno na vidiku razvitih kapitalističnih gospodarstev[29] (ki se v mnogih značilnostih razlikujejo od socialističnega konteksta), v zasebni in javni sferi, bomo predstavili teoretične pristope, ki so se skozi čas razvijali in ki služijo pojasnjevanju različnih vzvodov za neenako obravnavo spolov. Ob tem bomo pojasnjevali tudi ključne koncepte na trgu delovne sile in različne oblike spolne diskriminacije kot odraz (zgodovinskih) družbenih in ekonomskih praks. Ker se je slovenski družbeni in ekonomski položaj žensk in moških v nekaterih pogledih razlikoval od (takratnega) kapitalističnega okolja/držav, bomo te posebnosti izpostavili v posebnem poglavju. Ko govorimo o delu, mislimo na vse oblike plačanega dela, pa tudi neplačano in neformalno delo, kamor spadata skrbstveno in gospodinjsko delo (Kanjuo Mrčela, Uhan, Kurdija, Mikić in Vovk, 2016b, str. 11).

Pri opredeljevanju vloge spola v družbi in na trgu delovne sile smo upoštevali, da je delovanje žensk in moških močno vezano na družbeni in ekonomski kontekst, v katerem se nahajajo. Ta lahko deluje na njihovo delovanje različno, saj v nekaterih situacijah predstavlja oviro, v drugih pa priložnosti. Čeprav predpostavljamo, da so posameznice in posamezniki pri svojem delovanju aktivni, pa ne moremo mimo dejstva, da nanje vseeno vplivajo 'zunanji' dejavniki na treh ravneh – makro ravni, ki predstavlja mogočne družbene sisteme in institucije; mezo ravni, kamor spadajo različne skupine in organizacije, ki nas obdajajo (prijatelji, družina) ter mikro ravni, kjer najdemo individualne dejavnike, na katere se obračamo pri svojih življenjskih izbirah. Omenjene ravni so v medsebojnem odnosu in so lahko skladno povezane med sabo, lahko pa so tudi v konfliktnih odnosih in nasprotovanjih. Spremembe na eni ravni (lahko) vplivajo na spremembe na drugih ravneh, odnosi med njimi pa so zelo kompleksni (Antić Gaber, 2015, str. 12).

Izhodišče tega poglavja se opira na razumevanje, da so ekonomske strukture in ekonomski akterji (oziroma njihovi položaji), tudi družbeni konstrukti, neločljivi od vseh družbenih konstruktov, ki skupaj sestavljajo družbeni red (Bourdieu, 2005, str. 210). Ta red pravi, da

[29] Predstavljanje vidika (pretežno) razvitih kapitalističnih gospodarstev je rezultat številne literature avtoric in avtorjev, ki so tematizirali temo žensk in moških na trgu delovne sile v tem okolju.

imajo ženske in moški različne družbene in ekonomske vloge, razlogi za to pa se nahajajo v zakoreninjenosti predstav, ki so osnova spolnih stereotipov, pa tudi v socializaciji. Spolna socializacija je proces, skozi katerega posamezniki in posameznice prevzamejo 'ospoljene' značilnosti in lastnosti, na podlagi katerih ustvarijo občutek oz. zavedanje sebe. Gre za proces, ki spremeni 'surovi material' biološkega spola v spolno-diferencirano osebnost. Socializacijski vplivi služijo tudi učenju ljudi, kaj se od njih pričakuje kot od pripadnikov oz. pripadnic določenega spola (Wharton, 2012, str. 37). Razumevanje spolnega reda je tesno vezano na vprašanje razporeditve/razdelitve moči v družbi. Vsaka družba na podlagi svojih norm in vrednot oblikuje spolne vloge[30] (tudi sheme ali statuse), ki so najboljši približek skladnosti s podobami 'prave ženske' in 'pravega moškega' v tej družbi. Ta pojav ne obide nikogar, kulturno pogojeni predpisi in predstave o ustreznih vzorcih moškosti in ženskosti zaznamujejo posameznikovo in posamezničino identiteto, posledično tudi družbene odnose (Furlan Štante, 2013, str. 162). Ideje in predstave o tem, kaj je primerno in kaj ne, se hkrati tudi spreminjajo s spreminjajočo se družbo in ekonomijo (Bergmann, 2005, str. 22).

3.1 Razumevanje položaja žensk in moških v družbi in na trgu delovne sile

Sociološke študije spola so, zgodovinsko gledano, veliko več pozornosti namenjale raziskavam o ženskah (temam, vezanim na ženskost), kot o moških (temam, vezanim na moškost) (Wharton, 2012, str. 20), razlog za to pa se nahaja v šibkejšem in podrejenem položaju žensk, ki je bil zaznan kot ponavljajoči se (zgodovinski) vzorec s strani večine raziskovalk in raziskovalcev spola pri opazovanju različnih režimov moči, ki naj bi ustvarjali identitetne koncepte spola. Simone de Beauvoir je bila prva avtorica, ki je na podlagi te ugotovitve opredelila ženske kot 'Drugi spol' v istoimenskem delu iz leta 1949. Avtorica je ugotavljala, da so se moški uveljavljali kot bistveno, zato je bil položaj 'drugega' v družbi nebistven, in če so moški subjekt, je 'drugi' objekt. Argumenti de Beauvoir se vežejo na prepričanje, da je samo ženski spol označen, moški spol in univerzalna oseba pa sta prepletena, kar daje občutek, da so moški nosilci univerzalne osebnosti. Kot pravi, se mora ženska opredeliti, definirati, razglasiti, da je ženska, medtem ko se moški nikoli ne opredeljuje kot pripadnik določenega spola, to je očitno samo po sebi. Iz tega izpelje, da moški že od nekdaj predstavlja univerzalnost, nezaznamovanost, nepristranskost in splošno človeštvo, ženska pa je navadno ocenjena glede na odklonskost od te (moške) norme. Čeprav kategoriji moški/ženski spol delujeta formalno simetrični, pa po mnenju avtorice moški

[30] Pri tem je pomembno razlikovati med obveznimi, zaželenimi in neprimernimi vlogami.

predstavljajo tako pozitivnost kot nevtralnost (za označevanje človeških bitij – človek), ženska pa je vezana izključno na negativnost (De Beauvoir, 1999, str. 12–14). Z vprašanjem položaja ženske se je ukvarjala tudi Luce Irigaray (1997), ki je ugotavljala, da izhaja podrejenost oz. 'drugost' ženske iz zgodovinskega[31] dojemanja subjekta kot enega samega, saj ni bilo potrebe po definiranju dveh različnih subjektov. Stoletja kasneje, ko so bile vzpostavljene prve razlike znotraj enega subjekta, so se te kazale v obliki odstopanj od moške, tj. človeške entitete (kot razumnega, kompetentnega moškega), kjer je ženska lahko prevzemala hierarhično podrejeni položaj 'drugega' (Irigaray, 1997, str. 116). Irigaray tako oznako spola razume kot delo hegemonične ekonomije moškega, ki deluje s samoizdelanimi mehanizmi, ki so determinirali zahodno filozofsko tradicijo (Butler, 1999, str. 24, 35). Za razliko od Irigaray pa je Monique Wittig trdila, da sicer res obstaja samo en spol, vendar je ta ženski, saj moški ne prevzema moškega spola, ampak vlogo splošnega in univerzalnega subjekta (Wittig, 1983, str. 64). Gre za radikalno feministično teorijo, pri čemer se je avtorica zavzemala za uničenje biološkega spola, da bi tudi ženske lahko prevzele status univerzalnega subjekta (Butler, 1999, str. 27).

Pri definiranju in težnji po uravnoteženju položaja žensk in moških se je v središče feminističnih razprav postavila dilema med iskanjem ženske enakosti[32] na eni strani (tj. tendenci po sprejetju patriarhalnega sistema, moških norm in dejstva, da je dojemana kot odklon od norme ter uveljavljanju spolne nevtralnosti) ali različnosti[33] glede na drugi spol na drugi strani (tj. poudarjanje razlikovanja po spolu, sprijaznjenje z drugačno obravnavo, uveljavljanju spolne vidnosti) (Squires, 2009, str. 157; Pateman, 1987, str. 29–30). Razprava enakosti – različnosti pa (lahko) temelji na zavajujočem dualizmu, saj v osnovi ni razloga, da enakost in različnost ne bi mogla 'sobivati'. Ker je različnost značilnost vseh identitet in celotnega človeštva, koncept enakosti (angl. *equality*) ne sme pomeniti koncepta istosti ali identičnosti (angl. *sameness*), temveč enako obravnavo za vse, ne glede na njihove razlike (Barker, 2002, str. 113–114). Irigaray (1995, str. 10) je bila mnenja, da je zahteva po enakosti napačen izraz želenega cilja, saj predpostavlja primerjalno vrednost, ta vrednost pa ni vedno jasna – komu ali čemu želijo biti ženske enake. Izhajala je iz prepričanja, da moški in ženske niso enaki in usmerjanje razvoja družbe v tej smeri razumela kot problematično (Irigaray, 1995, str. 77). Trdila je, da sistem 'enakosti pravic' ne deluje, ker družbeni sistem, iz katerega

[31] Predvsem v družbah razvitih kapitalističnih gospodarstev.
[32] Zagovarjan s strani liberalnega feminizma.
[33] Zagovarjan s strani radikalnega feminizma.

je izhajala avtorica (skladno s trgom delovne sile), ni bil spolno nevtralen (Irigaray, 1995, str. 84–85). Avtorica zato poudarja pomembnost dveh spolov, ki zagotavljata produkcijo in reprodukcijo človeške rase. Nevtralnost spolnosti in spolnih razlik, kot jo želijo doseči nekatere feministke in feministi, zanjo tako predstavlja 'genocid'. Sama se zavzema za spoštljivo kulturo obeh spolov, v kateri so vrednosti pripadanja ženskemu in moškemu spolu natančno definirane (Irigaray, 1995, str. 10). Na drugi strani pa se je s pristopom raznolikosti, ki deluje nasprotno od pristopa razlik, skušalo premostiti dihotomijo enakosti – razlike[34]. S poudarjanjem razlik se ženske izpostavlja in jih postavlja v središče, s pristopom raznolikosti pa se to središče (spolno) dekonstruira. Pristop raznolikosti poleg razlik med spoloma priznava tudi razlike znotraj posamezne spolne skupine. Oba pristopa pa se združujeta v zavračanju enakosti, katerega cilj je ženske dodati v sheme, ki že obstajajo in so zanje represivne (Squires, 2009, str. 167–175).

V naslednjem poglavju smo namenili poseben poudarek pregledu družbenega in ekonomskega položaja moških in žensk, ki je v zadnjih nekaj stoletjih doživljal zelo intenzivne spremembe. S tem želimo osvetliti zgodovinske vire in vzroke za neenak položaj žensk in moških v družbi in na trgu delovne sile, katerih posledice so vidne tudi danes.

3.1.1 Odnosi med spoloma v zasebni sferi

Predpostavke o tem, da se ženske po 'naravi' razlikujejo od moških, so temelj zgodovine številnih civilizacij (Sima, 2016, str. 62). Čeprav v današnjem času še vedno ne moremo trditi, da imamo udejanjeno popolno enakopravnost spolov, pa so napredki od 18. in 19. stoletja, ko je bila ženska vloga omejena samo na družino, zelo očitni (Barker, 2002, str. 110–111). Talcott Parsons je bil eden pomembnejših ameriških funkcionalistov[35], ki je s svojo interpretacijo družine pomembno prispeval k domestificirani vlogi žensk in z njo vplival na znanstveno utrditev seksizma kot nevidne sile tudi v ekonomskih teorijah. Predvsem po 2.

[34] Dihotomija razlika – enakost se je razširila tudi na koncept ženske, v kateri so začeli prepoznavati razlikovanja glede na starost, družbeni razred, etnično pripadnost, raso itd, hkrati pa so se po istem principu pričeli pojavljati tudi nekateri drugi dualizmi, npr. univerzalnost – specifičnost, istost – drugačnost, enakost – neenakost itd. (Švab, 1997, str. 647–651).

[35] Funkcionalizem je doživel precej kritik predvsem na račun spregledanosti vidika prevlade in podrejanja v družbi, pa tudi v zvezi z zanemarjanjem delovanja posameznikov in posameznic. Med pomanjkljivosti funkcionalizma štejemo tudi tedenco h konkretiziranju družbe in pretirano socializiranem pogledu na človeka (socializacija je edina razlaga za družbeno vedenje), poleg tega pa je pomanjkljiva pri razlagi družbenih konfliktov in družbene spremembe. Vztrajanje pri dejstvu, da družbe prevzemajo svoje funkcionalne karakteristike že pred obstojem njihovih članov in članic, spodbuja vprašanje o tem, kdo, če ne ljudje, odloča o funkcionalnosti njihove družbe. Funkcionalistke in funkcionalisti očitno trdijo, da se družbeni sistem sam zase odloča o tem, kaj je zanj dobro (Pip, Bradbury in Boutillier, 2011). Pomembno kritiko funkcionalizma je prispevala tudi Jogan (1978) v delu Sociologija reda.

svetovni vojni so njegove teorije postale nevprašljive, njegove obrazlage spolne hierarhije pa povod za naturalizacijo različnih vlog žensk in moških (Jogan, 1990). Parsons je družino postavil v samo središče družbe, kot ključni del za njeno preživetje. Zatrjeval je, da je v družini razporeditev dela jasno ločena po spolih, pri čemer imajo moški instrumentalno vlogo preskrbljevalca in ženske ekspresivno vlogo negovalke. Ta delitev dela je vplivala na podrejeni položaj žensk v primerjavi z moškimi, saj so imeli slednji možnost udejstvovanja v javni sferi in izobraževanja, medtem ko so bile ženske zaradi svoje 'nesamostojnosti' vezane izključno na dom, kot gospodinje (Jogan, 1990; Rees, 1992, str. 23). Ženska skrbstvena in gospodinjska vloga je bila videna kot podaljševanje njene splošne vloge – in je bila zato naturalizirana[36]. Ženske tudi niso imele svoje identitete v javnem življenju, saj so bile opredeljene izključno z vlogo v družini (Irigaray, 1995, str. 79). Tovrstno ločevanje družbenih vlog se je zdelo zagovornicam oz. zagovornikom seksističnega reda smiselno, saj so se na ta način preprečevala tekmovanja in konflikti med moškimi in ženskami (kot možmi in ženami) (Littlewood, 2004, str. 44). Spola, ki prevzemata različne funkcije, ki jima ne ponujajo enakih možnosti za vstop v svet instrumentalnosti, sta se morala ohranjati zaradi 'naravne' različnosti. Različnost med spoloma je v funkcionalistični teoretični razlagi torej tista, ki je ustvarjala družbeno neenakost, vendar je bila ta, po mnenju Parsonsa, nujna za delovanje in modernizacijo družine in družbe (Jogan, 1990).

Dolga stoletja je bilo za družinsko okolje značilno, da oče opravlja primarno vlogo kot instrumentalni vodja družine[37] (Jogan, 1990), zato je bilo 'naravno' in samoumevno dejstvo, da je bila ženska identiteta definirana s pripadnostjo moškemu ('čigava je'). Ženska je igrala vlogo objekta (kar neposredno implicira odnose moči), nadoblast moža in očeta pa je bila zapovedana in vzdrževana s sredstvi družbenega nadzora in prisile. Tovrstno reproduciranje moške nadvlade in drugih vrst zatiranja so mnoge raziskovalke in raziskovalci opazovali (in kritizirali) pod pojmom patriarhat[38], ki v dobesednem pomenu označuje 'pravilo očeta' (Littlewood, 2004, str. 77, 220). Čeprav ima patriarhat na prvi pogled zelo jasno agendo, pa so avtorice in avtorji, ki so ga obravnavali, pristopali k obravnavi in vidikom patriarhata na različne načine. Spender (1980) je videla patriarhat kot sistem zaviranja, s psihološkimi in materialnimi komponentami. Ugotovila je, da se z vztrajanjem sindroma 'moški-kot-norma',

[36] Posledično tudi danes za mnoga t. i. 'ženska delovna mesta' velja prepričanje, da zanje niso potrebne posebne izkušnje in so zato tudi slabše plačana (Rees, 1992, str. 23).
[37] Moški, ki se niso mogli uveljaviti v javni sferi, so imeli možnost svojo oblast izkazati v družini (Jogan, 1990, str. 32).
[38] Čeprav je bil v originalu uporabljan s strani radikalnih feministk, kot je Kate Millett (1970), pa se danes izraz ne povezuje več samo s to feministično perspektivo (Littlewood, 2004, str. 77). Patriarhat je tako s časom pridobil širok in splošen pomen moške nadvlade.

ženske srečujejo s strukturnim problemom. Po njeno je patriarhalni sistem urejen na način, da ženske v obeh primerih zgubljajo, če sodelujejo v njem in če se mu uprejo[39] (Spender, 1980, str. 2). De Beauvoir (1999, str. 16) se je osredotočila na izvore patriarhata, pri čemer je trdila, da je moška biološka privilegiranost že od nekdaj predstavljala prednost pri uveljavljanju v obliki suverenih subjektov (De Beauvoir, 1999, str. 111). Patriarhat se je oblikoval kot situacija skozi čas, vendar, kot pravi avtorica, se lahko situacija v nekem drugem času tudi ukine oz. preobrne (De Beauvoir, 1999, str. 16). Hierarhija tako ni naravna, kot je trdil Parsons, ampak je zgodovinski proces družbenega prestrukturiranja in zajema delovanje vseh strukturnih sestavin družbe, ki dajejo smisel vsem ravnanjem (Jogan, 1990). Eno najbolj sistematiziranih in poglobljenih teorij o patriarhatu je ponudila Sylvia Walby (1990) v svojem delu *Theorizing Patriarchy.* V definicijo patriarhata je vključila in prilagodila rabo koncepta nekaterih zgodnjih feministov in feministk, na način, da zajema razpon izkušenj žensk iz različnih kultur, družbenih razredov in etničnih skupin. Hkrati pa vključuje globino in vztrajnost različnih vidikov podreditve žensk. V sistem patriarhata je nov vidik ponudila zlasti avtorica Raewyn Connell (2002), in sicer z vključevanjem analize moškosti in odnosov med moškimi v razumevanje teh praks. Connell pravi, da moški tekmujejo za vire, ki jih kot skupina posedujejo, zaradi podreditve žensk (jih pridobijo na račun nadvlade nad ženskami). Ti viri, ki jih poimenuje »patriarhalne obresti«, vključujejo denar, avtoriteto, spoštovanje, storitve, varnost, bivalne prostore, dostop do institucionalne moči in nadzor nad lastnim življenjem (Connell, 2002). Connell prevladujočo obliko moškosti v družbi poimenuje »hegemonistična moškost«[40].

Patriarhat po definiciji izraža androcentrizem, tj. moškosrediščne norme in prepričanje, da so moški in moškosti superiorni ženskam in ženskostim, ki delujejo skozi vse družbene institucije in se vzpostavijo kot standard vsem v družbi (Lindsey, 2016, str. 3; Wharton, 2012, str. 42). Vsakršna nasprotovanja temu standardu, bodisi razredni ali spolni hierahiji, so vedno naletela na enake odzive – sklicevanje na objektivno danost in grožnje propada družbe (Jogan, 2018). To je vplivalo tudi na obnavljanje podobe 'prave narave' ženske, ki je ponižna, molčeča, potrpežljiva itd., s čimer je bila določena moralna drža žensk, ki je omogočala moškim moč v družini (Jogan, 1990).

[39] Če sprejmejo zakone tega reda, postanejo polne članice takšne družbe, kar pomeni, da sprejmejo dominantne poglede na svet in hkrati potrdijo svojo podrejenost. Po drugi strani, če se uprejo, sledijo kazni, ki se ne kažejo v smislu odziva patriarhalne družbe na te ženske kot neubogajoče, ampak kot neuspešne (Spender, 1980, str. 2).
[40] Nadrejeni položaj katere koli oblike hegemonije ni nikoli varen, saj je vedno pod pritiskom uporov in sporov z drugimi oblikami moškosti in z opozicijskimi ženskostmi (Pip in drugi, 2011).

Hierarhični odnosi med ženskami in moškimi pa niso bili ustvarjeni samo na mikro ravni, s partnerskimi odnosi in družino, ampak tudi na makro ravni, skozi strukturo družbe. Ob hkratnem učinkovanju vseh sestavin institucionalne urejenosti, se je v vsakodnevnem življenju ustvarjal videz 'naravnosti' teh odnosov. 'Naravnost' je bila tista, ki je služila upravičevanju te hierarhije in v kateri so tudi ženske same videle svojo vlogo ter zato tudi same delovale v smeri ohranjanja teh odnosov. Ta položaj so potrjevale s svojimi dejavnostmi in zagotavljale neprekinjenost podrejenega položaja in splošne družbene hierarhije v družbi (Jogan, 1990, str. 32).

Med najbolj vztrajne sisteme, ki odražajo patriarhalno kulturo in žensko priključujejo moškemu kot 'pohlevno služabnico', spada cerkev. Na to opozori tudi Bourdieu (2010)[41]. Cerkev je skupaj s krščansko doktrino odgovorna za to, da je emancipacija žensk skozi zgodovinski razvoj doživela mnoge zastoje. De Beauvoir je ugotavljala, da se v kultu device Marije izpopolni najvišja oblika moške zmage. Zasužnjena kot Mati in čaščena je lahko samo, če sprejme podrejeno vlogo, ki ji je bila namenjena – kot Gospodova služabnica, ki priznava manjvrednost (De Beauvoir, 1999, str. 135, 245–247).

Starodavni sistem spolnih vlog je doživel hud napad in sčasoma tudi preobrat v večini razvitih držav (Bergmann, 2005, str. 1). Kampanje, ki so opozarjale na neustreznost zakonodaje[42] kot temeljnega vzroka za osebne in politične težave, ki jih doživljajo ženske, povezujemo predvsem z evropskimi in severnoameriškimi feminističnimi pisatelji in pisateljicami ter političnimi aktivistkami in aktivisti v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju. Gre za pojav prvega feminističnega gibanja, ki ga pogosto poimenujemo tudi prvi val feminizma. Namen prvega vala je bil doseči osnovne pravne, socialne in politične pravice in (ženskam) omogočiti dostop do javnega, tj. političnega in družbenega življenja, naslanjal pa se je predvsem na egalitarno etiko (Pip in drugi, 2011).

Čeprav so feministke in feministi prvega feminističnega vala uspeli izzvati dominantnost zasebnega patriarhata s pridobitvijo državljanskih pravic in udejstvovanjem žensk v javni sferi (Walby, 1990), pa je bilo uveljavljanje pridobljenih pravic zaradi dolgotrajne navajenosti družbe in ljudi na androcentrične predpostavke in prakse vse prej kot enostavno

[41] Med institucije, ki prenašajo moškosrediščno kulturo, poleg cerkve vključi še (nukelarno) družino, šole (patriarhalne predstave) in državo (upravljanje gospodinjstev, zakonov, ki dovoljujejo androcentrični vidik) (Bourdieu, 2010, str. 5).

[42] Ti zakoni so ženskam prepovedovali pravico do dela, posedovanja nepremičnin, volilno pravico, pravico do ločitve, do višje izobrazbe in strokovnega usposabljanja ter do sprejemanja lastnih odločitev glede spolnih in reprodukcijskih praks (Pip in drugi, 2011).

(De Beauvoir, 1999, str. 18; Jogan, 2004a, str. 265). Walby (1990) v tem času zaznava predvsem premik od zasebne[43] (usmerjene v gospodinjstvo) k javni (prisoten v zaposlovanju in na nivoju države) obliki patriarhata, ki pa se kaže tudi v bolj subtilni obliki, ki jo Jogan (2001a, str. 200) poimenuje »skriti viri androcentrizma«. Med te sodijo področja vzgoje in izobraževanja ter komunikacijski mediji (pravljice, učbeniki)[44], tudi področja oglaševanja in množičnih medijev (televizija, tisk)[45] (Jogan, 2001a, str. 200−202).

Za krhanje podobe jasne delitve 'ženske' in 'moške' sfere je zaslužno predvsem množično vstopanje žensk na področje dela in v javno sfero, ki se je (tudi na račun kampanj in iniciativ drugega feminističnega vala) odvijalo v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja (v razvitih kapitalističnih gospodarstvih, v socializmu pa še nekoliko prej) (Littlewood, 2004, str. 41–42). Z različnimi družbenimi in ekonomskimi vlogami žensk in moških so se oblikovale tudi različne priložnosti za plačano zaposlitev, za zasedanje položajev moči, visokega statusa, spoštovanja in ugleda (Bergmann, 2005, str. 3), ki jih bomo predstavili v naslednjem poglavju.

3.1.2 Položaj žensk in moških v javni sferi

Ženski vstop na (kapitalistični) trg plačanega in hierarhiziranega dela je potekal sočasno z moškimi, vendar pod drugimi pogoji in je imel drugačne posledice (Žnidaršič Žagar, 2007, str. 17). Trg plačanega dela je v 19. stoletju deloval še kot prostor moških, v katerem so bila ženska dela slabše vrednotena in manj strokovna. To je bilo vidno tudi na nivoju plačila, kjer so ženske za enako delo kot moški prejemale manjše plačilo[46], delodajalci pa so si z zaposlovanjem žensk mnogokrat nižali stroške (Žnidaršič Žagar, 2007, str. 19–21; Littlewood, 2004, str. 54). Nižja cena ženskega dela naj bi bila upravičena z dejstvom, da je bila prvotna vloga in mesto ženske doma (Jogan, 1990, str. 68). Na trgu delovne sile so

[43] Predvsem radikalne feministke in feministi so v ospredje svojih raziskav postavili odnose med spoloma v zasebni sferi in svojo pozornost usmerili predvsem na 'domače' delo, spolnost in nasilje (Rees, 1992, str. 31). Predvsem kritični so bili do zakonske zveze, ki naj bi predstavljala ključno institucionalno silo za izkoriščanje žensk (Pip in drugi, 2011).

[44] Moški so prikazani kot iznajdljivi, gospodovalni, radovedni, močni, aktivni v javnem prostoru, ženske pa kot ponižne, skromne, šibke, pasivne in pokorne, njihovo mesto pa se nahaja v družinski sferi (Jogan, 2001a, str. 200−202).

[45] Ženske so predstavljene 'popolno' – vitke postave in sijočih las skrbijo za pranje perila, postavni, mišičasti in hitri moški pa jim svetujejo, kaj uporabiti za čiščenje doma (Jogan, 2001a, str. 200−202)

[46] Moški je dobil v 19. stoletju plačilo za svoje delo in za vzdrževanje družine. Bil je 'popolni delavec'. Ženska je bila potemtakem 'nepopolna delavka' in je prejemala le simbolično mezdo kot dodatek k družinskemu proračunu. S tem se je ohranjala njena odvisnost od moškega in njegovih prihodkov (Žnidaršič Žagar, 2007, str. 21).

prevzemale dela, ki naj bi najbolje ustrezala 'ženski naravi'[47], saj naj bi bila ta dela podaljšek njihove 'naravne' domače vloge (Žnidaršič Žagar, 2007, str. 19), rast participacije žensk v plačanih zaposlitvah je bila tako povezana tudi z rastjo zaposlitev, ki so bile 'primerne' za ženske[48]. O tem govori **teorija primernosti del**, ki pravi, da so tehnološke spremembe in spremembe v vrsti proizvedenih produktov spremenili naravo služb, kar naj bi bil tudi eden ključnih dejavnikov za večje zaposlovanje žensk. Delodajalci so razširili potrebo po ženski delovni sili, ker so bila nekatera delovna mesta 'primernejša' za ženske (za ta dela so se ženske zdele ustreznejše od moških), hkrati pa so si ženske tudi same izbrale takšna dela, saj so ocenile, da so jim znana in 'naravna' (Bergmann, 2005, str. 22). Število poklicev/delovnih mest, 'primernih' za ženske, je sunkovito raslo v industrializiranih državah skozi obdobje 20. stoletja (Bergmann, 2005, str. 22). S tem se je delitev dela iz zasebnega življenja (kot smo razložili v prejšnjem poglavju) prenesla v javno življenje, hkrati pa je prišlo do oblikovanja t. i. 'moških' in 'ženskih' poklicev (Žnidaršič Žagar, 2007, str. 19).

Povezovanje različnih tipov delovnih mest z določenimi tipi delavcev in delavk glede na primernost obstaja že dolgo časa, opazujemo pa ga lahko tudi iz **vidika teorije o ospoljenosti institucij/organizacij**, kamor uvrščamo tudi 'ospoljenost' delovnih mest (Acker, 1990). 'Ospoljenost' delovnih mest ima pomembne posledice tako za delodajalce kot za zaposlene. Delodajalci namreč pogosto zaposlijo ljudi, ki ustrezajo nenapisanim značilnostim dela (pri čemer ti lahko temeljijo na predsodkih in stereotipih), zaposleni pa se za zasedanje določenih 'ženskih' (ali 'moških') poklicev ali delovnih mest ne odločajo na podlagi materialnih in ideoloških razlogov. Materialni se vežejo na dejstvo, da so predvsem 'ženski' poklici/delovna mesta v povprečju slabše plačani, ideološki pa, da je zaposlitev v teh poklicih za 'prave' moške lahko razumljena kot neprimerna. Včasih lahko en poklic vsebuje tudi dve tekmujoči obliki ospoljenosti[49] (Littlewood, 2004, str. 52–53).

[47] Sem spadajo opravila, vezana na pridelavo, predelavo in pripravo hrane, obutev in oblačil, skrb za nego, zdravje, snago in duševno zdravje vseh članov v gospodinjstvu.
[48] Te zaposlitve so močno spominjale na naloge, ki so jih ženske tradicionalno opravljale: nega bolnikov in otrok, šivanje, tudi uradniška dela.
[49] Primer tega je učiteljski poklic, ki se je v 20. stoletju sicer feminiziral, vendar je ta feminizacija zelo odvisna od zahtevnosti izobraževalnega programa (v osnovni šoli prevladujejo učiteljice, nato pa njihova prisotnost upada - v srednji šoli jih je polovica, na visokih in višjih šolah pa tretjina), od geografske lege (v krajih, kjer je več možnosti za karierno napredovanje in ima učiteljski poklic višji družbeni ugled, je več učiteljev kot učiteljic) in glede na hierarhijo znotraj izobraževanja (večji del ravnateljev je še vedno moških, višje kot se premikamo po hierarhični lestvici, manj je žensk) (Žnidaršič Žagar, 2007, str. 23).

Vendar pa se 'ospoljenost' poklicev skozi čas spreminja, predvsem očitno se je pričela spreminjati nekaj desetletij nazaj (kar velja za razvita kapitalistična gospodarstva, v socializmu se je to zgodilo še nekoliko prej), ko so pričele ženske prodirati v poklice, ki so bili včasih rezervirani izključno za moške (Littlewood, 2004, str. 53). Feminizem drugega vala je spremenil odnos do vloge žensk (sprva) v zahodni Evropi in ZDA[50], mnogim ženskam je omogočil večji dostop do dela v javni sferi, otroškega varstva in reproduktivnih pravic, dosežena je bila tudi zakonodaja o enakih možnostih (Mills, 2008, str. 23), čeprav so se mnoge liberalne feministke in feministi[51] zavedali, da doseganje zgolj formalne enakopravnosti ženskam ne bo prineslo prave enakosti[52] (Steans, 1998, str. 17). Nekatere skupine žensk s spremembami v smeri večje delovne aktivnosti niso bile zadovoljne, saj so jih videle kot uničenje sistema, ki jim je ponujal 'toplo in lagodno' gospodinjsko življenje (npr. gospodinje v premožnejših družinah). Po drugi strani pa so (predvsem mlajše in manj premožne) ženske pozdravljale svobodo in novo odprte priložnosti, ki so jim omogočale (poleg drugega), da se same preživljajo in niso odvisne od hranilca. Nekatere ženske so si prizadevale vključiti se v delo, saj so želele bolj enakovredno prispevati h gospodinjstvu (Bergmann, 2005, str. 1), druge pa so bile zaradi slabšega materialnega položaja družine v to primorane.

Vstopi žensk v določene poklice so bili, zgodovinsko gledano, mnogokrat povezani z razvrednotenjem poklica, zmanjšanjem ugleda in izgubo prestižnega pomena, ko so postali domena ženske delovne sile (Kozmik, 1996, str. 45). Poleg tega so večino t. i. 'dobrih služb' (službe z zanimivim delom, možnostmi napredovanja in visokim plačilom) zasedali moški. Moški so tudi za enako delo prejemali višje plačilo kot ženske (Bergmann, 2005, str. 2). Iz vidika teorije 'ospoljenosti' organizacij se razlog za takšno stanje nahaja v razlagi, da ženske niso 'enake vrste delavke' kot moški. Moški in ženske naj bi na delovno mesto prinesli drugačne veščine, zaradi česar delodajalcem predstavljajo različne prednosti (in slabosti).

[50] V primeru socialističnih družb/držav (npr. v Jugoslaviji, kot bomo videli v poglavju 5) se je emancipacija žensk na trgu delovne sile in pridobivanje pravic pričelo vsaj desetletje pred razmahom feminizma drugega vala v razvitih kapitalističnih družbah.

[51] Kritike liberalnega feminizma poudarjajo pomanjkanje raziskovalne analize sistematskega zatiranja žensk, hkrati pa ne ponujajo radikalnejše kritike kapitalizma kot takega (Pip in drugi, 2011). Njihova dejanja temeljijo na ozaveščanju in boju proti diskriminaciji žensk (in tudi to predvsem na enodimenzionalni podobi ženske, brez upoštevanja drugih oblik zatiranja, kot npr. rase, razreda itd.), ki ne prispevajo k resničnim družbenim in političnim spremembam (Steans, 1998, str. 18). V svojih bojih se tako niso zavzemali za podiranje obstoječih struktur, ki postavljajo moške v dominanten položaj, ampak so se osredotočali predvsem na iskanje načinov, kako ženske vključiti v obstoječe strukture in jim tako omogočiti enakost z moškimi (Rees, 1992, str. 25−26).

[52] Po njihovem mnenju bi morali biti odločilni za potek življenja odločitve, talenti, trud in ambicije posameznikov in posameznic, ne pa družbeni predsodki (Pip in drugi, 2011).

'Ženske' veščine, tj. veščine, ki jih pridobijo z delom v gospodinjstvu, so podcenjene in nevidne, če jih želijo uporabiti v zaposlitvi. Te niso pridobljene/naučene, ampak ženskam 'naravne'. Po drugi strani so veščine, ki jih pridobijo moški v svojih zgodnjih letih, skozi različne procese socializacije dragocene, hkrati pa jih moški lahko uporabijo tudi pri svojem delu (Littlewood, 2004, str. 56).

Razlikovanje med moškimi in ženskami na delovnem mestu so nekatere teoretičarke in teoretiki razlagali tudi s **teorijo človeškega kapitala**, po kateri naj bi (v povprečju) ženske v primerjavi z moškimi posedovale manj 'človeškega kapitala'[53], ki se odraža v veščinah, kvalifikacijah in delovnih izkušnjah (Littlewood, 2004, str. 50), saj naj se ne bi izobraževale v takšni meri kot moški (ker jim dolgo časa tudi ni bil omogočen dostop do izobraževanja) in ker so svoje kariere prekinjale zaradi rojstva otrok (in se le redko vračale nazaj na trg delovne sile). Ženske so imele tako v primerjavi z moškimi manj izkušenj na trgu delovne sile, saj naj bi njihov človeški kapital v času, ko so skrbele za otroke, po mnenju nekaterih ekonomistov in ekonomistk 'zarjavel'. Zaradi kariernih/poklicnih prekinitev naj bi bile ženske tudi manj zainteresirane za vlaganje v človeški kapital (manj interesa za izobraževanje), saj naj bi se zavedale, da bodo imele manj časa za povrnitev pričakovanih/vloženih finančnih koristi (Bergmann, 2005, str. 50). Po tej teoriji naj bi bili tudi delodajalci manj pripravljeni investirati v usposabljanje žensk ali jim zaupati zahtevnejša dela (zato so bile ženske navadno vezane na rutinska dela), saj je bilo več možnosti, da bodo sredi poklicne poti odšle na porodniško ali bolniško (zaradi nege otrok)[54] (Bergmann, 2005, str. 50). Vsi ti razlogi prispevajo k zmanjšanju vrednosti delavk v primerjavi z delavci in 'upravičijo' njihove nižje plače[55] (Bergmann, 2005, str. 49–50).

[53] Človeški kapital je lahko pridobljen v šoli, na poklicnem usposabljanju, lahko pa so to praktične izkušnje, ki jih posameznik ali posameznica pridobi z opravljanjem določene vrste dela v službi. Pri pridobivanju človeškega kapitala lahko nastanejo stroški, kot npr. šolnina, ki pa so, po tej teoriji, povrnjeni v obliki višjega plačila v sklopu kariere delavca ali delavke (Bergmann, 2005, str. 49–50).

[54] Ker morajo veliko časa posvetiti domačemu delu, iščejo zaposlitve, ki so nizko kvalificirane (ker se nimajo časa ustrezno kvalificirati oz. pridobiti veščine) in zaposlitve, kjer jim odmik iz trga delovne sile zaradi nosečnosti ne bo uničil kariernih možnosti (Littlewood, 2004, str. 50–51).

[55] Če bi imeli ženske in moški v povprečju (tudi realno gledano) različne količine človeškega kapitala, bi to lahko pojasnilo del ali celotno razliko med ženskimi in moškimi povprečnimi plačami. Kljub temu pa preprosto reči, da imajo 'moški več človeškega kapitala kot ženske' in da se 'ženske obnašajo na način, ki jih naredi manj cenjene delavke kot moški', ni dovolj prepričljiv argument, da bi lahko trdili, da spolne plačne razlike niso rezultat tudi drugih razlogov, med njimi pogosto diskriminacije (Bergmann, 2005, str. 49–50). Zato nekatere ekonomistke in ekonomisti ugotavljajo, da ta razlaga ne ponuja celotnega razloga za plačne razlike, hkrati pa ponuja zelo skopo obrazložitev, zakaj ženske, ki ne začnejo na nizkih položajih ali si ne vzamejo prekinitve med kariero, ostanejo na nižjih ravneh in v službah z nižjim plačilom (Beller, 1982; England, 1982).

Pomemben prispevek drugega feminističnega vala so bili tudi vzpostavitev razumevanja, da uveljavljena analiza družbene delitve dela ne more biti razumljena brez analize spolne in domače delitve dela (predvsem v izpostavitvi neplačanega dela), ugotovitve, da je gospodinja družbeno in zgodovinsko ustvarjena vloga, in spoznanja, da imajo kapitalistične in/ali patriarhalne strukture in prakse pomembno vlogo pri razumevanju delitve dela. Prišlo je do spremembe pojmovanja 'dela', ki je vključevalo ne samo delo v javni sferi, ampak tudi v zasebni (Littlewood, 2004, str. 41–42). Poudarjanje dvojne obremenjenosti žensk je postala pomembna tema za ženske, vključene na trg delovne sile, saj so bile te primorane usklajevati svoje delovne obveznosti z družinskimi in gospodinjskimi deli (Malačič, 1985, str. 146). Po mnenju nekaterih naj bi si 'dvojno vlogo' prevzemanja poklicnih in družinskih obveznosti ženske izbrale same kot 'lažjo pot', da ne bi spreminjale tradicionalne patriarhalne družine, pa vendar temu ni tako. Večini žensk je bila dvojna vloga 'vsiljena', saj so jo mnogi videli le kot dodajanje k 'naravni' vlogi žensk (Jogan, 1990). Mnogi marksistični feministi in feministke so bili prepričane, da neplačano delo doma služi predvsem potrebam kapitalizma, ki na ta način zagotavlja podrejenost žensk. Osnova za neenakost žensk in moških v družbi naj bi torej ležala v razrednem sistemu kapitalizma (Steans, 1998, str. 18) in ne v patriarhatu kot ločenem sistemu (Walby, 1990, str. 4). Z zagotavljanjem storitev doma so ženske omogočale moškim (kot delavcem) pripravljenost na delo, hkrati pa so z reprodukcijo in vzgojo poskrbele za novo generacijo delavcev. Za kapitalizem je torej veliko bolj dobičkonosno, da ženske delajo doma in ostanejo brez plačila, kot da bi moški potrebovali višje plače, da bi si lahko zagotovili iste gospodinjske storitve, kakršne jim sicer doma nudijo žene (Walby, 1990, str. 4). Te prakse kapitalističnega sistema so ženske tudi (nevede) podpirale z vključevanjem v neformalno gospodinjsko delo in potrošništvo, kar je povzročilo, da je žensko delo na trgu delovne sile še danes razumljeno kot podporno in drugotnega pomena (Pip in drugi, 2011).

Medtem ko je z vidika marksističnega feminizma zatiranje žensk stranski produkt kapitalizma, pa je pri radikalnem feminizmu zatiranje žensk izvor vsega zatiranja v patriarhalnem sistemu (Walby, 1990, str. 3). Radikalne feministke in feministi so poudarjali vlogo moške nadvlade nad ženskami, vztrajnost te prevlade skozi čas in njeno neodvisnost od ostalih sistemov neenakosti v podrejenem položaju žensk. Ugotavljali so, kako patriarhat prodira in oblikuje tudi najbolj osebne odnose (Littlewood, 2004, str. 77), zato so v svoj koncept patriarhata zajemali vse vidike ženskega življenja in poudarjali odnose moči med ženskami in moškimi kot tudi med možmi in ženami (Rees, 1992, str. 31).

Teoretičarke in teoretiki **dvojnih sistemov** združujejo ideje marksističnih in radikalnih feministov in feministk. Upoštevati poskušajo tako načine, na katere moški zatirajo ženske, kot načine, na katere je to zatiranje postalo sestavni del kapitalizma (Pip in drugi, 2011). Kapitalistični sistem zagotavlja podrejenost žensk v javni, plačani sferi dela, medtem ko patriarhalni sistem uravnava položaj žensk na področju zasebnega, tj. gospodinjstva. Glavna premisa teh teorij je slonela na prepričanju, da se ženskega položaja ne more razumeti brez navezave na njihov položaj v družbeni in domači delitvi dela (Littlewood, 2004, str. 57).

To jasno ponazori Slika (3.1) avtorice Jogan (2001a), na kateri je predstavljeno medsebojno delovanje kapitalizma in patriarhata, ki pripomoreta k vzpostavljanju vzorcev delovanja družbe na makro in mikro ravni. Levi del slike prikazuje proces reproduciranja spolno specifičnih vlog, pri katerih so bile moške vloge (zaradi podpore patriarhata in kapitalizma) stoletja povezovane z razumom in pojavljanjem v javni sferi, ženske pa so temeljile na čustvih in bile iz področja javne sfere izključene. Ta prikaz kaže na materialno in duhovno podporo institucionalnega družbenega reda, ki je dolga leta pomagal reproducirati androcentrizem (Jogan, 2001a, str. 2–3). Desni del Slike 3.1 (Jogan, 2019a) pa ponazarja nekatere spremembe v zadnjih desetletjih, ki se kažejo v smeri rahljanja androcentrične kulture kot rezultat odpiranja polja znanosti (razuma) in javne sfere tudi ženskam (in posledično vzpostavljanja (institucionalne) osnove za razvoj bolj enakopravnih strukturnih in individualnih družbenih praks).

Slika 3.1: Reprodukcija spolno specifičnega delovanja v javni in zasebni sferi v androcentrizmu

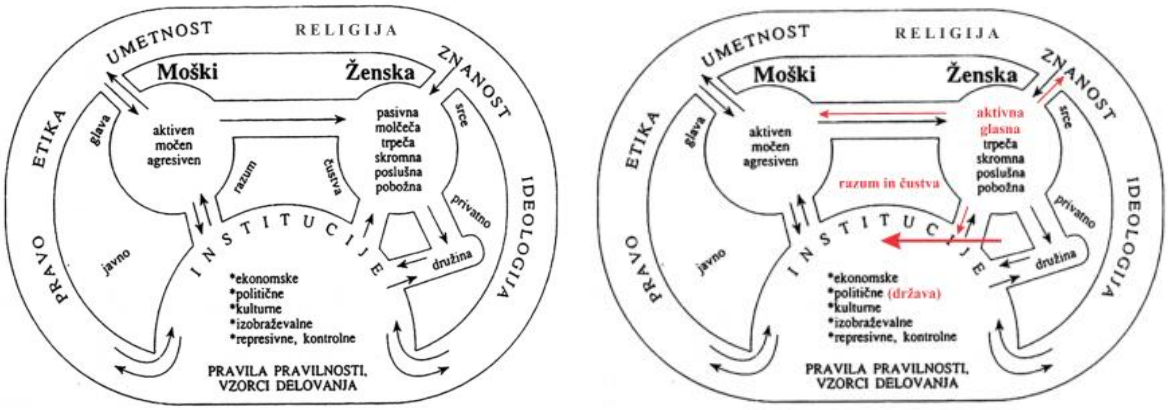

Vir: Jogan, 2001a, str. 2; Jogan, 2019a.

Čeprav teorija dvojnih sistemov z imenom opredeljuje kapitalizem in patriarhat kot dva sistema, pa so se pojavljala nesoglasja, ali gre res za ločena sistema ali za en sam sistem (Littlewood, 2004, str. 57). Zillah Eisenstein (1999, str. 208) je zavzela prepričanje, da sta kapitalizem in patriarhat intimno povezana in medsebojno odvisna, saj tvorita en sistem, ki ga poimenuje »kapitalistični patriarhat«. Izhaja iz izhodišča, da spremembe v enem delu sistema povzročijo spremembe tudi v drugem. Povečanje števila žensk na trgu delovne sile je bilo posledica potreb kapitalizma, hkrati pa je povzročilo pritisk za politične spremembe, ki vplivajo na spremembo vloge žensk kot delavk v gospodinjstvu. Kapitalizem tako potrebuje patriarhat, da lahko hierarhija med spoloma obstaja in deluje, patriarhat pa je usmerjan na podlagi kapitala. Nekatere avtorice in avtorji so tudi ločevali med značilnostmi kapitalizma in patriarhata, npr. Heidi Hartmann (1979), vendar je oba obravnavala kot sistema zatiranja. Avtorica je trdila, da moški izkoriščajo ženske tako na trgu delovne sile (moški imajo bolje plačane službe) kot tudi v domačem okolju (ženske so bolj vpete v gospodinjska opravila). Patriarhat izvira iz gospodinjstva (zakonskih in družinskih odnosov), kjer moški nadzorujejo delo žensk in otrok. Po tej logiki naj bi patriarhat nastal že pred vzponom kapitalizma, vendar se je z industrijsko revolucijo to zatiranje v domu preneslo tudi na področje delovnih mest. Z vzponom kapitalizma naj bi se torej želja moških po ohranitvi svojega položaja (kakršnega so imeli prej doma) prenesla tudi v proizvodne odnose (ki so sicer obstajali tudi pred kapitalizmom). Njeno prepričanje je temeljilo na tem, da kapitalizem pridobi z ekonomsko odvisnostjo žensk od moških, saj s tem zagotovi njihovo pripravljenost za negotove in slabo plačane zaposlitve, moški pa prav tako pridobijo, saj dobijo boljše službe, hkrati pa imajo zagotovljene gospodinjske storitve doma (Pip in drugi, 2011). Podobno je razmišljala tudi Christine Delphy (1976), ki je bila prepričana, da domači sistem produkcije znotraj gospodinjstva soobstaja s kapitalističnim sistemom v industriji. Ženske so podrejene zaradi in znotraj domačega sistema produkcije zaradi zakonske pogodbe, ki daje moškemu nadzor nad ženskim delom in družino (Littlewood, 2004, str. 79).

V zadnjih nekaj desetletjih se je delež žensk razporedil tudi med poklice, kjer jih prej ni bilo – zahvaljujoč odprtim možnostim izobraževanja na splošno in na področjih npr. prava, kjer je dostop do poklica skoraj izključno vezan na (določeno) stopnjo izobrazbe, ki jo mora kandidat ali kandidatka pridobiti. V primerjavi s preteklim stoletjem so se zmanjšale tudi razlike med zaslužki žensk in moških, prav tako se je povečala prisotnost žensk v menedžerskih vrstah. Ostaja pa zelo pereča težava neravnovesje v zasedanju najvišjih in najbolje plačanih delovnih mestih, kjer poklicna spolna segregacija še vedno povzroča, da so

določeni poklici izrazito enospolno sestavljeni (Bergmann, 2005, str. 2). Joan Acker (1990), utemeljiteljica teorije o 'ospoljenosti institucij/organizacij', je prepričana, da je organiziranost institucionalnih struktur okoli spola glavni razlog za slabši položaj žensk v organizacijah. Ospoljenost institucij predvideva prisotnost spola v vseh procesih, praksah, podobah, ideologijah in razdelitvi moči v različnih sektorjih družbenega življenja. Njihova spolna narava je delno zakrita zaradi podobe, ki naj bi jo posameznik ali posameznica privzemala v delovnem okolju – kot nevtralna, objektivna in univerzalna (in brezspolna) oseba. Pravzaprav pa so norme, vrednote in 'idealni' delavci in delavke vključene v androcentrične podobe moškosti, kar prispeva k ohranjanju spolne segregacije v organizacijah (Acker, 1990, str. 139). Spol v kontekstu organizacij, struktur in praks družbenih institucij poudarja načine, na katere te institucije ustvarjajo 'zdravorazumske' vidike družbenega reda in reproducirajo spolne razlike in neenakosti na dnevni ravni (Wharton, 2012, str. 88).

Ustvarjanje sklepov in predpostavk o družbenih skupinah na podlagi (tipičnih) družbenih vlog, na primer poklicnih vlog (npr. Eagly in Koenig, 2014) njenih članov in članic, pojasnjuje tudi **teorija družbene vloge**. Ta pravi, da so poklici, v katerih so moški ali ženske (očitno) prepogosto zastopani, tudi tisti, na podlagi katerih se ustvarjajo spolni stereotipi (npr. značilnosti, ki naj bi jih imele ženske ali moški). Ženske tako tradicionalno obravnavamo kot negovalne in usmerjene v skupno dobro, zato se jim na podlagi njihovih družbenih vlog pripisujejo poklici, v katerih obstaja možnost, da bodo lahko uporabile te lastnosti in na podlagi njih tudi bolje opravljale nekatere poklice kot moški (npr. poklic medicinske sestre). Na enak način so moški dojemani kot dejavni, tudi konkurenčni ali učinkoviti (glej Diekman in Eagly, 2000; Vervecken, Gygax, Gabriel, Guillod in Hannover, 2015, str. 2). Empirična podpora tej teoriji izhaja iz raziskav, ki kažejo na skladnost med deležem moških in žensk v teh poklicih, in iz pripisovanja spolnih značilnosti ljudem, ki so tipično zaposleni v teh poklicih. Več raziskav (npr. Cejka in Eagly, 1999; Crawley, 2014; Eagly in Koenig, 2014) namreč dokazuje, da če posameznice ali posamezniki zaznavajo poklicno skupino kot prevladujočo žensko (npr. varuška), verjamejo tudi, da je uspešnost v teh poklicih odvisna predvsem od 'ženske' značilnosti ljudi, ki poklic opravljajo (npr. prijaznost). Kadar so takšne predstave vezane na moško-dominantno poklicno skupino (npr. borzni posrednik), ljudje verjamejo, da so 'moške' lastnosti tiste, ki so bistvene za uspeh na tem področju (npr. tekmovalnost) (Vervecken in drugi, 2015, str. 2).

3.2 Spolna neenakost in diskriminacija na trgu delovne sile

Do sedaj smo že opozorili na neenakosti v položaju žensk in moških na trgu delovne sile (segregacija dela, razlike v plačilu …), v tem poglavju pa se bomo, na izhodiščih predstavljene zgodovinske (institucionalizirane in družbene) deprivilegiranosti žensk v zasebni in javni sferi, osredotočili na različne vidike, ki še danes povzročajo in utrjujejo neenak položaj žensk in moških (Bergmann, 2005, str. 5). Predstavitev stanja bomo podkrepili s teoretičnimi pojasnili.

Diskriminacijo iz sociološkega vidika opredeljujemo kot obliko družbene prakse, kjer se sklicujemo na vsako manj ugodno obravnavo oseb zaradi njihovih osebnih okoliščin. Sem štejemo lastnosti, na katere oseba nima vpliva, ki so nespremenljive, prirojene oz. lastnosti, ki se jim oseba ne more odreči[56]. Diskriminacija temelji na stereotipih in predsodkih, prisotnih v neki družbi (Kuhar, 2009, str. 15). Ni pa vsako razlikovanje avtomatično tudi dejanje diskriminacije. V uvodu prejšnjega poglavja smo obravnavali (ne nujno izključujoči se) odnos med enakostjo in razlikovanjem, pri čemer pa se slednje lahko pretvori v dejanje diskriminacije, vendar le če izrecno temelji na osebni okoliščini osebe (Kogovšek in Petković, 2007, str. 9–13).

Diskriminacija je lahko neposredna, kjer gre za izrecno in direktno diskriminiranje na podlagi osebnih okoliščin, ali posredna, kjer gre za bolj zakrite in navidez nevtralne prakse, ki pa imajo diskriminatoren učinek na določeno skupino ljudi. Poznamo tudi multiplo in intersekcijsko diskriminacijo, ki smo ju že predstavili v poglavju 2.1. Nenazadnje, ločimo tudi med individualno in sistemsko oz. strukturno diskriminacijo. Individualna diskriminacija poteka med eno osebo ali skupino glede na drugo osebo ali skupino, medtem ko je sistemska/strukturna diskriminacija rezultat delovanja pravil neke družbene institucije, njenih zakonskih predpisov, praks ali politik oz. družbene ureditve na splošno in navadno prizadene večje število ljudi oz. pripadnikov ali pripadnic določene skupine (Kogovšek in Petković, 2007, str. 18). Diskriminacija, ki smo jo obravnavali v tem poglavju, lahko zaradi svoje večdimenzionalnosti zajema vse omenjene oblike.

Osredotočili smo se na spolno diskriminacijo ali seksizem, ki je naturaliziran in samoumeven način uveljavljanja hierarhije v odnosih med spoloma, hkrati pa predstavlja ključni princip urejanja družbenega sožitja (Jogan, 1990). To se kaže na način, da so v mnogih družbah

[56] K osebnim okoliščinam štejemo: spol, versko pripadnost, starost, raso ali etnično pripadnost, politično (ali drugo) prepričanje, spolno usmerjenost, invalidnost; tudi družbeni položaj, izobrazbo, zdravstveno stanje, jezik, (ne)zaposlenost, družinski status itd. (Kogovšek in Petković, 2007, str. 10).

družbene vloge žensk še vedno manj cenjene in slabše vrednotene kot družbene vloge moških (Kanjuo Mrčela, 1996, str. 41), zato tudi mnoge definicije seksizma pogosto temeljijo na opolnomočenju žensk in pri tem izpustijo vidik diskriminacije moških. Na tem temeljijo tudi nekatere premise prve mednarodno dogovorjene definicije seksizma Sveta Evrope (2019), ki opredeljujejo pogoje za seksizem kot »manifestacijo zgodovinsko neenakih razmerij moči med ženskami in moškimi, ki vodi k diskriminaciji in preprečuje polno napredovanje žensk v družbi«[57]. V doktorski disertaciji smo se od tega pogleda nekoliko distancirali, saj ne želimo ustvarjati prepričanja, da seksizem negativno vpliva samo na ženske. Osredotočili smo se predvsem na obravnavo seksizma kot pojava, ki prizadane tako ženske kot moške oz. vsako posameznico ali posameznika na svoj način (kar je podrobneje opredeljeno tudi v že predstavljenem nadaljevanju definicije seksizma Sveta Evrope; glej poglavje 2.1).

V povezavi z diskriminacijo pri zaposlovanju in napredovanju na trgu delovne sile se v literaturi pogosto pojavljajo metaforični izrazi za opisovanje neenakega položaja in dostopa do teh položajev žensk in moških. Gre za neformalne, nevidne, a vendar močne ovire mobilnosti posameznikov in posameznic znotraj organizacij, ki temeljijo na (spolno, rasno, starostno itd.) stereotipnih pričakovanjih o vlogah in lastnostih posameznikov in posameznic ter na prevladujoči organizacijski kulturi in ovirajo enakopravnost med spoloma. Med t. i. »steklene ovire« spadajo »stekleni strop«, »steklene stene« in »stekleno dvigalo«, ki jih združujemo pod terminom »steklene arhitekture« (Kanjuo Mrčela, 2007a, str. 180). Z izrazom »stekleni strop« opisujemo nevidne ovire, ki onemogočajo posameznikom ali posameznicam dostop do najvišjih položajev v organizaciji, z metaforo »steklene stene« pa ovire, na podlagi katerih je možno na določenih področjih dela najti zelo malo število bodisi žensk bodisi moških. Primer součinkovanja »steklenih stropov« in »steklenih sten« najdemo, ko se ženske zaposlujejo na delovnih mestih, ki so feminizirana in majo majhne možnosti napredovanja (Kanjuo Mrčela, 2007a, str. 181–182). »Stekleno dvigalo«, po drugi strani, opisuje pojav, v katerem je nekaterim posameznikom in posameznicam zagotovljen lažji, celo privilegiran položaj in dostop do moči (primer je lažje napredovanje moških, tudi v feminiziranih poklicih). Nekatere raziskave omenjajo tudi obstoj »steklenih pečin« (Ryan in Haslam, 2007), ki opisujejo primere, v katerih so posameznikom in posameznicam dane

[57] Definicija je del priporočila Odbora ministrov državam članicam o preprečevanju seksizma in boju proti njemu (CM/Rec(2019)1), ki »prepoznava seksizem v vseh sektorjih in v vseh družbah; priznava, da je seksizem dodano spodbujen s pomočjo spolnih stereotipov, ki zadevajo moške in ženske, deklice in fante in delujejo proti vključevalni družbi in enakosti spolov; seksizem predstavlja tudi oviro pri krepitvi vloge žensk in deklet, ki so navadno tarča seksističnega vedenja; spolni stereotipi in pristranskost pa oblikujejo norme, vedenja in pričakovanja moških in dečkov in zato vodijo do seksističnih dejanj« itd. (Svet Evrope, 2019).

priložnosti na najvišjih organizacijskih položajih, ko so pogoji za delo zelo tvegani. V zvezi s tem se omenja primere imenovanja žensk na vodilne položaje v času doseganja negativnih poslovnih rezultatov v podjetjih. Položaji, ki naj bi jih prevzemale ženske, naj bi bili torej povezani z večjim tveganjem kot tisti, ki jih prevzemajo moški (Kanjuo Mrčela, 2007a, str. 182).

Stopnja zaposlenosti velja za enega ključnih socialnih kazalnikov pri proučevanju razvoja na trgu delovne sile (Eurostat, 2019). Čeprav ženska in moška participacija na trgu delovne sile postopoma upadata[58], pa so razkoraki med moško in žensko zaposljivostjo še vedno veliki (v letu 2016 je v ZDA razlika znašala 12,4 odstotne točke) (»U.S. Department of Labor«, b. d.). Podobni trendi so vidni v Evropi[59], saj je stopnja zaposlenosti oseb, starih od 20 do 64 let, dosegla v letu 2017 najvišjo stopnjo doslej – 72,2 %. Kljub temu pa je neenakost med spoloma na trgu delovne sile še vedno velika – stopnja zaposlenosti moških 77,9 %, je veliko višja v primerjavi s 66,4 % za ženske v letu 2017, pri čemer razlika v zaposlenosti med spoloma znaša 11,5 odstotnih točk in se zadnja tri leta ohranja na isti ravni (European Commission, 2019, str. 7).

Razlogi za različno zaposlovanje žensk in moških na trgu delovne sile so številni, navadno se povezujejo z diskriminacijo, ki se lahko pojavlja v neposredni podobi, bolj pogosto pa jo najdemo v posrednih in prikritih oblikah (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 13). O diskriminaciji po spolu pri zaposlovanju govorimo, ko moški in ženska (po sposobnostih primerljiva in ustrezna za zasedbo delovnega mesta), nista enakopravno obravnavana kot kandidatka in kandidat za določeno delovno mesto. V takšnih primerih gre za dvojni standard, ki zajema strožje presojanje dela, kakovosti, sposobnosti ali znanja določene (družbene, rasne, etnične itd., v tem primeru spolne) skupine in izhaja iz nezavednih predsodkov in stereotipov (Šmuc, 2016, str. 63), ki se navadno kažejo v (mnogokrat nezavednih) preferencah kadrovskih strokovnjakov in strokovnjakinj o večji primernosti določenega spola za opravljanje nekega delovnega mesta[60] (Padavic in Reskin, 2002, str. 11).

[58] Primerjava podatkov za januar 2009 in januar 2019 kaže, da se je znižal odstotek žensk na trgu delovne sile v ZDA iz 59,4 % na 57,5 %; pri moških (isto razmerje) pa iz 72,4 % na 69,3 % (»U.S. Department of Labor«, b. d.).

[59] V tem poglavju predstavljamo podatke (razvitih) kapitalističnih gospodarstev, v naslednjem pa bomo pogledali spolno neenakost na trgu delovne sile na primeru (postsocialistične) Slovenije.

[60] Spolni stereotipi služijo kot standardi, na podlagi katerih poteka ocenjevanje (ustreznosti, kompetentnosti, sposobnosti). Če vzamemo ženski spol kot standard in ocenjujemo kandidatko kot 'dobro' znotraj te kategorije, ne pomeni, da bomo to kandidatko ocenili kot dobro, ko jo bomo primerjali v kategoriji skupaj z moškimi. Kandidatka je lahko dobra za žensko, vendar ne bo nujno enako dobra kot moški kandidat, če ju neposredno primerjamo (Koch, D'Mello in Sackett, 2015, str. 131).

V procesu zaposlovanja lahko tako prihaja tudi do **statistične diskriminacije**, ki se pojavi, ko je kandidat ali kandidatka za službo obravnavana, kot da on ali ona poseduje 'tipične' značilnosti in karakteristike svojega spola (Wharton, 2012, str. 201).

Kadrovice in kadroviki v postopku kadrovanja tako ne upoštevajo vedno samo kompetenc in lastnosti, po katerih naj bi izbirali ustrezne kandidate in kandidatke za določeno delovno mesto, ampak temeljijo tudi na nekaterih drugih lastnostih, o katerih imajo lahko nezavedne predsodke (Warren, 2009, str. 18–19). To so dokazale tudi številne raziskave, ki so našle prisotnost predsodkov (že samo na podlagi življenjepisov) tako proti moškim (za primere poklicev, kjer prevladujejo ženske) kot proti ženskam (za pretežno 'moške' poklice) (npr. Bravo, Sanhueza in Urzúa, 2008).

Diskriminatorne prakse se lahko pojavijo na vsaki stopnji zaposlovanja. Že zaposlitveni oglasi odražajo spolne norme in igrajo pomembno vlogo v ustvarjanju podobe o večji primernosti določenega spola za razpisano delovno mesto (več o tem v poglavju 4.6), pogosto pa se pojavljajo na razgovorih in se kažejo v načinih zastavljanja posrednih vprašanj, ki niso neposredno povezana z delovnim mestom. Sem spadajo tudi (vsiljiva) vprašanja o zakonskem stanu, varstvu otrok, nosečnosti, načrtovanju družine, na katera so (predvsem) kandidatke primorane odgovoriti, če se želijo potegovati za zaposlitev. Mlade ženske so mnogokrat naprošene tudi za podpis izjave, da določeno časovno obdobje ne bodo zanosile, kar je v nasprotju z zakonodajo v večini držav (Burgar, 2003, str. 54).

Prakse delodajalcev, ki pripeljejo do razlik v stopnji zaposlenosti, položajih in delovnih mestih, ki jih zasedajo ženske in moški, so pod močnim vplivom, kot smo omenili v prejšnjem poglavju, delitve dela po spolu, ki neformalno predpisuje, kaj je bolj 'ustrezno' delo za ženske in kaj za moške (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 11). Moški in ženske tako niso naključno razporejeni po poklicih. Za trg delovne sile večine družb je značilna **spolna segregacija**[61], ki vpliva na koncentracijo enako usposobljenih žensk in moških, s primerljivim delovnim potencialom, v različnih poklicih, podjetjih in delovnih mestih. Hkrati je ta razporeditev pogosto prezrta s strani navadnega opazovalca ali opazovalke, saj smo navajeni na vzorce, ki jih vsakodnevno videvamo, na ta proces pa se navajamo tudi z zgodnjo

[61] Spolno strukturo je možno meriti z indeksom spolne segregacije, ki nam poda podatke o spolni strukturiranosti določenega poklica. Indeks se meri od vrednosti 0 do 100 (pri čemer je 0 popolna integracija, tj. enaka zastopanost po spolu, in 100 popolna segregacija, tj. prevlada enega spola). Spolno segregacijo lahko merimo na več načinov, npr. z intrapoklicno spolno segregacijo (merjenje deleža žensk in moških znotraj poklicev), z interpoklicno spolno segregacijo (merjenje deleža žensk in moških med poklici), feminiziranostjo/maskuliziranostjo poklicev itd. (Kanjuo Mrčela, 2007b, str. 560). Izmerjena stopnja segregacije je bila v EU leta 2017 24, stopnja segregacije v ekonomskih sektorjih pa 18,8 (Eurostat, 2019).

socializacijo, pri čemer se sprejemljivost spola za določen poklic veže tudi na karakteristike osebe, ki bi bolje ustrezale določeni vrsti dela/poklicu (Wharton, 2012, str. 190, 199). Eden od načinov, ki vodi v maskuliziranost oz. feminiziranost delovnih mest ali poklicev je, da so rezultat njihove spolne sestavljenosti. Ta delovna mesta/poklici torej prevzamejo značilnosti tistih, ki so tipično zaposleni v njih. Spolna sestava določenega poklica/delovnega mesta bo tako oblikovala tip spola, ki ga bo zaposlovalo, tip spola, ki je zaposlen v določenem poklicu/delovnem mestu, pa bo ohranjal njegovo spolno sestavo (Wharton, 2012, str. 203–204).

Spolna segregacija ima vertikalno in horizontalno dimenzijo. **Horizontalna segregacija,** ki opisuje razporeditev žensk in moških med poklice na načine, da ta potrjuje in odraža spolne stereotipe, vpliva na to, da delajo ženske in moški v različnih sektorjih ekonomije. Ženske so koncentrirane pretežno v pisarniškem delu, v izobraževanju, zdravstvu, socialnem varstvu, osebnih storitvah, prodaji, administrativnih delih, moški pa so bolj prisotni v poklicih 'modrih ovratnikov', v instrumentalnih in fizičnih delih (Littlewood, 2004, str. 49–50; Wharton, 2012, str. 197; Charles in Grusky, 2004). Takšno sliko je pokazala tudi najnovejša raziskava Svetovne banke[62] (Das in Kotikula, 2019) o spolni segregaciji v poklicih, kjer med 'moško prevladujoče poklice' (tj. poklici s prevladujočo moško delovno silo) najdemo predvsem voznike, operaterje mobilnih naprav, elektrotehnike, gradbenike, strokovnjake za IKT, rudarje, proizvodne in transportne delavce, izvršne oz. višje uradniške oz. zakonodajne delavce, upravljalce strojev in kmetijske delavce. Poklici, v katerih prevladuje ženska delovna sila, pa vključujejo strokovne sodelavke v zdravstvu, prodajalke blaga ali storitev, uslužbenke za pomoč strankam in učiteljice (Das in Kotikula, 2019, str. 3).

Čeprav spolna segregacija ni družbeno univerzalna, pa podatki kažejo, da se ženske vseeno pogosteje zadržujejo v sektorjih z nizko produktivnostjo. Iz McKinsey Global Instituta (Woetzel in drugi, 2015) poročajo o skoraj univerzalnih trendih, ki kažejo, da so ženske prevladujoča delovna sila v storitvenem sektorju[63] v vseh predelih sveta, razen v južni Aziji, moški pa prevladujejo v industrijski panogi. Vseeno pa velja, da obstaja zaenkrat še vedno

[62] O vključenih državah in metodologiji izbire 'moških' in 'ženskih' poklicev glej Das in Kotikula (2019).
[63] MacDonald in Sirianni (1996, str. 3) sta uvedli termin »emocionalni proletariat«, s katerim opisujeta slabo plačane, nizko kvalificirane storitvene službe, ki zahtevajo, da delavci in delavke izkazujejo prijaznost in spoštovanje oz. ponižnost do strank in pogosto sovpadajo z delom žensk. Primer takšnega poklica je stevardesa, v katerem prevladujejo ženske, vendar v zadnjem času vstopajo vanj tudi moški – saj naj bi poklic zahteval, da so delavke in delavci tudi družabni in odprti – kar naj bi doprinesla prisotnost moškosti.

veliko več moško prevladujočih kot žensko prevladujočih služb (Littlewood, 2004, str. 49–50).

Horizontalno segregacijo utrjuje večje število dejavnikov in praks, kamor spadajo tudi podcenjevanje in nižji nivo profesionalizacije ženskih delovnih mest (ženska delovna mesta imajo nižjo dodano vrednost), pristranske prakse in operacionalizirani postopki pri ocenjevanju uspešnosti posameznikov in posameznic določenih delovnih mest, slaba vidnost ženskih spretnosti v poklicih (ki se dojemajo kot 'naravne', kot smo že omenili, izhajajoč iz podobe ženske kot skrbnice in matere), ocenjevanje ženskih spretnosti glede na 'moški' model (strukture ocenjevanja in plač), drugačnost življenjskih vzorcev žensk in moških ('odstopanje' od moške norme povzroča dojemanje, da je delo žensk, npr. delo s skrajšanim delovnim časom, del druge sfere, ki se ne ujema z moško sfero). Debate o poklicni segregaciji pogosto spremljajo tudi drugi vidiki, ki vključujejo neenako razporeditev varnih in stabilnih zaposlitvenih pogojev ter označujejo kvaliteto zaposlitve (Bettio in Verashchagina, 2009, str. 9; Grimshaw in Rubery, 2007, str. 14–15).

Čeprav je najpogostejša posledica poklicne segregacije vidna v plačnih razlikah med spoloma (o katerih bomo pisali v nadaljevanju), pa so učinki vidni tudi na drugih področjih, npr. na področju nalog in dolžnosti, ki jih delodajalke in delodajalci pripišejo določenemu delovnemu mestu. 'Moška' in 'ženska' delovna mesta/poklici se razlikujejo tudi v prednostih in slabostih, ki jih ti prinesejo svojim zaposlenim. Ženske prevzamejo večino del, kjer je glavna naloga ponavljanje določene naloge (Bergmann, 2005, str. 67), medtem ko so poklici, ki veljajo bolj primerne za moške, manj vezani na dolgočasne, ponavljajoče se naloge, imajo več svobode pri delovanju in navadno vodijo (oz. vsaj obstaja ta možnost) v še boljše poklice. To seveda ne velja za vse 'moške' poklice, ampak velja za več 'moških' kot 'ženskih' poklicev (Bergmann, 2005, str. 62).

Poklicna segregacija (tako kot ostali sistemi, ki izvirajo iz nadvlade in privilegijev) se ohranja in sama reproducira zaradi samointeresa ljudi, ki imajo od nje korist. Takšni režimi tudi vedno ustvarijo 'utemeljene' racionalizacije, zakaj si skupine, ki imajo več zaželenih ekonomskih, družbenih in političnih nalog/dobrin, te tudi zaslužijo (Bergmann, 2005, str. 63–65). Nekatere teorije tudi pravijo, da si moški v 'svojem poklicu' ne želijo žensk, saj bi se s tem zmanjšala moč podobe moškosti tega okolja, spremenila bi se tudi atmosfera (strah pred tem, da bi to področje dela postalo 'žensko'). Moški naj bi zato po eni strani predvidevali, da

bo ženska nesposobna in bo breme njenega dela padlo tudi nanje, po drugi strani pa naj bi obstajal tudi strah, da bo ženska bolj kompetentna in bodo morali z njo tekmovati (Bergmann, 2005, str. 66).

Danes ni več razloga za dvom, da so ženske zmožne enako opravljati delo v (načeloma) vseh poklicih ali delovnih mestih, v katerih trenutno prevladuje moška delovna sila. Ženskam je skozi desetletja uspelo vstopiti na nekatera tradicionalno moška področja dela, kljub temu pa jim nekaj takšnih služb še vedno ostaja nedosegljivih (Bergmann, 2005, str. 61). Med te spadajo predvsem višji in prestižni položaji, položaji moči, ki so navadno povezani z vodenjem in rabo moči po spolu (Kanjuo Mrčela, 2007a, str. 179). To so tudi položaji, kjer je stopnja spolne pristranskosti največja (ti položaji so razumljeni kot 'bolj primerni' za moške in moški so razumljeni kot bolje kvalificirani za izvajanje delovnih zadolžitev) (Wharton, 2012, str. 209), kar potrjujejo tudi ugotovitve raziskave Koch, D'Mello in Sacketta (2015), ki pravijo, da obstaja večja verjetnost, da se bodo ženske srečale z diskriminacijo v moško-dominantnih zaposlitvah, medtem ko v ženskih ali spolno mešanih delovnih okoljih ni noben spol bolj ali manj privilegiran. To lahko povežemo tudi s podatki Catalysta (2018), ki kažejo, da je bilo v letu 2017 v ZDA le 6,6 % žensk, ki so delale polni delovni čas v poklicih, kjer prevladujejo moški.

Pri pojavu, kjer je znotraj sektorja bolj verjetno, da bodo moški zasedali visoke in vodstvene položaje/delovna mesta, kot velja to za ženske, govorimo o **vertikalni segregaciji.** Tako lahko (na podlagi trenutne razporeditve) pričakujemo, da bo na področju zdravstva večina zdravnikov/kirurgov moških, večina medicinskih sester pa žensk (Littlewood, 2004, str. 49–50).

Vertikalna segregacija se tesno povezuje z **napredovanji** v organizaciji. Pri zaposlovanju najvišjih menedžerjev in menedžerk so selekcijski postopki mnogokrat pomanjkljivo strukturirani[64] (Powell in Graves, 2003), poleg tega se o tem, kdo bo zasedal najvišje položaje, pogosteje odločajo moški (na dosedanjih vodstvenih položajih) – in posledično (raje) izbirajo moške. Raziskave so pokazale, da delajo moški in ženske na začetku svoje kariere na bolj podobnih delovnih mestih kot proti koncu kariere (Zhao, 2018). Raziskava Catalyst in Conference Board Europe (2002) je pokazala tudi, da so si ovire žensk pri napredovanjih zelo podobne po različnih državah Evrope; menedžerke so v osnovi enako

[64] To lahko privede do večje možnosti, da bodo kadrovice in kadroviki pri svojih odločitvah pod vplivom stereotipov, pričakovanj in prioritet organizacije (Powell in Graves, 2003).

ambiciozne kot moški, stereotipi in predsodki, osnovani na tradicionalni ženski vlogi, pa so največja ovira za napredovanje (sledi pomanjkanje vzornic, izkušenj, družinske obveznosti in pomanjkanje mentorstva); večina menedžerk je tudi poročenih, s polno zaposlenim partnerjem in otroki (dvojna obremenjenost), izkoriščanje starševskih dopustov (kljub dobrim možnostim, ki jih ponujajo mnoge evropske države) pa ni zaželeno in je razumljeno kot ovira na poti do kariere (Kanjuo Mrčela, 2007a, str. 187–188). Ostali dejavniki, ki ženskam onemogočajo napredovanje so neformalne moške poslovne mreže (ki izključujejo ženske), dolgi delavniki ter fleksibilnost dela (ki ne sovpada z družinskimi obveznostmi) (Ogden, McTravish in McKean, 2006).

Večina vseh razlogov, ki onemogočajo ženskam dostop do najvišjih položajev, je vezanih na njihovo skrb za druga področja življenja (dom in gospodinjstvo, otroke in starejše družinske člane). Ženske se, zaradi usklajevanja veliko različnih obveznosti, težje prilagajajo vsem organizacijskim zahtevam – predvsem celodnevnemu delavniku, ki je značilen za menedžerske položaje. Zato so pogosto dojemane tudi kot nezainteresirane za kariero, vodenje in napredovanje (Kanjuo Mrčela, 2007a, str. 189–190)[65]. Lastnosti organizacij, kjer imajo ženske več možnosti za napredovanje na vodilne položaje, so večje število žensk na nižjih ravneh menedžmenta, nižje (povprečne) plače v menedžmentu, večja fluktuacija v menedžmentu in pozornost, namenjena razvoju in napredovanju zaposlenih (Goodman, Fields in Blum, 2003).

Koncept »prelivanja spolnih vlog« (Gutek in Cohen, 1992), tj. prenašanje spolnih vlog v delovno okolje, ki so za to okolje sicer nerelevantne, pa kljub temu prevladajo nad ostalimi vlogami (saj je spol najvidnejša družbena lastnost), je značilen za večino primerov diskriminacije na trgu delovne sile, ki smo jih že opisovali. Kot posebno očiten pa se izkaže ravno na najvišjih položajih, kjer stereotipna podoba 'pravega moškega' (ambiciozen, racionalen, grob, odločen) močno sovpada z vlogo menedžerja. Slednji je popolno nasprotje 'prave ženske' – šibka, nežna, emocionalna, neodločna, kar dodatno potrjuje že zakoreninjeno prepričanje, da ženske ne morejo biti dobre/uspešne menedžerke[66]. Če si ženske želijo

[65] Na tej predpostavki je dolgo časa temeljilo prepričanje, ki ga lahko razdelimo v tri sklope: v tem, da ženske niso zavezane plačani zaposlitvi v isti meri, kot so moški, da delajo zaradi manj resnih/pomembnih razlogov kot moški, in da raje samo opravljajo delo, kot da si gradijo kariero (Marshall, 1984, str. 19).

[66] Nekatere raziskave so se zato osredotočale na iskanje razlik v načinu izvajanja menedžmenta po spolu. Opazovale so načine vodenja menedžerk in menedžerjev in ugotavljale, da naj bi se menedžerke posluževale bolj mehkega in netekmovalnega pristopa, se usmerjale na ljudi in emocionalno delo, bile pa naj bi tudi kooperativne in skrbne do svojih sodelavcev. Kanjuo Mrčela (1996) je to ločevanje zavračala, saj naj bi temeljijo na stereotipih in vsiljevalo ženskam in moškim vnaprej po spolu predpisane poklicne vloge, značilnosti in identitete (Kanjuo Mrčela, 1996, str. 36). To je ugotavljala tudi Marshall (1984), ki je poudarjala, da so vse

poosebljati 'stereotip o menedžerju' (prikrivajo svojo ženskost in vzamejo v rabo moški stil oblačenja in govora), so označene kot hladne, agresivne in neženstvene. Pogosto se v takšnem okolju obnašajo tudi kot 'čebele matice', ki prevzamejo 'specifičen in drugačen položaj' kot ostale ženske, se z njimi ne želijo identificirati ali jim pomagati (Kanjuo Mrčela, 2007a, str. 185, 187). Po drugi strani pa so stereotipi odgovorni tudi za stigmatizacijo ljudi, ki se ne obnašajo skladno s stereotipom (Kanter, 1977).

Moški še vedno pretežno zasedajo višje položaje v organizacijah kot ženske, hkrati pa se do njih tudi hitreje povzpenjajo (Zhao, 2018). Tako lahko na primer opazimo, da je bila v letu 2018 le približno tretjina (34 %) vseh menedžerjev in menedžerk v EU žensk. Delež žensk na tem položaju v nobeni od držav članic ni presegal 50 % (Eurostat, 2019). To stanje se tudi zelo počasi spreminja[67]. Delež žensk v upravnih odborih največjih javnih družb, ki so registrirane v državah članicah EU, je oktobra 2018 dosegel 26,7 %. Ženske so v EU zasedale 29,3 % neizvršnih položajev in le 16,6 % izvršnih položajev[68]. Ta razlika (manj izvršnih direktoric kot neizvršnih) obstaja v večini držav članic (20 od 28) (European Commission, 2019, str. 26–27, 30).

Na evropskem nivoju tudi zelo malo žensk doseže najvišje položaje v velikih podjetjih: manj kot 1 od 10 podjetij ima predsednico uprave. Tudi če je bil dosežen določen napredek – namreč delež žensk, ki zasedajo predsedujoče položaje v upravnem odboru, se je od oktobra 2012 podvojil – so številke še vedno precej neznatne. Oktobra 2018 je bil delež ženskih predsednic uprav[69] 6,7 %, delež generalnih direktoric pa 6,5 % (European Commission, 2019, str. 30)[70].

---

tovrstne študije pravzaprav prišle do istega zaključka, tj. da imajo ženske zelo podoben stil vodenja kot moški in da večjih razlik po spolu ne moremo identificirati. Kljub temu pa moramo upoštevati, da pri naslavljanju žensk ali moških govorimo o zelo heterogeni skupini, znotraj katere se posamezniki in posameznice med seboj zelo razlikujejo. Ko vzamemo za primer menedžerje in menedžerke primerljivih lastnosti, so te razlike po spolu zelo minimalne, opozarja Kanjuo Mrčela (1996).

[67] V nedavnem poročilu Evropske komisije o enakosti med ženskami in moškimi v EU (2019) je bil zaveden podatek, da se je med oktobrom 2010 in oktobrom 2015 delež žensk v upravnih odborih podjetij v EU povečal s povprečno stopnjo 2,2 % na leto, od takrat pa se je letna stopnja rasti zvišala za samo 1,3 %.

[68] Podatki za oktober 2018.

[69] S 3,3 % v oktobru 2012 se je povišal na 7,5 % aprila 2018, vendar se je ta delež znižal za 0,9 % do oktobra 2018.

[70] Kljub pozitivnim in spodbudnim izboljšavam v primerih, ko so vlade uvedle kvote za manj zastopani spol (ženske) ali sprejele druge ciljno usmerjene ukrepe za nadaljnji napredek na tem področju, v evropskih upravnih odborih še naprej prevladujejo moški. V skoraj polovici držav članic (12) je število moških na teh položajih še vedno večje od števila žensk (< 20 % žensk). Poročilo navaja tudi, da so najbolj pozitivne rezultate v smislu izboljšav v zastopanosti žensk v upravnih odborih družb, ki kotirajo na borzi, dosegale države EU, ki so uvedle zavezujoče kvote (Francija, Italija, Belgija in Nemčija) (European Commission, 2019, str. 27).

Tudi organizacijska kultura vpliva na bolj pozitivno vrednotenje moških, saj spodbuja moške k napredovanju, ne glede na to, v katerem poklicu se nahajajo, tj. bodisi gre za poklice v katerih prevladujejo moški ali ženske. Na začetku tega poglavja smo omenili tudi primere tradicionalno ženskih poklicev, pri katerih imajo moški enake (čeprav so v manjšini v teh poklicih) ali (pogosteje) celo večje možnosti za napredovanje kot ženske (Padavic in Reskin, 2002, str. 99). Moški naj bi imeli tudi večje možnosti in priložnosti za delovno usposabljanje in izobraževanje na delovnem mestu (Padavic in Reskin, 2002, str. 145).

Razlike v položajih, ki jih zasedajo moški in ženske v organizaciji, vplivajo tudi na razlike v plačilu, ki ga prejemajo. Ugotovitev, da ženske zaslužijo manj kot moški, ni nova, ta globalni vzorec pa velja tudi za vse rasne in etnične skupine, na vseh ravneh izobraževanja in ne glede na to, ali primerjamo razvite države ali države v razvoju (Lindsey, 2016, str. 338). Razliko med zaslužkom žensk in moških merimo z indeksom plačne vrzeli med spoloma, ki se izračunava kot razlika med povprečnim (bruto) plačilom zaposlenega moškega in ženske na uro in je izražena v obliki deleža moške bruto urne postavke (Evropska komisija, 2014).

Plačna vrzel ostaja na nivoju EU praktično nespremenjena, saj se je od izhodiščne vrednosti 16,6 % v letu 2014, zmanjšala le za 0,6 % (na 16 %) do leta 2017[71] (European Commission, 2019, str. 17). Nedavno poročilo Mednarodne organizacije dela (dalje ILO; ILO, 2018) kaže tudi, da so plače v EU običajno nižje v podjetjih, kjer zaposlujejo več žensk, kot v podjetjih, kjer imajo bolj spolno uravnoteženo skupino zaposlenih moških in žensk in so tudi drugače podobna v številu zaposlenih, gospodarskem sektorju, lastništvu in vrsti kolektivne pogodbe. Če uporabimo podatke iz Evropske raziskave o strukturi plače, ILO ocenjuje, da podjetja, v katerih prevladujejo ženske (kjer se zaposluje več kot 95 % žensk), v EU plačajo okoli 9,90 evrov na uro, za razliko od 11,60 evrov na uro, ki jo plačajo podjetja s podobnim profilom na delovnem mestu, vendar z bolj enakovredno razporeditvijo moških in žensk. To pomeni 14,7 % razliko v plačah med spoloma (European Commission, 2019, str. 19).

Razlogi za plačne razlike med spoloma so kompleksni, medsebojno povezani, navadno politični, družbeni in ekonomski ter rezultat vseh do sedaj omenjenih oblik neenakosti na trgu delovne sile. Dejstvo, da družba višje vrednoti moške kot ženske, se prenaša iz institucije v institucijo in vpliva na dolgotrajno vzdržljivost plačnih neenakosti. 'Slabša' ali manjša vrednost aktivnosti, ki jih izvajajo ženske v organizaciji, se torej vrednoti tudi ekonomsko, v obliki plač, in simbolično, v obliki statusa in prestiža (Wharton, 2012, str. 213–214). Plačne

[71] Gre za primerjavo povprečnega bruto zaslužka na uro.

razlike po spolu se pojasnjujejo z različnimi delovnimi vzorci žensk in moških, tj. ali so zaposleni za polni delovnik, polovični oz. s številom ur, ki jih mesečno oddelajo (Wharton, 2012), predvsem pa kot rezultat neenakosti in diskriminacije. Najpogostejši argument za razlago plačnih neenakosti temelji na izhodišču, da 'ženske zasedajo drugačna delovna mesta kot moški', oz. da so delovna mesta, v katerih se navadno nahajajo ženske, slabše plačana kot tista, v katerih so zaposleni moški (Bergmann, 2005, str. 44; Wharton, 2012, str. 217). Ta razlaga navidezno zabriše kriterije nepravičnosti, saj postavi v ospredje dejstvo, da so določeni poklici/delovna mesta plačani bolje, drugi slabše, ne upošteva pa povezave, ki se vzpostavi med bolje plačanimi in 'moškimi' poklici ter slabše plačanimi in 'ženskimi' poklici. Hkrati se lahko na ta način predvideva, da je žensko plačilo manjše, ker so se ženske znašle na teh delovnih mestih/poklicih 'po spletu naključij' ali so si takšna delovna mesta/poklice tudi same izbrale (Bergmann, 2005, str. 44).

Vendar pa so razlike v plačah žensk in moških vidne tudi za delo v istem poklicu. Podjetja, ki zaposlijo samo ženske na delovna mesta, ki so 'tipična za moške', plačajo te delavke manj kot moške. Po drugi strani, ko moški vstopijo v feminizirane poklice, dobijo plače, ki se obračunajo glede na visok (moški) človeški kapital, kar pomeni, da delavci zaslužijo več kot delavke v vseh poklicih (Bergmann, 2005, str. 94–95). To nam pokaže tudi primerjava urnega zaslužka za različne poklice v EU, ki so bili leta 2014 v devetih skupinah poklicev za ženske v povprečju nižji kot za moške. Najmanjše razlike so bile zaznane pri pisarniških podpornih delavcih in delavkah (pisarniški uradniki in uradnice, tajniki in tajnice itd.) ter storitvenih in prodajnih delavcih in delavkah (za obe poklicni skupini velja, da so imele ženske le za 8 % nižjo plačo kot moški), kar sta bila tudi poklica z najnižjimi plačami. Poklic z največjimi razlikami v urnem zaslužku (23 % nižji zaslužek žensk kot moških) najdemo na vodstvenih položajih, tj. menedžerjih in menedžerkah (Eurostat, 2019).

Dejavnik, ki pomembno vpliva na nižje število ur plačanega dela in manj možnosti za napredovanje, so skrbstvene obveznosti. Slednje po vsem svetu (kljub zakonodajni urejenosti in mnogim nezakonodajnim spodbudam na tem področju) še vedno večinsko opravljajo ženske. Gre za neplačano delo, ki ustvarja dvojno (gospodinjska dela in skrb za otroke) ali v nekaterih primerih (predvsem v zadnjem času s pospešenim staranjem prebivalstva) trojno obremenitev (skrb za ostarelega člana ali članico družine), poleg plačane zaposlitve (Lindsey, 2016, str. 321). Tudi premori v karieri so zagotovo eden od dejavnikov, ki ženskam omejuje prisotnost na trgu delovne sile in posledično znižuje prihodke (Šmuc, 2016, str. 69).

Družbene spremembe in specializacija vlog, katerim smo priča zadnjih nekaj desetletij, neizogibno ustvarjajo dodatno odgovornost in novo realnost za moške in ženske (Lindsey, 2016, str. 318–319). Nadobremenjenost z neplačanim delom se je v sedanjih razmerah (negotovost pri zaposlovanju, večja intenzifikacija dela) izkazala za posebej problematično (Kanjuo Mrčela, 2007b), saj ima lahko negativne posledice na več področjih. Vztrajno se namreč zvišuje število ur, ki jih zaposlene ženske in moški opravijo na delovnem mestu. Tudi ekspanzivna rast negotovih in prekarnih oblik dela in razmer na trgu delovne sile, v katere so delavci in delavke vpeti, močno vpliva na zasebno življenje ljudi in vodi v nezdrave življenjske vzorce, preobremenjenost in stres (zaradi negotovosti zaposlitve) (Humer, Poje, Frelih in Štamfelj, 2016, str. 4).

3.2.1 Spolne neenakosti na slovenskem trgu delovne sile

Slovenija se na področju zaposlovanja in položaja žensk in moških na trgu delovne sile nekoliko razlikuje od drugih držav članic EU, pa tudi od nekaterih drugih (izven EU) razvitih kapitalističnih gospodarstev, zato bomo v tem poglavju posebej izpostavili nekatere značilnosti neenakosti, ki se pojavljajo na slovenskem trgu delovne sile. Tradicionalna značilnost in posebnost zaposlovanja žensk v Sloveniji je visoka delovna participacija in intenzivnost (delo za polni delovni čas) (Žnidaršič Žagar, 2007, str. 11). Stopnja zaposlenosti žensk v Sloveniji (20–64 let) je bila po podatkih Eurostata leta 2017 69,7 %, (višja kot povprečje EU–28), medtem ko je bila stopnja zaposlenosti moških (v isti starostni skupini) 76,9 % (nekoliko pod povprečjem EU–28). Spolna vrzel znaša 7,2 odstotne točke (kar je pod EU povprečjem) in je definirana kot razlika med stopnjo zaposlenosti žensk in moških v delovni dobi (20–64). Ta stopnja se je v primerjavi z letom pred tem povišala za 0,6 odstotne točke. Nekoliko drugačno sliko dobimo, ko primerjamo ženske in moške v zaposlitvi s polnim delovnikom, kjer se spolna vrzel povzpne na 9,9 odstotne točke (Eurostat, 2017a; Kanjuo Mrčela, 2018).

Glede na to, da so v primerjavi z EU–28 ženske v Sloveniji nadpovprečno visoko izobražene[72] (Eurostat, 2017b), so neskladja pri prehajanju na trg delovne sile, kjer se ženske še vedno pojavljajo v vlogi v manj zaposljive delovne sile, v veliki meri nepojasnljiva. V primerjavi med registrirano brezposelnimi ženskami in moškimi je bilo v letih 2011–2016 brezposelnih več (v nekaterih letih celo dvakrat več) višje izobraženih žensk kot višje

[72] Zaključeno terciarno izobrazbo je imelo v Sloveniji v letu 2017 kar 39,4 % žensk, kar presega EU–28 povprečje (31,5 % žensk) in delež izobraženih moških v Sloveniji (26 %) (Eurostat, 2017b).

izobraženih moških, hkrati pa je bilo število zaposlitev brezposelnih oseb višje pri moških kot pri ženskah. Podatki kažejo tudi, da ženske vstopajo na trg delovne sile kasneje (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 21–24, 32). Analiza po spolu kaže, da so moški bistveno bolj kot ženske izpostavljeni neprijazni časovni prožnosti, saj jih 31 % običajno dela v izmenah (žensk 25 %), 23 % zvečer (žensk 11 %), 16 % ponoči (žensk 5 %), 27 % ob sobotah (žensk 21 %), 20 % ob nedeljah in praznikih (žensk 16 %) in manj (57 %) jih ima običajen delovnik samo dopoldne (žensk 67 %) (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 58).

Velik del vseh neenakosti, ki jih lahko najdemo na trgu delovne sile, tudi pri nas izhaja iz netransparentnih selekcijskih postopkov. V raziskavi, ki smo jo izpeljali na Fakulteti za družbene vede v sklopu projekta EQPOWEREC[73] (2015), smo ugotovili, da so kadrovske strokovnjakinje in strokovnjaki v postopku izbire kandidatov in kandidatk med najpomembnejše lastnosti, zaradi katerih ne bi izbrali novih kadrov, poleg pomanjkanja izkušenj navajali tudi nosečnost, starost ter družinske obveznosti kandidatov in kandidatk. Gre za lastnosti, o katerih se odločamo na osnovi ustaljenih vzorcev in pričakovanj, stereotipov (npr. ker predvidevamo, da bo oseba z družinskimi obveznostmi manj zanesljiva, bolj odsotna, čeprav veliko raziskav in izkušenj kadrovskih strokovnjakov in strokovnjakinj potrjuje nasprotno). Pri ocenjevanju vlog za zaposlitev na vodilnem položaju so rezultati pokazali, da so kadrovske strokovnjakinje in strokovnjaki ocenjevali identične zaposlitvene prošnje različno glede na spol podpisane osebe (razlike so bile posebej očitne pri oceni strokovnih kompetenc)[74] (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016a, str. 2). Čeprav izsledkov ne moremo posploševati na celotno populacijo, nam dajo ti rezultati dober vpogled v del praks, ki se dogajajo v naših organizacijah.

Tudi ostale slovenske raziskave (Robnik, 2015; Kanjuo Mrčela, Kogovšek, Filipovič Hrast, Lužar in Toni, 2014) so v povezavi s praksami zaposlovanja in napredovanja razkrile, da kadrovski postopki v slovenskih podjetjih niso toliko odvisni od formalnih postopkov kot od prioritet, mnenj in odločitev najvišjega vodstva. Pri zaposlovanju in napredovanju se pri izbiri kadrov upoštevajo nemerljivi in subjektivni kriteriji, še posebej v zasebnem sektorju.

Trg delovne sile v Sloveniji je segregiran, saj ženske in moški v osnovi ne delajo skupaj. Največ ljudi dela v organizaciji, kjer je delovna sila feminizirana (40 %) oz. maskulinizirana

[73] Projekt Enakost spolov pri razdelitvi ekonomske moči: razumevanje in preseganje ovir enakosti spolov pri odločanju v gospodarstvu je financiral norveški finančni mehanizem 2009–2014.
[74] Ta raziskava je bila prevzeta po Moss-Racusin, Dovidio, Brescoll, Graham in Handelsman (2012) z Univerze Yale.

(37 %), najmanjši del (19 %) ljudi pa je zaposlenih v organizacijah, v katerih je delež žensk in moških enak. Moški so tako po večini (59 %) poročali o tem, da delajo z moškimi, in ženske (62 %), da delajo v organizaciji z več delavkami[75] (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 55–56).

Kljub nekaterim predpostavkam o tem, da so ženske navadno na nižjih položajih, ker niso dovolj (ali enako kot moški) ambiciozne, pa je raziskava slovenskega trga delovne sile (2016) pokazala, da si velika večina (kar 84 %) vseh anketiranih želi v svoji karieri napredovati in da večjih razlik po spolu pri tem ni. Se pa razlike po spolu kažejo v pristopih, ki so jih pripravljene te osebe privzeti, da bi pridobile napredovanje. Več kot polovica vseh žensk (53 %) bi namreč delala in čakala, da nadrejeni sami prepoznajo njihov trud in jim ponudijo napredovanje, medtem ko bi več moških (38 %) kot žensk (27 %) od nadrejenih zahtevalo napredovanje, ko bi ocenili, da si ga zaslužijo. V splošnem se je izkazalo, da so moški vseh starosti bolj pogumni pri zahtevanju napredovanja kot ženske[76] (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 66–67). Ti rezultati so vidni tudi v razporeditvi moških in žensk po položajih v organizacijah (glej Sliko 3.2). Delež žensk v upravnih odborih največjih javnih družb, ki kotirajo na borzi, je bil leta 2018 nekoliko nad evropskim povprečjem (27,6 %), vendar je še vedno mnogo nižji kot delež moških. Kljub temu pa se položaj žensk v upravnih odborih z leti izboljšuje (v letih med 2010 in 2018 se je ta delež povišal za 18,2 %). Nadpovprečne rezultate (v primerjavi z EU) dosega Slovenija tudi z izvršnimi direktoricami, ki jih je kar 24,7 %, neizvršnih direktoric pa je nekoliko manj, kot znaša evropsko povprečje, tj. 26,9 % (European Commission, 2019, str. 26–27, 30).

Slika 3.2: Položaj žensk in moških v družbi in na mestih odločanja v Sloveniji

[75] Podobne podatke smo pridobili tudi od delodajalcev in delodajalk, ki kot poglavitni razlog za tovrstno zastopanost moških in žensk v svoji organizaciji v največjem delu navajajo tehnične zahteve dela, ki narekujejo večjo primernost določenega spola v primerjavi z drugim (40 %), nekaj manj pa jih pravi, da se na razpise za delovna mesta v njihovi organizaciji večinoma prijavlja določen spol (28 %) (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 89–90).

[76] Hkrati je bilo s strani delodajalcev in delodajalk ocenjeno (večina, 37 % anketiranih), da jasno izražena želja, iniciativa oz. zahteva zaposlenega ali zaposlene vpliva na njihovo odločitev o nagrajevanju. Podobnega, pa vendar bolj odločnega mnenja so bili delodajalci glede napredovanja, saj jih kar 42 % pravi, da bi jasno izražena želja, iniciativa oz. zahteva zaposlenega ali zaposlene vplivala na njihovo odločitev o napredovanju (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 107–108).

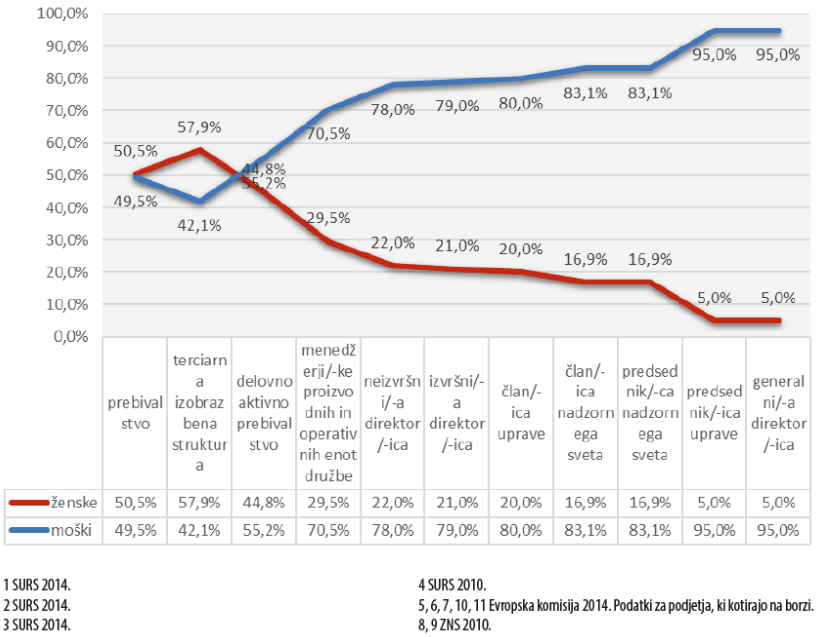

Vir: Kanjuo Mrčela in drugi, 2016a, str. 2, graf 1.

Plačna vrzel v Sloveniji ostaja med najnižjimi v EU; za leto 2015 je znašala 8,1 %, kar je več kot pol manj kot je veljala za EU–28 (16,3 %). Ne glede na to, da je plačna vrzel relativno nizka, pa se ta postopno zvišuje – če vzamemo za primerjavo leto 2010, kot je bila ta le 0,9 % (in je od tedaj naprej naraščala) (Poje, Kanjuo Mrčela in Tomaskovic-Devey, 2019, str. 144). Raziskava slovenskega trga delovne sile po spolu (2016) kaže tudi na podatke, da se je plača v letih (2011–2016) povišala več moškim (39 %) kot ženskam (28 %) in znižala več ženskam (22 %) kot moškim (17 %) (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 77).

Neplačano skrbstveno in gospodinjsko delo ostaja v Sloveniji še vedno zelo feminizirano. Anketa o uporabi časa (v letih med 2000 in 2001) je pokazala, da ženske v Sloveniji še vedno več časa porabijo za gospodinjske opravke (v povprečju 4 ure in 4 minute dnevno) kot moški (2 uri in 23 minut). Kljub temu pa Slovenija, za razliko od nekaterih drugih držav, nima prevelikih težav zadržati ženske na trgu delovne sile, ko postanejo matere (Kanjuo Mrčela, 2007b; Robnik, 2016). Podatki za Slovenijo za leto 2014 kažejo, da je bila stopnja zaposlenosti žensk z dvema otrokoma 83,9 % (kar je občutno višje od EU povprečja 68,9 %), stopnja zaposlenosti moških z dvema otrokoma pa kar 91,1 % (višja kot v EU, kjer znaša 87,7 %) (Eurostat, 2014). Kljub temu pa je vseeno treba upoštevati, da je vrzel večja pri osebah, ki imajo družino (tudi vrzel med spoloma se v tem primeru precej poveča) ali drugo skrbstveno obveznost, kot pri osebah, ki nimajo otrok. Na to kaže podatek o povprečni

stopnji zaposlenosti žensk z enim otrokom (mlajšim od 6 let), ki je bila v letu 2015 v Sloveniji za 8,8 % nižja od stopnje zaposlenosti žensk brez majhnih otrok (kar vseeno ni veliko, saj je drugod po državah EU ta razlika lahko celo večja kot 30 %) (Evropska komisija, 2017).

Medtem ko so ženske prevzele večino zadolžitev in nalog, ki so se v preteklosti pretežno pripisovale moškim, pa so bili moški veliko počasnejši v prevzemanju aktivnosti in odgovornosti, ki so tipične za ženske (Bergmann, 2005, str. 7; Jogan, 2001a, str. 185). Pa vendar, prevzemanje aktivnega očetovstva je pomemben (ali celo ključen) del usklajevanja dela in družine. Raziskave kažejo, da si moški v Sloveniji čedalje bolj prizadevajo za enakopravno vlogo v družini, želijo prevzemati več odgovornosti predvsem pri skrbi za otroke, in pogosteje poročajo o nezadovoljstvu, ker ne preživljajo dovolj časa z družino[77] (Humer in drugi, 2016, str. 5). Raziskava v okviru projekta Očetje in delodajalci v akciji (2016) je prispevala pomembne podatke o očetovstvu v Sloveniji. Navaja, da je uresničevanje ukrepov usklajevanja plačanega in neplačanega dela pri moških odvisna od njihove oblike zaposlitve, saj več moških z bolj varno obliko zaposlitve (zaposlitev za nedoločen čas) izkoristi očetovski dopust, v primerjavi z moškimi v zaposlitvah za določen čas in samozaposlenimi. Eden od dejavnikov, ki najbolj zaviralno deluje na vsakodnevno vključevanje očetov v skrb za otroke, je njihov daljši delovnik. 20% vseh očetov je povedalo tudi, da bi bili, zaradi prilagajanja delovnega časa zaradi družinskih obveznosti, deležni negativnih pripomb s strani organizacije (Humer in drugi, 2016, str. 6).

Slovenija ima področje, ki neposredno posega na usklajevanje dela in družine, zakonodajno zelo dobro urejeno (že od leta 1986). Zakonodaja iz leta 2001 opredeljuje štiri vrste starševskega dopusta, ki se financirajo iz državnega sistema socialne varnosti: (1) porodniški dopust (105 dni s 100 % nadomestilom plače); (2) starševski dopust, ki ga lahko koristi mati ali oče (260 dni s 100 % nadomestilom plače); (3) očetovski dopust, ki ni prenosljiv (od leta 2018 lahko očetje uporabljajo 30 dni dopusta s 100 % nadomestilom plače); in (4) posvojiteljski dopust (150 dni za otroka, starega od 1 do 4 let, 120 dni za otroka, starega od 4 do 10 let, s 100 % nadomestilom plače) (Kanjuo Mrčela, 2018). V raziskavi trga delovne sile v Sloveniji smo na podlagi odgovorov anketiranih zaključili, da kljub temu ženske in moški pričakujejo, da bodo zaradi nosečnosti oz. očetovstva diskriminirani. Kar 74,9 % anketiranih

[77] Jogan (2001a, str. 186) ugotavlja, da je za moške starševska vloga predvsem spodbujevalna (oz. ni zaviralna) okoliščina za njihov položaj v javni sferi, medtem ko je za ženske (večkratno) obremenjevalna.

žensk je bilo mnenja, da bi lahko imele zaradi nosečnosti manjše možnosti za pridobitev položaja v organizaciji, veliko manj kot žensk, pa vseeno večina (56 %) moških je prav tako menila, da bi imeli manjše možnosti zaradi načrtovanega starševskega dopusta (Kanjuo Mrčela in drugi, 2016b, str. 85).

4 JEZIK KOT SREDSTVO ZA (RE)PRODUKCIJO DRUŽBENIH RAZMERIJ IN RAZMERIJ MOČI MED SPOLOMA

V pričujočem poglavju bomo sprva predstavili različne pristope k obravnavi jezika, ki bodo imeli pomembno vlogo pri razumevanju jezika kot sredstva za reprodukcijo družbenih razmerij, in ki bodo služili lažji interpretaciji rezultatov analiz. Nato bomo v pregled dodali vidik spola in obravnavali delovanje spola v različnih jezikovnih sistemih ter se konkretneje osredotočili na zgodovinski pregled raziskav na temo spola in jezika. Seksistični jezik oz. seksistično rabo jezika bomo obravnavali iz slovničnega in semantičnega vidika in na podlagi analiz, ki so obravnavale angleški jezik. Posebno bo poudarjen jezik, ki ga uporabljamo na trgu delovne sile, osvetlili pa bomo tudi nekatere pristope k uvajanju sprememb v seksistični rabi jezika.

4.1 Pristopi k obravnavi jezika

Proučevanje jezika je kompleksno in večdimenzionalno. Zastavlja mnoga vprašanja in odpira različne možnosti za interpretacije. Najbolj splošna vprašanja, kaj sploh je jezik, kako ga definiramo, v kakšnih oblikah se pojavlja, kakšno vlogo igra; in bolj kompleksna, kot npr. ali jezik vpliva na naše razmišljanje/mišljenje, kako oblikuje naše misli, ali lahko oblikuje zavest, kakšna je njegova povezava z družbo in njenimi strukturami, ali in na kakšen način je vpleten v odnose moči itd., nas privedejo do ugotovitve, da so vprašanja jezika široko razvejena, definicije pa v večini odvisne od pristopa k raziskovanju. Kritična analiza do sedaj uporabljenih definicij jezika nakazuje na dejstvo, da se zaenkrat še nobena njegova opredelitev ni izkazala za objektivno, nevtralno ali splošno sprejeto, čeprav je bil cilj vsake prav to. Prav tako vidimo, da ne obstaja ena definicija, ki bi v svetovnem merilu prevladovala nad drugimi in ki bi bila absolutno dominantna, ampak lahko kot taka velja samo za določeni družbeni kontekst, v katerem je nastala (Grgič, 2016, str. 14). Kaj nam vse to pove o jeziku in kako ga lahko uporabimo v raziskovanju spolnih neenakosti, smo predstavili v tem poglavju.

V nadaljevanju predstavljamo nekatere vpoglede v razumevanje jezika. Glede na raznolikost pristopov k njegovi obravnavi bomo izpostavili le tiste, ki so na takšen ali drugačen način ključni za razumevanje jezika kot družbenega produkta in ključnega mehanizma za ustvarjanje spolno (ne)uravnoteženih mentalnih podob, ki vodijo mišljenje in dejanja posameznikov in posameznic. To polje raziskovanja presega zgolj vidike jezikoslovja, zato

bomo, za njegovo celovito razumevanje, vključevali tudi sociološke, psihološke, filozofske, kognitivne in druge vidike.

4.1.1 Jezik z vidika jezikoslovja

Britanski empirizem in nemška romantika sta postavila temelje za jezikovno mišljenje 19. stoletja, ki je doseglo vrhunec v različnih strukturalističnih šolah prve polovice 20. stoletja[78] (Koster, 2013, str. 9). V tem času so se pričele jezikoslovne struje ločevati na tiste, ki so se osredotočale na 'interno' jezikoslovje, ki se ukvarja izrecno z jezikovnim sistemom, in na druge, ki so v ospredje postavljale 'eksterno' jezikoslovje, ki se je osredotočalo na rabo jezika in je dovoljevalo tudi prepletanje z ostalimi vedami (Jaspers, 2010, str. 3). Oblikovala sta se dva prevladujoča pristopa k proučevanju jezika, specializiranost[79] na eni strani in interdisciplinarnost jezikoslovnih ved (ki je bila navadno videna kot drugotnega pomena) na drugi strani.

T. i. 'prave' jezikoslovke in jezikoslovci spadajo v pristop oz. vejo, ki se je ukvarjala s specializacijo. To so morfologi in morfologinje, leksikografi in leksikografinje, fonologi in fonologinje, dialektologi in dialektologinje ter drugi znanstveniki in znanstvenice, ki se ukvarjajo s posameznimi jezikovnimi pojavi, konkretneje, z njihovo strukturo (Grgič, 2016, str. 15). Ključna prelomnica v raziskovanju jezika je tako povezana z najpomembnejšim (in prvim) predstavnikom te smeri jezikoslovja, Ferdinardom de Saussurjem (1857–1913), in letom 1916, ko sta njegova študenta objavila vsebino njegovih predavanj *Cours de linguistique generale* (Cameron, 1992a, str. 19), ki je postalo temeljno delo strukturalnega jezikoslovja. Strukturalistke in strukturalisti so vztrajali pri tem, da je treba jezik razumeti kot sistem ali strukturo znakov (pri čemer naj bi bile besede najpomembnejše), ki ima vrednost le znotraj jezikovnega sistema in je avtonomen od t. i. eksternih (socioloških, psiholoških) vplivov ali človeških intervencij[80] (Jaspers, 2010, str. 3). Njegov glavni prispevek k

[78] V začetku 20. stoletja se je pričelo jezikoslovje ukvarjati z epistemološkimi vprašanji in zgodovino jezika, pri čemer se je izkazalo, da je tematika sestavljena iz več smeri, praks, metolodologij in šol. Ta pluralnost je razlog za težave pri postavljanju ločnic med jezikovnimi vedami, hkrati pa onemogoča obstoj univerzalne definicije jezika (Grgič, 2006).

[79] Rezultat te smeri v jezikoslovju je lahko jezikovni purizem, ki določene elemente jezika označi kot čiste in zaželene, druge pa kot nečiste in nezaželene (Thomas, 1997). Purist oz. puristka je torej posameznik ali posameznica, ki ohranja in združuje ta dvojni pogled na jezik, pri čemer ga oz. jo vodi želja po ohranitvi nedotaknjenosti dane oblike jezika. Purizem je lahko prisoten v vseh jezikovnih situacijah, bolj pogosto pa je del standardizacije jezika, jezikovnega stika in jezikovnih sprememb (Kalin Golob, 2008).

[80] De Saussure je izhajal iz historičnega jezikoslovja in temeljil na ločevanju med diahronimi in sinhronimi jezikovnimi pojavi. Diahrono proučevanje jezika upošteva jezikovne spremembe v času, sinhrono proučevanje pa se osredotoča na jezik v nekem trenutku. Slednje je prispevalo (namesto k utrditvi, kot je želel) k zamejitvi historičnega jezikoslovja kot dominantnega na področju jezika, in se z arbitrarnostjo odnosa med označevalcem

strukturalizmu je bila njegova teorija o dvotirni resničnosti jezika, ki razlikuje med »langue« in »parole«, tj. med *jezikom* kot samozadostnim sistemom znakov in *govorom* kot situacijsko realizacijo sistema, s strani govorcev in govork (Thompson, 1991, str. 4–5). Konec 19. in začetek 20. stoletja se je jezikoslovje premaknilo k bolj eksaktnim vedam, kljub temu pa je Saussurjev strukturalizem odločilno vplival na jezikoslovje v obdobju do prve polovice 20. stoletja (Grgič, 2016, str. 15).

V drugi polovici 20. stoletja[81] je ideja univerzalne slovnice Noama Chomskega predstavljala močno strujo na področju jezikoslovja. Gre za čas, ki ga je zaznamoval razvoj umetne inteligence in genetike, posledice katerih se kažejo tudi v pristopih k razumevanju jezikoslovja. Vrhunec tega obdobja je v 'biolingvistični' zamisli, da ima jezik jedro, ki ga je mogoče primerjati z organom, ali bolje rečeno, z računalniškim sistemom (Koster, 2013, str. 9). V petdesetih in šestdesetih letih je tako na področju jezika prevladovalo 'formalno' jezikoslovje ali 'jezikoslovje Chomskega'[82], katerega namen je bil izolirati jezik od njegovih družbenih okoliščin[83], da bi lahko analiziral njegovo 'intrinzično generativno kreativnost' – človeško sposobnost za ustvarjanje neskončnega števila novih stavkov z omejenim nizom 'verbalnih gradnikov'. Pri Chomskem in njegovih sodelavcih ni šlo za zanikanje jezikovne heterogenosti in variacij, ampak za prepričanje, da so fenomeni in rezultati 'pravega' jezika (njegove rabe) nepomembni in površni za razumevanje jezika (Jaspers, 2010, str. 2). Prav tako nepomembni, kot šumi, so bili razumljeni govorci in govorke v določenih družbeno-kulturnih kontekstih. Uporabnice in uporabnike jezika je dojemal zgolj kot 'izvajalce' (Fishman, 1972) in 'goste' jezika (Kroskrity, 2010, str. 194).

Temeljno jezikoslovje 20. stoletja (generativna slovnica in strukturalizem) se je tako do leta 1960 ukvarjalo z abstraktnim delom jezika in ga raziskovalo sistematično, znotraj jezikovnega sistema in ločeno od njegove rabe (Jaspers, 2010, str. 3). Tem predpostavkam so, med drugimi, močno nasprotovali avtorji Labov, Fishman, Gumperz, Halliday in Hymes, sredi šestdesetih in sedemdesetih let. Pod vprašaj so postavljali izključitev zunanjih

---

in označencem (označevalec je oznaka za slušno oz. fizično podobo znaka, označevalec pa po drugi strani predstavlja njegov pomen) odmaknil od 'romantiziranja' pojavov v jeziku (Grgič, 2016, str. 15).

[81] Ta vrsta jezikoslovja se je dvignila z avtorjevo knjigo iz leta 1957 (*Sintaktične strukture*), doživela največjo popularnost v šestdesetih letih, vrhunec v sedemdesetih letih, skoraj popolnoma pa se je njegov vpliv izgubil že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja (Koster, 2013, str. 9).

[82] Racionalistični pristop Chomskega je prehitel takrat dominantni behaviorizem in ekstremni empirizem, po drugi strani pa ni dovolil nazadovanja k idealistom ali antičnim mislecem, ki so, podobno kot on, zagovarjali prirojenost jezikovnih veščin (Grgič, 2016, str. 16).

[83] V tem smislu je bilo razumljivo, da je želel delati z abstraktno verzijo jezika, mu odstraniti vse fenomene, ki so delovali kot nevezani na to kapaciteto, in ignorirati človeško rabo jezika.

dejavnikov in njihovo postavitev na drugo mesto, kot manj empirično dosegljive elemente; imeli so pomisleke o postulaciji jezikovne homogenosti kot metodološkem predpogoju v generativnih modelih ali teoretično prednostni nalogi v strukturalističnem razmišljanju (Jaspers, 2010, str. 3). Ob tem se je pričela razvijati druga, interdisciplinarna smer jezikoslovnih ved. Strokovnjakinje in strokovnjaki so se v proučevanju jezika premaknili v določen kontekst (kulturni, filozofski, sociološki …) in ga obravnavali v povezavi in soodvisnosti od teh okoliščin. V prvi vrsti te raziskave poudarjajo okoliščine, v katerih in zaradi katerih se določeni jezikovni pojavi pojavljajo. S temi vprašanji so se ukvarjali predvsem znanstveniki in znanstvenice s področja sociologije, psihologije, antropologije, filozofije, semiotike itd., skratka tisti in tiste, ki po izobrazbi niso bili le jezikoslovci ali jezikoslovke (Grgič, 2016, str. 16). Te avtorice in avtorji so pomembno in na svoj način prispevali k zavračanju do takrat zakoreninjenega načina razmišljanja o jeziku. Inspirirali so tudi vzpon zelo produktivne raziskovalne tradicije in osvetlili še mnoga nova področja, ki bi se jih lahko raziskovalo s stališča nove perspektive. Kljub njihovim različnim zanimanjem in področjem delovanja pa je bilo vsem skupno naslednje: prvič, da so imeli priložnost raziskovati vire, ki so temeljili na neraziskanem področju, katerega je 'temeljno' jezikoslovje namerno izpustilo (prakse, ki presegajo preučevanje samo standardnega jezika; variacije v večjezikovnih skupnostih, družbeni pogoji variacij, rabe jezika v specifičnih okoljih in družbenih institucijah itd.); drugič, da se je vzpostavila simbolična dimenzija jezika, ki je prispevala k ozaveščenosti govorcev in govork o tem, kako uporabljajo jezik in kaj povedo; in tretjič, osredotočili so se na kompleksnost marginalnih neelitnih skupin in z raziskovanjem nestandardnega govora posredno raziskovali tudi avtoriteto, jezikovne ideologije, spol itd. (Jaspers, 2010, str. 6).

Znanstveno paradigmo je skozi leta bistveno zaznamoval tehnološki, pa tudi kulturni napredek. V obdobju konec 20. in v začetku 21. stoletja je imela na način proučevanja jezika velik vpliv globalizacija, zaradi tehnološkega razvoja (internetna tehnologija), pa tudi zaradi novih migracijskih tokov in sprememb v zaznavah ljudi. Če je za prejšnje stoletje veljala podoba jezika kot sistematične in urejene celote in je urejanje jezika izhajalo iz pravil in norme, je v tem stoletju v ospredju tudi prepričanje, da je jezik nehomogena hibridna tvorba, ki poudarja hitro spreminjajoče se komunikacijske strategije (in oddaljevanje od norme). Zato velja predpostavka, da so (oz. morajo biti) govorke in govorci opremljeni z jezikovnimi veščinami (ne le z jezikovnim znanjem), da znajo ustrezno izbirati in povezati jezikovne elemente za doseganje uspešne komunikacije (Grgič, 2016, str. 19–20).

4.1.2 Jezik in kognitivno zaznavanje

Mnoge znanstvenice in znanstveniki so prepričani, da je način, kako pojmujemo resničnost, močno odvisen od našega jezika. Wilhelm von Humboldt (1795) je bil prvi, ki je postavil tezo, da je naš način pogleda na svet odvisen in določen s strani jezika, bolj znana pa nam je na tej predpostavki utemeljena Sapir-Whorfova hipoteza (znana tudi kot jezikovni relativizem ali determinizem[84]). Edward Sapir in Benjamin Lee Whorf sta v zgodnjih tridesetih in štiridesetih letih prejšnjega stoletja ugotavljala, da si ljudje z učenjem jezika nezavedno oblikujejo tudi pojmovne sisteme zaznavanja in vrednotenja sveta, to pa poteka na podlagi kognitivnega zaznavanja in razvrščanja informacij, znanj in misli. Obdelava teh informacij poteka skladno z razvrščanjem, pri čemer so kategorije urejene jezikovno. Avtorja sta trdila, da ni mogoče misliti brez jezika, saj ljudje nismo oblikovalci svojih lastnih misli in mentalnih podob, ampak so te posledica jezika, v katerega smo vključeni oz. ga uporabljamo (Goddard in Mean Patterson, 2000).

Medtem ko se večina sodobnih jezikoslovcev in jezikoslovk ne strinja z 'močnejšo' predpostavko Sapir-Whorfove hipoteze, ki pravi, da jezik popolnoma določa našo misel (da govorci in govorke enega jezika vidijo in dojemajo svet popolnoma drugače kot govorci in govorke nekega drugega jezika), pa mnogi delijo prepričanje, da jezik kljub temu lahko vpliva na način, kako govorec ali govorka opravlja določene kognitivne procese (da struktura različnih jezikov vpliva na to, kako je informacija predstavljena). Na področju kognitivnega jezikoslovja, t. i. 'projekta' ali 'gibanja', ki se je pojavilo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja v ZDA, in na sorodnih področjih (v jezikovni antropologiji, kognitivni psihologiji itd.) so prišli do ugotovitev, ki potrjujejo drugi vidik jezikovne relativnosti, ki govori o povezanosti oz. vplivu jezika na misli oz. dejanja posameznika ali posameznice (Evans in Green, 2006, str. 96; Evans, 2019). S to potrditvijo se je pričelo področje jezika in kognitivnega zaznavanja tudi bolj podrobno raziskovati.

Kognitivno jezikoslovje je nastalo kot kritika predhodnih formalnih pristopov k raziskovanju jezika, med drugim tudi v prejšnjem poglavju omenjene teorije tvorbno-pretvorbne slovnice Noama Chomskega (Evans, 2019). Nastanek kognitivnega jezikoslovja je tesno vezan na pojav področja kognitivne znanosti v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, zlasti z deli, ki opisujejo kategorizacijo ljudi, in s prejšnjimi tradicijami, kot je geštalt

[84] Jezikovni relativizem je 'šibkejša' verzija hipoteze, ki temelji na ideji, da bodo govorci in govorke različnih jezikov tudi razmišljali drugače/različno, medtem ko 'močnejša' verzija v obliki jezikovnega determinizma temelji na predpostavki, da jezik določa naše nejezikovne misli (Evans in Green, 2006, str. 96).

psihologija. Pri tem ne gre za specifično teorijo, ampak bolj za pristop oz. 'fleksibilni okvir', ki temelji na skupnem naboru načel, predpostavk in perspektiv, ki se združujejo v naboru komplementarnih, prekrivajočih se (in včasih konkurenčnih) teorij (Evans in Green, 2006, str. 3; Geeraerts in Cuyckens, 2007, str. 4). Med prvimi znanstvenicami in znanstveniki, ki so raziskovali vprašanja kognitivnega jezikoslovja, so Ronald Langacker, George Lakoff in Leonard Talmy (Evans, 2019).

Kognitivni jezikoslovci in jezikoslovke se osredotočajo na jezik kot instrument za organizacijo, obdelavo in prenos informacij (Geeraerts in Cuyckens, 2007, str. 3). Skrbijo za opise sistematičnosti in strukture ter funkcij, ki jih jezik opravlja in s katerimi uresničuje jezikovni sistem. Pomembna predpostavka te vrste jezikoslovja je, da jezik odraža miselne vzorce. Zato preučevanje jezika iz te perspektive vključuje preučevanje vzorcev našega miselnega pojmovanja. Kognitivno jezikoslovje se od drugih pristopov k proučevanju jezika razlikuje v domnevi, da jezik ne samo ponuja vpogled v kognitivne funkcije; v naravo, strukturo in organizacijo človeških misli in idej, ampak da jezik tudi odraža nekatere temeljne lastnosti in oblikovne značilnosti človeškega uma. Ta predpostavka pa ima pomembne posledice za raziskovalna vprašanja, metodologijo in modele, razvite v kognitivnem jezikoslovju (Evans in Green, 2006, str. 5).

Pomembne predpostavke povezovanja jezika in miselnih procesov so, da ima jezik kot sredstvo za kodiranje in prenos idej tako simbolično kot interaktivno funkcijo. Prva se udejanja s tem, da jezik kodira in pozunanji naše misli s pomočjo simbolov. Na podlagi naših zaznav (o resničnosti) se oblikujejo pojmovanja, ki predstavljajo miselno predstavo. Ta predstava je pravzaprav pomen, ki se oblikuje na podlagi jezikovnih simbolov. Povedano drugače: pomeni, kodirani z jezikovnimi simboli, se nanašajo na našo projicirano resničnost tj. miselno predstavitev resničnosti, kot jo je oblikoval človeški um. Medtem ko so naša pojmovanja neomejena, pa je vloga jezika, da vpliva na ustvarjanje konceptualizacij. Po drugi strani jezik služi tudi interaktivni funkciji, saj ga uporabljamo za komunikacijo (nam omogoča, da izvajamo govorna dejanja ali se izražamo). Jezik se lahko uporablja tudi za ustvarjanje prizorov ali kontekstov, zato ima jezik možnost uveljavljanja oz. vnašanja novih izkustvenih okvirov (Evans in Green, 2006, str. 20–21).

Vendar pa se z vprašanjem jezika in kognitivnega zaznavanja niso ukvarjali samo na področju kognitivnega jezikoslovja, ampak so na tej povezavi svoja dela temeljili tudi številni drugi raziskovalci in raziskovalke, predvsem v psiholingvistiki, kognitivni nevropsihologiji

oz. nevroznanosti (tudi nevrolingvistiki). O nekaterih izsledkih predvsem psiho- in nevrolingvističnih raziskav (na konkretnem primeru poklicnih poimenovanj) bomo govorili v poglavju 4.6.1.1.

Ideje o tem, da je naš pogled na svet zelo odvisen od procesov, ki so sestavni del jezika, so prevzemali tudi v sociologiji, npr. Spender (1980, str. 145) je poudarjala, da jezik ustvarja omejitve naše realnosti, predstavlja orodje klasifikacije, urejanja in manipuliranja sveta. Z jezikom postanemo člani človeške skupnosti in jezik je tisti, ki nam pomaga razumeti svet in mu pripisati pomene. Hkrati pa ima to orodje, ki nam pomaga pri osmišljanju sveta, tudi možnost omejevati svet (Spender, 1980, str. 1), zato je jezik paradoks za ljudi, saj je hkrati ustvarjalno in zaviralno orodje. Po eni strani nam omogoča veliko svobodo, saj dopušča, da ustvarimo svet, v katerem živimo; različne kulture so ustvarile ogromno različic sveta in to je dokaz te velike zmožnosti (Berger in Luckmann, 1972, pravita temu »odprtost sveta«). Na drugi strani pa smo z jezikovno kreacijo omejeni, ne upamo si je spreminjati ali se ji upreti, čeprav gre za 'arbitrarni' svet. To Spender (1980, str. 141–142) imenuje »jezikovna past«.

Skupna ugotovitev izpeljanih kognitivnih socioloških raziskav je, da je kognitivnost po naravi družbena in kulturna, predvsem v smislu interpretativnih praks, s katerimi ljudje sestavljajo pomene in izide svojih interakcij. Proučevanje medsebojne povezanosti interakcije, družbene organizacije in spoznavanja, pa nam lahko pomaga tudi pri razlagi narave reda in moči v določenih družbenih okoljih.

4.1.3 Diskurz

V disertaciji proučujemo tudi načine izvajanja moči z jezikom, ki ga v medsebojnem sporazumevanju uporabljajo člani in članice družbe. Najbolj znani primeri izvajanja moči in avtoritete se na področju jezika pojavljajo v obliki 'predpisovanja' in 'opisovanja' (angl. *prescription – description*). Predpisovanje je pogosto obravnavano kot negativen in normativen pristop, pri katerem naj bi jezik narekoval oz. določal dejanja in obnašanja govorcev ali govork, v nasprotju s pozitivnim, opisovalnim pristopom, ki zgolj opisuje oz. odraža v jeziku, kar govorci ali govorke dejansko počnejo. Vrsta moči oz. avtoritete, na katero se jezik opira, določa, kaj je mogoče (in kaj nemogoče) v jeziku doseči. Normativne trditve tistih, ki predpisujejo jezik, so različne, vendar se združujejo v točkah, ki poudarjajo razlike, neenakosti in nadvlado (Cameron, 1995; Edwards, 1989; Hymes, 1996). Takšni predpisi predvidevajo nekatere vnaprej določene standarde v rabi jezika, zlasti tiste, ki jih

najdemo v pisni obliki, pa tudi v povezavi z govornimi standardi in narečji (glej Lippi-Green, 1997; Mugglestone, 2003). Predpisovanje je tesno vezano tudi na procese standardizacije. V smislu tega, kar je Mey (1993) imenoval »družbena pragmatika«, posamezne jezikovne izbire postanejo močnejše in prevladujoče, druge pa so manj vredne in zavrnjene. Z vzpostavljanjem predpisov oz. pravil rabe jezika se avtomatično odrečejo pravice vsem v družbi, katerih izobrazba, izkušnje in kultura se razlikujejo od standarda. K vidiku standardizacije v jeziku je prispeval tudi Fairclough (1989), ki vidi ta proces kot izvajanje moči 'za diskurzom'. Kot primer je izpostavil standardno angleščino, ki naj bi bila edina 'pravilna' oblika angleščine. Ostali družbeni dialekti so, zaradi domnevne 'nepravilnosti' in odražanja življenjskih stilov njihovih uporabnikov in uporabnic[85], podvrženi stigmi.

Bourdieu (1977) je v obravnavi širokega teoretičnega pojmovanja jezika, moči in družbene neenakosti, uvedel koncept simbolnega kapitala. Razvil je močno kritiko tradicionalnih pristopov k jeziku, vključno z jezikovnimi teorijami de Saussurja, Chomskega in interakcionističnih teorij, ter ponudil svojo analizo jezika, t. i. pristop »teorije prakse«, ki se v glavnem ukvarja z govornimi ali komunikacijskimi dejavnostmi, ki izražajo in legitimizirajo simbolno moč. Bourdieu (1991) je trdil, da se velik del dominacije v družbi dogaja in izvaja preko simbolnih praks, med katere spadajo tudi jezikovne prakse. Komunikacijska razmerja, pri čemer igra jezik najpomembnejšo vlogo instrumenta delovanja in moči, so vedno tudi razmerja simbolne moči (Bourdieu, 1991, str. 37). Bil je prepričan, da se kot kompetentni govorci in govorke zavedamo številnih načinov, na katere lahko jezikovne izmenjave izražajo odnose moči. Občutljivi smo na razlike v naglasu, intonaciji in besedišču, ki odražajo različne položaje v družbeni hierarhiji. Zavedamo se, da posamezniki oz. posameznice govorijo z različno avtoriteto, da so besede obtežene z neenako težo in v veliki meri odvisne od tega, kdo jih izgovarja in kako so izrečene. Nekatere besede, izrečene v določenih okoliščinah, nosijo moč in prepričanje, ki jih v drugih okoliščinah ne bi imele. Smo strokovnjaki in strokovnjakinje v neštetih subtilnih strategijah, s katerimi se besede lahko uporabljajo kot instrumenti prisile in omejitve, kot orodja ustrahovanja in zlorabe, kot znaki vljudnosti, zmedenosti in prezira. Skratka, zavedamo se, da je jezik sestavni del družbenega življenja in da je velik del našega družabnega življenja rutinska izmenjava jezikovnih izrazov v vsakodnevnih družbenih interakcijah. Vsaka jezikovna menjava torej predvideva priložnost za izvajanje moči, predvsem v situacijah, kjer posamezniki in posameznice zasedajo

[85] Kot primere navaja 'delavski dialekt', ki naj bi bil 'nepravilen', poleg tega pa tudi 'vulgaren' in 'barbarski' in 'črnski dialekt', ki je označen kot 'pokvarjena' in 'zlomljena' oblika angleščine (Fairclough, 1989).

neenakovredne položaje v razporeditvi družbeno pomembnega kapitala (Bourdieu, 1991; Bourdieu in Wacquant, 2006, str. 91).

Vsakodnevne jezikovne izmenjave med akterji, ki so obdani z družbeno strukturiranimi viri in kompetencami, potekajo tako, da vsaka jezikovna interakcija nosi sledi družbene strukture, ki jo izraža in pomaga reproducirati. Jezikovne izjave ali izrazi so vedno producirani v določenih kontekstih ali trgih in lastnosti teh trgov pripišejo jezikovnim produktom določeno vrednost. Na danem jezikovnem trgu so nekateri produkti vrednoteni bolj kot drugi in del praktične kompetence govork in govorcev je vedeti, kako proizvajati izraze in izjave, ki so bolj cenjene na teh trgih. Ta vidik praktične usposobljenosti govork in govorcev ni enakomerno porazdeljen po družbi, v kateri se govori isti jezik. Različne govorke in govorci imajo različne količine »jezikovnega kapitala« – sposobnosti oblikovanja izjav/izrazov glede na določen trg. Poleg tega je porazdelitev jezikovnega kapitala vezana tudi na načine porazdelitve drugih oblik kapitala (ekonomski kapital, kulturni kapital itd.), ki določajo položaj posameznice ali posameznika znotraj družbenega prostora. Razlike v smislu naglasa, slovnice in besednjaka – razlike, ki so jih spregledali formalni jezikoslovci in jezikoslovke – so pokazatelji družbenih položajev govork in govorcev in odraz količine njihovega jezikovnega (in drugega) kapitala. Več ko imajo govorke ali govorci jezikovnega kapitala, bolj bodo sposobni izkoristiti sistem razlik v svojo prednost in s tem zagotovili »dobiček razlikovanja« (angl. *profit of distinction*) (Bourdieu, 1991, str. 55).

Na podlagi bojev med posameznicami in posamezniki se spreminja ali ohranja porazdelitev različnih oblik kapitala med njimi. Pogoji, kdo bo učinkoval na določeni izrek, so zunajjezikovni, spadajo v simbolna polja družbenih struktur, ki temeljijo na razmerjih moči. Zato se navadno izkaže, da so spremembe hegemonskega polja možne le, če jih sprejmejo osebe na vodilnih položajih v institucionalni strukturi v neki skupnosti, ker jim ti položaji omogočajo pogoje izrekanja in ustrezno interpretacijo (Jeretič, 2001, str. 338–339).

Najnovejši trendi v raziskovanju jezika doživljajo to, kar Weatherall (2002) imenuje 'diskurzivni obrat', tj. premik od preiskovanja vpliva posameznih besed (v izolaciji od družbenih vplivov) k analizi diskurza, ki poudarja jezik kot družbeni pojav in aktivnost. Medtem ko večina diskurzivnih analitikov in analitičark priznava, da se diskurz lahko pojavlja v različnih oblikah komuniciranja, je njihov poudarek vseeno pretežno na jeziku. To še posebej velja za strokovnjakinje in strokovnjake, ki delujejo v anglosaksonski tradiciji

kritične diskurzivne analize[86] (CDA v angleškem, KDA v slovenskem jeziku) (Schneider, 2013).

Michel Foucault velja za očeta diskurzivne teorije. Foucault je bil prepričan, da nekateri ljudje in družbene skupine ustvarjajo in oblikujejo ideje o našem svetu, ki se pod določenimi pogoji spreminjajo v nepreizpraševane resnice, saj so videti normalno oz. 'naravno'. Namen Foucaultove raziskave je bil analizirati takšne 'režime resnice' (Potter, 2005, str. 86) in njihovo zgodovino (razvoj, izničenje in ponavljanje izjav). Foucault je poskušal ustvariti sliko o pravilih, ki določajo, kako se pojavljajo izjave in kako je znanje zgodovinsko določeno (Dreyfus in Rabinow, 1982, str. 102–103), pri tem pa je uporabil pristop, ki ga je imenoval »arheologija znanja« (Foucault, 2005). V delu *The order of discourse* (1981) Foucault podrobneje govori o kontroliranem, izbranem in organiziranem proizvajanju diskurza v družbi, ki je redistribuiran s strani določenega števila postopkov, katerih vloga je odstraniti videz moči in nevarnosti diskurza, mu dodeliti misteriozno vlogo in ustvariti občutek, da se mu ni možno izogniti. Avtor izhaja iz ideje, da so predvsem institucije tiste, ki nam vsiljujejo ritualizirane oblike diskurza (kot primer navaja izobraževanje). Diskurz tako poteka po redu in na podlagi nekih zakonov/zakonitosti, ki veljajo v družbi (Foucault, 1981, str. 51, 64). V osnovi ga ni zanimalo, kateri diskurz je resničen, niti pravilna predstavitev 'pravega' znanja, ampak se je osredotočal predvsem na ozadje – kako določen diskurz nadvlada druge, pridobi institucionalno in državno podporo ter spoštovanje s strani celotne populacije, na drugi strani pa ostajajo diskurzi, ki so obravnavani s sumničenjem ter izločeni na obrobje družbe (Mills, 1997, str. 18–19). S svojim delom je Foucault torej pokazal, kako se oblikujejo in ohranjajo specifična mnenja, ki se danes pogosto imenujejo hegemonski diskurz – to je prevladujoče stališče v družbi, ki ga politična moč ohranja stabilnega (MacDonald, 2003, str. 32).

Zaradi preučevanja struktur znanja je bilo njegovo zgodnje delo pogosto razumljeno kot strukturalistično (Schneider, 2013). V svojem kasnejšem delu je Foucault uporabil bolj poststrukturalistični pristop (Dreyfus in Rabinow, 1982, str. 118–119, 199) in se osredotočil na vprašanje, kje se nahaja moč. Foucault je videl moč razpršeno med družbene odnose, ki ustvarijo mogoče in omejujoče oblike obnašanja (Mills, 1997, str. 20). Svoj poudarek je prestavil z objektov družbene interakcije na subjekte in ugotavljal, kako diskurz vpliva na

[86] KDA se močno opira na sociolingvistiko in se v prvi vrsti osredotoča na analizo besedila. Osrednja ideja KDA temelji na spoznanju, da so površinski fenomeni besedila vedno tudi manifestacije globljih semantičnih odnosov. Tekstovne strukture se opazuje glede na njihov pomenski in ne skladenjski značaj (Schneider, 2013).

miselnost ljudi in jih spodbuja, da se obnašajo na določene načine – proces, ki ga je imenoval »vladnost« (angl. *governmentality*). Govorimo torej o sistematičnosti idej, mnenj, konceptov in načinov razmišljanja ter vedenja, ki so oblikovani znotraj posameznega konteksta in o učinkih teh vedenj in razmišljanj. Niz diskurzov o ženskostih in moškostih narekuje vedenje moških in žensk po nekem 'pravilu' oz. znotraj nekega ranga, v katerem se definirajo kot 'ospoljeni' subjekti (npr. diskurzivni okvir feminilnosti lahko določi tip obleke, ki jo ženska izbere, njen način razmišljanja o sebi in ostalih v odnosu do moči) (Mills, 1997, str. 17–19).

Diskurzivna teorija Foucaulta je zelo kompleksna in zajema številne posebnosti v definiranju moči in diskurza, ki pa jih v disertaciji ne bomo mogli zajeti. V nadaljevanju se bomo zato osredotočili predvsem na ključne (notranje in zunanje) postopke diskurza, ki delujejo kot sistemi izključevanja v družbi in so hkrati pomembni vidiki za razumevanje, kako jezik in diskurz vplivata na dejanske odnose med ljudmi. Med najbolj znane zunanje postopke izključevanja v družbi spada 'prepoved', ki kaže, da nimamo vedno pravice izgovoriti vsega in da niso vse jezikovne izjave sprejemljive v vseh situacijah. Foucault je trdil, da so prepovedi najbolj aktualne v kategorijah politike in seksualnosti (tabu teme), kjer ima diskurz vlogo, ki ga umešča daleč od preglednega ali nevtralnega elementa in jima (politiki in seksualnosti) predstavlja prostor, kjer lahko na privilegiran način izvajata nekatere od svojih moči (Foucault, 1981, str. 52). V družbi obstaja tudi princip 'izključevanja'[87], ne kot vrsta prepovedi, ampak kot zavrnitev določenih vrst govora. Kot tretji sistem izključevanja avtor navaja nasprotje med 'pravilnim' in 'napačnim', ta delitev pa ni ne samovoljna, ne spremenljiva, ne institucionalna, ne nasilna, ampak zgodovinsko ustvarjena. Foucault se je osredotočil tudi na notranje postopke, v katerih diskurzi tudi sami izvajajo svojo kontrolo – delujejo kot načela klasifikacije, urejanja, razdelitve (Foucault, 1981, str. 56). Avtor je, kot tretjo skupino postopkov, ki omogočajo kontrolo nad diskurzi v družbi, omenjal rabo moči za ustvarjanje pravil, ki določenim ljudem omejujejo dostop do moči. Gre za postopek razlikovanja – pri čemer govoreči subjekti ne morejo vstopiti v diskurz, če ne izpolnjujejo določenih zahtev oz. niso kvalificirani za izpolnjevanje zahtev (Foucault, 1981, str. 61–62). Podoben pristop obravnava tudi Fairclough (1989), kot drugi primer izvajanja moči 'za diskurzom' (prvega smo omenili v povezavi s standardizacijo), z rabo strokovnega diskurza kot obliko družbenega izključevanja, ki se kaže v rabi profesionalnega besednjaka ali

[87] Avtor tu vzpostavi primerjavo oz. nasprotje med razumom in norostjo. Predstavi ničvrednost besede norost; ne nosi resnice in pomembnosti, je nedopustna in nesposobna. Po drugi strani pa je govor norca lahko razumljen kot odkrivanje skrite resnice ali napovedovanje prihodnosti. Govor norca je lahko tako bodisi popolnoma preslišan bodisi dojet kot prava resnica (Foucault, 1981, str. 53).

žargona, razumljivega le članicam in članom določene stroke ali strokovnih položajev (ki ga npr. pacientke in pacienti ne razumejo). Moč za diskurzom, po njegovem, tako predstavlja nezavestno ponotranjeno celoto vseh družbenih norm, znanj in prepričanj, ki določene diskurze postavlja nad druge. Po drugi strani avtor navaja tudi izvajanje moči 'v diskurzu', kot primer pa navede delovanje množičnih medijev, kjer gre za enostransko posredovani medijski diskurz, ki določi kaj (od vsebine) bo vključeno in kaj ne, kako bodo določene informacije predstavljene in kakšna bo vloga subjekta, o katerem se poroča (Fairclough, 1989).

Vidik moči, predvsem teoretizacija moči iz vidika diskurza avtorja Foucaulta, je pomembno vplivala na razmišljanje v tretjem feminističnem valu, v katerem je bil cilj feminističnih teoretikov in teoretičark preizprašati 'naravnost' dominantnih diskurzivnih struktur, o katerih je govoril avtor. Ker je osnovno izhodišče njegove teorije, da diskurz ni nekaj, kar bi obstajalo samo po sebi in kar lahko analiziramo v izolaciji, ampak je v nenehnem konfliktu z drugimi diskurzi in drugimi družbenimi praksami, je upor, po njegovem, vedno že del pojma moči. Takšno razumevanje je bilo zelo koristno za feministične teoretike in teoretičarke, saj je težišče premaknil iz modela 'zatiralec–žrtev', ki je bil prevladujoč v zgodnjem feminističnem razmišljanju, in odprl možnosti za feministične boje za pomen v diskurzu. Kot bomo videli v naslednjih poglavjih, je bila tudi debata o seksizmu boj za spremembo besed, boj za jezik, boj za legitimacijo in boj za to, kdo ima pravico definirati rabo jezika. Znotraj diskurzivne teorije je seksizem namreč viden kot prostor za uveljavljanje pomena, v katerem lahko tudi ženske aktivno tekmujejo ali sodelujejo v boju za svoje pomene (Mills, 1997, str. 12, 16–19, 42–46).

4.2 Spol v različnih jezikovnih sistemih

Po pregledu različnih pristopov, ki jih lahko uporabimo pri obravnavi jezika kot družbenega konstrukta, se bomo v nadaljevanju osredotočili na konkretne načine, na katere se lahko spol pojavlja v jeziku. Cilj tega poglavja je predstaviti vlogo spola v različnih jezikih in jezikovnih sistemih po svetu, z namenom, da bi opozorili na različnost (izhodiščnih) možnosti, ki jih posamezen jezik ponuja za seksistično izražanje.

Različni jeziki se razlikujejo med seboj glede na fonologijo, slovnično strukturo in besednjak. Med njimi obstajajo tudi precejšnje razlike v tem, kako predstavljajo spol, npr. s katerimi besedami, v katerih slovničnih oblikah ali tipih stavkov. Kljub temu pa ne obstaja niti en

jezik, tudi ne med t. i. brezspolnimi jeziki (angl. *genderless languages*), ki ne bi ponujal možnosti za izražanje ženskosti in moškosti. Spol je sestavni del vseh jezikov sveta, razlikuje se le v tem, na kakšen način je predstavljen v jeziku (Stahlberg, Braun, Irmen in Sczesny, 2007, str. 163).

Na eni strani poznamo jezike, kjer je spol kodiran (oz. določen) kot slovnična kategorija. V teh jezikih je nemogoče ne omenjati spola, ko govorimo o človeških bitjih. Drugi ekstrem najdemo v jezikih, kjer nima spol skoraj nobenega slovničnega pomena. Spol je v primeru teh jezikov nepogost, njegova raba poljubna, jezikovna sredstva za izražanje spola človeških bitij pa niso ne slovnična ne nujno potrebna. Različne načine, na katere je spol lahko del slovnične strukture jezikov (ali izključen iz njih), kaže delitev jezikov na tri skupine (Stahlberg in drugi, 2007, str. 164–166):

1) **Jeziki z naravnim spolom** (angleški jezik, skandinavski jeziki, idr.), katere označuje pomanjkanje označevanja s spolom. Večina osebnih samostalnikov ni označena s spolom (primer angl. *doctor*) in je zato lahko uporabljena za naslavljanje žensk in moških. V teh jezikih so osebni zaimki (angl. *he/she*) najpogostejši vir za izražanje spola. Seveda obstajajo tudi nekateri samostalniki, ki izražajo spol v svojem leksikalnem pomenu, kot npr. fant, punca, moški, ženska, sestra, brat. Izražanje spola je torej v takšnih jezikih manj pogosto in se mu je veliko lažje izogniti, kot v jezikih s slovničnim spolom.

2) **Brezspolni jeziki** (turški, madžarski, finski, kitajski, perzijski jeziki, idr.) nimajo spolnega označevanja samostalnikov, ne osebnih zaimkov ali pridevnikov. Večino samostalnikov lahko uporabimo za naslavljanje žensk in moških enako. Vendar je informacija o spolu vseeno lahko sporočena s semantičnimi pomeni, z dodajanjem pridevnikov – če govorimo o moškemu, na primer, lahko dodamo besedo z izrazitim moškim leksikalnim pomenom k samostalniku brez spola (v turščini: *erkek* torun, <u>moško</u> vnuk) (Stahlberg in drugi, 2007, str. 166). Vendar pa takšna raba ni pogosta, saj jezikovna struktura ne narekuje rabe spolno označenih oblik.

3) **Jeziki s slovničnim spolom** (romanski, germanski, slovanski, semitski jeziki, idr.), ki pripisujejo spol vsakemu samostalniku (največkrat kot razdelitev na moški ali ženski spol oz. moški, ženski in srednji spol). Pri samostalnikih s pomenom predmetov in drugih neživih samostalnikih spol ne ustreza nujno pomenu samostalnika (npr. so lahko tudi moškega ali ženskega spola), obstaja pa potreba po nujnem strinjanju/ujemanju z drugimi besednimi razredi, znotraj in zunaj samostalniške fraze. Spolno označevanje je mogoče najti tudi v

členih, pridevnikih ali zaimkih, ki ustrezajo spolu samostalnika in se na ta način ujemajo s samostalnikom. Zaradi ujemanja so spolni slovnični označevalci (in sklicevanja na spol) zelo pogosti v stavkih, vezanih na človeška bitja (Stahlberg in drugi, 2007, str. 164–166).

Tabela 4.1: Izražanje spola v različnih jezikovnih vrstah

Izražanje spola	**Jeziki s slovničnim spolom**	**Jeziki z naravnim spolom**	**Brezspolni jeziki**
Pogostost	Zelo pogosto	Manj pogosto	Nepogosto
Nujnost	Nujno	Občasno	Redko
Jezikovne oblike	Leksikalne, zaimenske, slovnične (samostalniki, členi in pridevniki)	Leksikalne, zaimenske	Leksikalne

Vir: Merkel (2013, str. 16)[88]

Kot vidimo v Tabeli 4.1, je lahko spol do različnih ravni prenesen v jezike s slovničnim spolom, naravnim spolom ali v brezspolne jezike, pri čemer velja, da so tam, kjer je najbolj očiten (jeziki s slovničnim spolom), tudi jezikovne spolne asimetrije najbolj vidne (Hellinger in Bussmann, 2001). V nadaljevanju bomo nekaj več pozornosti namenili kategoriji jezikov s slovničnim spolom, saj spada med te tudi slovenščina (slovenščini bomo posvetili celotno poglavje 6).

Slovnični spol je oblikoslovna kategorija samostalniških besed. O njegovem izvoru, pomenu in motiviranosti (tj. ujemanju z 'naravnim' spolom) je bilo oblikovanih veliko antropoloških in jezikoslovnih teorij. Tudi mnenja o pomembnosti slovničnega spola so deljena. Nekateri menijo, da je slovnična kategorija spola nepotrebna (za primer navajajo madžarski jezik, ki je brez spola in vseeno normalno deluje), drugi ne morejo mimo dejstva, da ima večina jezikov slovnični spol, zato se jim zastavlja vprašanje o upravičenosti povezave med slovničnim spolom in pogledom na svet (realnostjo) (Umek, 2008, str. 11–12). Umek (2008, str. 13–14) navaja tudi razlike v dojemanju slovničnega spola med jezikoslovci in jezikoslovkami. Nekateri so namreč mnenja, da je slovnični spol določen samo na podlagi notranjih zakonov

[88] Tabela, ki jo je povzela avtorica, je bila delno povzeta in nekoliko prirejena po Stahlberg in drugi, 2007 (glej Merkel, 2013). Vsebina je bila prevedena v slovenščino.

jezika (fonetika in analogija) in ti v celoti zavračajo zunanje vplive na razporejanje samostalnikov po spolu. Na drugi strani se nahajajo tisti, ki so prepričani, da je slovnični spol rezultat zgodovinskih okoliščin, določenih z miselnostjo in prepričanji naših prednikov in prednic.

Po vendar, pomanjkanje slovničnega spola v jeziku ne pomeni, da 'spol' v širšem smislu ne more biti sporočan. Obstajajo tudi druge kategorije spola, ki tudi jezikom, ki ne izražajo spola na očiten način, omogočajo oblikovanje sporočil, povezanih s spolom. V tem oziru prepoznavamo leksikalni spol, referenčni (nanašalni) spol in družbeni spol (Hellinger in Motschenbacker, 2015, str. 6).

Leksikalni spol: V jezikih s slovničnim spolom je mogoče opaziti precejšnjo povezavo med slovničnim spolom samostalnika in njegovo leksikalno razčlenitvijo, najbolj dosledno na področju sorodstvenih izrazov: npr. *mother, sister, brother*, kjer imajo samostalniki specifično leksikalno oznako, podobno kot ženska oz. moški, kar se nanaša na zunaj-jezikovno kategorijo spola nanosnika (oz. na 'naravne' ali 'biološke' ženskosti ali moškosti). Takšne samostalnike je mogoče opisati kot spolno specifične (moško-specifične ali žensko-specifične), v nasprotju s samostalniki (kot so v angl. *citizen, patient, individual*)[89], ki se štejejo za spolno nevtralne (oz. spolno nezaznamovane) in se lahko nanašajo tako na ženske kot na moške. Za izraze brez leksikalnega spola, tj. samostalnike, ki so spolno nevtralni, kot je npr. *individual* ali *person* je glagolska izbira običajno, vendar ne vedno, določena s slovničnim spolom samostalnika. Za spolno specifične izraze je tudi značilno, da zahtevajo izbiro semantično ustreznih oblik v nadaljevanju, npr. anaforičnih zaimkov kot sta *he* ali *she*, medtem ko je lahko v primeru pomensko spolno nevtralnih pojmov izbira poimenovanja določena bodisi s sklicevanjem (npr. na konkretnega posameznika ali posameznico), s tradicijo (izbira moške generične oblike) ali z odnosom govorca ali govorke (kot je razvidno iz situacije ali pa npr. z rabo obojespolnih oblik) (Hellinger in Motschenbacker, 2015, str. 7–8).

Leksikalni spol je lahko označen morfološko, ali pa tudi ne. Jeziki s slovničnim spolom imajo, na splošno, precej večje število načinov za očitno spolno označevanje. Tako je v zelo zapletenih slovanskih jezikih očitna leksikalna označba spola (kot posledica povezanosti s

[89] V slovenščini so takšni izrazi še vedno zaznamovani s slovničnim spolom, npr. državljani je slovnično moškega spola, zato so (pomensko) spolno nevtralni predvsem v generični rabi.

slovničnim spolom) veliko bolj vidna kot v večini germanskih jezikov, preprosto zato, ker imajo ti elementi več spolno spremenljivih oblik (Hellinger in Motschenbacker, 2015, str. 8).

Referenčni (oz. nanašalni) spol: Pri nanašalnem spolu razlikujemo med moškim, ženskim, spolno-mešanim in spolno-nedoločnim (če spol referenta ni znan ali ni določen) nanosnikom (Doleschal, 2015, str. 340). Nanašalni spol povezuje jezikovne izraze z nejezikovno stvarnostjo; natančneje, opredeljuje nanosnika kot 'žensko', 'moškega' ali 'pomensko spolno nevtralno osebo'. V jezikih s slovničnim spolom je pri večini osebnih samostalnikov prisoten kompleksen odnos med slovničnim spolom in nanašalnim spolom, pri čemer se pojavljajo značilne asimetrije spolov. Pri sklicevanju na posameznega znanega posameznika ali posameznico je lahko izbira zaimkov v nekaterih jezikih nanašalno-motivirana in lahko zato 'preglasi'/'nadvlada' slovnični spol samostalnika (npr. *Tennisstar (m)…sie (ž)*) (Hellinger in Motschenbacker, 2015, str. 8–9).

Družbeni spol: Družbeni spol je vezan na konotacijsko vrednost osebnega samostalnika, ki kaže bodisi na moško bodisi na žensko interpretacijo tega samostalnika, čeprav je samostalnik sam po sebi leksikalno spolno nevtralen (Doleschal, 2015, str. 340). Ti primeri veljajo predvsem za jezike z naravnim spolom. Družbeni spol je povezan s stereotipnimi predpostavkami o ustreznih družbenih vlogah žensk in moških, vključno s pričakovanji o tipičnih članih ali članicah določene (poklicne) skupine, npr. kirurg ali medicinska sestra (v jeziku z naravnim spolom, angleščini, npr. *surgeon/nurse*). Osebne samostalnike določamo po družbenem spolu, če konteksta povezanih besed ni mogoče razložiti s slovničnim ali z leksikalnim spolom (pogost primer v angleščini je *surgeon,* ki mu bo sledil *he,* kjer navezni spol ne obstaja ali ni znan; obratni primer je primer *nurse*, kateremu sledi družbeno pričakovani *she*). Odstopanja od družbenih predpostavk pogosto zahtevajo očitne formalne oznake, npr. v angleščini 'ženski kirurg' (angl. *female surgeon*) ali 'moška medicinska sestra' (angl. *male nurse*) (Hellinger in Motschenbacker, 2015, str. 10–11).

4.3 Zgodovinski pregled raziskav spola in jezika

Da bi razumeli področje spola in jezika danes, je pomembno vedeti, kako se je vzpostavilo zanimanje za povezovanje teh dveh konceptov. V tem poglavju bomo predstavili zgodovinski pregled pomembnih raziskav, tem, modelov in razprav, ki izhajajo iz okolja razvitih kapitalističnih gospodarstev in (pretežno) angleškega jezika.

Prvi zametki (nesistematičnih) raziskav o spolu in jeziku segajo že v 5. stoletje, ko beležimo prve poskuse iskanja povezav med slovničnim in biološkim spolom (ki je bil takrat obravnavan kot 'naravni spol') (Ščuka, 2014, str. 80). Do 15. stoletja se ni veliko dogajalo na tem področju, z letom 1553 pa je Thomas Wilson, angleški pisatelj in slovničar, na podlagi 'znanega dejstva', da so moški v 'naravnem redu' pomembnejši kot ženske, uveljavil svoj predlog, da se moške izraze postavlja pred ženske tudi v besedilu[90] (Bodine, 1998, str. 128). Wilson je bil prvi, ki se je boril za 'naravni' red v jeziku[91]. Več zanimanja za proučevanje moške generične oblike se je v indoevropskih jezikih pojavilo v 16. in 17. stoletju, med najbolj znanimi sta avtorja Joshua Poole (leta 1646) in John Kirkby (leta 1746) (Sunderland, 2006, str. 33). Slednji, ki je avtor 88 slovničnih pravil, v 21. pravilu[92] opredeljuje moški slovnični spol kot 'polni', 'vseobsegajoč' in 'celosten' (v primerjavi z ženskim slovničnim spolom)[93]. Gre za najzgodnejši primer eksplicitnega zagovarjanja rabe 'spolno nevtralnega' *on* (oz. v originalu *he*), katerega je slovničarjem uspelo celo zakonsko potrditi leta 1850 (angl. Act of Parliament). Z zakonom se je raba nevtralnih *he or she* in *they* tudi uradno spremenila v generični *he* (Bodine, 1998, str. 129–130).

V najzgodnejših jezikoslovnih raziskavah je šlo predvsem za preiskovanje t. i. 'jezika žensk' ali 'ženskega jezika' (angl. *woman's language*), ki je bila oznaka za jezik, ki so ga uporabljale ženske, in ki je bil v rabi za opisovanje žensk. Ta je nosil slabšalne konotacije, saj je bil v vseh pogledih razumljen kot manjvreden od jezika, ki so ga uporabljali moški. Pogosto je bil zato dojeman kot odstopanje od (moške) jezikovne norme (Ščuka, 2014, str. 80). Raziskovanja 'ženskega jezika' kot pomanjkljivega, so se začela s skandinavskim jezikoslovcem Ottom Jespersenom (1922), ki je pomanjkljivosti in neučinkovitosti 'ženskega jezika' detajlno zapisal v delu *Language: Its Nature, Development and Origin*. Iz izhodišča, da je jezikovna večvrednost moških znak globlje manjvrednosti žensk, je v poglavju *The Woman* opozarjal na pomanjkljivosti 'ženskega jezika', ki se, po njegovem, kažejo v

[90] Wilson je pisal za izobražene moške iz višjega razreda, ženske – ker niso imele dostopa do izobraževanja – niso smele ugovarjati (tudi niso bile vključene v procese oblikovanja slovničnih pravil) (Bodine, 1998, str. 128). Predlagal je postavljanje moških izrazov pred ženskimi v vseh primerih, npr. brat in sestra.

[91] Njegov izrek: »Let us kepe a natural order, and set the man before the woman for maners Sake« (Wilson, 1560, str. 189, v Bodine, 1998).

[92] Pravilo 21 pravi: »Moška oseba odgovarja na splošno ime, ki zajema tako moški kot ženski spol; kot katera koli oseba, ki ve, kaj on pravi« (Kirkby, 1974, str. 117) (angl: »The masculine Person answers to the general Name, which comprehends both Male and Female; as Any Person, who knows what he says«).

[93] Kirkbyjeva utemeljitev pravila je temeljila na prepričanju, da je moški več od ženske – zato je prav, da moška slovnična oblika zajema več pojmov kot ženska slovnična oblika.

omejenem besednjaku (ta naj bi bil manjši od besednjaka moških), manjšemu zanimanju za besede (moški naj bi se bolj kot ženske zanimali za besede, ki jih uporabljajo, in za njihove akustične značilnosti), tvorbi in rabi manj kompleksnih stavkov/izrazov (te naj bi tvorili moški, ženske pa jih povzemale), nepomembnih temah razprav in nepremišljenosti v govoru (Sunderland, 2006; Tolmach Lakoff, 2010; Jespersen, 1998). To je delno povezoval z nižjo izobraženostjo žensk v tistem času, pa tudi z dejstvom, da ni bila naloga žensk razvijati jezik (ali poglobljeno razmišljati), saj so njihove prvotne obveznosti ležale v skrbstvenem delu v zasebni sferi (Jespersen, 1998, str. 235–240). Avtor je opisoval ženske kot hitrejše v rabi jezika (od moških) – hitreje naj bi se učile, slišale in hitreje tudi odgovarjale (spregovorile naj bi takoj, ko nekaj pomislijo[94]), moški, po drugi strani, naj bi bili bolj preudarni v rabi jezika, pozorno naj bi spremljali pogovor, se odločali in izbirali med besedami ter se na ta način pripravljali za najbolj ustrezen odgovor (Jespersen, 1998, str. 236–239). Čeprav je Jespersen v svojem delu konkretno opisoval in opredeljeval žensko neustreznost v jeziku, pa je šlo za več kot le to – potrebno je bilo zaščititi tudi sam jezik (tu se pojavi pomembno vprašanje, čigav je jezik). Jespersen je bil prepričan, da bi lahko ženske s svojimi izrazi izčrpavale jezik, 'jezik žensk' je bil zato dojeman kot grožnja. Kljub priljubljenosti in (pogosti) citiranosti avtorja, pa ta ni navajal prepričljivih dokazov za svoje izjave, njegove pomanjkljivosti so bile mnogokrat spregledane, tudi s strani naslednikov tovrstnega raziskovanja. Ostalo pa je prepričanje, da je jezik posebna skrb (izobraženih) moških (Spender, 1980, str. 10–11).

Jespersen ni bil edini jezikoslovec, ki se je ukvarjal s tem vprašanjem, a je bil, zaradi pisanja v angleščini, široko bran (ostali so pisali v drugih jezikih) (Cameron, 1998b, str. 215–216). Za svoje delo je navdihnil tudi švedske jezikoslovce, med njimi najbolj Johana Gustafa Christofferja Cederschiölda, ki je v svojem delu *Om svenskan som skriftspråk* (O švedščini kot pisnem jeziku) (1897) obravnaval razliko med govorjenim in pisnim jezikom, na kratko pa je omenil tudi razlike med 'moškim' in 'ženskim' govorom, ki jih je leta 1900 objavil v prispevku *Om kvinnospråk och andra ämnen* (O ženskem govoru in drugih temah). Razlikovanje med 'ženskim' in 'moškim' jezikom je postalo predmet zanimanja tudi izven meja jezikoslovja[95]. S temi idejami so se ukvarjali tudi, npr. ameriški sociolog Paul Hanly

[94] Zato naj bi pogosteje tudi zaključile pogovor sredi stavka, saj naj bi ga začele, še preden bi dobro premislile, kaj bodo rekle.

[95] Vprašanje vloge spola pri rabi jezika se je v tistem času razširilo tudi na področje literature. Virginia Wolf je v letu 1929 napisala delo *Women and fiction*, v katerem je poudarila materialne in družbene omejitve žensk, ki so jih doživljale ženske v času pred njo, če so želele pisati – pomanjkanje izobrazbe, gospodinjske obveznosti, družbeno neodobravanje 'neženstvenih' aktivnosti in ambicij itd. (Cameron, 1998b, str. 28).

Furfey, ki je leta 1944 objavil članek *Men's and Women's Languages*, tudi kanadski antropolog Alexander Francis Chamberlain, ki je objavil delo na temo *Women's Languages* v letu 1912. Med švicarskimi sociolingvisti je najbolj znan Louis Gauchat (1905), ki se je od svojih kolegov razlikoval tudi v tem, da je v svoje delo vpeljal empirično sociolingvistično raziskovanje (za razliko od ostalih del, kjer je navadno primanjkovalo empiričnih dokazov) (Vandeputte, 2015–2016, str. 7).

Do drugega vala feminističnega gibanja je bila tematika spola in jezika raziskovana predvsem s strani nefeminističnih[96] (in pretežno moških) raziskovalcev, posledično pa je bil jezik prikazan v luči (oz. skozi perspektivo) moških. Z drugim feminističnim valom (s pričetkom v šestdesetih letih 20. stoletja) se je pričelo zanimanje za bolj sistematično znanstveno proučevanje vzrokov za spolno neenakost, pri čemer je večina avtorjev in avtoric izhajala iz feministične perspektive (Kambič, 2008, str. 5). V ospredje raziskovanja se je postavila potreba (ki je bila tudi politična odločitev) po tem, da se razišče jezik v dobrobit žensk, pri čemer je bil jezik razumljen kot orodje za podrejanje žensk (Spender, 1980, str. 8).

Že v sedemdesetih letih 20. stoletja smo bili priča množični akademski obravnavi povezave med jezikom in spolom. V ospredju je bila analiza jezikovne spolne neenakosti, ki je postala temelj obravnave sociolingvističnih[97] in feminističnih študij (Plemenitaš, 2014, str. 22). Podobno kot stoletja prej, je bila posebna pozornost posvečena t. i. 'moškim' in 'ženskim' jezikom, analiziranju jezikovnih stilov in rabi prestižnih ali stigmatiziranih oblik itd. (Sunderland, 2006, str. 7). Kljub nekaterim prejšnjim poskusom povezave konceptov spola in jezika, si je mesto pionirke na tem področju prislužila **Robin Lakoff**, ki se je, v svojem delu *Language and Woman's Place* leta 1975, lotila obravnave iz vidika, ki so ga kritičarke in kritiki kasneje poimenovali **model primanjkljaja** (angl. *deficit model*). S tem je v jezikoslovju in med feministikami in feministi po vsem svetu sprožila zanimanje za raziskovanje takrat še relativno neraziskanega področja žensk in jezika.

[96] Prej omenjeni avtor Jespersen in njemu podobne študije so se osredotočali na deskriptivne spolno-jezikovne značilnosti, ki so pogosto vezane na procese jezikovnih sprememb ali jezikovnih različic (npr. Labov, 1966, 1972; Milroy, 1987) oz. opise rabe jezika glede na različne okoliščine in časovne točke (Trudgill, 1974).

[97] Sociolingvistke in sociolingvisti so odkrivali, da na način govora vpliva veliko število dejavnikov, npr. pripadnost določenemu družbenemu razredu, izobrazba, okolje v času odraščanja, starost in poklic itd. Vsi ti dejavniki vplivajo na govor, posledično pa ljudje komuniciramo zelo različno (tudi če izhajamo iz podobnih okolij) (Vandeputte, 2015–2016, str. 15).

Lakoff (1975) je v svojem delu trdila, da se 'moški' in 'ženski' govor in jezik razlikujeta na številne načine, pri čemer je vztrajala, da so nekateri leksikalni vidiki jezika, npr. zelo vljudne jezikovne oblike, opravičevanje, manj pogosta iniciativa za govor, izjave z intonacijo vprašanja[98], prazni pridevniki (npr. 'očarljivo') ipd., bolj povezani z ženskami, kot z moškimi. Navedla je tudi seznam izrazov, ki naj bi jih (po njenem opazovanju) uporabljale samo ženske (ti naj bi bili 'žensko-specifični', medtem ko so preostali 'nevtralni'[99]), npr. prisrčno, ljubko, očarljivo (angl. *adorable, sweet, lovely, charming*) in ugotavljala, da bi pri moških raba teh izrazov lahko škodovala njihovemu ugledu. Med oblike 'pomanjkljivega' jezika je uvrstila tudi 'damski' govor (angl. *ladylike*), ki naj bi izhajal že iz mladih let, ko so bile ženske spodbujane, da se obnašajo kot dame (kar se prenese tudi na področje govora). Avtorica pri tem navaja dvojno negativno situacijo, v kateri so se takrat pogosto znašle ženske – če niso govorile po 'damsko', so bile zasmehovane in podvržene kritikam, da so neženstvene; če pa so, po drugi strani, uporabile takšen govor, so se soočale s posmehovanjem in obtožbami, da niso sposobne misliti jasno in sodelovati v resni diskusiji oz. da so, na neki način, manj kot 'polni/cel človek'. Lakoff pravi, da sta ženskam v tej situaciji preostali le dve možnosti; biti 'manj kot ženska' ali 'manj kot človek'.

Skozi številne (zgoraj navedene) primere je avtorica skušala ponazoriti rabo 'ženskega jezika', ki ga je videla kot jezik, ki izraža šibkost, podrejenost, nemoč žensk in je odklon od standarda, zaželenega, prestižnega in močnega jezika, ki ga predstavlja 'jezik moških'. Lakoff (1975) je jezik videla kot odraz (nejezikovne) realnosti, v kateri je položaj moških in žensk neenakovreden, saj so, tako kot v družbi, tudi v jeziku moškim podeljena 'močnejša' orodja za komuniciranje kot ženskam, kar še dodatno utrjuje moški večvredni položaj v družbi. Ženskam naj bi bil avtomatsko zanikan dostop do moči, na osnovi prepričanja, da moči niso sposobne obdržati, kar je posledica njihovega jezikovnega vedenja (in ki sovpada z ostalimi vidiki njihovega vedenja). Kot pravi, je cilj rabe 'ženskega jezika' 'potopiti' žensko osebno identiteto, s tem, da spodbuja izraze (oz. ji ponuja dostop do omejenega spektra besed), ki narekujejo njeno trivialnost v določeni temi oz. poudarjajo njeno negotovost. Ti vidiki naj bi se povezovali tudi s tem, da je ženska pri govoru pogosto obravnavana kot objekt – seksualni

[98] Lakoff (1975) je izhajala iz prepričanja, da govorci in govorke ustvarjajo trditve, ko imajo samozavest v svoje znanje, medtem ko naj bi se zastavljanje vprašanj povezovalo s pomanjkanjem tega znanja. Stavek z intonacijo vprašanja je v rabi, ko govorec ali govorka postavi trditev, vendar mu ali ji manjka popolna samozavest in prepričanje v resnico te trditve. Lakoff je to rabo povezovala z dejstvom, da si želijo ženske zveneti bolj vljudno kot moški.
[99] Npr. super, kul (angl. *great, cool*).

ali kakšen drug, vendar nikoli kot resna oseba z individualnimi pogledi. Lakoff je pri tem poudarjala ironijo, saj so se na podlagi takšnih dejanj ženske naučile/privadile misliti, da si (zaradi 'pomanjkanj v njihovi inteligenci ali izobrazbi') zaslužijo takšno ravnanje. Na podlagi tega je bila prepričana, da služi jezik kot učinkovito orodje 'ohranjanja žensk na njihovem mestu' (Lakoff, 1975).

Delo Lakoff je bilo kritizirano zaradi pomanjkanja empiričnih dokazov (njene trditve so temeljile na (samo)opazovanju), saj so nekatere avtorice in avtorji (že v tistem času empirično) dokazali, da nekatere njene trditve ne držijo[100]. Očitano ji je bilo tudi preveliko zanašanje na oz. povzemanje kulturno specifičnih spolnih stereotipov, predvsem pa neupoštevanje ozadja položaja žensk v patriarhalni družbi (Cameron, 1996; Spender, 1980; Litosseliti, 2013), npr. tega, da so njene predpostavke o pomanjkljivosti jezika temelji, na katerih je grajena ženska jezikovna manjvrednost (Spender, 1980, str. 8). Njeno razmišljanje je bilo označeno tudi kot moško pristransko, saj je prevzela nekatere ideje iz del Jespersena, med njimi najbolj značilno predpostavko, da je 'ženski jezik' poseben ali odklonski (Cameron, 1998b, str. 216). Pa vendar se večina raziskovalcev in raziskovalk strinja, da njenega prispevka ne moremo zanemariti, saj je odločilno vplivala na sunkovit razvoj področja sociolingvistike.

Na podlagi močnih feminističnih predpostavk o odnosu med spoloma v tistem času in kot odsev takratne politične klime (poudarek na javni izpostavitvi in uničenju patriarhata) se je v središče razprav postavilo mnenje, da govor moških prevladuje nad govorom žensk (Litosseliti, 2013, str. 32). Te teorije so temeljile na upoštevanju dimenzije moči, ki naj bi pripadala moškim. Moški naj bi uporabljali svojo moč za prevlado nad ženskami, jezik pa je bil eno od orodij moči, ki jim je omogočalo izraziti svoj status nadvlade (Van Han, 2014, str. 96). Gre za t. i. **model dominance**, katerega vpliv je bil viden od poznih sedemdesetih pa vse do devetdesetih let prejšnjega stoletja. Za razliko od modela primanjkljaja, ki je temeljil na ideji, da se značilnosti 'ženskega govora' povezujejo z manjvrednostjo, pa je model dominance izhajal iz prepričanja, da so jezikovni vzorci izraz patriarhalnega družbenega reda, zato so asimetrije v statusu moških in žensk posledica uveljavljanja moškega privilegiranega položaja (Talbot, 2010). Kljub temu pa imata modela tudi veliko skupnega, saj je podrejeni status žensk razumljen kot glavni dejavnik ženskega vedenja (Cameron, 1998b, str. 216).

[100] Dubois in Crouch (1975) sta npr. dokazali, da moški uporabljajo več izjav z intonacijo vprašanja (angl. *tag questions*).

Dale Spender (1980) se je z radikalnim feminističnim delom *Man Made Language* umestila med pomembnejše avtorice modela dominance. Svoje delo in razmišljanje je temeljila na predvidevanju, da je seksistični jezik rezultat in odraz patriarhalnega družbenega sistema. Trdila je, da je jezik produkt moških (moški ga ustvarjajo in definirajo) in je zato primarno pod nadzorom moških. Ta monopol nad jezikom je eden ključnih dejavnikov, na podlagi katerih naj bi si moški zagotovili premoč in sočasno zagotovili nevidnost in 'drugost' žensk in njihovega jezika (Spender, 1980, str. 12). Kot je poudarjala avtorica, ne gre za situacijo in/ali v odnosu jezikovnega determinizma in/ali ekonomskega determinizma. Oboje, jezik in materialni viri, naj bi bili uporabljeni s strani prevladujoče skupine, da bi ustvarili žensko podrejenost (ti se tudi prepletajo med seboj) (Spender, 1980, str. 6). Spender je bila kritična do analiz, ki so kazale na pomanjkljivosti 'ženskega jezika', saj naj bi takšne raziskave tudi namerno iskale nekaj, kar je ali bo narobe z 'ženskim jezikom' (raziskave, ki so bile mnogokrat pristranske v korist moških) in s tem še dodatno pripomogle k potrditvi izhodiščne predpostavke, da je ženski jezik manjvreden[101] (Spender, 1980, str. 7). Iz tega razloga je močno kritizirala delo Lakoff (1975) (sama je bila prepričana, da ni pomanjkljiv 'ženski jezik', ampak družbeni red), pa tudi z vidika njene nereflektirane predpostavke, da je 'moški jezik' večvreden/norma zaradi svoje jezikovne izvedbe (rabe) in ne zaradi (moškega) spola (Spender, 1980, str. 8). Tudi Pamela Fishman (1978, 1980, 1983) je, kot avtorica modela dominance, zavračala razmišljanje o jeziku kot pomanjkljivem in se ni strinjala s trditvijo Lakoff, da je 'ženski jezik' znak negotovosti (ta naj bi bil, kot pravi Lakoff (1975), rezultat socializacije, ki ženske prisili v takšno vedenje/izražanje). Pri analizi domačih odnosov med moškimi in ženskami je ugotavljala ravno nasprotno – da 'ženski jezik' ni negotov in da ženskam ne manjka jezikovnih veščin pri izražanju. Razlog za razlike v ženskem in moškem izražanju je našla v tem, da ženske opravljajo 'podporo' v poteku komunikacije, česar moškim ni treba, saj, po njenem, k pogovoru ne prispevajo enakovredno. Avtorica se je osredotočila na dva vidika, ki sta bila označena, kot 'ženska pogovorna stila', tj. zastavljanje vprašanj in raba fraze 'a veš' (angl. *you know*), ki naj bi sporočala negotovost in zadržanost. Strinjala se je z Lakoff v tem, da ženske uporabljajo več stavkov z intonacijo vprašanj, oz. trdila, da ženske

[101] Spender (1980, str. 10) govori tudi o tem, kako se (negativne) predstave o 'ženskem jeziku' ne spremenijo, tudi ko se v raziskavah premise ženske manjvrednosti izkažejo za napačne (npr. tudi moški naj bi pogosto uporabljali izjave z intonacijo vprašanja itd.). Namesto da bi raziskovalci in raziskovalke v teh primerih zavrnili predpostavko o manjvrednosti 'ženskega jezika', se ustvarjajo 'izgovori', da so se pri preiskovanju manjvrednosti osredotočali na napačno mesto (npr. preiskovanje drugih delov jezika bi lahko prineslo rezultate, ki bi potrdili njihovo predpostavko). Avtorica zato pravi, da ostaja prepričanje o pomanjkljivosti 'ženskega jezika' nespremenjeno, ne glede na rezultate raziskav (Spender, 1980, str. 10).

tudi v splošnem zastavljajo več vprašanj, vendar tega ni povezovala s šibko osebnostjo žensk, ampak s pogovorno močjo vprašanj (ker naj bi imele ženske več težav v vzpostavljanju pogovora z moškim, jim vprašanja služijo za začetek – tako pridobijo odgovor na svoje vprašanje in začnejo pogovor). Med avtorje in avtorice modela dominance spadata tudi Don Zimmerman in Candace West (1975), ki sta v tistem času raziskovala prekinitve v pogovorih (v spolno mešanih skupinah), kot način vzpostavljanja dominantnega položaja, pri čemer sta ugotovila, da jih moški uporabljajo v interakcijah pogosteje od žensk.

Model dominance je, tako kot model primanjkljaja, doživel nekatere kritike, predvsem na račun pretiranega poudarjanja vloge moči kot edine determinante, ki ustvarja odnose med spoloma. Vsaka prekinitev v pogovoru namreč ni (vedno) namerna odločitev moških, da izrazijo svojo večvrednost (razlogov za prekinitve je lahko več, med njimi so mnoge tudi nenamerne), prav tako ni cilj vseh moških podrejati vse ženske (Litosseliti, 2013, str. 37), kakor so predpostavljale nekatere teorije znotraj tega modela.

V sedemdesetih letih so bila objavljena tudi dela, ki niso izhajala iz feministične perspektive, pa so kljub temu pomembno vplivala na doseganje feminističnih ciljev. Primer tega so dela avtoric, ki sta preučevali področje jezikovnih različic in spola, Susan Gal (1978) in Annie Bodine (1975b), ter avtorjev Williama Labova (1966, 1972) in Petra Trudgilla (1972), ki sta se osredotočala na empirične študije o jezikovnih različicah v primerjavi z družbenim razredom, starostjo in stilističnim kontekstom (Sunderland, 2006, str. 7).

Sedemdeseta (in osemdeseta) leta zaznamujejo tudi številne kritike o ustreznosti generične rabe moške slovnične oblike za splošno naslavljanje ljudi[102] (Moulton, Robinson in Elias, 1978; MacKay, 1980; Spender, 1980), zato v tistem času najdemo raziskave, ki obravnavajo učinke generičnih zaimkov (*he* in *his*). Te raziskave so pokazale, da raba moških oblik kot generičnih ustvarja podobo o pretežno moških posameznikih in vpliva na večjo naklonjenost moškim (npr. Bodine, 1975b). Kot odgovor na tovrstna raziskovanja jezikovnega seksizma, so se pričele uvajati številne smernice in predlogi za odpravo seksističnih praks v jeziku. Nastali so v okviru založniških hiš in nevladnih organizacij (Blaubergs, 1980, str. 135), pa tudi kot rezultat znanstvenega dela. Casey Miller in Kate Swift[103] sta pripravili *The*

[102] S temi vidiki so se ukvarjali že v modelu dominance (npr. Spender, 1980).
[103] V letu 1976 sta Miller in Swift izdali tudi knjigo *Words and Women*.

Handbook of Nonsexist Writing[104] (1989), Bobbye Sorrels pa *The Nonsexist Communicator* (1978). To sta bili hkrati tudi prvi sistematični besedili, ki sta opozarjali na neustreznost seksističnega izražanja in ponujali neseksistične alternative (Hellinger in Pauwels, 2007, str. 653–654; Sunderland, 2006, str. 11).

Hkrati so nekatere avtorice in avtorji videli problem predvsem v slovarjih, v katerih se »kodificira normativni jezik« (Hellinger in Pauwels, 2007, str. 667). Slovarji in slovnice delujejo kot 'skrbniki' jezika, ki omogočajo in določajo rabo jezika. Hellinger in Pauwels (2007, str. 667) sta bili zato mnenja, da so slovarji že zgodaj »institucionalizirali seksistični jezik v svoji izbiri definicij in primerov (uporaba androcentrične generične oblike, asimetrično označevanje spola, utrjevanje stereotipnih spolnih vlog)«. Kot odgovor na to institucionalizacijo seksističnih izrazov je več feministk oblikovalo svoje slovarje, ki so predstavljali kritiko konvencionalnim slovarjem, tudi s tem, ko so uvajali v jezik feministična znanja in neologizme (npr. Graham, 1975) (prvi neseksistični slovar); Mills, 1989 (*Womanwords: a dictionary of words about women*); Kramarae in Treichler, 1985 (*Feminist dictionary*); Doyle, 1995 (*The A-Z of Non-Sexist Language*) (Mills, 2008).

Kljub razvoju številnih teorij in razprav v času sedemdesetih let 20. stoletja, se je že desetletje za tem izkazalo, da so mnoge takrat zastavljene teorije v obravnavi spola in jezika bodisi rigidne bodisi preveč enostavne. Večini je tudi primanjkovalo empiričnih dokazov, ki bi potrjevali trditve avtorjev in avtoric, oz. so bile njihove trditve pogosto v nasprotju s trditvami in dokazi sodobnejših avtorjev in avtoric. Dela tistega časa (v veliki meri) niso bila akademska, kot to velja za področje študij spola in jezika v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja (Tolmach Lakoff, 2010, str. 161), ki so temeljila na **modelu razlik**. V nasprotju s pogledom na ženske kot 'šibke' (model primanjkljaj) ali 'žrtve' (model dominance) je bil cilj modela razlik ponovno oceniti 'ženski jezik' (in se odmakniti od negativnih vrednotenj tega jezika). Jennifer Coates in Janet Holmes sta se, kot predstavnici modela razlik, v svojih delih še posebej osredotočali na pozitivno prikazovanje in ovrednotenje 'ženskega govora' (Sunderland, 2006, str. 20). Za razliko od modela dominance, se model razlik tudi ni ukvarjal

[104] Cameron je kritizirala njuno delo, saj naj bi predstavljalo samo en pogled na angleščino, tj. ameriško angleščino (in se navezovalo konkretno na ameriško ciljno občinstvo) in se ne bi smelo nanašati na vso (tudi britansko) angleščino (Cameron, 1998a, str. 157). Sama je videla smernice za neseksistični jezik kot 'nujno zlo', saj je bila mnenja, da se ne osredotočajo na prave vidike jezika – namesto na pomen se namreč vsi osredotočajo na spreminjanje besed iz seksističnih v neseksistične. Vedno je bila ambivalentna do jezikovnih smernic, ker se je zavedala nevarnosti, da bodo uporabljene na popolnoma mehanični način, brez misli in refleksije (Cameron, 1998a, str. 162–163).

z nadvlado moške verbalne moči, ampak je iskal razloge za žensko 'nevidnost' v razlikah med spoloma, na podlagi sklepanj o njihovi naravi (npr. ženske so manj tekmovalne kot moški, moški so manj čustveni kot ženske), različnih kulturnih ozadij in različni (komunikacijski) socializaciji[105]. Predstavnik in predstavnica modela razlik, Daniel N. Maltz in Ruth A. Borker (1982), sta, na primer, izvor jezikovnih razlik med spoloma videla v (drugačnem) načinu vzgoje deklic in dečkov (Tolmach Lakoff, 2010, str. 162). Zaradi poudarjanja pomena (komunikacijske) socializacije na različno rabo jezika žensk in moških, se model razlik na prvi pogled zdi soroden modelu primanjkljaja, pa vendar pri modelu razlik ne gre za izpostavljanje 'ženskega jezika' kot 'slabšega' oz. 'napačnega', kot velja to za model primanjkljaja, ampak za poudarjanje drugačnih stilov in načinov rabe jezika glede na spol (kot rezultat različne spolne socializacije).

Zagotovo najbolj znana raziskovalka/avtorica modela razlik je **Deborah Tannen** (1990a; 1990b). K obravnavi jezika in spola je pristopila z vidika, da osnovni problem, na katerega ženske in moški naletijo med pogovorom, ni nujno hierarhija ali neenakost med njimi, ampak moško–ženske razlike kot kulturne razlike, zato je trdila, da je nepravilno in nepravično predvidevati, da moški namerno dominirajo nad ženskami v pogovoru. Prepričana je bila, da različni načini govora moških in žensk vplivajo na nesporazume med njimi in videla rešitev tega problema v (obojestranski) večji ozaveščenosti in toleranci med pogovorom. Ta pogled se je vzpostavil v osemdesetih letih in pridobil javni pomen v devetdesetih letih (z njenim delom *You Just Don't Understand*) (Cameron, 1998b, str. 217–218).

Čeprav je bil glavni interes raziskovalcev in raziskovalk ter teoretikov in teoretičark tega modela predvsem opisovati (in ne kritizirati) 'ženski jezik', pa je to mnogokrat temeljilo na pretiranem poudarjanju spolne dihotomije. V analize tudi niso vključevali podobnosti med govorom žensk in moških, niti raznolikosti govornih stilov, ki obstajajo med različnimi skupinami žensk in različnimi skupinami moških. Nekatere teoretičarke in teoretiki modela razlik so tudi popolnoma prezrli vidike oz. razsežnosti moči na oblikovanje družbenih odnosov (npr. Tannen), zaradi česar je bil spol pogosto predstavljen preveč poenostavljeno (oz. kot 'nedolžna kulturna razlika') (Litosseliti, 2013, str. 40).

[105] Za razliko od modela dominance, teoretičarke in teoretiki modela razlik nobeni spolni skupini niso očitali krivde za 'šume' v komunikaciji (nerazumevanje) (Crawford, 1995).

Omenjeni modeli, čeprav so pomembno vplivali na razvoj teme spola in jezika, danes nimajo večjega vpliva v feminističnem jezikoslovju. Razlog za to je nezadostna kontekstualizacija spola v teorijah in neupoštevanje spola kot dela kompleksnega sistema intersekcije družbenih spremenljivk (Litosseliti, 2013, str. 27). Razumevanje koncepta spola je, kot vidimo, močno vplivalo na oblikovanje različnih modelov in pristopov k teoretizaciji povezave med spolom in jezikom. Raziskovanje je v sedemdesetih letih še vedno temeljilo na strogem dihotomiziranju žensk in moških, vendar so že raziskovalci in raziskovalke v osemdesetih letih pokazale, da je to ločevanje neutemeljena generalizacija (Tolmach Lakoff, 2010, str. 163). Kljub temu je v tistem času ostalo prepričanje, da je spol kot naravna kategorija nespremenljiv. Med t. i. tradicionalne feministke, ki so razumele spol kot univerzalno, ahistorično, stabilno in fiksno kategorijo, uvrščamo prej omenjeni avtorici Lakoff (1975) in Tannen (1990a; 1990b). Čeprav sta v raziskovanje spola in jezika vpeljali novo luč v povezavi z odnosi med moškimi in ženskami, Lakoff skozi model primanjkljaja, Tannen z modelom razlik, pa je njun pogled na spol predpostavljal, da se 'storjenega ne da popraviti' in ženskam ne preostane drugega, kot da se strinjajo z vlogo, ki jim jo je pripisala družba (tj. da so fizično in intelektualno manjvredne od moških, manj pomembne kot moški, odvisne od moških, nevidne v moški družbi, v lasti moških) (Marković, 2003, str. 403). To je močno vplivalo na razvoj njunih teorij, ki pa so jih (tako kot teorije modela dominance), močno kritizirali številni avtorji in avtorice (npr. Fishman, 1980; O'Barr in Atkins, 1998; Cameron, McAlister in O'Leary, 1988; Uchida, 1992; Troemel-Ploetz, 1991).

Proti koncu osemdesetih in v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se raziskovalke in raziskovalci feminističnega jezikoslovja pričeli pomikati v nove smeri diskurzivnih in poststrukturalističnih perspektiv, ki so pripeljale do bolj kritičnih in specifičnih vprašanj. Nove smeri so sprožili razvoji in spoznanja znotraj drugih akademskih disciplin, vezanih na teoretizacije spola. Eno ključnih vprašanj, na katerega so skušali odgovoriti teoretiki in teoretičarke, je, na kakšen način je spol odraz rabe jezika in ne le dejavnik, ki določa različne načine rabe jezika (Litosseliti, 2013, str. 44).

V tem času je posebno pozornost pridobilo delo *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990) avtorice **Judith Butler**, v katerem je zavračala binarno

ločevanje spolov in se zavzemala za priznavanje več oblik moškosti in ženskosti[106] (Coates, 2015, str. 215–217). Delo Judith Butler je predstavljalo veliki prodor na področju študij spola. Namesto razumevanja spola kot 'biti' ali 'imeti' (kot so ga razumele tradicionalne feministke in feministi), ga je Butler definirala kot 'delati/ustvarjati'. S prevzemanjem pojma »perfomativnosti«[107] (od avtorja Johna Langshaw Austina (1962) iz filozofije jezika) ga je razširila iz govornih dejanj na vse govorne akte, ki jih izvajajo moški in ženske. Spol je, po njeno, lahko ustvarjen vedno znova, v različnih časovnih točkah in v različnih situacijah skozi delovanje subjekta – vendar nikoli sam po sebi (Marković, 2003, str. 404). S teorijo perfomativnosti spola je uspela prenesti antiesencializem tudi v jezik. Če so prvotne sociolingvistične predpostavke temeljile na prepričanju, da obstaja različna raba jezika glede na spol, ker je ta jezik 'ospoljen', npr. jaz sem ženska, zato govorim kot ženska, je vidik perfomativnosti prinesel nov vpogled v to – ženske in moški uporabljajo jezik na določen način z namenom, da bi postali in bili dojemani kot 'ospoljeni' (Cameron, 1998b, str. 17). Gre za enega od novejših pristopov k proučevanju jezika in spola, **dinamični ali družbeno konstruktivistični model**, ki se je pojmovno nekoliko odmaknil od preteklih teorij.

Širši kontekst za to izhodišče predstavlja tretji val feminizma, katerega glavna značilnost je bilo nasprotovanje esencialističnemu pogledu na spol kot na fiksno in stabilno značilnost vsake osebe (Cameron, 1998b, str. 218). V tretjem feminističnem valu pomeni niso bili več razumljeni kot vsiljeni ženskam, saj se je vzpostavilo razumevanje o ustvarjanju pomenov kot procesu izpodbijanja in potrjevanja določenih vrst praks in interpretacij med moškimi in ženskami (Mills, 2008, str. 26). Cilj feminističnega jezikoslovja tretjega vala zato ni bil več ponujati globalnih trditev o 'ženskem jeziku' ali jeziku, ki se uporablja za naslavljanje žensk, temveč poudariti analizo načinov, na katere se lahko interpretacija izjav o ženskah razlikuje

[106] Butler (1999) ne priznava razlikovanja med biološkim spolom (kot naravno kategorijo) in družbenim spolom (kot pridobljeno kulturno-socialno kategorijo). Sama trdi, da je biološki spol tudi družbeno konstruirana kategorija, ki izvira iz družbenih in kulturnih praks ter v kontekstu diskurza, ki ima zgodovino in svojo družbeno in politično dinamiko. Po njeno spol ni ustvarjen kot stabilna identiteta ali vir delovanja, iz katere sledijo dejanja, ampak je identiteta, ustvarjena v času, institucionalizirana v zunanjem prostoru skozi stilizirano ponavljanje dejanj. Kot pravi, je spol torej ustvarjen družbeno časovno; je tudi norma, ki ne more biti nikoli popolnoma internalizirana. Izvajanje spola ima zato jasne kazenske posledice; znotraj sodobne družbe so tisti, ki ne izvajajo svojega spola 'pravilno/ustrezno', pogosto kaznovani (Butler, 1999, str. 178–179).

[107] Performativna teorija spola pravi, da spolna identiteta ni manifestacija notranje esence/bistva, temveč produkt dejanj in vedenja, tj. performativnosti (oz. izvedbenosti). Vsakodnevna dejanja, govorne izjave, geste in predstave, kodeksi oblačenja in vedenja ter nekatere prepovedi in tabuji delujejo na način, da bi ustvarili tisto, kar se dojema kot bistveno za moško ali žensko identiteto (Butler, 1999).

od konteksta do konteksta[108] (Mills, 2008, str. 24; Cameron, 1998a). Lokalna usmeritev feminizma tretjega vala je ena od njegovih prednosti, vendar pa je povzročila tudi odmik od pojma družbe kot celote, saj težko razpravljamo o vplivu vrednot in pritiskov širše družbe na jezikovne izbire žensk in moških, če se osredotočamo samo na posamezne izkušnje. Feministično jezikoslovje tretjega vala je zato skušalo ohraniti ravnotežje med osredotočenostjo na lokalno in pogajanji na lokalni ravni s strukturami, ki so v veliki meri del širših družbenih struktur (Mills, 2008, str. 29).

Veliko feminističnih raziskav se je pričelo v zadnjih desetletjih vse bolj osredotočati tudi na poststrukturalistične družbeno-konstruktivistične pristope k diskurzu, vključno s kritično diskurzivno analizo. V ospredje je bilo postavljeno prepričanje, da diskurzi odražajo in tvorijo (tj. ustvarjajo, vzdržujejo, se upirajo, spreminjajo) družbene 'realnosti', prakse, odnose, identitete. Med vsakim besedilom (govorjenim ali pisnim), z njim povezanimi diskurzivnimi praksami in širšim družbenim in institucionalnim kontekstom, v katerem se nahaja, naj bi torej obstajala dialektična zveza. To razumevanje je privedlo do vprašanja, kako se spol prepleta z drugimi vidiki identitete (kot so rasa, narodnost, starost, vera, razred, status, spolna usmerjenost), in do zanimanja o ženskah in moških v specifičnih okoliščinah, skupnostih, institucijah in kulturi (Litosseliti, 2013, str. 55, 63–65). Zaradi te razširitve polja zanimanja in na podlagi številnih kritik (na račun enodimenzionalnega dojemanja ženske kot belke srednjega razreda) (Tolmach Lakoff, 2010, str. 164–165), so nekatere avtorice in avtorji razširili svoja težišča raziskovanja s povezovanjem teme spola in jezika tudi z drugimi družbenimi kategorijami, npr. družbenim razredom (Labov, 1990), pa tudi z drugimi vidiki, npr. z močjo (Hall, Bucholtz in Moonwomon, 1992), moškostjo (Johnson in Meinhof, 1997) itd. Feministične sociolingvistke in sociolingvisti so skušali vzpostaviti razumevanje temeljnih analitskih konceptov sociolingvistike z razvojem teoretskih predpostavk, npr. z definicijo standardnega in nestandardnega jezika (Morgan, 1994), z uporabo konceptov govorne skupnosti[109] in socialnih omrežij (Eckert in McConnell-Ginet, 1992, 1999; Eckert,

[108] Gre za iskanje globljega pomena in dejavnikov, ki vodijo zaznavanje neke osebe (bralca ali bralke), ko se odloča, ali je določena beseda ali izraz žaljiv za ženske na splošno ali osebno žaljiv (za /nekoga kot žensko), in tiste kontekstualne dejavnike, ki vodijo do tega, da se ta isti izraz lahko šteje tudi za ironičnega ali zabavnega.

[109] Eckert in McConnell-Ginet (1992) sta bili prvi, ki sta v okviru študij spola razvili pristop, imenovan »skupnost prakse« (angl. *community of practice*), ki je omogočil raziskovalcem in raziskovalkam, da se osredotočijo na lokalno ustvarjanje identitete in jim ni več potrebno ustvarjati širokih (vprašljivih) posploševanj, ki jih lahko najdemo v raziskavah govorne skupnosti (angl. *speech community*). Skupnost prakse se je izkazala za dober pristop raziskovanja, saj združuje različne discipline in omogoča različne, interdisciplinarne poglede na temo spola. Hkrati ta pristop priznava raznolikost med ženskami in med moškimi in omogoča raziskovanje spola in jezika znotraj družbene strukture (Marković, 2003, str. 408–410).

2000; Holmes, 1992, 1999), s pristopom kulturnih razlik (Holmes, 1995; Coates, 1996) itd. (McElhinny, 2003, str. 21). Hkrati so poststrukturalistične raziskovalke in raziskovalci v tistem času pričeli strogo zavračati tradicionalno jezikoslovje, saj naj bi reproduciralo ideologijo o heteroseksualni družbi (Marković, 2003, str. 411).

Poleg znanstvenih raziskav na tem področju se je v zadnjih desetletjih pojavila tudi obsežna in zelo brana 'popularna' literatura, ki tematizira tipične in pogosto stereotipne spolne komunikacijske stile, tako na delovnem področju kot tudi v zasebnih odnosih (npr. *Men Are from Mars, Women Are from Venus* (Gray, 1992); *They Don't Get It Do They* (Rearden, 1995); *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation* (Tannen, 1990c); *Talking from 9 to 5: Women and Men in the Workplace* (Tannen, 1994) itd.). Namenjena je zanimanju predvsem nestrokovne javnosti za tematiko. Cilj takšne literature je poenostavitev in dihotomiziranje moškega in ženskega komunikacijskega stila, ki sta zavajajoča, a vendar priljubljena pristopa. V ospredje je postavljeno osredotočanje na razlike, ki naj bi bile neizogibne, kulturno pogojene ali celo prirojene (npr. Cameron, 1992b; Crawford, 1995; Freed, 1992; Troemel-Ploetz, 1991).

Ena pomembnejših avtoric na začetku 21. stoletja je Sara Mills (1995, 1997, 2003, 2012), ki je v svojih delih obravnavala povezanost spola, feminizma in jezikoslovja ter preiskovala teme vljudnosti, seksizma, feminizma, diskurzivnih praks, medkulturnih interakcij itd. V tem času se je razširilo tudi polje raziskovanja, od prej dominantnih angleško govorečih držav in jezikovnih skupnosti, k odkrivanju značilnosti spola in jezika tudi v drugih delih sveta (npr. Hellinger in Bussmann, 2001; Hachimi, 2001 itd.). Nekatere teoretičarke in teoretiki spola in jezika so poskušali prepoznati, demistificirati in izzvati načine, kako lahko jezik (konkretno) vpliva na oblikovanje spolne delitve in vzpostavitve oz. ohranjanje spolne neenakosti tudi z razvojem novih epistemoloških pristopov s feminističnega vidika, kot je feministična analiza pogovorov (Kitzinger, 2000), feministična poststrukturalistična diskurzivna analiza (Baxter, 2003) in feministična pragmatika (Christie, 2000).

Sodobne raziskave spola in jezika ugotavljajo, da mnoga vprašanja, ki so se v povezavi s tematiko pojavljala v prejšnjem stoletju, še danes niso popolnoma raziskana. Še vedno primanjkuje temeljno razumevanje o seksističnem jeziku in spolnih razlikah glede rabe jezika, poleg tega pa dosedanje študije niso uspele razviti pričakovane družbene kritike, s

katero bi zaustavile seksizem in druge oblike tovrstne diskriminacije (Weatherall, 2000, str. 39).

4.4 Seksistični jezik in seksistična raba jezika

V uvodnih poglavjih smo opredelili izhodišča za (naše) razumevanje seksističnega jezika v doktorski disertaciji in v prejšnjem poglavju pogledali njegov zgodovinski razvoj. Cilj pričujočega poglavja je tematsko razčleniti nekatere starejše, pa tudi novejše raziskave jezikovnega seksizma, ter izpostaviti ključna področja (pretežno angleškega) jezika, v katerih se pojavljajo seksistične prakse.

Jezikovni seksizem naj bi v teoriji opisoval diskriminacijo, ki lahko prizadene oba spola, a je bil (kot smo opozorili v uvodu in kot smo videli v zgodovinskem pregledu) pogosto uporabljan za opisovanje predsodkov proti ženskam in zato tudi dojeman kot jezik, ki diskriminira predvsem ženske (Vetterling-Braggin, 1981). Na tak način ga je definirala večina feministk in feministov drugega feminističnega vala, med drugimi tudi Doyle (1998, str. 150), ki je seksistični jezik razumela kot diskriminacijo žensk, ne le s krepitvijo škodljivih stereotipov, temveč tudi z 'brisanjem' njihove prisotnosti in dosežkov, pa tudi s predpostavljanjem moškosti kot standarda in norme, ženskosti pa kot ne-standarda in izjeme. Za opisovanje seksističnega jezika je dodatno uporabljala tudi izraz 'izključevalni' jezik, saj je menila, da gre za jezik, ki izključuje ženske (Doyle, 1998, str. 150). Maggio (1992, str. 7) je seksistični jezik razumela kot orodje, ki spodbuja in ohranja vedenja, ki stereotipizirajo ljudi na podlagi njihovega spola, pri čemer pa je videla osnovo za takšno rabo v prepričanju, da je moški norma, tj. pomembnejši spol. Weatherall (2002) je opredelila seksistični jezik kot jezik, ki se uporablja za nadzor nad ženskami, in kot diskurz, ki ohranja in razširja družbena prepričanja o ženskah. Tudi Spender (1980) je bila mnenja, da je seksistični jezik posledica in odraz patriarhalnega družbenega sistema, ki zanemarja in ponižuje izključno ženske[110].

Model drugega vala feminizma je temeljil na logiki vpliva »od zgoraj navzdol«. Razumevanje seksizma je temeljilo na ideji, da je diskriminacija žensk sistematična, da je seksizem ženskam vsiljen s strani ljudi na položajih moči in da je vpet v družbene strukture

[110] Cilj feministk in feministov je bil zato opozoriti na uporabo nekaterih jezikovnih elementov, ki sistematično diskriminirajo ženske in jih žalijo, zbiranje seznamov takšnih jezikovnih elementov v slovarjih, in poziv ljudem in institucijam, da se izogibajo takšni rabi jezika – kot smo že omenili, tudi s smernicami in neseksističnimi slovarji (Kramarae in Treichler, 1985; Miller in Swift, 1989; Mills, 1989; Mills, 1995; Graham, 1975).

(patriarhat) (Mills, 2008, str. 30). V zadnjih letih je postalo jasno, da posamezni moški ne 'nadzorujejo' nujno jezika, čeprav nekateri elementi delovanja jezika dajejo več vrednosti moškim kot ženskim izkušnjam in prepričanjem (Mills, 2008, str. 44). Pretirano poudarjanje ženske kot tarče seksizma, je po mnenju nekaterih avtoric in avtorjev seksistično samo po sebi (Pauwels, 1998), zato so se v zadnjem času izoblikovale nove definicije seksizma, ki temeljijo na diskriminaciji po spolu in vključujejo v ta sistem neenakosti tudi moške (Teso, 2010, str. 17). Danes ima jezikovni seksizem več različnih pomenov in ni enoznačno definiran, zato ga je težko nasloviti in še težje vzpostaviti načine za boj proti njemu, opozarja Mills (2008, str. 136). Cameron (1998b) je, v poskusu iskanja 'nevtralne' definicije, seksizem opredelila kot katerokoli diskriminacijo na podlagi spola in poudarila, da seksističnega jezika ne moremo definirati samo kot ustvarjanje realnosti z moške perspektive, ampak kot večstranski fenomen, ki vključuje različne oblike v različnih praksah. O seksističnem jeziku moramo govoriti kot o diskriminaciji, ki je lahko usmerjena do katerega koli od spolov (Litosseliti, 2006) oz. kot nepravično obravnavanje spola, ki je vgrajeno v jezik (Crawford, 2004, str. 238; Jogan, 2001a).

Mills[111] je, kot zagovornica mišljenja tretjega feminističnega vala, v svoji knjigi *Language and Sexism* (2008) preizpraševala (pretekle) definicije jezikovnega seksizma, za katere je menila, da temeljijo na preveč liberalno-feminističnem prepričanju, da je seksizem utemeljen v napaki govorca ali govorke oz. pisatelja ali pisateljice, in da je to napako mogoče nemudoma popraviti, če govorca ali govorko nanjo opozorimo. Takšen pogled na seksizem v jeziku izhaja iz položaja objektivnosti ocenjevalke ali ocenjevalca, ki naj bi presojal o seksističnosti izjav. Sama je zavračala takšen pogled na problem. Seksizem je obravnavala kot druge oblike diskriminacije v jeziku, kot posledico širših družbenih sil, institucionalnih odnosov neenakosti in moči, ter konfliktov v povezavi z dostopom do več položajev in družbenih virov. Jezik za avtorico ni nevtralno orodje, ki predstavlja resničnost, ampak orodje, ki ga strateško privzamejo tako seksisti in seksistke, kot feministične borke in borci. Jezik je zanjo polje boja za besedni pomen, ki je pogosto tudi boj za pravico, biti v določenih okoljih, govoriti na določene načine in zasedati določena (družbena ali delovna) mesta. Zagovarjala je družbeni in institucionalni pogled na seksizem, vendar ne s trditvami, da se seksizem nahaja v določenih besedah ali frazah, ki jih lahko feministično jezikoslovje

[111] Avtorica razlikuje med dvema vrstama feministične analize: analiza drugega feminističnega vala in analiza tretjega feminističnega vala. V širšem smislu se feminizem drugega vala osredotoča na 'jezik žensk' kot podrejene skupine, feminizem tretjega vala pa izziva homogenost žensk kot skupine in se osredotoča na lokalizirane študije. Avtorica ju ne dojema kronološko, ampak kot nadgradnjo enega modela z drugim (Mills, 2008, str. 22).

objektivno razkrije. Razpravljala je torej ne le o jezikovnih elementih seksizma, ampak tudi o prepričanjih ali diskurzih o ženskah in moških, ki so zastopani in posredovani v jeziku. Čeprav obstajajo določene besede in slovnične izbire, ki v zgodovini rabe kažejo na določene seksistične odnose, in so bile v preteklosti povezane z določenimi pomeni, to ne pomeni, da bodo te besede vedno in v vsakem kontekstu interpretirane kot seksistične. Avtorica tako upošteva razvoj diskriminatornih odnosov znotraj institucionaliziranih kontekstov, kjer obstajajo konflikti za doseganje moči in dostopa, ter se zavzema za bolj lokalizirani model seksizma, po katerem je od konteksta odvisno, ali bo določena beseda interpretirana kot seksistična ali ne (Mills, 2008, str. 1–4).

Jezik naj bi bil seksističen v primerih, ko izraža spolno razlikovanje in ga preslikava na govorca oz. govorko. Mnoge govorke in govorci t. i. brezspolnih jezikov so zato ponosni na (domnevno) spolno nevtralnost svojega jezika. Vendar pa zgolj izražanje ali zakrivanje spola v jeziku ni samo po sebi (ne)seksistično. Ključno vprašanje je predvsem, ali so navezave na spol simetrične, tj. ali so ženske in moški v jeziku obravnavani kot enaki in na enak način. Namreč, leksikalne spolne razlike, ki obstajajo v vseh jezikih, lahko vedno v teoriji prikazujejo simetričnost svojih jezikovnih struktur, v realnosti pa imamo lahko opravka z različnimi vrstami asimetrij v vseh jezikovnih tipih[112] (Stahlberg in drugi, 2007, str. 167).

V primerjavi z drugimi oblikami družbenega seksizma, je jezikovni seksizem bolj subtilne narave (Porreca, 1984), predvsem zaradi (navidezno) nevidne vloge, ki jo ima jezik pri ohranjanju in krepitvi seksističnih vrednot (Teso, 2010, str. 13). Karakteristike jezikovnega seksizma so se tudi spreminjale, saj je pred nekaj desetletji obstajal v veliko bolj neposrednih in odprtih oblikah, ki so bile, kot ugotavlja Mills (2008), v veliki meri (in v svojih najbolj očitnih oblikah) že odpravljene. Mnoge institucije so omejile izražanja seksizma vsaj na nivoju javne podobe organizacij (v javnih izjavah in splošni dokumentaciji, ki je namenjena splošni javnosti), to pa seveda ne pomeni, da je bil neposredni seksizem odstranjen tudi v neformalnih interakcijah, le pridobil je splošno stigmo znotraj javnega diskurza[113]. Kljub temu imamo danes opravka predvsem s posrednimi ali prikritimi oblikami seksizma, ki temeljijo na starih idejah in koreninah seksizma in predpostavljajo nenehni obstoj seksističnih izrazov kot ključni (in mnogokrat neopazni) del jezika (Mills, 2008, str. 44, 134). Ta vidik

[112] V primeru jezikov s slovničnim spolom je lahko ženski slovnični spol uporabljan dosledno pri naslavljanju ženskih oseb in moških oblik za moške osebe, v jezikih z naravnim spolom je lahko simetrija dosežena z dosledno rabo spolno označevalnih zaimkov (*he/she*), v brezspolnih jezikih pa je lahko neupoštevanost spola predstavljena simetrično.

[113] V medijskem poročanju je seksizem še vedno zelo opazen, se pa pojavlja v drugačni obliki kot prej, zaradi številnih feminističnih pritiskov in moških odzivov na feminizem (Mills, 2008, str. 133).

jezikovnega seksizma je prevzel večji del področja sodobnega raziskovanja tematike, kar je razvidno tudi iz potrebe po njegovem novem definiranju. To, kar Mills označuje s 'posrednim' seksizmom, Benwell (2006) vidi kot 'novi seksizem', Lazar (2005) pa kot 'subtilni seksizem'.

V zadnjem času so se pričele pojavljati vzporednice med seksizmom v jeziku in politično korektnostjo[114], in sicer zaradi (podobnih praks) uvajanja novih besed v besedišče, ki bi zmanjšale diskriminacijo, verbalne napade in sovražni govor (Kern, 2015; Tolmach Lakoff, 2010). Vzporednice pa so bile najdene tudi s sovražnim govorom[115], ki si ga je bilo mogoče razlagati tudi kot spodbujanje k nasilju nad ženskami ali kot odraz nasilja nad ženskami (Mills, 2008).

Različne definicije seksističnega jezika odražajo tudi različne pristope k obravnavi seksizma v jeziku. Mnoge med njimi upoštevajo npr. etimologijo, izvorni pomen besede, in na ta način ugotavljajo morebitno seksističnost (primer: »besedi 'zavetnik' in 'pokroviteljski' izhajata iz latinske besede, ki označuje očeta« ali »beseda dominirati izhaja iz latinske besede 'gospodar'«) (Doyle, 1998, str. 153). Ta pristop ni vedno najbolj koristen, saj je lahko izvor besede v današnji rabi že zelo neaktualen. Po drugi strani pa so besede, ki niso seksistične v svojem izvoru, skozi mnoga leta lahko pridobile seksistični pomen. Objektivnost besed nekateri določajo tudi na podlagi konteksta (Doyle, 1998, str. 153) itd.

V doktorski disertaciji smo izhajali iz več omenjenih pristopov k seksističnem jeziku, saj želimo takšen jezik opredeliti kot diskriminatoren tako do moških kot do žensk, in sicer na več nivojih. Čeprav se strinjamo z Mills (2008) o pogledu na jezik, ki je rezultat širših strukturnih sil in virov moči, pa se v nalogi nismo osredotočali na njegov lokalizirani vpliv,

[114] Politična korektnost, ki je bila v ZDA prvič predstavljena kot nov svetovni nazor in sredstvo, ki bi lahko zagotovilo večjo moč jezika podrejenih družbenih skupin, je bil pomemben strateški element politike emancipacije. S popularizacijo pa je politična korektnost v začetku devetdesetih letih prejšnjega stoletja pričela prejemati izrazito negativne konotacije, saj so si jo mnogi razlagali kot cenzuro in omejitev svobode govora. Novi (politično korektni) izrazi so postali tarča ironičnega zasmehovanja (na šaljiv način se je poudarjala njihova nesmiselnost) (Kern, 2015; Tolmach Lakoff, 2010).

[115] Sovražni govor se nanaša na govor, ki se šteje sam po sebi kot spodbujanje k nasilju in ki je dovolj žaljiv, da lahko predstavlja nasilje sam po sebi. Seksizem ima v nekaterih pogledih lahko skupne lastnosti s sovražnim govorom (omenjene v besedilu), vendar deluje, tudi v svojih najbolj nasilnih mizoginih manifestacijah, bistveno drugače od sovražnega govora (vezanega na homofobijo, antisemitizem in rasizem). Lahko bi trdili, da je to zaradi drugačnih odnosov med ženskami in moškimi v družbi, v primerjavi z drugimi družbenimi skupinami, ki so predmet diskriminacije. Medtem ko rasisti, antisemiti in homofobi navadno sovražijo vse člane določene družbene skupine, pa ženske in moški sestavljajo del iste družbene skupine in družba kot celota temelji na pojmu žensko–moškega heteroseksualnega para, ki živita skupaj v intimnem odnosu. Sicer ne moremo predvideti, da tudi v tem razmerju ni možnosti za zlorabo ali nasilje, vendar se, zaradi intimnih odnosov med heteroseksualnimi ženskami in moškimi, mizogine izjave proti ženskam običajno nanašajo na podskupine žensk, torej na tiste, ki se 'ne obnašajo dovolj žensko' (delujejo močno in neodvisno) ali tiste, ki se obnašajo 'preveč žensko' (so preveč pasivne ali preveč zaskrbljene zaradi svojega videza) (Mills, 2008, str. 38–39).

ki naj bi bil odvisen samo od posameznega konteksta in v katerem analiza na mikro ravni ni zajeta. Jezik smo preiskovali iz dveh vidikov; slovničnega vidika, ki je povezan z lastnostmi jedrnega jezikoslovja (fonologija, morfologija in sintaksa) in s teorijami seksističnih struktur v jeziku, kot tudi iz semantičnega (in pragmatičnega) vidika, ki odraža globoko zakoreninjen odnos do spolov v družbi in ga je zato težko odstraniti (Garcia Meseguer, 1994). S prvim so se ukvarjale francoske feministke in feministi, drugi vidik pa je značilen predvsem za anglo-ameriški feminizem. Pri uvrščanju primerov jezikovnega seksizma v omenjeni kategoriji smo imeli nekaj težav, saj se nekateri vidiki seksističnega jezika prekrivajo in sovpadajo z obema kategorijama hkrati. Zato dopuščamo možnost, da bi lahko bila razdelitev tudi drugačna.

4.4.1 Jezikovni seksizem na nivoju semantike (pomenov)

Z vidika semantičnega pomena, ki ga ima jezik v določenem družbenem kontekstu, opazujemo njegovo rabo in delovanje. Gre za pomensko raznolikost istih pojmov glede na nanašalni spol in skladno z njegovo umestitvijo v spolno hierarhijo. Ta pogled izhaja iz univerzalnih razlik med spoloma, analizira, kako jezik odraža spolne stereotipe in kako se v jeziku zrcalijo družbene predstave o ženskosti in moškosti. Te predstave izhajajo, med drugim, tudi iz posameznikovega ali posamezničinega zaznavanja realnosti, tj. poznavanja deleža moških in žensk na določenih delovnih mestih/v poklicih ali v določenih družbenih vlogah (Tolmach Lakoff, 2010; Garnham, Doehren in Gygax, 2015).

Pomeni v družbi pa niso vedno dani, temveč jih je treba izdelati in reproducirati, izpogajati v situacijskem kontekstu komunikacije. Pogajanja so problematična v primerih, ko neenaka razporeditev sredstev omogoča enemu pogajalcu ali pogajalki, da izsili drugega ali drugo. Ker pogajanja vključujejo pridobitev soglasja o prepričanjih in vedenjih, ni presenetljivo, da imajo prevladujoče skupine prednost pri izdelavi pomenov, ki sovpadajo z njihovimi prepričanji in stališči. Sama produkcija pomena označuje procese, s katerimi govorke ali govorci svojo misel pretvorijo v izrečeno (ali pisci oz. piske v napisano) in skozi katere si slušatelji oz. slušateljice (ali bralci oz. bralke) razlagajo, kar je bilo izrečeno (ali napisano). Reprodukcija pomena je odvisna od naše odvisnosti od prejšnjih pomenov ali interpretacij. Pomeni ne temeljijo samo na govorki ali govorcu, ampak tudi na tipu odnosa, ki obstaja med govorcem ali govorko ter slušateljem ali slušateljico. Tudi ne gre samo za to, kaj ženske pomenijo, ampak za to, kaj/kako vsi mi, ženske in moški, interpretiramo druge kot pomen, nenazadnje tudi za tisto, kar pomagamo ali preprečujemo drugim, da bi pomenili. Pomeni se proizvajajo in reproducirajo v političnih strukturah, ki pogojujejo diskurz, in čeprav je lahko

seksistična politika nekaterim moškim pomagala pri vzpostavljanju njihove nadvlade v jeziku in diskurzu, jo lahko feministke ali feministi znova privzamejo za izgradnjo novih jezikovnih skupnosti (McConnell-Ginet, 1998, str. 199–209).

Poglavje o jezikovnem seksizmu na nivoju semantike temelji na predpostavki vpliva androcentrične perspektive na razlike v zaznavanju 'jezika in govora žensk in moških', na ustvarjanje neslišnosti ali nevidnosti žensk v jeziku in na zagotavljanje ženske odvisnosti od moških (zaradi priimkov), hkrati pa naj bi imela pomemben vpliv na neenakovredno zaznavanje ženskih in moških izrazov in poimenovanj. V nekaterih poglavjih predstavljamo predvsem zgodovinski razvoj pogleda na spol in jezik, ki v današnjem času ni več relevanten, nekateri drugi vidiki jezikovnega seksizma pa se pojavljajo tudi danes. Novejše raziskave so v marsičem natančnejše, hkrati pa previdnejše v zaključkih o izvorih, delovanju in vplivu seksizma. Na te značilnosti smo opozorili na koncu poglavja.

4.4.1.1 Jezik in govor žensk in moških

Tematika spola (v tistem času pretežno žensk) in jezika oz. govora je bila obravnavana skozi dve glavni temi: (I) kako ženske (in moški) govorijo (in pišejo) ter na ta način ustvarjajo svojo identiteto (kar bomo predstavili v tem poglavju) in (II) kako se govori o njih (in drugih temah, ki se povezujejo s spolom) (kar bomo podrobneje opredelili v poglavju 4.4.1.3). Številne takratne (prve) raziskave so pokazale, da naj bi se 'ženski' in 'moški' govor in jezik razlikovala na več načinov. V splošnem so na govor žensk in moških takratne avtorice in avtorji vezali nekaj ključnih predpostavk, npr. da je 'moški govor' učinkovit, neposreden, resen, avtoritativen in da je 'ženski govor' šibek, zadržan, preveč vljuden, neučinkovit in pogosto v obliki opravljanja (Kramer, 1977). Skladno s tem so se oblikovala tudi različna pričakovanja glede sprejemljivosti jezikovnega izražanja po spolu, saj naj bi bili moški neposredni, ženske pa posredne v svojem izražanju. Čeprav to razlikovanje samo po sebi ne pomeni nujno prikrajšanosti za ženske, pa je lahko osnova za neenako obravnavo: če se ženska izraža posredno (tj. 'skladno s svojim spolom'), deluje zelo nejasno, celo manipulativno, če pa se odloči za neposredno komunikacijo, jo hitro označijo kot agresivno (Spender, 1980).

Moore (1922) je bil eden prvih, ki je ugotavljal, da moški bolj pogosto kot ženske govorijo o svojem delu (pri čemer je bilo delo definirano kot 'nekaj, kar počnejo moški', tj. moška stvar, zaradi česar so tudi vsi podatki v tej raziskavi pridobljeni iz te perspektive). Moški so bili

delavci in njihov govor je bil dojeman kot resen, medtem ko mnogim ženskam dostop do trga delovne sile takrat še ni bil omogočen, zato se niso mogle pogovarjati o delu, kar je njihov govor opredelilo kot trivialen[116]. Nekatere raziskave so ugotavljale tudi, da so ženske na splošno vljudnejše kot moški, razlog za to pa naj bi se nahajal v ženski podrejeni (družbeni) vlogi (podrejeni naj bi bili tudi na splošno vljudnejši kot njihovi nadrejeni) (Spender, 1980, str. 36). Med ugotovitvami raziskav govora najdemo tudi razlikovanje žensk in moških v višini tona pri govoru. Ženske, ki imajo večkrat višji ton govora, naj bi s tem povzročale sogovorcem in sogovornicam neprijeten občutek (s tem povezano 'pritoževanje' nad tonom povzroči, da se žensk ne jemlje resno, moški pa naj bi se zavestno odločali za rabo nižjega, globokega tona, ki naj bi predstavljal 'naravni' moški glas). Te prve predpostavke, da gre za 'naravni' pojav pri višini tona, so bile kasneje dopolnjene z obrazlago tona kot družbenega pojava, ki ustreza jezikovnim konvencijam. Gre za predstavo v družbi, da je višji ton skladen z ženskostjo in nižji z moškostjo. Ena od najbolj trdnih predpostavk, ki je veljala v zvezi z rabo jezika po spolu v večini družb, je bila tudi ta, da ženske veliko govorijo. Na tej podlagi še danes obstajajo mnogi ('popularni') pregovori in teme v priročniški literaturi. Kljub trdnemu prepričanju o resničnosti te predpostavke, pa so znanstvene raziskave že v tistem času zavrnile ta stereotip. Spender (1980) je npr. ugotavljala, da to zmotno prepričanje vztraja predvsem zato, ker so ženske primerjane z 'idealom' ženske (tj. tihimi ženskami) in ne z moškimi. Če je zaželeno stanje ženske tišina, je kakršno koli govorjenje, v katerem ženska sodeluje, preobsežno (Spender, 1980, str. 38–39, 42). Po stereotipu in splošnem družbenem prepričanju, naj bi ženske tudi bolj pogosto prekinjale pogovore (predvsem zaradi 'nerganja' in preobsežnega govorjenja), vendar so raziskave (že omenjena Zimmerman in West, 1975) pokazale ravno nasprotno (kar 98 % vseh prekinitev v pogovoru naj bi bilo povzročenih s strani moških). Zimmerman in West (1975) sta to videla kot rezultat neenakosti v statusu govork in govorcev, pri čemer naj bi moški ženskam odrekali pravico do razvijanja svojih tem. Pamela Fishman (1977) je v svoji raziskavi ugotavljala, da naj bi se od žensk (bolj kot od moških) pričakovalo, da obvladajo 'umetnost govorjenja', kar se ujema s prepričanjem, da ženske ne bi smele govoriti veliko, saj naj bi bila njihova naloga le predstaviti temo pogovora, nato pa se umakniti in pustiti moškim, da nadaljujejo pogovor. S tem naj bi bile ženske 'jezikovno dostopne/na voljo' moškim, pravi Fishmann, in vsakršno prekinjanje med pogovorom bi povzročilo 'kaznovanje' (tj. utišanje) (Spender, 1980, str. 45). Pri zgodnjem raziskovanju tematike so se pojavile tudi nekatere predpostavke, da naj bi moški govorili bolj

[116] Spender (1980) odgovarja, da če bi avtor raziskoval obe skupini delavcev, do teh rezultatov ne bi mogel priti.

abstraktno, ženske pa na podlagi svoje izkušnje. Nekatere avtorice in avtorji (Densmore, 1971) so trdili celo, da naj bi imel moč predvsem tisti, ki ne razkrije svoje občutljivosti in da naj bi taktike, kot so zavračanje tematike pogovora, zadrževanje osebnih informacij, nevključevanje v temo, ki jo je izbral nekdo drug, doprinesle k vzdrževanju moči v pogovoru.

Tako jezik kot tudi oblike govora, ki so jih pred desetletji (predvsem) feministične avtorice in avtorji pripisovali ženskam, so imele pogosto negativne konotacije v širši skupnosti, kar je posledica dejstva, da so bile ženske dojemane kot žrtve moškega 'zatiranja' v jeziku. Skupna predpostavka nekaterih raziskovalnih študij tistega časa je bila zato tudi, da je 'ženski govor' nevaren, saj naj bi predstavljal grožnjo celotni družbeni (patriarhalni) strukturi, ki bi bila lahko spodkopana, če bi se ženskam dovolilo izraziti svojo voljo (McConnell-Ginet, 1998, str. 198; Spender, 1980, str. 106). Kljub (pretežno) negativnim vidikom 'ženskega' govora in jezika, pa so nekatere zgodnje raziskave dokazovale tudi, da naj bi bile ženske v svoji rabi jezika bolj ozaveščene, saj naj bi se bolj kot moški zavedale pomena statusa v družbi (ker ga niso imele). Tudi Peter Trudgill (1975, str. 89) je v svojem delu trdil, da ženske v primerjavi z jezikom moških vedno proizvajajo jezikovne oblike, ki so bližje pristopom standardnega jezika ali imajo višji prestiž.

4.4.1.2 'Moške' in 'ženske' besede

Besedišče (govorjenega) jezika je bilo eno prvih polj raziskovanja v iskanju znakov za žensko podrejenost v jeziku (Spender, 1980, str. 33). V to smer so se razvile raziskave, ki so ugotavljale različnost v rabi besed po spolu (velik del teh raziskav smo predstavili v poglavju 4.3, v sklopu prvih raziskovalnih modelov spola in jezika) in vpliv (slovničnega) spola na zaznavanje besed.

Spol je pripisan besedam na različne načine in na različnih ravneh. Na najbolj arhaičnem nivoju lahko opazujemo (posredno) identifikacijo ljudi z neimenovano resničnostjo, ki pa variira v konotacijah po spolu. V povezavi s tem je Irigaray (1995, str. 31) trdila, da je vse, čemur je pripisana vrednost, moško oz. je označeno z moškim spolom (v primeru jezika), kar pa negativno vpliva na odnose med spoloma in na dostop, ki ga imajo ženske in moški do dejstev oz. podobe sveta. V večini jezikov naj bi bil ženski spol oznaka za drugi red v okviru sintakse, podobno naj bi veljalo tudi za samostalnike ženske spola, ki nosijo manjšo vrednost v primerjavi s samostalniki moškega spola. Irigaray (1998) je to ponazorila s primerom zemlje (angl. *earth*, fra. *la terre*), ki je slovnično ženskega spola (in nosi konotacijo nečesa

'nevrednega' – kar je sicer stvar interpretacije, saj lahko predstavlja tudi pojme, kot so prizemljenost, rodovitnost) in neba (angl. *sky*, fra. *le ciel*), ki je moškega spola (in naj bi predstavljajo nekaj kar je 'vredno'). Za primer vzame tudi besedo sonce, ki je v francoščini moškega spola in luno, ki je ženskega. (Moško) sonce naj bi se nanašalo na vir življenja (je pomembno, kot moški), (ženska) luna na nekaj spremenljivega, dvoumnega (kar ustreza ženski naravi). Podobno so dokazovali drugi, sodobnejši primeri raziskav. Boroditsky, Schmidt in Phillips (2003) so ugotavljali, da slovnična oblika besede vpliva tudi na vrsto pridevnikov, ki jih pripisujemo tej besedi. V nemščini, kjer je ključ (*der Schlüssel*) moškega spola, so ga udeleženke in udeleženci raziskave opisovali kot 'trdega' in 'težkega', v španščini, kjer je v ženskem spolu (*la llave*) pa so kot 'majhnega' in 'zlatega'. Obratno je bilo videti na primeru besede most, ki je v nemškem jeziku ženskega spola (*die Brücke*) in je bil opisan kot 'eleganten' in 'vitek', v španskem jeziku, kjer nastopa v moškem spolu (*el puente*) pa so ga opisovali kot 'močnega' in 'nevarnega'.

Irigaray (1998) je pozitivno vrednotenje pomena moškega (kot slovničnega spola besed) povezovala z obdobji patriarhalne in falokratične oblasti, ko so si moški prilastili tudi vse, kar je bilo božansko. Z božanskim opolnomočenjem naj bi moški nadomestili enega ključnih zgodovinskih odnosov (mati–hči) in skladno s tem prevzeli vsa pooblastila. Irigaray (1995, str. 68) je trdila, da si moški s tem, ko postane Bog, »dodeli nevidnega očeta, ki se imenuje jezik. Moški postane Bog kot Beseda in kot Beseda, ki se utelesi« (Irigaray 1995, str. 68). Avtorica je bila prepričana, da je ta prva identifikacija besede s spolom vedno prisotna, variira pa stopnja, do katere je odkrita ali skrita (Irigaray, 1998, str. 121). Patriarhalne civilizacije pa naj bi zmanjšale vrednost ženskega spola tudi tako, da se je ta kazal v besedah, ki naj bi jih ženske uporabile za opisovanje realnosti (in ki, po besedah avtorice, velja za nepravilno). »Tako je v naših jezikih postal ženski spol, ki naj bi označeval sebe v svoji drugačnosti, ne-moški spol, se pravi, neobstoječa abstraktna realnost« (Irigaray, 1995, str. 18). Po tem prepričanju naj bi ženska ostala omejena na svojo spolno vlogo, njen slovnični spol pa naj bi poniknil (kot izraz njene subjektivnosti); izrazi, ki predstavljajo žensko, pa naj bi postali žaljivi s tem, ko jo označujejo kot objekt (v razmerju do moškega, ki naj bi bil subjekt) (Irigaray, 1995, str. 18).

Po drugi strani je Mills (2008) poudarjala, da je treba iskati znake (predvsem neposrednega) seksizma ne samo v samostalnikih in zaimkih, kot je to najpogostejša praksa, ampak tudi v glagolih oz. procesih. Za ženske naj bi se tako pogosteje uporabljali izrazi, ki jih postavljajo v

vlogo 'žrtve dejanj' in pasivnih sprejemnic dejanj drugih, v položaj objekta in ne subjekta. Ženske naj bi se zato pogosteje izražale z izrazi tipa »kaj se mi je zgodilo« kot pa moški, ki pogosteje uporabljajo frazo »kaj sem storil«. To naj bi sovpadalo s pričakovanji, ki jih ima družba do določenega spola (Mills, 2008, str. 69).

4.4.1.3 Semantična asimetrija in dvoumnost ženskih poimenovanj

Reprodukcija spolnih stereotipov in predsodkov v vsakodnevni jezikovni rabi ima lahko več oblik, vendar so tiste, ki delujejo na subtilen način, navadno najtežje prepoznavne in odpravljive. Z izbiro izrazov, ki imajo enak pomen, vendar se razlikujejo na pomenski ravni, lahko ljudje vplivajo na podobo prejemnika ali prejemnice teh izrazov na način, ki je skladen z njihovimi stereotipnimi prepričanji (Douglas in Sutton, 2003; Rubini, Menegatti in Moscatelli, 2014) in s tem na uveljavljanje (navzven nevidne) oblike seksizma (Rubini in Menegatti, 2014). Muriel Schultz (1975) spada med prve avtorice, ki je ugotavljala, da se jezikovni seksizem utemeljuje predvsem sistematično. Je tudi avtorica skovanke »semantično omalovaževanje« (angl. *semantic derogation*), s katero je skušala opisati proces sistematičnega pripisovanja negativnih pomenov in konotacij besedam in besednim zvezam, vezanim na ženske (Schultz, 1990). Ni verjela, da je naključje, da obstaja v angleščini več pozitivnih besed za moške in več negativnih za ženske – ki nimajo ustreznega semantičnega moškega para[117]. To je videla kot manifestacijo patriarhalnega reda, kjer moški postavljajo pravila in eno od pravil je negativno pripisovanje vrednosti ženskim izrazom. Schultz (1990) je govorila predvsem o treh izvorih slabšalnosti: povezanost s pojmovanjem kontaminacije, leporečjem (evfemizmi) in predsodki. Kontaminacija opisuje postopek, v katerem naj bi moški vedno razmišljali o ženskah spolno (na spolni način), zato naj bi vsak izraz, ki se povezuje z ženskami, pridobil seksualne konotacije[118]. Evfemizmi[119] naj bi imeli v tem procesu pomembno vlogo, saj naj bi obstajala težnja po novih izrazih s pozitivno konotacijo (kljub veliki raznolikosti izrazov, ki že obstajajo za npr. spolno označevanje žensk, npr. prostitutke), kar pa lahko vodi bodisi do uporabe besed, ki opisujejo druge ženske (in s tem poveže tudi te izraze s spolnimi konotacijami), bodisi do rabe disfemizmov[120]. Nazadnje, Schultz je trdila, da so predsodki glavni motivator za tvorjenje slabšalnih pomenov (Mills, 2008, str. 61). Čeprav ponazorjeno z drugimi primeri, se je s teorijo avtorice Schulz strinjala

[117] Kar je odraz dejstva, da je jezikovna praksa skladna s prevladujočo družbeno prakso – ženske so slabšalne, za moške ni potrebe po takih oznakah (Spender, 1980, str. 18).
[118] Schultz je našla več kot tisoč besed, ki se nanašajo na ženske na spolno slabšalne načine, vendar zelo malo takšnih besed za moške.
[119] Evfemizem je milejši izraz za nekaj nespodobnega.
[120] Disfemizem je beseda ali fraza z negativnimi konotacijami (npr. v angl. *ball and chain* namesto *spouse*).

tudi Lakoff (1975). Sama je vzela za primer besedo profesionalka (angl. *professional; he is a professional – she is a professional*) in skušala prikazati, kako se pri stavku, ki omenja (moškega) profesionalca, pojavijo podobe zdravnika, odvetnika, v primeru, ko se nanaša na ženske, pa podobe prostitutke (Spender, 1980, str. 19).

Po Juliji Stanley[121] (1977, str. 66), ki je oblikovala teorijo o negativnem pomenskem prostoru za ženske, naj bi imele ženske na voljo manj besed (posvečenim samo njihovi rabi), vrednost teh besed naj bi bila manjša, hkrati pa naj bi se besede pojavljale (sicer v povezavi z ženskimi aktivnostmi) iz vidika moških. Tako naj bi veljalo ne glede na situacijo, saj naj bi ženske prenašale svojo 'ženskost jezika' sabo – zato tudi ustvarjanje besednih enačic iz moških 'uglednih' besed ni videla kot učinkovito. Tudi Spender (1980, str. 18–21) je zagovarjala tezo, da je pomen v družbi zgrajen na delitvi sveta na 'pozitivno-moško' in 'negativno-žensko'. Po njeno namreč ne obstaja prostor, v katerem bi bile ženske označene pozitivno, zato ženske, ki se ne želijo podrediti normi, nimajo 'kam iti' znotraj jezika. Poudarjala je, da naj bi moški ustvarjali pomene, ki bi ohranjali prestiž, moč in vzdrževali vzpostavljeno podobo moškosti, ki jih hkrati umešča kot 'pozitivno' in 'centralno' (Spender, 1980, str. 58). Podobno je tudi Doyle (1998, str. 153) skoraj dve desetletji kasneje ugotavljala, da so ženski izrazi navadno negativni ali ponižujoči, moški pa večkrat pozitivni ali vsaj neobsojajoči (primerjala je izraz za moškega v angl. *ladies man* v primerjavi z izrazom za žensko v angl. *maneater*). Izpostavila je isto težavo kot Spender, tj. da ženski izrazi mnogokrat nimajo moškega proti-izraza, če pa ta že obstaja, se ga zelo malo uporablja (Doyle, 1998, str. 153).

Teoretičarke in teoretiki spola in jezika so ugotavljali tudi, da naj bi obstajalo v angleščini več žaljivk za ženske, kot jih obstaja za moške. Mills (2008, str. 57) navede primer rabe besed *woman* ali *girl*, s katerima lahko užalimo moškega, medtem ko naj besedi *man* in *boy* ne bi bili razumljeni kot žalitev za ženske. Podoben primer semantičnega omalovaževanja naj bi bil v primeru, ko želi nekdo nekoga užaliti in mu reče, da 'razmišlja kot ženska'. To naj bi bilo dojeto kot žalitev, ne zato, ker bi ženske verjele, da je njihovo razmišljanje manj vredno, ampak ker je to sprejeto kot splošno prepričanje v družbi. Obratno naj bi bilo veliko težje doseči enak učinek – s tem, ko bi rekli 'razmišljaš kot moški' (McConnell-Ginet, 1998, str.

[121] Stanley (1975) je oblikovala tudi teorijo 'plusev in minusev', povzeto po delu jezikoslovca Geoffreyja Leecha (1968), ki je razvrstil angleščino v 'plus moški in minus moški', da bi razlikoval moško obliko od ženske. Semantično pravilo, ki je odgovorno za manifestacijo seksizma v jeziku, opredeljuje torej dve glavni kategoriji: moško in minus moško, in po tej teoriji so ženske minus moški. Povezava z moškim je povezava s pozitivnimi in dobrimi pomeni, povezava z ne-moškim je povezanost z odsotnostjo dobrih pomenov (Spender, 1980, str. 19–23).

205–206). Sem spadajo tudi stereotipna prepričanja o ženskah in moških, ki ne vsebujejo nujno seksističnih jezikovnih značilnosti ali jezikovne rabe, vendar predstavljajo kontekst, v katerem se govori o določenem spolu (npr. posmehljivo, humorno o ženskah voznicah) (Mills, 2008, str. 10).

Tudi Miller in Swift (1976, str. 6) sta opazovali semantično omalovaževanje, vendar na primeru moških poimenovanj, ki naj bi izgubila svojo 'vrednost', ko preidejo na označevanje žensk, in se le redko za tem izkažejo kot 'primerna' za moške. Ta proces pa naj ne bi veljal recipročno. Medtem ko so nekatere avtorice in avtorji tovrstne prakse imenovali 'dvojni standardi', je Schulz (1990) videla to kot povezavo med spolom in semantiko/pomenskostjo. Pri tem je poudarjala, da odnos med spolom in pomensko ravnjo jezika ni enkraten, ampak vseprisoten in se razteza skozi vse besede, s katerimi označujemo ženske. Veliko teh primerov najdemo predvsem v povezavi s poklicnimi poimenovanji in nazivi, čemur bomo posvetili posebno pozornost v poglavju 4.6.

Pomensko asimetrijo najdemo tudi na ravni besedišča, ne samo v primerih, ko želimo z isto besedo poimenovati ženske in moške, ampak predvsem v primerih, ko izbiramo (različno) besedišče za naslavljanje žensk in moških (ga uporabljamo specifično po spolu), npr. nežna ženska, negovalka oz. močan moški, lider. Pri tem ne gre nujno za neposredno žaljivo ali negativno rabo besed, ampak izhajajo diskriminatorni učinki iz stereotipnih opisov oz. pripisov lastnosti določenemu spolu glede na skladnost z njegovo ali njeno splošno podobo (npr. 'moški so močni', 'ženske so nežne') (Lakoff, 2003; Gabor, 2007).

4.4.1.3.1 Ženska kot 'orodje' in 'neživo'

Medtem ko je v nekaterih jezikih posedovanje dobrin in predmetov veliko lažje izraziti (angl. *her house, her position*), je v drugih, npr. romanskih jezikih, tudi v slovenščini, jezik veliko bolj kompleksen v izražanju subjekta. Odnosi med subjektom in objektom so kompleksni do te mere, da imajo stvari in živi subjekti svoje lastne spolne lastnosti. Slovnični spol besed je povezan z vprašanjem spola govorečih subjektov in to pomeni, da so besede spolno opredeljene, četudi prikrito. Ta spol pa je neenako ovrednoten glede na to, ali je moški ali ženski, kot smo omenili v enem od prejšnjih poglavij. To so dejstva, ki niso očitna, vendar nanje kažejo sinhronične in diahronične raziskave (Irigaray, 1995, str. 124–127).

Irigaray (1998, str. 121) je predstavila drug nivo jezikovnega seksizma, ki se povezuje tudi s seksizmom, ki smo ga opazovali na ravni 'moških' in 'ženskih' besed, in pri katerem naj bi šlo

za proces identificiranja živih in kultiviranih bitij z moškim slovničnim spolom in brezživljenjskih objektov in nekultiviranih bitij z ženskim slovničnim spolom. Moškim naj bi bila pripisana subjektivnost (oz. naj bi si jo sami pripisali), ženskam pa pripada reducirani položaj objekta ali ničesar (in to naj bi veljalo tako za spol na nivoju jezika kot za dejanske ženske, pravi avtorica). Kot pravi avtorica, gre za status spola besed, ki se je postopoma razvijal v patriarhalnih kulturah, temelječih na nadvladi očeta v družini in patrilinearnosti, lastništvu dobrin na strani moških, orodij, ozemelj, umetnosti, bogov, jezika. Rezultat tega je, da govorimo o očetu družine, patriarhu, ki ima v lasti ženske in orodje, ki je označeno z ženskim spolom (Irigaray, 1995, str. 124–127). Avtorica je to ponazorila na primeru žanjca v francoskem jeziku, kot moškega, ki žanje, in težav, ki se pojavijo, ko želimo to poimenovanje ustvariti za žensko osebo – žanjico. V tem (in mnogih drugih) primeru naj bi naleteli na ugotovitev, da žanjica kot izraz ni več na voljo za opis subjekta, ki bi bila ženska, ampak je že ustaljeno ime za orodje, ki koristi žanjcu, pogosto pa se tudi zgodi, da besede v ženskem spolu sploh ni (Irigaray, 1995, str. 70–71). Na podlagi jezikovnih prvin je prišla do ugotovitve, da moški in ženske ne nastopajo skupaj v svetu kot enakovredni spolni subjekti, zato tudi ne moremo govoriti o obstoju (uravnoteženega) spolnega para v besedah ali jeziku, ki bi skupaj ustvarjala in strukturirala svet. Avtorica je bila prepričana, da bo to možno doseči le s spremembo jezika in s ponovnim ovrednotenjem ženskega spola, saj naj bi se ta iz prej 'drugačnega' in 'drugega' asimiliral v ne-moškega (Irigaray, 1998, str. 121). Osvoboditev žensk[122] v jeziku je videla tudi kot ključni pogoj za oblikovanje žensk kot svobodnih subjektov. Vendar pa ni bilo vsem ženskam v interesu vzpostaviti subjektivnosti kot pravice do označevanja svojega spola, ampak so si nekatere prizadevale pridobiti svobodo (kot objekti) za vpeljavo ženskih jezikovnih oblik, ki bi bile dodane moškim izrazom. V povezavi s tem je navajala primere nekaterih nemških, ameriških in angleških avtoric, ki so zahtevale spolno enakopravnost v jeziku z dodajanjem ženskih povratnih svojilnih zaimkov k 'moškim' besedam (npr. oznaka 'njen' pred 'moškimi' besedami, kot so penis, položaj) ter si na ta način prizadevale izkazovati posedovanje nekaterih dobrin (Irigaray, 1995, str. 72).

O povezovanju 'ženskih' izrazov s poimenovanji za orodja in stroje so poročali tudi Becquer in drugi (1999), ki so našli veliko število tovrstnih enakozvočnic v francoščini, npr.: »*une faneuse* – sušilka sena in stroj za sušenje sena, *une cuisinière* – kuharica in štedilnik« itd. Najpogostejši zadržek pri rabi teh izrazov je, da nosijo negativno konotacijo, ta lastnost pa naj bi bila vezana le na ženska poimenovanja. Becquer in drugi (1999) so namreč ugotavljali,

[122] Osvoboditev žensk je enakost pravic v odnosu do dobrin in možnost dostopa do statusa subjektivnosti.

da obstajajo v francoščini tudi številne moške enakozvočnice, ki pa naj ne bi bile zaradi te svoje lastnosti nič slabše vrednotene (npr. *l'avocat* je odvetnik in avokado; *le tailleur* je krojač in ženski suknjič itd.).

4.4.1.4 Neslišnost in nevidnost žensk

Izhodišče tega poglavja leži v prepričanju, da so bile ženske, zgodovinsko gledano, izključene iz produkcije večine kulturnih praks, pri čemer je jezik ena od njihovih pomembnejših oblik. Ker ženske niso sodelovale pri oblikovanju jezika (niso bile prisotne v javni sferi), tj. niso bile vplivne filozofinje, političarke, jezikoslovke, naj tudi ne bi imele enakih priložnosti kot moški za vplivanje na jezik in vstavljanje svojih simboličnih pomenov vanj. To pa še ne pomeni, kot pravi Spender (1980, str. 52), da se s temi področji niso ukvarjale. Ženske so namreč na isti način kot moški prispevale k zgodovini, le da so bili njihovi rezultati omejevani, niso prispeli do javne sfere, tudi niso bili javno razpravljani, objavljeni, ohranjeni oz. preneseni naprej (Spender, 1980, str. 53). Romaine (2001, str. 154) je bila ena od avtoric, ki je govorila o neomenjanju žensk kot eni najbolj subtilnih oblik diskriminacije žensk v jeziku. Ženske naj bi bile na ta način konceptualno in materialno izključene iz produkcije znanja, njihove razlage in pomeni avtomatično blokirani, na ta način pa naj bi se jim vsiljevala nevidnost (Spender, 1980, str. 59).

Razlago za žensko nevidnost oz. neslišnost je Spender (1980, str. 12) videla v precej esencialističnem pogledu na jezik kot primarno moškem produktu, ki naj bi imel moč, da se vzpostavi kot 'pravi' in 'edini' in se kot takšen 'vsiljuje' tudi drugim, ki nimajo istih pogledov ali izkušenj. Vsi alternativni (ženski) pogledi naj bi bili zatrti in zaustavljeni, saj niso v položaju (tudi zaradi nižjega ekonomskega statusa), v katerem bi lahko bili slišani (Spender, 1980, str. 1–2). S tem se je strinjala tudi Irigaray (1995, str. 15–17), ki je razumela patriarhalni sistem kot globoko vtisnjen v 'ekonomijo jezika' in ki naj bi vzpostavljal nadzor nad govorico žensk, tako da jo postopoma naredi neslišno[123]. Povedano nekoliko drugače, mnoge avtorice in avtorji so bili prepričani, da bo v situacijah, kjer bosta imela spola

[123] Spender (1980, str. 54–58) je v tem kontekstu govorila o neslišnosti žensk, ki jo je ponazorila na primeru opisovanja materinstva, ki je potekalo iz izključno moške perspektive. Pri tem je poudarila, da je lahko moška verzija realnosti ponavljana in opolnomočena ravno zato, ker ni nikoli preizpraševana s strani žensk. Ženska izkušnja naj bi bila zamaskirana, nevidna ali negativna in zato pogosto neizgovorjena. Skozi tišino žensk naj bi se ohranjalo moško znanje in prepričanje (o materinstvu in ostalih izkušnjah) kot neizpobitno. Iz podobne perspektive je nevidnost žensk preučevala Ann Oakley (1974), ki jo je demonstrirala na primeru sociologije, v sklopu katere se ženske vztrajno odstranjuje iz pomembnih zadev (Spender, 1980, str. 68–69).

drugačne poglede, bolj verjetno, da bo žensko predstavljal moški pogled, kot njen pogled moškega[124] (McConnell-Ginet, 1998, str. 204).

Cora Kaplan (1976) je bila mnenja, da je bila v tistem času ženskam dovoljena raba jezika na podlagi kompromisa, ki so ga sklenile z moškimi (znotraj patriarhalnega sistema)[125] in pod pogojem, da se izražajo z 'moškimi jezikovnimi sredstvi'. Na ta način naj bi ženske ostale 'zunaj jezika', saj so si 'jezik moških' zgolj izposojale. To prepričanje so si delile številne feministke, med drugim tudi Sheila Rowbotham (1973, str. 32), ki je trdila, da naj bi ženske izkazovale svojo odvisnost (od moških) s tem, da so si izposojale besede 'močnejših' (z rabo 'moškega' jezika pa ga hkrati tudi opolnomočile). V povezavi s tem sta Spender (1980) in Freeman (1975) govorili tudi o izolaciji žensk in o nezmožnosti oblikovanja prostora, v katerem bi se ženske združevale in se pogovarjale.

Edwin Ardener (1975) je za nadvlado moških in podrejenost žensk v jeziku vpeljal poimenovanje 'dominantni in utišane'. Moške je označil za prevladujočo skupino, za tiste, ki so ustvarjali pomene v družbi in za mnenje oz. potrditev teh pomenov prosili druge moške. Ženske naj bi bile po tej teoriji utišana skupina, ker naj bi bile izključene iz oblikovanja in potrjevanja pomenov, s tem pa naj bi jim bila odvzeta tudi orodja za ustrezno samoizražanje. Shirley Ardener (1975) je to predpostavko še nekoliko razširila, saj je bila prepričana, da so moški svojo kontrolo pomenov razširili tudi na registre javnega diskurza, pri čemer naj bi bila pomen in njegova oblika (v javnem diskurzu) v celoti ustvarjena in kontrolirana s strani moških. Pomeni žensk naj bi bili zaustavljani na več ravneh – ker naj bi bili registri javnega diskurza v rokah moških, so morale ženske nadzorovati svoje izraze na načine, na katere jih moškim ni bilo treba. To je videla kot pomanjkljivosti, ki jih ženskam prinesejo moško-kodirani registri (in ne kot pomanjkljivosti 'ženskega jezika'). Avtorica je zato opozarjala, da če ženske niso prilagodile svojega sporočila tako, da je ustrezalo moškim, niso bile deležne ustreznega poslušanja (kar pa velja danes tudi za moške), kar naj bi služilo kot mehanizem za zavrnitev 'ženskega govora' brez kakršne koli povezave na vsebino govora (primer: ko se

[124] Posledično so lahko ženske in moški na precej različnih položajih glede tega, v kaj verjamejo in kaj menijo, da je splošno sprejeto (ali dostopno) v govoru. Ta neskladnost ima lahko pomembne posledice za to, kaj vsakemu 'pomeni', ko je vpleten v jezikovno sporazumevanje. Kar je mišljeno, ne temelji torej le na skupnih prepričanjih o jezikovnem sistemu in njegovi konvencionalni, tj. standardni in vzpostavljeni interpretaciji, ampak tudi na tem, kaj sogovorniki oz. sogovornice vzamejo za prevladujoča prepričanja v neki jezikovni skupnosti (McConnell-Ginet, 1998, str. 204).

[125] Ženske naj bi bile že stoletja naučene, da morajo za to, da bi si zaslužile kruh, upoštevati voljo očeta, moža, delodajalca in iskati njihovo odobritev, kar je vzorec, ki pomaga oživljati patriarhalnost. Takšni vzorci se prenesejo tudi v situacijo pogovora med ženskami in moškimi, kjer ženske ('nimajo druge izbire', kot da) se strinjajo. Ženske naj bi s tem dajale soglasje temu sistemu in moškim, ki izvajajo nadvlado (Spender, 1980, str. 6).

ženska pritožuje zaradi preobsežnega domačega dela in je moški zato ne more poslušati). Kot vidimo, je bil model dominantnih in utišanih zastavljen tako, da je omogočal reševanje konfliktov predvsem v dobrobit dominantnih (Spender, 1980, str. 76–90).

4.4.1.5 Priimek kot odraz ženske podrejenosti/pripadnosti moškemu

Semantika se izraža tudi v praksah, kjer se lahko raba imen vidi kot seksistična. V povezavi s tem se pogosto omenjajo patriarhalne tradicije prenosa moškega priimka na žensko (in iz roda v rod), ki so jih mnoge avtorice in avtorji videli kot 'utišanje' žensk v imenu poimenovalnih tradicij in analizirali vplive, ki jih ima na žensko identiteto (Cameron, 1998b, str. 26). Mills (2008) je opozarjala na primere iz Velike Britanije, kjer naj bi priimki prikazovali obliko posedovanja ženske, večinoma zato, ker je do tridesetih let prejšnjega stoletja prevzemanje moževega priimka sovpadalo s prisvojitvijo lastnine in premoženja žene (Mills, 2008, str. 61–62). Te prakse so opazovali tudi drugod. Tudi če bi se ženske spustile v prevzem priimka prostovoljno, pa naj bi takšne prakse vseeno simbolizirale tradicionalni pogled na žensko (kot na lastnino), ki si jo moški podajajo od enega do drugega, je poudarjala Cameron (1998b, str. 26). Spender (1980, str. 24–25) je zato v njih videla številne praktične in psihološke vidike ustvarjanja in ohranjanja moške nadvlade, s katerimi naj bi se pokazalo, da ženska imena nimajo vrednosti. Izjemno koristno naj bi delovalo tudi kot orodje za brisanje žensk iz zgodovine, na ta problem pa so naletele mnoge feministke in feministi, ki so skušali dokumentirati ženske boje za volilno pravico.

Od Lucy Stone dalje, ki je že leta 1855 začela kampanjo, da bi ohranila svoj priimek, namesto da bi ga spremenila v priimek svojega moža, je postopoma prihajalo do občasnega premika v smer, v kateri se je ženskam dovoljevalo, da obdržijo svoj priimek[126] (Kramarae in Treichler, 1985, str. 237). S spremembo razmerja med ženskami in moškimi v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pa se je, deloma tudi zaradi liberalizacije zakonov o razvezi, močno povečalo število parov (z ali brez otrok), ki se niso poročili. To je odločilno vplivalo na proces izbire priimkov, poroča Mills (2008, str. 62). Za mnoge ženske je bilo dodajanje priimka svojega partnerja le delna rešitev problema (mnoge ženske v Veliki Britaniji se niso odločale za ta pristop zaradi razredne konotacije, ki so jih nosila dvojna imena). Mnoge ženske so zato, da bi se izognile občutku, da so lastništvo nekoga, postopek preimenovanj priimkov spremenile v prevzemanje ženskega imena (osebe, ki jim je blizu, npr. sestre,

[126] V mnogih drugih kulturah se ta težava ne pojavi, saj ženske ohranijo svoje prvotno ime v zakonski zvezi (arabsko govoreče države), dodajo svoje ime tistemu, ki ga imajo njihovi partnerji pri poroki (npr. v južnoameriških špansko govorečih državah) ali pa vzamejo priimek svoje ime matere (Islandija) (Mills, 2008, str. 62).

mame, prijateljice) kot svojega priimka. Spender (1980, str. 24–25) je takšne poskuse pozdravljala z mnenjem, da so lahko učinkovito orodje za boj proti patriarhalnim strukturam; bila je prepričana, da če drugega ne, vsaj dvignejo ozaveščenost o podrejeni vlogi žensk in pomenu moških imen v tem procesu. V današnjem času se pojavlja tudi praksa ohranjanja svojega priimka ob poroki oz. prevzemanje priimka matere (Pauwels, 2003, str. 565).

K oznakam imen, ki lahko delujejo negativno na ženske, spadajo tudi poimenovanja za splošno naslavljanje žensk, npr. *Miss* (oznaka za mlajšo neporočeno žensko) in *Mrs* (starejša poročena ženska), ki sprva nista imeli nobene povezave z zakonskim statusom, danes pa naj bi predstavljali ravno to – informacijo (dostopnosti) za moške. Raba *Mrs* je zaradi številnih primerov, v katerih so bile ženske označene kot lastnina moškega oz. jim je bila 'vsiljena' popolna nevidnost (npr. *Mrs Jack Smart* ali *Mr and Mrs Jack Smart*), danes za mnoge posameznice pri svojem imenu nesprejemljiva (Spender, 1980, str. 27–28). Nov izraz *Ms* je bil uveden v sedemdesetih letih, v Veliki Britaniji in ZDA, kot nevtralen izraz, ki bi ponudil ženskam tudi tretjo možnost, s katero bi se lahko same odločile, če se želijo identificirati oz. klasificirati kot poročene ali neporočene. Medtem ko je ta oblika še vedno v uporabi v Veliki Britaniji (tudi kot možnost na uradnih dokumentih), so mnoge, ki se odločijo za takšno poimenovanje, pogosto obravnavane s sumom, da so ločene, feministke, lezbijke, sovražne do moških (angl. *manhaters*) ali ženske, ki živijo z moškimi, ne da bi bile poročene z njimi, poroča Mills (2008, str. 64).

Ženskam naj bi tako ostalo zelo malo možnosti za poimenovanja[127]. Lahko so prisiljene v oznako, ki jo postavi v odnos z moškim (poročena ali neporočena), lahko izbere izraz, ki je izrazito pomensko označen (*Ms*) ali pa se odločijo za označevanje po poklicnem statusu, v katerem njen spol pogosto ni viden (dr. ali prof. v angleščini) (Mills, 2008, str. 64). Tovrstno označevanje se izkaže še za nekoliko hujše v jezikih, ki ne ponujajo alternative na jezikovni ravni za 'samsko/poročeno osebo' (npr. nemščina, španščina). Mills (2008, str. 65) to ponazori na primeru nemške kanclerke Angele Merkel, ki je najpogosteje naslavljana kot *Frau* (gospa), tj. z družbenim nazivom, ki je vezan na zakonski status in ne s profesionalnim nazivom. Podobno velja za španščino, kjer obstajata samo izraza *señora* (gospa) za poročeno

[127] Spender (1980, str. 26) je omenjala tudi pogosto prakso naslavljanja moških z njihovim priimkom (družinskim imenom in nazivom), medtem ko naj bi bile ženske navadno poklicane le z imenom. Takšna praksa vodi v prepričanje, da ima ena spolna skupina več moči kot druga. Praksa tistih z močjo, da poimenujejo tiste brez moči z imenom, je široko uporabljana in je v hierarhični družbi v rabi za oba spola. Vendar so zelo pogosti tudi primeri, kjer se oba spola nahajata na enakem položaju, ampak so moški naslovljeni s priimkom in ženske z imenom – kar nakazuje na dodatno obliko hierarhizacije.

žensko in *señorita* (gospodična) za neporočeno[128]. Bistveno pri tem je, da omenjeni izrazi poudarjajo pozornost na zakonski status žensk na način, na katerega moški izrazi to ne počno (Mills, 2008, str. 65).

Velika (vsebinska) raznolikost, kot tudi časovna (zgodovinska) umeščenost nekaterih idej, predstavljenih v poglavju o jezikovnem seksizmu na nivoju semantike, je zahtevala vzpostavitev kritične distance do omenjenih teorij in pogledov. Pri tem se je sicer izkazalo, da so nekatere teorije, vzpostavljene pred desetletji, aktualne še danes, med njimi pa najdemo tudi veliko takšnih, ki so zaradi sprememb v (družbenih) okoliščinah v določenih aspektih danes neaktualne, kljub temu pa predstavljajo dragoceno kulturno/jezikovno dediščino, prinašajo pomembna spoznanja in odražajo razmišljanja v nekem času (in okolju)[129].

Večina vseh idej v poglavju jezik in govor žensk in moških temelji na nekaj desetletjih starih teorijah, ki pa, kot je poudarjala že Spender (1980), mnogokrat niso temeljile na empiričnih dokazih. Skupna značilnost teh teorij je, da opisujejo 'jezik žensk' slabšalno oz. v povezavi z negativnimi konotacijami. Čeprav se v današnjem času že omenjene oznake za 'ženski' in 'moški' govor (moški so agresivni v govoru, ženske klepetave) še vedno pojavljajo (predvsem v obliki šal, pregovorov), pa večina primerov, s katerimi so želeli avtorji in avtorice takrat prikazati seksistični jezik, danes ni več aktualnih. Tudi v poglavju o neslišnosti in nevidnosti žensk v jeziku mnoge predstavljene teorije slonijo na predpostavkah, ki izhajajo iz nekega zgodovinskega obdobja (sedemdeseta in osemdeseta leta prejšnjega stoletja) in se ozirajo na čas pred tem, v katerem so bile ženske veliko bolj podrejene (tudi jezikovno), kot so danes. Zato se z vsemi trditvami, predstavljenimi v tem poglavju, v aktualnem času ne moremo strinjati, saj temeljijo na (za današnje razmere) pretiranem esencializmu in poudarjajo 'nemočno' vlogo žensk pri rabi jezika in vzpostavljanju pomenov. Nekatere avtorice (npr. Spender, 1980) so zato poudarjale samo enostranski (ženski) vidik izključevanja iz jezika/govora, pri tem pa so zanemarile pogled, v katerem so bili tudi moški 'utišani' oz. jim ni bil omogočen dostop do vključevanja v nekatere tematike pogovora, npr. o očetovstvu; te vloge tudi niso mogli aktivno prevzemati (na način, kot je to možno danes). Feministke in feministi so uspeli bistveno spremeniti jezik javne sfere. V novejši literaturi (Mills, 2008; Pauwels, 2003) se nevidnost žensk večinoma navezuje na rabo moške oblike kot generične

[128] Mills (2008, str. 65) poroča o tem, da želi kljub temu biti večina feministk naslavljana kot *señora*, ker je izraz bližje izrazu *señor* (gospod).
[129] Takšnih teorij ne zavračamo/izločamo, ampak jih razumemo v in skladno z določenimi (zgodovinskimi) okoliščinami.

(kar bomo obravnavali v naslednjem poglavju). Kljub temu pa, če izhajamo iz (v tistem času prevladujoče, pa tudi danes v veliki meri veljavne) predpostavke, da moški posedujejo več virov moči v družbi in so na položajih, ki jim omogočajo, da uveljavljajo svoje poglede, vrednote in avtoriteto, se lahko strinjamo tudi s tem, da se pogosto (ali še vedno pogosteje kot ženske) nahajajo v položajih, kjer so slišani, videni in upoštevani, kar pa še vedno ne velja za velik del žensk – vendar za občutno večji del, kot je to veljalo desetletja nazaj. Kot manj aktualne (za današnji čas) smo ocenili tudi teorije iz poglavja 'moške' in 'ženske' besede, ki trdijo, da so besede v moškem slovničnem spolu 'večvredne' (oz. imajo večvredne konotacije), kot tiste v ženskem (ta predpostavka tudi zelo variira med jeziki).

V poglavju o prisotnosti semantične asimetrije v pomenu besed, vezanih na ženske in moške, opažamo, da je velika večina podatkov še vedno zelo aktualna, predvsem iz vidika, da določeni ženski pari moškim besedam hitro pridobijo negativno asociacijo, ki se veže tudi na podobo ženske, ki nosi ta izraz. Po drugi strani pa nekateri zgledi (iz poglavja ženska kot orodje in neživo) kažejo na to, da je semantična asimetrija močno odvisna od interpretacij. Pri tem omenjamo primere avtorice Becquer in drugih (1999), ki so ugotavljali, da naj bi imele ženske enakozvočnice s stvarmi/orodji v francoščini negativne konotacije (kuharice in štedilniki), medtem ko isto ne velja za moške enakozvočnice, čeprav te povezujejo 'odvetnike' z 'avokadi' in 'krojače' z 'ženskimi suknjiči' (kar je na logični ravni in brez poznavanja (francoskega) jezika težko razumeti). Nekatere teorije semantične asimetrije (npr. Stanley, 1977; Spender, 1980) so tudi (zopet) preveč poudarjale pasivno vlogo žensk – 'ujetost' žensk v 'ženskem' jeziku, ki so ga enačile izključno z negativnimi pomeni (ženske naj tudi ne bi mogle doseči pozitivnosti) in iz katerega ni možnosti za pobeg. Hkrati vidimo nekatere spremembe v tem, da so se s časom razvile številne negativne asociacije v povezavi z 'jezikom moških', predvsem v predstavljanju njihovih podob (kot govorcev) kot družbeno nespretnih (primer televizijske nadaljevanke, kot je *The Big Bang Theory*), pa tudi s poudarjanjem obeh ekstremov moškosti – 'mačo' moški na eni strani in 'ženstvena' oblika moškega (metroseksualca) na drugi strani. S širjenjem (družbeno sprejemljive) podobe moških in žensk na različna področja, se je tudi spolno-specifično označevanje oseb nekoliko senzibiliziralo, saj vidimo, da je danes povsem normalno označiti žensko s pridevnikom 'močna' (kjer imamo v mislih predvsem njeno notranjo moč, pri moških pa navadno fizično) in (morda malo manj, vendar vseeno) moškega, s pridevnikom 'nežen' (kjer, ponovno, pomislimo naprej na nežno osebnost, pri ženski pa je ta izraz vezan tudi z izgledom). Obratno od tega pa se razvoj kaže tudi v tem, kaj razumemo kot žalitev, saj lahko nekatere besede,

npr. označevanje ženske z besedo 'moški', 'fant' ali celo 'možača', kar je Mills (2008) označila kot nežaljivo za ženske, v današnjem kontekstu vseeno razumemo kot žalitev (saj ni razloga, da ne bi naslavljali žensk z ženskimi poimenovanji, če ta obstajajo). V povezavi z zadnjim poglavjem ugotavljamo, da je vprašanje priimka kot odraza ženske podrejenosti aktualno še danes, vendar predvsem v feminističnih krogih in manj med splošno javnostjo, ki prevzemanje moškega priimka vidi kot del neškodljive 'tradicije'.

4.4.2 Jezikovni seksizem na nivoju slovnice

Spolna pristranskost in seksizem se razumeta tudi kot normativna, saj naj bi bila vgrajena v slovnično strukturo večine jezikov[130] (glej Hamilton, 1988; Ng, 2007; Stahlberg in drugi, 2007). Sistemsko (iz vidika jezikovnega sistema) poteka analiza na ravni slovnice in se sklicuje na posebnosti, ki so značilne za posamezen jezik (Tolmach Lakoff, 2010, str. 152–153). V jezikih s slovničnim spolom (kot smo ugotovili v poglavju 4.2, spada v to skupino veliko evropskih jezikov, tudi slovenščina) so samostalniki in zaimki, ki opisujejo posameznika ali posameznico, označeni po njegovem ali njenem spolu, kar je pogosto izhodišče za seksistično obravnavo (Horvath in Sczesny, 2016, str. 317). Irigaray (1995) je pri tem poudarjala, da slovnični spol ni arbitraren, tudi ne nemotiviran, saj je večina slovničnih spolov osnovana na pomenski opredelitvi, ki izhaja iz naših izkušenj, pogojenih z okoljem in časom. Spolna razlika nam omogoča izražanje z različnimi slovničnimi spoli, vse pa temelji na tem, kako je določena kultura ovrednotila določen spol (Irigaray, 1995, str. 17–18). Seksizem naj bi bil tudi bolj zakoreninjen v te jezike, medtem ko se v angleščini, jeziku z nevtralnim spolom, izraža manj očitno (Mills, 2008).

4.4.2.1 Moška generična oblika

Pravilo, da 'moški zajema tudi žensko' v naslavljanju ni novo. Kot omenjeno v zgodovinskem pregledu, se prvič izrecno pojavi že v 15. stoletju in zelo jasno odraža prepričanje v tistem času, da naj bi bili moški po 'naravnem' redu pomembnejši od žensk. To je bila tudi ena prvih debat/ukazov, v katerih so moški zahtevali, da se njihova večvrednost odraža v strukturi jezika (Spender, 1980, str. 147), ki pa se ohranja še danes.

[130] Jezikovne spolne asimetrije so vseprisotne, kar je razvidno iz dela Hellinger in Bussmann (2001), ki sta analizirali trideset jezikov (npr. arabščino, kitajščino, angleščino, finščino, hindujščino, turščino) iz različnih jezikovnih družin. Najpogosteje je bila moška pristranskost v jeziku opazovana na primeru angleščine (npr. Crawford in English, 1984; Hamilton, 1988; Gastil, 1990; Ng, 1990), francoščine (npr. Chatard, Guimond in Martinot, 2005; Gabriel in drugi, 2008), nemščine (npr. Heise, 2000; Stahlberg, Sczesny in Braun, 2001; Irmen, 2007), italijanščine (npr. Cacciari in Padovani, 2007), poljščine (npr. Bojarska, 2011) in španščine (Carreiras in drugi, 1996) (Sczesny in drugi, 2016).

Vprašanje osebnih samostalnikov je (tudi v splošnem) osnovno in kulturno pomembno leksikalno področje. Uporabljamo jih za sporazumevanje in komuniciranje o sebi in drugih, uporabljajo se tudi za identifikacijo ljudi kot posameznikov oz. posameznic ali kot pripadnikov oz. pripadnic različnih družbenih (ali poklicnih) skupin in lahko prenašajo pozitivna ali negativna stališča. Na psihološki ravni lahko ustrezna raba osebnih samostalnikov prispeva k ohranjanju identitete ljudi, medtem ko neprimerna uporaba (npr. da nekoga večkrat pomotoma ali namerno identificiramo z napačnim poimenovanjem, jih stereotipno označimo itd.) lahko povzroči iritacijo, jezo ali občutek manjvrednosti (Hellinger in Bussmann, 2001, str. 2–3). Slovnični spol, ki naj bi pri sklicevanju na konkretne ljudi odražal tudi njihov spol, ne deluje vedno na ta način. Osebni samostalniki ženskega slovničnega spola so navadno žensko-specifični, medtem ko naj bi imeli slovnično moški samostalniki širšo leksikalno in navezno zmožnost (Hellinger in Motschenbacker, 2015, str. 9).

Izhajajoč iz dejstva, da večina jezikov nima poimenovanj za oba spola ali izraza, ki bi izražal 'nevtralni' spol, igra po navadi eden od slovničnih spolov vlogo 'nevtralnega' spola osebnih samostalnikov in zaimkov. Na podlagi prepričanja o 'širini' moške slovnične oblike, je ta navadno rabljena kot splošna oz. generična[131] (Hellinger in Motschenbacker, 2015, str. 9). Generični[132] spol, z drugimi besedami tudi 'nevtralni' ali nezaznamovani spol, je po mnenju večine feminističnih jezikoslovk in jezikoslovcev ena najbolj zakoreninjenih oblik jezikovnega seksizma (Eckert in McConnel-Ginet, 2003). V jezikih s slovničnim spolom, npr. v italijanščini in nemščini, se uporablja (namesto ženske ali množinske oblike) za opisovanje splošne skupine ljudi (npr. *studenti* in *Studenten*), v jezikih, kjer samostalniki nimajo slovničnega spola, na primer angleščina, pa generična oblika najpogosteje vključuje rabo moških zaimkov, npr. *he* in *his* se lahko uporabljata bodisi v moškem, bodisi v splošnem pomenu (medtem ko se *she* in *her* nanašata samo na ženske) (Menegatti in Rubini, 2017). Takšna dvojna raba slovničnega spola, ki hkrati označuje moški spol in osebe, katerih spol je neznan ali nepomemben oz. skupino ljudi obeh spolov, vodi v semantično dvoumnost, ki je navadno razrešena na škodo žensk, kot so pokazale raziskave (Gygax in drugi, 2012; Gygax, Gabriel, Sarrasin, Garnham in Oakhill, 2009). Moška generična oblika sicer lahko predstavlja

[131] Takšnih primerov ženske slovnične oblike je manj; primer je irokejski jezik, kjer se ženska oblika uporablja kot nezaznamovana, tudi več aboriginskih jezikov (Hellinger in Motschenbacker, 2015, str. 9).

[132] Avtorici za primere jezikov s slovničnim spolom uporabljata izraz »generične moškosti« (kjer 'moško' označuje slovnični spol), za jezike brez slovničnega spola, kot sta angleščina ali japonščina, pa izraz »moška generika« (z 'moško', ki označuje leksikalno-semantično lastnost). Ta terminološka razlika se odraža na različnih tipoloških pripadnostih posameznih jezikov (Hellinger in Motschenbacker, 2015, str. 9).

slovnično ustrezno obliko za naslavljanje obeh spolov (kot rezultat jezikovnega 'dogovora'), vendar so njeni učinki navadno zelo dvoumni. Stavki, ki vključujejo moški generični samostalnik ali zaimek, imajo še dodaten učinek na potrditev zaznamovanosti ženskega spola (moški je norma, ženska pa označena oblika), s čimer naj bi prispevali k splošni nevidnosti žensk znotraj jezika in znotraj družbe kot celote (Mills, 2008, str. 47).

Eden najpogostejših načinov, na katere se seksizem izraža v angleškem jeziku, je (kot prej omenjeno) raba zaimkov *he*/*his*/*him*, ki naj bi predstavljali tudi ženske (Doyle, 1998, str. 150). S tem pa se mnoge avtorice in avtorji niso strinjali. Maggio (1992) je npr. zagovarjala mnenje, da bi raba psevdogeneričnega *he*, ki se uporablja namesto *he or she* ali *they* morala biti strogo omejena, saj ni vključujoča do žensk. Seksizem v jeziku se izraža tudi z rabo končnice -*man* v poimenovanjih poklicev (raba psevdogeneričnih *man*, *men*; tudi *mankind*), ta pa ne označuje samo odrasle osebe moškega spola, ampak tudi človeško bitje, posameznika, celotno človeško raso, pravi Maggio (1992). Ko s takimi izrazi označujemo aktivnosti, ki se navezujejo na ženske, bralca oz. bralko to zmede (začutijo kot neskladnost), saj ne morejo mimo dejstva, da *man*, kljub zagotovilom slovničarjev in slovničark, pomeni 'moški' in sproži moško podobo (Spender, 1980, str. 156). Raziskave so tudi pokazale, da moški bolj pogosto uporabljajo *man* kot ženske, saj se ženske v oznakah *he*/*man* ne čutijo predstavljane/vključene (Harrison, 1975).

Rabo moške oblike za predstavljanje vseh človeških bitij so mnoge avtorice in avtorji videli kot skladno s tradicionalno hierarhijo spolov, ki daje moškim večjo moč in višji družbeni status kot ženskam (Ridgeway in Correll, 2004). Spender (1980, str. 144) je šla še nekoliko dlje v tej ugotovitvi, ko je trdila, da naj bi bili moški tudi tisti, ki so vkodirali seksizem v jezik. Podobno je razmišljala tudi Irigaray (1995, str. 69), ki je predvidevala, da so moški, v postopku, da bi se zavarovali pred izgubo svoje oblasti, 'vstavili moškost' v vse tisto, kar je imelo vrednost (zavestno ali podzavestno) – vključno s svojo podobo in slovničnim spolom. Seksizem v jeziku naj bi tako izboljševal predvsem položaj moških in utrjeval njihovo prevlado, s tem, ko jim omogoča, da imajo nadzor nad ustvarjanjem kulturnih norm (Spender, 1980, str. 144). Pri tem je problematična predvsem predpostavka, ki implicitno potrjuje, da je prototipni človek moški. Namreč, ko je v rabi moška oblika, se predpostavlja, da je naslovljena oseba moški, razen če ni izrecno navedeno nasprotno (Silveira, 1980). Spender (1980, str. 146) in Irigaray (1995, str. 18–19) sta zato generično obliko razumeli kot podporno pri uveljavljanju ženske nevidnosti v jeziku in prekrivanju ženske podobe z

moškim izrazom. Ženske naj bi izgubile svojo identiteto, s tem ko so postavljene v nevtralnost, tj. v govorni način znotraj kulture, ki jo razume kot 'nevtralno'. Nezmožnost izražanja svojega slovničnega in telesnega spola sta avtorici videli kot zanikanje ženske, kar predstavlja zanjo nevzdržen položaj. Irigaray (1995, str. 19) je ta položaj opisovala kot izgubljeno subjektivno spolno identiteto, ki vodi v zaznavanje žensk kot brezspolnih in nevtralnih, čeprav so v resnici močno podrejene spolnim normam in pod močnim vplivom stereotipov. Temu mnenju se je pridruževala tudi Rowbotham (1973, str. 33), ki je ugotavljala, da je edini način, na katerega se ženska lahko predstavi kot del človeštva (*MANkind*), ta, da prevzame oznako *man*, s čimer kot ženska izgubi svojo identiteto.

Medtem ko s stališča feminističnih jezikoslovk in jezikoslovcev nezaznamovanost moškega slovničnega spola odraža seksizem, pa predstavlja z vidika jezikoslovk in jezikoslovcev jezikovno prakso, ki je nenadomestljiva in zato nespremenljiva. Pa vendar se je ta praksa zgodovinsko spreminjala – ne kot rezultat 'naravnih' sprememb, ampak kot rezultat namernih politik, katerih cilj je bil uveljaviti primarnost moških, pravi Spender (1980). Pred pojavom predpisovalnih jezikovnih praks v 19. stoletju je bil namreč v najbolj splošni rabi termin *they* (in ne izraz *he*), ki je označeval spolno-nezaznamovane nanosnike ali situacije, ko spol osebe ni bil znan. Ta izraz je še danes v rabi, čeprav se slovničarke in slovničarji sklicujejo na to, da je 'slovnično nepravilen' (*they* je množinski, za nevtralizacijo pa je pogosto rabljen v edninski obliki) in zato vztrajajo, da se v primerih, ko spol ni znan, uporablja *he*, saj naj bi bil ta bolj 'celovit'. Je tudi izraz, ki naredi moške bolj vidne – in, kot pravi Spender (1980), to ni naključje. V doseganje teh sprememb v jeziku je bilo vloženo veliko truda in časa, s ciljem, da se ljudi preusmeri v rabo *he*/*man* kot generično rabo[133] (Spender, 1980, str. 149). Mnogo ljudi danes ne pozna ozadja teh izrazov, zato se v njihovo rabo spuščajo nevede. Vendar pa so ljudje, ki so v tistem času vztrajali na tej rabi, po mnenju Spender (1980) dobro vedeli, kaj počnejo. Moški naj bi bili, kot dominantna skupina, v položaju, da v jezik vkodirajo oblike, ki so povzdignile njihov status, s ciljem, da upravičijo rabo teh oblik[134]. Spender (1980) je zato opozarjala, da si je to vredno zapomniti za primere, ko se borke in borci (v njenem kot tudi v današnjem času) za spremembe v jeziku soočajo s težavami. Pri težnjah po nadomestitvi pravila, da izraz *he* predstavlja tudi ženske, so aktivistke in aktivisti deležni očitka, da se vključujejo v nedovoljeno spreminjanje jezika. Pravzaprav pa skušajo narediti ravno to, kar je

[133] Ann Bodine (1975a) poroča o tem, da je izraz *they* še vedno zelo prisoten, navkljub dvem stoletjem agresivnih poskusov odstranitve iz jezika, na podlagi argumenta, da je neslovničen.
[134] V nobeni od teh faz niso bile prisotne ženske, da bi se strinjale ali nestrinjale z njihovimi predlogi; ni nobene informacije o tem, da bi obstajale vplivne slovničarke, ki bi lahko na to temo podale mnenje.

bilo storjeno v preteklosti: vzpostaviti prepričanje o veljavnosti neke slovnične oblike in povzdigniti njeno vrednost (Spender, 1980, str. 150–151).

Institucionaliziranost jezikovnega seksizma

Zelo pogost premislek, na katerega naletimo, ko govorimo o jeziku in spremembah, je vprašanje jezikovne 'živosti'. Mnogi ga predstavljajo kot nekakšno organsko rast: v priljubljenem klišeju je 'jezik živa stvar'. Vendar, kot je poudaril James Milroy (1992), je to zavajajoča podoba, podobno nesmiselna kot trditev, da je ptičje petje 'živa stvar' ali da je plavanje 'živa stvar'. To so namreč dejavnosti živih bitij (v primeru jezika, človeških bitij). Če se ukvarjamo z zastopanostjo spola v jeziku, je veliko bolj koristno, da razumemo jezik kot kulturno zgradbo, ki jo urejajo norme, institucionalizirane v slovarjih in slovnicah. Podobno kot Ann Bodine (1975a) bi lahko argumentirali, da so bili oblikovalci norm v preteklosti (konzervativni) moški odločevalci, kar naj bi vplivalo na to, kakšne so danes norme. Po drugi strani, kot Bodine tudi ugotavlja, jezik ni le kulturna zgradba, temveč tudi vsakodnevna praksa, izkušnje pa kažejo, da ne smemo precenjevati sposobnosti oblikovalk ali oblikovalcev norm, da narekujejo pogoje vsakdanje uporabe jezika (Bodine, 1975a). Vzrok za vztrajanje pri teh trditvah leži v potrebi, da se jezikovna raba loči od zgodovinskih, kulturnih in družbenih okoliščin in se namesto tega postavi v 'naravni' kontekst 'živih stvari' – to je smoter za politično vztrajanje. Ena najbolj vztrajnih nasprotovanj feministični kritiki jezika, in tista, ki je pridobila obnovljeno moč v nedavnih razpravah o politični korektnosti, je zamisel, da ni nič možno (oz. se ne sme) storiti glede seksizma; ta naj bi bil utrjen v jeziku že od nekdaj, je zato del jezika, in poskusi, da bi se ga znebili, naj bi bili nesmiselni ali celo nevarni. Komentatorke in komentatorji svetujejo feministkam in feministom, naj bodo potrpežljivi – 'skozi čas se bo jezik sam spremenil'. To razširja metaforo 'živih stvari', ker predlaga, da je jezik predmet evolucijskega procesa naravne selekcije. Morda se zdi prepričljiv argument, vendar spregleda dejstvo, da se jezik ne spreminja (saj jezik ne more 'storiti ničesar' kot tak): govorke in govorci so tisti, ki spremenijo svoje vedenje (ali ne, kot je tudi lahko rezultat). Jezikovna sprememba tudi ni vedno rezultat organiziranih feminističnih kampanj, saj so spremembe lahko nenačrtovane, neorganizirane in neenotne. A če priznamo, da so bile oblike predstav zgodovinsko ustvarjene in družbeno izoblikovane, hkrati predvidevamo, da jih je mogoče razgraditi in ponovno zgraditi: organiziranje, da bi dosegli spremembo, ni brezplodna dejavnost, čakanje na spremembe v jeziku pa je (Cameron, 1998b, str. 13).

Slovarji in slovnice so ključna mesta kodifikacije (in) normativnega jezika, zato igrajo pomembno vlogo pri tem, kako se jezik spreminja. in lahko delujejo kot 'čuvaji' (*gatekeepers*) zapovedane uporabe. V osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja so mnoge feministke in feministi kritizirali slovarje, ki naj bi vsebovali seksistične izraze (kar smo že omenili v zgodovinskem pregledu raziskav spola in jezika). Mills (2008, str. 45) je izzvala vidik slovarjev kot opisnih orodij in (objektivnih) zbirk javne rabe jezika ter kritizirala njihove poskuse stabilizacije nečesa, kar ni stabilno (jezik). Bila je kritična do vidika, da slovnice in slovarji skušajo posameznikom in posameznicam zagotoviti, da je jezik mogoče (objektivno) opisati. Opozarjala je, da tudi manj pogosta raba seksističnih izrazov ne spremeni dejstva, da se ti še vedno nahajajo v slovarjih, bodisi kot vir za uporabo bodisi za seksistične ali za humorne učinke (Mills, 2008, str. 125). Zaradi njihove konvencionalne narave posameznica ali posameznik, ki izgovarja te besede (vendar jih ni izumil oz. izumila), ni dolžan ali dolžna prevzeti odgovornosti zanje, ker izvirajo od drugod, tj. iz družbe ali vsaj iz nekega dela družbe. Zato obstaja nevarnost, da bi ljudje vplivali na te institucionalizirane oblike in (celo) ustvarjali nove oblike seksistične rabe, ki bi lahko sledile podobnem vzorcu ali modelu institucionalizirane oblike (Mills, 2008, str. 43).

Feministične kampanje proti rabi zaimkov, ki delujejo le navidez generično, so privedle do korenitih sprememb v njihovi rabi, tako da se danes le redko srečamo z generičnim *he*, pravi Mills (2008, str. 48). Ta raba se ureja tako na ravni založniških hiš kot drugih institucij, ki so v te namene pripravile tudi smernice. Na to kaže tudi podatek o napredku iz leta 2019, ko je najstarejši ameriški slovar Merriam-Webster dictionary opredelil spolno vključujoči *they* kot edninski nebinarni zaimek (Wheeler, 2019). S tem je nakazano, da je tudi normo možno spremeniti. Vse načine in strategije spopadanja z jezikovnim seksizmom in jezikovno normo pa bomo podrobneje predstavili v naslednjem poglavju.

4.5 Pristopi k jezikovnim spremembam

V predhodnih poglavjih smo predstavili različne vidike, na katere lahko seksistična raba jezika negativno vpliva na zaznavanje ljudi, na njihov občutek manjvrednosti ali nevidnosti. Če izhajamo iz te predpostavke in verjamemo, da ima lahko seksističen jezik tudi negativne posledice, ki se kažejo v neenakosti odnosov med ženskami in moškimi v družbi in na trgu delovne sile, potem je eden od načinov, da to stanje izboljšamo, uvedba sprememb v smeri

bolj ozaveščene rabe jezika, ki ne bo podpirala ustaljenih stereotipnih vzorcev in si bo prizadevala za vključenost vseh spolov v komunikacijo.

K jezikovnim preobrazbam lahko pristopimo iz dveh sorodnih, pa vendar v svojem bistvu drugačnih pristopov, tj. z vpeljavo **neseksistične jezikovne preobrazbe** ali z vidika **feministične jezikovne preobrazbe**. Hellinger (1993) je definirala neseksistično jezikovno reformo kot načrt institucij za reševanje problematike jezikovne (ne)enakosti, ki ne poteka nujno s feminističnega zornega kota (sem spadajo politike na institucionalni ali nacionalni ravni). Po drugi strani je feministična jezikovna preobrazba[135] ne le jezikovno, ampak predvsem politično in sociolingvistično motivirana. Primarni cilj feministične preobrazbe jezika je odpraviti razlike v jezikovni zastopanosti in jezikovni obravnavi spolov ter v pristranskosti spolov, ki jih najdemo v strukturi, vsebini in rabi jezika (vključuje spreminjanje obstoječega jezika in ustvarjanje novih oblik). Tega se loteva z analizo problema in s kritiko, ki ji navadno sledi predlog spremembe – zamenjava in/ali ustvarjanje novih jezikovnih oblik (Pauwels, 1998). Kritika je sicer pomemben prvi korak, predvsem ker sproži debato o tej temi, lahko pa je tudi tvegana, če ne ponudi drugačnih rab jezika, saj lahko pripelje do poenostavitve (in banaliziranja) tematike, ki služi predvsem potrjevanju predpostavk nasprotnic in nasprotnikov jezikovnih sprememb (kot bomo videli v naslednjem poglavju) (Mills, 2008, str. 77, 83).

Pri soočanju z individualnimi ali institucionalnimi oblikami seksističnega jezika so feministke in feministi oblikovali spekter različnih strategij. Nekatere so zasnovane na principu 'od spodaj navzgor' in ustvarjajo pritisk na posameznike in posameznice, ki uporabljajo seksističen jezik, da spremenijo svojo prakso; druge pa na strategiji 'od zgoraj navzdol', pri kateri gre za pritisk na institucije, da uzakonijo spremembo v rabi seksističnega jezika (Mills, 2008, str. 83). Reforme jezikovnega načrtovanja so podrobno proučevali Ehrlich in King (1998), Frank (1985), Frank in Treichler (1989), Hellinger (1990) in Pauwels (1998) (Teso, 2010, str. 27).

Eno pomembnejših vprašanj, ki so ga v povezavi s spremembami v seksistični rabi jezika postavljale številne feministične jezikoslovke in jezikoslovci, je, ali oz. kako lahko izkoreninjenje jezikovnega seksizma spremeni položaj žensk in moških v družbi. Čeprav je

[135] Pauwels (2003) je poročala o feminističnih jezikovnih kampanjah v številnih državah (Nizozemska, Norveška, Nemčija, Španija, Kitajska, Tajska, Islandija, Litva, Italija, Poljska, Japonska), ki so kritizirale načine naslavljanja žensk, Hellinger in Bussmann pa sta uredili tri številke esejev na temo napredkov v jezikovnih strategijah teh držav (in številnih drugih).

strinjanje med feministi in femistkami o potrebi po izboljšanju položaja žensk nedvomno, pa pri vprašanjih jezika to strinjanje ni samoumevno (Irigaray, 1998, str. 119). Po eni strani vlada prepričanje, da bi morala biti družba v osnovi bolj enakovredna, čemur bo sledila tudi jezikovna enakost. T. i. posredni pristop (Blaubergs, 1978) predstavlja enega od treh ključnih načinov, na katere se je možno izogniti jezikovnemu seksizmu v angleškem jeziku. Tovrstno razmišljanje je podpirala Lakoff (1975) in druge jezikoslovke in jezikoslovci, ki so trdili, da spreminjanje jezika vedno sledi družbenim spremembam in da se jezik ne bo spremenil, dokler ne bodo te spremembe dosežene v družbi. V skladu s tem stališčem jezik zgolj odraža družbeno-kulturne vzorce (Lakoff, 1975), zato samo posegi v jezik niso smiselni. Nekatere druge avtorice in avtorji so trdili (na primer Spender, 1980), da lahko tudi sama raba seksističnega jezika krepi in ohranja diskriminacijo žensk, zato so verjeli, da bi lahko sprememba jezika sprožila družbene spremembe (Teso, 2010, str. 15). Spender (1980, str. 30) je bila do prvega vidika kritična, saj se ji je zdelo nesmiselno čakati, da se spremeni družba, tj. da se patriarhalni sistem poruši (sam od sebe), in upati, da bo to rušenje povzročilo spremembe v jeziku[136]. Sama je zavzemala deterministični pogled na odnos med jezikom in resničnostjo, po katerem naj bi spremembe v jeziku (npr. sprememba izraza, ki negativno zastopa in predstavlja ženske) vplivale tudi na spremembe v načinu razmišljanja (o ženskah). Ta pogled je imela večina feminističnih teoretičark in teoretikov, ki je izhajala iz nujnosti jezikovnih reform in iz domneve, da jezik ni nevtralno in transparentno sredstvo za predstavljanje realnosti. Poudarjali so, da jezik kodificira androcentrični pogled na svet (Ehrlich in King, 1998, str. 165), in verjeli, da raba jezika, ki ni seksističen, predstavlja bistveni del reševanja družbenega seksizma. Omeniti je treba tudi skupino feministov in feministk, ki je aktivno oporekala vsakršni preobrazbi slovničnih pravil, saj naj bi moški slovnični spol popolnoma zadostno uprizarjal jezikovno rabo – in prednost naj bi bila že v tem, da imajo ženske dostop do njega[137].

Poleg omenjenega posrednega pristopa k uveljavljanju neseksističnega jezika, je avtorica Blaubergs (1978) identificirala še dva pristopa (oba predstavljamo v naslednjem odstavku); prvi je neposredni pristop, ki uvaja potrebo po spolni nevtralizaciji (največji podpornici tega pristopa sta Miller in Swift (1972, 1976), ki sta bili tudi prvi jezikoslovki, ki sta zagovarjali potrebo po 'razspoljenju' (*desex*) jezika, drugi pa pristop spolne specifikacije, ki predlaga

[136] Pri tem je pogosto poudarjala, da je proces sprememb dialektičen. S tem je mislila, da več ko se bo spremenilo pomenov besed, bolj se bo spremenila družba in oslabilo semantično pravilo; bolj ko se družba in semantično pravilo spremenita, več bo sprememb v pomenih – tudi brez namernih intervencij (Spender, 1980, str. 31).
[137] Za razliko od praks nekaj stoletij nazaj, ko ženske niso smele uporabljati 'jezika moških'.

neposredno spremembo, in sicer poudarjanje ženskih oblik (imenovano tudi popolna feminizacija). Skrajni cilj slednje reforme je ukinitev/reforma obstoječega jezikovnega sistema z uvedbo generične ženske oblike namesto generične moške oblike (Teso, 2010, str. 26–27).

Eden od navidez najbolj enostavnih pristopov k jezikovnim spremembam je iskanje alternativ žaljivim ali negativnim izrazom, kar pa se v praksi izkaže za dolgotrajen proces, ki je sestavljen iz več različnih pogledov. V splošnem gre za menjavo izrazov za bodisi rabo spolno nevtralnega jezika ali rabo neseksističnega jezika. Pri **spolni nevtralizaciji**[138] uporabimo enak izraz za označevanje žensk in moških; v tem primeru so spolno specifični izrazi odstranjeni iz rabe (Pauwels, 2003, str. 557). Primer tega je nadomeščanje moških izrazov (*police man*) z izrazi, ki niso označeni s spolom (*police officer*) (Sczesny, Formanowicz in Moser, 2016). Ta rešitev se izkaže primerna za jezike s spolno neoznačenimi samostalniki, kot sta npr. angleščina in nizozemščina, medtem ko v jezikih s slovničnim spolom takšen pristop pogosto ni smiseln, saj je lahko (namesto poudarjanja ženske in moške oblike) nevtralizacija način, ki upravičuje rabo moške oblike kot generične oz. 'spolno nevtralne' (Teso, 2010, str. 42). Strategija za nevtralizacijo spolov lahko vključuje tudi tako imenovano 'abstrakcijo spola', ker včasih priporoča uporabo abstraktnega izraza ali besede, da bi se izognili določitvi/opredelitvi spola v zvezi s specifičnimi samostalniki za ženske in moške (npr. v slovenščini *zdravniška stroka*, namesto *zdravniki in zdravnice*) (Šauperl, Dobrovoljc, Jeram in Gulič, 2018, str. 19). Strategija za nevtralizacijo spola je bila najpogosteje zagovarjana zaradi jezikovne izvedljivosti; njene predlagateljice in predlagatelji namreč trdijo, da ne posega v ekonomijo jezika (preprostejša je in ne povzroča stilističnih problemov, ki jih lahko povzroči neseksistična strategija) in da uporaba spolno nevtralnih izrazov odvrača pozornost od dimenzije 'spola'. Cilj strategije je torej ustvariti družbo, v kateri spol osebe nima pomena za njen družbeni ali poklicni status (Pauwels, 1998). Spender (1980, str. 30) je bila kritična do spolne nevtralizacije, ker naj bi bili podani predlogi za preoblikovanje besed mnogokrat nezadostni za zmanjšanje seksizma v jeziku. Primeri kot *chairperson* (namesto *chairman*) in *police officer* (namesto *policeman*) so bili le nekateri od poskusov uvedbe spolno nevtralnih izrazov (in premika stran od negativnih vredotenj, ki jih povzročijo ženski izrazi – več v poglavju 4.6.2), pri katerih se je izkazalo, da preprosta zamenjava samostalnika z drugo navidezno nevtralno besedo ni vedno mogoča ali učinkovita (primer besede *spaceman*, katero bi nadomestili z *astronaut*, vendar je tudi *astronaut* izraz, ki

[138] Nevtralizacija je pridobila številne sopomenke (npr. »*degendering*« – Romaine, 2001; '*desexualisation*').

je močno asociiran z moškimi, zato so se pojavili predlogi kot npr. *female astronaut*). Kritike so prihajale tudi na račun vzpostavitve prakse, v kateri je raba nevtralne oblike vezana na naslavljanje žensk, medtem ko se moška oblika še vedno ohranja in uporablja samo za naslavljanje moških (primer tega je izraz *chairperson*) (Sunderland, 2006; Teso, 2010, str. 44–45). Spender (1980, str. 30) je trdila, da spolna nevtralnost ne deluje, ker ne obstaja kot pomenska kategorija v družbi. Svet je, pravi, razdeljen na moškost in ženskost, pri čemer imajo ljudje obsesivno željo vedeti, ali je *chairperson* moški ali ženska (na podlagi česar naj bi potekalo pripisovanje pozitivnega ali negativnega pomena tej besedi/osebi). Irigaray (1995) je, na drugi strani, opozarjala na nevarnosti nevtralizacije slovničnega spola, ker lahko povzroči izničenje spolne razlike ali celo izključitve vsega spolnega na splošno iz kulture. Razveljavitev slovničnega spola bi, kot pravi, pomenilo veliko nazadovanje, zato je poudarjala pomembnost uveljavljanja enakih pravic do izražanja subjektivnosti, kjer »enako pomeni vsekakor različno, ampak z enako vrednostjo« (Irigaray, 1995, str. 67–68). Iz vidika, da nevtralnost vodi tudi k manjši vidnosti žensk v jeziku, so se mnogi strinjali, da je bolje vpeljati **spolno specifične izraze**, ki pa ne bodo nosili negativnih konotacij za ženske. Spolna specifikacija[139] temelji na ustvarjanju ženske vidnosti v jeziku, s sistematičnim in simetričnim označevanjem spola (Pauwels, 1998). Primer tega je hkratna raba moških in ženskih oblik[140] (kot izrecno omenjanje obeh spolov), zlasti v kontekstih, kjer je spol osebe neznan. Poleg izrecnega obojespolnega zapisovanja moških in ženskih oblik, ta pristop vključuje tudi oblike kot npr. on ali ona (angl. *he or she*), dodajanje končnice (v nemščini npr. *Lehrer/in* s poševnico ali z veliko začetnico npr. *LehrerIn*), tudi zapisovanje z oklepaji (npr. *Elektriker [in]*) (Teso, 2010, str. 45; Sczesny in drugi, 2016). Podobno velja tudi za jezike s slovničnim spolom, v katerih obstajajo samo spolno specifični izrazi, kljub temu pa se moške oblike uporabljajo kot generične za naslavljanje žensk in moških. Tudi (oz. predvsem) tam se zato poudarja pomembnost rabe obojespolnih oblik. Tovrstno nadomeščanje samostalnikov in zaimkov, s spolno bolj vključujočimi oblikami, ima velik vpliv na način, kako dojemamo ljudi (Mills, 2008, str. 84), na kar bomo še posebej opozorili na primeru trga delovne sile v naslednjem poglavju.

---

[139] Romaine (2001) je to poimenovala »*engendering*« ali »*regendering*«, Mucchi-Faina (2005) to opredeljuje kot 'načelo vidnosti' (angl. *visibility principle*), tj. stalno opozarjanje, da so ženske prisotne, celo ustvarjanje neologizmov, če ženska oblika besede ne obstaja.

[140] V jezikih s slovničnim spolom ta strategija zajema sistematično rabo ženskih pripon za (poklicne) samostalnike. Če (ženski ali moški) izraz ne obstaja, se priporoča oblikovanje novega izraza, ki bo lahko čez čas prešel v redno rabo.

Kljub dejstvu, da se o jezikovnem seksizmu pogosto govori kot o monološkem (enodimenzionalnem), preprostem vprašanju rabe besed za naslavljanje ljudi, pa je v resnici večdimenzionalen. Mills (2008, str. 44) je ugotavljala, da nobena od (omenjenih) jezikovnih alternativ seksistični rabi jezika ni (vedno) najbolj ustrezna za doseganje neseksističnih idealov, saj je jasno, da gre za zapleten proces. Pri tem, poudarja, se je treba zavedati, da jezik z jezikovnimi alternativami ne samo potrjuje in odraža, temveč tudi izpodbija ustaljeni niz prepričanj o ženskah in moških. Spender (1980, str. 31) se je, kljub svojemu pogledu, zavedala, da sta obe perspektivi enako pomembni in da sama zase, kot samostojna, nobena ne bo uspela rešiti problema.

Po mnenju nekaterih avtoric in avtorjev je ustreznost neseksistične strategije lahko odvisna tudi od vrste obravnavanega jezika. Nevtralizacija je zato, kot že omenjeno, priporočena zlasti za jezike z naravnim spolom (npr. Hellinger in Bussmann, 2001, za angleščino; norveščino; danščino) in za brezspolne jezike (npr. Engelberg, 2002, za finščino), saj se je v teh jezikih precej enostavno izogniti označevanju spola[141] (Sczesny in drugi, 2016). Vendar pa se vsi ne strinjajo s tem. Mills (2008, str. 85) pravi, da univerzalnega ujemanja med tipom jezika in ustrezno strategijo še ni. Pri tem navaja primere iz nizozemščine, ki nam pokažejo, da je nevtralnost dobra odločitev, medtem ko v angleščini spolna nevtralizacija ni tako učinkovita (saj samostalniki, ki naj bi bili nevtralni, v praksi še vedno bolj spominjajo na moške nanosnike). Nekateri jeziki z naravnim spolom so pristopili k jezikovni enakosti na povsem svoj način. Primer tega je pred kratkim vpeljan spolno nevtralni zaimek tretje osebe *hen*[142], ki je bil dodan obstoječim zaimkom za moške in ženske v švedščini. Zaimek opisuje osebe, katerih spol ni znan ali je nepomemben, in ljudi, ki se kategorizirajo zunaj spolne dihotomije (Gustafsson Sendén, Bäck in Lindqvist, 2015). Po drugi strani je feminizacija pogosteje priporočen pristop za jezike s slovničnim spolom, kot so nemški, španski, češki in italijanski jezik (Hellinger in Bussmann, 2001; Moser, Sato, Chiarini, Dmitrov-Devold in Kuhn, 2011), običajno v kombinaciji z nevtralizacijo, da bi se izognili preveč zapletenim stavčnim strukturam (Sczesny in drugi, 2016). Feminizacija je lahko v mnogo jezikih

[141] Vendar pa zgolj zamenjava besed z 'nevtralnimi' ne reši večjega problema, ki ga imajo ti jeziki. Glede na to, da besede v jezikih z naravnim spolom navadno ne izražajo spola neposredno, poteka povezovanje različnih besed z moškimi ali ženskami predvsem na podlagi stereotipov, ki so vključeni v miselne podobe bralk in bralcev (Oakhill, Garnham in Reynolds, 2005). Bistvo reform teh jezikov naj bi bilo torej v redefiniranju in ne zgolj preimenovanju sveta. Samodejno prevajanje seksističnega v neseksistični jezik lahko izpade površinsko, neučinkovito in včasih kontraproduktivno dejanje (Cameron, 1998b, str. 161–162). Zato je eden ključnih izzivov te jezikovne politike predvsem odstraniti na besede vezane stereotipne asociacije, ki ustvarjajo seksistično rabo jezika.

[142] Ta neologizem se je prvič pojavil leta 2012 v otroški knjigi, kjer je služil kot alternativa spolno označenima *hon* (ona) in *han* (on).

učinkovito orodje za doseganje večje vidnosti žensk v jeziku, hkrati pa lahko določena izvedba teh pristopov tudi izrecno potrjuje, da je moški norma (npr. *doctor* in *female doctor*). Pri feminizaciji se, kot smo omenili, kot problem pojavljajo tudi negativne konotacije, zato Mills (2008, str. 85) predlaga, da bi bila potrebna strategija za zamenjavo izrazov, ki so bili tradicionalno ženski in zato ne-prestižni, z izrazi, ki nosijo več prestiža. Pri tem, kot pravi, lahko pride do uporov, vsaj na področju poklicev, saj se narava teh zaposlitev ni spremenila, spremenil bi se samo izraz (Mills, 2008, str. 85–86).

Nekatere feministke in feministi so čutili potrebo po uvedbi novih izrazov (neologizmov), s katerimi bi opisali kritične poglede na konvencionalne družbene perspektive. Ti neologizmi naj bi služili definiranju izkušenj s feministične perspektive, v nasprotju s stereotipnimi ali konzervativnimi pogledi, ki trenutno prevladujejo (primeri oblikovanja novih izrazov: *date rape*, *sexual harassment*) (Mills, 2008, str. 86). Gre za ustvarjanje novih poimenovanj, ki so lahko po izvoru prevzete besede ali novotvorjenke. Nekateri novonastali izrazi so bili uspešno sprejeti v družbi ali med skupinami žensk, poroča Doyle (1998), in navaja primere pozitivnih rezultatov v družbenem boju proti diskriminaciji, katerih glavna naloga je bila odstranitev negativnih izrazov, ki so bili najpogosteje videni kot oznake (zamenjava *crippled* z *disabled*, *negro* z *black* itd.). Avtorica poudarja, da te novitete niso zares novosti – niso spoznanja, ki jih je ravnokar usvojila (naša) družba, ampak se je bilo potrebno za te spremembe boriti. Bile so del širšega gibanja (starejšega kot je izvor politične korektnosti), pri čemer je bil eden od ciljev, da bi se članom in članicam marginaliziranih skupin omogočilo, da sami opredelijo, kako želijo biti opisani s strani drugih (Doyle, 1998, str. 152). Kljub temu pa niso (bili) vsi neologizmi vedno sprejeti, kar se dogaja predvsem na račun izbire besed, ki je navadno preveč zaznamovana. Izrazi, ki izražajo jasno politično pozicijo (žensko-središčno ali feministično) mnogokrat doživijo odpor s strani določenih delov družbe, ki nimajo istih vrednot. Primer tega je (v prejšnjem poglavju omenjena) raba izraza *they*, namesto generičnega *he* (Mills, 2008, str. 87). Mnoge jezikovne novosti so bile sprva zasmehovane, ironizirane in uporabljane vulgarno, sčasoma pa so nekatere (čeprav ne vse) uspele pridobiti svoj prostor v jeziku, za kar so navadno najbolj zaslužne govorke in govorci, ki so to noviteto sprejeli (Kobal, 2015, str. 18–19).

V želji, da bi bolj eksplicitno opozorili na diskriminacijo v jeziku, so nekatere feministke in feministi ubrali bolj radikalno pot, s katero so želeli 'razbijati norme' in odkrito kršiti vzpostavljena pravila in dogovore jezikov (Pauwels, 2003). Gre za strategijo, imenovano popolna feminizacija, ki vzpostavlja rabo ženske oblike kot generične v generičnih kontekstih

(Teso, 2010, str. 46–47). Strategija je pridobila tudi druga poimenovanja, kot npr. 'strategija vidnosti' ali 'pozitivni jezik' (Pusch, 1990). Nemška feministična jezikoslovka Louise Pusch (1990) je bila ena glavnih zagovornic tega pristopa. V nemščini je postavila besedo *Frau* (gospa) za generični samostalnik in s tem nadomestilo za rabo moškega *Mann* (človek, moški) kot generičnega. Trdila je, da je takšna oblika enostavna, jasna in ne zahteva oblikovanja novih izrazov. Zdelo se ji je pomembno preobrniti pravilo[143], zato da bi tudi moški začutili posledice generične oblike (ki to ni) (Pauwels, 2008, str. 551). O podobnih primerih v angleščini, kjer so nekatere feministke uporabljale *she* kot generično obliko, poroča tudi Mills (2008, str. 88). Na začetku je takšna raba lahko nerodna, saj so bralke in bralci navajeni na rabo *she* kot spolno specifičnega izraza, vendar nas raba tega izraza na 'generični' način prisili v razumevanje in prepoznavanje tega, kako zelo spolno specifičen je generični *he*, pravi avtorica.

Ena od strategij sprememb seksističnega jezika je tudi preobračanje slabšalnih besed v besede s pozitivno noto. Sprememba rabe besede na ta način je možna samo tam, kjer je seksistični pomen vgrajen v določeno besedo ali strogo povezan s to besedo. Butler (1997) je razumela ta pristop kot bolj produktivnega od iskanja in oblikovanja novih izrazov, ki bi nosili nove pomene. Ta od nas zahteva, da ločimo besede in z njimi povezane pomene, in sicer s posredovanjem v smisel besed in z ustvarjanjem novih pomenov ali asociacij za nekatere besede (*counter-speech*) začnemo spreminjati same mehanizme, iz katerih izvira raba diskriminatornega jezika. Vendar pa je to možno, kot opozarja Mills (2008, str. 89), le za primere očitnega zmerjanja, ne pa tudi ko govorimo o posrednih oblikah jezikovnega seksizma.

4.5.1 Nasprotovanje spremembam v seksistični rabi jezika

Nasprotovanja jezikovnim spremembam so se pričela razvijati sočasno s prvimi obravnavami spola in jezika, predvsem pa, ko so začeli nastajati konkretni predlogi za jezikovne spremembe. Predlogi jezikovnih sprememb so bili deležni negativnih odzivov sprva v jezikovni stroki (Stanley, 1982, str. 842; Hellinger in Pauwels, 2007, str. 654; Teso, 2010, str. 97). Na podlagi prvih argumentov, ki so se v šestdesetih in sedemdesetih letih pojavljali kot nasprotovanje uvajanju neseksistični rabi jezika, sta avtorici Stanley (1982) in Blaubergs

[143] Nemške feministke so imele predloge tudi za rabo nevtralnega *das* (*student*), ko se naslavlja skupine, katere sestavljajo ženske in moški pa tudi izpeljave moških izrazov na način, kot velja izpeljevanje ženskih izrazov (npr. *Fraulein* – mlada ženska; vnašanje končnice *-lein* v moško obliko *Herrlein*).

(1980), med prvimi identificirali več kategorij najpogostejših nasprotovanj. Njuni kriteriji[144] so v marsikateri točki skupni, kljub temu pa med njimi najdemo tudi nekaj razlik. Med skupne značilnosti spada obravnava (seksističnega) jezika kot trivialnega, kjer problem seksističnega jezika ni obravnavan kot 'pravi' problem. Ta problem naj bi ustvarile feministke, ki 'ne vedo o čem govorijo'. Poudarjena je osredotočenost na pomembnejše vidike in krivice, ki se dogajajo v družbi in v svetu oz. usmerjenost na vsebinske probleme enakosti spolov, kot je npr. enako plačilo za enako delo. Na podlagi teh vidikov so se v devetdesetih letih prejšnjega stoletja razprave o seksizmu v jeziku pričele (v medijih) tesno povezovati s politično korektnostjo, zaradi katere so postale nekatere jezikovne spremembe predmet ironičnega posmehovanja in poudarjanja absurdnosti[145] (Longley, 2019; Mills, 2008). Drugi sklop argumentov, ki ga Stanley (1982) poimenuje »zanikanje«, Blaubergs (1980) pa »seksistični jezik ni seksističen«, obravnava idejo, da je jezik sam po sebi nevtralen in da so govorke in govorci tisti, ki uporabijo jezik na seksističen način, zato ker imajo seksistične predpostavke (Stanley, 1982) oz. da zagovorniki in zagovornice sprememb napačno interpretirajo jezik kot seksističen, ki pravzaprav to ni (Blaubergs, 1980). Po mnenju teh nasprotnic in nasprotnikov jezikovnih sprememb bi bilo zato potrebno spremeniti človekove predpostavke in ne jezik. S tem se povezujejo argumenti negativnosti (Stanley, 1982), po katerih ideji o seksizmu v jeziku ni nujno nasprotovano, vendar je seksizem v jeziku viden kot posledica seksizma v družbi, zato bi se morali posvetiti spremembam v družbi, katerim bo sledil tudi jezik s svojimi spremembami. Nasprotnice in nasprotniki naj bi se z rabo neseksističnega jezika čutili 'prisiljene' v novo rabo jezika, zato so jezikovne spremembe videli kot kršitev svobode govora (Blaubergs, 1980) oz. kot cenzuro (Stanley, 1982). Vezano na to je Stanley (1982), pod kategorijo argumentov »kreativnosti« zaznala med nasprotnicami in nasprotniki prepričanje, da tudi če obstajajo seksistični izrazi, je zahtevati od ljudi, da jih ne uporabljajo, omejevanje vseh bogatih možnosti, ki jih angleški jezik ponuja za izražanje. S tem naj bi bila omejena tudi kreativnost izražanja. Obe avtorici sta med argumenti zaznali navajanje številnih razlogov, zakaj je jezik pretežko spremeniti, saj naj bi bile vse njegove alternative 'nerodne', 'predolge' in 'ne zvenijo prav'. Blaubergs (1980) je te argumente imenovala »spremembe so nepraktične, preveč kompleksne, neizvedljive ali kakršne koli že«, Stanley (1982) pa »estetika«, saj je v argumentih zaznala tudi pritoževanje nad pomanjkanjem estetske privlačnosti neseksističnega jezika, kjer so nasprotnice in nasprotniki

[144] Blaubergs (1980) je argumente zbrala v osem skupin, Stanley (1982) pa v šest.

[145] V sklopu tega so bila izpostavljena provokativna vprašanja, ali je treba uporabiti izraz *manhole cover* ali *personhole cover* in ali je sprejemljivo govoriti o *črni kavi* in *črni tabli*. Razširile so se tudi šale na temo *vertically challenged* oseb (kot sinonim za nizke/majhne osebe).

zavračali spremembe v jeziku tudi v imenu 'okusa'. Blaubergs (1980) je poleg navedenih argumentov zaznala še štiri kategorije, ki jih Stanley (1982) ni zajela. To so argumenti »sklicevanja na avtoriteto«, kjer igrajo slovarji in jezikoslovna stroka ključno vlogo pri določanju/zaviranju sprememb v jeziku; »medkulturni« argumenti, kjer gre za povezovanje kazalnikov enakopravnosti spolov in seksističnosti jezika v neki družbi ali državi z namenom dokazati, da med družbo in jezikom ni neposredne povezave; argumenti »etimologije besed«, ki se sklicujejo na zgodovinsko ustreznost rabe določenih izrazov kot pravilnih (zagovarjanje moške oblike kot generične na podlagi historične pravilnosti) in argumenti »uničenje zgodovinske pristnosti in literarnih del«, pri katerih gre za poudarjanje uničenja pristnosti, čistosti in elegance v primerih spreminjanja pomembnih del zaradi uvajanja jezikovnih sprememb.

Večina vseh predstavljenih argumentov nasprotnic in nasprotnikov neseksistične rabe jezika je bila skozi čas bodisi obrazložena/odgovorjena bodisi zavrnjena[146], kar pa ne pomeni, da so ti argumenti tudi izginili.

4.6 (Ne)seksistični jezik na trgu delovne sile

O pomembnosti neseksističnega jezika, ki se izogiba rabi besed ali besednih zvez, ki izražajo predsodke in stereotipne ali diskriminatorne poglede na določene ljudi ali skupine, je bilo že veliko povedanega v prejšnjih poglavjih. Pričujoče poglavje je namenjeno uporabi teh izsledkov na področju trga delovne sile, kjer igra jezik pomembno vlogo v postopkih zaposlovanja, nagrajevanja in napredovanja. Ker je raba jezika družbeno dejanje, je vključena v isto sociokulturno matrico, ki podpira spolne predsodke v delu, ki ga opravljamo, plačah, ki jih prejemamo, pričakovanjih, ki jih imamo do sebe in drugih itd. (McConnell-Ginet, 1998, str. 199). To je pomemben okvir za razumevanje vloge spola, ki z jezikovnimi praksami vpliva na neenake možnosti za oba spola na trgu delovne sile. Jezikovni seksizem na trgu delovne sile je tudi eden najbolj vidnih (kot rezultat poseganja žensk na 'moški' teritorij), zato so se mnoge (prve) jezikovne reforme izvajale ravno na tem področju (npr. UNESCO) (Mills,

[146] Med te spadajo tudi argumenti, da so besedila, zapisana v neseksistični obliki, težavna za razumevanje (Parks in Roberton, 1998), kar so ovrgle empirične raziskave. Te so pokazale, da kakovost besedila (Rothmund in Christmann, 2002) ni trpela, ko so besedila v neseksistični obliki primerjali z besedili, v katerih je prevladoval zapis v moški generični obliki. Razlik niso našli niti v berljivosti niti v estetski privlačnosti besedila (Blake in Klimmt, 2010).

2008, str. 78). K najbolj očitnim znakom jezikovne neenakosti štejemo poklicno terminologijo (poklicna poimenovanja) (European Parliament, 2003).

Jezikovne strukture, ki so del jezikovnih predstav, so odraz asimetrij, ki posredujejo stereotipe (Stahlberg in drugi, 2007, str. 163). Gre za princip, katerega razumevanje izvira iz družbenih, pa tudi kognitivnih procesov. Možgani interpretirajo realnost prek simbolov in ne prepoznajo, kaj je 'resnično' in kaj ne. Program za kodiranje in odkodiranje teh simbolov je zastavljen v jeziku, ki ga uporabljamo. Kaj vidimo v svetu okoli nas, je zato v veliki meri odvisno od načel, ki smo jih vkodirali v naš jezik (Spender, 1980, str. 140). Poznavanje in naslavljanje kognitivnih predstav o spolu je ključno za povezovanje spolnih stereotipov in ostalih spolno-vezanih jezikovnih vsebin ter slovničnih posebnosti, saj vpliva na oblikovanje predstav o spolnih karakteristikah posameznikov in posameznic. Predstave se vežejo na pričakovano prevzemanje vlog po spolu in 'spolno primerno' zapolnitev posameznih družbenih, pa tudi delovnih področij (Garnham, Oakhill, Von Stockhausen in Sczesny, 2016, str. 6–7). Način, na katerega je spol jezikovno predstavljen, je torej pod vplivom jezikovnega spolnega reda in 'spolnega vrednotnega sistema', ki prevlada v določeni govorni skupnosti. Tudi obratno, jezikovne strukture pripomorejo h gradnji in ohranjanju tega vrednotnega sistema (Stahlberg in drugi, 2007, str. 163). Iz tega sledi, da če je eden od principov, ki je vkodiran v jezik, seksizem, bo to vidno tudi v zaznavanju realnosti kot takšne (Spender, 1980, str. 140–141).

Mnoge raziskave so dokazale, da so informacije o spolnih stereotipih, povezanih s poklici, vključene v predstavo o pomenu besed, ki označujejo te poklice, in se aktivirajo takoj, ko se srečamo s takšno besedo (Siyanova-Chanturia, Warren, Pesciarelli in Cacciari, 2015, str. 11). Raba izrazov, ki so predstavljeni kot 'ženske' ali 'moške besede', oz. dejanska raba moških in ženskih slovničnih oblik ima (lahko) vpliv na zaposlovanje moških in žensk v določenih poklicih oz. področjih.

Več študij, predvsem iz Severne Amerike, se je osredotočalo na subtilne dejavnike oglasov za zaposlitev, ki delujejo tako, da odvrnejo ženske od prijave. Med temi so raziskovalke in raziskovalci prepoznali rabo 'moškega načina' ubesedovanja pogojev za delo, ki prednostno poudarja konkurenco, zavrača pomen pripadnosti organizaciji in je dvoumna v opisih delovnih mest. Med te dejavnike spada tudi raba 'moških' besed, tj. besed, ki se stereotipno bolj ujemajo z moškimi kot ženskami (Flory, Leibbrandt in List, 2014). Gaucher, Friesen in

Kay (2011) so raziskovali, ali se v oglasih za zaposlitev na pretežno 'moških' delovnih področjih pojavljajo 'moške' besede (npr. tekmovalen, agresiven) in ali lahko zgolj prisotnost teh besed odvrne ženske od prijave na delovna mesta na tem področju. Rezultati so pokazali, da oglasi za zaposlitev na maskuliniziranih področjih tudi dejansko vsebujejo več 'moškega' besedišča kot oglasi s področij, kjer prevladujejo ženske. Vključitev bolj stereotipno 'moških' besed v oglasih za maskulinizirana delovna mesta ustvari tudi podobo o določenem delu, ki je za kandidatke manj privlačno (raziskave so pokazale, da se kandidatke ne odločijo za prijavo zaradi pomanjkanja občutka pripadnosti organizaciji in manj zaradi njihove domnevne nekompetentnosti) (Menegatti in Rubini, 2017; Das in Kotikula, 2019, str. 21).

Nekateri zaposlitveni oglasi tudi povsem očitno z rabo jezika nakazujejo preference do določenega spola, kar spolno segregacijo na trgu dela le še dodatno poglablja. Študija v Indiji, ki je v analizo vključila več kot 800.000 oglasov za zaposlitev s spletnega mesta, je pokazala, da je bilo objavljenih blizu 40 % delovnih mest, na katerih je izrecna raba jezika narekovala prednost določenemu spolu pri zaposlitvi; največ takih pa je bilo možno najti za osnovna, strojna, storitveno-prodajna in pisarniška delovna mesta. Dela, na katerih so bile pričakovane ali zaželene ženske, so nudile slabše pogoje, razen pisarniškega dela. Moški so bili na splošno želeni za delovna mesta, ki zahtevajo več izkušenj, prodajna delovna mesta, strojna delovna mesta in dela, ki zahtevajo le osnove veščine, ženske pa v službah, povezanih s storitvami, pisarniška delovna mesta ter gospodinjska in negovalna delovna mesta (Chowdhury, Areias, Imaizumi, Nomura in Yamauchi, 2018) (Das in Kotikula, 2019, str. 21).

Jezik tako podpira spolne predsodke pri zaposlovanju, hkrati pa ima moč, da z rabo ustreznega jezika v zaposlitvenih procesih tudi okrepi premajhno zastopanost žensk v tradicionalno moških poklicih. Vsebinska analiza priporočil za zaposlitev na fakultetah (za več glej LaCroix, 1985; Watson, 1987) je razkrila rabo 'ospoljenih' besed, ki opisujejo ženske na drugačen način kot moške. Priporočila za moške so tako vsebovala zelo neposredne pridevnike, na primer vrhunski, izjemen in izstopajoč, vključevala so tudi več besed, ki so se povezovala s konkretnim delom v raziskovanju (npr. njegova raziskava, njegove sposobnosti), v nasprotju s priporočili žensk, ki so poudarjala bolj vidike usposabljanja (objektivna merila niso pokazala razlike med spoloma v kvalifikacijah) (Trix in Psenka, 2003). Madera, Hebl in Martin (2009) so ugotovili tudi, da se v priporočilih za ta delovna mesta uporabljajo stereotipne značilnosti, na način, ki diskriminira ženske kot kandidatke. Ženske opisujejo pridevniki, kot so prijazna, ustrežljiva, naklonjena, topla, prijazna, medtem ko so bili moški pogosteje opisani kot siloviti, neodvisni, samozavestni, intelektualno

sposobni, ambiciozni. Poleg tega so priporočila, napisana za ženske, vsebovala več izrazov, povezanih z družino (oz. njihovo vlogo žene, matere), medtem ko so bila priporočila za moške sestavljena iz bolj objektivnih izrazov, kot so zaslužiti, misliti, vedeti, narediti. V drugi raziskavi so Madera in drugi (2009) te učinke povezali in ugotovili, da so imeli manjšo možnost za zaposlitev tisti, ki so imeli v priporočilu zapisane skrbstvene in sodelovalne izraze, kot pa tisti, ki so bili opisani z objektivnimi izrazi (tudi število teh izrazov vpliva na razmerje med spolom prijavitelja oz. prijaviteljice in možnostjo zaposlitve) (Menegatti in Rubini, 2017).

Poleg prisotnosti 'ženskih' in 'moških' besed so številne študije dokazale, da ima tudi slovnični spol, v katerem je zapisan naziv poklica ali delovnega mesta, zelo pomemben vpliv na zaznavanje oseb kot članov ali članic določenih poklicnih skupin in da so alternativne neseksistične rabe jezika, kot so besedni pari oz. obojespolna poimenovanja (npr. predsednik in predsednica), delitvene oblike (predsednik/-ica) ali nevtralizacija (npr. oseba, ki vodi državo), sposobne prekriti moške pristranskosti, ki bi sicer naredile ženske v jeziku nevidne (Merkel, 2013, str. 21). Kako so bile te ugotovitve potrjene, bomo pojasnili v naslednjem poglavju.

4.6.1 Učinki jezikovnih alternativ na zaznavanje žensk in moških v poklicnih vlogah

Uvedba zakonodaje o enakih možnostih na trgu delovne sile v zadnjih tridesetih letih je povzročila potrebo po pregledu jezika, ki se uporablja v pogodbah o zaposlitvi in prostih delovnih mestih, da bi odpravili predsodke, stereotipe o spolnih vlogah in nevidnost žensk na določenih področjih (Teso, 2010, str. 2). V tem poglavju bomo predstavili izsledke analiz učinkovanja različnih oblik, ki so bile vzpostavljene kot alternative za doseganje večje jezikovne enakosti. Čeprav je enakost spolov del številnih politik[147] na področju zaposlovanja, so oglasi za zaposlitev še vedno pogosto zapisani v moški obliki, kar je bilo dokazano na primeru oglasov za zaposlitev v časopisih številnih držav (Italija: Mucchi-Faina, 2005; Švica, Avstrija, Poljska in Češka: Hodel, Formanowicz, Sczesny, Valdrova in von Stockhausen, 2017), tudi pri nas (glej Kozmik in Jeram, 1995, str. 62–64; Salecl, 2003, str. 64; Robnik, 2016, str. 73). Vprašanje o vplivu jezikovne oblike, uporabljene v oglasu za zaposlitev, na motivacijo posameznic za prijavo na to delovno mesto, je pomembno in ga moramo raziskovati (Merkel, 2013, str. 19, 28).

[147] Več o politikah v poglavju 6.4.1.

Vpliv jezikovnih oblik na miselne predstave je bil merjen s pomočjo različnih eksperimentalnih metod, ki jih bomo podrobneje predstavili v nadaljevanju. Večina raziskav o kognitivnih učinkih je zasnovana po istem principu, tj. da predstavi udeležencem in udeleženkam stavke, ki so v (moški) generični obliki (z rabo besed kot npr. *he, they, mankind, men*) ali v nevtralni jezikovni obliki (npr. *she or he, s/he; women and men; human being; person*). Nato se udeležence in udeleženke prosi, da izvajajo različne naloge, na primer ugibajo spol opisanih oseb, narišejo ali izberejo slike, ki predstavljajo moške in/ali ženske, se odločijo, ali se besedilo lahko nanaša na ženske, pišejo zgodbe o opisanih osebah in tako naprej. Rezultati takšnih raziskav so pokazali, da ko so udeleženke in udeleženci odgovarjali na vprašanje, ki je bilo zapisano v generični obliki (»Kdo je vaš najljubši glasbenik?«, »Prosim, poimenujte tri športnike«), so povezovali te vloge s pretežno moškimi predstavniki, kar se je kazalo v njihovih odgovorih. Več žensk je bilo omenjenih, ko se je, namesto moške generične oblike, uporabljala kombinacija moških in ženskih besednih parov (npr. v nemščini: *Musiker*$_{\text{MASC}}$/*Musikerinnen*$_{\text{FEM}}$, *Sportler*$_{\text{MASC}}$/*Sportlerinnen*$_{\text{FEM}}$) (za pregled glej Sczesny in drugi, 2016; Stahlberg in drugi, 2007), predvsem na področjih, kjer je žensk občutno manj kot moških (Menegatti in Rubini, 2017).

Raba moške generične oblike v zaposlitvenih oglasih je problematična predvsem zaradi tega, ker generična oblika ne prikazuje žensk in moških kot enakovrednih človeških bitij (Ng, 2007). V miselnih predstavah namreč vzbuja moško pristranskost, pri čemer si bralke in bralci (oz. poslušalke in poslušalci) pogosteje ustvarijo predstave o moških kot o ženskih predstavnikih oz. predstavnicah določene družbene in poklicne skupine (Stahlberg in drugi, 2007). Te ugotovitve podpirajo idejo, da si bralci in bralke jezikov s slovničnim spolom moško obliko razlagajo kot specifično, vsaj v okoliščinah, ko nobena druga jezikovna ali nejezikovna informacija ne kaže drugače. Medtem ko je bil odnos med ženskim nazivom in moškim nazivom pogosto analiziran, pa so se raziskave na začetku redkeje dotaknile vprašanja učinkovanja odnosa med moškim nazivom in besednim parom na dojemanje poklicnih skupin (Vervecken in drugi, 2015, str. 3). Te so Vervecken in drugi (2015) raziskovali na mladostnikih in mladostnicah in ugotovili, da raba moških poklicnih nazivov vodi v omejeno in ekskluzivno dojemanje in asociacije o poklicih, medtem ko raba besednih parov sproži bolj spolno enakovredne miselne predstave.

Gygax, Gabriel, Sarrasin, Oakhill in Garnham (2008) so pokazali, da si bralci in bralke pri informacijah o družbenih in poklicnih skupinah vedno oblikujejo miselno predstavo o spolu,

ki naj bi to vlogo prevzemal, ta pa lahko temelji na slovničnem spolu, kot je primer v jezikih s slovničnim spolom[148], npr. v francoščini in nemščini (tj. moška oblika, ki naj bi si jo razlagali kot generično obliko), ali na stereotipnih informacijah, kar je značilnost jezikov z nevtralnim spolom, npr. angleščine[149]. V primerih, ko sta prisotni obe jezikovni informaciji, pa lahko slovnični spol celo prevlada nad razširjenimi stereotipi. Vzemimo za primer poklicne stereotipe, na podlagi katerih ljudje povezujejo, na primer, voznike tovornjakov in inženirje z moškimi, učiteljice v vrtcih ali socialne delavke pa z ženskami (glej Kennison in Trofe, 2003; Irmen, 2007, za ocene stereotipnosti poklicev v angleščini in nemščini). Na primeru nemškega jezika so nekatere avtorice in avtorji (Irmen in Roßberg, 2004; Braun, Sczesny in Stahlberg, 2005) pokazali, da čeprav so ti stereotipi zelo močni v ustvarjanju podobe o posameznikih in posameznicah znotraj poklicev, je lahko njihov vpliv zmanjšan ali celo izničen oz. prekrit z zapisom določenega poklica v (moški ali ženski) slovnični obliki. To je potrdila tudi raziskava Gabriela in sodelavcev (2008), v kateri se je izkazalo, da je moška oblika vodila k moški pristranskosti[150] tudi v primerih, ko bi spolni stereotipi narekovali drugače. Za primer so vzeli stavek, ki vsebuje poklicno vlogo, ki velja za stereotipno ženski poklic, tj. socialna delavka, in ga nadaljevali s stavkom, ki predvideva, da so svetovalne delavke ženske (»*The social workers left the lecture hall – All the women carried booklets containing the training materials*«). Drugi stavek torej ne bi smel povzročiti presenečenj – in v angleškem jeziku jih ne. Ko so v prvem stavku namesto ženske oblike uporabili moško slovnično obliko kot generično (ki v jezikih s slovničnim spolom velja kot nevtralna), je postal drugi stavek neskladen s prvim. Slovnični spol ima močan vpliv na

[148] V jezikih s slovničnim spolom je spol osebe v besedilu pogosto predstavljen z obliko, ki izrecno določa spol osebe z morfološko žensko ali moško obliko samostalnika. Tako v nemščini stavek »*Die Sängerin* (ženska oblika) *hatte sich erkältet*« (pevka se je prehladila) nedvoumno omenja osebo ženskega spola. Carreiras in drugi (1996, eksperimenti 2–4) so pokazali, da je v španščini, v povezavi z miselnimi predstavami ob branju stavkov, prisoten boj za prevlado med slovničnim spolom samostalnika in stereotipnim spolom samostalnika, npr. *La carpintera*, mizarka (stereotipno moški spol/vloga, ženska oblika samostalnika), *El carpintero*, mizar (Garnham in drugi, 2012).

[149] V angleščini so spolne predstave za določene družbene ali poklicne vloge pod vplivom spolnih stereotipov (npr. Carreiras in drugi, 1996; Kennison in Trofe, 2003; Sturt, 2003). S pomočjo paradigme ocenjevanja stavkov (Tanenhaus in Carlson, 1990), v kateri morajo udeleženci in udeleženke presoditi, ali je stavek smiselno nadaljevanje prejšnjega besedila, so Garnham, Oakhill in Reynolds (2002) na primer ugotovili, da so imele udeleženke in udeleženci največ težav (in za to porabili največ časa) pri obdelavi stavkov, ki so bili neskladni s stereotipnim spolom družbenih ali poklicnih vlog v prejšnjem delu besedila. V poznejši študiji Oakhill, Garnham in Reynolds (2005) so udeležence prosili, naj presodijo, ali lahko dve besedi (npr. *uncle* in *nurse*) veljata za isto osebo. Ugotovili so, da so bile pri poskusih, v katerih so bili udeleženci in udeleženke posebej opozorjeni na stereotipiziranje, njihove mentalne podobe kljub temu še vedno stereotipne, čeprav v manjši meri (Garnham in drugi, 2012).

[150] V jezikih s slovničnim spolom, na primeru nemškega in francoskega jezika, v primerjavi z jezikom z naravnim spolom, kot je angleščina.

zaznavanje in obdelovanje informacij, tudi ko je v nasprotju s stereotipnimi pričakovanji (Merkel, 2013, str. 21).

Številne raziskave so pokazale, da so moške oblike manj vključujoče do žensk v primerjavi z neseksističnimi alternativami (Merkel, 2013, str. 21). Učinkovanje slednjih sta v zgodnjih raziskavah ugotavljala Bem in Bem (1973), ki sta se osredotočila na analizo poklicnih nazivov v oglasih za zaposlitev. Rezultati so pokazali, da so bile ženske mnogo bolj motivirane za prijavo na delovno mesto, ko je bilo to v zaposlitvenem oglasu zapisano v spolno nevtralni obliki (npr. *Lineperson*) ali v ženski obliki (npr. *Linewoman*), kot če je bilo zapisano v moški obliki (npr. *Lineman*). Novejše raziskave so pokazale tudi, da raba zaimkov moškega spola, ki se uporablja za opisovanje idealnih kandidatov ali kandidatk za prosta delovna mesta (opisovanje kriterijev v oglasu, navajanje, koga želijo zaposliti), zmanjšuje motiviranost žensk za prijavo, pa tudi občutek pripadnosti in identifikacije z delovnim okoljem in delovnim mestom, v primerjavi z oglasi, ki so bili zapisani z besednimi pari (*he or she*) oz. nevtralni zaimki (Stout in Dasgupta, 2011). Ženske so čutile tudi, da imajo večje možnosti za pridobitev delovnega mesta, če je bil oglas zapisan v ločevalni obliki (npr. zdravnik/-ica), kot če je bil samo v moški obliki. Ta subjektivni občutek (da imajo možnost pridobiti zaposlitev) pa je vplival tudi na njihovo pripravljenost, prijaviti se na razpis (Merkel, 2013, str. 35). Slednje je podrobneje raziskovala Merkel (2013) na primeru italijanskega jezika. Ugotovila je, da so ženske izkazale večjo motivacijo za prijavo na oglas za poletno delo, če je bilo zapisano v obeh oblikah, kot če je bilo samo v moški. Obojespolne oblike naj bi tako naslavljale pretežno ženske, medtem ko naj bi moške oblike nagovarjale moške. Tudi delitvena oblika je bila sprejeta kot spodbudna za prijavo kandidatk na delovno mesto (Merkel, 2013, str. 35).

Horvath in Sczesny (2016) sta ugotavljali, da vplivajo jezikovne oblike tudi na samooceno primernosti za zaposlitev, predvsem za vodilne položaje, ne pa tudi za položaje z nižjim statusom. V njuni raziskavi so kandidatke pri prijavljanju na položaje z visokim statusom čutile, da so manj primerne kandidatke, če je bil oglas zapisan zgolj v moški obliki. Ta učinek je bil manjši za moško obliko z dodano oznako m/ž in neobstoječ, ko je bil uporabljen besedni par. V slednjem primeru so se ženske čutile kot enako primerne kandidatke, kot so se počutili moški (kot rečeno, istih rezultatov nista dobili za nižje položaje). To so potrdile tudi raziskave o vodstvenih položajih v sferi politike (Braun in drugi, 2005; Vervecken, Hannover in Wolter, 2013). Verjetnost imenovanja žensk kot možnih kandidatk za mesto kanclerke v Nemčiji je bilo namreč močno odvisno od slovničnega spola besede kancler (Stahlberg in

Sczesny, 2001). Ko je bila v rabi moška oblika (*Kanzler*), je manj anketirancev in anketirank predlagalo političarke, v primerjavi s kombinacijo moške in ženske oblike *Kanzler oder Kanzlerin* (kancler ali kanclerka).

Ugotovitev, da so jezikovne oblike v oglasih vplivale na oceno primernosti le za najvišje položaje na trgu delovne sile in ne za nižje, je v skladu z ugotovitvami drugih raziskav, ki to dejstvo razlagajo s povezovanjem najvišjih delovnih področij kot tradicionalno 'moške' sfere (Eagly in Carli, 2007; Eagly in Karau, 2002; Koenig, Eagly, Mitchell in Ristikari, 2011). O vplivu jezikovnih oblik na ocene sposobnosti/primernosti kandidatov in kandidatk pa so analize še nedorečene. Nekatere raziskave te vplive zanikajo (npr. Merkel, Horvath, Maass in Sczesny, 2012a), spet druge (npr. Formanowicz in drugi, 2013) dokazujejo, da so kandidatke za službo, ki so predstavljene z ženskim poklicnim nazivom, ocenjene kot manj kompetentne, v primerjavi s kandidati in kandidatkami z moškim nazivom.

Če upoštevamo, da se poklici, ki so predstavljeni v moški obliki, tudi dojemajo kot bolj moško področje, in tisti, ki so predstavljeni z moško in žensko obliko, delujejo bolj uravnoteženo po spolu (Braun in drugi, 2005; Merkel in drugi, 2012a), ter da se ženske počutijo manj primerne za delovna mesta, ki so označena z moško obliko (Bem in Bem, 1973; Gaucher in drugi, 2011; Heilman, 2012), lahko sklepamo, da uporaba ženskih in moških besednih parov nasprotuje 'maskuliniziranemu' statusu (ali položaju) na vodilnih delovnih mestih. Pri tem velja pravilo, da bolj ko je poklic 'moški' – bodisi zaradi delovnih odgovornosti (Gaucher in drugi, 2011), besednega opisa delovnega mesta (Bem in Bem, 1973), deleža moških v tem poklicu (Cejka in Eagly, 1999) ali ravni oz. funkcije položaja v organizaciji, manj se bo ujemal z ženskami (oz. bolj bodo ženske dojemane kot neustrezne za ta poklic) (Heilman, 2012) (Horvath in Sczesny, 2016, str. 316, 323).

Besedilo oglasa za zaposlitev ne vpliva samo na možne potencialne prijavitelje ali prijaviteljice, temveč tudi na kadrovike in kadrovice oz. na osebje, ki je odgovorno za izbor kandidatov in kandidatk. Merkel in drugi (2012a) so dokazali, da so ženske v poklicnih vlogah (npr. odvetnice), opisane z ženskim nazivom, ocenjene kot bolj 'tople'[151] v primerjavi s tistimi, ki so opisane z moškim nazivom. Na primeru kadrovanja in izbire primernih

[151] Na podlagi modela SCM (*stereotype content model*) (Fiske, Cuddy, Glick in Xu, 2002; Fiske, Cuddy in Glick, 2007; Fiske, 2011), sta toplina in kompetence dve univerzalni dimenziji, ki vodita dojemanje ljudi o drugih.

kandidatov in kandidatk za zaposlitev sta Horvath in Sczesny (2013) ugotovili tudi, da so se odločevalke in odločevalci pri zapisu zaposlitvenega oglasa v moški obliki odločno zavzeli za fenomen *think manager–think male*, ki daje prednost moškim pred ženskami v postopkih prijavljanja za vodilne delovne položaje (Merkel, 2013, str. 27). Kandidatke naj bi veljale za manj primerne za ugledne visoke položaje kot moški, ko je v rabi moška oblika poklica oz. naziva, čeprav so ocenjeni kot enako kompetentni. Po drugi strani pa so kandidatke in kandidati ocenjeni kot podobno primerni za vodilne položaje z visokim ugledom, kadar se uporabljajo obojespolne oblike (Horvath in Sczesny, 2016). Jezikovne oblike močno vplivajo tudi na mnenja otrok in mladostnikov o poklicih in njihovih poklicnih interesih. Ti so bolj enakomerno pripisovali možnosti za uspeh žensk in moških v poklicih, če so bili ti zapisani v ženski in moški obliki hkrati (Vervecken in drugi, 2015). Ko so bili poklici predstavljeni z obojespolnimi oblikami, so otroci ocenjevali nosilke zaposlitev v tipično 'moških' poklicih kot bolj uspešne, hkrati pa se je povečalo zanimanje deklet za tipično 'moške' poklice (Vervecken in drugi, 2013). Podobno je pokazala raziskava avtorjev McConnell in Fazio (1996) na primeru moških končnic (npr. *Chairman*), ki so pritegnile pripisovanje več tipično 'moških' značilnosti ljudi, primernih za zasedanje tega delovnega mesta (npr. racionalen), kot izrazi, ki nosijo končnico -oseba (npr. *Chairperson*) ali so brez končnice (npr. *Chair*).

Poleg moške generične oblike in besednih parov, se v mnogih oglasih za delo pojavljata še dve obliki, prej omenjena delitvena oblika in moška oblika z oznako (m/ž), ki naj bi označevala 'moške/ženske' v ustreznem jeziku (Horvath in Sczesny, 2016, str. 318). Ta različica (m/ž) je bila razvita posebej za področje oglasov za delovna mesta, kot priporočilo Evropskega parlamenta (2008) za uporabo spolno občutljivega jezika in kot nadomestek za zgolj moško obliko (Horvath in Sczesny, 2016, str. 323). Kljub temu pa obstajajo številni dvomi, da je lahko ta oblika enako učinkovita kot besedni pari. Glavni dvom se navezuje na dejstvo, da se bralka ali bralec najprej sreča z moško obliko in nato naknadno prejme (minimalni) jezikovni dražljaj, ki naj bi opozarjal na vključitev žensk v tem kontekstu (Horvath in Sczesny, 2016, str. 318). Podobno deluje tudi delitvena oblika, ki predstavi samostalnik v moški obliki in doda žensko končnico. Po tej logiki torej zadostuje, da preprosto dodamo črko *ž* za *žensko* in s tem ponazorimo njihovo vključenost v ta proces. Vendar, kot vemo, to še ne vpliva na ustrezno dojemanje o primernosti določenega delovnega mesta za vse (Horvath in Sczesny, 2016, str. 323–324).

V povezavi z vsemi učinki jezikovnih oblik na prakso zaposlovanja Merkel (2013) opozarja, da je treba poznati mehanizme, ki stojijo za temi procesi. Jezik, ki opisuje kompetence in

sposobnosti, potrebne za določeno delo, in v katerem je določena služba uokvirjena, po mnenju avtorice lahko spremeni standarde, ki so uporabljeni v izbirnem postopku. Glede na to, da je večina oglasov še vedno zapisana v moški obliki, lahko tudi delitvena oblika (čeprav ni idealna) predstavlja znak, da je določena organizacija odprta tudi za prijave kandidatk in ne samo kandidatov. Zapis delovnega mesta v delitveni obliki (direktor/-ica) ima, v primerjavi z nazivom v moški obliki, večje možnosti, da sproži mentalne predstave o ženskih in moških karakteristikah, po katerih bodo kadrovice in kadroviki iskali kandidate in kandidatke, ki posedujejo oba tipa kompetenc in sposobnosti. Če je uporabljena samo moška oblika (direktor) so predvsem moške kompetence in sposobnosti tiste, ki bodo opažene kot ustrezne, in bodo zato kadrovice in kadroviki (podzavestno) iskali predvsem kandidatke in kandidate, ki bodo izkazovali te lastnosti. Predstavljene raziskave in ugotovitve so zelo pomembne, saj konkretno prikazujejo učinke rabe (samo) moške oblike v zaposlitvenih postopkih (in delno tudi pojasnjujejo segregacijo, ki se pojavlja na trgu delovne sile), hkrati pa dokazujejo pozitivne učinke neseksističnih jezikovnih praks, ki sprožajo predstave, zaradi katerih ženske izkazujejo večji interes za prijavo na delovno mesto, ki je zapisano v neseksistični obliki, saj predvidevajo, da bodo imele večje možnosti za pridobitev tega delovnega mesta (Merkel, 2013, str. 35–36).

4.6.1.1 Nevrolingvistični pristop k raziskovanju vplivov stereotipnosti in slovnične oblike poklica na zaznavanje poklicnih vlog

Večina raziskav, predstavljenih v prejšnjem poglavju, je temeljila na preprostih eksperimentalnih metodah. Nov spekter načinov, s katerimi lahko odgovorimo na vprašanja, kako so določene ('ospoljene') informacije obdelane, kolikšen čas je potreben za obdelavo določenih 'ospoljenih' informacij in kako ta obdelava vpliva na interpretacijo ljudi oz. družbenih/poklicnih kategorij, pa ponujajo psiho- in nevrolingvistične raziskave (Irmen, Holt in Weisbrod, 2010, str. 132). Medtem ko se psiholingvistika ukvarja z vprašanji obdelave jezika (kako ga usvojimo, uporabljamo, razumemo in ustvarjamo) predvsem z introspekcijskim samoocenjevanjem, ki zahteva od udeležencev in udeleženk, da izrazijo svoja prepričanja v smislu kategoričnosti ali številčne ocene (npr. odgovori na vprašanja, ali sta dve besedi/dva stavka smiselno povezana oz. skladna) in nimajo vedno možnosti odražati odnosov in prepričanj, še posebej, če se izkaže, da je neko prepričanje družbeno neprimerno/nesprejemljivo, pa nevrolingvistika ta vprašanja prenese na preučevanje nevronskih mehanizmov v človeških možganih, ki nadzorujejo jezikovne procese in ponujajo neposredne podatke o določenih (stereotipnih) prepričanjih udeležencev in udeleženk

(Ahlsen, 2006, str. 3; Osterhout, Bersick in McLaughlin, 1997a, str. 282). Ker je področje nevrolingvistike tesno vezano na psiholingvistiko in ker se v naši raziskavi poslužujemo elementov obeh, bomo v tem poglavju združevali njune izsledke. Pri tem pa se bomo osredotočili samo na vidike, ki pridejo v poštev v naši nevrolingvistični raziskavi, saj je celotno področje preobsežno.

Kot smo v predhodnih (pod)poglavjih že ugotovili, imajo pomembno vlogo samostalniki, ki označujejo družbene in poklicne vloge, saj predstavljajo velik del posameznikove in posamezničine zaznave. Psiholingvistične in nevrolingvistične študije so v povezavi s tem raziskovale vpliv bodisi spolnih stereotipov (npr. Duffy in Keir, 2004; Kennison in Trofe, 2003), bodisi slovničnega spola (npr. Deutsch in Bentin, 2001; Schmitt, Lamers in Münte, 2002), nekatere pa so opazovale oba vpliva skupaj (npr. Carreiras, Garnham, Oakhill in Cain, 1996; Irmen in Roßberg, 2004). Učinke slovničnega ali semantičnega spola se v nevrolingvističnih raziskavah navadno ugotavlja z razreševanjem anafore med branjem. Anafora je v kognitivni psihologiji pomemben koncept, saj nam omogoča dostop do informacij, kako je jezik razumljen in obdelan. Sklicuje se na rabo slovničnega nadomestka (na primer zaimka ali glagola) za označevanje besede ali skupine besed, ki je predstavljena na začetku stavka (ta beseda se imenuje predhodnik) (*Merriam-Webster*, 2020; »Psychology Wiki«, b. d.). V primeru (v angl.) *»<u>The singer</u> had caught a cold. <u>He/she</u> stayed at home«* je zaimek *he* ali *she* anafora, beseda *the singer* pa predhodnik. Z rabo anafore se tako izognemo dobesednemu ponavljanju predhodnika. Razreševanje anafore (oz. ustreznost njene oblike) je v veliki meri odvisno od ujemanja oz. skladnosti med slovničnimi in semantičnimi značilnostmi samostalnika oz. predhodnika in anafore (npr. samostalnika *singer*, ki je lahko slovnično moške, ženske ali spolno-nevtralne oblike, oz. se pomensko povezuje s predstavami o moškosti ali ženskosti – oboje lahko vpliva na to, ali bomo ocenili anaforo kot ustrezno ali ne) (Garnham, 2001).

Raziskave, ki so temeljile na spolnih stereotipih, so večkrat dokazale, da konceptualni/semantični spol, ki temelji na leksikalni semantiki ali stereotipnem znanju, vpliva na razumevanje določenih družbenih ali poklicnih vlog. Medtem ko so v jezikih s slovničnim spolom samostalniki vedno označeni s spolom, pa v npr. angleščini ta ni striktno določen – zato naj bi bilo popolnoma enako verjetno, da bosta *florist* in *forester* tako moški kot ženska (Irmen in drugi, 2010, str. 132). Kljub temu pa na našo obdelavo informacij vpliva tudi stereotipno znanje, ki se odraža v našem zaznavanju neskladja med stereotipnim spolom

predhodnika in anaforo (npr. *The electrician…She* (stereotipno moški spol – ženska anafora); *The secretary…He* (stereotipno ženski spol – moška anafora)). Ta v psiholingvističnih raziskavah, drugače od skladnih primerov, sproži upočasnjeno branje (Carreiras in drugi, 1996, Kennison in Trofe, 2003). Oakhill, Garnham in Reynolds (2005) so ugotovili tudi, da se je tovrstnemu stereotipnemu vplivu nemogoče izogniti. Pri odločanju udeležencev in udeleženk o možnosti, da dve besedi (poklic in sorodstveno razmerje) lahko opisujeta isto osebo (*surgeon–brother*; *surgeon–sister*) in z aktivnim spodbujanjem k nestereotipnemu razmišljanju, so rezultati pokazali, da se udeleženci in udeleženke kljub temu odločajo stereotipno, saj je vpoklic (stereotipnih) mentalnih slik pri branju vlog avtomatski. Medtem ko je vidik spolnih stereotipov možno meriti v vseh tipih jezika, pa je njihovo zaznavanje najbolj učinkovito v jezikih z nevtralnim spolom, kjer lahko raziskovanje obdelave samostalniških vlog poteka na definicijskih in/ali stereotipnih[152] vlogah (oz. primerjavi in razlikah med odzivi na ene in druge, glej Osterhout in drugi, 1997a).

Slovnični spol, na drugi strani, služi različnim funkcijam pri obdelavi jezika. Zaradi slovničnih pravil – ki so v različnih jezikih bolj ali manj normirana – je spol bralcu ali bralki v pomoč pri odkrivanju, kateri deli stavka spadajo skupaj (tudi zaradi pravil ujemanja). Služi pa tudi semantični funkciji, saj neposredno navaja spol možnih navezav, zlasti v primeru samostalnikov, ki označujejo osebe (Corbett, 1991). V sklopu raziskav slovničnega spola se velik del nanaša na preiskovanje moške generične oblike. Vprašanje, ali se samostalniki moškega spola v spolno 'nevtralnih' okoliščinah dejansko interpretirajo kot 'nevtralni', je bilo obravnavano v številnih eksperimentalnih raziskavah od devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje (Braun, Gottburgsen, Sczesny in Stahlberg, 1998; Heise, 2000; Irmen in Kaczmarek, 1999; Rothmund in Scheele, 2004; Stahlberg in Sczesny, 2001). Rezultati večine raziskav kažejo, da čeprav se slovnično moške oblike (teoretično) lahko nanašajo na moške in ženske, ustvarjajo na mentalni ravni predvsem moško-specifične interpretacije[153], v primerjavi z

[152] Definicijski spol in stereotipni spol sta dve vrsti informacij o spolu, ki se lahko uporabita za označevanje iste osebe. Definicijski spol opisuje biološki spol, na primer, v angl. *king, father, uncle, brother* so moški in *queen, mother, aunt, sister* so ženske. Ko se vloga uporabi za imenovanje oz. predstavitev osebe, je njen spol jasno določen kot moški ali ženski (kar pomeni, da v raziskovanju ne bi smel sprožiti 'kršitev'). Stereotipni spol je, po drugi strani, pridobljeno konceptualno znanje, povezano z določeno vlogo samostalnika v družbi. Čeprav se lahko splošna samostalniška vloga uporablja za oba spola (npr. *nurse*), je stereotipni spol pristranski spol, ki navadno predstavlja najpogostejši primer te vloge v družbi (zato pri primerjavi stereotipno neskladnih parov lahko zaznamo 'kršitev') (Su, 2017, str. 2).

[153] Kot smo omenili, je bilo predvsem zanimivo, da se je v jezikih s slovničnim spolom (francoščina, nemščina) izkazalo, da je imela moška slovnična oblika večji vpliv kot stereotipnosti vloge (npr. v moški obliki zapisan tradicionalno ženski poklic 'prodajalec' je deloval 'moško') (Garnham, Gabriel, Sarrasin, Gygax in Oakhill, 2012, str. 484).

neseksističnimi jezikovnimi alternativami, ki vključujejo tudi podobo žensk. Ti rezultati se pojavljajo v različnih meritvah, med katere spadajo kategorizacije, reakcijski časi, naloge prepoznavanja, ocene pogostosti članstva v skupinah, dokončevanje stavkov idr. (Stahlberg in Sczesny, 2001). Na ta način raziskave potrjujejo hipotezo, ki so jo zagovarjali feministični jezikoslovci in jezikoslovke tudi na psiholingvistični oz. vedenjski ravni, in sicer da moška generična oblika sproža neenakovredno obravnavo spolov v jeziku (Cameron, 1985; Hellinger, 1990; Pusch, 1984). Na učinkovanje moške generične oblike smo se osredotočili tudi v naši raziskavi, v katero pa smo uvedli primerjavo z obojespolno obliko zapisa vloge (več v poglavju 7.4).

Poleg tega, da kršitev skladnosti spolov tako na slovnični kot na skladenjski ravni upočasni jezikovno obdelavo, pa takšno neskladje vodi tudi do določenih vzorcev kortikalne aktivnosti (Irmen, 2007, str. 432), ki jo merimo z nevrolingvističnimi raziskavami. Raziskovanje teh povezav v nevroznanosti poteka s številnimi metodami, npr. sledenje očem (angl. *eye tracking*), funkcionalna magnetna resonanca (angl. *fMRI*), ERP metoda (angl. *Event Related Potentials*) itd. V naši raziskavi smo uporabili ERP metodo kot metodo določanja z dogodkom povezanih potencialov, ki se že desetletja uporablja za merjenje senzoričnih, kognitivnih, motoričnih in emocionalnih procesov v možganih (Kappenman in Luck, 2016, str. 110). Ta predstavlja enega pomembnejših pristopov za pridobivanje ključnih podatkov o jezikovni obdelavi informacij (Osterhout, McLaughlin in Bersick, 1997b). Z merjenjem možganskih potencialov na skalpu (z EEG (elektroencefalografsko) metodo slikanja možganov) v določeni časovni točki (kar pomeni, da merimo samo en izsek – dražljaj predstavlja ena beseda/besedna zveza) ter z združitvijo vseh meritev v celoto, kjer se v analizo vzame povprečje vseh izmerjenih možganskih električnih aktivnosti, dobimo obliko vala, ki ji pravimo ERP (ta je tako metoda kot učinek). ERP se pojavi kot niz pozitivnih in negativnih vrhov, ki se razlikujejo po polarnosti, amplitudi in trajanju, saj se valovna oblika razvije postopoma (Silva-Pereyra in Carreiras, 2007, str. 202; Kappenman in Luck, 2012, str. 2). Elektrofiziološke meritve so zelo primerne za raziskovanje področja nevronskih mehanizmov pri jezikovni obdelavi, saj nam omogočajo kvalitativno ločevanje različnih mehanizmov jezikovne obdelave ob spremljanju jezikovnega razumevanja v realnem času (npr. Kutas, Van Petten in Kluender, 2006). Tovrstne naloge navadno vključujejo opazovanje 'kršitev' oz. neujemanja/neskladnosti na podlagi vpeljanih dražljajev. Kršitev (odklon) v obliki neskladnosti se v tem smislu nanaša na neko dimenzijo prihodnjega jezikovnega

dražljaja, ki je navadno nepričakovana glede na predhodno vsebino (Frenzel, Schlesewsky in Bornkessel-Schlesewsky, 2011, str. 574).

Z uporabo paradigme skladnosti-neskladnosti (angl. *match-mismatch*) tako številne študije s pomočjo ERP metode ocenjujejo, kako stereotipnost in/ali slovnična oblika samostalnika, ki označuje družbeno/poklicno vlogo, vpliva na obdelavo anafore v nadaljevanju. Na ta način opazujemo tudi vpliv moškega slovničnega spola v samostalniških vlogah na obdelavo nanosnika (Misersky, Majid in Snijders, 2019, str. 643). Če moška oblika resnično omogoča nevtralno interpretacijo spolov, potem ta ne bi smela povzročiti težav pri obdelavi spola (v anafori). Če pa samostalniška vloga v moškem spolu kljub temu asociira na pretežno moške posameznike, pa bi lahko imeli takšni samostalniki težave pri obdelavi v primerih, ko bi jim sledile anafore v ženskem spolu, kar bi sprožilo učinke ERP (Misersky in drugi, 2019, str. 646).

V literaturi sta predvsem dve komponenti ERP povezani z obdelavo jezika, tj. N400 in P600 (glej Sliko 4.1). **Komponenta N400**[154] je tudi najbolj preučevana jezikovna ERP komponenta. Veliko literature potrjuje, da stavki, ki vsebujejo semantično neskladne besede (npr. »*I like my coffee with cream and dog*«), vplivajo na negativno ERP komponento, ki doseže svoj vrh po približno 400 ms po dražljaju (N400, npr. Kutas in Hillyard, 1980). Prva raziskava (Kutas in Hillyard, 1980), ki je identificirala to povezavo, je odkrila tudi, da je bila N400 komponenta večja po močnih semantičnih neujemanjih kot po zmernih[155]. Ugotovitev, da so besede 'izven konteksta' sprožile N400 val, je bil nepričakovana v luči do takrat znanih raziskav (ki so nakazovale, da bodo dražljaji, ki se ne ujemajo s prepričanji udeležencev in udeleženk, sprožili pozen pozitiven P300), kljub temu pa so nove ugotovitve potrdile, da N400 odraža prekinitev obdelave stavka s semantično neprimerno besedo in ponovno obdelavo, oz. dodaten pogled, ki se zgodi, ko skušajo ljudje osmisliti nesmiselni stavek. Komponenta N400 je tako uravnavana z več dejavniki, npr. kršitvijo semantičnih informacij in splošnega znanja, s težavami pri dostopu do informacij iz semantičnega spomina, s semantično ustreznimi, vendar manj pričakovanimi informacijami itd. (Siyanova-Chanturia, Pesciarelli, Cacciari, 2012, str. 1). Učinki N400 niso omejeni le na upravljanje pomena v

[154] Prva raziskava je negativni vrh našla večinoma razdeljen v osrednje in zadnje dele skalpa.

[155] Stopnja neujemanja je bila v eksperimentu 1 zmerna (npr. »*He took a sip from the waterfall*«), v eksperimentu 2 pa močna (npr. »*He took a sip from the transmitter*«). V tretjem eksperimentu so se vsi stavki končali s semantično primernimi besedami, 25 % od teh je bilo zapisanih z večjo pisavo (Kutas in Hillyard, 1980).

stavkih, ampak so uporabni tudi za upravljanje diskurzivnih kontekstov (Van Berkum, Brown in Hagoort, 1999) in občutljivi na leksikalne značilnosti besed (prave besede, npr. *plant*, sprožijo manjši N400 kot psevdobesede, npr. *plunt*; nepovezane besede, npr. *nlpt*, ne sprožijo N400 učinka). Redno uporabljane besede hkrati sprožijo manjši N400 kot redko uporabljane besede (Barber, Salillas in Carreiras, 2004).

Komponenta P600 predstavlja pozitiven premik, ki se pojavi 500 ms po začetku stimulacije, njegova porazdelitev je vidna po celotnem skalpu. P600 je povezan s splošnimi težavami integracije pri obdelavi stavkov in se običajno opazi v jezikovnih upravljanjih, ki vključujejo slovnične zapletenosti, slovnične dvoumnosti ali napake (Osterhout in Holcomb, 1992; Kaan in Swaab, 2003; Carreiras, Sallillas in Barber, 2004). Osterhout in Holcomb (1992) sta (kot prva) ugotovila, da so besede, ki so v neskladju s 'predvidljivo/želeno' stavčno strukturo, izzvale možganski potencial (P600) (npr. »*The woman persuaded to answer the door*«), ki je precej drugačen od potenciala, ki ga je moč opaziti po kontekstualno neprimernih besedah (N400). Tradicionalno je P600 torej namenjen identifikaciji skladenjskih težav (npr. težavam v ujemanju, tudi v času, spolu, številu itd.) pri »*garden path*« stavkih (ko bralka oz. bralec sledi eni interpretaciji stavka in v nadaljevanju ugotovi, da je bila napačna, zato se mora vrniti na začetek, da bi razumel stavek), nedavne študije pa so to komponento opazile tudi v kontekstu ne-skladenjskih jezikovnih upravljanj (npr. pri zaznavanju glasbene harmonije) (Siyanova-Chanturia in drugi, 2012, str. 2).

Slika 4.1: Učinka N400 in P600 na podlagi jezikovnih neskladnosti

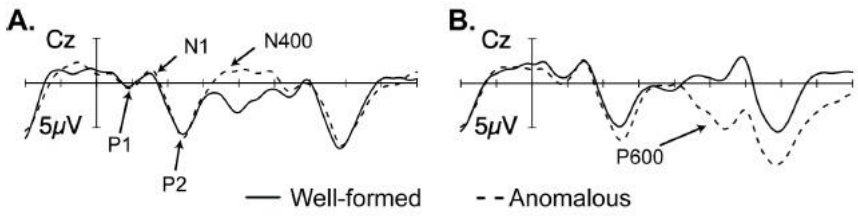

Vir: Morgan-Short in Tanner, 2014.

Omenjeni komponenti sta bili opaženi v številnih raziskavah. Te raziskave kažejo na razmerje med amplitudo ERP in obdelavo 'nepravilnih' (tj. nepričakovanih) družbenih informacij. Osterhout in sodelavci (1997a) so raziskovali obdelavo povratnih zaimkov in ugotovili, da so stavki z zaimki, ki vsebujejo kršitve spolnih stereotipov (npr. »*The doctor*

prepared herself for the operation«), sprožili večji pozitivni potencial (P600) od stavkov s stereotipno ujemajočimi zaimki (npr. »*The doctor prepared himself for the operation*«). Podobno je bil P600 ugotovljen tudi pri nestrinjanju definicijskega spola predhodnika in spola delno povratnega zaimka (*woman – himself*). White, Crites, Taylor in Corral (2009) so v svoji raziskavi (z modelom skladnosti-neskladnosti) predstavili udeležencem in udeleženkam kategorijo spola (moški/ženske), ki ji je sledila beseda, ki označuje stereotipno povezano značilnost z moškimi ali ženskami (npr. agresivnost/negovanje). Udeleženke in udeleženci so morali izrecno presoditi, ali se dve predstavljeni besedi ujemata glede na spolno stereotipna prepričanja. Rezultati so pokazali, da stereotipno neskladni besedni pari (moški/negovanje, ženske/agresivnost) povzročijo višji N400 kot skladni besedni pari. Irmen, Holt in Weisbrod (2010) so na primeru nemškega jezika ponudili udeležencem in udeleženkam v branje izjave o specifičnih poklicih (npr. *florists, pilots*), ki so jim sledile moške, ženske ali nevtralne fraze/besedne zveze (*these men/women/people*). Pri opazovanju N400 so avtorji in avtorice, zanimivo, opazili večjo negativnost (N400) med vsemi anaforami (moškimi, ženskimi, nevtralnimi), ki so sledile po tipično moškem predhodniku (npr. *pilots*), kot po ženskem predhodniku (npr. *florists*), kar je bil presenetljiv podatek. Vendar pa, če upoštevamo, da so bili vsi poklicni nazivi zapisani v moški generični obliki, vidimo, da če moškemu predhodniku sledi ženska anafora, je to lahko dvojna kršitev (tipičnosti predhodnika in njegovega slovničnega spola), medtem ko so v stavkih s tipično ženskimi predhodniki, moške in ženske anafore neskladne bodisi s tipičnostjo te vloge bodisi s slovničnim spolom, ne pa z obema. Kasnejši P600 učinek je kljub temu pokazal interakcijo med stereotipnostjo poklicev in besedami, ki so jim sledile (kot rezultat predelovanja).

Rezultati, ki jih te raziskave navadno prikažejo, so, da udeleženci in udeleženke potrebujejo več časa za odločanje o smiselni povezanosti dveh besed ali stavkov, ko so te besede ali stavki neskladni oz. nepričakovani, kot v primeru pričakovanih/tipičnih/skladnih stavkov. Če se bo stereotipnost poklicne vloge (predhodnika, npr. pilot) ujemala z anaforo (npr. moški), bodo ti stavki ocenjeni kot skladni (in hitreje obdelani), za razliko od primerov, ko se ne bo ujemala (npr. piloti, ženska). Pri tem so navadno večji učinki v komponentah N400 in P600 pričakovani, ko moškemu predhodniku (npr. piloti) sledi ženska anafora (npr. ženske) in v primerih, ko ženskemu predhodniku (npr. prodajalci) sledi moška anafora (npr. moški), v primerjavi s skladnimi primeri in primeri s spolno nevtralnim anaforami (npr. ljudje/osebe). Ti rezultati kažejo na močan vpliv stereotipnosti (in slovnične oblike) na mentalne predstave udeležencev in udeleženk o poklicnih vlogah (Irmen in drugi, 2010; White in drugi, 2009;

Osterhout in drugi, 1997a) in predstavljajo zato pomemben vir informacij o nezavednih procesih, ki usmerjajo in vodijo naša prepričanja in dejanja.

Čeprav sta komponenti zelo koristni pri analizi obdelave jezikovnih informacij, pa moramo opozoriti, da v osnovi nista namenjeni samo analizi jezika. Poleg tega so si nekatera mnenja raziskovalcev in raziskovalk o načinih povezave teh dveh komponent s procesi obdelave jezika tudi nasprotujoča, lahko pa se njuni učinki tudi prekrivajo. Van Petten in Luka (2012) sta na primerih izbranih študij, ki preučujejo obdelavo semantične neskladnosti, ugotovili, da je tretjina vseh teh, poleg učinka N400 izmerila tudi P600 (vendar ti podatki v originalu raziskav niso bili odkriti, saj se raziskave, ki so odkrivale semantične napake, navadno niso osredotočale na druge kot na pričakovane učinke, zato tudi niso opazovale časovnega okna v P600). Qi in drugi (2016) so poročali o študijah, v katerih se posameznice in posamezniki različno odzivajo na iste dražljaje in pri tem v obdelavo vključujejo tako semantične kot skladenjske procese. V raziskavi (Osterhout in drugi, 1997a) so stavki s skladenjsko dvoumnostjo (npr. »*The boat sailed down the river* <u>*sank*</u>«) oz. neskladna beseda (*sank*) pri nekaterih udeleženkah in udeležencih izzvala P600, pri drugih pa N400. Podobno so bili zaznani tudi odzivi na morfosintaktične kršitve (npr. »*The clerk* <u>*were*</u> *unhappy; The crime rate* <u>*was*</u> *increase*«), ki so se nahajali na kontinuumu učinkov, podobnih N400–P600 (Tanner in Van Hell, 2014). V študiji japonskih govork in govorcev so poročali o podobnem kontinuumu N400–P600, prav tako pri morfosintaktični obdelavi jezika (Tanner, Inoue in Osterhout, 2014). Omenjene študije kažejo, da ostaja, predvsem v povezavi z interpretacijami učinkov N400 in P600, še veliko odprtih vprašanj in dilem.

4.6.2 Negativne strani neseksističnih poklicnih poimenovanj

Čeprav do sedaj predstavljene ugotovitve kažejo predvsem na pozitivne učinke neseksističnih jezikovnih alternativ, zlasti za ženske, saj jim ponujajo možnost, da postanejo vidnejše v jeziku, pa je to le ena stran zgodbe. V zadnjem času se namreč pojavljajo nekatere psihološke študije, ki jasno kažejo, da obstaja tudi druga stran uvajanja teh novosti (Merkel, 2013, str. 24). Nekaj teh izhaja že iz splošnih feminističnih predpostavk o semantični asimetriji ženskih poimenovanj, ki smo jih obravnavali v enem od prejšnjih poglavij.

Raziskave, ki so analizirale učinke generičnih oblik moškega spola, so kot neseksistične alternative navajale tudi oblikovanje ustreznih ženskih poimenovanj, ki bi jih lahko za označevanje posameznih žensk v nekem poklicu uporabili v obliki besednih parov ali samostojno. Čeprav je ustvarjanje ženskih oblik enostavno, njihovo sprejetje vseeno ni tako

preprosto (Teso, 2010, str. 46). Mills (2008, str. 15) je tako ugotavljala, da se mnogi 'ženski' poklicni izrazi niso najbolje prijeli, saj naj bi zveneli zelo 'prisilno'[156], smešno, nerodno, tudi slovnično napačno, hkrati pa povzročajo zamero, saj naj bi nastali zaradi političnega pritiska (Pauwels, 2003, str. 553; Menegatti in Rubini, 2017). Nekatere avtorice in avtorji so ugotovili tudi, da naj bi se z individualno rabo ženskih poklicnih poimenovanj povečala vidnost žensk kot poklicne skupine (Braun in drugi, 2005), posamezne ženske, ki uporabljajo nazive v ženski obliki, pa naj bi pogosto trpele zaradi negativnih učinkov, ki jih sprožijo spolni stereotipi, ki so vpoklicani oz. spodbujeni z izrecnim jezikovnim izpostavljanjem žensk (Menegatti in Rubini, 2017). Tudi sam postopek oblikovanja ženskih izrazov z uvajanjem obrazil, ki moški nevtralni obliki dodajo žensko obliko, dodatno pusti vtis, da je ženska oblika nekaj, kar odstopa od norme in je nenavadna (Eckert in McConnel-Ginet, 2003). Če želimo poudariti vidnost žensk v jeziku, jih moramo zaznamovati (Pauwels, 2003, str. 553; Menegatti in Rubini, 2017). Takšna raba izrecno poudarja, da je oseba, o kateri se govori, ženskega spola, namesto, da bi poudarjali njen profesionalni status (Teso, 2010, str. 46). To je pomembna posledica rabe nazivov v ženski obliki, saj v večini primerov povzroči izpostavitev spola, ki lahko aktivira delovanje stereotipov, vezanih na poudarjanje tradicionalnih ženskih vlog (Budziszewska, Hansen in Bilewicz, 2014).

Zaradi tega več avtorjev in avtoric predlaga, da je treba pri odločitvi, ali izpostaviti žensko obliko[157] ali ne, razmisliti o dolgoročnih učinkih (glej Sczesny in drugi, 2016), hkrati pa poudarjajo, da je s časom mogoče pričakovati več pozitivnih reakcij na neseksistične jezikovne oblike. Podobno situacijo je na Švedskem doživela (že omenjena) vpeljava spolno nevtralnega zaimka *hen*; čeprav je imela sprva večina zelo negativen odnos do nove besede, se je uporaba besede po dveh letih povečala in tudi reakcije so postale bolj pozitivne (Gustafsson Sendén in drugi, 2015).

Druga pomembna negativna posledica neseksistične rabe jezika je stopnja razlikovanja moških in ženskih izrazov za določen poklic. Merkel (2013, str. 132) je ugotavljala, da so razlike v označenosti moških in ženskih izrazov lahko zelo velike, kar vodi do asimetričnih različic poklicnih izrazov (npr. v fra: *Acteur–actrice* ali *coiffeur–coiffeuse*), kot smo že

[156] Avtorica za primerjavo navaja primere španskega jezika, pri katerem tvorba moških izrazov iz predobstoječih ženskih ni videti kot prisiljena ali pretežka za izgovorjavo. Primer tega je pretvorba naziva feminiziranega poklica medicinske sestre (*las enfermeras*) v zdravstvene tehnike (*los enfermeros*) (Mills, 2008, str. 16).

[157] Tudi Pauwels (2003) poroča o primerih teoretičark, ki zagovarjajo stališče uvajanja ženskih končnic, saj naj bi bilo bolje, da so ženske vseeno naslavljane in vidne, četudi so njihove konotacije negativne. Nekatere teoretičarke so prepričane, da bodo s pojavljanjem več ženskih izrazov njihove negativne konotacije sčasoma izginile (Pauwels, 2003, str. 558).

omenjali v poglavju o semantični asimetriji poimenovanj. Schulz (1975) je postopek postopnega upada vrednosti poimenovanj žensk na visokih položajih v družbi, ki se pričnejo skozi čas uporabljati za nižje položaje, se posplošijo ali pa pridobijo seksualno konotacijo, imenovala »*democratic levelling*«. Za razliko od teh naj moška poimenovanja ne bi izgubljala prestižne vrednosti. Schulz (1975) je pri spremljanju poklicnih nazivov v angleščini ugotovila tudi, da se ženska poimenovanja (za razliko od moških) pomensko ožajo in omejujejo samo na določene vidike (npr. delovna mesta z nižjim statusom). Avtorica navaja primer *manageress* (menedžerka) v angleščini, ki se namesto na splošni menedžerski poklic, kot je veljalo nekoč, danes nanaša le še na specifično področje vodenje trgovine. V drugih okoliščinah, na primer, kadar ženske zasedajo položaje v menedžmentu, se raje uporablja splošni oz. 'moški' izraz *manager* (Mills, 2008, str. 60). Podobno sta ugotavljali tudi Hellinger in Bussmann (2001) na primeru izraza *couturier* (moška oblika) v francoščini, ki opisuje modne oblikovalce na splošno, s katerim se lahko identificirajo oz. poimenujejo tako moški kot ženske. *Couturi`ere*, kot ženska oblika tega izraza, pa se nanaša na šivilje ali krojačice, torej pomensko ožje in statusno nižje položaje (Mills, 2008). Podobno velja tudi v angleškem jeziku, kjer se vprašanje asimetričnosti ženskih oblik pojavi pri izpeljavi iz moških oblik, npr. *heroine* iz *hero*, *actress*[158] iz *actor* (Menegatti in Rubini, 2017). Feministke in feministi so trdili, da se tudi zaradi narave teh izrazov, kjer so ženska poimenovanja pogosto v obliki pomanjševalnice (zaradi končnice), takšnih izrazov za ženske ne bi smelo uporabljati (Mills, 2008, str. 59). Pojavlja se tudi kontradiktornost glede rabe ženskih izrazov, saj so ženske na visokih položajih kljub vsemu raje naslavljane z moškimi oblikami – to pa predvsem zaradi negativnih konotacij, ki jih prinašajo feminizirani izrazi[159] (Teso, 2010, str. 46). Mnoge zato raje uporabljajo izraz *actor* za označevanje žensk, kot *actress*, tako velja tudi za primer *authoress*, ki se redkeje uporablja kot *author* (Mills, 2008, str. 59).

Po drugi strani pa opažamo, da s prehajanjem moških v pretežno feminizirane poklice tudi moški izrazi postanejo prevladujoči v teh poklicih. O tem govori Pauwels (2003), ki predstavi primer v nemščini, kjer je izraz *die Hebamme* nekoč označeval poklic babice, ko pa so moški začeli prihajati v ta poklic, se je izraz spremenili v *Entbindungspfleger* (v dobesednem

[158] Izraz *actress* (tako kot *authoress*, *comedienne*, *manageress*) naj bi bil zastarel termin, ustvarjen za naslavljanje žensk v času, ko so v večini poklicev prevladovali moški. Glede na to, da v angleškem jeziku izrecno omenjanje spola ni nujno (ali običajno), imajo lahko izpeljanke iz 'moških' besed negativne konotacije.

[159] Ta pojav je raziskovala Cameron (1992a, str. 92–93), ki je ugotovila, da govorke italijanskega in nemškega jezika za svoj (visoki) položaj ne želijo uporabljati ženske oblike (kjer se moškemu poimenovanju doda končnico) zaradi nepotrebnosti omenjanja svojega spola pri opravljanju dela, vendar tudi zaradi občutka, da bo njihov položaj z ženskim poimenovanjem deloval manj ugledno.

pomenu porodni strežnik). Zaradi novega izraza so morale ženske, ki so želele sebe označiti kot babice, temu izrazu dodati žensko končnico, s čimer so ustvarile veliko bolj okoren in moško osnovan izraz *Entbindungspflegerin* (Pauwels, 2003, str. 553). Tak pristop pa ne velja za primer Velike Britanije oz. splošno angleškega jezika, kjer se na nekaterih delovnih področjih, ki jih po večini zasedajo ženske, na primer v zdravstveni negi ali v babiškem poklicu, moške označuje kot označeno obliko že obstoječega izraza, na primer 'moška medicinska sestra' (angl. *male nurse*) in 'moška babica' (angl. *male midwife*) (Mills, 2008, str. 51). Spender (1980, str. 20) tako opazi, da velja tudi obratno – če želi ženska doseči enako spoštovanje kot moški, mora uporabiti moški izraz in dodati oznako svojega spola, ter s tem podleči normi in postati *lady doctor*, *female surgeon* in *woman lawyer*.

Raba ženske oblike ima lahko negativne učinke tudi na verjetnost, da bodo upoštevane kot primerne kandidatke za opravljanje nekega delovnega mesta, kot smo že ugotovili. Mucchi-Faina in Barro (2001) sta kot prvi pokazali (na primeru italijanskega jezika), da je bila ženska, opisana z ženskim poklicnim nazivom, npr. *Professoressa* (profesorica), ocenjena kot manj zanesljiva in prepričljiva od ženske, katere naziv je bil zapisan v moški obliki, npr. *Professore* (profesor). Raziskava nakazuje na to, da ima ženska slovnična oblika poklicnega naziva predvsem na račun ženske končnice (v ita.) *-essa* negativen predznak (Petty in Cacioppo, 1986), kar zmanjšuje žensko prepričljivost v zasedanju določenega delovnega mesta (Merkel, 2013, str. 24) v primerjavi s končnico *-a* (npr. *Professora*), ki je bila pred kratkim predstavljena kot alternativa moški obliki, zlasti za višje in ugledne položaje (Merkel in drugi, 2012b). Podobno vlogo igra tudi končnica *-euse* ali *-öse* za primer nemščine in francoščine, kjer ženski izrazi, kot sta *Masseuse* (maserka) in *Frisöse* (frizerka), vzbujajo spolne asociacije, zato je nevtralna pripona *-in* ponavadi bolj zaželena, kot v *Ingenieur-in* (inženirka) ali *Spediteur-in* (špediterka) (Sczesny in drugi, 2016). Takšni primeri pa so najdeni tudi v poljskem jeziku (Formanowicz in drugi, 2013) in v angleščini, kjer je za ženske oblike (navadno bolj za splošne kot poklicne) prisotnih več pripon, poleg *-ess* (npr. *duchess*, *mistress*) se pojavljajo tudi druge, ki pa imajo navadno trivialen pomen (*-ster*, npr. spinster, *-ine*, npr. heroine in *-ette*, npr. usherette) (Šabec, 2019, str. 296).

Zlasti v slovanskih jezikih so ženski nazivi delovnih mest po navadi povezani z nižjim statusom, s podeželskim/kmečkim govorom ali s pomenom »žena od…«, ne pa z »nosilka zaposlitve« (raziskovano na primeru ruskega, srbskega in poljskega jezika). Med ženskimi in moškimi oblikami obstajajo tudi asimetrije v pomenu, kot pri poljski besedi *sekretarka* (sekretarka/tajnica), ki označuje osebno pomočnico, medtem ko se moška oblika *sekretarz*

nanaša tudi na visoko vladno funkcijo. V poljščini ženska pripona *-ka* ni uporabljena samo za poklicne nazive ženskega spola (na primer *nauczyciel-ka* (učiteljica) iz moškega spola *nauczyciel* (učitelj)), ampak tudi za nežive predmete (kot je *marynar-ka* (jakna), iz moške oblike *marynarz* (mornar)) (Formanowicz in drugi, 2013; Formanowicz in Sczesny, 2014; Sczesny in drugi, 2016). Podobno vidimo tudi na primeru francoskega jezika, kjer so ženski poklicni izrazi sorodni z izrazi za orodje ali druge stvari, ki jih poseduje moški; pojav, ki smo ga že omenili v poglavju 4.4.1.3.1 (npr. francosko *medecin* je zdravnik moškega spola, *la medecine* pa lahko pomeni področje dela kot medicina ali zdravilo in je ženskega spola). Ta poimenovanja se izkažejo kot ponižujoča za osebe ženskega spola, saj se nanašajo bodisi na predmet (*la medecine* recimo) ali pa se oblikuje nova beseda, ki pa je prikazana v obliki pomanjševalnice (npr. *doctoresse*). Na eni strani tradicionalna in manj simetrična oblika (prej omenjeni primer ženskih končnic *-essa*) naredi poklic videti manj tipično moški, vendar pomeni izgubo statusa žensk v tem poklicu. Na drugi strani pa sodobna različica (ki je bolj podobna moški obliki) sproži mentalni priklic moškega, vendar ščiti ženske pred izgubo statusa (Merkel, 2013, str. 133). Na podlagi omenjenih negativnih učinkov avtorica Merkel (2013) analizira, kako alternativne slovnične oblike hkrati povzročajo in zavirajo enakost spolov (za več glej Merkel, 2013).

5 POLITIČNO-EKONOMSKI KONTEKST SPREMEMB NA TRGU DELOVNE SILE IN V JEZIKU V ZADNJIH ŠESTDESETIH LETIH V SLOVENIJI

Poglavje[160] temelji na predstavitvi politično-ekonomskih sprememb družbe na slovenskem ozemlju, ki je bilo, zgodovinsko gledano, del več različnih kulturnih, političnih in ekonomskih sistemov, vse od Habsburške monarhije, Ilirskih provinc, države SHS, Kraljevine SHS, Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), do osamosvojene in samostojne države, kasneje priključene k Evropski uniji (Kramberger, 2009, str. 82). Vsak od teh sistemov je pustil pomembne posledice v družbeni urejenosti. V doktorski disertaciji smo se osredotočili na pregled obdobja zadnjih šestdesetih let, ki smo ga razdelili na tri dvajsetletna obdobja med štirimi izbranimi časovnimi točkami (leto 1958, 1978, 1998, 2018). Struktura analize vsakega obdobja sledi enaki logiki – v vsakem od obdobij so predstavljene ključne značilnosti političnega sistema in ekonomske ureditve, zakonodajni pregled (mednarodnih in nacionalnih) politik za urejanje delovanja države, poudarek pa je predvsem na področju enakosti spolov in trgu delovne sile[161]. Razdelitev po obdobjih je namenjena orisu ključnih (ekonomskih in političnih) razlik med dvajsetletnimi obdobji[162] in ustvarjanju

[160] Jezik, ki ga uporabljamo pri pisanju, sledi smernicam neseksistične rabe jezika, ki poudarja potrebo po rabi obojespolnih izrazov. Pri navajanju zgodovinskih dokumentov smo torej (tam, kjer besedilo ni dobesedno citirano) uporabljali obojespolno zapisovanje, kar pa ni odraz zapisovanja v tistem času (npr. pri navajanju avtorjev oz. avtoric, tudi členov iz ustave ali drugih dokumentov).

[161] V obdobju zadnjih šestdesetih let so spreminjale klasifikacije poklicev. Prva uradna klasifikacija je bila Enotna standardna klasifikacija poklicev, objavljena v Uradnem listu SFRJ, št. 29/81 (Statistični urad RS), še pred njo pa je bila v veljavi klasifikacija, ki je zajemala le 10 poklicnih skupin. EKP (veljavna od 30. 05. 1981 do: 30. 03. 2002) je vsebovala 59 glavnih poklicnih skupin in vse skupaj 1313 poklicev. V njej so bili zapisi poklicev in poklicnih skupin v splošnem v moški slovnični (množinski/generični) obliki - tudi pri poklicih, ki so (bili) feminizirani, npr. vzgojitelji, učitelji, čistilci, šminkarji, kozmetiki, kvačkarji itd., s pojavom nekaterih izjem, kjer so poklici zapisani bodisi v ženski obliki (z izrazom, katerega tvorba je mogoča samo v ženski slovnični obliki, edini primer takega poklica je vezilja, ali z izrazom, ki takrat še ni poznal moške oblike niti poklica, npr. babica), bodisi v navedbi poklica v obojespolni obliki (primeri takšnih poklicev v EKP: medicinski tehniki/medicinske sestre, sobarji/sobarice; gospodarji/gospodinje v hotelu). Šele z osamosvojitvijo, okvirno od 1992 leta dalje, je SURS pristopil k pripravi standardne klasifikacije poklicev. Rezultat tega dela je bila »Standardna klasifikacija poklicev – SKP«, sprejeta z vladno uredbo v letu 1997 (Uredba o uvedbi in uporabi SKP, Uradni list RS, št. 28/97; Uredba o spremembah in dopolnitvah Uredbe o uvedbi in uporabi SKP, Uradni list RS, št. 16/2000) in prišla v obvezno rabo od 1. 1. 1999 dalje. SKP je bila konceptualno precej drugačna od prejšnje, za statistične namene uporabljane 'zvezne jugoslovanske' statistične klasifikacije poklicev ter tudi od 'deloma sorodnega orodja', ki so ga uporabljali republiški zavodi za zaposlovanje in se je imenoval »Šifrant poklicev« (ČGP Delo, TOZD Gospodarski vestnik Ljubljana, december 1984) (predstavniki Statističnega urada Republike Slovenije, osebno pismo, 2018, 3. oktober; osebno pismo je na voljo pri avtorici). Prvo SKP (V1) oz. njeno dopolnjeno različico leta 2000, SKP-V2 (Uradni list RS, št. 16/2000) je v letu 2010 nadomestila Standardna klasifikacija poklicev 2008 (SKP-08).

[162] Ne želimo trditi, da so izbrana obdobja zaključene celote oz. da igrajo časovne točke (letnice) kakršno koli pomembno vlogo v tej razdelitvi (tj. da je obdobje npr. socializma omejeno na letnici 1958 in 1978). Ker smo želeli zajeti šestdesetletno obdobje, smo ugotovili, da lahko z razdelitvijo na tri dvajsetletna obdobja hkrati zajamemo nekatere osnove značilnosti in razlike med obdobji, predvsem pa bolj podrobno (kot zgolj z delitvijo

vpogleda v razmere, v katerih je v zadnjih šestdesetih letih prihajalo do (družbenih in jezikovnih) sprememb.

Prvo obdobje zaznamujeta socialistični sistem in povojna situacija, ki se proti koncu obdobja pričneta razvijati v obdobje krize (1958–1978). Gre za obdobje, ki smo ga poimenovali SOCIALISTIČNO OBDOBJE. V njem je Slovenija članica federativne jugoslovanske države s samoupravno socialistično ureditvijo. Gre za obdobje krepitve ekonomsko-političnih pravic žensk, pridobljenih z ustavo 1946, ki se kažejo v dostopnosti do izobraževanja, polni zaposlitvi in izvajanju splošne volilne pravice. Sistem socialne blaginje je temeljil na načelu enakih možnosti in odgovornosti žensk in moških na vseh področjih delovanja v javnem in zasebnem območju. Takratna gospodarska rast se je kmalu sprevrgla v krizo državne blaginje (nezadovoljstvo z režimom, s plačami), zaostrovati so se pričele politične razmere, pojavile so se težnje po demokratizaciji in preureditvi jugoslovanske države, kar je predstavljalo začetek ekonomskega, političnega in ideološkega razpada socializma. S tem se začne naše drugo obdobje, TRANZICIJSKO OBDOBJE (1978–1998), ki označuje kar tri tranzicije, ki se odvijajo sočasno: politično, državno/nacionalno in ekonomsko. V tem obdobju je v ospredju vrhunec krize, težnja po iskanju alternativ in nenazadnje osamosvojitev Slovenije v devetdesetih letih prejšnjega stoletja ter prehod iz socializma v kapitalizem. Zaradi tranzicijskega šoka pride do visoke inflacije in naraščajoče brezposelnosti najprej moških, potem tudi žensk, pri čemer so ženske v manj ugodnem položaju tako v javni kot zasebni sferi. Hkrati se je v samostojni državi pojavila in krepila težnja po ponovni domestikaciji žensk. Priča smo tudi procesu privatizacije podjetij in naporom v smeri usklajevanja pristopnih pogojev z Evropsko Unijo (dalje EU). Z zadnjim, tretjim obdobjem, tj. OBDOBJEM VZPONA NEOLIBERALIZMA IN EVROPSKE INTEGRACIJE (1998–2018), smo zajeli slovensko priključitev k EU in prevzemanje nove gospodarsko-politične ureditve. Neoliberalizem v tem obdobju prevzame vodilno vlogo v okoliščinah tržnega gospodarstva ter usmerja razvoj in ukrepe države glede na ekonomske interese (deregulacija, privatizacija, liberalizacija). V tem obdobju smo priča tudi veliki (svetovni) gospodarski krizi, ki povzroči znižanje stopnje zaposlenosti in stopnje udeležbe na trgu delovne sile, predvsem pri ženskah. Po krizi ostaja stopnja neenakosti na trgu delovne sile še vedno velika. V tem obdobju se začnejo v družbi ponovno pojavljati (kot v devetdesetih letih prejšnjega

na dve obdobji, pred in po letu 1991) pogledamo in orišemo ta obdobja (predvsem v povezavi z ugotavljanjem njihovih lastnosti/posledic na istočasne spremembe v jeziku).

stoletja) poskusi retradicionalizacije in novi boji za enakost (Jogan, 1989, 2004a, 2006; Jogan in Broder, 2015; Vodopivec, 1999, 2001; Jeraj, 2005; Lorenčič, 2011).

Dogajanje v letih pred 1958

Ker so se strukturni temelji za dogajanje v prvem (povojnem) obdobju vzpostavili že v letih pred 1958 in so pomembni za razumevanje dogajanja v nadaljnjih izbranih obdobjih, bomo ta izhodišča predstavili najprej (na kratko) in jih upoštevali pri analizi ostalih treh obdobij[163].

Slovenija je bila v obdobju od prve svetovne vojne do leta 1958[164] del dveh južnoslovanskih državnih tvorb. Do druge svetovne vojne je bila pod Kraljevino Jugoslavijo, po drugi svetovni vojni pa del jugoslovanske socialistične federacije (Stanojević, Rajgelj in Potočnik, 2001). Kraljevina SHS (Srbov, Hrvatov, Slovencev), nato Kraljevina Jugoslavija, je nastala po 1. svetovni vojni leta 1918, kot težnja narodov, da se povežejo v skupnost, v kateri bodo močnejši in se bodo lahko hitreje ekonomsko razvijali. Država je temeljila na kapitalističnem izkoriščanju delavstva in kmetic ter kmetov, nepriznavanju posameznih narodnosti in narodov (zaradi 'nacionalne enotnosti'), prepovedana so bila združenja in gibanja (demokratično ljudsko gibanje, sindikalno združenje, Komunistična partija), kasneje pa je bila uvedena tudi vojaško-monarhistična diktatura. Življenjske in delovne razmere so bile težke, medze nizke, zdravstvenega in socialnega zavarovanja ni bilo, pri tem pa so se ženske znašle v vlogi najbolj ranljive družbene skupine (Tomšič, 1980, str. 17–19). Čeprav je Komunistična partija Jugoslavije (dalje KPJ) vključila prizadevanja za enakopravnost žensk v svoj program že na 2. državnem partijskem kongresu (Vukovar) leta 1920 (Vrhovac, 2015), pa so ostale ženske v tem obdobju močno diskriminirane – bile so brez političnih pravic, nastopale so kot last očeta, moža, brata ali sina, tudi njihovo delo je bilo podcenjevano. Ta diskriminiranost je bila tudi uradno uzakonjena in tradicionalno zakoreninjena. Prevladovala je podoba ženske kot vezane na materinstvo. Ženske so se lahko izobraževale, vendar je bilo to večini zaradi revščine oteženo ali celo onemogočeno; v tistem času tudi niso imele dostopa do nekaterih poklicev (npr. v sodstvu). S prodorom socialističnih idej je žensko vprašanje pridobivalo vse večji pomen, ženske pa so se v okvirju delavskega gibanja borile tako za izenačitev svojih možnosti z moškimi kot tudi proti kapitalističnem izkoriščanju (Tomšič, 1980, str. 17–21). V drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja so se v okviru prvega

[163] Pri tem moramo upoštevati, da so bili podatki o delovni sili v celotnem analiziranem obdobju (šestdeset let) pridobivani različno in zato niso vedno primerljivi med sabo. Za podroben pregled glej Prilogo A.
[164] Omejujemo se na obdobje do leta 1958, ki ga obravnavamo že kot del socialističnega obdobja. To ne pomeni, da se je pripadnost Slovenije kot dela 'dveh južnoslovanskih državnih tvorb' (oz. druge tvorbe) končala tam (ta je trajala vse do leta 1991).

feminističnega vala (neuspešno) borile za pridobitev enakega plačila in pokojninskega zavarovanja, kot so ga imeli delavci, proti diskriminaciji v zasebni sferi življenja, za enake možnosti pri izobraževanju in delu v politiki, boji pa so potekali tudi (oz. predvsem) za pridobitev volilne pravice za ženske in pravice do splava (Jogan, 2001a; Leskošek, 2006; Leskošek, 2012, Jogan, 2016, str. 131).

Vida Tomšič je bila ena najbolj zavzetih bork za ženske pravice v tistem času. Leta 1940 je na 5. državni konferenci KPJ predstavila zahteve, ki bi jih morali uvrstiti v program in opredelila odnos KPJ do ženskega vprašanja. Zavzela se je za zaščito reproduktivnih pravic žensk (splav, zaščito mater pred porodom in po njem, ustanovitev porodnišnic, bolnišnic in otroških domov, odpravo razlik med nezakonskimi in zakonskimi otroki), za odpravo dvojne morale v zasebnem in javnem življenju (popolna enakopravnost žensk pred zakonom uvedba civilne poroke in možnost razveze zakona), za enakopravnost v gospodarstvu (enaka plača za enako delo, enako plačilo in zaposlitvene možnosti za poročene in neporočene ženske, odprava nočnega dela za ženske, plačan porodniški dopust z zakonskim jamstvom, da bodo po tem dopustu sprejete nazaj na delo, plačan čas za dojenje, otroške jasli, dostop do vseh poklicev in šol itd.) in v političnem življenju (priznanje vseh političnih pravic s popolno aktivno in pasivno volilno pravico). Ta referat je predstavljal začetek poglobljenega dela na področju enakopravnosti spolov in ženskega vprašanja. Z letom 1941 je pričela izhajati tudi revija Naša žena, katere diskurz je bil v času druge svetovne vojne izredno ideološko-komunističen. S svojimi vsebinami je (politično) izobraževala ženske in jih pozivala v združevanje v boju proti okupatorjem, saj naj bi samo na ta način lahko dosegle enakopraven položaj v družbi (Vrhovac, 2015, str. 40–41).

Z okupacijo Kraljevine Jugoslavije leta 1941 je vodstvo revolucionarnega in demokratičnega gibanja prevzela do takrat prepovedana KPJ, ki je organizirala ljudstvo v narodnoosvobodilno gibanje. Na Slovenskem je imela ključno vlogo v NOB osvobodilna fronta slovenskega naroda, ki je bila ustanovljena na pobudo članov KP, demokratičnega krila sokolov, krščanskih socialistov in inteligence. Pri tem ni šlo za obrambo in ohranitev Jugoslavije v njeni prvotni obliki, ampak so si prizadevali za novo, bolj demokratično oblast, ki bi temeljila na enakopravnosti in vzajemnem sodelovanju (Tomšič, 1980, str. 26). Vključevanje mladine in žensk je bilo v tistem času množično in ženske so imele izjemno vlogo – sodelovale so kot borke v oboroženih enotah, v sabotažah, bile so kurirke, obveščevalke, skrivale so orožje, bile so ilegalne politične delavke na zasedenih ozemljih, bile so bolničarke za ranjene vojake, skrbnice otrok vojakov, skrbele so za hrano in obleko za vojsko, v njihovih hišah so nastali

zbirni centri, delavnice in bolnišnice. Opravljale so vse vojaške in politične naloge, ki so jih opravljali tudi moški, hkrati pa so skrbele še za naloge, ki so bile tradicionalno vezane na ženske (Tomšič, 1980, str. 10, 26). Pot k enakopravnosti žensk je tako vodila preko udeležbe v skupnem boju za narodnoosvobodilni[165] in revolucionarni program (Tomšič, 1980, str. 30; Jogan, 2016, str. 131; Jogan, 2014).

Eden od pomembnejših ciljev ženskega gibanja[166] je bila zahteva po volilni pravici. Čeprav je bila že v Vidovdanski Ustavi (1921) predvidena uzakonitev ženske volilne pravice, pa se ta ni uresničila (Antić Gaber, 1999, str. 18). Tako je ostalo tudi celotno obdobje med vojnama – brez sprememb, navkljub široki organizaciji ženskih prizadevanj in mnogim ženskim aktivnostim (Melik, 1965, str. 61). Ženske so svojo (omejeno) volilno pravico prvič izvajale leta 1942, z delovanjem v Antifašistični fronti žensk (dalje AFŽ), kjer so na osvobojenih delih Slovenije volile narodnoosvobodilne odbore. Leta 1943 je izvršni odbor OF v odloku določil aktivno in tudi pasivno volilno pravico, ki je pripadala vsem ženskam in moškim z dopolnjenim 17. letom starosti. Na institucionalni ravni je bilo ženskam torej že pred 2. svetovno vojno priznano delovanje v narodnoosvobodilnem gibanju, vendar pa so bile ženske med volitvami vseeno obravnavane kot skupina, ki ni upravičena do zagovarjanja lastnih interesov. Zato je bil razkorak med formalno in dejansko enakopravnostjo med spoloma (v povezavi s priznavanjem volilne pravice žensk) ogromen. Na to kaže tudi podatek, da je šele z letom 1944 izvršni organ OF pridobil v svoje vrste prvo žensko in da je bila leto kasneje ob izvolitvi prve vlade prisotna samo ena ministrica (Vida Tomšič, kot ministrica za socialno politiko) (Melik, 1965, str. 61). Kljub temu je bil to hkrati tudi velik napredek, saj je postala del najvišje oblasti in je pridobila možnost za sodelovanje pri oblikovanju zakonov in Ustave (Vrhovac, 2015, str. 41).

Po 2. svetovni vojni: zasnove socialističnega sistema

[165] Kot odgovor na to je leta 1942 nastala prva samostojna organizacija žensk, Antifašistična fronta žensk (dalje AFŽ), katere prve naloge so se vezale na narodnoosvobodilne cilje in spodbujanje več žensk k priključitvi v boj (Jeraj, 2003, str. 165). AFŽ je igrala veliko vlogo, saj je ponujala ženskam možnost za mobilizacijo v vseh okoljih, tudi na vasi, in prispevala k njihovi politični aktivaciji in splošni izobraženosti (Tomšič, 1980, str. 27), vendar pa so bila že pred njeno ustanovitvijo (vse od leta 1887 dalje) aktivna številna slovenska ženska društva/zveze/organizacije (za pregled glej Jogan, 2016, str. 130–154). V Sloveniji so bile ženske že od začetka vojne vključene v OF, Slovensko narodno pomoč in Zvezo slovenske mladine. Z letom 1943 se je ustanovila Slovenska protifašistična ženska zveza (SPŽZ), kot del OF in AFŽ (Jeraj, 2003, str. 163). Slovenkam je omogočila iztrganje iz pasivnosti in tradicionalne predpisane vloge v aktivno vlogo revolucionarke in borke za politične in ekonomske pravice. Njihovo samostojno in centralizirano delovanje ter usmeritev na ženska vprašanja voditeljem niso bila všeč, zato so bile večkrat pozvane k usmeritvi samo v narodnoosvobodilni boj (Jeraj, 2003, str. 165).

[166] Žensko vprašanje ni smelo biti samostojen boj, saj ženske organizacije niso bile dopuščene znotraj socialdemokratskih strank in KPJ (Jeraj, 2003, str. 161). Zato je boj za enakopravnost in emancipacijo žensk potekal kot del boja delavskega ljudstva za nacionalno in socialno svobodo (Tomšič, 1980, str. 10).

Jugoslavija se je po vojni vzpostavila kot »socialistična republika, federativna skupnost šestih (enakopravnih) socialističnih republik« in šestih narodov, ki so imeli pravico do samoodločbe (tudi odcepitve v vsakem trenutku) in so bili na podlagi svobodno izražene volje združeni v »zvezno republiko enakopravnih in svobodnih narodov«, ki temeljijo na »bratstvu in enotnosti« (povzeto po Ustavi SFRJ, 1946, v Tomšič, 1980, str. 15). Socialistični sistem v Jugoslaviji je gradil na dveh temeljih, samoupravljanju in družbeni lastnini (Malačič, 1985, str. 86). Obdobje med 1946 in 1952 Mencinger (1995, str. 27) opredeli kot »administrativni socializem«.

Uvajanje delavskega samoupravljanja se je pričelo z letom 1950 in je temeljilo na zakonu o upravljanju državnih gospodarskih podjetij in višjih gospodarskih združenj. To je predstavljalo »korenito revolucijo v procesu osvobajanja dela«, saj so dobili delavci »tovarne v svoje roke« (Tomšič, 1980, str. 34–35). Z decentralizacijo in deregulacijo osamosvajanja gospodarskih subjektov se je delovanje podjetij omejilo, saj so morala v ospredje postavljati socialne funkcije podjetja, medtem ko je bila ekonomska učinkovitost oz. profitabilnost drugotnega pomena. »Samoupravljanje je torej delovalo kot učinkovit mehanizem posrednega podrejanja managementa politični birokraciji« (Stanojević, 1992, str. 67–68). Tudi družbena ureditev Jugoslavije je temeljila na poudarjanju pomena delavskega razreda in ostalih 'enakopravnih' delavskih ljudi, ki udejanjajo oblast z odločanjem o družbenih zadevah, skupnih interesih, družbenem razvoju in sredstvih ter pogojih in rezultatih dela (Tomšič, 1980, str. 16).

Hkrati je bilo obdobje po vojni tudi čas, v katerem je bila Jugoslavija zelo opustošena in nerazvita, kar pa se je začelo pospešeno spreminjati (Tomšič, 1980, str. 13). V letih med 1945 in 1952 je potekala intenzivna industrializacija centralno usmerjenega gospodarskega razvoja, pri čemer je glavno vlogo igral vrh komunistične oblasti (Kramberger, 2009, str. 91). V ospredje je bil postavljen vzor industrijskega delavstva (po vzoru Sovjetske zveze), zato so pospeševali industrializacijo – predvsem na račun kmetijstva (Granda, 2008, str. 223–224). Pospešena industrializacija je omogočala odpiranje mnogih nekmetijskih delovnih mest, zato so se lahko zaposlovali tudi prebivalci in prebivalke na vasi[167]. V prvih letih po vojni je bila potrebna tudi pomoč žensk pri obnovi, zato je graditev novega političnega, družbenega in

[167] Glede na razlike (pokrajinske in med republikami) v materialnem razvoju, kulturi, zgodovini znotraj Jugoslavije so se tudi ob razvoju ti deli različno urejali – nekje je bila v ospredje postavljena pismenost, nižanje umrljivosti, višanje rodnosti, drugje pa so lahko v ospredje prišle težave, vezane na ženske, tj. izboljševanje delovnih pogojev žensk, zagotavljanje otroškega varstva itd. (Tomšič, 1980, str. 13).

ekonomskega okolja temeljila na aktivnem sodelovanju vseh družbenih slojev (Tomšič, 1980, str. 31–32).

Spreminjanje položaja delavstva je povzročilo tudi spreminjanje položaja ženske v družbi in družini. Z ukinitvijo zasebnega lastništva in postavitvijo dela kot edinega določevalca položaja posameznice ali posameznika v družbi, se je tudi patriarhat pričel šibiti (Tomšič, 1980, str. 11, 32). Vendar pa to spreminjanje družbenih vlog ni potekalo gladko zaradi številnih tradicionalnih predsodkov v družbi (Vrhovac, 2015, str. 41). Čeprav je bila ženskam pripisana enakopravnost, na račun izbojevanja pravic v narodnoosvobodilnem boju, tj. v revolucionarnih, izrednih okoliščinah, pa je po vojni še vedno vladalo prepričanje, da bi morale v novih okoliščinah to pravico znova dokazovati (da si jo res zaslužijo) (Tomšič, 1980, str. 31–32). Vstop žensk v javno sfero, predvsem pa zasedanje političnih funkcij je sprožilo odkrito zavračanje med nekaterimi pripadniki OF (Vrhovac, 2015, str. 43). Prevladovalo je mnenje, da bi morali ženske prevzgojiti in jih pripraviti za sodelovanje v javnosti, to delo pa je bilo prepuščeno AFŽ[168] (Tomšič, 1980, str. 31–32).

S prvo Ustavo Federativne ljudske republike Jugoslavije (1946)[169] so ženske vendarle prvič pridobile tudi splošno volilno pravico (v Sloveniji je prišla v veljavo januarja 1947) (Tomšič, 1980, str. 31–32). Ustava je bila oblikovana po vzoru Sovjetske Ustave iz leta 1936 in je, poleg volilne pravice (23. člen), zagotavljala tudi enakopravnost na državni, ekonomski in politični ravni (24. člen), enako plačilo za enako delo (24. člen), dostopnost do vseh javnih zaposlitev (33. člen) in dostop ter enakopravno obravnavo v izobraževanju (38. člen) (Jeraj, 2003, str. 167). Ženske so z Ustavo pridobile tudi pravico do enakopravne obravnave v zakonski zvezi (tudi enakopravno obravnavo (zunaj)zakonske zveze in uzakonitev razveze) (Jogan, 2001a; Lokar, 2009). Ustava federacije je zagotovila prebivalkam in prebivalcem v njihovih republikah in avtonomnih pokrajinah enakopravnost vseh, ne glede na spol, svobodo dela in izbiro poklica ter zaposlitve in enako dostopnost do delovnega mesta in funkcije v družbi ob istih pogojih (Tomšič, 1980, str. 166). Hkrati je bila z Ustavo nacionalizirana industrija, cerkev ločena od države ter določena obnova in sanacija države ter socialnih politik. Temelji nove Jugoslavije so tako sloneli na 'popolni (pravni) enakopravnosti žensk' in njihovi enakovredni udeležbi v ekonomskem in političnem življenju (Tomšič, 1980, str. 30–32).

[168] Vsa ostala ženska gibanja so bila po letu 1945 razpuščena.
[169] Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije. (1946). *Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije št. 10/II.* 31. januar.

Podatki za leto 1953 kažejo, da je bilo največ vseh delavk in delavcev zaposlenih v poklicni skupini kmetovalci, ribiči, lovci in gozdni delavci (več kot pol vsega aktivnega prebivalstva). Hkrati je bilo znotraj vseh poklicnih skupin skoraj pol manj žensk (278 tisoč) kot moških (427 tisoč). Ženske niso bile prisotne med zaposlenimi v poklicni skupini Rudarji, kopači kamenja, oplemenitelji rud in globinski vrtalci ter med upravljalci s prevoznimi sredstvi in prometno tehnično osebje. V manjšem številu so se pojavljale tudi v sklopu drugih poklicnih skupin, čeprav so bile v nekaterih poklicih zelo izenačene z moškimi (npr. prodajalci na veliko in drobno, komercialisti in podobni poklici; vršilci zaščitnih (JLA[170], LM[171]) in osebnih uslug; tehniki, znanstveniki, umetniki in pod. pokl.; kmetovalci, ribiči, lovci in gozdni delavci). Najbolj so zaostajale v skupini predelovalci in obdelovalci snovi v industriji in obrti ter strojniki (raz. prometa), najbolj izenačene pa so bile z moškimi v poklicni skupini člani in funkcionarji predstavniških organov in uslužbenci v državni upravi in gospodarstvu (22 tisoč moških in 22 tisoč žensk) (SURS, 1955).[172] V gospodarstvu je bilo več kot dvakrat več zaposlenih moških (190 tisoč) kot žensk (80 tisoč); od tega sta spola v zasebnem sektorju skoraj izenačena (6.297 moških in 5.473 žensk), v družbenem sektorju pa močno prevladujejo moški (184 tisoč v primerjavi s 74 tisoč žensk) (SURS, 1955). Kot delovna sila so bile ženske nizko kvalificirane[173].

---

[170] Jugoslovanska ljudska armada.

[171] Ljudska milica.

[172] Statistični letopis zajema podatke (najdlje) za leto 1953, 1955 in 1964. IzbralI smo leto 1955, saj je najbližje letu 1958, ki ga opazujemo. Vseeno pa so nekateri podatki v poročilu zapisani za leto 1953. Omenjeni statistični letopisi tudi ne vsebujejo svojih metodoloških pojasnil. Ta so se prvič pojavila v Statističnem letopisu iz leta 1976, v katerih je zapisano, da »podatke o zaposlenih v družbenem sektorju zbirajo polletno že od 1952 statistični organi po vsej državi« (za več podrobnosti glej Statistični letopis 1976). V številu zaposlenih niso zajeti »zaposleni v Državnem sekretariatu za narodno obrambo, v Republiškem sekretariatu za notranje zadeve ter stalno zaposleni v tujini. Vključeni so zaposleni v civilnem delu vojne industrije, ki se ukvarja s proizvodnjo za splošno potrošnjo.« Zbiranje in obdelava podatkov je potekala po teritorialnem načelu zajetja (osnovna enota do leta 1960 je okraj, pozneje občina), zaposleni so prikazani po osnovni dejavnosti organizacije združenega dela. Med zaposlene spadajo vse osebe, ki pridobijo lastnost delavke ali delavca (za določen ali nedoločen čas, za polni ali polovični delovni čas), tudi pripravniki oz. pripravnice in zaposleni pri zasebnih delodajalcih. »Delavci, ki delajo po 17. členu zakona o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu in na osnovi sporazuma o medsebojnem sodelovanju organizacij združenega dela v dveh organizacijah (v eni polni delovni čas, v drugi pa samo do polovice delovnega časa), so zajeti samo enkrat in sicer v organizaciji, v kateri delajo polni delovni čas«. K zaposlenim niso vključeni: učenci v gospodarstvu; delavci, ki imajo pogodbo o delu (civilno pravno razmerje) po 70. členu Zakona o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu; delavci, državljani SFRJ s stalno zaposlitvijo v jugoslovanskih predstavništvih, zastopstvih, gradbiščih ipd. v tujini; tuji državljani, zaposleni pri nas; člani prostovoljnih delovnih brigad; pomagajoči družinski člani zasebnih proizvajalcev in osebe, ki prestajajo kazen z opravljanjem družbeno koristnega dela. Med začasno nezaposlene so osebe brez dela, in tiste, ki še niso bile zaposlene in prijavljene v skupnosti za zaposlovanje. Vse druge posebnosti so dostopne v Metodoloških pojasnilih v Statističnem letopisu 1976 (SURS, 1976).

[173] Za leto 1953 kažejo podatki o zaposlenosti v družbenem sektorju (povprečja), da je bilo med delavkami in delavci v vseh gospodarskih panogah skupaj samo 158 visoko kvalificiranih žensk (od 7071 vseh visoko kvalificiranih delavcev in delavk), v industriji in rudarstvu, kjer je bilo zaposlenih dobrih 30 tisoč žensk, je bilo samo 30 visoko kvalificiranih (od 4373 vseh delavcev in delavk, ki so visoko kvalificirani v tem poklicu), prevladovale so delavke s pol-kvalifikacijo ali nekvalificiranostjo. Popolnoma brez visoko kvalificiranih delavk

V tem času je bilo delovanje samostojnih ženskih društev močno zavirano, zato AFŽ niso prepuščali veliko aktivnosti. Ker je bila ustanovljena kot začasna organizacija, namenjena mobilizaciji bork v času vojne, so imele oblasti načrt, da bi jo po vojni prevzela OF (Jeraj, 2003, str. 167–169). AFŽ je bila tako pogosto kritizirana, da premalo pozornosti posveča političnemu delu (vključevanje žensk v OF, usposabljanje za delo v OF), zaradi tega je bila z letom 1948 vključena kot del LF Jugoslavije (Ljudska fronta), s čimer ji je bila odvzeta samostojna vloga politične organizacije (Jeraj, 2003, str. 172). Do konca leta 1948 je postala glavna vloga AFŽ podpora pri politični prevzgoji žensk in negi ter vzgoji otrok[174], do leta 1953 pa je bilo njeno delovanje dokončno ukinjeno (saj naj bi bilo za ženske in njihovo enakopravnost škodljivo ločevanje v posebno politično organizacijo). Po letu 1953 so ženske v Jugoslaviji lahko uveljavljale svoje politične interese samo kot del spolno mešanih organizacij (zlasti v okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva; glej Jogan, 2014, str. 126), kjer pa niso imele vedno enakopravnega položaja, da bi izrazile svoja mnenja (Jeraj, 2003, str. 173–177).

5.1 Socialistično obdobje (1958–1978)

Od druge svetovne vojne pa vse do konca šestdesetih let 20. stoletja smo beležili eno najbolj uspešnih obdobij jugoslovanskega gospodarskega razvoja (Mencinger, 1995, str. 32), kar je razvidno iz naraščajočega števila prebivalk in prebivalcev ter zaposlenih v družbenem sektorju gospodarstva, sočasno se je močno poviševal tudi narodni dohodek (SURS, 1964). Porast števila zaposlenih je do leta 1958 viden v vseh dejavnostih (izjema je le gradbeništvo). Kljub temu so razvidne nekatere razlike med področji, saj največ zaposlenih v letu 1958 najdemo v industriji (168.752 ljudi), sledijo področja obrti (37.283), kulturno-socialno področje (33.923), gradbeništvo (31.719), trgovina in gostinstvo (26.565), kmetijstvo

so bili v panogah: gozdarstvo, promet, dejavnost državnih organov in ostalo; v kmetijstvu in komunali sta bili po ena, v gradbeništvu 6, največ visoko kvalificiranih delavk je bilo v panogi trgovine in gostinstva ter obrti (SURS, 1955).

[174] V svojem nagovoru na 6. kongresu KPJ leta 1952 je predsednik Josip Broz-Tito pohvalil delo ženskih organizacij pri pomoči materam in otrokom in kritiziral, da ostaja še vedno veliko žensk na deželi, ki prehajajo pod vpliv vere in duhovnikov. Poudaril je, da je glavna naloga ženskih organizacij ravno odrešitev teh mater in njihovih otrok pred negativnimi vplivi.

(23.189) ter promet (20.558). Najmanj vseh zaposlenih je bilo v gozdarstvu in komunali[175] (SURS, 1964)[176].

V šestdesetih letih je bila tudi delovna aktivnost žensk precej višja kot v državah s kapitalističnim sistemom, zato so postajale krivulje ženske delovne aktivnosti vse bolj podobne moškim (vendar na nekoliko nižji ravni). K temu je prispevalo tudi dolgoročno gibanje zniževanja rodnosti, skupaj s povečanim povpraševanjem po delovni sili v poklicih, ki so jih pretežno opravljale ženske (Malačič, 1985, str. 135–136). Po podatkih so ženske v letu 1958 prevladovale v kulturno-socialnih dejavnostih (59,7 % vseh zaposlenih v tej dejavnosti) in v trgovini ter gostinstvu (54,4 % vseh zaposlenih v tej dejavnosti), v industriji so predstavljale 35,6 % vse delovne sile, nekoliko manj, 34,4 % v obrti in 32,3 % v kmetijstvu. Najmanj so bile prisotne v gozdarstvu (16,2 %), prometu (15,1 %) in gradbeništvu (8,8 %) (SURS, 1964).

V okolju navidezne polne zaposlenosti, rastoče blaginje in velike gospodarske rasti se je razvijal sistem socialne varnosti (Ignjatović, 2002, str. 5). Gradila so se nova stanovanja, zdravstveno zavarovanje je zajemalo vse prebivalke in prebivalce Slovenije, rast osebnih dohodkov zaposlenih se je višala iz leta v leto, učinkovitost dela in kapitala sta se povečevala. V tem času se je spremenil tudi odnos do osebne porabe (premik iz izdatkov za hrano k trajnim potrošnim dobrinam) in življenjskega standarda (Prinčič in Borak, 2006, str. 36).

Kljub temu pa je bila Jugoslavija v tistem času obremenjena z dolgovi v tujini, visokimi izdatki za vojsko, močnimi inflacijskimi trendi ter velikimi primanjkljaji v plačilni bilanci. Zaradi teh razlogov je režim že leta 1954 in 1955 skušal izvesti reformo gospodarskega sistema (ki je predstavljal že drugi petletni načrt za obnovo gospodarstva), na podlagi katere lahko govorimo o t. i. »jugoslovanskem gospodarskem čudežu«, obdobju, ko je bil gospodarski razvoj tako izreden[177], da se je Jugoslavija kljub težavam uvrstila med države z največjo proizvodno rastjo na svetu. To je dosegala tudi zaradi velikega investiranja v industrijo, cenene delovne sile in delnega ukinjanja birokratskega nadzora, ki je prevladoval nad podjetji (Pirjevec, 1995, str. 242).

[175] Čeprav se je v obdobju med leti 1954 in 1963 tudi število zaposlenih v teh dveh panogah podvojilo (primer gozdarstva) ali celo potrojilo (primer komunale).
[176] V Statističnem letopisu 1964 ni na voljo metodoloških pojasnil za pridobivanje podatkov. Prva pojasnila se pojavijo v Statističnem letopisu iz leta 1976.
[177] Jugoslavija je dosegla izreden uspeh izvedbe druge petletke, ki so jo izpolnili že v štirih letih.

Jugoslavija se je s pospešeno obnovo države ter vlaganjem v industrializacijo (v primerjavi z letom 1956, je do leta 1960 zrasla za kar 70 %) (Pirjevec, 1995, str. 243) znašla v šestdesetih letih v situaciji, v kateri je postalo očitno, da je povojna industrializacija osnovana na nevzdržni gospodarski rasti (Podvršič, 2018, str. 33). Zaradi hitrega gospodarskega razvoja so ponovno pričeli upadati pomembni gospodarski kazalci: upad produktivnosti dela in izkoriščenost proizvodnih zmogljivosti, upadanje stopnje rasti družbenega proizvoda, upad obsega proizvodnje, neustreznost relativnih odnosov cen, negativna akumulacija (rast izgub), višanje stopnje brezposelnosti, zadolženost v domačem in mednarodnem okolju, nesamostojnost, politična podrejenost gospodarstva itd. (Ferfila, 1985, str. 172–175; Podvršič, 2018, str. 33). Te razmere so pripeljale do potrebe po novih reformah (Podvršič, 2018, str. 33). Leta 1961 je bil sprejet nov petletni načrt, v katerem so izdelali novo davčno politiko, proizvajalcem priznali več pravic pri deljenju dohodkov in pri upravljanju, tudi banke so bile reorganizirane v samostojne organizacije (Pirjevec, 1995, str. 246–247). Z drugo reformo, leta 1965 pa so se pričele uvajati spremembe v investicijskem mehanizmu in v cenovnem, davčnem, bančnem in zunanjetrgovinskem sistemu. Ko so opustili nadzor nad osebnimi dohodki in nadzor države nad razširjeno produkcijo, so odločitve gospodarskih subjektov prešle (vsaj formalno) v njihove roke. Skladno z reformami se je pričelo tudi preoblikovanje do takrat centralizirane in administrativne družbene ureditve v decentralizirano samoupravno ureditev, imenovano 'tržno-samoupravni' socializem (trajal od 1963 do 1973). Njegova ključna značilnost je »nasprotno-smernost gibanj produktivnosti dela in kapitala«, kjer se kapitalni koeficienti začnejo povečevati, zmanjšuje pa se 'delovni' koeficient[178] (Mencinger, 1995, str. 28–32).

Da bi obeležili velik napredek in novo miselnost Jugoslavije, so v Ustavi iz leta 1963 preimenovali Federativno ljudsko republiko v Socialistično federativno republiko. Nova Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije (1963)[179] je vključevala prestrukturiranje sistema skupščin, tudi zvezne, kateri so bili poleg zveznega zbora dodani še gospodarski, prosvetno-kulturni, socialno-zdravstveni in družbeno-politični zbor. Z njo se je tudi formalno odpovedala večstrankarskemu ustroju (Pirjevec, 1995, str. 251).

Množični premiki v svetu so v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pričeli sprožati spremembe tudi v t. i. realnem socialističnem svetu, ki pa se je, za razliko od kapitalističnih gospodarstev, težje prilagajal globalnim kriznim razmeram (Prinčič in Borak, 2006, str. 20–

[178] Boljša opremljenost dela tako rezultira v zmanjševanju delovnih naporov (Mencinger, 1995, str. 32).
[179] *Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije*. (1963). 7. april.

21). V sedemdesetih letih je Jugoslavijo tako ponovno zajela kriza rasti, kar je sprožilo spremembo strukture družbe, pričelo se je krčenje zaposlovanja v industriji in naraščanje zaposlovanja v storitvah. Povečevala se je tudi moč zagovornikov osvobajanja trgov, tj. bankirjev in globalnih finančnih institucij. Z liberalizacijo režima odpuščanja so se začeli tudi množični postopki odpuščanj. K splošnim trendom globalizacije in liberalizacije so pripomogle (po sedemdesetih letih) tudi nagle tehnološke spremembe, predvsem razvoj informacijskih in komunikacijskih tehnologij (Stanojević in Furlan, 2018, str. 10). Kljub temu je Jugoslavija v središče svoje politike gospodarskega razvoja (v letih do 1985) vztrajno postavljala industrializacijo. Razvojna politika in proizvodne usmeritve so dajale prednost transportni dejavnosti, proizvodnji surovin, živil in energije, strojev in trajnih potrošniških dobrin ter turizmu (Prinčič in Borak, 2006, str. 23).

Razmere so postajale čedalje hujše. Z letom 1968 je nezaposlenost zelo narasla, saj je bilo med iskalkami in iskalci zaposlitve v tem letu za 47 % več ljudi, kot v letu 1964, kar je sprožilo, da so se mnogi podali v tujino (predvsem v Nemčijo) na začasno delo[180] (»Zavod RS za zaposlovanje«, b. d.). Leta 1968 je prišlo tudi do dopolnitve Ustave, leta 1971 pa je bilo ustanovljeno Predsedstvo SFRJ, kot mesto usklajevanja stališč in doseganja enakopravnosti narodov in njihovih republik. Zožale so se tudi pristojnosti federacije in se prenesle na republike; te so imele večjo vlogo pri odločanju v ekonomski sferi, povečala pa se je tudi njihova moč in položaj kot družbenopolitičnih skupnosti (Prinčič in Borak, 2006, str. 62).

Samoupravna ureditev je bila deležna ponovnih sprememb v letu 1974, ko naj bi z novo Ustavo Socialistične federativne republike Jugoslavije (1974)[181] odpravila nadvlado centralne države ali določenega naroda in zagotovila socialno in nacionalno enakopravnost narodov (Prinčič in Borak, 2006, str. 69). V tem času je tržni koncept zamenjal koncept združevanja dela in sredstev, vsaj na ideološko normativni ravni, in uveljavil 'dogovorno' ekonomijo, ki ne upošteva tržnega mehanizma kot temeljnega alokacijskega mehanizma na mikroekonomski ravni in ekonomske politike države kot sredstva za poseganje v gospodarjenje na makroekonomski ravni (Mencinger, 1995, str. 28–29). Ustava je torej poskrbela za vzpostavitev novega gospodarskega sistema, predvsem na račun uvajanja Zakona o

[180] Leta 1968 je začasno delo v tujini opravljalo 14.210 registriranih delavk in delavcev (»Zavod RS za zaposlovanje«, b. d).
[181] Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. (1974). *Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije št. 9/74*. 21. februar.

združenem delu (1976)[182]. Zakon o združenem delu je poenotil organizacijsko strukturo delovnih organizacij. Ker so bila vsa področja (družbenega) dela enakopravna, so vse organizacije pridobile naziv OZD – organizacija združenega dela oz. TOZD (temeljna organizacija združenega dela). V kontekstu dogovorne ekonomije si je torej gospodarstvo, organizirano v organizacije združenega dela, sporazumno dogovarjalo in medsebojno delilo posel na trgu dela, kar je ustvarjalo trg, ki je zaprt in nekonkurenčen gospodarski sistem (Kopač, 2001, str. 11).

Reforme v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja niso uspele ustvariti gospodarske rasti. S porastom inflacije nad 20 %, s čimer se je povečalo neravnovesje med prihranki in investicijami, ter hudimi zadolžitvenimi problemi iz tujine je prihajalo do nevzdržnih razmer (Mencinger, 1995, str. 30; Repe, 2001, str. 10–11). Pojavila se je stagnacija produktivnosti dela, produktivnost kapitala je še močneje upadala – vse večja količina kapitala je bila potrebna za enak produkt ob enaki količini dela. Vztrajanje v tem sistemu ni ponujalo nobenih možnosti za rešitev brez tuje pomoči (zadolževanja) (Mencinger, 1995, str. 33). Povečala se je tudi neenakost med regionalnimi področji in ljudmi, pojavljati so se pričela politična nasprotja med republikami (Repe, 2001, str. 11). Ker se Jugoslavija ni mogla več zanašati na tradicionalne instrumente delovanja, je rešitve za nastalo situacijo iskala v rabi administrativnih ukrepov (Mencinger, 1995, str. 39, 44).

Povzetek ekonomskih kazalcev v dvajsetletnem obdobju 'socializma'

Od poznih petdesetih let do začetka osemdesetih let 20. stoletja so se zgodile velike spremembe[183] v poklicni strukturi, ki so najbolj vidne v **padcu primarnega sektorja[184]**, saj se je delež zaposlenih v kmetijskih dejavnosti znižal za skoraj polovico (leta 1971 je ta znašal 25,6 %, do leta 1981 pa je ta odstotek znašal le še 12,7 %). Po drugi strani pa je **sekundarni sektor nenehno pridobival na deležu zaposlenih[185]**, v tem obdobju (zajeti podatki od 1958

[182] Zakon o združenem delu – ZZD. (1976). Sprejet v Skupščini SFRJ, v veljavi od 11. decembra 1976 do 25. junija 1991.
[183] Primerjava s stanjem v Jugoslaviji je pokazala, da je imela Slovenija prej in hitreje razvit terciarni sektor, saj je Jugoslavija šele leta 1971 dohitela število zaposlenih, ki jih je v tem sektorju Slovenija imela že leta 1931. V letu 1971 je imela Slovenija skoraj enkrat več zaposlenih v storitvah kot Jugoslavija. Stanje v industriji je bilo precej podobno (1971: Slovenija 32,6 %; Jugoslavija 29,6 %) (Lužan, 2010, str. 37).
[184] Podatki za obdobje med leti 1940 in 1971.
[185] V letu 1972 je bil družbeni proizvod na prebivalca kar petkrat večji kot slabih trideset let prej, leta 1947, k čemur je prispevala hitra industrializacija. Kot kažejo podatki, je bilo povečanje industrijske proizvodnje v letih

do 1976) pa beležimo tudi rast zaposlenih v **gradbeništvu, trgovini in gostinstvu in komunali[186].** Popolnoma drugačno stanje pa je v terciarnem sektorju, kjer je delež zaposlenih neprestano rasel (iz 18,3 % v letu 1931 na 40,4 % leta 1971), ta trend pa se je nadaljeval tudi v naslednjem obdobju[187] (Lužan, 2010, str. 37).

Skladno s povečanim številom zaposlenih se je **povečeval tudi delež žensk v vseh dejavnostih** (od 34 % leta 1950 na 43,3 % leta 1976). Stopnja ekonomske osamosvojitve je bila v Jugoslaviji v povojnem obdobju visoka, v slovenski družbi pa je bil ta odstotek še višji. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bilo zaposlenih že 45 % žensk (od vseh delavcev) (SURS, 1981). Kljub zagotovilu enakega plačila za enako delo, pa so ženske vseeno prejemale nižja plačila, ker so bile zaposlene v panogah, ki spadajo med 'nizko akumulativne dejavnosti' (Sitar, 2015). Na trgu delovne sile so bile tako bolj prisotne v negospodarskih dejavnostih (po deležu prevladujejo na vseh področjih, najbolj v zdravstvu in socialnem varstvu, nato v izobraževanju in kulturi ter v družbenih organizacijah in skupnostih)[188] kot v gospodarskih dejavnostih (kjer prevladujejo samo v gostinstvu in turizmu, trgovini ter financah in drugih poslovnih storitvah). Delež delavk se je v (več kot) dvajsetletnem obdobju zvišal najbolj v trgovini in gostinstvu (porast za 10,9 %) in industriji (porast za 9,4 %). V kmetijstvu, gradbeništvu in obrti pa je delež žensk v tem obdobju upadal[189]. Na višjih položajih v politiki in v organih družbenega upravljanja v družbenih službah so ženske dosegle velik napredek, vendar so bile še vedno podreprezentirane[190] (izjemo predstavljajo upravni odbori zdravstvenih ustanov, kjer prevladujejo ženske[191]) (SURS, 1964, 1979).

---

od 1952 in 1972 kar šestkratno, v primerjavi z letom 1939 pa kar desetkratno. Najbolj je rasla proizvodnja kemične, gumarske, kovinske, papirne, živilske in elektroindustrije (Prinčič in Borak, 2006, str. 33).

[186] Število zaposlenih narašča tudi v obrti, prometu in gozdarstvu, vendar manj kot v omenjenih dejavnostih (SURS, 1979).

[187] Do leta 1981 je bilo v storitvenem sektorju zaposlenih že 55,5 % ljudi.

[188] Podatki za leto 1978.

[189] Zajeti podatki od 1950 do 1976.

[190] Leta 1964 je republiško skupščino skupaj sestavljalo 299 moških in 101 ženska. V republiškem zboru je bilo 94 moških in 26 žensk, v gospodarskemu zboru 53 moških in 17 žensk – podobno je v posvetno kulturnem zboru, v socialno-zdravstvenem zboru je nekoliko več žensk (23 in 47 moških), v organizacijsko–političnem pa 53 moških in 17 žensk. Člani in članice krajevnih odborov so bili v letu 1959 (za leto 1958 ni podatka) zelo spolno nesorazmerno razporejeni. Te je sestavljalo kar 10.221 moških in le 568 žensk. Ženske so bile podreprezentirane tudi v delavskih svetih podjetij s trideset ali več zaposlenimi (trikrat manj žensk kot moških v splošni primerjavi), celo v panogah, kjer so prevladovale (trgovina in gostinstvo) jih je bilo manj v delavskih svetih. V upravnih odborih (podjetja s trideset ali več zaposlenimi) so bile ženske v veliki manjšini (le 1479 v primerjavi s 6936 moškimi). Njihov delež je povsod močno nižji od deleža moških, ne glede na panogo (tudi če je to prevladujoča 'ženska'). V podjetjih s 7 do 29 zaposlenimi je delež žensk v upravnih odborih nekoliko višji, kar 34 % vseh članov uprave sestavljajo ženske. Se pa vseeno pojavljajo področja (gozdarstvo, promet) kjer ni niti ene članice v upravnih odborih. V letih 1962/63 je organe družbenega upravljanja, konkretno univerze, upravljalo 31 moških in 1 ženska, fakultete 11 žensk in 178 moških. Na umetniških akademijah, visokih in

V tem času so prevladovale tudi družine z 0–3 otroki, kar nakazuje na znižano rodnost. Gospodinjstvo (kot ekonomsko-sociološka enota, ki označuje stanovanje in trošenje dohodkov članov gospodinjstva) je bilo večinoma omejeno na nukearno družino, ki je postala temeljna celica, ki zagotavlja reprodukcijo prebivalstva in delovne sile[192] (Malačič, 1985, str. 142).

To obdobje zaznamuje[193] tudi povečevanje stopnje izobraženosti delavk in delavcev[194], čeprav ženske še vedno zaostajajo tudi na tem področju. Ženske predstavljajo kar 75,2 % vse delovne sile z nižjo strokovno izobrazbo, slabih 60 % srednje strokovno izobražene delovne sile, nekaj več kot pol višje izobražene delovne sile in le 36,2 % visoko izobraženih delavk in delavcev. Prav tako se znižuje število visoko kvalificiranih in nizkokvalificiranih delavk in delavcev, povečuje pa število polkvalificiranih in kvalificiranih delavk in delavcev (SURS, 1979)[195]. Za leto 1978 kažejo podatki, da ženske po večini spadajo med nizko- in polkvalificirano delovno silo (skoraj 50 % vse takšne delovne sile je ženske), najmanj jih je med visoko kvalificirano delovno silo (okoli 12 %) (SURS, 1980)[196].

Zakonodajna ureditev enakosti spolov

Politika enakih možnosti v Sloveniji (in Jugoslaviji) je bila pod velikim vplivom mednarodnih ukrepov (in organizacij; zlasti Organizacije združenih narodov, dalje OZN) na področju enakosti spolov. Čeprav je bila mednarodna zakonodaja (predvsem pa direktive in konvencije) sprva enostransko ekonomsko usmerjena, se je kasneje razširila v integralno zajemanje vseh področij delovanja družbe. Formalni začetki politik enakih možnosti v EU so obeleženi s 119. členom Pogodbe o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti[197], ki

---

višjih šolah prav tako pri upravljanju množično prevladujejo moški, kot tudi na šolskih centrih, gimnazijah, šolah za kvalificirane delavce, osnovnih šolah in šolskih odborih (SURS, 1964).

[191] V upravnih odborih zdravstvenih ustanov so v letu 1962 prevladovale ženske (ambulante, poliklinike, dispanzerji, bolnišnice, zavodi za zdravstveno varstvo in inštituti, zdravilišča, lekarne), predvsem v lekarnah in v socialnih ustanovah (od 533 mest so jih 377 zasedale ženske) (SURS, 1964).

[192] Na to kažejo tudi podatki o delovni aktivnosti žensk (stare 15 let ali več) glede na število otrok (v starosti 0–11 let), kjer se s številom otrok tudi znižuje aktivnost žensk na trgu delovne sile. Kljub temu pa lahko vidimo, da ostajajo ženske zelo aktivne tudi po porodu, predvsem če upoštevamo podatek, da ima največ žensk 0–3 otrok (Malačič, 1977, str. 47).

[193] Podatki za obdobje med letom 1966 in letom 1976.

[194] Povečuje se število zaposlenih z visoko, višjo in srednjo stopnjo izobrazbe in zmanjšuje število zaposlenih z nižjo stopnjo izobrazbe.

[195] Za metodološka pojasnila glej Statistični letopis 1979 (SURS, 1979).

[196] Veljajo enaka metodološka pojasnila kot za leto 1979.

[197] Pogodba o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti – *Treaty establishing the European economic community,* podpisana 25. marca 1957 v Rimu, v veljavi od 1. januarja 1958.

opredeljuje načelo enakega plačila za enako delo. To je bilo določeno že leta 1957 v ustanovni listini v Rimski pogodbi (119. člen)[198] in vključuje svoje cilje v številne evropske direktive, pogodbe in manj zavezujoče dokumente (danes spada to pod člen 157 Pogodbe o delovanju Evropske unije (PDEU[199]))[200] (Schonard, 2019). V povezavi z enakopravno obravnavo moških in žensk na področju zaposlovanja so bile v obdobju do leta 1978 sprejete tudi nekatere direktive Sveta Evrope[201] in konvencije Mednarodne organizacije dela[202].

V vidiku neenakosti spolov kot ključnega svetovnega problema in v boju proti diskriminaciji žensk, je OZN odigrala veliko vlogo. OZN-ova Splošna deklaracija človekovih pravic (1948)[203] je skupaj s Konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svobošč̌in[204] Sveta Evrope predstavljala temelj za varstvo človekovih pravic in svobošč̌in. Združeni narodi[205] so se tako zavezali k novi mednarodni ekonomski ureditvi položaja žensk, kar je postalo tudi globalno strateško vprašanje, nujno za socialni in materialni napredek vseh ljudi (Tomšič, 1980, str. 149). OZN je v ta namen leto 1975 razglasila za Mednarodno leto žensk, na svetovni konferenci v Mexico Cityu pa je bilo razglašeno tudi Desetletje Združenih narodov za ženske (med leti 1976 in 1985), pod sloganom »enakopravnost, razvoj, mir« (Jogan, 2007, str. 132). Cilj tega je bil upoštevati zahteve po spremembi vloge žensk v družbi in jih vključevati v razvojna prizadevanja na vseh področjih življenja (Tomšič, 1980, str. 5; Jogan, 2007, str. 132).

---

[198] Glej prejšnjo opombo.

[199] Pogodba o delovanju Evropske unije – *The treaty on the functioning of the European union*, podpisana 25. marca 1957 v Rimu, v veljavi od 1. januarja 1958, datum dokumenta 26. oktober 2012.

[200] Pri tem sta pomembna še dva člena: člen 153 PDEU, ki opredeljuje ukrepe na širšem področju enakih možnosti in enakega obravnavanja pri zaposlovanju in poklicnem delu, ter člen 157 PDEU, ki dovoljuje pozitivne ukrepe za krepitev moči žensk (Schonard, 2019).

[201] Direktiva Sveta z dne 10. februarja 1975 o približevanju zakonodaje držav članic v zvezi z uporabo načela enakega plačila za moške in ženske (75/117/EGS); Direktiva Sveta 76/207/EGS o izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zvezi z dostopom do zaposlitve, poklicnega usposabljanja in napredovanja ter delovnih pogojev (spremenjena leta 2002) (Jogan, 2004a, str. 363; Schonard, 2019; Evropska komisija, 2008).

[202] Konvencija številka 111 (leto 1958): diskriminacija pri zaposlovanju in poklicih, poudarek na načelu enakih možnosti; v veljavi v Sloveniji od leta 1992 (Gortnar in Salecl, 2004, str. 116−140).

[203] Splošna deklaracija človekovih pravic. (1948). Sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov št. 217 A (III), 10. decembra.

[204] Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svobošč̌in – *European Convention on Human Rights*, podpisana 4. junija 1950 v Rimu, v veljavi od 3. septembra 1953.

[205] Z letom 1966 sta bila sprejeta dva mednarodna pakta, prvi o državljanskih in političnih pravicah (Generalna skupščina Združenih narodov, resolucija št. 2200 A(XXI), sprejet 16. decembra 1966, Uradni list SFRJ–MP, št. 7/71, Ur.l. RS 35/92), ki opredeljuje enakopraven dostop obeh spolov do državljanskih in političnih pravic, in Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (Generalna skupščina Združenih narodov, resolucija št. 2200 A(XXI), sprejet 16. decembra 1966, Uradni list SFRJ–MP, št. 7/71, Ur.l. SFRJ 7/1971), ki opredeljuje enakopraven dostop obeh spolov do ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Pravica do dela ne nastopa kot samostojna pravica, ampak se povezuje z drugimi svobošč̌inami na področju dela. Oba pakta sta stopila v veljavo leta 1976.

Zakonodaja in sistem v Sloveniji

1) Ustavna določila

Jugoslavija se je pričela v šestdesetih letih 20. stoletja, kot prva socialistična država, odpirati navzven, zato so to usmeritev morale zrcaliti tudi sprejete določbe v Ustavah.

V času socializma se je Ustava FLRJ večkrat spreminjala in dopolnjevala. Po Ustavi iz leta 1946 je zvezna skupščina leta **1963** sprejela novo Ustavo Jugoslavije[206], na njeni podlagi pa je republiška skupščina sprejela tudi novo Ustavo Slovenije[207]. Delovno ljudstvo je dobilo vlogo edinega nosilca oblasti in upravljanja družbenih zadev. Samoupravljanje občank in občanov je bilo temelj enotnega družbenopolitičnega sistema, uresničevali pa naj bi ga neposredno in preko delegatk in delegatov[208] (v organih upravljanja) (Kocjančič, Ribičič, Grad in Kaučič, 1998, str. 63).

Leta **1974** je zvezna skupščina sprejela novo Ustavo Jugoslavije[209], temu je spet sledila nova Ustava Slovenije[210]. Pravica do dela je bila obravnavana kot temeljna človekova pravica (celotni družbeni položaj ljudi naj bi temeljil na delu). Ustava SRS je vsebovala vse določbe, ki jih ureja Ustava SFRJ, med pravicami in svoboščinami pa je imela tudi nekatere dodatne določbe, npr. varstvo žensk (nosečnost in rojstvo otrok) itd. (Strobl, Kristan in Ribičič, 1981,

[206] Med političnimi pravicami je najpomembnejša volilna pravica, urejena v posebnem členu, ki določa pravico polnoletnim občanom in občankam. Ustava tudi ne predvideva (več) odvzema volilne pravice. Kljub temu pa Ustava iz leta 1963 ne ureja dveh temeljnih pravic, tj. pravice do svobode izražanja in pravice do zbiranja in združevanja (Gabršček, 2008, str. 26). Človekove pravice so na načelni ravni dobro urejene, predvsem v primerjavi z Ustavo iz leta 1946. Med osebnostnimi pravicami igra pomembno vlogo Ustavni zakon iz leta 1953, ki opredeljuje samoupravljanje kot osnovo družbenega in političnega urejanja Federacije in njenih republik (Strobl in drugi, 1981, str. 89), zato je samoupravljanje tudi izhodiščna pravica, iz katere izhajajo vse ostale pravice. Ustava opredeljuje tudi načelo enakosti pred zakonom (33. člen), ki izenačuje vse državljanke in državljane, ne glede na razlike v nacionalnosti, veroizpovedi, rasi, jeziku, izobrazbi, spolu ali družbenem položaju (USFRJ, 1963, 33., 66. člen). V primerjavi s prejšnjo Ustavo so nekatere osebne okoliščine dopolnjene (med drugim spol in jezik) (Gabršček, 2008, str. 22). Pravica do zasebne lastnine, ki spada v poglavje socialnih in ekonomskih pravic, je enaka ureditvi iz leta 1946, vendar je umeščena v poglavje o družbenoekonomski ureditvi in ne v poglavje o človekovih pravicah. Zelo podrobna je ureditev pravic, ki izhajajo iz dela, kjer je obravnavana: svoboda izbire poklica in zaposlitve, svoboda dela, neodtujljivost pravic, ki izhajajo iz dela, dostopnost vsakega delovnega mesta in funkcij vsem državljanom, prepoved prisilnega dela itd. (USFRJ, 1963, 36. člen).

[207] Ustava Socialistične republike Slovenije. (1963). *Uradni list SRS, št. 10/63*. 9. april.

[208] Obojespolno zapisovanje je del neseksističnega jezika, ki se ga poslužujemo skozi celotno besedilo in ni odraz izvornega zapisovanja v dokumentih.

[209] V Ustavi iz leta 1974 je bila večja pozornost (v primerjavi z Ustavo iz leta 1963) dana političnim pravicam (dodana je razširjena volilna pravica, ki dovoljuje volitev ne glede na starost, 210. člen zagotavlja svobodo združevanja, zborovanja in drugega javnega zbiranja) (USRS, 1974, 198., 210. člen). Temeljne človekove pravice so bile zelo podobno urejene kot v predhodni Ustavi. Samoupravljanje je še vedno ostalo temelj vseh družbenih odnosov. Predpisana je bila tudi enakost pred zakonom, in sicer v 197. členu (USRS, 1974, 197. člen). Tudi ureditev osebnostnih pravic je bila zelo podobna tistim v prejšnji Ustavi (Gabršček, 2008, str. 33).

[210] Ustava Socialistične republike Slovenije. (1974). *Uradni list SRS, št. 6-44*. 28. februar.

str. 120). 26. maja 1977 (v veljavi od 1. 7. 1977) je skupščina SR Slovenije sprejela tudi nov Kazenski zakonik (1977)[211], v katerem je dekriminalizirala homoseksualnost. S tem kazenskim zakonikom je Slovenija tudi (edina med jugoslovanskimi republikami) inkriminirala posilstvo v zakonski zvezi (Bavcon in Greif, 2008).

2) Institucionalno urejanje enakosti spolov

Drugi val feminizma je imel velik vpliv tudi na feministično gibanje v Jugoslaviji, ki je nastalo predvsem kot posledica upora proti Zvezi komunistov, ki je imela vedno zelo 'paternalističen' odnos do žensk, kot pravi Tomšič (1980). Iniciative OZN so predstavljale dodatno pobudo za aktivnosti Jugoslavije na področju družbenega položaja žensk in intenzivnejša prizadevanja tudi na mednarodnem področju. V ta namen je bil sklenjen jugoslovanski odbor, ki je skrbel za organizacijo družbenopolitičnih aktivnosti v času mednarodnega leta žensk, med drugim tudi s številnimi dogodki in srečanji (Tomšič, 1980, str. 149–150). Na podlagi feminističnega delovanja so ženske v času Socialistične federativne republike Jugoslavije pridobile pravico do splava oz. možnost o svobodnem odločanju o rojstvu otrok[212] (leta 1974), dostopanja do sredstev za uravnavanje rodnosti ter pravico do prekinitve nosečnosti, ki se ne veže le na zdravstvene razloge[213] (leta 1977), starši pa so pridobili pravico do delitve dopusta za nego in varstvo otrok (leta 1976), pravico do svetovanja o ustvarjanju družine ter pravico do podaljšanega porodniškega dopusta in dopusta za nego otroka (leta 1986) (Robnik, 2016, str. 11). Z letom 1978 je skupščina SFRJ sprejela tudi resolucijo o glavnih usmeritvah družbenega delovanja, ki bi omogočila izboljšanje družbenoekonomskega položaja žensk v socialistični samoupravni ureditvi (Tomšič, 1980, str. 152). V tem času se je na podlagi samoiniciativne organizacije občanov in občank pri gradnji mreže javnega varstva otrok, vzpostavil dober sistem[214], ki je omogočal lažje usklajevanje poklicnih in družinskih obveznosti (Robnik, 2016, str. 38).

Med druge dosežke, ki so prispevali k bolj ugodnemu položaju žensk v času nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije, velja omeniti tudi uvedbo 30-odstotnih kvot,

[211] Kazenski zakon Republike Slovenije. (1977). Sprejet v Skupščini SRS, v veljavi od 26. maja (prenehanje delovanja 1. januar 1995).
[212] Ta pravica je bila v Sloveniji vedno razumljena širše; njeno krčenje na splav se je pričelo pod vplivom 2. feminističnega vala v kapitalističnih državah.
[213] Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok (ZZUP, 1977) zagotavlja svobodo do odločanja o rojstvu otrok kot individualno človekovo pravico in ostane v veljavi do osamosvojitve Slovenije (Tomšič, 1980, str. 175).
[214] Zakon o družbenem varstvu otrok in o skupnostih otroškega varstva (Sprejet v Skupščini SRS, v veljavi od 15. decembra do 30. aprila 1994).

ki naj bi zagotovile večjo zastopanost žensk v političnem odločanju. Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-77, 1977)[215] je določal, da **spol ne sme biti razlog za sklenitev delovnih razmerij** in da je nosečnicam zagotovljena posebna varnost pred težkim delom, pred nadurnim in nočnim delom ter škodljivi vplivi na delovnem mestu. Matere z majhnimi otroki in samohranilke so imele tudi posebne olajšave v povezavi z letnim dopustom (Tomšič, 1980, str. 170).

5.2 Tranzicijsko obdobje (1978–1998)

Jugoslavija je, kljub številnim težavam, do smrti Josipa Broza - Tita dajala vtis stabilne države z mednarodnim ugledom in solidnim standardom. Čeprav so se po njegovi smrti pričela spraševanja, kaj bo z Jugoslavijo, je prehod oblasti potekal gladko, kar je ohranjalo prepričanje o monolitnosti socialističnega bloka (Repe, 2001, str. 3). Zaradi zaostrovanja gospodarskih in družbenih razmer so srbski voditelji zahtevali čedalje večjo centralizacijo in unitarizem Jugoslavije, ki pa nista bila dobro sprejeta, saj sta dregnila ob narodno identiteto različnih narodov, tudi ob slovensko. Kolektivno vodenje države je tako postajalo nemočno, federacija pa se je kazala kot odvečna (Granda, 2008, str. 252).

Kriza samoupravnega družbenega razvoja se je pričela kazati tudi v gospodarski krizi (Kopač, 2001, str. 12). Sprva je nastajala v prikritih oblikah, nato pa se je razvila v odkrito in nenadzorovano krizo (Repe, 2001, str. 11). Vse politične in družbene spremembe v Jugoslaviji so se odvijale v širšem kontekstu »globalne krize komunizma, razpadanja bipolarne delitve sveta, razpadanja Sovjetske zveze« (Repe, 2001, str. 80), predvsem na račun preveč ambiciozne strategije gospodarskega razvoja in neustreznega razporejanja sredstev, ki sta prispevala k pospeševanju uvoza in zadolževanjem v tujini. Dolg je leta 1980 tako predstavljal kar četrtino vsega družbenega bruto produkta. Že jeseni leta 1980 je začelo tudi primanjkovati najbolj osnovnih in nujnih življenjskih potrebščin in reprodukcijskih materialov, uvoz ni bil možen zaradi pomanjkanja deviz (Pirjevec, 1995, str. 359–360). Ponekod je bilo zaradi pomanjkanja denarja potrebno tudi plačevanje delavcev z boni (Granda, 2008, str. 252). V tem času se je inflacija povzpela že na 30 %, življenjski standard se je znižal (Pirjevec, 1995, str. 360).

[215] Zakon o delovnih razmerjih – ZDR-77. (1977). Sprejet v Skupščini SRS, v veljavi od 7. januarja 1978 do 6. maja 2006.

Jugoslavija je večkrat poskušala zagotoviti stabilizacijo, vendar ji, kljub poskusom t. i. dolgoročne gospodarske stabilizacije v letih 1982–1983, ni uspelo doseči makroekonomskega ravnotežja, saj so se pričele povečevati tudi razlike med različnimi deli države, trg pa je izgubljal svojo moč (Jurančič in drugi, 1999, str. 5; Kopač, 2001, str. 12). Politična birokracija tako ni mogla več izpolnjevati obljub iz družbene pogodbe (Stanojević, 1992, str. 68), zato v tem času beležimo tudi upad varnosti zaposlitve, ki se je konec osemdesetih let sprevrgla v manifestno brezposelnost[216]. S tem je prišlo do zmanjšanja delovno aktivnega prebivalstva in fiskalne osnove države (Kramberger, 1999, str. 229–230).

V Sloveniji se je začelo množično izražati nezadovoljstvo (že konec sedemdesetih let 20. stoletja), nosilci so bile različne alternativne skupine mladih in druga gibanja (ekološka, feministična, mirovna itd.), kritičnost pa je z leti še naraščala in se sredi osemdesetih let oblikovala v močno civilno gibanje v Sloveniji[217] (Repe, b. d.). Nezadovoljstvo je bilo vidno povsod – samo v letu 1985 je bilo v Jugoslaviji 699 stavk, kar je dvakrat več kot leto prej in kar štirikrat več kot leta 1983 (Pirjevec, 1995, str. 379). Jugoslavija je tako v letih 1987 in 1988 doživljala anarhično stanje, zvezni organi so ostali brez avtoritete in moči, začele so se grožnje z državnimi udari (Repe, 2010, str. 9). V tistem času je predvsem intelektualna opozicija, zbrana okoli raznih revij (npr. Nove revije, Mladine), predstavljala kritičen glas do razmer v Jugoslaviji (Repe, 2001, str. 80–81). Zaradi vedno bolj perečih mednacionalnih konfliktov je postala v drugi polovici osemdesetih let 20. stoletja glavna usmeritev Slovenije izločitev iz skupne države Jugoslavije, hkrati pa je to obetalo tudi veliko spremembo družbenega sistema (Jogan in Broder, 2015, str. 71). Z letom 1987 je tako skupina slovenskih izobražencev, v 57. številki Nove revije objavila izhodišča novega nacionalnega programa, na podlagi vse ostrejših kritik neučinkovitosti dogovorne ekonomije in centralizacije oblasti (Kopač, 2001, str. 12). Istega leta se je pričel pripravljati tudi predlog nove slovenske Ustave. Z letom 1989 sta se, na podlagi nezedinjenja o političnih načrtih nove države, oblikovali dve smeri, prva je temeljila na Majniški deklaraciji, druga pa je imela oporo v Temeljni listini. Slednja je iskala rešitve za prihodnost v jugoslovanski federaciji in se zavzemala za

[216] Število zaposlenih je v obdobju od leta 1978 do 1988 postopoma še naraščalo, vendar je z letom 1988 pričelo močno upadati. Takrat smo bili priča tudi drastičnemu upadu v številu prijavljenih prostih delovnih mest (upad iz 122 tisoč na 82 tisoč) in v neprimerljivem povečanju števila brezposelnih (iz leta v leto se je to število tudi podvajalo) (SURS, 1992).

[217] Povod so bila tudi nesoglasja med Srbijo in Slovenijo, ki so se kazala proti koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja. (Repe, 2010, str. 10)

samoupravljanje, medtem ko je Majniška deklaracija[218] zagovarjala izvirno suverenost ter strankarski pluralizem (Repe, b. d.). Majniška deklaracija je vsebovala zahteve po suvereni državi, ki bi združevala slovenski narod in imela možnost samostojnega odločanja o povezovanju z drugimi narodi (Kopač, 2001, str. 13).

Decembra leta 1989 je bil uveden nov poskus jugoslovanske gospodarske stabilizacije. Kljub njeni uveljavitvi se je pričelo hitro zmanjševanje industrijske produkcije in gospodarske aktivnosti, število brezposelnih in splošna stopnja brezposelnosti sta še naprej vztrajno rasla. Že po 17 mesecih uvajanja programa so bili vidni katastrofalni učinki: zmanjšanje industrijske produkcije za četrtino, zvišanje cen za 200 %, ustvarjanje trgovinskega primanjkljaja, višanje stopnje brezposelnosti (Mencinger, 1995, str. 87–88). Jugoslovanska gospodarska reforma je z dostopnostjo kreditov po ugodnih obrestnih merah in v neomejenih količinah, sprožila stagflacijo, sistem indeksacije plač, obresti in zneskov v terminskih pravnih poslih ter hiperinflacijo (Neuberger, 1997, str. 28).

Tudi splošna klima je bila negativna, saj so ljudje postajali bolj kritični do političnega in družbenega sistema, pretreseni so bili zaradi sprememb. Prevladovalo je mnenje, da živijo slabše kot pred desetimi leti, dvomili so v demokratičnost odločanja in v ospredje postavljali svoje eksistenčne probleme. Zaznano je novo oblikovanje zavesti o kulturni, nacionalni samobitnosti, o oživljanju zavesti o pripadnosti, jeziku – oblikovanje nove nacionalne samozavesti. Tudi vrednote se sunkovito spremenijo, predvsem v odnosu do moči, politike, oblasti – odkrivanje totalitarnih značilnosti sistema, upor proti centralistični državi, proti manipulaciji, visoko vrednotenje družbenih gibanj in zavzemanje za svobodo, človekove pravice, demokracijo, avtonomijo, odprtost. Religioznost postane manj cerkvena in bolj svetna, zemeljska. Uveljavlja se zavest o potrebi družbeno-ekološkega, ekonomskega in tehnološkega napredka in razvoja. Spremembe se kažejo tudi v večjem vrednotenju neformalnega dela, kot nujnem pogoju za preživetje (Toš, 1997).

Osamosvojitev

Preobrazba v politični pluralizem je potekala že v osemdesetih in v začetku devetdesetih let, ko so slovensko politično prizorišče sestavljali trije politični poli: Demos, kot večinska desna

[218] Načela, vključena v Majniški deklaraciji, so bila predstavljena 8. maja 1989 v sklopu politične manifestacije na Kongresnem trgu v Ljubljani. Ta je predstavljala tudi temelj za pozneje ustanovljeno koalicijo Demos (Repe, b. d.).

koalicija, LDS (Liberalni demokrati Slovenije), kot mešanica 'neoklasičnih tržnih reformatorjev', ki so se zavzemali za socialno tržno gospodarstvo ter ZLDS (Združena lista socialnih demokratov), kot prejšnja Zveza komunistov (Stanojević in drugi, 2001; Bibič, 1992). Na prvih volitvah aprila 1990 je zmagala desna koalicija in se odločila za oblikovanje desnosredinske vlade (Stanojević in drugi, 2001). Kljub temu je bilo politično razmerje med 'novimi' in 'starimi' (socialističnimi) silami razdeljeno skoraj na pol. Zaradi nesoglasij in različnih pogledov na vsebino nove Ustave so v stranki Demos organizirali plebiscit, kjer so se slovenski državljani odločili, z veliko večino, za samostojnost. 25. junija 1991 je Slovenija razglasila svojo neodvisnost, ki pa jo je v naslednjih dneh zvezna jugoslovanska vojska skušala preprečiti; desetdnevni spopad se je končal s premirjem. Oktobra 1991 je Slovenija dobila svojo denarno valuto tolar in decembra sprejela prvo uradno Ustavo Republike Slovenije (1991)[219] (Repe, b. d.). Konec je bil razglašen po postopnem razpadu; najprej jugoslovanskega trga, nato Zveze komunistov Jugoslavije, in nazadnje države. Slovenija se je odločila za samostojno in neodvisno državo, za seboj je pustila planski ekonomski sistem in prevzela socialno tržno gospodarstvo ter se zavzela za integracijo v skupen evropski gospodarski prostor (Jurančič in drugi, 1999, str. 5).

Iz prejšnjega sistema, ki je desetletja sistematizirano zagotavljal neposredno varnost in relativno polno zaposlenost, je Slovenija z osamosvojitvijo prešla v tržno kapitalistično gospodarstvo (Stanojević, 2000). O tem času govorimo kot o obdobju tranzicije, označuje pa strukturne in individualne spremembe, ki posegajo na vsa področja življenja in delovanja. V splošnem se v povezavi s tranzicijo omenjata predvsem dva vidika, tj. uvajanje tržnega gospodarstva in utrjevanje pluralistične parlamentarne demokracije (Jogan, 2000, str. 9). Gre za obdobje korenitih institucionalnih sprememb, pri čemer sta možna dva scenarija; vlada se lahko odloči za hitre hkratne reforme ali za postopne in zaporedne spremembe (Kovač, 2000, str. 517). V Sloveniji se je po letu 1991 pričel izvajati prvi scenarij s celovitim tranzicijskim programom stabilizacije, privatizacije in liberalizacije (Brabant, 1998).

Po osamosvojitvi se je pričelo gospodarstvo v Sloveniji razvijati po značilnem tranzicijskem vzorcu, znanem tudi v drugih postsocialističnih gospodarstvih. Slovenija se je morala preusmeriti na zahodni, bolj konkurenčni trg, kar ji je predstavljalo težavo vse do leta 1994 (Jurančič in drugi, 1999, str. 15–16), saj se je, zaradi izgub jugoslovanskega trga, soočala s

[219] Ustava Republike Slovenije. (1991). *Uradni list Republike Slovenije št. 33/91*. 28. december.

krčenjem in upadom izvoza – realni proizvodni 'output' je med leti 1991 in 1993 padel za 26 % (Lubarda, 2002, str. 14). Največji padci BDP-ja so bili zabeleženi leta 1991 (8,9 %) in 1992 (5,5 %) (Jurančič in drugi, 1999, str. 9–10), po upadanju bruto domačega proizvoda do leta 1993 pa je ta pričel rasti. V tem času[220] se je znižala tudi industrijska proizvodnja za skoraj 9 %, investicije pa za več kot 10 %. Prišlo je tudi do znižanj plač, saj so tiste iz leta 1992[221] predstavljale le 61 % plače iz leta 1989 (Podvršič, 2018, str. 36).

V obdobju tranzicije je bilo možno zaznati tudi premike v gospodarski strukturi (predvsem v znižanju pomembnosti in deleža kmetijstva, tudi predelovalne dejavnosti in gradbeništva, ter povečanju deleža storitvenih dejavnosti) zaradi institucionalnih sprememb, vezanih na oblikovanje nove države in skladno rast neproizvodnih storitev (Jurančič in drugi, 1999, str. 11). Vendar pa se je postopek preusmerjanja zaposlovanja iz industrijske v storitvene panoge odvijal zelo počasi: leta 1991 je bilo v industriji še vedno zaposlenih največ, 45,1 % ljudi, ta odstotek pa tudi v času največje krize ne pade pod 30 % (Ignjatović, 2010, str. 145). Zaradi prestrukturiranja slovenskega gospodarstva je viden tudi prehod delovno aktivnih iz industrije in kmetijstva v storitvene dejavnosti – ta je v letih 1992–1993 prvič presegel delež delovno aktivnih v industriji, 6 let kasneje pa so storitvene dejavnosti zaobjemale že več kot 50 % vseh delovno aktivnih. To je sicer velik napredek, a vendar Slovenija s tem še ni dosegla nivoja drugih EU držav (Ignjatović, 2002, str. 180).

Sistemske reforme so s propadom samoupravljanja sprožile pretvorbo samoupravljalcev in samoupravljalk v delavke in delavce na svobodnem trgu dela, v katerem so odvisni od plač in izpostavljeni praksam odpuščanja s strani menedžerjev (Stanojević, 1994, str. 169). Zaradi številnih strukturnih sprememb se je v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja pojavila velika stopnja brezposelnosti[222], ki je še naraščala do leta 1993[223], ko se je povzpela na 14 %. Zaradi ukrepov države je po tem pričela padati in se je do leta 2001 spustila na 11,5 %[224] (SURS 2002; Ignjatović, 2002, str. 177). V tem obdobju (do leta 1993) je zaposlitev izgubilo več moških kot žensk, kar je bila posledica zapiranja podjetij, v katerih so bili večinsko zaposleni moški. Glede na to, da je bila brezposelnost žensk prej visoka, se je med leti 1986 in 1993 zniževala. Sredi devetdesetih let se je stanje pričelo spreminjati in zviševati se je

[220] Podatki v letih med 1989 in 1992.
[221] Povprečna, realna plača.
[222] Leta 1991 je bilo število zaposlenih nižje kot leta 1978. Število brezposelnih se je v tem obdobju povečalo iz 11.075 leta 1978 na kar 75.079 leta 1991 (SURS, 1992).
[223] Med letoma 1989 in 1993 se je brezposelnost povišala iz 15 tisoč na 137 tisoč ljudi (SURS, 2002).
[224] Stopnja registrirane brezposelnosti.

začel tudi delež brezposelnih žensk (Kozmik, 1997, str. 13; Kanjuo Mrčela, 2007b). Čeprav se je z letom 1993 začelo gospodarsko okrevanje[225], pa vseeno do leta 1997 brezposelnost stagnira na okoli 14 % aktivnega prebivalstva[226]. Problem dolgotrajne brezposelnosti je bil resen, saj je bilo leta 1995 60 % brezposelnih brez službe že več kot eno leto. Med dolgotrajno brezposelnimi je delež žensk znašal 47,5 %. Ženske so prevladovale tudi med iskalci in iskalkami prve zaposlitve, predvsem zaradi potencialnega materinstva (Kozmik, 1997, str. 13).

Eden od ukrepov na začetku devetdesetih let, ki je omogočil alokacijo števila presežnih delavk in delavcev, je ukrep pasivne politike zaposlovanja, imenovan predčasno upokojevanje. Ta je omogočil starejšim presežnim delavkam in delavcem neposreden prehod iz trga delovne sile v 'plačano neaktivnost' (kar pa je vplivalo na povečanje deleža neaktivnih oseb in s tem večji pritisk na državo blaginje, kot tudi na delovno aktivne osebe) (Ignjatović, 2002, str. 179). Stopnja delovno aktivnega prebivalstva je tako do leta 1996 upadala predvsem na račun množičnega upokojevanja in večjega števila šolajoče mladine (zaradi podaljševanja izobraževanja) (Jurančič in drugi, 1999, str. 7). Sočasno se je spremenilo tudi povpraševanje po delovni sili. Povečalo se je povpraševanje po višje izobraženi in mlajši delovni sili, za razliko od prej, ko je prevladovala nižje izobražena in starejša delovna sila (Ignjatović, 2002, str. 179–180).

Kljub začetnim nazadovanjem pa je imela Slovenija tudi nekatere prednosti[227] pri vzpostavljanju tržnega gospodarstva. Na eni strani govorimo o prednosti, ki jih je bila deležna kot del jugoslovanskega gospodarstva, na drugi pa so pomembne predvsem prednosti, ki jih je imela v primerjavi s preostalimi deli jugoslovanskega gospodarstva (Mencinger, 1995, str. 89–90). Slovensko gospodarstvo je bilo, za razliko od jugoslovanskega, pod manjšim vplivom politike, Slovenija je naredila manj usodnih (napačnih) investicij, imela je večji BDP na prebivalca od drugih tranzicijskih držav, imela je stabilne povezave s tujimi partnerji, dodatno je razvijala izvozna tržišča, imela je boljšo

[225] Slovenija je pričela dosegati rast BDP, ki pa je bil še vedno prenizek, da bi lahko omogočil večje zaposlovanje. Razlog je bil zaostajanje države v produktivnosti dela za razvitimi državami, in posledično v investiranju Slovenije v rast produktivnosti in ne v rast zaposlovanja. Po letu 1993 je uspela Slovenija v produktivnosti dohiteti nekatere od teh držav, vendar na račun zmanjševanja števila zaposlenih (Jurančič in drugi, 1999, str. 9).

[226] V statistični pregled se uvede (namesto zaposlenosti) tudi status aktivnega prebivalstva (je seštevek delovnoaktivnega prebivalstva in brezposelnih oseb), neaktivnega prebivalstva (tvorijo tisti, ki niso razvrščeni niti med delovno aktivno prebivalstvo niti med brezposelne osebe; aktivno in neaktivno prebivalstvo se nanašata na ljudi, stare najmanj 15 let ali več) in delovno aktivnega prebivalstva. Za več glej metodološka pojasnila (SURS, 1999, str. 213).

[227] Pred gospodarstvi na vzhodu Evrope.

strukturo in geografsko razpršenost industrije, bila je manj zadolžena kot druge države, hkrati pa je bila tudi socialno bolj stabilna (Mencinger, 1995, str. 89–90; Lubarda, 2002, str. 15). Kljub zahtevnosti transformacije krize, je Slovenija to obdobje hitro premostila in se pričela postavljati na noge. Leto 1993 je tako predstavljalo dno 'transformacijske depresije', po tem letu je gospodarstvo dosegalo zmerno gospodarsko rast (med 3,5 in 5,3 % letno) (Stanojević in drugi, 2001). Slovenija je dosegla številne strukturne spremembe v gospodarstvu, saj je uveljavila osnove tržnega sistema in dosegla makroekonomsko stabilizacijo. Od leta 1992 do leta 1998 se je izvoz blaga v države evropske zveze povečal za 10,6 strukturnih točk (65,5 % v letu 1998), povečal se je tudi uvoz iz Evropske zveze, za 19,3 strukturne točke (Jurančič in drugi, 1999, str. 16), naraščala je tudi močna trgovinska menjava z Italijo, Francijo in Nemčijo (Kračun 2006; Banka Slovenije, 1994). Hitro je rasla tudi realna neto plača na zaposleno oz. zaposlenega, upadati je začela inflacija, dvignila se je produktivnost (Neuberger, 1997, str. 29).

V tem času je prevladovalo mnenje, da se bo tržni sistem avtomatsko pretvoril v državo blaginje, vladala je velika vera v kapitalistični tržni režim in vlade so se, po zgledu (takrat) razvitih kapitalističnih gospodarstev, zavezale k popolni privatizaciji družbenih in državnih podjetij (Mencinger, 1995, str. 49). Privatizacijska zakonodaja je bila sprejeta leta 1992, kot kompromis in kombinacija dveh konceptov[228], 'Mencingerjevega' koncepta lastninjenja iz leta 1991 in 'Sachsovega' koncepta (Kanjuo Mrčela, 1994, str. 108). 20 % delnic podjetja je bilo dodeljeno zaposlenim, 40 % je pripadalo različnim skladom, odločitev o rabi 40 % delnic pa je bila v rokah upravnih odborov in/ali delavskih svetov podjetij. Privatizacija je bila lahko notranja ali zunanja, v Sloveniji je bil najbolj pogost notranji odkup, kar je velika posebnost (med primerljivimi tranzicijskimi državami). Do konca devetdesetih let 20. stoletja so najpomembnejši deleži slovenskega gospodarstva pripadali notranjim lastnikom (tj. menedžerkam oz. menedžerjem in delavstvu) in zunanjim (institucionalnim) lastnikom (državni in investicijski skladi). Interni déležniki v slovenskih podjetjih[229] so nosili veliko

[228] Prvi je zagovarjal postopno decentralizirano privatizacijo, v kateri bi menedžerke in menedžerji in zaposleni v podjetjih odkupili podjetja, v katerih delajo, država pa bi imela vlogo zunanjega regulatorja. Zaradi velike podobnosti tega pojmovanja s predhodnim samoupravljanjem je nova politična elita, ki se je zavzemala za hitro državno porazdelitev družbene lastnine, predlagala Sachsov koncept, ki je predstavljal nasprotje prvemu konceptu. V tem scenariju bi država prepustila odločitve o poteku privatizacije tej vladajoči eliti koncepta (Kanjuo Mrčela, 1994, str. 108).

[229] Ena najbolj kritiziranih lastnosti lastniške strukture v Sloveniji je veliko število podjetij v (pretežno) državni lasti in šibek dotok tujega kapitala (zaradi majhnosti slovenskega trga in drage delovne sile). Imamo tudi manjše število tujih podjetij. Slovenska podjetja so bila v večini organizirana v kapitalske družbe, ki imajo dvotirno upravljalsko strukturo (s skupščino, nadzornim svetom in upravo) (Stanojević in drugi, 2001).

moč – predvsem menedžment, zaradi majhne vloge zunanjih lastnikov. Zaposleni v podjetjih so bili dobro organizirani (sindikati), nadzorovali so lastniške deleže podjetij ter se na ta način vključevali v menedžersko odločanje (Stanojević in drugi, 2001).

V Sloveniji se je od devetdesetih let dalje izoblikovala različica koordiniranega tržnega gospodarstva, ki ga omogoča učinkovito interesno organiziranje delavcev (sindikati)[230] in specifično oblikovana politična sfera[231]. Ta predstavlja edini primer takšnega gospodarstva med vsemi postkomunističnimi družbami (Stanojević, Rojec in Trbanc, 2006, str. 9). Že v samem začetku je ta sistem kazal značilnosti klasičnega neokorporativizma – vključevanje velikih ekonomskih interesov v postopke javnih politik in vpliv na plačno politiko (Stanojević in drugi, 2006, str. 10). Menedžerke in menedžerji podjetij in nova tržno naravnana politična elita so bili tudi tisti, ki so vodili zgodnje faze prehajanja v tržno gospodarstvo in sprožali procese vključevanja Slovenije v EU. V tem času je močno sindikalno gibanje omogočilo, da so se vključili v sooblikovanje sistema znotraj prve faze evropeizacije. V tem kontekstu se je v devetdesetih letih oblikoval razviti blaginjski sistem, ki je omogočil relativno nekonfliktno izpolnjevanje pogojev za vključevanje Slovenije v EU. K notranjemu ravnovesju je pripomogla tudi nadpovprečna gospodarska rast države. Ta projekt neokorporativističnega blaginjskega sistema so radikalno spremenili menedžerji in desna vlada. Zavladalo je (ideološko-politično) prepričanje, da bo le neoliberalna država blaginje ustrezala procesom evropeizacije, katerih ključna točka je prenos monetarne politike na nadnacionalno raven. Želeli so vzpostaviti sistem liberalnega tržnega gospodarstva. Tako se je Slovenija v roku nekaj let popolnoma preobrazila »iz države, utemeljene na davkih (*tax state*) /…/ v državo, utemeljeno na dolgu (*debt state*)« (Stanojević in Furlan, 2018, str. 15). Odvisnost od finančnih trgov in visok javni dolg sta prispevala k procesom notranjega strukturnega reformiranja (Stanojević in Furlan, 2018, str. 14–15). S približevanjem letu 2000 je postajala slovenska državna birokracija vse bolj izpostavljena notranji formalni regulaciji pogojem za pridružitev EU. Kritizirana je bila zaradi počasnega prilagajanja zakonodaje (ki naj bi ustrezala evropskim standardom) in privatizacije, zaradi premajhne odprtosti in fleksibilnosti za tuje naložbe, zaradi rigidnega trga dela in drage delovne sile (Stanojević in drugi, 2001).

[230] V tistem obdobju je bilo skoraj 60 odstotkov vsega aktivnega prebivalstva v Sloveniji včlanjenih v sindikate (Stanojević in drugi, 2006, str. 9).
[231] Močan vpliv levosredinskih koalicij je predstavljalo veliko politično posebnost slovenske tranzicije (Stanojević in drugi, 2006, str. 9).

Ob koncu devetdesetih let 20. stoletja je slovenski BDP na prebivalca presegel raven v nekaterih manj razvitih državah EU[232], kar je uvrstilo Slovenijo med najbolj razvite države 'v prehodu' (Slovenian Economic Mirror 3/2000 v Stanojević in drugi, 2001). V tem visokoreguliranem tržnem gospodarstvu, ki je bilo osnovano na institucionalizaciji političnih menjav med vlado in močnimi organizacijami kapitala in dela, so bile proti koncu devetdesetih let izoblikovane tudi značilnosti dela, delovnih razmer in zaposlovanja, ki so temeljile na visoki varnosti zaposlitve (relativno visoke plače v primerjavi z drugimi tranzicijskimi državami; šibka fluktuacija zaposlenih), visoki stopnji časovne fleksibilnosti zaposlenih (delo v izmenah, ob koncu tedna, nadurno delo), zaposlovanju za določen čas (značilno predvsem za mlajše prebivalstvo) in zmerni stopnji brezposelnosti (ki se je po letu 1994 stabilizirala) (CPOČV 2001; CPOČV 2005).

Povzetek ekonomskih kazalcev v dvajsetletnem obdobju 'tranzicije'

V dvajsetletnem t. i. obdobju tranzicije (od leta 1978 do 1998) beležimo velike razlike med različnimi družbenimi skupinami na trgu delovne sile, med temi morda najbolj izstopa **položaj žensk**. Podatki kažejo, da je bilo leta 1978 med delavskim prebivalstvom v Sloveniji 43,6 % žensk, leto kasneje že 44 %, kar je v primerjavi z drugimi državami[233] zelo visok odstotek (SURS, 1979; SURS, 1980). Razlog za visoko stopnjo zaposlenosti žensk v Jugoslaviji lahko najdemo v ekonomski nujnosti, pa tudi v vplivu socialistične ideologije (Kozmik, 1997, str. 14). V dobrih desetih letih (do leta 1991) se je delež zaposlenih žensk med delovno aktivnimi v Sloveniji sicer povzdignil na 46,8 % (Hanžek, Javornik in Tršelič, 2000, str. 181), kar pa ni odraz linearne rasti, saj so politične in ekonomske spremembe v devetdesetih letih negativno vplivale na trg delovne sile, predvsem v prvem obdobju tranzicije, in sicer v obliki večje brezposelnosti, rahljanja sistemov socialne varnosti in posledično slabšega položaja velikega števila prebivalk in prebivalcev Slovenije (Pollert in Fodor, 2004). Kljub temu pa ženske pri nas niso doživele tako ekstremnega poslabšanja položaja kot ženske iz drugih držav v tranziciji[234] (Kozmik, 1997, str. 14). Dejanski položaj žensk se ni poslabšal bolj kot položaj moških na trgu dela (kar potrjujejo podatki o

[232] V letih 1995–1998 se je BDP na prebivalca po kupni moči povečal za skoraj 20 % (Slovenian Economic Mirror 3/2000 v Stanojević in drugi, 2001).
[233] V Makedoniji je bilo le 30 % vsega delavstva ženskega spola, v Bosni in Hercegovini ter Črni gori 31 % žensk med vsemi delavci in delavkami, v Srbiji 33 % žensk, na Hrvaškem 39 %. Na splošnem nivoju SFRJ je odstotek žensk med vsemi delavci in delavkami v tem letu znašal 35 % (SURS, 1979; SURS, 1980).
[234] Značilnost žensk na trgu delovne sile v Sloveniji v 90. letih je tudi visok delež zaposlitev za polni delovni čas. Leta 1995 je bil delež polno zaposlenih žensk 48,3 % (Kozmik, 1997, str. 12).

brezposelnosti in zaposlenosti v Salecl, 2003), vendar pa so nekateri podatki dokazali, da so ženske vseeno intenzivneje občutile breme tranzicije. Čeprav je indeks človekovega razvoja (HDI) v obdobju od 1995 do 2001 v Sloveniji zrasel, pa se je indeks razvoja po spolu (GDI) v omenjenem obdobju znižal (Pollert in Fodor, 2004). Večji učinki na ženske so bili vidni predvsem na ravni družbenih pričakovanj in ekonomske ter politične neodvisnosti, saj so se v tem obdobju močno okrepila egalitaristična in radikalna stališča, povezana s procesi redomestifikacije (in rekatolizacije). Po podatkih Slovenskega javnega mnenja (SJM) leta 1996 so ženske ocenile tranzicijo bolj negativno kot moški (Jogan, 2000). Tranzicija je povzročila tudi dodatno poglabljanje razlik med določenimi skupinami, npr. med ženskami, zato so postale nekatere skupine žensk bolj ranljive kot druge (kmetice, starejše ženske, revne ženske) (Kanjuo Mrčela, 2007b).

V obdobju med 1978 in 1998 so ženske ohranjale svojo prisotnost na trgu delovne sile na istih (ali vsaj podobnih) področjih; v letu 1978 so ženske sestavljale le eno tretjino vse delovne sile združenega dela (39,1 %), največ jih je bilo prisotnih v **gostinstvu in turizmu** (75,1 % vseh zaposlenih v tej panogi), v **trgovini** (58,6 % vseh zaposlenih v tej panogi), v **finančnih in drugih poslovnih storitvah** (53,2 %), v industriji in rudarstvu ter v kmetijstvu in ribištvu. Predvsem so prevladovale v negospodarstvu (skoraj 70 % vseh zaposlenih so sestavljale ženske), saj so predstavljale več kot polovico vseh zaposlenih v panogah **zdravstva in socialnega varstva**, **izobraževanja** in kulture ter družbenih organizacij in skupnosti (SURS, 1979; SURS, 1980). Zelo podobno stanje kaže tudi slika dvajset let kasneje: število žensk v letih med 1994 in 1998 še vedno narašča v kmetijskih dejavnostih, **storitvenih dejavnostih**, **v trgovini, gostinstvu**, finančnem posredništvu, poslovanju z nepremičninami, v dejavnostih javne uprave, obrambe in obveznega socialnega zavarovanja in **izobraževanju**. Znižuje se njihovo število v nekmetijskih dejavnostih, predelovalnih dejavnostih, prometu, skladiščenju in zvezah, ter v zdravstvu in socialnem varstvu. Za razliko pa se delež moških zvišuje v vseh dejavnostih, razen v zdravstvu in socialnem varstvu in finančnem posredništvu[235] (SURS, 1999).

Pri tem lahko opazimo, da ženske in moški niso enako prisotni v vseh poklicnih dejavnostih in skupinah, ampak so koncentrirani v posameznih panogah ali strokovnih področjih, kar ne bi bilo toliko problematično, če ne bi predvsem 'ženski' poklici uživali nižjega ugleda in

[235] Ocena z 0,10 < CV < 0,20

vrednosti v primerjavi z moškimi poklici in bili zato tudi slabše plačani. Tudi v feminiziranih poklicih, kjer je zaposlena pretežno ženska delovna sila, so na vodilnih položajih večinoma moški (Hanžek in drugi, 2000, str. 180).

Kljub temu pa je prihajalo v letih med 1993 in 2002 na trgu delovne sile v Sloveniji do večjega zaposlovanja žensk tudi v poklicih, kjer prej niso bile toliko prisotne (predvsem v poklicnih skupinah upravljalci strojev, kmetovalci, strokovnjaki, menedžerji, ribiči) in manjše zaposlovanje v poklicih, kjer so bile prej prisotne v večini (npr. storitveni poklici, prodajalci in prodajalke, uradniki in uradnice). Spolna segregacija je vztrajala samo v poklicih za preprosta dela in poklicih za neindustrijski način dela, med drugimi poklici je njihova prisotnost ostala približno nespremenjena (Kanjuo Mrčela, 2007b).

V devetdesetih letih je bilo stanje na vodilnih položajih[236] zelo podobno stanju iz sedemdesetih let 20. stoletja[237]. V tistem času so bile ženske močno prisotne v plačani sferi dela, zaposlene s polnim delovnim časom, imele so dobro izobrazbo. Kljub temu so bile na najvišjih položajih podreprezentirane[238] (Kanjuo Mrčela, 2000, str. 54). Odstotek žensk na najvišjih menedžerskih položajih se v obdobju okoli devetdesetih let ni bistveni spreminjal; leta 1987 je bilo na teh položajih 9,2 % žensk, leta 1996 pa 9 % (Kanjuo Mrčela, 1996; GZS, 1996 v Urad za žensko politiko, 1999). Povečanje števila žensk na vodilnih položajih med leti 1986 in 1996 lahko pojasnimo z nastankom večjega števila novih majhnih podjetij (Kanjuo Mrčela, 2000, str. 56–57). Manjše število žensk na višjih položajih beležimo tudi v politiki.

[236] Za pregled glej Kanjuo Mrčela (1996).

[237] V letu 1978 je družbenopolitične odbore sestavljalo skupaj 47 ljudi (vsi iz delegatov), od tega je bilo 18 žensk. Komisije so bile nekoliko številčnejše, saj jih je sestavljalo 198 oseb, od tega 55 žensk (47 iz delegatov). Ženske so bile manjšinsko zastopane tudi v skupščinah občin, zborih združenega dela in zborih krajevnih skupnosti (SURS, 1980).

[238] Kozmik in Jeram (1997) poročata o podatkih, ki veljajo za ženske na višjih položajih v letu 1996, v katerem je znašal delež direktoric v malih podjetjih 14 %, v srednjih 9 % in v velikih 7 % (podatki iz Gospodarske zbornice Slovenije 1996; glej način pridobivanja podatkov v Kozmik in Jeram, 1997, str. 111). Med vodilnimi delavci in delavkami v kulturi je bilo približno 43 % žensk, največ (in največji delež) jih je bilo med ravnatelji in ravnateljicami občinskih matičnih splošnih knjižnic, 50 % jih je bilo med predsedniki in predsednicami ekspertnih skupin Ministrstva za kulturo, približno eno četrtino med direktorji in direktoricami javnih zavodov in republiških društev, in le 2 od 19 članici Sveta za kulturo pri Vladi RS (Podatki Ministrstva za kulturo, 1997 v Kozmik in Jeram, 1997, str. 112). V letu 1996 je bilo med samostojnimi podjetniki oz. podjetnicami 21,2 % žensk, gospodarske družbe je vodilo 15,4 % žensk. V Obrtni zbornici Slovenije je bila od 45 zaposlenih na vodilnih mestih le 1 ženska, na območnih obrtnih zbornicah pa je bilo zaposlenih vseh skupaj 42 žensk (Kozmik in Jeram, 1997, 112). Med nosilkami obrtne dejavnosti je bilo leta 1996 največ žensk v dejavnosti frizerstva in kozmetike (92,4 %), sledi izdelava tekstilnih izdelkov, cvetličarstvo in vrtnarstvo, domača in umetna obrt, čiščenje in pranje itd. (Obrtna zbornica Slovenije v Kozmik in Jeram, 1997, str. 113).

Na prvih treh parlamentarnih volitvah so ženske dosegale slabe rezultate[239], saj so bile redko prisotne na kandidatnih listah, še redkeje pa med izvoljenimi predstavnicami. Maloštevilčnost žensk na višjih ravneh najdemo tudi med (sicer feminiziranim) učnim osebjem[240] (Jogan, 2001a, str. 86).

S tem povezane so tudi plačne razlike, ki vztrajajo v celotnem dvajsetletnem obdobju. Podatki za leto 1976 o osebnih dohodkih po spolu in glede na stopnjo strokovne usposobljenosti kažejo, da so imeli moški v povprečju (skupaj) višje osebne dohodke kot ženske. Ne glede na stopnjo izobrazbe in kvalificiranosti, so ženske prejemale manj osebnih dohodkov kot moški. Tudi v devetdesetih letih so v Sloveniji (kar sicer velja za vse tranzicijske države), vendar v manjši meri kot v EU, vidne razlike med spoloma – ženske prejemajo za svoje delo manjše plačilo kot moški (Hanžek in drugi, 2000, str. 185). Tranzicija[241] torej ni bistveno vplivala na spremembe v plačnih razlikah po spolu (Hanžek in drugi, 2000, str. 183). Plačne razlike po spolu so vezane na mnoge dejavnike (npr. delovno dobo itd.), med drugim tudi na stopnjo izobrazbe. V osemdesetih letih 20. stoletja (1980/81) se prične visok porast vpisovanj žensk na dodiplomski študij, kjer med redno vpisanimi predstavljajo ženske več kot polovico vseh vpisanih in postanejo konec devetdesetih let tudi v povprečju bolj izobražene kot moški, pa tudi uspešneje zaključujejo dodiplomski študij[242]

---

[239] Na kandidatnih listah za zbor združenega dela prvih parlamentarnih volitev je bilo 12,9 % žensk, izvolili so jih 15 %. Kandidatk za družbenopolitični zbor je bilo 17,9 %, izvoljenih ravno tako 15 %, za zbor občin pa je kandidiralo 15,3 % žensk in izvoljenih le 3,8 %. Na drugih parlamentarnih volitvah leta 1992 – na kandidatnih listah je bilo med vsemi kandidati 14,8 % žensk, na listah za državni svet pa le 7 žensk od 111 kandidatov. Kljub temu pa je pred volitvami večina strank izrazila svojo naklonjenost vstopu žensk v politiko tudi s tem, da so na svoje kandidatne liste uvrstile znana ženska imena, tj. ugledne znanstvenice, medijske osebe, političarke. V državni zbor je bilo nato izvoljenih 13,3 % žensk, v državni svet pa ena ženska (kot predstavnica zdravstva), kar je nekoliko več kot na prvih volitvah. Na parlamentarnih volitvah leta 1996 so vse razen ene stranke vodili moški. Največji delež žensk na kandidatni listi (ki so prišle v parlament) je ZLDS s 40,9 %, sledijo DESUS z 19,3 %, LDS z 13,6 %, SLS z 12,5 %, SDS z 11,4 %, SKD z 9,1 % in SNS z 6,8 %. Na vseh kandidatnih listah skupaj je bilo 19 % žensk in 81 % moških, izvoljenih pa je bilo 2,85 % kandidatk in 7,93 % kandidatov (Kozmik in Jeram, 1997, 37–42). Gre za nenaden zasuk, ki je sprožil najnižje število poslank (od 90 poslanskih mest jih le 7 zasedajo ženske) (Neubauer, 1997, str. 29).

[240] Med pedagoškim osebjem na Univerzi v Ljubljani je bilo v študijskem letu 1975/76 med rednimi profesorji in profesoricami 4,5 % žensk, do leta 1995/96 se je ta odstotek povečal na 10,3%. Porast je vidna tudi med izrednimi profesorji in profesoricami (iz 8,8 % na 17,6 %), docenti in docentkami (iz 13,8 % na 26 %) ter asistenti in asistentkami (iz 19,8 % na 39,4 % žensk) (Seznam predavanj za študijska leta od 1975/76 do 1996/97, UL v Kozmik in Jeram, 1997, str. 91).

[241] Razlike v plačah po stopnji strokovne usposobljenosti med moškimi in ženskami so se med 1991 in 1993 poglobile za 2,2 %, leta 1998 pa se je položaj žensk izboljšal in se približal položaju iz leta 1991, ko je ženska prejela 88,7 % plače zaposlenega moškega. V celotnem obdobju 1991–1998 so položaj izboljšale ženske z nižjo in višjo oz. visoko izobrazbo (Hanžek in drugi, 2000, str. 183).

[242] Od leta 1985 dalje delež žensk med diplomanti dodiplomskega študija preseže delež moških (Jogan, 2016, str. 141). Medtem ko je bilo leta 1981 diplomantk podiplomskega študija 16,3 %, se je delež do leta 1994 povišal na 38,7 %. Še bolj drastična je razlika v doktoricah znanosti, iz 9 % leta 1981 na 36,3 % leta 1994 (Mencin, 1996).

(Hanžek in drugi, 2000, str. 181; Jogan, 2016, str. 141). V izobraževanju je prisotna tudi segmentacija področij[243]. V tem času na podiplomskem študiju še vedno prevladujejo moški, vendar pa je viden izrazit porast žensk (Kozmik, 1997, str. 12; Jogan, 2016, str. 141). S temi kazalci lahko delno pojasnimo plačnih razlik po spolu, največji del pa ostaja še nepojasnjen (Hanžek in drugi, 2000, str. 181).

Za slovensko delovno aktivno prebivalstvo je v devetdesetih letih tudi veljalo, da ima relativno visok delež (v primerjavi z EU) pomagajočih družinskih članov in članic oz. različnih oblik neformalnega dela (Jurančič in drugi, 1999, str. 7). To sta potrdili Kozmik in Jeram (1997, str. 62–63) na podlagi statističnih podatkov in družboslovnih raziskav. Zaradi visokega odstotka žensk, ki so tudi v postsocialističnem obdobju delale za polni delovni čas, je bila dvojna obremenjenost žensk neizbežna. Razbremenjevanje žensk z ukrepi, kot je mreža otroškega varstva[244] ali celodnevna osnovna šola v socializmu, je bilo do neke mere uspešno, kljub temu pa ni uspelo popolnoma odpraviti ne dvojne obremenitve ne tradicionalnih predstav o ženskah kot materah (Kozmik in Jeram, 1997).

Zakonodajna ureditev enakosti spolov

V sedemdesetih letih 20. stoletja so se pričele spodbujati politike za odpravo do takrat neučinkovitih in splošnih načel enakopravnosti spolov na ključnih področjih življenja, tako na mednarodnem nivoju, v EU, kot tudi v posameznih evropskih državah. V letu 1979 je bila sprejeta Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk[245], osrednji pravno zavezujoči instrument, ki opredeljuje oblike diskriminacije žensk in izpostavlja pomen enakosti med moškimi in ženskami na področju javnega in zasebnega življenja[246]. Konvencija države zavezuje k zagotavljanju enakih pravic in dostopa žensk do izobraževanja in zaposlovanja

[243] Tako na srednješolski kot na višješolski in visokošolski stopnji lahko vidimo v devetdesetih letih podobno spolno strukturo po področjih. Ženske (kot študentke in diplomantke) prevladujejo v družbenih in humanističnih vedah, na področju medicine, poslovnih ved, upravljanja, menedžmenta in tudi izobraževanj za učiteljice. Najmanj jih lahko najdemo v tehničnih vedah, npr. v računalništvu, strojništvu ali elektrotehniki (Kozmik in Jeram, 1997, str. 82).

[244] Mreža organiziranega otroškega varstva je bila ena pomembnejših prednosti Slovenije tudi v 90. letih in vključuje organizirano dnevno varstvo, vzgojo predšolskih otrok v vzgojnovarstvenih organizacijah, enoletno priprava otrok na šolo, porodniški dopust in 100 % denarno nadomestilo za porodniški dopust, paket za novorojenca, druge oblike pomoči otrokom (npr. otroški dodatek, subvencije k ceni dnevnega varstva v vrtcih, davčne olajšave itd.). Javna mreža vrtcev je bila v 90. letih v Sloveniji dobro razvita, leta 1990/1 je bilo 785 vzgojnovarstvenih organizacij, v katere je bilo vključenih 73.631 otrok do 7 let. Do leta 1995/6 je bilo v vrtce vključenih 57 % vse otroške populacije (Kozmik in Jeram, 1997, str. 136; Neubauer, 1997, str. 33).

[245] Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk – *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, podpisana 18. decembra 1979 v New Yorku, v veljavi od 3. septembra 1981.

[246] Slovenija jo ratificira leta 1992, kot pravna naslednica ratifikacije konvencije s strani nekdanje SFRJ.

(10. in 11. člen), dostopa žensk do zdravstvenega varstva in enakostjo pred zakonom (14. in 15. člen), zagotavlja volilno pravico in sodelovanje žensk v nevladnih in vladnih organizacijah (7. člen), ženskam podeljuje enake pravice do državljanstva (9. člen), hkrati pa državam nalaga sprejem zakonodaje za preprečevanje trgovine z ženskami in prostitucije (6. člen) in oblikovanje ukrepov, ki bodo namenjeni odpravi diskriminacije žensk (2. člen) (»Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti«, b. d.).

V prvem delu tranzicijskega obdobja je potekalo tudi Desetletje Združenih narodov za ženske (Jogan, 2007, str. 132), konec desetletja, leta 1985 pa so prišle v veljavo Nairobijske dolgoročne strategije za izboljšanje položaja žensk (United Nations, 1985)[247] (do leta 2000; integracija spolov kot cilj v razvojni politiki), na podlagi katerih se leta 1995 v Pekingu, na četrti svetovni konferenci, sprejmejo izhodišča za najpomembnejši strateški dokument Združenih narodov, Pekinško deklaracijo, ki opredeljuje odpravo vseh oblik diskriminacije, odstranitev vseh vrst ovir do dosega enakosti spolov, spodbude za ženske in izboljšave njihovega položaja (Jogan, 2009, str. 33).

Od osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje se izvajajo tudi petletni srednjeročni akcijski načrti Komisije EU za doseganje enakosti med spoloma[248]. V letu 1981 je bil ustanovljen Svetovalni komite, ki je deloval kot spodbujevalec in hkrati nadzornik uresničevanja načrtov Komisije. Istega leta je tudi Mednarodna organizacija dela sprejela Konvencijo o delavcih z družinskimi obveznostmi[249], ki predpisuje enake možnosti in enako obravnavo delavcev in delavk ter zagotavlja možnosti za uskladitev med zaposlitvijo in družinskimi obveznostmi (Gortnar in Salecl, 2004, str. 116−140).

Svet Evrope je, v sklopu skrbi za človekove pravice in svoboščine, v obdobju poznih sedemdesetih, osemdesetih in začetku devetdesetih let 20. stoletja, uveljavil številne Direktive, ki podpirajo strategijo doseganja enakih možnosti za ženske in moške (tudi na trgu dela). Med te spadajo npr. Direktiva Sveta 79/7/EGS o postopnem izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zadevah socialne varnosti; Direktiva Sveta

[247] United Nations. (1985). Nairobi Forward-looking Strategies for the Advancement of Women.
[248] Prvi srednjeročni načrt (1982–1985) si prizadeva za odpravo zakonskih neenakosti in pravno ureditev; drugi srednjeročni načrt (1986–1990) vključi spoznanja o preobremenitvi žensk z družinskim in skrbstvenim delom in v delovanje vključi spreminjanje širših družbenih okoliščin; tretji srednjeročni načrt (1991–1995) ugotavlja, da vključevanje žensk v obstoječa družbena razmerja ne zadostuje, zato je potrebna sprememba družbene ureditve; četrti srednjeročni načrt (1996–2000) izvaja načelo integracije enakosti spolov (Jogan, 2001a, str. 52–53).
[249] Konvencija o delavcih z družinskimi obveznostmi (št. 156) – *Workers with Family Responsibilities Convention (No. 156)*, podpisana 23. junija 1981 v Ženevi, v veljavi od 11. avgusta 1983.

86/378/EGS o izvajanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v poklicnih sistemih socialne varnosti; Direktiva Sveta 86/613/EGS o uporabi načela enakega obravnavanja moških in žensk, ki se ukvarjajo z dejavnostjo, vključno s kmetijstvom ali pa so samozaposleni, ter o varstvu samozaposlenih žensk med nosečnostjo in materinstvom; Direktiva Sveta 92/85/EGS o uvedbi ukrepov za spodbujanje izboljšav na področju varnosti in zdravja pri delu nosečih delavk in delavk, ki so pred kratkim rodile ali dojijo; Direktiva Sveta 96/34/EGS o okvirnem sporazumu o starševskem dopustu; Direktiva 97/80/ES o dokaznem bremenu v primerih diskriminacije zaradi spola itd. (»Enakost žensk in moških«, 2020). Odbor ministrov Sveta Evrope je imel v letu 1991 v obravnavi Medvladni načrt za zagotavljanje pravic ženskam tudi v praksi na številnih področjih življenja. Tako je istega leta sprejel priporočilo (št. 1146) o enakih možnostih in enakem obravnavanju žensk in moških na trgu delovne sile in pozval svoje članice, da z navedenimi ukrepi pospešijo enake možnosti na tem področju (Jogan, 2001a, str. 54–55). V letu 1994 je bila sprejeta tudi Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svobočin[250], ki opredeljuje človekove pravice kot univerzalne in prepoveduje diskriminacijo (»Evropska unija«, 2019).

Švedska in Finska sta bili (in v veliki meri sta še vedno) napredni na tem področju, zato so se z njuno vključitvijo v EU (1995) spremenili tudi pogledi na politike EU. Glavni cilj ni prilagoditev žensk v moške strukture, ampak spreminjanje spolno specifičnih struktur, da bodo bolj ustrezne ženskam. Gre za spreminjanje institucionalnega reda, ki omogoči uresničevanje integracije enakih možnosti spolov na vseh ravneh (t. i. *gender mainstreaming*). Po sprejetju tega načela se v strategiji EU dopolnjujeta dva pristopa k odpravljanju neenakosti: 1) ukrepi, ki naj bi podpirali ženske z odpravo obstoječih neenakosti, in 2) integracija enakosti možnosti v vsa področja, ki bodo spremenila institucije (Jogan, 2007, str. 132). Načelo je temeljni del Amsterdamske pogodbe[251] iz leta 1997, njegovo uresničevanje pa je pod nadzorom EU[252].

Številne evropske države so v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja pričele ugotavljati, da neuravnotežena obremenjenost spolov z družinskim in gospodinjskim delom

[250] Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svobočin – *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, podpisana 4. novembra 1950 v Rimu, v veljavi od 3. septembra 1953.
[251] Amsterdamska pogodba – *Treaty of Amsterdam*, podpisana 2. oktobra 1997 v Amsterdamu, v veljavi od 1. maja 1999.
[252] Amsterdamska pogodba opredeljuje enakost spolov kot prednostni cilj EU; zavezuje države članice k odpravljanju neenake obravnave, spodbujanju enakosti moških in žensk; vključevanju enakosti v nacionalne zakonodaje držav članic (Evropski parlament, 1997).

predstavlja največjo prepreko pri uresničevanju enakih možnosti za ženske in moške in da bi z razbremenitvijo žensk, kot 'naravnih' skrbnic otrok in gospodinjstva lahko prispevali k bolj enakopravnim položajem obeh spolov (Jogan, 1994, str. 654). Usklajevanje plačanega in neplačanega dela je prišlo v razpravo in v razvojne dokumente EU šele konec 20. stoletja, predvsem po zaslugi feminističnih in socialdemokratskih prizadevanj[253] (Jogan, 2007, str. 131).

Zakonodaja in sistem v Sloveniji

1) Ustavna določila

S sprejetjem Zakona o političnem združevanju (1989)[254] so se pričele ustanavljati prve politične stranke, že dve leti kasneje, leta 1991, pa je bila s strani Skupščine Republike Slovenije sprejeta prva Ustava samostojne slovenske države. Nova Ustava[255] je temeljila na človekovih pravicah in varovanju temeljnih pravnih vrednot (predvidljivost, zakonitost, pravna varnost) (Jambrek, 1992, str. 265). Njeno vsebino lahko razdelimo (okvirno) na dva dela, v prvem delu ureja človekove pravice in svoboščine, v drugem pa se osredotoči na državno ureditev (Kocjančič in drugi, 1998, str. 88).

2) Institucionalno urejanje enakosti spolov

Ženske so se v tranzicijskem času oz. še pred letom 1989 vključevale v organizirane civilnodružbene skupine. Zavzemale so se za spremembo podobe žensk v medijih, šolskih učbenikih, za razmejevanje zasebnega, javnega in političnega, opozarjale so na nasilje v

[253] Prej – več sto let – je bilo obravnavano kot 'žensko' vprašanje in potiskano v nevidnost/nepomembnost (Jogan, 2007, str. 131).

[254] Zakon o političnem združevanju. (1989). Sprejet v Skupščini Socialistične republike Slovenije, v veljavi od 27. decembra.

[255] Človekove pravice so vključene v preambulo Ustave (in predstavljajo osnovo vsake sodobne Ustave). V 14. členu Ustava jamči enakost pred zakonom, ki je ena temeljnih ustavnih norm, skupaj z načelom pravne države in načelom socialne države predstavlja osnovo za uresničevanje pravičnosti v Ustavi (Šturm, 2002, str. 172). Pomemben vidik je tudi pravno varstvo in mednarodno varstvo človekovih pravic, predvsem Evropska konvencija o človekovih pravicah, ki jo za Slovenijo urejata Evropsko sodišče za človekove pravice in Evropska komisija za človekove pravice (Kocjančič in drugi, 1998, str. 134). V Sloveniji igra Varuh človekovih pravic pomembno vlogo kot državni organ, njegovo delo pa temelji na 159. členu, ki narekuje ustanovitev urada varuha človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Zakon o Varuhu je bil sprejet leta 1994 (Gabršček, 2008, str. 54). Osebnostne pravice so urejene zelo podrobno (podobno kot človekove pravice), določila pravic v kazenskem postopku so urejena v kar trinajstih členih (Gabršček, 2008, str. 43). Med (pomembnejše) politične pravice spada zaščita izražanja misli, govora, javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja (Gabršček, 2008, str. 45) in volilna pravica, ki je temelj sodelovanja državljanov in državljank pri javnih zadevah (Kocjančič in drugi, 1998, str. 119). V 55. členu je določeno svobodno odločanje o rojstvu otrok (URS, 1991, 55. člen), s tem je implicitno priznana tudi pravica do splava (prvič uzakonjena že leta 1974). V 49. členu je opredeljena svoboda dela, ki hkrati tudi prepoveduje prisilno delo (URS, 1991, 49. člen) (Gabršček, 2008, str. 48–49).

družinah in nad ženskami, se borile za pravico do svobodne izbire in spolne usmerjenosti itd. (Kozmik in Jeram, 1997, str. 17).

S prvimi pobudami po institucionalizaciji ženske politike na vladni ravni v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, se je leta 1989 pričel prvi postopek za spremembo zakonodaje o vladi ter delovnih področjih vladnih služb in ministrstev. Iniciativa po ustanovitvi posebnega ministrstva, ki je bila podana s strani ženskega gibanja (to zahtevo so podprli člani in članice Zveze socialistične mladine Slovenije oz. ZSMS), je bila zavrnjena. ZSMS, ki se je kasneje preoblikovala v Liberalno demokratsko stranko (dalje LDS), je še vedno vztrajala na svojem predlogu o ustanovitvi ministrstva oz. institucije, ki bi lahko vplivala na vladno politiko. To jim je uspelo leta 1990, po prvih večstrankarskih volitvah – s strani Skupščine RS je bila julija, na podlagi tega zavezništva, ustanovljena **Komisija za žensko politiko** Državnega zbora Republike Slovenije (Kozmik in Jeram, 1997, str. 17).

Spreminjanje sistema iz (real)socializma v demokracijo in tržno gospodarstvo je bilo tesno povezano z neenako obremenitvijo spolov, vezano na splošno tendenco v času po redomestifikaciji žensk (Jogan, 2000, str. 9, Jogan, 2014, str. 131). Po uvedbi kapitalističnega ekonomskega sistema je namreč sočasno potekalo tudi zavračanje vseh socialističnih pridobitev (Jogan v Robnik, 2016, str. 91), ki so bile označeni kot posledica 'totalitarnega' režima in nasprotovanje tradicionalnemu redu (Jogan, 2004b, str. 270−272). Jogan (2008, str. 33–34) pravi, da je ta postopek neposredna posledica rekatolizacije oz. težnje Katoliške cerkve po odpravi 'komunističnega zla' iz postsocialističnih družb in se povezuje z ostrim obsojanjem poti družbe, ki ni sledila razvoju večstrankarske demokracije (kot političnem sistemu) in kapitalizma (kot ekonomskem sistemu). Ker večja kompetitivnost in tržna usmerjenost novega sistema nista bili naklonjeni ženskam, tudi vprašanja enakosti niso bila primarni cilj (Kanjuo Mrčela, 2000, str. 57), zato je postopek sprejemanja slovenske Ustave leta 1991 spremljal poskus konzervativnih političnih strank, da bi odpravili pravico do splava in podaljšali starševski in porodniški dopust. Cilj teh pobud je bil ustvariti 'moralno' prenovo družbe in oživeti tradicionalne vzorce, v katerih je vloga ženske[256] vezana na idealizirano podobo matere (izključevanje negativnih lastnosti – redukcija njene vloge na pomočnico) (Jogan, 2001a, str. 126–129; Jogan, 2014, str. 131). Temu so se odločno uprle nekatere

[256] Tradicionalna podoba ženske prevzema ženske lastnosti iz lika Device Marije, katere glavna značilnost je njena ljubezen do trpljenja. Skupaj s pripravljenostjo, usmiljenostjo in pomočjo predstavljajo te lastnosti temelj delovanja vseh žensk in nakazujejo na njihov odvisni položaj (Jogan, 2001a, str. 127).

politične stranke in feministične organizacije in tako ohranile pravico do svobodnega odločanja o rojstvu otrok (Robnik, 2016, str. 6). Ženske so si morale ponovno izboriti tudi pravice do dela, do stanovanja, prepovedi nočnega dela (Kralj in Rener, 2007, str. 231–232).

Prva slovenska Ustava je tako (na podlagi ponovno izbojevanih pravic) v **14. člen Ustave RS** zapisala zavezo za zagotavljanje enakih človekovih pravic in temeljnih svoboščin ne glede na nacionalnost, spol, raso, jezik, vero, politična in druga prepričanja (Ustava Republike Slovenije, 1991, 14. člen). Ustavno načelo prepovedi diskriminacije in načelo enakopravnosti spolov se konkretizirata v posameznih zakonih[257], ki posegajo na ekonomsko, socialno, politično in kulturno področje (Kozmik in Jeram, 1997, str. 30). Leta 1991 sta bila ustanovljena sekcija managerk pri Združenju Manager[258] (spodbujanje ženskega menedžmenta v Sloveniji) in Mirovni inštitut – Inštitut za sodobne družbene in politične študije (Robnik, 2016) z letom 1992 pa je prišlo tudi do vzpostavitve **Urada za žensko politiko** (Kozmik in Jeram, 1997, str. 17), istega leta je Republika Slovenija podpisala Konvencijo Organizacije združenih narodov o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (Robnik, 2016). Urad za žensko politiko je predstavljal takrat institucionalno podporo razvoju področja enakosti spolov, za pomoč pri tem so bile v tistem času zaslužne številne individualne iniciative, organizacije civilne družbe, ki so skrbele za razvijanje področja s pospešitvijo raziskav, s postavljanjem tematike v javne razprave ter z vzpostavljanjem novih praks (Robnik, 2016, str. 6).

Z letom 1993[259] sta bila sprejeta tudi Resolucija o temeljih družinske politike (1993)[260] in Zakon o družinskih prejemkih (1993)[261], določeno je bilo denarno nadomestilo za porodniški dopust (100 % osnove)[262], starševski dodatek, otroški dodatek itd., sprejet je bil tudi Zakon o varuhu človekovih pravic (1993), Slovenija pa je bila sprejeta tudi v Svet Evrope. Zakonsko

[257] Nekateri predpisi RS v času devetdesetih let: Kazenski zakonik Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 71/93); Zakon o varuhu človekovih pravic (Uradni list RS, št. 71/93); Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št.14/90, 5/91, 71/93, 2/94); Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Uradni list SRS, št. 14/89); Zakon o političnih strankah (Uradni list RS, št. 62/94) (Kozmik in Jeram, 1997, str. 31–32).

[258] Prvo podeljevanje priznanj Združenja Manager 'Ženskam prijazno podjetje' (kasneje 'Managerkam prijazno podjetje') (Robnik, 2016).

[259] Med nezakonodajne aktivnosti v tem letu spadajo še: Urad za žensko politiko opravi raziskavo (leta 1993) o položaju žensk v parlamentarnih političnih strankah (Robnik, 2016).

[260] Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji. (1993). *Uradni list RS, št. 40/93*. V veljavi od 17. julija.
Ta vključuje tudi promocijo enakih možnosti obeh spolov z ustvarjanjem pogojev za usklajevanje dela in družine; znotraj MDDSZ se ustvari poseben sektor za družino (Robnik, 2016).

[261] Zakon o družinskih prejemkih. (1993). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 18. decembra. Ta nadomesti predhodni Zakon o družbenem varstvu otrok iz leta 1979.

[262] 100 % nadomestilo plače za porodniški dopust je bilo uvedeno že leta 1986.

so bila urejena nekatera področja, ki prej niso prejela večje pozornosti, npr. nasilje nad ženskami, preurejene pa so bile tudi nekatere določbe, ki so bile prvotno napisane brez upoštevanja razlik med spoloma (Robnik, 2016). Kazenski zakonik Republike Slovenije (1994)[263] je določil dejanje kršitve enakopravnosti kot kaznivo. V Zakonu o političnih strankah[264] iz leta 1994 je bil v 5. točki v 19. členu določen način zagotavljanja enakih možnosti obeh spolov pri določanju kandidatk in kandidatov za volitve iz predhodne, 4. točke tega člena (ki pravi, da je potrebna določitev postopka in organa, ki bo določal kandidatke in kandidate za volitve v organe lokalnih skupnosti)[265] (Kozmik in Jeram, 1997, str. 35). V tem času je bilo izpeljanih tudi nekaj nezakonodajnih aktivnosti[266], vezanih na enakost spolov (Robnik, 2016).

Predvsem Urad za žensko politiko je imel v tistem času, kot strokovno telo, pooblaščeno s strani vlade, pomembno vlogo pri pripravah na četrto svetovno konferenco o ženskah, ki je potekala leta 1995 v Pekingu. Po konferenci je sledilo seznanjanje javnosti in nekaterih institucij z rezultati, prišlo je tudi do prevajanja Pekinške deklaracije (1995)[267] in Izhodišč za ukrepanje v slovenščino (izdani sta bili v skupni publikaciji). Na Uradu so izdali tudi publikacijo Kaj so Izhodišča za ukrepanje (obrazložitev izhodišč) in obe poslali vsem vladnim, nevladnim in neodvisnim organizacijam, akademskim in univerzitetnim ustanovam, srednjim šolam in vsem drugim zainteresiranim javnostim. Ustanovljenih je bilo tudi 12 delovnih skupin, ki so pripravljale nacionalni program strategij in ukrepov, s katerimi bi pričeli z uresničevanjem Izhodišč za ukrepanje. Ta program so poslali v obravnavo ministrstvom in Vladi RS (Neubauer, 1997, str. 39).

---

[263] Kazenski zakonik Republike Slovenije. (1994). Sprejet v Državnem zboru republike Slovenije, v veljavi od 1. januarja 1995.

[264] Zakon o političnih strankah. (1994). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 8. oktobra.

[265] Kozmik in Jeram (1997) sta pri pregledu statutov vseh parlamentarnih strank v mandatu 1992–1996 ugotovili, da konkretizacija izpeljave 5. točke drugega odstavka 19. člena ni zadovoljiva v statutih strank, saj te le povzemajo splošna ustavna in nekatera zakonska načela o enakopravnosti. Nekatere stranke tega celo ne urejajo, zato so v neskladju z Zakonom o političnih strankah.

[266] Leta 1994 je Urad za žensko politiko izdal publikacijo Ženske v političnih strankah, Kozmik, Vera (ur.). 1994. Ženske v političnih strankah. Ljubljana, Urad za žensko politiko, sprejet je bil tudi Slovenski oglaševalski kodeks (oglaševanje ne sme nasprotovati enakopravnosti med spoloma); leta 1995 je izšel priročnik Ženske to zmoremo I in organizirana so bila usposabljanja za ženske in njihovo profesionalno delo v politiki (delovna skupina za enakost spolov pri Paktu stabilnosti za jugovzhodno Evropo in Urad za žensko politiko), zgodil se je posvet o položaju žensk na delovnem mestu, izšla je publikacija Problemi žensk na delovnem mestu – opažanja sindikatov (Urad za žensko politiko), Urad za žensko politiko se je odzval tudi na predlog o podaljšanju dopusta za nego in varstvo otrok itd. (Robnik, 2016).

[267] Pekinška deklaracija – *Beijing Declaration and Platform for Action* (1995), sprejeta 15. septembra v Pekingu.

Razprava o neizenačeni strukturi po spolu v politiki je prisotna ves čas od osamosvojitve, leta 1996 pa se je prenesla tudi v Državni zbor s podajanjem predloga zakona, po katerem morajo stranke pri kandidaturi vključiti najmanj eno tretjino žensk in ta delež povečevati vsako mandatno obdobje za 5 %. Vendar pa večina takrat ni glasovala za ta zakon, saj naj enakopravnosti ne bi smeli zagotavljati z obvezo ženskega kandidiranja, ker je to stvar odločitev znotraj političnih strank in posredno volivcev in volivk (Kozmik in Jeram, 1997, str. 37). Istega leta je bila ustanovljena **Komisija za politiko enakih možnosti žensk in moških** (v Državnem zboru RS), ustanovljeno je bilo tudi Mesto žensk, društvo za promocijo žensk v kulturi, leta 1997 pa je potekala predstavitev Začetnega poročila Republike Slovenije o sprejetih ukrepih za odpravo vseh oblik diskriminacije žensk delegacije RS v Odboru za odpravo diskriminacije žensk[268] (Neubauer, 1997, str. 41–42). Nezakonodajno pa smo bili priča projektu Urada za žensko politiko Povečevanje sodelovanja žensk v procesih odločanja in oblikovanja politik, Urad za žensko politiko je izdal tudi zloženko o spolnem nadlegovanju na delovnem mestu, hkrati pa je Srednja policijska šola v šolskem letu 1997/98 prvič omogočila vpis tudi dekletom (Robnik, 2016).

5.3 Obdobje vzpona neoliberalizma in evropske integracije (1998–2018)

V letih po 1998 se je pričelo gospodarstvo počasi stabilizirati, vendar je ostajalo, zaradi majhnosti slovenskega okolja, še vedno zelo odvisno od gospodarskih gibanj v mednarodnem okolju. V letu 1998 je izvoz storitev in blaga predstavljal okoli 65 % celotnega izvoza, ki ga je Slovenija realizirala v državah EU. Izvoz blaga je tudi v splošnem na začetku (1998) glavni dejavnik gospodarske rasti Slovenije, saj spodbuja predelovalne dejavnosti, promet in skladiščenje. Prične se večati tudi rast na področjih gostinstva, finančnega posredništva in (osebnih in skupnih) storitev (UMAR, 1998, str. 5–6).

Obdobje tranzicije je prineslo tudi prve poskuse uvajanja prožnosti zaposlovanja in dela, ki se je razvijala v smeri spreminjanja pogojev pri zaposlovanju in v organizaciji dela z večjo raznovrstnostjo, tako v neformalnem, kot v formalnem delu (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2004). Ta je privedla do pojava prekarnosti dela in prekariata, kjer gre za pojav zaposlitev, ki so za delavko ali delavca negotove, tvegane in nepredvidljive (Kalleberg, 2009). Nove oblike dela in zaposlitev so sprožile redefinicijo dela iz zaposlitve s polnim delovnim časom za

[268] Kot posebej zaskrbljujoče področje so članice navedle razširjenost tradicionalnih stereotipov o spolnih vlogah, ki vplivajo na diskriminacijo žensk (Neubauer, 1997, str. 41–42).

nedoločen čas, ki je veljala v našem okolju za standardno zaposlitev, v zaposlovanje za določen čas, skrajšani delovni čas in samozaposlovanje, ki so manj formalne, tudi neformalne oz. neplačane oblike dela. Analize ugotavljajo predvsem negativne vidike, vendar imajo lahko takšne vrste zaposlitve tudi pozitivne posledice, saj omogočajo večjo izbiro časa (in prostora) za delo, lažje usklajevanje plačanega in neplačanega dela in življenja (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015, str. 352).

Do leta 2002 izstopajo med prekarnimi zaposlitvami predvsem delo s skrajšanim delovnim časom, samozaposlitev in zaposlitev za določen čas (Ignjatović, 2002, str. 185). Zaposlitev za določen čas je dosegla svoj razmah[269] (podvojitev) v devetdesetih letih 20. stoletja, po letu 2000 pa se je ta trend umiril in je rast iz leta v leto bolj zmerna. Nastajati so pričela tudi nova delovna mesta, ki so omogočala zaposlovanje za določen čas (s približno 2/3 prostih delovnih mest, ki po letu 2000 zahtevajo to obliko zaposlitve, se je ta delež povečal na več kot 80 % takšnih delovnih mest v letih 2011 in 2012) (Vlada RS, 2012 v Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2005, str. 364). Do znižanja te vrste zaposlitve pride po letu 2013, ko stopi v veljavo Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1, 2013), ki omeji zaposlovanje za določen čas. Delo s skrajšanim delovnim časom do leta 1999 ni bilo posebej razvito, saj je imelo takšno obliko zaposlitve le 6,6 % vseh delovno aktivnih oseb[270] (Ignjatović, 2002, str. 186). Rast je doživelo v začetku 21. stoletja, saj je med leti 2004 in 2014 delež zaposlenih v takšni obliki zaposlitve zrasel za 2,6 %. Delo s skrajšanim delovnim časom se je začelo postopoma feminizirati, na kar kaže podatek, da je bilo v tej obliki zaposlitve leta 2001 zaposlenih več kot 55 % žensk, ta odstotek pa se je do leta 2014 še povišal (na 59,7 % žensk) (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015, str. 365–366). V letu 1999 je bilo tudi veliko število samozaposlenih (11,7 %), s čimer se je Slovenija zelo približala EU povprečju v tistem letu (14,9 %) (Ignjatović, 2002, str. 187). Med samozaposlenimi osebami je bilo skoraj trikrat več moških kot žensk (SURS, 1999). Ženske so tudi splošno v večji meri oz. nadpovprečno bolj pogosto vključene v manj zaželene oblike prožnega dela (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015, str. 352).

V začetku tega obdobja je bila stopnja delovne aktivnosti moških konstantna (vse od leta 1995) in se je leta 1998 nahajala na (od dobrih do slabih) 61 % (leta 1996 je ta delež padel na 59,6 %). Stopnja delovne aktivnosti žensk je od leta 1995 dalje postopoma (malenkostno)

[269] Zaposlitve za določen čas so v letu 1999 vključevale 10,9 % vseh delovno aktivnih oseb (ta odstotek pa se je skoraj podvojil v primerjavi z letom 1992, ko je bilo takšnih zaposlitev le 5,9 %) (Ignjatović, 2002, str. 188).
[270] Delo s skrajšanim delovnih časom je bilo najpogosteje v rabi za prehod v upokojitev ali za zaposlovanje invalidnih oseb (Ignjatović, 2002, str. 186)

naraščala do 49 % (za razliko od leta 1996, ko je tudi pri ženskah zabeležen upad na 47,7 %). V letu 1998 je bilo največ delovno aktivnega prebivalstva dejavnega v storitvenih dejavnostih (od tega največ v trgovini, popravilih motornih vozil in izdelkov široke porabe) in nekmetijskih dejavnostih (kjer prevladujejo predelovalne dejavnosti). Razlike po spolu so vidne v nekmetijski dejavnosti, kjer je prisotnih dvakrat več moških kot žensk, po drugi strani pa prisotnost žensk nekoliko presega prisotnost moških v storitvenih dejavnostih. V kmetijskih dejavnostih je delež po spolu približno uravnovešen (SURS, 1999)[271].

Ženske v Sloveniji so tudi po tranziciji še vedno zelo vpete v trg delovne sile, za razliko od večine drugih tranzicijskih držav, kjer se je njihova aktivnost zmanjšala. Kljub temu je zaposlovanje žensk pri nas manjše kot je zaposlovanje moških (rast zaposlovanja žensk je pod povprečjem EU), predvsem v zasebnem sektorju, kjer se število žensk znižuje. Podatki kažejo, da so v letih 1997 in 2000 v panogah, ki so imele negativni trend zaposlovanja, ženske pogosteje izgubile zaposlitev kot moški, v letu 2000 je na področjih, ki so imela naraščajoče zaposlovanje, zaposlitev pridobilo več moških kot žensk. Stopnje zaposlovanja moških so bile višje tudi na tradicionalno ženskih področjih, npr. v finančnih storitvah, gostinstvu, zdravstvu, v storitvenih in industrijskih dejavnostih (Kanjuo Mrčela, 2007b). V Sloveniji je stopnja zaposlenosti žensk s polnim delovnim časom že tradicionalno visoka in se ne spremeni bistveno po rojstvu otrok, kar je v nasprotju z večino evropskih držav. Ker so ženske še vedno v večji meri zadolžene za gospodinjska opravila in otroke, jim v socializmu pridobljene družbene storitve, kot npr. mreža vrtcev, jutranje varstvo, podaljšano bivanje, topli obroki v osnovni šoli, možnosti subvencionirane prehrane v srednjih šolah in na fakultetah, omogočajo lažje usklajevanje dela in družine. Vseeno pa ostaja neplačano – skrbstveno in gospodinjsko – delo zelo feminizirano, saj ženske skrbijo za večji del tega dela. Podatki iz leta 1996 in 2001 prikazujejo podobne rezultate v razporejanju tega dela po spolu in ne prikazujejo večjega napredka na tem področju. Tudi očetje s pravico do plačanega in

[271] Podatki iz Statističnega letopisa 1999 so pridobljeni na podlagi Mesečnih poročil o plačah in zaposlenih osebah v družbah, podjetjih in organizacijah, podatki o samozaposlenih (brez kmetov) so pridobljeni iz Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva (od leta 1997 dalje), podatki o kmetih so pridobljeni z Anketo o delovni sili (uvedena od 1993). Podatki o registrirano brezposelnih in prostih delovnih mestih so pridobljeni z Zavoda RS za zaposlovanje. Od leta 1977 se zbirajo podatki o zaposlenih osebah po teritorialnem načelu in načelu čistih dejavnosti. Od leta 1992 so vključeni zaposleni iz oboroženih sil, od leta 1993 dalje pa policija. Zajete so vse osebe, ne glede na njihovo vrsto zaposlitve (določen/nedoločen čas, polni, skrajšani čas). Zaposlene osebe so vsi zaposleni v družbah, podjetjih in organizacijah, ne glede na vrsto njihove zaposlitve (tudi pripravniki) (niso vključeni zaposleni s pogodbo o delu ali avtorsko pogodbo in državljani, ki imajo stalno zaposlitev na slovenskih predstavništvih, na gradbiščih v tujini); delovno aktivno prebivalstvo (lahko po SRDAP in ZAP–M ali po ADS) so vsi delovni aktivni in brezposelni, brezposelne osebe (po ADS) so osebe, ki v poročevalskem tednu niso bile zaposlene ali prejemale kakršno koli plačilo za delo (več v SURS, 1999, metodološka pojasnila).

neplačanega očetovskega dopusta (od leta 2003) lažje usklajujejo svoje družinske in delovne obveznosti (Kanjuo Mrčela, 2007b; Robnik, 2016, str. 37–43).

Horizontalna in vertikalna segregacija sta pomembni značilnosti slovenskega trga dela. Horizontalna segregacija se z vstopom več moških v feminizirane dejavnosti v tem obdobju nekoliko znižuje, je pa še vedno zelo vidna plačna vrzel, ki je prisotna predvsem med moškimi in ženskami, ki so visoko izobraženi in zasedajo najvišje menedžerske položaje (Kanjuo Mrčela, 2007b). Podatki za 2. četrtletje 1998 po glavnih poklicnih skupinah kažejo, da so bile ženske podreprezentirane predvsem med zakonodajalci, visokimi uradniki in menedžerji, kjer je to skupino sestavljalo le 25,7 % žensk, v poklicih za neindustrijski način dela je bilo le 7 % žensk (in 93 % moških). Ženske so bile v manjšini tudi med upravljalci strojev in naprav in izdelovalci in sestavljalci (37,9 %). Skoraj pol jih je bilo med tehniki in drugimi strokovnimi sodelavci, ter med kmetovalci, gozdarji in ribiči. Po drugi strani pa ženske prevladujejo (več kot 50 % žensk v tem poklicu) med strokovnjaki (61,2 %), v poklicih za preprosta dela (64,7 %), v poklicih za storitve in prodajalci (64,8 %), največji del pa sestavljajo med uradniki (70,8 %) (SURS, 1999).

Na to vezana je tudi stopnja izobrazbe žensk in moških, ki se v splošnem z leti zvišuje[272]. Število diplomirank na visoki stopnji narašča, ta odstotek se dviguje tudi na podiplomskem študiju[273]. Največji vpis so imele na družboslovnih vedah, poslovanju in pravu, sledili so umetnost in humanistika ter zdravstvo in sociala (SURS, 1999).

Neenakost med spoloma na trgu delovne sile je tako v začetku obdobja vzpona neoliberalizma in evropske integracije narasla. Razloge za naraščanje neenakosti pripisujemo tranziciji, ki je omogočila več moškim pridobiti bolje plačana delovna mesta. Velik del plačne neenakosti ostaja na ravni delovnega mesta, kar pomeni, da pri opravljanju enakega dela v isti organizaciji moški in ženske prejemajo različna plačila (Penner, Kanjuo Mrčela, Bandelj in Petersen, 2012, str. 871). Leta 1998 je tako znašala (ne glede na izobrazbo) povprečna mesečna bruto plača v družbah, podjetjih in organizacijah 164.828 tolarjev (687,82 evrov), ženska povprečna bruto plača je bila 154.460 tolarjev (644,55 evrov), moška pa 173.740 tolarjev (725 evrov), tudi v letu 2001 so ženske v povprečju zaslužile le 89,2 %

[272] V letu 1998 je bilo kar 3453 diplomirank, kar predstavlja 59,5 % vseh diplomiranih na visoki stopnji (SURS, 1999).
[273] Na podiplomski visokošolski študij je bilo v letu 1997/98 vpisanih 1277 žensk, kar predstavlja 49,4 % vseh študentov in študentk (SURS, 1999).

plače moških[274] (SURS, 1999; Kanjuo Mrčela, 2007b). Plačne razlike med spoloma so razvidne ne glede na stopnjo izobrazbe in so najvišje (tudi od povprečja) med zaposlenimi z univerzitetno izobrazbo (Kanjuo Mrčela, 2007b). Med visoko strokovno usposobljenimi (doktorji in doktoricami ter magistri in magistricami) so leta 1998 prejemali moški za 52.614 tolarjev (219,55 evrov) več plače kot ženske z isto izobrazbo. Pri višji strokovni usposobljenosti se je ta razlika nekoliko zmanjšala in znašala 23.324 tolarjev (97,33 evrov) v prid moškim, razlike v plači med spoloma pa se z nižanjem stopnje izobrazbe manjšajo (za srednje strokovno usposobljenost in nižje strokovno usposobljenost). Med visoko kvalificiranimi delavkami in delavci in polkvalificiranimi je ta razlika že zelo majhna (8.771 tolarja oz. 36,60 evrov za visoko kvalificirane), nekvalificirani delavci in delavke so po spolu spet zelo različno plačani (razlika v cca 20.000 tolarjev po spolu, tj. dobrih 80 evrov) (SURS, 1999).

Razlike v plačah med spoloma (v prid moškim) so največje v proizvodnji strojev in naprav, v proizvodnji električne, optične opreme, v trgovini in popravilih motornih vozil, v gostinstvu, v finančnem posredništvu (največja razlika), v zdravstvu in socialnem varstvu. Področja, na katerih imajo ženske višjo povprečno mesečno bruto plačo, so gradbeništvo, promet, skladiščenje, zveze (SURS, 1999). Za Slovenijo (za razliko od drugih držav) velja tudi, da so te razlike večje v javnem sektorju kot v celotnem gospodarstvu, saj so bile plače žensk v javni upravi v letu 2001 15 % nižje od moških plač, te razlike pa so značilne predvsem za zaposlene s srednjo in višjo izobrazbo (Seljak, 2003; Stanovnik, Kump in Čok, 2006).

Še pred popolnim prehodom v tržno gospodarstvo se je s koncem devetdesetih let 20. stoletja Slovenija odločila za vstop v EU, s čimer je bila postavljena pred vrsto ukrepov in zahtev, ki bi za vstop morale biti izpolnjene (Jurančič in drugi, 1999, str. 5). Z letom 1998 so se tako pričela pogajanja o članstvu EU, Slovenija je leta 2003 podpisala sporazum o deregulaciji plač in zaposlitev, s tem socialnim sporazumom je bil Sloveniji zagotovljen vstop v EU (Podvršič, 2018, str. 42). Maja 2004 je Slovenija postala članica EU, s čimer je zaključila tranzicijo. Z letom 2004 se je gospodarska rast okrepila, spodbujena zaradi vključitve Slovenije v EU in rastjo tujega povpraševanja. V tem času je na državnozborskih volitvah vodstvo prevzela desnosredinska vlada. Gospodarsko rast je Slovenija beležila vse do leta 2006 (ko je ta dosegla 5,2 %), in sicer na račun zniževanja obrestnih mer pred vstopom v

[274] Največja spolna vrzel se je v letu 2001 pojavila na najvišjih položajih v podjetjih, pri čemer so predsednice uprav v povprečju zaslužile le 32,9 % moških plač (Kanjuo Mrčela, 2007b).

evrsko območje, pa tudi stabilizacije gospodarstva, močne investicijske aktivnosti in tujega povpraševanja. Z izpolnitvijo maastrichtskih konvergenčnih meril je Slovenija s 1. januarjem 2007 prevzela evro, kot edina izmed novih članic EU (Tavčar, Zakotnik, Strmšnik in Kraigher, 2007, str. 1–3). Vključitev je pomenila spremembo v političnem, gospodarskem in socialnem razvoju države. Pri tem gre za »prenos izvrševanja dela suverenih pravic na institucije EU, kar omejuje tradicionalno državno suverenost, na drugi strani pa gre za širjenje suverenosti, saj bo Slovenija kot članica sodelovala pri oblikovanju odločitev, ki bodo veljavne za vse druge. Druga posledica včlanitve je, da se v temelju spremeni razmerje med izvršilno oblastjo in nacionalnim parlamentom – pri oblikovanju najpomembnejših odločitev na ravni EU sodeluje vlada, medtem ko lahko parlament le izvaja določen nadzor« (Haček in Zajc, 2005, str. 7). Ob tem je Slovenija izgubila nekatere ključne instrumente makroekonomske politike in se hkrati vključila v nov trg delovne sile in plač, na katerem je doživljala strukturne pritiske.

V okoliščinah tržnega gospodarstva po letu 2004 (z novo vlado) prihaja do teženj po reformah v smeri neoliberalizma. Neoliberalizem, ki temelji na ideji svobodnega trga, prevzame vodilno vlogo in usmerja razvoj ter ukrepe države glede na ekonomske interese in vključuje ekonomske liberalne politike, kot so privatizacija, fiskalna omejitev, deregulacija, prosta trgovina, zmanjšanje vladnih izdatkov z namenom povečanja vpliva zasebnega sektorja v gospodarstvu in družbi. Ponuja tudi praktične nasvete, kako uvajati reforme političnih in ekonomskih institucij držav v tranziciji s tem, da temelji na poudarjanju superiornosti trga nad regulacijo ekonomskega področja s strani države (Bugarič, 1996, str. 80–81). Nosilci ekonomske moči so vedno bolj delovali v skladu z neoliberalnimi zahtevami, kjer je bilo v ospredje postavljeno uveljavljanje interesov finančnih institucij. Neoliberalizem, ki zagovarja »individualizacijo odgovornosti za obstoj posameznika in družbe«, se kaže v povečanem zaupanju v družino in zmanjšanem zaupanju v politične institucije v Sloveniji (Jogan in Broder, 2015, str. 86).

Vstop v EU, liberalizacija finančnih trgov, nizke obrestne mere in 'svoboda' monetarnega režima so pripomogli k financializaciji slovenskega gospodarstva. Čeprav je dosegala gospodarsko rast (med letoma 2005 in 2007 povprečno skoraj 6 % letno) in so se plačne ravni ponovno vzpostavile na nivo iz leta 1989, pa so poceni krediti vodili do visokega povpraševanja po slabo plačanem, nizko kvalificiranem in začasnem delu (gradbeništvo, trgovina). Slovenija je zato v 7 letih (2000–2007) beležila najhitrejšo rast začasnih zaposlitev

v EU (poskok iz 12,8 % na 18,5 %) (UMAR, 2014) in bila absolutna zmagovalka na področju prekarnih zaposlitev mladih (2007 je bilo približno 70 % vseh mladih zaposlenih za določen čas) (UMAR, 2008).

Z letom 2008 je Slovenijo zajela velika (svetovna) gospodarska kriza, ki je zaostrila razmere na trgu delovne sile po vsem svetu. V letu 2009 je bila Slovenija tako med državami z največjim padcem gospodarske aktivnosti. Zaposlitvena negotovost v Sloveniji je bila rezultat poslabšanja razmer na trgu delovne sile v obliki odpuščanja in pomanjkanja novih delovnih mest, z ekonomsko krizo in naraščanjem več nestandardnih oblik zaposlitve pa je postal trg delovne sile podhranjen, kar je povzročilo podhranjenost socialne varnosti in omogočilo naraščanje revščine (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015, str. 371–373). Stopnja registrirane brezposelnosti je bila leta 2008 6,7 %, do leta 2010 pa je prvič po letu 2003 presegla 100.000 oseb (SURS, 2014). Od leta 2008 do 2012 se je število delovno aktivnih zmanjšalo za 8 %. V začetku krize je bil padec v zaposlenosti počasnejši in manjši od padca gospodarske aktivnosti, kar je pripeljalo do upada produktivnosti. Krajše okrevanje v letu 2010 in 2011 ni zaustavilo zmanjševanja zaposlenosti (Kajzer in drugi, 2013, str. 7–9). Gospodarska kriza je povzročila znižanje udeležbe na trgu delovne sile iz 68,6 % v letu 2008 na 64,1 % v letu 2012 (Kajzer in drugi, 2013, str. 11–12), kljub temu pa so ohranili moški za 10 % več prisotnosti na trgu kot ženske. Izjema sta bili leti 2009 in 2010, kmalu po razmahu gospodarske krize, ko se je stopnja brezposelnosti moških dvignila nad stopnjo brezposelnosti žensk zaradi prizadetosti najbolj ranljivih panog – gradbeništvo in predelovalna industrija (kjer so zaposleni predvsem moški) (Humer in Panić, 2015). Mladi so bili ponovno najbolj oškodovana starostna skupina, zaradi nepodaljševanja pogodb za določen čas, pa tudi nižje izobraženi, med katerimi je bil v obdobju od 2008 do 2012 upad zaposlenosti kar 8 % (ponovno na račun gradbeništva) (Kajzer in drugi, 2013, str. 11–12). Rast plač je bila upočasnjena tako v zasebnem kot v javnem sektorju, slednjega zaznamuje predvsem prenovljeni sistem plač in varčevalni ukrepi. V obdobju krize (2008) se je pričela zmanjševati plačna neenakost v Sloveniji, pri čemer so se zmanjšale razlike v plačah tako glede na izobrazbo zaposlenih kot glede na poklicne skupine (Selan, 2014, str. 1).

V letih 2010 in 2011 se je BDP nekoliko povišal, vendar že v naslednjem letu upadel. S sprejetimi varčevalnimi ukrepi v letih 2012 in 2013 (predvsem z Zakonom o uravnoteženju

javnih financ (ZUJF, 2012)[275]) se je stopnja brezposelnosti žensk zopet povzpela nad stopnjo brezposelnosti moških in splošna prizadetost žensk se je nesorazmerno povečala v primerjavi s prizadetostjo moških. Javni sektor namreč po večini sestavljajo ženske (zdravstvo, socialno delo, vzgoja in izobraževanje – 80 % žensk), zato so bile v največji meri žrtev odpuščanj in nižanja plač (Humer in Panić, 2015).

Velika stopnja neenakosti na trgu delovne sile je ostala prisotna tudi po krizi. Prisoten je bil trend postopnega naraščanja nestandardnih delavk in delavcev ter brezposelnih in upadanje deleža standardno zaposlenih, čeprav velja Slovenija za državo v kateri je delež aktivnega prebivalstva, ki ima standardno zaposlitev, med najvišjimi v Evropi. Leta 2013 smo tako doživeli novo fazo reforme trga dela, ki je imela svoj poudarek na 'premajhni prožnosti' (zaradi visoke stopnje standardnih zaposlitev) in na problemu nestandardno zaposlenih, brezposelnih in prekarnih delavk in delavcev. Cilj je bil uvesti liberalizacijo odpuščanja oz. 'povečati prožnost trga dela' in zmanjšati pojavljanje prekarnega zaposlovanja in brezposelnosti oz. rešiti širši problem porasta prekarnih oblik dela. Vendar pa se je izkazala reforma za neuspešno, predvsem iz vidika delavcev oz. delavk, saj so delodajalci s tem dobili močno orodje za disciplíniranje delavstva, ki je vodilo v nove oblike prekarnega dela (Stanojević in Furlan, 2018, str. 17–18). To je pustilo velike posledice na trgu delovne sile, ki se je v tem času preoblikoval iz relativno togega v relativno prožnega. V primerjavi s trgi delovne sile v EU, Slovenija v splošnem ne dosega največje možne prožnosti, čeprav v nekaterih oblikah (npr. delo za določen čas) in nekaterih skupinah (npr. mladi v zaposlitvah za določen čas) celo presega povprečje EU (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015, str. 361–362). Problematično postane tudi postopno naraščanje samozaposlovanja (ki postane oblika zaposlitve, spodbujana kot ukrep aktivne politike zaposlovanja, v nekaterih primerih tudi kot izhod iz brezposelnosti), v zadnjih nekaj letih pa postajajo pomemben del slovenskega trga delovne sile tudi agencijski delavci (začasno najeti za čas, ko jih delodajalci nujno potrebujejo) (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015, str. 367–368).

V času pred, med in po krizi (2005–2012) se je Slovenija soočala tudi s trendom zmanjševanja enakosti med spoloma na področju dela, stanje v EU pa se je v tem obdobju nekoliko izboljšalo. Segregacija in kakovost dela sta področji, kjer so, tako v EU, kot tudi v Sloveniji, zaznani najslabši kazalniki enakosti spolov. Čeprav je zaposlenost žensk v

[275] Zakon za uravnoteženje javnih financ – ZUJF. (2012). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 31. maja.

Sloveniji tradicionalno visoka in presega povprečje EU, pa je vseeno nižja od stopnje zaposlenosti moških (od 2003 do 2015 se razlika malo spreminja in ostaja na približno 10 % večje zaposlenosti moških) (Robnik, 2016, str. 70). Ženske so, podobno kot 20 let prej, pogosteje zaposlene s krajšim delovnim časom, ki se je v letih 2002–2014 podvojil, med moškimi pa povišal za dobra 2 % (Robnik, 2016, str. 42). Kljub temu pa se je indeks enakosti spolov v Sloveniji v obdobju med leti 2005 in 2012 povišal[276] (presega tudi vrednost v EU), trend naraščanja enakosti spolov je bil viden na področjih moči, politike in gospodarstva, beležimo pa tudi znižanje plačne vrzeli (v letih od 1995 do 2013) za 10,8 %, kar uvršča Slovenijo med države z najnižjo[277] plačno vrzeljo v EU (Robnik, 2016, str. 65, 19). Problematičen vidik je spolno enakopravno doseganje najvišjih odločevalskih položajev v podjetjih in organizacijah. V desetih letih (2003–2013) od vzpostavitve podatkovne baze o ženskah in moških na mestih odločanja (Evropska komisija) se je stanje izboljšalo le za predsednice uprav (iz 6 % na 10 %), za članice uprav je ostalo stanje v 10 letih isto (20 %) (Robnik, 2016, str. 57).

V zadnjih letih, s pričetkom v 2014, smo priča gospodarski rasti na račun visoke rasti izvoza in investicij, pa tudi zaradi visoke rasti zasebne porabe (Evropski socialni sklad in Zavod za zaposlovanje, 2018, str. 2). Gospodarska rast je tudi pozitivno vplivala na trg delovne sile, kjer od leta 2014 dalje beležimo naraščanje delovno aktivnega prebivalstva[278] in s tem povezano nižjo stopnjo brezposelnosti[279]. »Z ukrepi za stabilizacijo gospodarskih razmer, krepitvijo gospodarskega cikla in izboljšanjem konkurenčnosti se je v 2016 začel zmanjševati v krizi močno povečan zaostanek v gospodarski razvitosti za povprečjem EU« (UMAR, 2018, str. 7). Povečala se je rast dohodkov, položaj na trgu dela se je izboljšal za večino starostnih in izobrazbenih skupin prebivalstva. Še vedno se soočamo z nizko rastjo produktivnosti, prepočasnim prilagajanjem demografskim spremembam, visoko segmentacijo na trgu dela za mlade, z ekonomsko in socialno izključenostjo starejših (UMAR, 2018, str. 7).

[276] Leta 2005 je znašal indeks enakosti spolov 52,7 %, v letu 2012 pa že 57,3 % (Gender Equality Index 2015 v Robnik, 2016, str. 17).
[277] Podatek za leti 2013 kaže, da znaša plačna vrzel 3,2 %, v EU–28 pa 16,3 % (Robnik, 2016, str. 65).
[278] Povečanje števila delovno aktivnih lahko vidimo v devetnajstih dejavnostih, med drugimi tudi v gradbeništvu (za 3,8 %), zmanjšalo pa se je število delovno aktivnih samo v finančnih in zavarovalniških dejavnostih (za 0,1 %) (Evropski socialni sklad in Zavod za zaposlovanje, 2018, str. 2).
[279] Stopnja registrirane brezposelnosti je za leto 2017 znašala 9,5 %. UMAR za naslednja leta napoveduje znižanje te stopnje (Evropski socialni sklad in Zavod za zaposlovanje, 2018, str. 2–3).

V letu 2018 se je BDP (v primerjavi z letom prej) povečal nominalno za 6,4 %[280], gospodarska rast pa je bila ocenjena na 4,1 %. Povečala sta se obseg izvoza in uvoza[281], potrošnja gospodinjstev, h gospodarski rasti pa so največ prispevale proizvodne dejavnosti (predelovalna dejavnost, trgovina, vzdrževanje in popravila motornih vozil, gradbeništvo, promet in skladiščenje). Povečalo se je tudi število zaposlenih za 3,3 %, število samozaposlenih pa za 2,5 % (SURS, 2019). Konec leta 2018 je bila brezposelnost nižja za 7,7 % v primerjavi z letom prej, tudi na Zavod RS za zaposlovanje je bilo leto prej prijavljenih 11,5 % manj ljudi kot konec leta 2018. Decembra 2018 je bilo na Zavodu objavljenih 9.309 prostih delovnih mest, od tega največ za poklicne skupine delavci za preprosta dela v predelovalnih dejavnostih, vozniki težkih tovornjakov in vlačilcev, zidarji, čistilci, strežniki in gospodinjski pomočniki ipd. v uradih, hotelih in drugih ustanovah, varilci, natakarji, prodajalci, elektroinštalaterji, strokovnjaki za zdravstveno nego ter poklici za zdravstveno in socialno oskrbo (ZRSZ, 2018).

Povzetek ekonomskih kazalcev v dvajsetletnem obdobju 'vzpona neoliberalizma in evropske integracije'

Zadnjih dvajset let beležimo v Sloveniji povečanje števila oseb z zaključeno terciarno stopnjo izobraževanja, za kar trikrat več, kot v obdobju pred tem, med njimi prevladujejo ženske. V letih 1994–2014 se je najbolj povišal delež magistric znanosti (za 22 %), pa tudi doktoric znanosti (iz 36 % doktoric v letu 1994 na 59,8 % v letu 2014[282]) (Robnik, 2016, str. 77). Čeprav delež doktoric narašča, pa te ne predstavljajo sorazmernega deleža med pedagoginjami in raziskovalkami. Med pedagoškim kadrom prevladujejo moški, kar tri četrtine jih opravlja delo rednih profesorjev (Robnik, 2016, str. 80–81). Ima pa izobrazba tudi vpliv na položaj, ki ga posameznica ali posameznik zaseda na trgu delovne sile, saj vidimo, da je stopnja delovne aktivnosti bistveno višja med višje izobraženimi (najmanj višješolska izobrazba, kjer je bila stopnja delovne aktivnosti leta 2017 kar 75,6 %), kot med nižje izobraženimi (največ osnovnošolska izobrazba, med katerimi je stopnja delovne aktivnosti 23,9 %) (SURS, 2018).

[280] Z izločenim vplivom cenovnih sprememb pa za 4,1 % več kot v letu 2017 (SURS, 2019).
[281] V letu 2017 je Slovenija največ uvoza in izvoza opravila z Nemčijo, Italijo, Hrvaško, Avstrijo in Francijo (po tem vrstnem redu), te države so najpomembnejše trgovinske partnerice Slovenije od leta 2000 dalje (SURS, 2018).
[282] Podatki veljajo za prejšnje (predbolonjsko) doktorsko izobraževanje. Na bolonjskem doktorskem študiju je bilo leta 2014 44,6 % žensk (SURS v Robnik, 2016, str. 77).

Slovenija se je leta 2017 glede deleža žensk na položajih odločanja v politiki in v državni upravi v državah EU uvrščala visoko. Po podatkih, zbranih leta 2017, je Slovenija s 58,3 % žensk na 2. stopnji položajev državne uprave uvrščena na tretje mesto med državami članicami EU–28 in tretja z 47,1 % žensk na položajih višjih ministrov ali ministric v nacionalni vladi v 2. četrtletju leta 2018. Z 34,4 % ženskih poslank zaseda na lestvici 28 držav članic leta 2018 kar 9. mesto. Podatki, ki prikazujejo stanje na odločevalskih položajih v gospodarstvu so slabši (11. mesto), kar je povezano z obstoječimi politikami in zakonodajnim okvirom Slovenije (Kanjuo Mrčela, 2018).

V letu 2017 je bila povprečna mesečna bruto plača v Sloveniji 1.627 evrov, kar je za skoraj 3 % več kot leto prej. Plače žensk še vedno ostajajo nižje od plač moških, in sicer za 6 % (plačna vrzel še narašča). Razlike najdemo tudi v plačah med zaposlenimi v javnem in zasebnem sektorju, kjer so prve za 23 % višje od drugih, in v plačah različno izobraženih, kjer so plače visokošolsko izobraženih za več kot 100 % višje od plač zaposlenih z osnovnošolsko izobrazbo. V letu 2017 je bila tako povprečna mesečna bruto plača najvišja v poklicni skupini zakonodajalci, visoki uradniki in menedžerji, najnižja pa v skupini poklici za preprosta dela. Za vse poklicne skupine velja, da so povprečne mesečne bruto plače nižje za ženske, pri čemer so največje razlike v poklicni skupini strokovnjaki (402 evra), najnižje pa v skupini uradniki (18 evrov) (SURS, 2018). Kljub temu so razlike med dohodki po spolu v Sloveniji med najmanjšimi v Evropi (smo drugi na lestvici) (Kuralt, 2018).

Najbolj kritično vprašanje v zvezi s sodelovanjem na trgu dela in položajem žensk na trgu dela je obstoječa kombinacija visokih pričakovanj, s katerimi se ženske soočajo glede svoje udeležbe pri plačanem in neplačanem delu. Analize (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015) potrjujejo, da so ženske še vedno preobremenjene s plačanim in neplačanim delom, poročajo o manjši avtonomnosti na delovnem mestu, so manj zadovoljne z delovnimi pogoji in imajo več fizičnih in duševnih težav, povezanih z delom, kot moški.

Ženske v Sloveniji spadajo tudi med najbolj delovne ženske v Evropi[283], te razlike pa imajo velik vpliv na delavnik (krajši čas), plačo (slabše plačani poklici), napredovanja (manj možnosti) (oz. v vpetost v prekarne zaposlitve, feminizirana delovna področja, prejemanje nižjih dohodkov), kar rezultira v tem, da spadajo ženske tudi v skupino najbolj socialno

[283] Slovenke so četrte glede na skupno količino opravljenega plačanega in neplačanega dela na dan (pred njimi Mehičanke, Portugalke in Latvijke).

ogroženih (med starimi nad 65 let ali več je 22,5 %, med starejšimi od 74 let pa 26,6 %). Kljub aktivni vključitvi moških v skrbstvena in gospodinjska dela pa ostaja večji delež tega neplačanega dela še vedno na bremenih žensk (kar rezultira tudi v nižjih pokojninah – zato so starejše ženske najbolj ogrožene med vsemi) (Kuralt, 2018).

Zakonodajna ureditev enakosti spolov

V obdobju zadnjih dvajsetih let so bili na področju človekovih pravic in enakih možnosti, na splošno in na trgu delovne sile, v EU sprejeti pomembni dokumenti. Mednje spada Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Konvencija in protokoli so popravljeni in dani v podpis državam članicam Sveta Evrope 11. 5. 1994 v Strasbourgu veljati pa je Konvencija pričela 1. 11. 1998), Evropska socialna listina (1999)[284], ki opredeljuje enake možnosti in enako obravnavo pri zaposlovanju za ženske in moške; Lizbonska strategija, katere cilj je bil povečati konkurenčnost gospodarstva Evrope do leta 2010; tudi višjo stopnjo zaposlenosti žensk v EU (na 60 %); Barcelonski cilji (Barcelona European Council, 2002)[285], ki zagotavljajo otroško varstvo[286]; Nova evropska strategija zaposlovanja (»Evropska strategija zaposlovanja«, 2003), ki vključi enakost med spoloma v nabor desetih revidiranih smernic ter Lizbonska pogodba (2007)[287], ki opredeljuje temeljne vrednote in delovanje EU, kamor spada tudi spodbujanje enakosti spolov in boj proti diskriminaciji (Schonard, 2019). Na seznamu inciativ za delovanje v smeri večje enakosti spolov najdemo tudi veliko število nezakonodajnih ukrepov[288] EU.

Komisija EU je v tem obdobju nadaljevala z izvajanjem srednjeročnih akcijskih načrtov, in sicer z izvedbo četrtega srednjeročnega načrta (1996–2000), katerega cilj je bila izvedba integracije načela enakosti spolov, ter petega srednjeročnega načrta (2001–2005), ki se je zavzemal za zagotavljanje celovitih okoliščin za usklajevanje med poklicno in družinsko vlogo (kombinacija ukrepov enakosti spolov z integracijo načela enakosti spolov) (Jogan, 2007, str. 132). V zadnjih letih se je intenzivno izvajal program Progress (2007–2013), ki

[284] Evropska socialna listina – *European Social Charter*, podpisana 11. oktobra 1997 v Strassbourgu, v veljavi od 7. maja 1999.
[285] Barcelona European Council. (2002). *Barcelona objectives.* 15.–16. marec.
[286] Varstvo je določeno za »90 % otrok od treh let do šoloobvezne starosti ter za 33 % otrok, mlajših od treh let« (Evropska komisija, 2013).
[287] Lizbonska pogodba – *The treaty of Lisbon*, podpisana 13. decembra 2007 v Lizboni, v veljavi od 1. januarja 2009.
[288] Za seznam glej Schonard, 2019.

postavlja enakost spolov kot eno izmed področij prioritet; z letom 2014 (2014–2020) pa je bil sprejet novi program, katerega namen je promocija enakosti med spoloma (Schonard, 2019).

Svet Evrope je v obdobju zadnjih dvajsetih let poskrbel za številne nove in posodobljene direktive, ki neposredno posegajo na področje enakosti spolov pri zaposlovanju. Če naštejemo nekatere: Direktiva Sveta 2000/78/ES o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu; Direktiva 2002/73/ES Evropskega parlamenta in Sveta o spremembi Direktive Sveta 76/207/EES o izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zvezi z dostopom do zaposlitve, poklicnega usposabljanja in napredovanja ter delovnih pogojev; Direktiva 2004/113/ES o izvajanju načela enakega obravnavanja moških in žensk pri dostopu do blaga in storitev ter oskrbi z njimi; Direktiva 2006/54/ES o izvajanju načel enakih možnosti in enakega obravnavanja moških in žensk na področju zaposlovanja[289], Direktiva Sveta 2010/18/EU o izvajanju revidiranega okvirnega sporazuma o starševskem dopustu, sklenjenega med BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP in ETUC, ter o razveljavitvi Direktive 96/34/ES ter Direktiva 2010/41/EU Evropskega parlamenta in Sveta o uporabi načela enakega obravnavanja moških in žensk, ki opravljajo samostojno dejavnost, in o razveljavitvi Direktive Sveta 86/613/EGS (Jogan, 2004a, str. 363; Schonard, 2019).

K naboru novih pravic žensk in moških na trgu dela je prispevala tudi Mednarodna organizacija dela s Konvencijo o varstvu materinstva[290], ki zagotavlja varstvo žensk v času nosečnosti in materinstva na delovnem mestu in v delovnem razmerju, ter Opcijski protokol h Konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (2004)[291], ki omogoča vlaganje pritožb zaradi kršenja določb konvencije Odboru za odpravo diskriminacije žensk (»Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti«, b. d.; Gortnar in Salecl, 2004, str. 116−140).

Zakonodaja in sistem v Sloveniji

1) Ustavna določila

[289] Nadomešča direktive 75/117/EEC, 76/207/EEC, 86/378/EEC in 97/80/EEC.
[290] Konvencija o varstvu materinstva (št. 183) – *Maternity Protection Convention (No. 183)*, podpisana 15. junija 2000, v veljavi od 7. februarja 2002.
[291] Nanj vezan Zakon o ratifikaciji Opcijskega protokola h Konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk – MOPODŽ. (2004). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 15. maja.

V Sloveniji še vedno velja Ustava in njena določila iz leta 1991. V letu 2004 je bila Ustava v 43. členu popravljena z določilom, da zakon ureja kvote žensk pri volitvah v državne organe in organe lokalnih skupnosti (Ustava Republike Slovenije, 1991, 43. člen).

2) Institucionalno urejanje enakosti spolov

Do sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja je bila enakost možnosti zagotovljena predvsem z Ustavo in nekaterimi ratificiranimi mednarodnimi dokumenti, ki so v splošnem preprečevali vsakršno vrsto diskriminacije. Vstop v EU je pogojeval tudi ustrezni pravni okvir, ki bo urejal enakost žensk in moških (UMAR, 2004), zato je Slovenija v tistem času ratificirala ali pristopila k številnim mednarodnim sporazumom s področja varstva pravic žensk in enakega obravnavanja spolov, ter se s tem zavezala k njihovemu uresničevanju. Pri njihovi pripravi so bili upoštevani standardi in priporočila Združenih narodov (med pomembnejšimi je Pekinška deklaracija), Mednarodne organizacije dela, Sveta Evrope in Evropske unije.

Krovni nacionalni zakon, ki postavlja temelje za izboljšanje položaja žensk in enakih možnosti za oba spola na vseh področjih delovanja, je **Zakon o enakih možnostih žensk in moških** (ZEMŽM, 2002)[292], ki prepoveduje posredno in neposredno diskriminacijo, omogoča izvajanje splošnih in posebnih ukrepov za doseganje enake obravnave žensk in moških, zadeva tudi izboljšanje položaja žensk na trgu delovne sile (Humer in Panić, 2015, str. 8). Z Zakonom o enakih možnostih žensk in moških je bil institucionaliziran tudi pristop integracije načela enakosti spolov v politike (angl. *gender mainstreaming*) (ki se je pričel neformalno uvajati že v prejšnjem obdobju), s pomočjo katerega se vsak ukrep ali politiko ovrednoti tudi v luči posledic, ki jih ima lahko za ženske in moške posebej. Integracija[293] vključuje torej sodelovanje drugih ministrstev, ki morajo pri pripravi ukrepov upoštevati tudi vidik enakosti spolov (Robnik, 2016, str. 23). Z Zakonom o enakih možnostih žensk in moških je bil uveden tudi inštitut zagovornice oziroma zagovornika enakih možnosti žensk in moških, katere oz. katerega naloga je obravnava primerov domnevne neenake obravnave spolov na vseh področjih družbenega življenja. Leto prej je bila ustanovljena Komisija za uveljavitev vloge žensk v znanosti in sprejet Zakon o starševskem varstvu in družinskih

[292] Zakon o enakih možnostih žensk in moških – ZEMŽM. (2002). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 20. julija.

[293] Integracija načela enakosti spolov v področne politike je postal pomemben del izvajanja politike enakosti spolov, tudi z Zakonom o enakih možnostih žensk in moških, ki nalaga vsakemu ministrstvu, da imenuje koordinatorja ali koordinatorico za enake možnosti žensk in moških; ti so lahko imenovani tudi v samoupravnih lokalnih skupnostih (ReNPEMŽM15–2, 2015, str. 9; Humer in Panić, 2015, str. 9–10).

prejemkih[294] (ZSDP, 2001)[295] (ki doživi reformo leta 2013) (Robnik, 2016). **Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja** (ZUNEO, 2004)[296], predstavlja krovni zakon za preprečevanje (neposredne in posredne) diskriminacije in je nadgradnja pravne podlage za zagotavljanje enakega obravnavanja oseb, ne glede na spol in druge osebne okoliščine. Istega leta je bila ustanovljena Komisija za peticije ter za človekove pravice in enake možnosti (Državni zbor RS) ter Svet Vlade RS za uresničevanje načela enakega obravnavanja, sprejet je bil tudi Zakon o ratifikaciji Opcijskega protokola h Konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (2004) in Uredba o kriterijih za upoštevanje načela uravnotežene zastopanosti spolov (2004)[297] (uravnotežena zastopanost spolov pri predlaganju predstavnikov in predstavnic vlade in delovnih teles). Hkrati Zakon o volitvah poslancev iz Republike Slovenije v Evropski parlament (ZVPEP, 2002)[298] določi, da na kandidatni listini noben spol ne sme biti zastopan z manj kakor 40 % in določi tudi sistem sestavljanja kandidatnih list. **Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013** (ReNPEMZM, 2005) je bila sprejeta leta 2005, izvajanje nacionalnega programa pa se spremlja vsaki dve leti na podlagi izvedenih aktivnosti v okviru periodičnih načrtov in poročil (Humer in Frelih, 2016). Po koncu izvajanja resolucije je bilo sestavljeno tudi Poročilo o vrednotenju izvajanja resolucije (Kanjuo Mrčela, Filipovič Hrast in Humer, 2013) v katerem so izpostavljena tudi področja, ki bi lahko prejela več pozornosti. Leta 2005 dobimo tudi Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o lokalnih volitvah (ZLV-E, 2005)[299], ki določi minimalni delež vsakega od spolov na kandidatnih listah (20 % leta 2006, 30 % 2010, 40 % od leta 2014 dalje) in sistem sestavljanja kandidatnih list.

Država je potrebovala za učinkovito izvajanje politike enakosti spolov mehanizem, ki bo ustrezno umeščen v vladno organizacijsko strukturo in bo razpolagal z ustreznimi finančnimi

[294] Razdeli pravice iz zavarovanja za starševsko varstvo na: 1) Starševski dopust: Zakon določa štiri vrste starševskih dopustov: porodniški dopust, očetovski dopust, dopust za nego in varstvo otroka ter posvojiteljski dopust; 2) Starševsko nadomestilo: porodniško nadomestilo, očetovsko nadomestilo, nadomestilo za nego in varstvo otroka in posvojiteljsko nadomestilo; 3) Pravica do krajšega delovnega časa: opredeljuje pravico enega od staršev, ki neguje otroka do tretjega leta starosti, do krajšega delovnega časa (najmanj polovična tedenska delovna obveznost) (Robnik, 2016).

[295] Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih – ZSDP. (2001). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 4. decembra.

[296] Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja – ZUNEO. (2004). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 7. maja 2004 do 24. maja 2016.

[297] Uredba o kriterijih za upoštevanje načela uravnotežene zastopanosti spolov. (2004). *Uradni list Republike Slovenije št. 103/04.*

[298] Zakon o volitvah poslancev iz Republike Slovenije v Evropski parlament. (2002). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 29. novembra.

[299] Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalnih volitvah – ZLV-E (2005). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 13. avgusta.

in kadrovskimi viri. **Urad za enake možnosti**[300] (2001–2012), kot naslednik Urada za žensko politiko, je bil kot samostojna vladna služba zadolžen za spremljanje izvajanja Zakona o enakih možnosti žensk in moških in predpisov, ki so temeljili na njem. Njegovo delovanje je bilo ukinjeno leta 2012 s sprejetjem Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o državni upravi (ZDU-1F, 2012)[301], naloge in pristojnosti pa prenesene na Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve oz. na takratno Službo za enake možnosti in evropsko koordinacijo. Zaradi institucionalne reorganizacije državne uprave in kot posledica varčevalnih ukrepov se je leta 2013 delovanje nacionalnega mehanizma za doseganje enakosti spolov skrčilo, zmanjšale so se njegove pristojnosti (kot vladnega urada), delovanje pa se je preneslo na Sektor za enake možnosti na preimenovanem Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Leta 2014 je ministrica na MDDSZ ustanovila Strokovni svet za enakost spolov, ki je igral vlogo posebnega svetovalnega organa ministrice na področju enakosti spolov (»Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti«, b. d.). Z letom 2015 je bila sprejeta nova **Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015–2020** (ReNPEMŽM15–2, 2015), ki prvič omeni vidik spolno občutljive rabe jezika. Z letom 2016 smo dobili **Zakon o varstvu pred diskriminacijo** (ZvarD, 2016)[302], ki je nadomestil Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja. 25. maja 2018 je začel samostojno delovati Zagovornik načela enakosti.

Zagotavljanje enake obravnave (oz. preprečevanje spolne diskriminacije) je najbolj celovito urejeno **na področju zaposlovanja.** Poleg Zakona o enakih možnostih žensk in moških in Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja, področje enakost spolov (posredno) ureja tudi **Zakon o delovnih razmerjih**[303] (ZDR, 2002)[304], sprejet v procesu pristopa k EU

[300] Leta 2001 preimenovan iz predhodnega Urada za žensko politiko.
[301] Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o državni upravi – ZDU-1F. (2012). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 20. marca.
[302] Zakon o varstvu pred diskriminacijo – ZvarD. (2016). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 24. maja.
[303] Nekaj primerov členov, ki se navezujejo na enakost spolov: 6. člen – prepoved diskriminacije zaradi katere koli osebne okoliščine; prepoveduje posredno in neposredno diskriminacijo; 27. člen – enaka obravnava ne glede na spol; določa, da delodajalec ne sme objaviti prostega delovnega mesta samo za moške ali samo za ženske, razen če je določen spol nujen pogoj za opravljanje dela; objava ne sme nakazovati, da daje delodajalec prednost kateremu spolu pri zaposlitvi; 28. člen – pravice in obveznosti delodajalca – določa, da nosečnost ali odlog materinstva z vnaprejšnjim podpisom odpovedi pogodbe o zaposlitvi s strani delavca oziroma delavke ne sme biti pogoj sklenitve pogodbe o zaposlitvi; 47. člen – varovanje dostojanstva delavca pri delu – določa, da je delodajalec dolžan zagotoviti varno delovno okolje, kjer ne bo možnosti za neželeno spolno ali drugo ravnanje s strani delodajalca ali sodelavcev; 133. člen – enako plačilo žensk in moških – določa, da je delodajalec dolžan za enako delo in delo enake vrednosti izplačati enako plačilo delavcem ne glede na spol. Določbe o varstvu nosečnic in starševstva: 182. člen, 183. člen, 184. člen, 185. člen, 186. člen, 187. člen, 188. člen (ZDR, 2002).
[304] Zakon o delovnih razmerjih – ZDR. (2002). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 1. januarja 2003 do 24. maja 2016.

leta 2002, in je najpomembnejši zakonodajni akt, namenjen uredbi delovnih razmerij. V letu 2013 je bil zakon nadomeščen z novim zakonom (ZDR-1, 2013)[305], ki pa je uvedel še bolj dovršene določbe[306] – med drugim tudi določbo, **da objava delovnega mesta ne sme biti namenjena samo moškim ali ženskam, razen če spol kandidata ali kandidatke predstavlja odločilni pogoj za ponujeno delo.** Inšpektorat Republike Slovenije, kot pristojni organ za spremljanje izvajanje določb, pa le redko prejme prijave glede diskriminacije zaradi spola oz. prepozna primere kot tovrstno diskriminacijo (Humer in Panić, 2015). Posredno urejajo področje enakosti spolov na trgu delovne sile tudi nekateri drugi zakoni.

Pomemben kriterij, vezan na enake možnosti v sferi trga dela, je tudi zagotovitev **ustrezne mreže vzgojno-izobraževalnih zavodov** za predšolsko vzgojo. Slovenija izpolnjuje prej omenjene Barcelonske cilje v zvezi z varstvom otrok. Od leta 2007 se izvaja tudi projekt, ki podjetjem ali organizacijam podeljuje certifikat **Družini prijazno podjetje** za uspešno usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja (Robnik, 2016).

Enakopravnost spolov je določena tudi v slovenski politiki zaposlovanja (kot del smernic EU) in definirana v Programih aktivne politike zaposlovanja za določena leta (ženske so izpostavljene kot posebna skupina, ki ji je treba nameniti pozornost), v Nacionalnem akcijskem načrtu zaposlovanja 2004 (enakost spolov kot horizontalni ukrep, vključen v vse ukrepe in programe) in v Nacionalnem programu razvoja trga delovne sile in zaposlovanja do leta 2006. Enakost spolov se je pri delu in zaposlovanju spodbujala tudi v Socialnem sporazumu za 2003–2005, kjer je usklajevanje družinskega in zasebnega življenja navedeno kot eden ključnih pogojev za uravnovešen socialno-ekonomski razvoj (za več glej Kanjuo Mrčela, 2007b).

Zakonodajne pristope so spremljale tudi številne nezakonodajne aktivnosti[307] na področju enakosti spolov in trga delovne sile.

Danes ima Slovenija relativno dobro zakonodajno in institucionalno podlago za upravljanje enakosti spolov, kljub temu pa področje ni do popolnosti urejeno. Ker posega na področja, kjer se situacija hitro spreminja (npr. nove tehnologije, nove oblike dela in zaposlovanja), je

[305] Zakon o delovnih razmerjih – ZDR-1. (2013). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 12. aprila.
[306] Med drugim tudi novo opredelitev spolnega nadlegovanja in nadlegovanja na podlagi osebnih okoliščin (spola).
[307] Za seznam aktivnosti glej Robnik, 2016.

nujno tudi spremljanje aktualnosti že sprejetih zakonov (pred desetletjem) in razmišljanje o novih področjih, ki bi potrebovala zakonodajno ureditev[308] (npr. nasilje na spletu). Med področja, ki bi potrebovala prenovljeno ureditev, zagotovo spada že več kot 15 let stara zakonodaja o enakih možnostih žensk in moških, saj so se nekatera področja, omenjena v zakonu, v praksi izkazala za bolj trdovratna. Eno od področij, kjer je bil napredek pri doseganju enakosti spolov (kljub številnim kampanjam) še vedno prepočasen, je doseganje uravnotežene zastopanosti obeh spolov na mestih odločanja (Robnik, 2016, str. 90). V tej luči je bila septembra 2019 sprejeta novela Zakona o enakih možnostih žensk in moških, katere cilj je bil odpraviti razkorak med zakonodajno in dejansko enakopravnostjo z uvedbo sprememb, kjer je v ospredje postavljena potreba po jasni navedbi 40 % deleža premalo zastopanega spola pri imenovanju ali predlaganju predstavnic in predstavnikov vlade v organe upravljanja in nadzora oseb javnega prava (ZEMŽM-A, 2019)[309].

[308] Na podlagi dogajanj v zadnjem letu je prišlo tudi do iniciative po redefiniciji posilstva v zakonodaji.
[309] Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o enakih možnostih žensk in moških – ZEMŽM-A. (2019). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 19. oktobra.

6 SLOVENSKI JEZIK

V predhodnih poglavjih smo opazovali, kako se seksističnost izraža v tujih, predvsem anglosaksonskih jezikih, saj so bili ti do sedaj najpogosteje predmet raziskovanja. V pričujočem poglavju se bomo osredotočili na slovenski jezik, kot jezik, ki je nastal v oz. so ga oblikovale zgodovinske (v prejšnjem poglavju predstavljene) ekonomsko-politične razmere in spremembe v zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji. S pregledom in identifikacijo posebnosti izražanja spola v slovenščini bomo natančneje pogledali vse načine, na katere se lahko seksističnost izraža v slovenskem jeziku. Posebna pozornost bo namenjena predstavitvi razvoja neseksistične rabe jezika pri nas, v kateri bomo prikazali ključne (institucionalne in individualne) pobude, dogodke in ukrepe na temo (ne)seksističnosti slovenščine ter pridobili vpogled v argumente, ki so se pojavljali v debatah in razpravah na to temo. Temu sledi predstavitev mednarodnih in slovenskih jezikovnih politik, ki so bile vzpostavljene za doseganje večje jezikovne enakosti.

6.1 Spol v slovenskem jeziku

O razlikovanju slovenščine in angleščine (oz. anglosaksonskih jezikov) smo spregovorili že v prejšnjih poglavjih (predvsem v poglavju 4.2). Šabec (2019, str. 296) pravi, da je slovenščina »po strukturi sintetični sistem, ki jezikovna razmerja izraža prek kompleksnih morfosintaktičnih oblik in pravil o ujemanju med seboj povezanih besednih vrst, medtem ko angleščina – kot analitičen jezik – to počne predvsem s pomočjo besednega vrstnega reda, nima pa skoraj nobenih oblikoslovnih in besedotvornih končnic«. Slovenščina se uvršča med jezike s slovničnim spolom, ki vpliva na to, da so stvari, pojmi in pojavi vnaprej spolno razvrščeni znotraj jezika in prepuščajo malo možnosti za samodejno razvrščanje po spolu (Yaguello, 2002, str. 140). Slovnični spol je v slovenščini oblikoslovna kategorija, kjer se samostalniška beseda izraža s končnicami[310], v primeru tvorjenk pa s končnico in priponskim obrazilom[311] ali samo s končnico (Toporišič, 1984, str. 202), pri tem pa se lahko ujema z naravnim oz. naveznim spolom, ni pa nujno (Stopar in Ilc, 2019, str. 335). Ima pomembno vlogo v navezovalnih in ujemalnih skladenjskih pravilih (Vesela ženska je pela pesem), hkrati pa ima mnogokrat tudi pomensko oz. prikazovalno vlogo (pri poimenovanju živih bitij

[310] Primer: Ivan-, Ivan-a
[311] Primer: delav-ec, delav-ka

podaja informacijo o njihovem 'naravnem' spolu, pri poimenovanju stvari pa opisuje določeno lastnost te stvari) (Umek, 2008, str. 11). Za razliko od angleščine, za katero smo ugotovili, da je kategorija spola odvisna od pomena samostalnika, lahko v slovenščini spol določamo tako samostalniški besedi, pridevniški besedi kot tudi glagolom (Bešter, 1997, str. 10).

Slovnični spol (genus) je v slovenščini (po veljavni slovnični normi) znotrajjezikovna/nepomenska/slovnična kategorija, katero lahko ločimo na srednji spol ali nevtrum, moški spol ali maskulinum in ženski spol ali femininum (Toporišič, 1976, str. 202), medtem ko je naravni/biološki spol (seksus) zunajjezikovna/pomenska kategorija (ločimo med ženskim in moškim spolom) (Bešter, 1997, str. 9). V angleško govorečem okolju se za nadomestitev biološkega oz. 'naravnega' spola pojavlja tudi izraz konceptualni ali pojmovni spol (angl. *notional gender*), s katerim se želi poudariti vlogo zgodovinskega razumevanja spola in spolnih razlik, predvsem pa upoštevati, da razlike med spoloma ne moremo razumeti le iz biološkega vidika, ampak predvsem v soodvisnosti od kulturnih/družbenih vplivov (McConnell-Ginet, 2013).

Čeprav v slovenščini velja, da ima večina samostalniških besed nemotivirani spol, kar pomeni, da se moramo naučiti slovnični spol skupaj z besedo (ni predvidljiv)[312] (Toporišič, 1976, str. 202), je lahko spol pri nekaterih besedah tudi biološko motiviran, kar pomeni, da izhaja iz 'naravnega' oz. nanašalnega spola ter s tem izraža pomensko sestavino 'žensko'/'moško'. Takšno ujemanje 'naravnega' in slovničnega spola je značilno predvsem za poimenovanja oseb (lastna imena – Petra, Jože; sorodstvo – oče, mati)[313] in odraslih živali (ovca)[314] (Bešter, 1997, str. 9; Toporišič, 1992, str. 289; Marušič, 2018). V takšnih primerih lahko rečemo, da je leksikalni spol navadno odraz slovničnega spola.

Primeri leksikalno ženskih in moških samostalnikov v slovenščini so ženska, žena, dekle, punca, deklica, mati, sestra, babica, teta, vnukinja, nečakinja, gospa, gospodična in moški, mož, fant, deček, oče, sin, brat, dedek, stric, vnuk, nečak, gospod, gospodič; predstavljajo skupino samostalnikov, ki so spolno specifični. Ti samostalniki spadajo k določeni leksikalni podskupini, kot npr. splošni samostalniki za naslavljanje žensk ali moških oseb (ženska, moški), sorodstveni izrazi (mati, oče), naslavljanja (gospa, gospod), prestižni nazivi (grof,

[312] Slovnični spol se ne povezuje z naravnim oz. nanašalnim spolom (železnica, vlak) in se lahko razvrščanje samostalnikov delno prekriva tudi z nejezikovnim razumevanjem spola (Marušič, 2018). Spol je v teh primerih zgolj slovnična kategorija (mesto, vas).
[313] Ti primeri sovpadajo s primeri 'definicijskega spola' v angleščini, ki smo ga omenjali v poglavju 4.6.1.1.
[314] Redko gre tudi za primere rastlin (lipa, lipnjak).

grofica), kot tudi za označevanje zakonskih partnerjev (nevesta in ženin; mož in žena) in spolnih vlog (ljubček, ljubica, kurba, kurbir). Na drugi strani pa obstaja veliko manj samostalnikov za splošno naslavljanje oseb; to so *oseba, osebnost, bitje, ljudje*. Enako velja za sorodstvene izraze, kjer najdemo med samostalniki s spolno nevtralnim pomenom *otroka, sorojenca, zakonca, starša*. Samostalnik *človek*, ki naj bi v osnovi tudi spadal v spolno nevtralno kategorijo, ni zares spolno nevtralen, saj se na podlagi SSKJ-ja nanaša na *osebo moškega spola* in *moža*, opozarja Doleschal (2015). Zato se, kot spolno nevtralna, navadno uporablja njegova množinska oblika *ljudje* (Doleschal, 2015).

Paralelno predstavljanje leksikalno moških in ženskih samostalnikov kaže na semantični paralelizem, ki pa ni nujno realen, saj se lahko konotacija in denotacija razlikujeta med sabo. Primer tega sta izraza *dekle* in *fant*. Čeprav si izraza delita vsebinski pomen 'mlade osebe' pa se razlikujeta v leksikalnem spolu (Doleschal, 2015, str. 337–338). Beseda *dekle* predstavlja enega redkih primerov, pri katerih se leksikalni in slovnični spol ne ujemata, saj ima kljub označevanju ženskega bitja, beseda dekle srednji slovnični spol. Njena izpeljanka *deklič* in *dekliček* sta oba v moškem spolu. Drugi primer neujemanja leksikalnega in slovničnega spola je manjša skupina ekspresivnih (večinoma slabšalnih) samostalnikov, kot so npr. *cmera, baraba, mevža* in *pijandura,* ki so v ženski slovnični obliki, čeprav je večina teh samostalnikov leksikalno spolno nevtralna. Slovnični in leksikalni spol se ne ujemata tudi pri samostalnikih, ki so spolno nevtralni, ampak slovnično moški ali ženski, kot npr. *oseba, individuum, priča* (Doleschal, 2015, str. 338). Dvojno spolni samostalniki se navadno ne pojavljajo v slovenščini (Toporišič, 1981), izjemo predstavlja beseda *vodja*, kjer osebni samostalniki sprožijo podobo o ženskem in moškem ujemanju, ki pa je odvisen od nanašalnega spola (Doleschal, 2015, str. 338). Nanašalni spol se pojavi v stavkih, kjer je možno razbrati spol izključno na podlagi sporazuma/ujemanja oz. konteksta. Če pomen samostalnika nakazuje na živi subjekt, se slovnični spol interpretira kot znak za nanašalni spol z moškimi in ženskimi oblikami ter oblikami za srednji spol, ki implicirajo moški nanašalni spol, ženski nanašalni spol ali neživega nanosnika (Doleschal, 2015, str. 340).

Kljub temu pa se, kot omenjeno, slovnični spol v večini primerov vseeno ne ujema z naravnim spolom, predvsem se to kaže v poimenovanjih spolno nedejavnih ali nedoraslih oseb in živali (dete, žrebe), ki so v srednjem spolu, in v primerih, ko ni naravnih spolnih razlik ali te niso očitne (sinica (ž), stol (m), okno (s)) (Bešter, 1997; Toporišič, 1992, str. 289).

Ujemanje sestavljenega osebka

Pomembno vprašanje v zvezi s spolom v jeziku je tudi ujemanje sestavljenega osebka. Slovenska slovnična pravila narekujejo potrebo po ujemanju glagola z osebkom v številu in spolu (ter osebi). Praksa pokaže, da doseganje ujemanja pri številu načeloma ni problematično, saj gre za seštevek vseh osebkov, pri spolu pa se lahko pojavijo težave, če imamo v osebku omenjene različne spole (Marušič, 2005). Toporišič (2000, str. 610) za takšne primere navaja: »Če so priredno zložena jedra osebka (tudi le dve) različnega spola, je pridevniška oblika povedka v moškem spolu: *Tone in Reza sta šla v vinograd. Andrej, Veronika in Tomaž pa so se zgubili v gozdiček /.../*«. Obvelja torej pravilo moškega spola kot nezaznamovanega, pri katerem, ob pojavu moškega spola (v kombinaciji z drugimi spoli) prevlada moška oblika. Kljub temu pa ima naravni spol vedno prednost pred slovničnim spolom, zato moška oblika ni ustrezna, ko govorimo o dveh (ali več) osebah ženskega spola (Marušič, 2005).

Moška oblika v množini je lahko nadomeščena tudi z obliko »pridevniške besede po spolu najbližjega samostalnika, npr.: *Pasle so se krave in teleta oz. Krave in teleta so se pasla.* Redko drugače.« (Toporišič, 2000, str. 610). Na ujemanje samostalnikov priredno zloženega osebka, ki so različnih spolov, zato pomembno vpliva tudi vrstni red, »saj se glagol raje ujema z njemu bližjim samostalnikom kot pa s samostalnikom, ki je v sestavljenem osebku prvi oz. nezadnji, če sta v sestavljenem osebku več kot dva samostalnika« (Marušič, 2005). Po drugi strani pa jezikovna praksa kaže, da je ujemanje (pri katerem glagol sledi samostalniku) odvisno tudi od hierarhično najpomembnejšega (in ne nujno najbližjega) spola samostalnika ali glagola (Willer-Gold in drugi, 2016). Slovnični spoli (moški, ženski in srednji) imajo tako različne potenciale za nadziranje/določanje ujemanja, pri čemer je raziskava Willer-Gold in drugih (2016, str. 219), ki je analizirala ujemanje spola (v samostalnikih in glagolih) v južnoslovanskih jezikih (tudi v slovenščini[315]), pokazala, da ima moški spol največjo moč vplivanj na ujemanje, sledi mu srednji spol in nato ženski spol[316] (Willer-Gold in drugi, 2016, str. 204–205). V primerih, ko je bil v stavku najprej predstavljen samostalnik v ženskem spolu in nato v moškem, so udeleženke in udeleženci v 97 % ocenili

[315] Rezultati v slovenščini nekoliko odstopajo od rezultatov drugih analiziranih jezikov (bosanski, hrvaški, srbski) v tem, da je v slovenščini vidna nižja raven ujemanja z moško obliko, kot nezaznamovano, v primerjavi z drugimi jeziki (Willer-Gold in drugi, 2016, str. 209).

[316] Medtem ko velja moški spol za semantično najmanj zaznamovani spol, pa velja srednji spol za sintaktično najmanj zaznamovani spol, tudi zaradi pomanjkanja semantične povezave z biološkim spolom (za razliko od ženskega in moškega spola) (Willer-Gold in drugi, 2016, str. 217).

kot ustrezno moško obliko glagola[317], v 3 % pa žensko. V nasprotnem primeru, ko je bil zapisan samostalnik najprej v moški in nato v ženski obliki, je (kljub temu) 75 % udeleženk in udeležencev kot pravilno izbralo moško glagolsko obliko in le 25 % žensko[318].

6.1.1 Ženska poimenovanja z vidika besedotvorja

Ženska poimenovanja v slovenskem knjižnem jeziku z vidika besedotvorja niso omejena, kar pomeni, da je za vsako moško poimenovanje možna tvorba ženskega para (Umek, 2008, str. 20, 25). Pri tvorjenju ženskih oblik iz moških sta najpogostejša dva besedotvorna načina: dodajalni način, z dodajanjem ženskospolskega obrazila tvorjenkam moškega spola (primer tenisač – tenisačica), kar imenujemo tudi tvorba feminativov, ali drugi, zamenjevalni način, z zamenjavo celotnega ali le določenega dela moškospolskega obrazila z ženskospolskim (primer dedič – dedinja) (Markežič, 2014, str. 12–15).

Tvorjenke je možno ločiti na štiri skupine[319], pri čemer sta prva in tretja najbolj običajni za tvorjenje ženskih oblik:

1) tvorba samostalnikov ženskega spola iz samostalnika moškega spola (s podkategorijo spola 'človeško +'). Gre za dodajalni način, s katerim se ustvarjajo feminativi.

Obrazila: -a, -(ar)ka, -esa, -ica, -ina, -inja, -isa, -ja, -ka, -(ov)ka, -na, -ulja

Korošec (1998, str. 78) je ugotavljal, da je pri tvorjenju feminativov v najpogostejši rabi obrazilo -ka.

2) tvorba samostalnikov moškega spola (s podkategorijo spola 'človeško+'), tj. maskulinativov, je iz samostalnika ženskega spola z enako podkategorijo redka, zato je v rabi samo obrazilo -(e)c (primer: gospodinj-ec, šivilj-ec)[320].

---

[317] Moška oblika glagola se je izkazala kot ustrezna tudi za primere, ko moški spol ni bil omenjan – v primerih, ko sta se pojavila dva samostalnika v ženskem spolu je bila moška oblika v 15% označena kot ustrezna, v primerih, ko sta se pojavila samostalnika v srednjem spolu (12 %), v primerih, ko je bil prvi samostalnik v ženskem in drugi v srednjem (36 %) in ko je bil prvi samostalnik v srednjem spolu in drugi v ženskem (kar 46 %) (Willer-Gold in drugi, 2016, str. 204), kar kaže na veliko moč moškega spola (oz. normativnih pravil, ki so postavila moški spol v to vlogo).

[318] V drugem eksperimentu so bili testirani tudi primeri, v katerih je samostalnik sledil glagolu, pri čemer je bil glagol v moškem spolu 100 % ocenjen kot ustrezen, če mu je sledil samostalnik v moškem spolu in nato v ženskem, glagol v ženskem spolu pa je bil v 90 % ocenjen kot ustrezen, če mu je sledil samostalnik v ženski obliki (glagol v moški obliki je bil v tem primeru razumljen kot ustrezen v 10 %) (Willer-Gold in drugi, 2016, str. 207).

[319] Navedeni zgledi so iz Toporišič (1976, str. 125).

[320] Poleg pripone -ec sta Stopar in Ilc (2019, str. 339) prepoznala tudi pripono -ar (babič-ar).

3) vzporedno se lahko tvorijo enaka poimenovanja moškega in ženskega spola iz glagola, pridevnika, občasno iz samostalnika, ki so določeni s podkategorijo spola 'človeško-' (ne človeško). »Gre za besedotvorni pomen vršilka dejanja, nosilka lastnosti, povezave« (Vidovič Muha, 1997, str. 71–72). To je zamenjevalni način, pri katerem so v rabi obrazila:

– glagol: -ica, -ka, -nica
– pridevnik: -ica, -ka, -nica
– samostalnik: -ejka, -ka, -nica

4) tvorjenke, ki so kot poimenovanja žensk ali moških nastala iz različnih podstav in za katere ni možno najti skupne motivirajoče besede, so torej podstave, ki motivirajo samo poimenovanja žensk oz. samo poimenovanja moških. Pri ženskah so poimenovanja lahko dveh tipov:

1 - predmetnostna referenca se veže na žensko glede na: biološko funkcijo (npr. nosečnica) ali vedenjske oz. družbene vzorce (npr. iz glagola: -ica (per-ica); -(i)lja (šivi-lja); -inja (klaris-inja), -inka (uršul-inka)).

2 - za primere, kjer so tvorjenke ženskega spola, vendar se v obliki povedkovnika kot lastnostne oznake uporabljajo za oba spola (ta obrazila so čustveno zaznamovana): -a (čvek-a), -ulja (klepet-ulja), -alo (gobezd-alo) (Korošec, 1998; Vidovič Muha, 1997, str. 71–73).

Vidovič Muha (1997, str. 73–74) opozarja, da SSKJ ženske tvorjenke v skupini 1 in 3 obravnava (če le ne gre za drugačen pomen od moške oblike), kot »ženska oblika od …« (Igralka je tako 'ženska oblika od igralec'), čeprav gre v nekaterih primerih za nova poimenovanja, ki nastanejo iz moških poimenovanj (feminativi). Razlage maskulinativov v SSKJ (skupina 2) se, po drugi strani pojavljajo samostojno in neodvisno od podstave iz samostalniškega poimenovanja ženske (gospodinjec – moški, ki opravlja ali vodi domača, hišna dela).

Kot lahko vidimo, oblikoslovna pravila omogočajo ustrezno prikazovanje 'naravnega' oz. biološkega spola, predvsem problematična iz tega vidika pa so skladenjska pravila (Kunst Gnamuš, 1995, str. 257), kot bomo videli v poglavju 6.2.1, o nezaznamovanosti moškega slovničnega spola.

6.2 Seksistični vidiki slovenskega jezika

Gledano iz pragmatične ravni je slovstvo (slovnična pravila, jezikovna raba ter besedišče) eno od pomembnih področij, v katerem se spolne delitve potrjujejo in ohranjajo (Leskošek, 2000, str. 414). Neenakopravni družbeni sistem, ki se odraža v slovnici, se kljub napredkom v odnosih med spoloma, v našem jeziku ne odraža ali spreminja (dovolj hitro). Tako kot v vseh tujih jezikih, najdemo zato vidike seksističnosti tudi v slovenskem jeziku.

Seksistične prakse, ki se pojavljajo v slovenskem jeziku, smo razdelili v dve večji kategoriji, nezaznamovana raba moškega slovničnega spola in neenakovredno naslavljanje in opisovanje žensk in moških. Seksističnost slovenskega jezika se najbolj očitno kaže v rabi moških oblik kot 'nevtralnih' za naslavljanje spolno mešane skupine ljudi in v rabi edninske generične oblike za naslavljanje žensk, ki je še posebej problematična na področju poklicnih poimenovanj (npr. Vesna je fizik). Vzdrževanje moške generične oblike in prepričanja o moški večvrednosti rezultira v številnih praksah, zaradi katerih je naslavljanje žensk in moških pogosto neenakovredno (tudi v istem poklicu). Med te spadajo skladenjske težave pri rabi ženskih (oz. obojespolnih) poimenovanj ter slabšalne, manjvredne in ironizirane konotacije ženskih poimenovanj (enozvočnost s stvarmi/neživim, pomensko ožanje, (zgodovinska) večpomenskost, povezovanje z družbeno manjvrednotenimi položaji, zapisovanje priimkov v svojilni pridevniški obliki), ki odvračajo govorke od samoidentificiranja z njimi, pa tudi govorke in govorce na splošno od rabe teh oblik. K seksističnim praksam štejemo tudi prisotnost spolnih stereotipov v jeziku, ki se kaže v različnem opisovanju žensk in moških (in njihovih načinov govora) glede na pričakovane vloge po spolu.

6.2.1 Nezaznamovanost moškega spola in nevidnost ženskega (spola) v jeziku

Nezaznamovanost moškega spola je v slovenščini pravilo, ki za spolno mešane skupine ljudi postavlja »oblike za moški spol« kot »vključevalne, oblike za ženski spol izključevalne. /…/« (Kunst Gnamuš, 1995, str. 259). Generičnost moške slovnične oblike pa ni izum slovenskih jezikoslovk in jezikoslovcev in tudi ni nastala kot specifična lastnost slovenskega jezika (Leskošek, 2000, str. 423–424), kot smo videli že v tuji literaturi, kjer je (že desetletja) obravnavana kot ena najbolj zakoreninjenih oblik seksizma v mnogih jezikih (Eckert in McConnel-Ginet, 2003). Kljub temu pa je vpliv jezikovne norme, ki postavlja moški slovnični spol v vlogo 'splošnega' oz. 'nevtralnega', v slovenščini močno prisoten (Kambič,

2008, str. 61) in ostaja (že več desetletij) nespremenjen[321]. Predvsem jezikoslovna stroka se v svoji argumentaciji v prid rabe moške generične oblike, sklicuje na slovnična in ujemalna pravila, ki jih predpisuje slovenska slovnica. Moška generična oblika »omogoča (naj)večje izrazno razlikovanje in hkrati vključevanje«, kar »se potrjuje tako na morfemski (oblikotvorni in besedotvorni) kot na skladenjski ravni«, trdi jezikoslovka Andreja Žele (2019, str. 144). Dosledno upoštevanje ujemalnih in navezovalnih pravil se, kot pravi jezikoslovka Olga Kunst Gnamuš (1995, str. 255), lahko križa tudi s prikazovalno vlogo, pri čemer velja, da je »pomenska razlika med samostalniki moškega in ženskega spola nevtralizirana v prid samostalnikov moškega spola« (pravilo Ož + Om – Om). Pri tem velja, da je moški spol slovnično nezaznamovan in zato ustrezen za rabo, ko je jasno razvidno, za kateri 'naravni' spol gre, hkrati pa se lahko uporablja tudi kot enotna forma, ki naslavlja tako ženske kot moške. Slednja, needninska moška slovnična oblika, je lahko uporabljana pri naslavljanju spolno mešane skupine oseb, njena generična vrednost pa je vidna v tem, da lahko z moško obliko naslavljamo oba spola hkrati in opisujemo oz. naslavljamo skupino kot celoto (primer: Vsi kandidati so opravili izpit; pri čemer so kot *kandidati* mišljene vse osebe, ki so opravile izpit, ženske in moški) (Umek, 2008, str. 26). Množinska oblika glagola s končnico na -i[322] je pogosto uporabljana kot retorično sredstvo (med učitelji in učiteljicami, pisci in piskami knjig, kot istovetenje z ljudstvom, npr. *Zbrali smo se*, tudi v vsakodnevnem govoru), ne glede na to, ali se nanaša na spolno mešane skupine ali na skupine, ki jih sestavljajo bodisi ženske bodisi moški (Kunst Gnamuš, 1995, str. 258). Takšno razlikovanje je lahko včasih težavno, saj ne vemo vedno, kdaj gre za rabo moške slovnične oblike v nezaznamovanem kontekstu in kdaj se z njeno rabo nanašamo samo na moški spol (npr. *spoštovani udeleženci* – mišljeno udeleženci in udeleženke; ali *spoštovani udeleženci* – samo moški) (Bešter, 1997, str. 10). Po drugi strani pa z množinskim osebkom v ženskem spolu lahko naslavljamo le skupine, ki so v celoti sestavljene iz žensk in jih tudi nagovarjajo ženske, pa še takrat je v bolj pogosti praksi raba moške oblike. Ženska bi torej lahko uporabila v tem primeru tudi izrek 'Smo se zbrali in zbrale', kar bi bilo za njo sprejemljivo, medtem ko bi to za moške pomenilo, da so se feminizirali, pravi Kunst Gnamuš (1995, str. 258). Če bi ženske za naslavljanje množice

[321] Generična oblika moškega slovničnega spola je zakoreninjena na vseh področjih, predvsem jasno pa se kaže v rabi pravnega in uradniškega jezika. Dokumenti in obrazci so v Sloveniji v veliki večini zapisani v moški obliki. Mnogi jezikoslovci in jezikoslovke so tudi na tem področju zagovarjali smiselnost moške generične oblike, saj naj bi bila raba moške oblike v okviru razvoja pravnega jezika edini način, kako se izogniti napačnim interpretacijam ali možnostim dvoumnosti in zato naj bi bilo jasno, da se moški slovnični spol v uradnih dokumentih nanaša na oba biološka spola (Marušič, 2018).

[322] Kot način izogibanja moški končnici (-i), Šribar (2010) omenja primer polvikanja pri naslavljanju žensk, vendar opozarja, da je lahko takšna raba neprimerna, če nismo pri izražanju izrecni, da želimo poudariti prisotnost žensk v jeziku.

uporabile žensko obliko, bi s tem izključile vse moške iz nagovora. Če torej želimo biti obvestilno učinkoviti in se izogniti formalističnosti oz. ideološkosti v rabi jezika, moramo, po mnenju jezikoslovke Ade Vidovič Muha (1997, str. 77), sprejeti dejstvo, da se nezaznamovanost po spolu v večini primerov ujema z moško obliko za spol[323]. Ta je tudi manj morfemsko obremenjena, saj ima navadno glasovno prazno končnico, ženska oblika samostalnika, ki je izpeljana iz moške oblike, pa glasovno končnico -a (zaradi česar naj bi bila tudi zaznamovana[324]) (Vidovič Muha, 1997, str. 77).

Čeprav je nezaznamovanost moškega spola v slovenščini pravilo, ima ta več različnih oblik in razsežnosti. Poleg množinskih, lahko moško generično obliko najdemo tudi v edninskih poimenovanjih, kjer moški spol označuje – specifično – točno določeno osebo moškega spola, ali – generično – neko splošno idejo in ne konkretne osebe, saj je 'naravni' spol nevtraliziran (Stabej, 1997, str. 63). Edninska generična raba moške oblike je praksa, ki jo je dolga leta narekovala jezikovna norma (primer rabe: Ana je arhitekt)[325]. Slovnična pravila so s postavljanjem moškega slovničnega spola v vlogo nezaznamovanega in generičnega v nekaterih primerih (v povednem deležniku) od žensk izrecno zahtevala, da se izražajo z moškimi slovničnimi oblikami (Bajec in drugi, 1964, str. 311; Kunst Gnamuš, 1995, str. 259; Leskošek, 2000, str. 420). Vse od leta 2001 so takšni primeri zabeleženi v Slovenskem pravopisu (862. člen) kot neknjižni (primer neknjižne rabe: doktor Marja Boršnik, pravilno: doktorica Marja Boršnik) (Toporišič in drugi, 2001, str. 98). Ob tem velja tudi, da naj bi imela ženska oblika (če obstaja; npr. arhitektka) prednost pred rabo moške oblike (Toporišič, 2004). Kljub temu pa v praksi velikokrat opažamo, da se z moško obliko še vedno pogosto naslavljajo tudi ženske, kar velja predvsem za področje poklicnih nazivov (Kobal, 2015; Umek, 2008), kot bomo videli v naslednjem poglavju. Takšne primere poimenovanj žensk na visokih družbenih položajih z moškimi oblikami, je avtorica Kunst Gnamuš (1995)

[323] Ta vidik je bil prenesen tudi na področje (poklicnih) poimenovanj. Slovnična nezaznamovanost moškega spola in pragmatična nezaznamovanost poimenovanj moškega spola v abstraktnih besedilih, v katerem se pojavlja moški spol samostalnika ali pridevnika (npr. predsednik), po mnenju jezikoslovca Marka Stabeja in jezikoslovke Brede Pogorelec, ne označuje moške osebe, ampak gre zgolj za poimenovanje določenega položaja, funkcije (Stabej, 1997, str. 58; Pogorelec, 1997).

[324] Vidovič Muha (1997, str. 77) omenja primere (samo na ravni poimenovanj), ko je mogoče govoriti o nezaznamovanem ženskem spolu (samostalnik s prehodom med povedkovnike izgubi vlogo izražanja spola in se lahko nanaša na ženske/moške/oboje s takšno lastnostjo), pri katerih gre navadno za poimenovanja čustvenih in slabšalnih lastnosti (katere smo že omenili, npr. Tonetov sosed je prismoda, reva, dobričina, klepetulja).

[325] Gre za pravilo o slovnični nevtralnosti moške oblike, ki ne velja v stavčnih zvezah, kjer je žensko ime predmet ali osebek (npr. naša inštruktorka) in lahko velja, če je ime povedkovo določilo (npr. bila je hrabra komandirka in bila je hraber komandir – oboje pravilno). Če bi želeli spol posebej poudariti lahko uporabimo tudi obojespolni zapis, npr. stražarji in stražarke (Korošec, 1998).

poimenovala »diskurzivna spolna kastracija« (primer: »Predsednik mladinske organizacije je postala Meta Držaj«).

V zadnjih treh desetletjih se je tudi pri nas vzpostavilo prepričanje, da je treba uveljavljati rabo jezika, ki bi se izognila ali zmanjšala prisotnost spolne pristranskosti v jeziku. Gre za vidik, ki izpostavlja nezaznamovano rabo moške oblike kot odraz navajenosti in konvencionalnosti ter je ne vidi kot nespremenljivo dejstvo, kot je bilo mnogokrat poudarjano s strani jezikoslovcev in jezikoslovk. Med najbolj problematična področja moške generične oblike uvrščamo pojmovanja moškega spola kot nezaznamovanega, ženskega spola kot zaznamovanega[326] (kot posledica izpeljanosti iz moškega spola) in moškega spola kot 'spolno izpraznjenega', 'nadspolnega' in zato 'nevtralnega'[327]. Čeprav t. i. 'spolna izpraznjenost' moškega spola ne temelji na nobeni razlagi ali preverljivem dejstvu, pa se kljub temu prikazuje kot nedotakljiva in nespremenljiva resnica (Leskošek, 2000, str. 419–424; Dobrovoljc in Stabej, 2019, str. 377). Razlog za to se nahaja v (še vedno prevladujočemu vplivu) patriarhalnosti (Vidovič Muha, 1997, str. 78), ki je, po mnenju antropologinje Renate Šribar (2010), močno vpeta v slovenščino, veliko bolj kot v nekatere druge jezike (zlasti angleščino). Slovenščina ima namreč, za razliko od nekaterih drugih jezikov, možnost prilagajanja slovničnega spola spolu nanosnika[328], kar pomeni, da lahko slovnični spol prilagajamo spolu osebe, ki jo naslavljamo. To je velika prednost slovenskega jezika in lastnost, zaradi katere je pogosto neprimerljiv z drugimi jeziki (Leskošek, 2000, str. 420; Pogorelec, 1997, str. 6). Zato je bila kot alternativa rabi moške generične oblike v slovenskem jeziku najpogosteje priporočena obojespolna oblika, tj. vzporedno navajanje ženskih in moških oblik. Vendar pa so obojespolno obliko zagovorniki in zagovornice nevtralnosti moške generične oblike[329] pogosto zavračali, pri čemer so argumente pogosto vezali na monotonost, nerazumljivost, nejasnost in neberljivost besedila, zapisanega v

[326] Leskošek (2000, str. 423) opozarja na nujnost zavračanja statusa ženskega spola kot izpeljanke, saj ima poleg te vloge tudi vlogo samostojne besede, ki deluje sama zase, hkrati pa ima svoj opis, ki se nanaša na žensko osebo. Avtorica tu dobi asociacijo z zgodbo o Adamu in Evi in Evini izpeljavi iz Adamovega rebra. Kot pravi: »ženski spol je zaznamovan ravno toliko kot moški – oba sta zaznamovana z lastnostmi« (Leskošek, 2000, str. 423).

[327] Leskošek (2000, str. 423–424) pravi, da je edini pravi 'nadspolni spol' v slovenskem jeziku srednji spol, ki je izpraznjen ženskega in moškega spola.

[328] Ker je ujemanje med 'spolskim slovničnim razredom' in 'leksikalno specifikacijo' tega v slovenščini na primeru samostalnikov velika, se govor o nezaznamovanosti in 'nadspolnosti' moškega slovničnega spola ne nanaša na biološki spol (čeprav ga naslavlja), ampak na družbeno ustvarjeni spol oz. na pomene, ki jih družba pripisuje določenemu spolu (moškim so pripisane pretežno zaželene lastnosti in ženskam nezaželene). To je tudi razlog, da se ženske lažje prepoznajo v moškem kot moški v ženskem (Leskošek, 2000).

[329] Postavitev moškega spola, kot nevtralnega in ženskega, kot ne-nevtralnega je izrazita hierarhizacija, ki povečuje razliko med spoloma, po drugi strani pa so jezikoslovke in jezikoslovci zagovarjali prepričanje, da velja ravno obratno, tj. da izrecna omemba spolov povečuje njihovo neenakost (Leskošek, 2000, str. 414).

obojespolnih oblikah, dosledna obojespolna raba jezika pa naj bi besedilo tudi bistveno podaljšala (Umek, 2008, str. 106). Stabej (1997, str. 63) je kot eno največjih težav pri dosledni rabi obojespolnih oblik v besedilih izpostavil skladenjske zagate, ki so se mu zdele nerešljive. Po mnenju Vidovič Muhe (1997, str. 78) bi lahko hkratna raba ženskih in moških poimenovanj tudi spremenila učinkovitost besedila, ki bi postalo manj relevantno. Avtorica je zato poudarjala, da je temeljna vrlina slovenskega jezika njegova naravnost, »katerega nepogrešljiv del temelji tudi na zgodovinskem (kolektivnem) spominu jezika, zajetem v njegovi sistemski podobi« (Vidovič Muha, 1997, str. 78). Obojespolna poimenovanja so, po njeno, torej odvisna od okoliščin (zunajjezikovnih) in jih priporoča predvsem (oz. samo) za primere nagovorov (v medijih) in ko želimo izrecno poudariti oba spola (na sestanku so bili učitelji in učiteljice).

Medtem ko so se jezikoslovke in jezikoslovci navadno sklicevali na argument gospodarnosti, v katerem je raba obojespolnih oblik videna kot obremenjujoča za tekst, pa zagovorniki in zagovornice obojespolnih oblik vztrajajo, da je moramo pri tvorbi besedil in govora nujno upoštevati spolno dimenzijo in se ne zanašati na moško generičnost samo zato, ker naj bi bila bolj priročna in enostavna (kar je, kot omenjeno, rezultat rutine in vladajoče ideologije, manj pa konkretnih znanstvenih raziskav, ki potrjujejo nasprotno – kot smo videli v poglavju o (ne)seksističnem jeziku na trgu delovne sile). Predpostavke o moški obliki kot generični ne držijo in ne vzdržijo, kot pravi Leskošek (2000, str. 409), predvsem ko se dotaknemo posledic njene rabe. Predvsem pa potrjuje, da ni problematična samo raba jezika, kot radi poudarjajo jezikoslovci in jezikoslovke (in da lahko z odstranitvijo posameznih besed izločimo seksizem v jeziku), ampak se seksističnost kaže tudi v slovničnih pravilih, ki služijo potrjevanju moške oblike in moškosti ter reguliranju vsakdanje rabe jezika (Leskošek, 2000, str. 423).

Opredelitev in raba moškega slovničnega spola kot generičnega je lahko videna tudi kot zapostavljanje žensk in ženskega slovničnega spola v jezikovnem sistemu (Bešter, 1997, str. 10). Kot pravi Leskošek (2000, str. 414): »Seksizem v jeziku ni samo v tem, da se en spol postavi nad drugega, temveč v tem, da se s tem prikriva in zakriva žensko delovanje, njena aktivnost, participacija in razlike v možnostih«. Njena analiza kaže na očitno pomanjkanje omembe ženskih dogodkov in imen[330], na račun rabe ene same spolne slovnične oblike (Leskošek, 2000, str. 409). Takšno rabo avtorica označi za »lingvistični redukcionizem«, ki rezultira v tem, da se pri omembi zgodovinskega dogajanja ustvarja slika samo o enem

[330] Izgubljanje ženskih imen se kaže tudi v tem, da so dogodki, v katerih so omenjene, vrednoteni kot nepomembni (Leskošek, 2000, str. 413).

spolu[331] in nas opozori na potrebno previdnost pri rabi ene slovnične oblike za opisovanje dogodkov obeh spolov. Moško delovanje in njihova dejanja postanejo edino relevantno dejstvo in ustvarjajo univerzalnost dogodkov, ki veljajo za oba spola, pri čemer se moški navadno umeščajo kot aktivni ustvarjalci, ženske pa kot pasivne prejemnice njihovih aktivnosti (Leskošek, 2000, str. 413–414).

Nekatere slovenske avtorice in avtorji v zadnjih letih tudi poudarjajo, da postaja moška oblika, z uveljavljanjem obojespolnih poimenovanj za ženske in moške, zaznamovana (Kranjc in Ožbot, 2013, str. 234) in je ne moremo več uporabiti 'nevtralno', kot je to morda veljalo včasih. Dobrovoljc in Stabej (2019, str. 377) dodajata, da se je tudi takrat uveljavljala le za poklice, ki so jih tradicionalno opravljali moški, ne pa tudi za t. i. 'ženske' poklice, ki so se vseeno zapisovali v ženski obliki (npr. čistilka, blagajničarka).

6.2.2 Neenakovredno naslavljanje in opisovanje žensk in moških

Kot smo pokazali v poglavju o spolu v slovenskem jeziku, je tvorba ženskih morfemov z vidika slovenskega knjižnega jezika preprosta, saj je slovenski jezik morfološko bolj razčlenjen kot številni drugi jeziki, hkrati so ponujene številne izrazne možnosti za tvorjenje poimenovanj ženskih (delujočih) oseb[332] (Umek, 2008, str. 106; Žagar in Milharčič Hladnik, 1995). Po besedah jezikoslovke Brede Pogorelec (1997, str. 4) zato ni več ovir, ki bi onemogočale zamenjavo (pravne) dikcije z ženskimi oblikami poimenovanj, tudi za njihovo uveljavitev v splošnih besedilih in slovarjih ne.

Kljub temu pa slovenski jezik postavlja ženskim poimenovanjem[333] tudi nekaj omejitev, predvsem ko govorimo o sistemu skladenjskega ujemanja. Nekatera naša pravila ujemanja niso vedno najbolj ustrezna/praktična, saj so bila, v postopku sprejemanja slovenske norme, prevzeta iz jezikov, ki imajo v osnovi drugačna pravila in sistem, kot veljajo za slovenski jezik. Z dodajanjem ženskih poimenovanj k moškim (za tvorjenje obojespolnih poimenovanj)

[331] Ali o spolu, za katerega na podlagi stereotipov predvidevamo, da bi lahko bil prisoten, ni pa nujno, da je tudi dejansko bil. Avtorica to ponazori na primeru žebljarjev, za katere je opazila, da so vsi zapisi navedeni v moški obliki in kjer se podoba delavcev v tej panogi tudi stereotipno ujema s podobo moškega (je fizično zahtevno in zato 'neprimerno' za žensko), zato se med branjem ustvari slika o moških izvajalcih del. Vendar pa je ta podoba razblinjena takoj, ko vidimo fotografijo, ki prikazuje ob stroju same ženske (Leskošek, 2000, str. 413).

[332] Obstajajo seveda tudi izjeme, ko je težko najti ustrezen ženski izraz (npr. v primeru para besedi 'mislec') (Zupanc Ećimović, 2009, str. 418).

[333] Družbeno prepoznavnost žensk lahko razberemo iz poimenovanj, deloma tudi iz strukturnih (oblikoslovnih in oblikoslovnofunkcijskih) lastnosti. Poimenovanja žensk lahko izoblikujejo pojmovni svet, ki se nanaša predvsem na: žensko kot 'biološko bitje' (ni hierarhiziranih družbenih vrednostnih meril; izhajajo tudi iz rodovne oz. družinske vezanosti; določa jih sposobnost oblikovanja protipomenskega para ženska–moški) in žensko kot 'družbeno bitje' (možnost pojava hierarhizacija besed) (Vidovič Muha, 1997, str. 70).

zato mnogokrat prihaja do preobremenjenosti besedila, ki vodi v neberljivost in nejasnost, kar dodatno pripomore k nedosledni rabi te oblike, posledično pa nesprejetju ženske oblike v družbi kot samoumevne (Pogorelec, 1997, str. 4). Študija Humar (2011), ki je raziskovala zastopanost ženskih osebnih samostalnikov v sodobnih slovarjih slovenskega jezika (še posebej terminoloških), je pokazala tudi, da v slovarjih še vedno prevladujejo moški osebni samostalniki in da ženski osebni samostalniki niso dosledno zastopani. Podobno je ugotovila tudi Ščuka (2014), ki je analizirala Slovenski pravopis in SSKJ (v analizo je vključila črki A in Z). Poleg tega, da je zaznala prevlado moških oblik nad ženskimi, je ugotovila, da so slednje navadno opredeljene le kot izpeljave iz moških poimenovanj. S Slovenskim pravopisom iz leta 2001 so bile uvedene ženske oblike za vse samostalnike moškega spola (pri vršilcih dejanja), kljub temu pa 'sistemsko pravilno tvorjene oblike' v praksi niso zaživele, opozarja jezikoslovka Helena Dobrovoljc (2019). Mnogokrat jih zato najdemo v rabi z drugim obrazilom, kot je navedeno v slovarju (primer: namesto citrarica se raba usmerja k citrarki) (Dobrovoljc, 2019).

Govorke in govorci se tudi pogosto izogibajo rabi ženskih poimenovanj (Umek, 2008, str. 43–44), ker navidezna enakovrednost ženskih poimenovanj z moškimi ne zagotavlja (njune) pomenske simetričnosti v rabi jezika. Vidovič Muha (1997, str. 71) je poudarjala, da je »Besedotvorje /…/ področje, ki omogoča prek sistemskih prvin jezika prepoznavati morebitno vrednostno hierarhijo, v okviru določene jezikovne skupnosti vgrajeno v razmerje do ženske glede na moškega in obratno«. Gre za pojav, ki se v tuji literaturi pojavlja pod pojmom 'semantična asimetrija' in označuje proces, v katerem so morfološko simetričnim parom pripisane različne konotacije. Pri tem pa velja, da je predvsem tvorba/dodajanje ženskih poimenovanj (kar imenujemo tudi feminizacija)[334], pogosto asociirano z negativni pojavi, npr. manjšo vrednostjo, ironizacijo in slabšalnimi prizvoki ženskih poimenovanj v primerjavi z moškimi poimenovanji (Umek, 2008, str. 43–44).

Umek (2008, str. 53) je ugotavljala, da so ženske oblike pogosto razvrednotene in deformirane, kot primer tega pa je navedla besedni par *čarovnica–čarovnik,* kjer gre na eni strani za moškega, ki vzbuja strahospoštovanje, na drugi strani pa za žensko, ki je hudobna in zla. Razlikovanje konotacije in denotacije moških in ženskih osebnih samostalnikov je opazovala tudi Doleschal (2015) in se pri tem sklicevala na primer leksikalnega para *dekle–*

[334] Izraz feminizacija je v angleški literaturi uporabljan kot eden od načinov, kako pristopiti k jezikovnim spremembam, kot smo omenili, s poudarjanjem oz. dodajanjem ženskih oblik, kjer je to možno.

fant, kjer ima lahko beseda *dekle*, poleg svojega izhodiščnega pomena (da se nanaša na mlado osebo ženskega spola), kot podpomen tudi *prostitutko* (kot 'poceni dekle'), torej izredno negativen in seksualiziran pomen, medtem ko *fant* označuje 'fanta' oz. Jacka (kot v igri kart) oz. se pogosto uporablja kot medmet, npr. 'o fant!' (Ahlin in drugi, 1994). Podobno je na negativno konotacijo ženskih poimenovanj na podlagi številnih zgledov opozarjal tudi Gorjanc (2005, str. 205) v analizi Slovenskega pravopisnega slovarja (besedi *ženska* ali *dekle* v Slovarju slovenskega jezika (1997) se močno razlikujeta od geselskih člankov za besedi *moški* ali *fant*). Šribar (osebni intervju, 2018, 15. oktober[335]) k tem primerov dodaja tudi primer ženskega izraza *dama*, ki pa nima ustreznega moškega izraza, ki bi opisoval moško osebo na enak način. Čeprav naj bi se dama nanašala na žensko uglednih manir z visokim družbenim statusom, pa je bil nekaj desetletij nazaj v rabi predvsem negativni pomen besede, ki je asociiral na prostitutko. Danes je način obravnave žensk z izrazom dama precej priljubljen in ima veliko različnih konotacij z različnimi vrednostmi. Najpogosteje opisuje žensko, ki ne dela, svoj čas uporablja za to, da se ureja in zapravlja denar, katerega ne zasluži sama. Gre za asociacije, ki se navezujejo na šibko in nesamostojno žensko. Avtorica to navidezno gesto počastitve oz. starodavnega pokroviteljstva vidi kot poniževanje in deplasiranje (Šribar, 2012; Šribar, osebni intervju, 2018, 15. oktober). Na širok spekter slabšalnih izrazov (predvsem) za ženske je opozarjala tudi Jogan (1990, str. 18–19)[336].

Eden od vidikov pomenske asimetričnosti v jeziku temelji na poudarjanju 'pričakovanih' vlog po spolu, ki se izraža v različnih opisih žensk in moških in različnih načinih govora, ki se pripisujejo posameznemu spolu. Pri prvem navadno velja, da so ženske pogosteje omenjane v povezavi s svojo zunanjostjo, moški pa v povezavi s sposobnostmi in položaji, ki jih zasedajo (Žagar in Milharčič Hladnik, 1995, str. 12). To predpostavko je potrdil Gorjanc (2007), ki je ugotovil, da so ženskam in moškim v ponazoritvenem gradivu v SSKJ pogosto pripisana opravila, ki sovpadajo z njihovo stereotipno vlogo (npr. »gospodinja pere in lika«, »negovala ga je, ko je bil bolan« ipd.). Primerjal je tudi sopojavnost pridevnikov in glagolov znotraj samostalniških gesel *dekle* in *fant* v SSKJ in odkril, da pridevniki, ki se pojavljajo s samostalnikom *dekle*, po navadi opisujejo fizične značilnosti (kot je barva las ali oči; tudi seksualne lastnosti), medtem ko atributi *fanta* bolj pogosto označujejo osebo z vedenjskega vidika. Do podobnih ugotovitev je prišla tudi Bednarska (2013), ki je proučevala 32 primerov gesel v SSKJ (Ahlin in drugi, 1994), ki so tradicionalno povezane s spolnimi stereotipi

[335] Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.
[336] Avtorica kot zanimivost navede, da so slabšalne oznake, s katerimi želimo močno ponižati moške, ženskega spola (kot primer navede izraz 'kurba') (Jogan, 1990, str. 19).

(glagol *peči* ali samostalnik *pogum*). Analiza stavkov v definicijah slovarja (kot primeri/ponazoritve) je pokazala, da je stereotipno ženska gesla (npr. kuhati, čistiti, pospravljati, brisati, nakupovati, vzgajati, jokati, jamrati, klepetati itd.) sestavljalo 68 % primerov, ki so vključevali žensko akterko, medtem ko so stereotipno moška gesla (zaslužiti, vzdrževati, voziti, delo, delati, študirati, pogum, šport, kaditi, piti itd.) omenjala v večini primerov (90 %) moške akterje. V povezavi z različnimi načini govora, ki se pripisujejo moškim in ženskam, je pomembno empirično gradivo prispevala Kržišnik (1997), ki je raziskovala 'ospoljenost' različnih vrst govora znotraj pomena *govoriti* v SSKJ. Ugotovila je, da so udeleženke in udeleženci raziskave glagolu *klepetati* pripisali v večini ženski vršilec dejanja[337] (49) in manj moškega (29). To ugotovitev podpira tudi pregled istega geselskega članka v SSKJ, kjer sta obe ilustrativni gradivi povezani z žensko (»z njo rada klepetam«, »učenka rada klepeta«). Je pa razmerje v SSKJ nekoliko drugačno, če ga primerjamo z nezaznamovanim glagolom *govoriti*, kjer je večina zgledov pomensko spolno nevtralnih, vendar pa se kar 17 zgledov povezuje z moškimi in le dva z žensko. Glagol *čvekati*, ki nosi slabšalni pomen, je ponazorjen z večino pomensko spolno nevtralnih zgledov in dvema, ki se nanašata na moškega (»ni znal drugega kakor čvekati«, »vedno je čvekal, da bo vse skupaj pustil in odšel«) (Kržišnik, 1997, str. 45–46). Raziskava Kržišnik (1997) je pokazala tudi, da so v SSKJ med frazemi govorjenja (v gradivu pod geslom *jezik*), ki jim je predpisana ženska govorka, predvsem tisti frazemi, ki opisujejo lastnosti govorke (teh je dve tretjini), npr. količina govorjenja (»govoriti kot dež«), količina in kakovost govorjenja (»jezik gladko teče«), jakost govorjenja (»vpiti, da vse skupaj leti«), manj je v njih poudarjeno govorjenje kot interakcija, noben primer pa se ne nanaša na vsebino govorjenega.

Vendar pa stereotipnosti v jeziku niso potrjevale vse raziskave. Stramljič Breznik (2018, str. 41–42) je na podlagi korpusne analize (uporabila je korpus pisne standardne slovenščine Gigafida) želela preveriti, ali »ženske res ne povedo nič pametnega« tj. ali se 'neumno, prazno, nespametno govorjenje' pripisuje bolj moškim ali ženskam, in ugotovila, da je najpogostejših deset oblik glagolov, ki nosijo takšen pomen, pripisanih v 14 % primerov moškim in v 11 % primerov ženskam, s čimer je zavrnila stereotip, da je 'nespametno govorjenje' lastnost (predvsem) žensk.

[337] Za slovenščino velja, da »ni leksikalizirana nobena govorna dejavnost, ki bi bila vezana zgolj in samo na določen spol, v tem smislu je kot kazalec še vedno potreben morfem za spol pri glagolu in/ali leksikalno izražen vršilec dejanja govorjenja« (Kržišnik, 1997, str. 45).

Žagar in Milharčič Hladnik (1995) med pristransko opisovanje spolov prištevata tudi opisovanje moških in žensk z drugačno stopnjo 'domačnosti', ki se kaže v tem, da so ženske navadno poimenovane samo z imeni, kar je lahko pokroviteljsko in daje vtis lažne intimnosti. Avtorica in avtor navedeta primera »Janez Marolt in gospodična Horvat« ter »G. Marolt in Sonja«, pri čemer je ženska identificirana na podlagi svoje družbene vloge (žena, mati, sestra ali hči; kar je sporno, razen v primerih, ko so te družbene vloge predmet razprave) (Žagar in Milharčič Hladnik, 1995, str. 13–15). Podoben zaključek za naslavljanje žensk samo z imenom je ponudila tudi Šribar (2012), ki je to dejanje razumela kot posledico razširitve ženske gospodinjske vloge v sfero plačanega dela, kjer je ženska še vedno asociirana z večjo stopnjo 'domačnosti'. Žagar in Milharčič Hladnik (1995, str. 13–15) sta bila zato mnenja, da moramo oba spola obravnavati kot samostojna, samoiniciativna in ne kot privesek enega drugemu, obema moramo tudi enako priznati zasluge za rezultate, ki sta jih dosegla, in jima ne pripisovati rezultatov, ki so jih, na primer, dosegle njihove partnerke ali partnerji. Hkrati je nujno izogibanje formulacijam in izrazom, ki so odkrito podcenjevalni ali razlikovalni in ki vzdržujejo ali vsiljujejo preživele stereotipe, npr. da je mesto poročene ženske lahko le doma, za štedilnikom.

Med pomembnejše prenašalce takih zgodb spadajo mediji, ki odslikavajo aktualno razporeditev družbene moči in s tem utrjujejo seksizem v vsakdanjem življenju[338] (Kanjuo Mrčela, 1996; Jogan, 2001a). Klopčič (2015) je na podlagi raziskave o seksističnem medijskem poročanju na primeru prve slovenske premierke Alenke Bratušek ugotovila, da se ženske vse prepogosto znajdejo v vlogi estetiziranega, seksualiziranega objekta, s čimer se trivializira njihova podoba (Klopčič, 2015, str. 36). Sama je to prikazala na primeru več seksističnih diskurzivnih praks, s čimer je potrdila, da seksizem v jeziku še zdaleč ni naturaliziran. O podobi političark v medijih je pisala tudi Šribar (2005), ki je ugotovila, da so ženska dejanja in politične odločitve opazovane in opisovane izključno skozi prizmo spola. Trditve političark so zato pogosteje videne kot manj profesionalne in resne, so tudi bolj kritizirane, za razliko od verodostojnih moških izjav v medijih. Tudi Falk (2010, str. 29) je opazovala, kako postane z vstopom žensk v medije njihov videz najpomembnejša zgodba in središče medijskega poročanja o njih, s čimer želijo predstaviti neresnost političark in diskreditirati njihovo verodostojnost.

[338] Kot pravi Jogan (2001a), so ženski liki običajno vezani na zasebno sfero, kjer se ukvarjajo z vzgojo, skrbjo, gospodinjstvom, domom, s čimer gre za poudarjanje njihove enodimenzionalne podobe, moški so, po drugi strani, predstavljani v povezavi z javnim in delovanjem v javnosti.

Eden od negativnih vidikov ženskih poimenovanj je tudi njihova asociacija s stvarmi oz. neživim. Šribar (2012, str. 129) je opazovala primere, v katerih samostalniki za označevanje oseb niso imeli ustreznega ženskega para, saj je ženska oblika samostalnika opisovala stvar ali predmet, ki naj bi, kot smo videli tudi v tuji literaturi (na to smo opozorili na primerih angleščine in francoščine), narekovalo na pasivni status žensk v jeziku. Kot primere avtorica navaja *popotnik – popotnica* (prigrizek za potovanje), *naslovnik – naslovnica* (prva stran časopisa/revije/knjige). Pogosta negativna praksa naj bi bila tudi pomensko ožanje ženskih izrazov, ki ga lahko ponazorimo na primeru besede *prednik*, ki označuje starejšega člana družine, in *prednice*, ki sicer deloma ohrani pomen sorodstvenega razmerja, vendar je kot celota zožen na pomen predstojnice samostana (Klopčič, 2008).

6.2.2.1 Ženska poklicna poimenovanja

V slovenski slovnici je možno, tako kot za primere splošnih ženskih poimenovanj, tudi poklicna ženska poimenovanja ustvariti relativno enostavno, postopek njihove tvorbe pa je dvojen (Vidovič Muha, 1997). Tako v primeru poklicne **intelektualne** dejavnosti kot poklicne **fizične** dejavnosti, je besedotvorna podstava za poimenovanja žensk osnovana na poimenovanjih za moške in gre za dosledno rabo feminativov (profesor-ica ali hlevar-ka), v obeh primerih je možna tudi vzporedna besedotvorna podstava za poimenovanje žensk in moških (izdeloval-ka/-ec, čistil-ec/-ka). Slednja se za ženska poimenovanja intelektualnih dejavnosti iz vzporedne podstave vežejo predvsem na položaj, ki ne zahteva predpisane izobrazbe (npr. upravnica, svetovalka) ali pa gre za priučena znanja, poklicna znanja (npr. izdeloval-ka/-ec). Pri fizičnih dejavnostih je poleg omenjenih dveh možna tudi različna besedotvorna podstava brez vzporednih poimenovanj za ženske in moške (npr. plet-ilja, šiv-ilja) (Vidovič Miha, 1997, str. 74–75).

Primere, kjer tvorimo ženska poimenovanja iz poimenovanja vzporedne dejavnosti moškega, na primer: filozof-inja, Vidovič Muha (1997) vidi kot »zakrito hierarhizacijo« v jeziku (Vidovič Muha, 1997, str. 70), saj pravi, da »/…/ Ne samo z vidika apriorne družbene diskreditacije, ampak tudi z vidika temeljne jezikovne kulture, je reševanje vprašanja poimenovanj ženskih oseb samo z okruški, kot bi upravičeno poimenovali ženska priponska obrazila v poimenovalni vlogi, skrajno žaljivo. Kot da gre res za nekaj, kar se v večini primerov priveša na moški spol. Biblijska asociacija je tu na mestu.« (Vidovič Muha, 2019, str. 131).

Poklicna poimenovanja so lahko neposredni kazalnik spola osebe (zaradi končnic), ki jo naslavljajo (npr. zdravnik – m, zdravnica – ž), vendar pa, tako kot splošna ženska poimenovanja, tudi ženski poklicni nazivi niso dosledno v rabi[339]. To je v svoji raziskavi ugotavljala Bešter (1997, str. 21–22), ki je opazovala rabo ženskih poimenovanj v slovenskih uradovalnih besedilih. Ugotovila je, da se ženska oblika navadno uporablja v nagovorih v obvestilih in vabilih, manj pogosto pa v drugih delih teh besedil, hkrati pa je zaznala, da so ženske oblike zelo redko v rabi na obrazcih (na okoli 10 % vseh analiziranih obrazcev). Avtorica je opravila tudi pogovore na izbranih institucijah, kjer je ugotovila, da je problem pomanjkanja rabe ženskih poimenovanj zaznan predvsem na individualni ravni, ne pa toliko na institucionalni ravni (tam je raba ženskih oblik lahko rezultat napotkov s strani nadrejenih, pogosto pa je le stvar okusa). Ženske so pogosto izrazile tudi, da nimajo težav s tem, da se predstavljajo z moškimi poklicnimi nazivi (Bešter, 1997, str. 22), kar je še dodaten razlog, da so ženska poklicna poimenovanja manj v rabi. Do podobne ugotovitve je prišla tudi Kobal (2015) skoraj deset let kasneje, ko je v analizi glasila MOL (izdano pred lokalnimi volitvami v letu 2014) opazovala poimenovanja kandidatk za županjo in mestne svetnice, pri tem pa ugotovila, da veliko število kandidatk nosi moška poimenovanja (Kobal, 2015, str. 54–55).

Rabo ženskih in moških poimenovanj v razpisih in objavah prostih delovnih mest v sredstvih javnega obveščanja sta raziskovali dve študiji Urada za enake možnosti; prva v letu 1994 in druga leta 2003. Rezultati obeh študij so pokazali, da so v večini vseh zaposlitvenih oglasov prevladovala moška poimenovanja[340] (Kozmik in Jeram, 1995, str. 62–64; Robnik, 2016, str. 73). Na problematičnost prevladovanja moških poklicnih poimenovanj na trgu delovne sile so opozarjali tudi Žagar in Milharčič Hladnik (1995)[341] ter Leskošek (2000). Prva sta

[339] Na to kaže podatek v času pred obojespolno Standardno klasifikacijo poklicev (1997), ko je bilo (leta 1995) le 3,4 % vseh poklicev v klasifikaciji zapisanih v ženski obliki, kar je precejšnje pomanjkanje ženskih poklicnih poimenovanj v tistem času (Kozmik, 1995; Šabec, 2019).

[340] V prvi raziskavi so bila predvsem delovna mesta, ki so opisovala položaje moči in obljubljala dobro plačilo, v veliki večini zapisana v moški obliki, redkeje v nevtralni ali obeh spolnih oblikah (Kozmik in Jeram, 1995, str. 62–64). V drugi, v kateri je šlo za preverjanje usklajenosti zaposlitvenih oglasov z (takrat najnovejšimi) določbami delovne zakonodaje (ki je določala, da delovna mesta ne smejo biti objavljena samo za en spol ali nakazovati, da ima določen spol prednost pri prijavi), pa so (med komercialnimi oglasi) zaznali kar 88 % kršitev zakonodaje. Raziskava je bila ponovljena in razširjena leto kasneje, odstotek kršitev pa je bil takrat nekoliko nižji (Robnik, 2016, str. 73).

[341] Avtorica in avtor sta sklicevanje na nezaznamovano rabo izrazov v moški obliki, ki naj bi naslavljala oba spola (čeprav poznamo in lahko tvorimo ženske in moške oblike samostalnikov), označila za nezadostno iz dveh razlogov; prvič, ker je lahko to problematično, kadar gre za tradicionalna moška delovna mesta, kjer bo dodaten zapis v moški slovnični obliki 'odbil' zainteresirane ženske k prijavi. Poudarjala sta, da je pomembno upoštevati perspektivo bralca ali bralke teh oglasov. Drugič, četudi naj bi moška slovnična oblika zajemala tudi osebe ženskega spola, pa obratno zagotovo ne velja, saj se na razpis za delovno mesto sobarice ali čistilke ne bo javil noben moški (Žagar in Milharčič Hladnik, 1995, str. 10).

ugotavljala, da raba moške slovnične oblike kot generične v zaposlitvenih oglasih lahko vpliva na to, da se manj žensk prijavi na delovna mesta, sploh če so ta tradicionalno moška, na drugi, abstraktni (tudi ideološki) strani pa se z rabo moške slovnične oblike 'izbriše', tudi negira obstoj druge polovice populacije. Leskošek (2000, str. 422) je, po drugi strani, (žensko) prakso prevzemanja moških nazivov (matematik, kemik, profesor ipd.) videla kot način, na katerega ženske z 'moškimi' poimenovanji pridobijo tudi vse lastnosti, ki so tipično pripisane moškosti (možnost racionalnega mišljenja). »V tem primeru ne gre toliko za identificiranje z moškim, kot gre za negiranje ženskega«, pravi Leskošek (2000, str. 422).

Razlogov za neuporabo ali izogibanje ženskim poklicnim poimenovanjem je več. Večji del teh lahko pripišemo (še vedno) pogosti rabi (generične) moške oblike, ki se je dolgo časa uporabljala za poimenovanja večine poklicev, predvsem pa za visoke in vodilne položaje, ki so jih tudi pretežno zasedali moški, pa tudi v tem, da najvišje položaje še vedno prevzema manj žensk kot moških, kar 'upraviči' manjšo rabo ženskih nazivov (Derganc, 2017, str. 126). K manjši rabi ženskih poimenovanj zagotovo pripomore tudi (čeprav zastarelo, še vedno upoštevano) prepričanje, da besede, s katerimi označujemo naloge delavca ali delavke, same po sebi ne označujejo konkretnega spola osebe, ki to delo izvaja, ampak le njeno ali njegovo funkcijo, zato se je dolgo zdelo običajno, da govorimo o 'profesorju, predsedniku ali direktorju Mariji Lobak' (Pogorelec, 1997, str. 5).

Ena od ovir rabe ženskih poklicnih poimenovanj je, da so ta danes identična tistim, ki so jih v preteklosti uporabljali za naslavljanje žena nosilcev pomembnih funkcij, položajev in nazivov (npr. glavarice, davkarice, pekovke, mlinarke, ministrice, županje itd.) (Vidovič Muha, 1997). Pri novotvorjenih ženskih poimenovanjih (predvsem za tiste poklice, ki so bili dolga stoletja vezani le na moške) je zato v preteklosti pogosto prihajalo do zmede zaradi njihove večpomenskosti. Na to je opozarjal že jezikoslovec Mitja Skubic (1973), ki je ugotavljal, da je besedni par minister/ministrica sicer ustrezen, vendar zveni *ministrica* zaradi njenega dvojnega pomena nekoliko ironično. Podobno velja tudi za par župan/županja, pri čemer je ženski izraz velikokrat povezovan z izrazom *mati županja* (Skubic, 1973). Velika večina vseh teh poimenovanj naj bi skozi čas vseeno ohranila obliko in vendar pridobila nov pomen. O tem poroča tudi Vidovič Muha (1997, str. 70), ki trdi, da so se takšna poimenovanja po vstopu žensk v poklicno sfero zmanjšala in se ohranjajo le še na nivoju šaljivosti in ironije oz. kot lastna imena v ruralnem okolju (pri Kovačevih; on je Kovač/Kovačev, gospodinja je Kovačica). Primer tega je tudi izraz *ministrica*, ki je veljal včasih za nevtralnega (kot

poimenovanje žene ministra), danes pa ga lahko uporabljamo samo za poimenovanje ženske, ki je prevzela ministrski položaj. Skozi čas se je nekaterim poimenovanjem spremenila končnica, primer tega je *mlinarka* (kot ženska, ki opravlja mlinarski poklic, in ne mlinarica), drugim se je spremenilo celotno poimenovanje (namesto apotekarice je lekarnarica), nekatera poimenovanja pa so popolnoma izginila iz (nezaznamovane) rabe, sočasno z izginotjem poklica, ki so ga opisovala (npr. glavar/glavarnica, davkar/davkarica). Po mnenju Umek (2008, str. 50) stari pomen ženskih poimenovanj danes ne predstavlja več dvoumnosti in zato tudi ne ovire pri feminizaciji aktualnih ženskih poimenovanj.

Nekatere avtorice in avtorji so ugotavljali tudi, da so lahko ženska poklicna poimenovanja problematična zaradi pomenske enozvočnosti z besedami, ki jih uporabljamo za opisovanje stvari, strojev, orodij ali drugih pojavov (Umek, 2008, str. 47) in lahko zato nosijo negativni prizvok (kot smo videli tudi v primerih splošnih ženskih poimenovanj). Umek (2008, str. 47) primerov takšne manjvrednosti ženskih poimenovanj v svoji raziskavi ni zasledila, navedla pa je primer Slovenskega vojaškega slovarja, v katerem je moral Korošec (1998, str. 79) za določene izraze, zaradi potencialnega pomenskega zavajanja in asociacij z drugimi stvarmi ali dogodki, poiskati ustrezne alternative. Sem spada ženski izraz *brzostrelkinja* namesto *brzostrelka*, ki je izraz za avtomatsko orožje, *izvidničarka* namesto *izvidnice*, ki predstavlja vojaško enoto itd. Pri primeru izpeljave ženske oblike iz besede *general* se je odločil za izraz *generalinja*, saj *generalka* pomeni tudi vajo, v sklopu gledališke predstave. K tem primerom štejemo tudi iskanje ustreznih poimenovanj za osebe ženskega spola, ki so na položaju dekana oz. nekoga, ki opravlja dekansko funkcijo. Slovar slovenskega knjižnega jezika (1997) navaja kot možno poimenovanje *dekanica*, kot drugo možnost, ki naj bi bilo po besedotvornem postopku logično poimenovanje, je dodajanje obrazila *-ka*, tj. *dekanka*. Problem slednje je, da se s to besedo označuje tudi 'debelo in okusno hruško', kar pomeni, da je ta beseda neprimerna za označevanje osebe, ki opravlja dekansko funkcijo.

V tem poglavju omenjena semantična asimetrija vpliva na to, da poimenovanja z ženskimi poklicnimi nazivi mnogokrat nosijo zožene in pomensko različne predstave o poklicih, kot pa tista, ki so zapisana v moški obliki. To se potrdi tudi v raziskavi[342] obojespolnih parov poklicev avtorjev Stopar in Ilc (2019). Njuna raziskava je pokazala, da moška in ženska oblika poklica ne nosita vedno enakih pomenov, predvsem na račun stereotipnih predstav o

[342] V raziskavi je bila analizirana sopojavnost različnih poimenovanj z drugimi besedami. Pregled rabe ženskih poimenovanj je potekal na dveh podkorpusih zbirke FidaPLUS (1979–1990; 2000–2006), za več o metodologiji glej Stopar in Ilc (2019).

videzu, značaju in spolnih vlogah, ki pogosteje spremljajo ženske oblike. Ugotovila sta, da je sovpadanje pomenov večje na primeru poklicnega para *zdravnik* in *zdravnica,* kot v primerih *čistilec/čistilka*, *maser/maserka*, *tajnik/tajnica* in *kuhar/kuharica*. Pri ženskih oblikah poklicev *tajnica* in *maserka* poročata predvsem o seksualiziranih predstavah o poklicu, razlika med žensko in moško obliko *kuharja-kuharice* je, da se pri *kuharici* omenjajo okolja, v katerih naj bi opravljala delo (npr. župnišče), moška oblika pa je navadno povezana s kuharskimi tekmovanji (in pozitivno opisana, npr. vešč), pri *čistilki* pa sta avtorja ugotovila, da naj bi šlo za tesno povezovanje z etnično pripadnostjo zaposlenih v tem poklicu (pojavljanje z oznakami kot npr. bosanska), medtem ko se moška oblika redkeje uporablja za opis poklica in pogosteje za opisovanje naprave za čiščenje (čistilec – naprava za čiščenje) (Stopar in Ilc, 2019, str. 340). Slednje je primer prej omenjenega procesa povezovanja poklicnih nazivov s stvarmi in napravami, ki, kot vidimo, ni izključno vezan le na ženska poimenovanja.

Na rabo (moške ali ženske) oblike poklicnega naziva vplivajo tudi (stereotipna) pričakovanja o primernosti določenih poklicev po spolu. Stopar in Ilc (2019, str. 335–336) sta ugotavljala, da »/…/ večjo pogostnost v korpusu pri besedi zdravnik lahko pripišemo generični rabi, medtem ko je večja pogostnost pri besedi sobarica posledica družbenega konteksta, saj gre za večinoma ženski poklic«. Problematično je predvsem pojavljanje izključno moških oblik v oglasih za zaposlitev za višje položaje (kot smo videli tudi v raziskavi Urada za enake možnosti), medtem ko se za nižje položaje oz. položaje z nižjim družbenim statusom pogosteje uporabljajo ženske oblike (Šabec, 2019, str. 295). V tem primeru govorimo o vplivu družbenega spola, ki poleg navedenih primerov ustvarja razliko med moškimi in ženskimi poimenovanji tudi za isti poklic. Šabec (2019, str. 295) navaja primer medicinske sestre, kateri pripisujemo predvsem 'ženske' lastnosti (nego, sočutje), medtem ko v primeru medicinskega tehnika pridejo v ospredje predvsem njegove strokovne kompetence. Ker poklic še vedno velja za bolj 'tipično ženskega' tudi ne preseneča, da najdemo v besedilnem korpusu Kres izraz *medicinska sestra* več kot tisočkrat, medtem ko se moška oblika (kjer je navedenih več opcij: medicinski tehnik, zdravstveni tehnik, zdravstvenik, tudi medicinski brat) pojavi le 145-krat (Cukjati, 2018). Pogorelec (1997, str. 5) je opozarjala na očiten primer semantične asimetrije, tajnika in tajnico. Beseda, ki označuje poklic, zapisana v moški slovnični obliki opisuje tudi drugačno delovno mesto in odgovornosti (tajnik je zadolžen za vodstvene naloge in se navadno pojavlja v asociaciji z glavni tajnik, državni tajnik; tudi sekretar), kot beseda, ki označuje isti poklic v ženski slovnični obliki (tajnica kot osebna

pomoč). Besedni par *tajnik–tajnica* ima bolj kot jezikovno, izkustveno vsebino, pravi avtorica. Kot posledica tega se mnoge tajnice ne želijo identificirati s tem nazivom in prevzemajo raje moško obliko poimenovanja dejavnosti (Umek, 2008, str. 54).

Čeprav so ženske oblike manjkrat uporabljane kot moške, pa število ženskih poimenovanj z leti narašča, ugotavlja Saška Štumberger (2015), ki je s primerjanjem poimenovanj v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, 1970–1991) in Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika (SNB, 2012) prišla do ugotovitev, da je bilo v slednjem dodatnih 187 novih ženskih poimenovanj (med drugimi notarka, bankirka, parlamentarka, menedžerka, podjetnica, podžupanja, poslovnica, varuhinja človekovih pravic, prodekanica/prodekanka/prodekanja, rektorica itd.), nova poimenovanja so prisotna tudi v SSKJ (npr. dekanica, asistentka itd.), še več takšnih primerov najdemo v SSKJ2 iz leta 2014. Razlog za naraščanje števila ženskih poimenovanj, tako v slovarjih kot tudi v vsakdanji rabi, se nahaja v jezikovnopolitičnem delovanju, pa tudi v tem, da čedalje več žensk opravlja določene poklice ali zaseda položaje, ki so jih prej upravljali moški (Derganc, 2017, str. 126).

Šribar (2018, str. 51) v svojem prispevku o poklicnih poimenovanjih opozarja tudi na 'nenavadno inovacijo' v slovenskem jeziku, ki je rezultat vpliva angleških slovničnih in leksikalnih rešitev in jo lahko pogosto zaznamo v številnih primerih znanstvenega, strokovnega in javnega diskurza. Gre za pojav rabe samostalnika s pripono, ki odraža ženski spol, skupaj z dodanim samostalnikom *ženske*, ki se nahaja pred njim (primer: *ženska profesorica*) in igra vlogo pridevnika (kakšna profesorica – ženska). Takšna raba je dobesedni prevod angleškega naziva (npr. *female professor*), pri katerem gre za izrecno poudarjanje spola, predvsem v povezavi s poklici, ki tradicionalno ne veljajo za ženske. V slovenskem jeziku je dovolj, če navedemo samo samostalnik *profesorica*, ki s končnico določa, da gre za ženski spol. Kombinacija dveh samostalnikov postane še bolj jezikovno problematična, kadar se samostalnik *ženska* uporablja z drugim samostalnikom, ki pa je v moški slovnični obliki, npr. *ženski profesor*.

6.2.2.2 Priimek kot kazalnik ženske odvisnosti od moškega

Družbeni status ženske je bil v preteklosti vezan na njeno družino, predvsem očeta, kasneje pa tudi na soproga, kar je bil povod za feminizacijo poimenovanj, v katerih so prevzemale poimenovanja (priimke) po moških. Mnoge ženske in moški so skozi čas, v želji po večji spolni enakopravnosti, v tujini in pri nas, poleg moževega/ženinega priimka obdržali tudi svoj priimek (za tuje primere omenjeno v poglavju 4.4.1.5). Šabec (2019, str. 296) navaja takšne

primere oseb pri nas, npr. Tina Lipicer Samec, Mirjam Milharčič Hladnik, Ervin Hladnik Milharčič itd. Označevanje s priimkom druge ali drugega je prisotno v večini držav in jezikov po svetu, vendar pa se v slovenščini (in tudi nekaterih ostalih slovanskih jezikih) ta 'podrejenost' še poglobi s tem, ko se ženskim oblikam priimka doda tudi končnica -ova/-eva. Takšna praksa se je v pogovorni rabi pojavila okoli 18. stoletja (že Prešeren je posvetil Sonetni venec Juliji Primicovi) in postopoma pričela izpodrinjati ostale samostalniške tvorbe (npr. Smoletovka namesto Smole) ter se uporabljati tako v ruralnem kot tudi v urbanem okolju (Pogorelec, 1997). Zapisovanje priimka ženske (brez imena) z obrazili -ova/-eva je narekovala tudi jezikovna norma, kot način doseganja večje 'jasnosti' oz. pri sklanjanju ženskih osebnih imen zaradi večje 'razumljivosti' (Ramovš in drugi, 1950; Bajec in drugi, 1962). Medtem ko mnogi jezikoslovci in jezikoslovke trdijo, da svojilna pridevniška oblika ženskega priimka izraža samo vrstnost, pa se je na drugi strani vzpostavilo (predvsem feministično) mnenje, da se s tem odraža ženska pripadnost ali odvisnost od moškega, saj je ženska predstavljena kot 'last'[343], kar naj bi pripomoglo, kot pravi Pogorelec (1997, str. 8), k jezikovni neenakopravnosti in delno tudi neuradnosti pri naslavljanju žensk.

Umek (2008) je v svoji raziskavi ugotovila, da se feminiziranost priimkov z leti zmanjšuje, saj je bila leta 1945 še večina ženskih priimkov zapisana v obliki s pripono -ova, v letih 1969 in 2000 pa so se pojavljali tako v feminizirani kot v nefeminizirani obliki. Čeprav je bilo s Slovenskim pravopisom leta 2001 ponujenih več možnosti pri sklanjanju ženskih priimkov, pri čemer je oblika svojilnega pridevnika v priimku omenjena le kot ena od možnosti in tudi ta kot neuradna (Toporišič in drugi, 2001), pa feminizacija ni popolnoma izginila, saj se jezik ni uspel zadosti prilagoditi novim okoliščinam. Ostanki tradicionalnih odnosov so tako še vedno prisotni, predvsem v splošnem govoru, pa tudi v medijskem poročanju in vljudnostnih nagovorih (npr. Bratuškova, doktorica Joganova) (Umek, 2008, str. 56–57).

Pri iskanju alternativ za zamenjavo svojilne pridevniške oblike priimka pa naletimo na nekaj težav, saj po uradni rabi žensko ime vedno sklanjamo[344], priimka pa ne[345] (primer: Mojca Kos, Mojce Kos), za razliko od moških poimenovanj, kjer se lahko sklanjata tako ime kot priimek (primer: Janez Kovač, Janeza Kovača). Jezikoslovke in jezikoslovci zato pravijo, da če se želimo torej izogniti navajanju priimka v pridevniški obliki, je možnost zapisati samo ženski priimek brez imena (kar je pogosta praksa v znanstvenem pisanju, ko povzemamo

[343] To prakso, v kateri je ženska označena kot lastnina, Paula Zupanc Ećimović v članku tematske številke revije Dialogi (2009) označi kot pomanjkanje refleksije o razmerjih spola v jeziku.
[344] Razen v primerih imen, ki jih ne sklanjamo (npr. Ines, Karmen, Nives, itd.) (Dobrovoljc, 2013).
[345] Izjeme so priimki, ki se končujejo na -a (Kobilica – Kobilice) (Dobrovoljc, 2013).

mnenja avtoric), vendar pa navajanje samo priimka v nepridevniški obliki postane nesprejemljivo iz vidika skladenjskega ujemanja (primer: Kocjančič je napisala učbenik za študij interne medicine). Da bi se torej izognili seksistični rabi jezika je (iz jezikoslovnega vidika) možno priimke žensk zapisovati le na način, da k priimku dodamo ime, ki je lahko polno ali nakazano z začetnico[346] (Pogorelec, 1997, str. 8; Kalin Golob, 2001, str. 50).

6.3 Razvoj neseksistične rabe jezika na Slovenskem

Poglavje je namenjeno predstavitvi razvoja neseksistične rabe jezika v Sloveniji. V njem smo identificirali sistemske in individualne spodbujevalce in zaviralce rabe neseksističnega jezika ter izpostavili ključne dejavnike, iniciative in dogodke, ki so spodbudili razmišljanja in/ali ukrepe v smeri iskanja jezikovnih alternativ za seksističnost slovenskega jezika. Opredelili smo tudi načine izvajanja jezikovnih sprememb (njihova uveljavitev z (ne)obvezujočimi pravili, smernicami, zakoni). Poseben poudarek smo namenili javnim razpravam na temo seksističnosti slovenskega jezika, kjer smo izpostavili teme, mnenja in argumente pomembnih akterk in akterjev ter na kratko predstavili medijske odzive. Manjkajoče informacije v poglavju smo dopolnili s citati iz intervjujev, ki smo jih opravili s strokovnjaki in strokovnjakinjami s področja jezikoslovja in sociologije. Krajši in bolj strnjen pregled dogodkov in ukrepov je dostopen v časovnici v Prilogi B.

Uvodoma pojasnjujemo rabo izrazov za naslavljanje jezikovne (ne)enakosti v Sloveniji, ki se je spreminjala skozi čas. Za jezikovno enakost spolov smo v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja skoraj izrecno uporabljali izraz neseksistični jezik ali neseksistična raba jezika[347], ki pa je bil kasneje nadomeščen z izrazom 'spolno občutljiva raba jezika' (dalje SORJ). Šribar (2012, str. 129) slednjega vidi kot rezultat strateškega pristopa k obravnavi teme (sprva na Evropskem nivoju, ki je bil prevzet v Sloveniji), ki odraža togost družbeno-kulturnega spolnega sistema. SORJ »označuje prizadevanja, da v govoru in pisanju tudi z jezikovnimi sredstvi, ne le z vsebinskimi prvinami, naslavljamo in obravnavamo ženske in moške enakovredno. S tako jezikovno rabo se lahko izognemo stereotipnemu in

[346] Omenjeni pristopi k neseksistični rabi jezika so po našem mnenju nezadostni, saj z dodajanjem imena obravnavamo žensko v besedilu drugače kot moškega, ker se slednji lahko pojavlja samo s priimkom. Nakazana začetnica imena (npr. M. Kocjančič je rekla …) ne reši problema nejasnosti pri prepoznavanju spola osebe nič bolj kot priimek. Glavni indikator, ki razkriva spol, je še vedno spol v glagolu, ki sledi samostalniku.

[347] S katerim se niso vsi strinjali, oz. so bili mnenja, da beseda seksizem zaradi svojega obrazila ni primerna oz. nujna pri debati o jeziku, saj so v njem videli predvsem držo, pri kateri se vse pojasnjuje skozi spol in spolno razliko (Baskar, 1995, str. 37).

diskriminatornemu naslavljanju ter ohranjanju družbene nevidnosti žensk« (Šauperl in drugi, 2018, str. 3). Med tovrstne primere spadajo: vzporedna raba ženske in moške oblike (gledalke in gledalci; gledalke/gledalci) in številne okrajšane oblike, ki so v rabi, ko primanjkuje prostora, npr. poševnica ali vezaj (zaposlen/a; zaposlen-a), poševnica in vezaj oz. oklepaj in vezaj (občani/-ke, občani(-ke), oklepaj (inženir(ka)) (Šabec, 2019, str. 293–294; Kern in Dobrovoljc, 2017). V zadnjem času se je pojavilo tudi poimenovanje 'spolno vključujoča raba jezika' (dalje SVRJ), ki je sprva delovala kot sinonim za SORJ in je bila tudi uporabljana v te namene (izmenjujoče z izrazom SORJ). Vendar se je SVRJ kmalu vzpostavilo kot področje, ki zagovarja vključevanje vseh spolov, tudi tistih, ki presegajo binarni spolni sistem ženske in moškega (torej, kot jezik, ki je vključujoč do vseh spolov). Na pobudo skupine FemA se v teh primerih, kot bomo videli, pri pisanju uporablja podčrtaj (Koletnik in Grm, 2017, str. 62).

Na podlagi pregleda literature ugotavljamo, da se je razvoj neseksistične rabe jezika v Sloveniji začel nekoliko kasneje, kot v anglosaksonskih jezikih (predstavljeno v poglavju 4.3). Slovenščina spolnemu pluralizmu dolgo ni posvečala pozornosti, saj je bila, zaradi specifičnih družbeno-političnih okoliščin, zelo previdna pri vpeljevanju sprememb v jezik. Slovenski jezik sta zato dolga leta zaznamovala purizem in konzervatizem (Urbančič 1961; Stabej 2000; Stabej 2012). V tistem času (še pred osamosvojitvijo Slovenije) so se zato tudi razprave o jeziku navezovale predvsem na težnje po uveljavljanju slovenščine v javnem življenju, ker je bila v primerjavi s takrat prevladujočim jezikom Jugoslavije, srbohrvaščino, v podrejenem položaju, kar je razvidno iz dveh posvetovanj o slovenskem jeziku, leta 1966 in 1979[348].

Ukvarjanje s spolom v slovenskem jezikoslovju se je sprva dotikalo zgolj vprašanja slovnične kategorije, tako v primeru predstrukturalističnega (npr. Bajec, Kolarič in Rupel, 1956), kot tudi strukturalističnega jezikoslovja (Toporišič, 1976), kot ugotavljata Popič in Gorjanc[349] (2018, str. 332). Ravno zato je pojav Slovenskega vojaškega slovarja iz leta 1977, ki je prvi slovar, ki je vključeval ženska poimenovanja poklicev kot pare k moškim poimenovanjem[350] (npr. strelka, topničarka, stražarka, vojakinja itd.), pomenil ogromen napredek na področju

[348] Na posvetovanju leta 1979 (ki ga je organizirala Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije) je Pogorelec (1983, str. 17) ugotavljala, da so bile potrebne posebne okoliščine, da so se lahko začele razvijati razprave o slovenskem jeziku. Razmere v družbi so morale dozoreti do mere, ki je omogočila strokovno podlago za naslavljanje vprašanj slovenskega jezika v javnosti kot pomembnega političnega in družbenega vprašanja Slovencev in Slovenk (Pogorelec, 1983, str. 17).

[349] Avtorja opisujeta razvoj spolno vključujočega jezika na Slovenskem, ki se povezuje z razvojem neseksističnega jezika.

[350] Tvorba ženskih izrazov pa ni bila enostavna na vseh primerih besed, kot smo že ugotovili. To je bil tudi izziv, s katerim so želeli odpraviti poznejše zadrege pri ustvarjanju novih izrazov.

spola in jezika. To delo jezikoslovca Toma Korošca je bilo v luči takratnega prepričanja, da slovarji odslikavajo obstoječi predmetni in pojmovni svet, nepričakovano in prepoznano kot 'prehitevanje' družbenih potreb. Ženska poimenovanja niso postala del slovarja zaradi takratne poimenovalne potrebe, saj je veljalo, da je ustrezno z moškim imenom nasloviti tudi ženske (v primerih označb z lastnim imenom), npr. doktor Zakrajškova, profesor Kovačeva (oz. doktorica Z., profesorica K.). Razlogi za vnos feminativov v vojaški slovar so bili vezani predvsem na takratna predvidevanja, da se bo v te poklice vključevalo veliko število žensk, kar se je dvajset let kasneje izkazalo za zmotno[351] (Korošec, 1998, str. 77–78). Kljub temu pa je ta slovar kazal na velik napredek v tistem času in tudi pomemben začetek razvoja neseksistične rabe jezika v Sloveniji.

Nadaljnji poskusi preseganja tradicionalnih pogledov na spol z rabo nestrukturalističnih teoretičnih in metodoloških osnov (predvsem vezanih na pragmatiko) (Mečkovska, 1980, str. 211–212), so skozi čas uspeli v jezik vpeljati novo perspektivo, ki je prispevala tudi k praktični rabi v besedilih. Na ta način so se po letu 2000 v rabi pojavili novi jezikovni opisi, npr. dajanje prednosti ženskim oblikam pri navajanju žensk (namesto 'Jana je vojak', raba ženske oblike 'Jana je vojakinja'), kot smo že omenili (Toporišič, 1976, str. 202; Toporišič, 2004, str. 266). Nekoliko drugačen pristop k rabi spola v slovničnem opisu pa so ubrali leksikografi in leksikografinje na primeru Slovarja slovenskega knjižnega jezika[352] (1970–1991), kjer so temeljili svoje delo na rabi generičnega moškega slovničnega spola. Ženska oblika je bila uporabljena samo v razlagi moških opisov z dodajanjem 'ženska oblika od' (Gorjanc, 2017, str. 59). Kljub temu pa so nekatere skupine specializiranih leksikografov in leksikografinj v svoje slovarje namerno vključile tudi ženske oblike, npr. v gledališki terminološki slovar idr. (Sušec Michieli, Humar, Podbevšek in Lokar, 2007; Popič in Gorjanc, 2018, str. 332).

Jezikovna norma se je skozi čas postopoma spreminjala (kar smo nakazali v predhodnih poglavjih), vendar pa, z izjemo vojaškega slovarja, ne moremo trditi, da je bila tudi podporna v vzpostavljanju neseksističnega jezika. Pomembno vlogo v tem razvoju so odigrale predvsem nekatere (tudi tuje) iniciative ter neformalni in formalni dogodki, razprave in

[351] Ženske so se v teh letih vključevale v vojaške poklice več kot prej, vendar ne množično.
[352] Leksikografska praksa je bila v drugi izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika (2014) spremenjena in vključuje razlage tudi za ženske izraze (Kern, 2015, str. 148), kljub temu pa je še vedno daleč od družbeno sprejemljivega opisovanja žensk, saj s tem, da ne upošteva sodobne leksikografske prakse ali diskurzivne resničnosti, utrjuje stereotipni pogled na razlike med spoloma (Gorjanc, 2017, str. 109).

dokumenti, ki so postopoma sprožili razmah področja. Na te se bomo osredotočili v nadaljevanju.

Osnova za vzpostavljanje tematike (ne)seksističnega jezika pri nas je predstavljalo Priporočilo Odbora ministrov članicam Sveta Evrope za odpravo seksizma v jeziku[353] (Council of Europe, 1990; več v poglavju 6.4.1), ki ga je Slovenija prejela leta 1990 s strani OZN (na podlagi Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije). Priporočilo je zadalo vsem državam članicam, da oblikujejo ustrezne ukrepe, ki bodo zmanjšali prisotnost jezikovne neenakosti v družbi (Kozmik in Jeram, 1995). Na tej podlagi so se oblikovale prve iniciative v smeri razprav in zapisov o seksističnem jeziku v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v Sloveniji, ki so potekale (pretežno) pod okriljem Urada za žensko politiko, v organizaciji katerega je potekala velika večina vseh takratnih dogodkov. Največja pozornost je bila posvečena predvsem področjema seksističnosti jezika poklicev in zakonodaje.

Na podlagi Priporočila je pričel leta 1994 nastajati dokument Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika[354], ki je bil pripravljen za razpravo, ki je sledila leto kasneje. Dokument je bil oblikovan na pobudo Urada za žensko politiko, k sodelovanju pa sta bila povabljena sociologinja Mirjam Milharčič Hladnik in sociolog in jezikoslovec Igor Ž. Žagar (Kozmik in Jeram, 1995). Avtorica in avtor sta v dokumentu opredelila seksistično rabo jezika kot »sistematično rabo moške (slovnične) oblike namesto in na mestu ženske, zapostavljanje, zamolčevanje oz. neomenjanje žensk v korist moških in uporabo žaljivih stereotipov ter prispodob« (Žagar in Milharčič Hladnik, 1995). Za (nekoliko bolj neposreden) izraz seksistična raba jezika sta se avtorica in avtor dokumenta odločila iz pragmatičnih razlogov. Opozorila sta na samoumevno in neopazno diskriminacijo pri seksistični rabi jezika, ki zahteva več kot le spremembe v jeziku. Bila sta mnenja, da je potrebna celovita sprememba družbeno-kulturnih vzorcev, kjer je enemu spolu priznana večja vrednost kot drugemu, en spol se tudi podreja drugemu in se na takšen način vzpostavlja razumevanje odnosov med spoloma v družbi, ki je vse prej kot vzpostavljanje enakopravnosti (Žagar in Milharčič Hladnik, 1995, str. 7–8). V besedilu sta predstavila tudi smernice za odpravljanje seksistične rabe jezika, ki so nastale na podlagi povzemanj raziskav drugih držav, ki so se do takrat že spoprijele s to tematiko (Kozmik in Jeram, 1995, str. 9). Kljub temu sta poudarila, da si s tujimi primeri seksističnosti jezika ne moremo kaj dosti pomagati, vsekakor pa jih ni

[353] Council of Europe. (1990). Recommendation R (90)4 on the elimination of sexism from language, sprejeto 21. februarja v Strasbourgu.
[354] O vsebini dokumenta bomo pisali v poglavju o smernicah (6.4.2.2), v tem poglavju pa izhodišča zgolj umeščamo v zgodovinski kontekst razvoja neseksistične rabe jezika.

ustrezno primerjati, ker je slovenščina veliko bolj zapletena, specifična in razčlenjena kot angleščina (Milharčič Hladnik, 1995, str. 20). Ker je šlo za prvo takšno delo v Sloveniji, je bil namen predvsem opozoriti na težave in nakazati na morebitne rešitve (ne pa pokrivati vseh situacij, v katerih se lahko srečamo s seksističnim jezikom) (Kozmik in Jeram, 1995, str. 9).

Leto kasneje (9. januarja 1995) se je Mestna občina Ljubljana odločila uvesti obojespolna poimenovanja v vse določbe poslovnika Mestnega sveta, za pomoč pri redakciji pa je zaprosila jezikoslovko Bredo Pogorelec. Nalogo je prejel takratni asistent Marko Stabej, ki se je je lotil, kot je sam priznal, »površno in aprioristično« (Stabej, 1997, str. 57–58). Stabej je bil eden prvih, ki je glasno zagovarjal stališče, da mora jezik za naslavljanje množinske situacije, v kateri se nahajajo osebe različnih spolov, eno od svojih oblik postaviti kot nezaznamovano – in po pravilih velja, da je ta oblika moška. Opozarjal je, da je spol kot slovnična oblika lahko problematična zgolj v primerih, ko se nanaša na rabo samostalnikov, s katerimi opisujemo človeško osebo in ne sama po sebi (npr. za opisovanje funkcije ali naziva). Poudarjal je, da pri večini samostalniških besed najdemo 'sinhrono nemotiviran spol', kjer igra spol zgolj vlogo slovnične kategorije, je neizbirna in 'ne predstavlja prednosti nikomur pred ničemer'. Poleg tega je trdno vztrajal pri tem, da se trend obojespolnih oblik ne krepi institucionalizirano, na osnovi predpisov, ampak po naravni poti (Stabej, 1995a, str. 25–27). Rezultat tovrstnega odklanjanja obojespolnih oblik se je pokazal v odsvetovanju obojespolne redakcije poslovnika Mestni hiši Ljubljana. Svojo odločitev sta Stabej in Pogorelec tudi podkrepila z nekaj primeri 'nesmiselnosti' takšne rabe (npr. izhodiščna moška oblika in s poševnico, dodano obrazilo za ženski spol). Predsednik Mestnega sveta je utemeljitev upošteval in vprašanje dvojne redakcije se ni več pojavilo (Stabej, 1997, str. 58).

Zaradi posebnih političnih okoliščin, v katerih se je znašla Ljubljanska mestna oblast v tistem času, je bila pod drobnogledom medijev, kar je vplivalo tudi na to, da je bil poskus redakcije pravilnika tarča medijskega dogajanja. Prvi je na dogajanje svoj komentar v Delu podal novinar dnevne redakcije Dejan Vodovnik (1995), pri katerem je šlo predvsem za banaliziranje celotne situacije (prvotno iniciative Mestnega sveta in nato odziva Brede Pogorelec in Marka Stabeja). Naslednji se je odzval Marko Crnkovič, kolumnist Sobotne priloge (v rubriki Principi, Delo, Sobotna priloga, 28.1.1995, str. 38), ki je v svojem prispevku neposredno nasprotoval strokovni utemeljitvi dela slavista in slavistke (Stabej, 1997, str. 59). Pobudo Mestnega sveta je označil za »enega prvih znamenj politične korektnosti v slovenskem javnem prostoru« in označil odločitev avtorice in avtorja na redakcijo kot 'primitivno' ter zato skladno in podporno patriarhalni moški nadvladi, ki določa

moški spol kot nezaznamovan in primeren za naslavljanje obeh spolov. Sam je bil mnenja, da takšnih dejanj ni potrebno podpirati, ampak jim nasprotovati in spremeniti slovenščino v jezik, ki bo lahko odražala bolj sodobne poglede na odnose med spoloma. Stabej (1995b) se je odzval na prispevek Crnkoviča z besedilom *Kdaj bodo lastovci ponosno in svobodno letali ob lastovkah*[355] (v Delu, književni listi, 2.2.1995, str. 9, original naslov: Lastovci in lastovke), katerega namen je bil, z dosledno rabo obojespolnega izražanja, prikazati (oz. dokazati) absurdnost končnega besedila, ni pa vključeval večje refleksije o ozadju problematike (Stabej, 1997, str. 60).

Aprila leta 1995 je bila izpeljana prva javna razprava Neseksistična raba jezika (v organizaciji Urada za žensko politiko), na kateri so bila predstavljena Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika. To je bila tudi prva javna razprava v seriji razprav Slovenija pred Pekingom, katere namen je bil oblikovati izhodišča za Četrto svetovno konferenco v Pekingu (september 1995) (Stabej, 1997, str. 62). Sodelovanje v razpravah na to temo je bilo, podobno kot v primeru drugih debat po svetu, vezano pretežno na jezikoslovno stroko, katero Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december[356]) v Sloveniji vidi kot razcepljeno na dva pola. Po eni strani del jezikoslovk in jezikoslovcev zagovarja strukturalni model, kar predstavlja 'udobno' pozicijo, ki zagovarja to, kar je znano v jeziku (in zato nespremenljivo), poudarja avtor, vendar zaradi tega zaostaja v razmišljanju za zahodno humanistiko; na drugi pa so zagovornice in zagovorniki poststrukturalnega pristopa k jezikoslovju, ki upoštevajo tudi delovanje drugih družbenih dimenzij. V tej skupini se nahajajo predvsem sociolingvistke, sociolingvisti, pogosto sociologinje in sociologi (tudi filozofi in filozofinje ter antropologi in antropologinje itd.), pa tudi del jezikoslovk in jezikoslovcev, ki prepoznavajo škodljivost nereflektirane rabe togih slovničnih pravil.

Prizadevanja za odpravo seksistične rabe jezika so nekateri videli kot dolžnost Slovenije, enakopravne članice Sveta Evrope (ki je izdalo priporočilo o ureditvi tega področja) v kontekstu spoštovanja človekovih pravic in svoboščin (Žagar in Milharčič Hladnik, 1995), drugi pa kot nepotrebno razpravo[357]. Glavna nesoglasja pa so se pojavljala zaradi opredeljevanja moške generične oblike kot seksistične in (posledično) zaradi predloga o

[355] Ta naslov je prispevku dodelilo uredništvo.
[356] Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.
[357] Bojan Baskar (1995, str. 36) je v razpravi Neseksistična raba jezika (1995) kritiziral zahtevo Priporočil Odbora ministrov/ministric članicam Sveta Evrope za odpravo seksistične rabe jezika, da se besedo človek, ki se lahko uporablja tudi kot generičen izraz, nadomesti z nevtralno besedo ali frazo, ki ne bo vsebovala spolne konotacije, npr. oseba ali človeško bitje. To je označil za 'fanatizem' in (sarkastično) predlagal vpeljavo besede 'človekinja'.

vpeljavi neseksističnih obojespolnih oblik, kar je sprožilo nasprotovanja nekaterih (predvsem) jezikoslovcev. Stabej (1995a, str. 51) je zagovarjal tezo, da seksizem ne izhaja iz slovničnih sredstev, ampak se ustvarja na ravni jezikovne rabe (če bi bila raba seksistična, bi se kazala v seksističnih rezultatih, za kar pa je bil mnenja, da se ne dogaja[358]). Podrejenost žensk v jeziku naj ne bi bila vidna v površinskih slovničnih sredstvih (kot je moška generična oblika), ampak v kombinaciji jezikovnih in nejezikovnih dejstev in v sporazumevalnih navadah (Stabej, 1995a, str. 25). S tem se je strinjal tudi Igor Ž. Žagar, ki je potrdil, da »jezik sam po sebi ni seksističen /…/ je pa lahko seksistična raba oziroma način, na katerega ga rabimo« (Žagar, 1995, str. 50). K mnenju, da seksistična raba slovenskega jezika torej nujno narekuje na ločevanje med jezikovno rabo (*la parole*) in jezikovno strukturo (*la langue*), se je pridruževal tudi jezikoslovec Tomo Korošec. Verjel je, da je v slednji težko kaj spremeniti, saj je sistem pregloboko zapisan v naši zavesti, zato je svoje napore v spreminjanje najbolje usmeriti na raven izrazoslovja (Korošec, 1995, str. 28). Tončka Godina je kot slavistka svetovala, da moramo biti v svojem komuniciranju racionalni in jasni, nasprotno lahko namreč privede do tega, da postanejo poslušalci in poslušalke ter bralke in bralci nestrpni. »Zato ponavljanje besed, v našem primeru samo zato, ker smo ljudje pač dveh spolov, jezikovno enostavno ni vedno produktivno«. Bila je prepričana, da obremenjenost besedila z istimi besedami v dveh oblikah naredi vsebino slabše razumljivo, nezanimivo, nelogično in včasih žaljivo, ko namerno poudarjamo oba spola (Godina, 1995, str. 22). Kljub temu pa je obstajalo zavedanje, da lahko raba moškega generičnega spola pri poimenovanjih ene osebe (moškega ali ženske) sproža dvoumnosti. Korošec (1995, str. 29) je opozarjal, da je ta raba v veliki meri odvisna od pragmatičnih okoliščin, v katerih mora biti vsem vpletenim (tvorcem/tvorkam in sprejemnikom/sprejemnicam sporočila) popolnoma jasno, da gre za generično obliko in samo predvidevanje, da obstajajo pravila o nezaznamovanosti moškega spola, ne zadostuje[359].

Strokovna razprava, katere prvotni namen je bil prejeti pripombe, dopolnitve in predloge na Temeljna izhodišča, je pokazala, da navkljub različnim mnenjem in polemični razpravi,

[358] Čeprav je verjel, da je ta vrsta nezaznamovanosti v slovenskem jeziku dejstvo, je tudi »ne popolnoma nespremenljivo dejstvo«. Poudaril je predvsem, da je odvisno, za katero vrsto besedil gre in za katere vrste poimenovanj (dvojnost je smiselno uveljavljati v formalno pravnih in uradnih besedilih pri naslavljanjih – kar pa naj vseeno ne bi imelo vpliva na bolj enakopraven položaj žensk v družbi) (Stabej, 1997, str. 63).

[359] Korošec (1995) tu omenja primer, ki se je zgodil na Radiu Slovenija, ko je voditeljica pozvala poslušalce, da sporočijo 'kdo je najboljši in kdo najslabši pevec', pri čemer se je pri besedi pevec nanašala na njegovo nevtralno in generično obliko (kar pomeni, da je ciljala tako na predloge pevcev kot pevk). Vendar pa je to povzročilo ravno to, kar se mnogokrat opozarja, da je problem moške generične oblike – dojemana je bila kot izključno moška. Voditeljici so se javljali predlogi izključno moških pevcev, pri čemer se je morala, za pridobitev drugačnega rezultata, popraviti in dodatno pojasniti, da je s tem mislila tudi na ženske (Umek, 2008, str. 28).

obstaja med udeleženci osnovni konsenz, ki pravi, da je treba reševati problem seksistične rabe jezika 'tam, kjer je to potrebno in smiselno'. Kot ta področja so bila identificirani javna govorica, javnopravni dokumenti in jezik zakonov (Kozmik in Jeram, 1995). Za urejanje slednjih so se pojavljali raznoliki predlogi. Od tega, da se raje kot uvajanje sprememb v jeziku postavi v delovanje normo, ki bo avtoritativno določala, da je treba vse normativne akte brati in razumeti neseksistično (ne glede na to kakšna jezikovna oblika je v rabi) (Kadunč, 1995, str. 35), do tega, da bi se morala vsa uradovalna moška generika nujno spremeniti v rabo moške in ženske oblike hkrati (Bahovec, 1995, str. 31; Godina, 1995, str. 22). Večina – tudi nekateri najbolj zagrizeni nasprotniki in nasprotnice jezikovnih sprememb – je bila mnenja, da je ravno v upravnih in pravnih dokumentih lahko uvesti popolnoma enakovredno rabo jezika, ki bo naslavljala oba spola. »Ne nazadnje tvorijo osebe ženskega spola precejšen del volilnega telesa in kaj je bolj lagodno kot prikazati razumevanje do njih na simbolno-imaginarni ravni«, je bil mnenja Kadunč (1995, str. 34–35). Lev Kreft (1995, str. 47) je opozarjal, da se v razpravah o odpravi seksistične rabe jezika pogosto zanemarjajo razlike med jezikom prava in jezikom javne govorice. Avtor je bil mnenja, da je jezik prava jezik mednarodnih dokumentov in jezik, v katerem se izraža država v obliki zakonov. Ta definicijski jezik mora biti jasen in razločen. V takšnem jeziku je uvajanje obojespolnih oblik sestavni del jezikovne politike. Avtor je zato zavračal ugovore, ki so se sklicevali na neprimernost ali neracionalnost uvedbe obojespolnih poimenovanj na to področje. To je preslikal tudi na področje trga delovne sile. Na ta način se v jeziku uresničuje pravica do enakih možnosti pri zasedanju določenih funkcij in položajev. Drugo vprašanje, vprašanje seksističnosti jezika predvsem javne govorice, pa ni vezano na dekrete in zakone, ampak je stvar kulture, kamor spadajo naslavljanja in žaljivi stereotipi (Kreft, 1995, str. 47). Tam je sprememba bolj kompleksna, je ugotavljala Godina (1995, str. 22).

Na podlagi razprave je nastal tudi zbornik Neseksistična raba jezika (Kozmik in Jeram, 1995), ki je zajemal prepis glavnih argumentov z razprave, Temeljna izhodišča avtorice Milharčič Hladnik in avtorja Žagarja, tudi priporočilo Evropskega sveta za uveljavljanje neseksistične rabe jezika in raziskavo o razpisih in objavah delovnih mest v sredstvih javnega obveščanja. Vera Kozmik, kot takratna direktorica Urada za žensko politiko, je v uvodu zapisala, da se zaveda, da se nekatere evropske države že dalj časa ukvarjajo s problemom seksistične rabe jezika, opravljajo na to temo obsežne študije in oblikujejo priročnike za njeno odpravo. Zbornik naj bi za Slovenijo igral enako vlogo, tj. postal sprožilec strokovnih razprav in raziskav na področju seksistične rabe jezika (Kozmik in Jeram, 1995).

Po javni razpravi istega leta je direktorica Urada za žensko politiko sprožila pobudo za oblikovanje strokovne skupine za naslavljanje jezikovne enakopravnosti moških in žensk in k sodelovanju povabila Stabeja. Delovna skupina se je sestala samo enkrat, temi pogovora sta obravnavali obojespolno redakcijo standardne klasifikacije poklicev in obojespolne redakcije šolske zakonodaje (Stabej, 1997, str. 64).

Na podlagi nekaterih premislekov o temi pravičnosti ter enakopravnosti v jeziku, je Stabej, na pobudo direktorice Urada za žensko politiko, sprejel nalogo obojespolne redakcije šolske zakonodaje[360] (Stabej, 1997, str. 65). Redakcijo so oblikovali na nekaj osnovnih načelih, ki so bila deloma prevzeta iz Temeljnih izhodišč, večinoma pa je temeljila na konkretnem delu z besedili. Kljub nekaterim uspešnim jezikovnim prilagoditvam[361] so naleteli tudi na mnoge težave pri razreševanju obojespolnih oblik v besedilu. Redakcija je bila oktobra 1995 dokončana za šest zakonov, predlogi zakona pa so bili oddani v tretjo obravnavo v Državni zbor RS (kjer je bil predmet obravnave dokument v enospolni obliki, dokument z dvospolno obliko pa samo dodan k obrazložitvi predloga zakona) (Stabej, 1997, str. 66). Obojespolna redakcija v Državnem zboru ni bila neposredno sprejeta, saj je zahtevala oceno Delovne skupine za jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko pri Odboru za šolstvo in šport. Skupina (nestrankarska, strokovna[362]) je na seji konec oktobra 1995 odločila, da redakcija ni najbolj ustrezna in da je potrebna ponovna preučitev problematike, ki bi lahko dala primerne rezultate (tudi za druge primere zakonodaje). Delovna skupina ni imela jezikovnih zadržkov proti zakonodajnim redakcijam, vseeno pa naj bi tovrstne redakcije posegale v uveljavljeni pravni jezik in nosile za seboj težnje, ki presegajo samo jezikovne in pravne spremembe. Konkretni predlog redakcije je bil zavrnjen, Državni zbor pa je tako sprejel zakonodajo v prvotni, enospolni obliki (Stabej, 1997, str. 67).

Sledili sta dve leti zatišja, v tem času se seksističnosti jezika ni posvečalo večje pozornosti, predvsem zaradi vmesnih parlamentarnih volitev ter političnega nemira ob pridruževanju Evropi in Natu (Stabej, 1997, str. 68). Z 22. majem 1997 je Urad za žensko politiko uspel

[360] Sklep o redakciji je bil sicer sprejet v Državnem zboru, za izvedbo pa bi moralo poskrbeti Ministrstvo za šolstvo in šport, ki je to nalogo zaupalo Uradu za žensko politiko.
[361] Npr. ohranitev nezaznamovanosti moškega spola pri ujemanju zloženega osebka s povedkom in prilastka z zloženim jedrom, občasno so ga nadomeščali z ujemanjem po bližini; pretvorba neujemalnih samostalniških prilastkov v pridevniške ujemalne – dijaška skupnost namesto skupnost dijakov.
[362] Skupino je vodila dr. Breda Pogorelec, sodelovali pa so tudi Marko Stabej, minister za šolstvo in šport Slavko Gaber, direktorica Urada za žensko politiko Vera Kozmik, pravnika Urada za zakonodajo in soavtorica redakcije Ksenija Mihovar Globokar ter direktorica Urada za šolstvo dr. Ljubica Marjanovič Umek.

doseči vpeljavo obojespolnih poimenovanj v Standardno klasifikacijo poklicev (1997)[363], ki je bila opravljena skoraj dosledno v obeh spolih. Pri nastanku Standardne klasifikacije poklicev so sodelovali jezikoslovke in jezikoslovci, uslužbenke in uslužbenci na Zavodu RS za statistiko in Uradu za žensko politiko. Kot pravi Stabej (1997), je bila to »najpomembnejša in najbolj smiselna akcija«, ki je bila zaradi svoje narave (ni bila besedilo, ampak seznam) lažja za urejanje, saj se ni bilo treba ukvarjati s sintagmatskimi, kohezivnimi in koherenčnimi problemi. Kljub temu pa mnogi poklici sprva niso imeli vzpostavljene ženske oblike za poimenovanja, zato jih je bilo treba najprej ustvariti (oz. izpeljati iz moške oblike) in nato 'uzakoniti'. Standardna klasifikacija je bila izrednega pomena za uveljavljanje neseksistične rabe jezika v Sloveniji, hkrati pa je nosila veliko praktično vrednost, saj je predstavljala pravno osnovo za tvorjenje razpisov za delovna mesta in tvorkam oz. tvorcem besedil (vsaj teoretično) zmanjševala negotovosti ob rabi ženskih izrazov (Stabej, 1997, str. 68).

V istem letu so se na temo spola in jezika odzvali tudi jezikoslovke in jezikoslovci v sklopu 33. seminarja slovenskega jezika in kulture na temo Ženska v slovenskem jeziku, literaturi in knjigi, ki je potekal med 30. 6. in 19. 7. 1997 v Ljubljani. Na podlagi seminarja je bil izdan zbornik prispevkov sodelujočih avtorjev in avtoric (urednica Aleksandra Derganc). Seminar je izpostavljal pomembno jezikoslovno izhodišče, ki izhaja iz prepričanja, da je jezik zgolj odsev družbe, zato moramo najprej spremeniti družbeno resničnost, da bi lahko dosegli jezikovne spremembe (Vidovič Muha, 1997). Kot ugotavljata Popič in Gorjanc (2018, str. 333) je bilo to v popolnem nasprotju z idejo razprave iz leta 1995, ki je poudarjala pomembnost sprememb jezika in diskurza za doseg družbenih sprememb (Bahovec, 1995, str. 31).

Po nekajletnem zatišju smo dobili leta 2002 v Poslovniku državnega zbora (PoDZ-1, 2002)[364] predpisano rabo obojespolnih slovničnih oblik, ki v 115. členu[365] določa smiselno umestitev ženskega in moškega spola v prvih členih zakona, ki določajo temeljne subjekte predloga

[363] Uredba o uvedbi in uporabi standardne klasifikacije poklicev. (1997). *Uradni list Republike Slovenije št. 28/1997*.
[364] Poslovnik državnega zbora – PoDZ-1. (2002). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 15. julija.
[365] »V besedilu členov se morata smiselno uporabiti ženski in moški spol v tistih prvih členih oziroma poglavjih predloga zakona, ki določajo temeljne subjekte predloga zakona, z navedbo, da se v nadaljnjem besedilu uporabi naslavljanje v moškem spolu« (PoDZ-1, 2002, 115. člen).

zakona, z opombo, da se bo v nadaljnjem besedilu uporabljalo naslavljanje v moški obliki (»Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti«, b. d.)[366].

Leto kasneje je bilo obujeno tudi medijsko zatišje z objavo članka Stabeja (2003) *Ene in drugi* v Sobotni prilogi Dela. Avtor je v prispevku analiziral takratno stanje v rabi seksističnega jezika v Sloveniji in ugotavljal, da se kljub številnim pobudam po rabi obojespolnih poimenovanj ta ne uporabljajo v zakonskih ali drugih normativnih pravnih besedilih, saj naj bi bila še vedno preveč kompleksna. Opažal je tudi, da je raba obojespolne oblike pri razpisih za delovna mesta zelo redka, medtem ko je večji napredek možno videti pri rabi ženskih poimenovanj v izobrazbenih in poklicnih nazivih. Poimenovanja, ki omenjajo oba spola, so pogostejša tudi v javnih nagovorih (med drugim tudi kot osnovni bonton v parlamentu), med javnimi osebnostmi, v vseh ostalih oblikah govora in besedil še vedno prevladujejo moška poimenovanja (Umek, 2008, str. 62–63).

V letu 2004 so bile objavljene prve Nomotehnične smernice (2004)[367], ki jih je izdala Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo (dopolnjeni izdaji sta sledili leta 2008 in 2018[368])[369]. V smernicah so navedene podlage za izdelavo pravnih predpisov s primeri obojespolne uporabe jezika, ki temeljijo na razlagi, da ima moška slovnična oblika (kot generična) pomembno vlogo v pravnih besedilih[370] in se ne sklicuje samo na moške, ampak služi zgolj za oznako oseb, katerih spol ni znan ali za posamezno določbo ni pomemben (podobno 'generično' vlogo naj bi igrali tudi nekateri izrazi, ki se pojavljajo v ženski obliki, saj ni možno tvoriti moške oblike npr. za besedo stranka, vendar pa splošnega poimenovanja ni mogoče zares primerjati z generično rabo moških samostalnikov za naslavljanje skupin, ki jih sestavljajo tudi ženske). Nomotehnične smernice so (poleg Poslovnika državnega zbora)

---

[366] V novi različici Poslovnika državnega zbora iz leta 2007 ostaja predpis enak, se pa malenkostno spremeni v najnovejši različici iz leta 2013, ko je osnovni določitvi dodano, da ta ne velja »kadar se predlagajo spremembe ali dopolnitve zakona, s katerimi se ne določa novih temeljnih subjektov zakona« (PoDZ, 2002, 115. člen; PoDZ-1B, 2007; PoDZ-1D, 2013).

[367] Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo. (2004). *Nomotehnične smernice*: *podlage za izdelavo pravnih predpisov*.

[368] Z letom 2018 je bila sprejeta že tretja, spremenjena in dopolnjena izdaja Nomotehničnih smernic (v rabi od 1. 1. 2019), ki naj bi sledila dosedanjemu razvoju prakse, vendar pa na področje rabe ženskega in moškega spola v predpisih ni veliko posegala. Poglavje o rabi »Ženskega in moškega spola za označevanje oseb (subjektov) v predpisih« je razširjeno za nekaj odstavkov, moška 'generičnost' se nadomesti z dikcijo 'posplošena uporaba moškega spola' (Dobrovoljc in Stabej, 2019, str. 375–376).

[369] Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo. (2008). Nomotehnične smernice. 2., spremenjena in dopolnjena izdaja; Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo. (2018). Nomotehnične smernice. 3., spremenjena in dopolnjena izdaja.

[370] Gre za pravilo za rabo moške oblike za »oznako oseb, katerih spol ni (vnaprej) znan in je za sam pomen določbe razlikovanje sicer nepomembno (generična uporaba moškega spola s posplošenim pomenom)« (Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo, 2008, str. 74).

edina pravnomočna usmeritev za oblikovanje normativnih dokumentov, ki ureja obojespolno rabo jezika in hkrati razpravlja o težavah v rabi spola[371], iz vidika celovitega urejanja področja seksističnosti jezika pa ostajajo še vedno v veliki meri nezadostne. V letih 2010, 2014 in 2018 so nastale tudi druge smernice za spolno občutljivo rabo jezika, ki jih bomo podrobneje predstavili v poglavju 6.4.2.2.

K dejavnostim, ki so predstavljala osnovo za razvoj neseksističnega jezika, štejemo tudi festival Rdeče zore za opozarjanje na prikrite in odkrite seksistične izjave (Bodeča neža), ki se odvija že od leta 2013 (Robnik, 2016, str. 88). Leta 2015 je v sklopu Odbora za enakost SVIZ Slovenije potekalo tudi omizje o spolno občutljivi rabi jezika, na kateri je sodelovala antropologinja Renata Šribar, takratna članica Komisije za ženske v znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport (»Sviz«, b. d.).

Aktivno dogajanje v obliki razprav in posvetov na področju (ne)seksističnosti jezika se je, z izjemo posrednih poseganj na področje (omenjene smernice in določila, ki so se vnašala v Poslovnik državnega zbora in Nomotehnične smernice), okoli leta 2000 umirilo in tema se dolgo časa ni omenjala v javnosti v takšni obliki, kot smo jo videli v sredini devetdesetih let prejšnjega stoletja. To se je spremenilo z letom 2018, ko je bila tematika znova postavljena v ospredje javnega in medijskega diskurza v Sloveniji.

Leto pred tem je izšel Priročnik za medijsko poročanje o transspolnosti[372] (Koletnik in Grm, 2017), ki je opredelil ustrezne načine komuniciranja o transspolnih osebah z uvedbo podčrtaja (primer: Protestnice_ki so vztrajale_i), kot alternativno jezikovno prakso, ki omogoča nebinarnim transspolnim osebam prostor za razvijanje identitet (Vičar in Kern, 2017, str. 232; Kern in Vičar, 2019, str. 413). Raba podčrtaja je postala del naslavljanja v spolno vključujočem jeziku v slovenščini oz. pri prevajanju spolno nevtralnega jezika iz tujih jezikov (kot primer je naveden edninski *they*, ki ima nevtralno vlogo v angleškem jeziku) (Koletnik in Grm, 2017, str. 22–23).

[371] V zavedanju problematičnosti rabe samo moške oblike še zapišejo: »raba in kopičenje (večinoma) samo moških oznak spola oseb (subjektov) v predpisih lahko zbuja vtis, kot da so ženske pri normiranju in izražanju v predpisih spregledane, kar je – ne samo pri nas – vodilo do večje uporabe označevanja oseb v obeh spolih v pravnih predpisih« (Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo, 2008, str. 75).

[372] V priročniku je poševnica predstavljena kot neprimerna za rabo naslavljanja vseh spolov, saj predstavlja le dva spola in s tem utrjuje binarizem.

Leta 2018 se je pojavila debata o rabi podčrtaja na Slovlitu[373], ki je naletela na negativne odzive s strani slovenistike. Primer tega je prispevek, ki je nastal kot odziv na debato na forumu, z naslovom *Transspolnost v slovenščini: Bomo nekoč pisali »povabili_e so ga_jo k sodelovanju«?* na Portalu PLUS. V njem so, na več primerih in primerjavah s tujimi jeziki, zavrnjeni argumenti za uvajanje podčrtaja v slovenski knjižni jezik (Ferrari Stojanović in Štumberger, 2019), saj naj bi bil ta nedorečen in zapleten, hkrati pa naj bi odvračal od branja in pisanja (Štumberger, 2018b). Kljub temu pa raziskave kažejo, da se je krog ljudi, ki uporabljajo podčrtaj, v zadnjih letih zelo razširil izven polja LGBTQ+ skupnosti. Popič in Gorjanc (2018, str. 346) sta na podlagi (posebej ustvarjenih korpusov za namene študije rabe podčrtaja v slovenskem jeziku[374]) korpusne analize besed ugotovila, da se je v letu 2018 število besed s podčrtajem v analiziranem šestmesečnem obdobju znatno povečalo, predvsem na račun dosledne rabe podčrtaja.

Pomemben del dogajanj v povezavi s temo spola in jezika se je pričel odvijati po 25. aprilu 2018, ko je Senat Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani sprejel sklep št. 41 (»Sklep 41 o občutljivi rabi jezika v pravnih aktih Filozofske fakultete«, 2018), v katerem gre za določilo o spolno občutljivi rabi jezika v pravnih aktih Filozofske fakultete (dalje FF). Povod za predlog določila je bila praksa zapisovanja opombe pod črto, ki narekuje, da se določen zapis nanaša na oba spola. Ta je postala moteča, saj so jo določene osebe videle kot znak za njihovo prikrajšanost in oviro do doseganja enakih možnosti v delovanju. V sklepu je bilo zato navedeno, da se v vse pravne akte v uvodni člen zapiše: »V pravilniku uporabljen ženski slovnični spol (študentka, učiteljica itn.) se nanaša na kateri koli spol« ali »V pravilniku uporabljen moški slovnični spol (študent, učitelj itn.) se nanaša na kateri koli spol«. Predlagana sprememba naj bi veljala za obstoječe in nove pravne akte, uvajala pa naj bi se postopoma. V prvih treh letih je bil izbran ženski slovnični spol, saj so bili vsi pravni akti do sedaj zapisani v moškem slovničnem spolu. Po vzpostavljenem ravnotežju pa naj bi se predlagani različici izbirali izmenično. Omenjeni sklep je na Fakulteti za socialno delo v rabi že nekaj let, pobudo o primerljivi praksi pa so kmalu za iniciativo FF podprli tudi na Senatu Fakultete za družbene vede.

[373] Slovlit je forum, ki omogoča diskusijo med zainteresiranimi posamezniki in posameznicami iz najširše jezikoslovne stroke, kot tudi literarne zgodovinarje in zgodovinarke, oz. sloveniste na splošno (*Wikipedia*, b. d.)
[374] Več o metodologiji v prispevku avtorjev Damjana Popiča in Vojka Gorjanca (2018).

Odzivov na odločitev FF je bilo ogromno[375]. Dekan FF Roman Kuhar je komentiral, da je »Ta sklep Senata /…/ v skoraj stoletni zgodovini Filozofske fakultete med vsemi sklepi doživel največji odmev v javnosti« (Kuhar, 2019). Odzivi so se pojavljali tudi na diskusijskem forumu Slovlit[376]. Čeprav so bili nekateri odzivi nevtralni, pa je prevladovala predvsem negativna reakcija na vpeljani ukrep. Da gre za 'radikalen', 'nasilen' in 'avtoritaren' jezikovni ukrep, za 'nasilje nad jezikom' in 'zapovedovanje jezikovne rabe' so bili samo nekateri od negativnih odzivov (pretežno) jezikoslovk in jezikoslovcev, pa tudi s strani (predvsem desnih) medijev in širše javnosti (za pregled glej Mikić in Kalin Golob, 2019). Mnogi mediji[377] so nov pravilnik internih pravnih aktov FF interpretirali kot 'prepoved moškega spola', posledice tovrstne 'feministične ideologije, ki zastruplja univerzo' pa naj bi vodile v 'anarhijo' in 'kaos'[378]. Tudi nekatere jezikoslovke in jezikoslovci so aktivno sodelovali v takšnih in drugačnih medijskih objavah in javno razširjali, da gre v ukrepu za širjenje teorije o enakosti spolov v jezikovne metode, 'ki spominjajo na policijske', da 'pravičnosti spolov ne more biti, če jo želimo doseči z manipulacijami sistema slovničnih spolov'[379]; da bodo na 'filofaksu' kmalu vsi ženskega spola' (Štumberger, 2018a, 2018b); da gre za 'enega najbolj avtoritarnih jezikovnih ukrepov v zadnjih desetletjih', da bodo vsi naslavljani kot 'študentke in profesorice'[380] (Ahačič, 2018) in da gre pri vsem tem le za 'brezglavo eksperimentiranje' (Kreč, 2018).

Komentarji so bili sovražni, utemeljevali pa so se na banaliziranju in zastraševanju. Tako je bilo FF med drugim očitano tudi, da posega v jedro slovenske slovnice, saj naj bi promovirala izjave kot »Janez Novak diplomirala na Oddelku za azijske študije« oz. »Maja in Janez sta študirali« (Kuhar, 2018), vendar pa, kot pravijo na FF »interni pravilniki fakultete praviloma ne omenjajo specifičnih oseb, pač pa se nanašajo na vse – bodisi študentke in študente,

[375] Ogled seznama medijskih odzivov je dostopen na naslovu Wikiverze: izražanje spolne nebinarnosti (3. del: Sklep Senata Filozofske fakultete) (Ferrari Stojanović in Štumberger, 2019).
[376] Primeri nekaterih naslovov razprav na forumu: Ideološke bombončice in jezikovni inženiring, Podčrtaj namesto poševnice, Slovnična spolna enakopravnost, O spolno nezaznamovani rabi jezika, O nevtralnosti moškega spola, Mnenjski prispevek za slovlit o izražanju nebinarnosti spola, Replika na temo o izražanju spolne nebinarnosti, Izražanje spolne nebinarnosti, Spolna občutljivost, Podčrtana transspolnost, Še o jeziku in spolu, Še o nevtralnosti moškega spola v slovnici, Jezik in družbena neenakost, itd. (Ferrari Stojanović in Štumberger, 2019).
[377] Primeri medijev, ki so poročali na ta način so Nova24, Domovina, Radio Ognjišče, Demokracija, Družina.
[378] »Kaj na to pravi psihoanalitik Roman Vodeb? »Gre za jasno zlorabo učnih programov za potrebe homoseksualnega lobija«, je prepričan. Pravi, da so take prakse prisotne tudi na Fakulteti za socialno delo, ne le na Filozofski fakulteti, kjer je po njegovem leglo feminističnih idej, ki dišijo po avtoritarnosti« (Dominko, 2018).
[379] Prispevek z naslovom »Esej o spoljenju: Taki posegi v jezik so značilni za avtoritarne režime, ne pa za demokracije.« (Uredništvo, Portalplus, 2019)
[380] V povezavi s tem so navedeni številni primeri naslavljanja dekana Filozofske fakultete, Romana Kuharja, kot »dekanja Roman Kuhar« (Dominko, 2018); »Romana Kuharica« (Kuharica, 2018), itd.

profesorje in profesorice bodisi strokovne sodelavke in sodelavce, zaposlene in tako naprej« (Kuhar, 2018). Nekateri so se spraševali kaj sledi tej »norosti« in če nas »kmalu čaka ugotovitev, da smo diskriminatorni tudi do drugih samostalnikov in moramo zato vsem samostalnikom moškega spola v imenu enakosti poiskati žensko različico« (npr. »kozarec –> kozarčnica??!?«) (Kreč, 2018).

Bolj splošni komentarji jezikoslovk in jezikoslovcev so obravnavali dejstvo, da je bilo pri prevzemanju ukrepa premalo upoštevanja 'skladenjskih in oblikoslovnih značilnosti' slovenskega jezika in da bi morala FF, ki izobražuje jezikoslovke in jezikoslovke, biti bolj previdna pri tem, saj ima 'velik jezikovnopolitični vpliv' (Ahačič, 2018). Ženski spol, ki je bil določen za generičnega, naj bi tako deloval kot izključevalen, prav tako naj bi bil izključevalen tudi sklep FF (Štumberger, 2018a), saj ni omogočil predhodne javne razprave o temi in si v debato ni prizadeval vključevati jezikoslovne stroke. Veliko komentarjev je bilo podanih tudi v povezavi s podčrtajem in transspolnostjo (Štumberger, 2018a).

Nekateri odzivi, ki so se pojavljali v medijih, so bili strokovni, večina pa je temeljila na nepreverjenih in zato napačno branih in predstavljanih informacijah. Te razprave so se prenesle tudi v javnost in javno debato, kjer je bilo možno zaznati celotno situacijo, kot 'en velik nesporazum', ki je nastal zaradi neustreznega komuniciranja med različnimi disciplinami, predvsem med sociološko oz. filozofsko in slovenistično (Sokler, 2018).

Na drugi strani so v bran temu sklepu stopili predvsem sociologi in sociologinje, pa tudi nekatere jezikoslovke in jezikoslovci. V odgovor na prispevek Kozme Ahačiča (2018) z naslovom *Janez Novak, študentka slovenščine* je dekan FF, Roman Kuhar, v odzivu *Marija Novak, študent slovenščine* pojasnil, da večina navedenih sklepanj avtorja Ahačiča o novem pravilniku ni resnična in da je iniciativa nastala z namenom, da bi se vsi v družbi čutili nagovorjene (Kuhar, 2018). Sklep so pozdravili tudi Violeta Neubauer, predsednica Ženskega lobija Slovenije, ki je bila mnenja, da »Rešitev resda ni celovita in ne naslavlja vsega, kar enakost spolov v jeziku je, a pomeni – ob v zadnjih letih pogosti rabi obojespolnega zapisa s podvezajem in drugih načinih oziroma tehnikah besedilne uporabe poimenovanj obeh spolov – še eno drobno zmago v boju za odpravo spolne diskriminacije v jeziku« (Neubauer, 2018); k temu pa se pridružuje tudi Stabej (tudi kot eden od senatorjev, ki so sprejeli sklep), ki je v Mladini v intervjuju pojasnil, da gre pri pravilniku za poseganje le v »določeno obliko prakse slovenskega jezika.« In pojasnil, da »Pričakovanje, da mora jezik »počakati«, da se zgodijo spremembe na drugih področjih, je utvara. Nič se ne zgodi samo po sebi. Vse človekove

pravice, tudi pravice žensk, so bile izbojevane. Boj še traja« (Horvat, 2018). Podobnih odgovorov je bilo še veliko, vendar v primerjavi z argumenti nasprotnikov in nasprotnic, veliko manj.

Lengar Verovnik in Kalin Golob (2019, str. 392) pojasnjujeta, da raba ženskega slovničnega spola kot generičnega v primeru FF, kot tudi raba podčrtaja (kot oznake za spolno nebinarnost) nista posega v jezik kot sistem, ampak družbeni dogovor, katerega namen je pripomoči k uveljavljanju spolno občutljive rabe jezika. Avtorici zato pravita, da gre pri rabi obeh jezikovnih prilagoditvah za »poskus soustvarjanja družbe, v kateri živimo, prek simbolnega pomena, ki ga prinašata v sporazumevanje« (Lengar Verovnik in Kalin Golob, 2019, str. 392). Silovit odziv množice je pripeljal do spoznanja, da moški generični spol ni nevtralen in objektiven – in s tem upravičen do nanašanja na oba spola, saj se ga ne da enostavno nadomestiti z obratno prakso tj. univerzalno rabo ženskega spola v imenu obeh spolov (Jogan, 2018). Če bi namreč veljala logika moške generičnosti, potem tudi preobrat v žensko generičnost ne bi smel biti nerazumljiv oz. nič bolj nerazumljiv za moške, kot je sedanja praksa za ženske (Lengar Verovnik in Kalin Golob, 2019, str. 386).

Čeprav je sklep vpeljal žensko slovnično obliko kot generično, pa se njeni podporniki in podpornice strinjajo, da to ni edina možna rešitev, vendar je rešitev, ki je za primere pravnih besedil veliko bolj enostavna kot njene različice (npr. obojespolne oblike, poštevnice, podčrtaji) (Lengar Verovnik in Kalin Golob, 2019, str. 387). Strinjajo se tudi, da čeprav je šlo za simbolno gesto, ki sama po sebi ne bo odstranila diskriminacije v družbi, pa je pomemben korak v pravo smer, pri čemer je, sodeč po vseh burnih odzivih in zavračanjih, do cilja še daleč. »To kaže, da je stanje veliko slabše, kot smo mislili. Slabše na področju dojemanja enakosti, kot tudi jezikoslovja, za katerega se zdi, da v pomembnem delu ni dovolj vpeto v aktualne znanstvene premisleke« (Lengar Verovnik in Kalin Golob, 2019, str. 387). Hkrati je razprava pokazala, da sta v slovenski družbi patriarhalnost in binarno heteronormativni model še vedno močno prisotna in nasprotujeta tako enakosti v družbi kot v jeziku (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december).

Kljub vsem negativnim komentarjem pa je ukrep FF povzročil, da je tematika spola in jezika, po več kot dvajsetih letih medijskega/javnega zatišja, spet pridobila pozornost[381]. Na okrogli mizi z naslovom Spol in jezik, 23. oktobra 2018 na FF, ki je nastala kot odgovor na burne

[381] Kot je izjavila sociologinja Maca Jogan na razpravi, ki je sledila: »Če ne bi bilo tega obrata na FF, bi še naprej prevladoval molk. Nekje se je začelo« (Jogan, 2019b).

reakcije uvedbe ženske oblike kot generične, je bilo izhodišče razprave sicer komentar na sklep Senata FF o izmenični rabi moške in ženske slovnične oblike za vse spole v pravilnikih FF, kljub temu pa so želeli razpravo zastaviti širše in razmišljati, kakšne možnosti ponuja slovenski jezik za neseksistično rabo jezika[382], katere prakse so dobre in sprejemljive, katere so manj zaželene, v kolikšni meri si lahko pomagamo s tujimi jeziki, kakšne so dobre tuje prakse, ki jih lahko prenesemo v slovenski jezik itd. (Gorjanc, 2019). V uvodnem govoru je dekan FF predstavil okoliščine, k so privedle do uveljavitve predloga neseksistične rabe jezika, ki je bil nato potrjen na senatu. Kot je tudi sam poročal, so se na podlagi tega ukrepa oblikovali (vsaj) trije tabori:

> Prvi menijo, da uporaba moškega slovničnega spola kot nevtralnega ni problematična, ker naj bi moški spol vključeval tudi ženski spol, zato v sklepu senata ne vidijo nobenega smisla. Drugi se strinjajo, da je prevlada moškega slovničnega spola in postavitev žensk zgolj v opombo pod črto res problematična praksa, a se ne strinjajo z rešitvijo, ki jo je podal senat, češ da obstajajo boljše, bolj vključujoče rešitve. Tretji tabor je sklepu senata ploskal, končno naj bi bil zadet udarec patriarhalni kulturi, ki se je ugnezdila tudi v slovenski jezik /.../ (Kuhar, 2019).

Različni govorci in govorke so na okrogli mizi tako izražali svoja mnenja o jeziku in spolu, o ukrepu FF, in se na ta način postavljali v enega od treh taborjev. Na eni strani (Vojko Gorjanec, Eva D. Bahovec, Monika Kalin Golob, Mojca Šorli) so bili tisti, ki so zagovarjali jezik kot družbeno prakso, ki ne samo odraža družbeno situacijo, ampak jo tudi soustvarja. To je pomembno, ker se jezikovna neenakost z rabo jezika tudi nenehno poustvarja in širi naprej. Ta ukrep so podprli in izrazili pomembnost prenosa na druga področja, kjer bi bile spremembe potrebne, npr. na zakonodajno raven. Na drugi strani (Saška Štumberger, Andreja Žele) pa se je poudarjalo, da jezik ne smemo uporabljati v ideološke namene (kar naj bi bil ta ukrep), in da gre za poseg v jezikovni sistem, ki bo spremenil celotno jezikovno prakso. Po eni strani so tako jezikoslovci in jezikoslovke (npr. Saška Štumberger) poudarjali nevtralno vlogo moškega slovničnega spola, po drugi strani pa se je vzpostavilo vprašanje, ali je nevtralnost sploh možno doseči. Kot je v sklopu razprave opozorila sociologinja Maca Jogan, je nevtralnost samo »eden od načinov, kako zavestno ohranjati status quo« (Jogan, 2019b). Tudi komentarji iz občinstva so se postavljali na eno ali drugo stran. Med njimi so bili npr. (prej omenjena) Maca Jogan, Marko Stabej, Branislava Vičar, ki so podpirali ideje tretjega

[382] V originalu se v razpravi uporablja sintagma 'spolno občutljiva raba jezika'.

tabora, in Boris A. Novak[383] ter Renata Šribar, ki sta izkazala podporo drugemu (Gorjanc, 2019).

Za razliko od razprave leta 1995, so bile mnoge zagovornice in zagovorniki sprememb v jeziku tudi prepričani, da tema seksističnosti v slovenskem jeziku ni edinstvena niti nova. Jezikoslovka Mojca Šorli (2018), je poudarila, da gre za »splošen problem in splošna prizadevanja«, s katerimi so se mnoge države in družbe že ukvarjale in imajo vzpostavljene številne dobre prakse, iz katerih bi se lahko učili. Mnogi so izražali tudi razočaranje, da se od prvih razprav ni veliko spremenilo, saj ostajajo mnenja, ki nasprotujejo urejanju seksističnosti jezika, še vedno zelo močna. Po drugi strani pa so zagovorniki nujnosti tovrstnih sprememb v jeziku poudarjali, da »jezik ni samosvoj, ni nek organizem, neko suvereno bitje, ki raste sam po sebi, ni neka entiteta v nekem vakuumu, ki se odloča, da se bo prilagajala, ko bo pač trenutek za to napočil. Mi ga določamo, mi ga spreminjamo, predvsem pa z njegovo rabo ustvarjamo družbo, v kateri živimo« (Kalin Golob, 2019). Iz tega vidika je, po besedah Kuharja (2019), jezik tudi nekaj intimnega. Nekaterim ustreza takšen, kot je, in ga želijo ohranjati v tej obliki, drugim pa ne ustreza, saj se ne čutijo vključene vanj, zato ga želijo spremeniti[384] (Kuhar, 2019). Kot pravi Stabej, je trenutni jezik (oz. jezik, rabljen v pravnih aktih) »nasilje nad realnostjo«, temu se pridružuje tudi Eva Bahovec, ki pravi, da je opomba pod črto le »lenoba birokracije«, zato so spremembe zagotovo potrebne (Stabej, 2019; Bahovec, 2019).

Konkretne rešitve na okrogli mizi niso bile sprejete, saj je (predvsem med podporniki in podpornicami ukrepa) prevladovalo mnenje, da uniformne rešitve ne bodo prinesle najboljših učinkov oz. lahko prinesejo ravno nasprotne učinke, prav tako pa ne pridejo v poštev rešitve, ki so zaukazane s položajev moči. Vsi so se strinjali, da je bila okrogla miza potrebna simbolna gesta, ki pa ni končna rešitev. Pri iskanju ustreznih načinov, kako zadostiti vsem, je Anja Golob, predstavnica transspolne skupnosti, predlagala rabo podčrtaja in poudarila oz. popravila govorke in govorce, da ne obstajata le dva spola. O rabi podčrtajev je bil tako govor v kontekstu splošne rabe jezika, za normativne akte pa menjava ženskega in moškega slovničnega spola, kot generična (Gorjanc, 2019).

[383] »Kar pa zadeva to naravnost malce obsesivno priseganje na ženske oblike, imam občutek, da gre za val politične korektnosti /…/« (Novak, 2018).
[384] Odpor do jezikovnih sprememb, tudi če te ne posegajo v pravila slovnice, so vidna namreč kot upor proti vladajočemu mnenju (in 'avtoriteti' – jezikoslovni stroki in slovarjem). Glavni očitek, da gre v spreminjanju jezika le za nepotrebno obremenjevanje jezika, je po mnenju avtorice Šribar (2010) tako le situacijski.

Po okrogli mizi je spet sledil velik val medijskega poročanja[385] o »zmedi na FF«, kjer »teorija spola svoje lovke širi na vsa področja«, ponavljanje zgodbe o tem, da gre za »politično-ideološko odločitev«[386]. Večino prvih odzivov je napisala novinarka iz Radia Ognjišče, ki se je na okrogli mizi počutila kot v »levji kletki« (Jerebič, 2018b, 2018c).

17. junija 2018 je Komisija za slovenski jezik v javnosti pri SAZU objavila izjavo *Moč jezika in jezik moči: o rabi ženskih jezikovnih oblik* (Novak, 2018), pod katero se je podpisal predsednik komisije Boris A. Novak (skupaj z nekaterimi, vendar ne vsemi člani in članicami komisije[387]). V izjavi je poudarjena potreba po spremembi pravila, v kateri je ženska le »fusnota pod črto«, vendar pa označujejo izvedbo rešitve kot neustrezno. Do sklepa senata Filozofske fakultete se je opredelila tudi Komisija za enake možnosti na področju znanosti, ki ukrepa ne vidi kot »poseg v ustroj slovenskega jezika«, ampak kot:

> /…/ etično motiviran poskus neke institucije, da po eni strani uporabnike teh besedil izzove k premisleku njihovega osebnega odnosa do spolno neželeno diskriminatornih lastnosti jezika, ki ga govorimo, po drugi strani pa družbo kot celoto opomni na njeno trajno zavezo, da moralno neupravičeno zapostavljanje, kjer je to le mogoče, odpravlja s svojimi javnimi izbirami in politikami (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, 2018).

Konec novembra 2018 je potekal tudi posvet Komisije za enake možnosti na področju znanosti Je znanstvena sfera v Sloveniji vključujoča? na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, kjer je bila v drugem sklopu z naslovom *Jezik kot sredstvo vključevanja* tematizirana raba jezika na inštitutih in univerzah, predvsem iz vidika prakse zapisovanja ženskih in moških poimenovanj na pogodbah o zaposlitvi. Posvet se je dotaknil tudi vprašanj vključujoče rabe jezika, predlogih njene rabe in o tem, kaj lahko pričakujemo v povezavi s pisanjem zakonov in drugih uradnih dokumentov na državni ravni (»STA znanost«, b. d.).

Konec leta 2018 so bile izdane Smernice za spolno občutljivo rabo jezika (Šauperl in drugi, 2018), ki so nastale v sodelovanju strokovnjakinj in strokovnjakov slovenistične stroke, Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter prevajalskega oddelka

[385] Ki večinoma povzemajo vedno iste avtorje in avtorice (predvsem Saško Štumberger); primeri prispevkov: Zmeda na FF (Jerebič, 2018č); FF: O jeziku in spolu večinoma ideološko (Jerebič, 2018a); Spol, jezik in simbolne geste (Bratož, 2018); Ko v levji kletki poveš, da si z Radia Ognjišče (Jerebič, 2018b); Jezik in spol: To je bil eksperiment (Sokler, 2018); Tokrat v levjo kletko ne grem (Jerebič, 2018c) (povzeto po Ferrari Stojanović in Štumberger, 2019).

[386] »Včasih je veljalo, da je Fakulteta za družbene vede ideološka, v torek pa sem dobila zelo slab občutek, da tudi Filozofska fakulteta postaja zastrašujoče ideološka celo pri predmetih, ki naj z ideologijo ne bi imeli nič.« (Jerebič, 2018b).

[387] Z izjavo se nista strinjala prof. dr. Monika Kalin Golob in akad. prof. dr. Jože Mencinger, akad. prof. dr. Ivan Bratko in akad. prof. dr. Matija Gogala pa sta se glasovanja vzdržala (Novak, 2018).

Evropske komisije. Te so bile predstavljene v Ljubljani 4. januarja 2019 na letni konferenci slovenskega oddelka Generalnega direktorata za prevajanje Evropske komisije.

Čeprav je navzven delovalo, da se je tema polegla, pa so bili v prvi polovici leta 2019 v medijih objavljeni številni prispevki na temo (ne)seksistične rabe jezika. Če navedemo samo nekaj naslovov: »Ko se povsem brišeta ženski in moški spol« (Debevec, 2019), »Teorija spola: Spoljenje z uvedbo podčrtaja?« (Jerebič, 2019), »Spolno občutljiva raba jezika na filozofski fakulteti« (Vidmajer, 2019), »Osmi marec: Izkoriščanje dneva žena za propagiranje enakosti spolov ni v interesu žensk« (Štumberger, 2019) idr. (povzeto po Ferrari Stojanović in Štumberger, 2019).

Sredi junija 2019 je bila javnost obveščena o tem, da Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Komisija za slovenski jezik v javnosti in Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani pripravljata posvet Spol in spoštovanje: strategije kultiviranja razlik, kot nadaljevanje okrogle mize Spol in jezik, ki je potekal 14. novembra 2019 na SAZU. Na skoraj celodnevnem posvetu so se predstavili različni raziskovalci in raziskovalke, ki se ukvarjajo s tematiko spola in jezika (»SAZU«, b. d.). Na eni strani je bilo zopet prisotno mnenje, da se smernice ne bi smele uveljavljati institucionalizirano (v navezavi na sklep FF), na drugi pa je bila poudarjena pozitivna plat teh iniciativ in mnenje, da lahko prinese dobre rezultate. Skozi različne prispevke so raziskovalke in raziskovalci podprli eno ali drugo stran. Kljub številnim nesoglasjem med avtoricami in avtorji in jasni razdeljenosti razprave na dva pola, pa debata na posvetu ni bila tako intenzivna, kot na prvi okrogli mizi v organizaciji FF. Vseeno pa je pokazala, da med jezikoslovno in sociološko (in drugo) stroko še ni vzpostavljenih temeljev za konstruktivno ali sodelovalno razpravo.

Na razvoj področja neseksistične rabe slovenskega jezika so vplivale tudi raziskave[388] na temo spola in jezika v Sloveniji, ki so tematizirale več različnih vidikov[389]. Raziskovanje se

[388] V obdobju zadnjih trideset let je bila (ne)seksistična raba slovenskega jezika predmet sprva različnih, vendar ne zelo obsežnih (ali poglobljenih) raziskav. V slovenskem jezikoslovju in drugih vedah najdemo zelo malo objav o spolu in jeziku, tudi to so večinoma kratki članki ali diplomske/magistrske naloge, poleg tega pa uporabljeni podatki pogosto niso bili sistematično zbrani (Doleschal, 2015, str. 354). To se je nekoliko spremenilo v zadnjih letih, predvsem na račun pridobivanja večje pozornosti tematike v medijih in družbi v letu 2018, v letu 2019 sta bili izdani tudi posebna številka Slavistične revije in številka revije Slovenščina 2.0., v celoti namenjeni obravnavi teme spola in jezika.

[389] V tem pregledu smo izpostavili dela nekaterih avtoric in avtorjev, ki so obravnavali temo (ne)seksističnosti jezika. Cilj ni bil ponuditi poglobljen vpogled v raziskovanje tematike pri nas, ampak predvsem izpostaviti teme, s katerimi so se avtorice in avtorji ukvarjali. Različni vidiki tematike se med seboj tudi tesno prekrivajo,

je v osnovi dotikalo vidika *vloge spola v slovenskem jeziku* oz. konkretnih *seksističnih vidikov slovenskega jezika* (Kozmik in Jeram, 1995; Stabej, 1997; Leskošek, 2000; Zupanc Ećimović, 2009; Doleschal, 2015; Klopčič, 2015; Ščuka, 2016). Raba (ne)seksističnega jezika je bila analizirana tudi *v jezikovnih priročnikih* (Kržišnik, 1997; Gorjanc, 2005, 2007; Humar, 2011; Bednarska, 2013; Trojar in Žagar Karer, 2013; Ščuka, 2014; Kern, 2015), *učnih gradivih* (Tripkovič, 1992; Kranjc, 2019), *smernicah SORJ* (Dobrovoljc in Stabej, 2019), pa tudi *v medkulturnem kontekstu*, kjer so bile obravnavane primerjave (v seksističnosti) med različnimi jeziki (Umek, 2008; Bajić, 2012; Šribar, 2012; Kranjc in Ožbot, 2013; Plemenitaš, 2014; Derganc, 2017; Šabec, 2019). Posebej so bila obravnavana *ženska poimenovanja*, njihova tvorba in raba (Vidovič Muha, 1997; Bešter, 1997; Umek, 2008; Ščuka, 2014; Markežič, 2018), tudi v kontekstu poklicnih poimenovanj (Slana, 2010; Kobal, 2015; Derganc, 2017). Nekaj avtoric in avtorjev je pisalo tudi o *SVRJ in transspolnih identitetah* (Perger, 2016; Vičar in Kern, 2017; Popič in Gorjanc, 2018; Kern in Vičar, 2019).

6.4 Odpravljanje jezikovnega seksizma

Vzporedno z nekaj desetletnim (feminističnim in nefeminističnim) raziskovanjem tematike spola in jezika, pa tudi kot posledica raziskav, ki so bile predstavljene v prejšnjih poglavjih, so se pričeli v tujini in Sloveniji pojavljati prvi premiki v politikah proti seksistični rabi jezika. Cilj politik je spodbujanje bolj vključujočega ali 'nevtralnega' jezika, dvig ozaveščenosti o problematiki in dvig prepoznavnosti (predvsem) žensk v jeziku. Smernice in priporočila za nediskriminatorni jezik ne predpisujejo praks, ampak opredeljujejo področja, na katerih je raba jezika seksistična in ponujajo alternative, katerih cilj je doseči standarde enakosti med ženskami in moškimi (Teso, 2010, str. 36).

Spodbujanje enakih možnosti za ženske in moške ter odpravljanje vseh vrst diskriminacije žensk, tudi v jeziku, sta bili pomembni področji urejanja mednarodnih organizacij, nacionalnih vlad, feminističnih skupin in akademske skupnosti v zadnjih tridesetih in več letih (Teso, 2010, str. 1). Predvsem ženske delovne skupine so (v sedemdesetih letih) izvajale pritisk na svoje organizacije, s ciljem, da bi iz gradiv organizacij odpravile spolno pristranski jezik. Jezikovne spremembe so se odvijale v obliki politik enakih možnosti in smernic za spodbujanje neseksističnega jezika v uradni korespondenci, publikacijah in oglasih za

zato smo izpostavili samo ključno težišče prispevkov, čeprav večina teh zajema posredno tudi druge vidike tematike spola in jezika.

zaposlitev (Teso, 2010, str. 2). Enakost spolov na področju zaposlovanja na trgu delovne sile je tako tesno sovpadala s področjem urejanja jezikovne enakosti na trgu delovne sile, konkretneje v uradnih zaposlitvenih oglasih (spremembe v poklicni nomenklaturi). Aktivnosti proti jezikovnemu seksizmu so se začele (bolj ali manj uspešno) izvajati v mnogih drugih delih sveta, v uradnih jezikih večine kapitalističnih držav, kot so ZDA, Kanada, Združeno kraljestvo, Avstralija, Nova Zelandija, Zahodna Nemčija, Avstrija, Francija, Italija, Španija, Belgija, Švica, Nizozemska, skandinavske države, pa tudi v medvladnih organizacijah, kot so Združeni narodi, UNESCO, Svet Evrope, Evropski parlament itd. Toda njihovo izvajanje je v različnih državah in govornih skupnostih doseglo različne faze. Skupaj z revizijami nazivov delovnih mest, izdanimi na institucionalni ravni, so tudi strokovne organizacije, kot so National Council of Teachers of English leta 1975 in American Psychological Association leta 1977, skupaj z velikimi založniškimi podjetji, kot sta McGraw-Hill leta 1974 ali Macmillan leta 1975 sprejeli smernice za neseksistično rabo jezika, ki so svoje avtorje in avtorice spodbujali k rabi neseksističnega jezika v svojih knjigah, člankih in prispevkih. Te zgodnje smernice za enakopravno obravnavanje spolov v jeziku so postale referenčne točke, po katerih so se zgledovale tudi druge akademske revije (Tolstokorova, 2005, str. 1–2; Teso, 2010, str. 38–39).

Danes se zakoni, politike in smernice v evropskih državah, ki zahtevajo rabo neseksističnega jezika, še vedno pogosto sklicujejo na oglase za zaposlitev in ukrepe na tem področju tesno povezujejo z ukrepi za doseganje enakosti spolov (npr. zakoni v Švici, Belgiji, Italiji, Španiji, na Norveškem, Danskem, Portugalskem; smernice UNESCO, 1999) (Horvath in Sczesny, 2016, str. 324). So pa smernice prisotne tudi na področjih urejanja pravnega jezika in jezika, uporabljenega v medijih.

6.4.1 Mednarodne jezikovne politike

V tem poglavju bomo predstavili primere nekaterih mednarodnih organizacij, ki so med prvimi poskrbele za urejanje področja jezikovne enakosti. Izpostavili smo predvsem tiste, ki so imele največji vpliv na oblikovanje jezikovnih politik v Sloveniji, te pa bomo podrobneje predstavili v naslednjem poglavju.

Na področju tujega jezikoslovja se za rabo jezika, ki ni seksističen, uporabljajo različni izrazi: (v angl.) *gender-free*, *gender-inclusive* (Stout in Dasgupta, 2011), *gender-neutral* (Sarrasin, Gabriel in Gygax, 2012), *non-sexist* (Douglas in Sutton, 2014), tudi *gender-fair* ali *non-*

discriminatory language. Vsi ti izrazi so si podobni v cilju, tj. izražajo zavezanost k enakosti spolov in orodje, ki aktivno prispeva k bolj uravnoteženemu dojemanju spolov ter motivaciji za spreminjanje zakoreninjenih spolnih stereotipov – vendar niso nujno enaki v svoji izvedbi. Spolno vključujoč jezik (angl. *gender-inclusive*) nima enakega pomena kot spolno nevtralen jezik (angl. *gender-neutral*) ali neseksistični jezik (angl. *non-sexist*). Spolno vključujoč jezik v angleščini implicira eksplicitno vključenost (obeh) spolov, medtem ko spolno nevtralni jezik temelji na opisu jezika, ki ni označen po spolu in zahteva preoblikovanje jezika na način, da ta ne bo vseboval nanašanja na moške ali ženske (Miller in Swift, 1989; Frank in Treichler, 1989), kot smo že ugotavljali pri pristopih k jezikovnim spremembam (Teso, 2010, str. 22).

Razpoložljivost politik spolno občutljive rabe jezika in obseg njihovega izvajanja in razširjanja se močno razlikuje med državami (Moser in drugi, 2011). V nekaterih državah so smernice na voljo samo v obliki prispevkov avtoric in avtorjev, ki so se ukvarjali s to temo, ali so kot napotki objavljeni na spletni strani ministrstev (npr. v Italiji, na Češkem), v mnogih državah smernic sploh nimajo (npr. Poljska), po drugi strani pa je bilo npr. na nemško govorečem območju objavljenih tudi več smernic hkrati (npr. Hellinger in Bierbach, 1993; Schweizerische Bundeskanzlei, 1996; revidirana leta 2009). Na tem območju so jezikovne politike postale del organizacijske kulture različnih institucij, tudi univerz (npr. Schweizerische Bundeskanzlei, 1996, Merkel, 2011; Swiss Federal Institute of Technology Zurich, 2011; Gendup – Zentrum für Gender Studies in Frauenförderung, 2012). Kljub temu pa je Avstrija (zaenkrat) edina država, kjer je spolno občutljiva raba jezika v oglasih za delo strogo predpisana[390], podjetja pa so kaznovana tudi z denarno kaznijo, če teh predpisov ne upoštevajo (Sczesny in drugi, 2016). Pomemben prostor za uvajanje spolno občutljive rabe jezika so tudi šole in izobraževalne institucije, kljub temu pa večina držav nima uradnih smernic, ki bi usmerjale avtorje ali avtorice učnih gradiv pri pisanju (Eurydice, 2009), tudi predpisi, ki zadevajo šolske učbenike, obstajajo le v nekaterih državah (npr. Nemčija, Irska, Islandija) (Sczesny in drugi, 2016).

[390] Od devetdesetih let prejšnjega stoletja nemški slovarji Duden ne vključujejo samo moške oblike osebnih samostalnikov in poklicnih nazivov, temveč rutinsko navajajo ustrezne ženske oblike (Kunkel-Razum, 2004). Slovar navaja celo ženske oblike, ki so v besedilih redke. Primer je beseda *Päpstin* (papežinja), ki je vključena v Velikem slovarju nemškega jezika od leta 1999 dalje (Kunkel-Razum, 2004). Poleg tega so se urednice in uredniki slovarja odločili, da bodo v deveti zvezek serije Pravilna in dobra nemščina vključili poglavje o »enaki obravnavi žensk in moških v jeziku«. Poglavje opisuje jezikovni potencial, ki ga nemški jezik ponuja za govor ali pisanje na način, ki enakopravno obravnava oba spola (Sczesny in drugi, 2016).

V nadaljevanju se bomo osredotočili predvsem na priporočila in smernice mednarodnih organizacij, ki že nekaj desetletij skrbijo za področje jezikovne enakosti in sprejemajo ukrepe za izkoreninjenje seksističnega jezika.

Organizacija Združenih narodov (OZN)

Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (dalje UNESCO) je bila ena prvih agencij OZN[391], ki je formalno pristopila k obravnavi vprašanja seksizma v jeziku. Kot organizacija si prizadeva preprečiti diskriminacijo med spoloma na vseh področjih, za katere je pristojna, še zlasti pa v izobraževanju. Njen cilj je spremeniti vedenja in stališča, ki upravičujejo in ohranjajo moralno in socialno izključenost žensk. UNESCO se je, v skladu z idejo, da jezik oblikuje naše razmišljanje, v zadnjih tridesetih letih posvečal predvsem pregledovanju in spreminjanju jezika, ki se uporablja v besedilih organizacije, pa tudi oblikovanju smernic za bolj spolno nevtralen jezik v šolskih učbenikih (Teso, 2010, str. 75).

Vprašanje seksizma in jezika je bilo v sklopu UNESCA prvič eksplicitno izpostavljeno v uradnem pozivu Kanade in Nordijskih držav k izogibanju rabe spolno specifičnega jezika, in sicer na generalni konferenci UNESCA leta 1987. Dve leti kasneje se je problematika seksizma v jeziku zopet pojavila na generalni konferenci UNESCA, na podlagi katere so nastale prve smernice v obliki knjižice, objavljene leta 1989, v treh uradnih jezikih OZN: angleščini, francoščini in španščini[392] ter tudi v nemščini[393]. V skladu s smernicami sta v zvezi z vprašanjem seksističnosti jezika pomembna predvsem dva problema: (1) dvoumnost, v primerih, ko ni jasno, ali avtorica oz. avtor naslavlja enega ali oba spola, in (2) stereotipizacija, kjer pisanje izraža pristranske konotacije o vlogah in identitetah žensk in moških. Po objavi smernic se je organizacija osredotočila na revizijo uradnih dokumentov (ustavnih in pravnih besedil) znotraj organizacije, z letom 1992 pa je bila zaukazana popolna revizija vseh besedil organizacije, z namenom odstraniti vse znake seksističnega jezika in ga nadomestiti s spolno nevtralno terminologijo. Te revizije so bile predlagane in (jezikovno) prilagojene za šest uradnih jezikov OZN (arabski, kitajski, angleški, francoski, ruski in

[391] Prve deklaracije in dokumenti o človekovih pravicah v okviru sistema OZN so bili dolgo časa pripravljeni v moški slovnični obliki. To se je začelo spreminjati po Konvenciji o odpravi oblik diskriminacije (CEDAW) iz leta 1979, ki je spodbudila države članice, da uvedejo pozitivne ukrepe, namenjene spodbujanju enakosti spolov. Uvajanje spolno nevtralne priprave dokumentov Združenih narodov je potekalo v osemdesetih letih (Williams, 2008).

[392] Druga izdaja angleško/francoskih smernic je bila objavljena leta 1994, zadnja, tretja izdaja pa je bila objavljena leta 1999. Zadnje smernice (1999) so poimenovane Smernice za spolno-nevtralen jezik.

[393] Čeprav nemščina ni uradni jezik UNESCA, so bile te smernice objavljene tudi v tem jeziku (Hellinger in Bierbach, 1993).

španski jezik). Eden od vidikov, ki je bil osrednjega pomena za zahtevano revizijo, je bil primer nazivov in imen poklicev ter delovnih mest, pri čemer je bila raba moškega spola v generični obliki obravnavana kot dejanje, ki zasenči prisotnost žensk na trgu delovne sile (Teso, 2010, str. 75–78). Izvršilni odbor UNESCA je, kot svetovalno telo OZN za izobraževanje, konec devetdesetih letih priporočil tudi revizijo vsebine učbenikov, da bi odpravili spolne stereotipe v izobraževanju (Teso, 2010, str. 78).

UNESCO pa ni edina agencija ZN, ki se je lotila teme diskriminacije v jeziku. Druge specializirane agencije Združenih narodov, ki so izrazile zaskrbljenost glede jezikovnega seksizma, so Komisija ZN za človekove pravice (UNCHR) in Mednarodna organizacija dela (ILO). V skladu z Dunajsko deklaracijo o človekovih pravicah in akcijskim programom (1993)[394], je postalo vprašanje pravic žensk vključeno v krovno vprašanje človekovih pravic ZN. Komisija ZN za človekove pravice (UNCHR) je od takrat dalje usmerjena v vključevanje vidikov spola v vse dejavnosti na področju človekovih pravic, kar vključuje tudi enakovredno zastopanost žensk in moških v jeziku. Z letom 1996 je prišla iniciativa po oblikovanju smernic za spolno občutljivi jezik za vse uradne jezike ZN, in sicer naj bi bil v rabi pri pripravi vseh sporočil, poročil in publikacij držav članic. To iniciativo je potrdil tudi Ekonomski in socialni svet ZN leto dni kasneje (Teso, 2010, str. 82–83).

V okviru zavezanosti enakim možnostim je tudi druga specializirana agencija ZN, Mednarodna organizacija dela, obravnavala vprašanje seksističnega jezika. Ob zavedanju, da je spolno vključujoč jezik pomemben za spodbujanje in doseganje enakosti med moškimi in ženskami, je ILO priporočal rabo neseksističnega in spolno nevtralnega jezika v vseh dokumentih in sporočilih organizacije (ILO, 2006). Ta navodila so po vsebini zelo podobna priporočilom UNESCA (1999) (Teso, 2010, str. 83).

Svet Evrope

Ta mednarodna organizacija, ki jo sestavlja 47 evropskih držav, je sprejela več ukrepov za spodbujanje enakosti med ženskami in moškimi (tudi v jeziku) z različnimi priporočili državam članicam. Direktiva Sveta Evrope iz leta 1976 o izvajanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zvezi z dostopom do zaposlitve, poklicnim usposabljanjem in napredovanjem ter delovnimi pogoji (76/207/EGS), predstavlja enega prvih primerov urejanja tega področja na ravni EU in izjavlja, da v pogojih, vključno z izbirnimi merili, ne

[394] Dunajska deklaracija o človekovih pravicah in akcijski program – *Vienna Declaration and Programme of Action*, podpisana 25. junija 1993 na Dunaju.

sme biti prisotna diskriminacija na podlagi spola, ki bi komurkoli omejevala dostop do katerega koli delovnega mesta. Direktiva je narekovala uvajanje nekaterih sprememb v oglasih za zaposlitev, v ta namen pa so se pričela pripravljati tudi prva priporočila ali smernice, posebej namenjene preprečevanju diskriminatorne rabe jezika (Teso, 2010, str. 2). Leta 1979 je bil ustanovljen tudi prvi odbor Sveta Evrope za enakost (The Committee on the Status of Women – CAHFM), ki pa je doživel več sprememb v delovanju (od osredotočenosti na položaj žensk k osredotočenosti na enakost spolov). V okviru svoje zavezanosti načelu enakih možnosti za ženske in moške je Svet Evrope leta 1985 sprejel priporočilo o pravnem varstvu pred spolno diskriminacijo Priporočilo R (85) 2 (Council of Europe, 1990)[395], ki spodbuja države članice, da sprejmejo ustrezne ukrepe za preprečevanje in odpravljanje spolne diskriminacije v oglaševanju. Priporočilo obravnava tudi temo seksizma v jeziku (Teso, 2010, str. 84). V skladu z Deklaracijo Sveta Evrope o enakosti moških in žensk (1988)[396] je bilo državam članicam predloženih več priporočil, katerih cilj je bil doseči dejansko enakost moških in žensk. Najbolj izrecno izhodišče te deklaracije je bilo leta 1990 (21. februarja 1990 na 434. srečanju) posebno Priporočilo Odbora ministrov državam članicam Sveta Evrope št. (90)4 (Council of Europe, 1990) o odpravi seksizma v jeziku, ki nalaga in spodbuja članice, da pripravijo predloge za neseksistično rabo jezika v skladu z lastnostmi svojega jezika (kar smo že omenili v razvoju neseksistične rabe jezika na Slovenskem). Splošna prizadevanja Sveta Evrope niso podala natančnih priporočil za neseksistično rabo jezika, ampak so prepustila urejanje članicam, pri tem pa je bilo temeljno vodilo odprava nadvlade moške oblike nad žensko in uvajanje obojespolnih in nevtralnih oblik. Posebna pozornost je bila namenjena poklicnim nazivom, ki naj bi bili zapisani v moški in ženski obliki, poudarjala se je tudi pomembnost odprave diskriminatornih izrazov, ki stereotipno povezujejo ženske in moške z določenimi lastnostmi, in odprava opisovanja žensk na podlagi njihovega odnosa do moškega.[397]

Druga deklaracija o enakosti med moškimi in ženskami, sprejeta na 4. evropski ministrski konferenci o enakosti med ženskami in moškimi (Istanbul, 13. in 14. november 1997), je pozvala socialne partnerje, kot so sindikati in delodajalci, politične stranke in drugi organi, da »vključijo enakost možnosti v svoje kadrovske politike, z analizo in spreminjanjem

[395] Council of Europe. (1990). Recommendation No. R (85) 2 of the Committee of Ministers to Member States on Legal Protection Against Sex Discrimination, sprejeto 5. februarja 1985.
[396] Deklaracija o enakosti žensk in moških – *Declaration on Equality of Women and Men* (1988). Sprejeta na zasedanju Odbora ministrov Sveta Evrope 16. novembra.
[397] Žagar in Milharčič Hladnik (1996) navajata rezultate preverjanja (vodilnega odbora za enakopravnost žensk in moških) uspešnosti implementacije zavez iz Priporočila za odpravo seksistične rabe jezika v državah članicah Sveta Evrope leta 1992 (glej Žagar in Milharčič Hladnik, 1996).

dokumentov in praks, ki se izvajajo v okviru postopkov zaposlovanja, ponudb za zaposlitev, izbire kandidatov in kandidatk, programov usposabljanja in napredovanja« (Teso, 2010, str. 88). Nedavno Priporočilo Odbora ministrov CM/Rec (2007)17 (Council of Europe's Steering Committee for Equality between Women and Men, 2007)[398] državam članicam o standardih in mehanizmih za enakost spolov poziva vlade držav članic, naj sprejmejo ali okrepijo potrebne ukrepe za izvajanje enakosti spolov v praksi, ob upoštevanju posebnih standardov enakosti spolov, vključno z odpravo seksizma v jeziku in spodbujanjem jezika, ki odraža načelo enakosti spolov. V skladu s tem morajo biti ukrepi usmerjeni v spodbujanje rabe neseksističnega jezika v vseh sektorjih, zlasti v javnem sektorju, na vseh ravneh in v vseh oblikah izobraževanja ter v medijih. Elementi, ki kažejo na zavezanost držav članic k enakosti spolov v tem smislu, vključujejo sprejetje in izvajanje norm, ki javnemu sektorju nalagajo obveznost, da v uradnih dokumentih uporablja jezik, ki ni seksističen; da spremlja izvajanja rabe neseksističnega jezika; ter spodbuja raziskave, ki temeljijo na spolno občutljivi rabi jezika, zlasti v informacijskem sektorju, medijih in izobraževanju. Priporočilo Sveta Evrope o odpravi seksizma v jeziku iz leta 1990 in nedavno priporočilo iz leta 2007 o določitvi standardov in mehanizmov za enakost spolov, predstavljata ključna dokumenta, ki nalagata evropskim državam potrebo po ukvarjanju z vprašanjem neseksistične rabe jezika (Teso, 2010, str. 88–91).

Z letom 2019 je bilo sprejeto Priporočilo Odbora ministrov članicam Sveta Evrope za preprečevanje in boj proti seksizmu CM/Rec(2019)1 (Council of Europe, 2019)[399], ki predstavlja prvo mednarodno priporočilo za preprečevanje seksizma[400] in vključuje tudi vidike jezika pri odpravljanju seksističnih praks. V zvezi s seksističnim jezikom dokument svetuje pregled in odstranitev seksističnega jezika na področju izobraževanja, kulture, medijev in zasebnega življenja, pripravo gradiva na temo neseksističnega komuniciranja za več področij (kulturno, športno, medijsko), nestereotipno komuniciranje in sporazumevanje (na splošno), ki vključuje odpravo seksističnih izrazov in vpeljavo obojespolnih ali nevtralnih oblik. Vladam državam članicam so predlagani tudi ukrepi za doseganje neseksističnosti v jeziku na različnih področjih. Na področju jezika in sporazumevanja sta predlagana dva ukrepa, prvi je obuditev priporočila iz leta 1990, ki poudarja pomembnost spodbujanja

[398] Council of Europe's Steering Committee for Equality between Women and Men. (2007). Recommendation CM/Rec (2007) of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms, sprejeto 21. novembra.
[399] Council of Europe. (2019). Recommendation CM/Rec(2019)1 of the Committee of Ministers to member States on preventing and combating sexism, sprejeto 27. marca.
[400] Tudi kot odgovor na številna gibanja v zadnjih letih npr. #MeToo, ki so pripomogla k uvidu, da je seksizem v naši družbi še vedno zelo prisoten (Council of Europe, 2019).

neseksistične rabe jezika v vseh sektorjih (predvsem pa v javnem), in drugi, ki priporoča odpravo seksističnega jezika iz zakonov, predpisov in politik (Council of Europe, 2019).

Evropska unija

Evropska unija (dalje EU) se ukvarja s področjem enakih možnosti že od sklenitve Rimske pogodbe[401], z Direktivo (76/207/EGS), ki določa načelo enakega obravnavanja moških in žensk glede dostopa do zaposlovanja, poklicnega usposabljanja in napredovanja ter delovnih pogojev, pa so se vzpostavila izhodišča za obravnavo enakosti tudi v jeziku. Konkretna problematika seksizma v jeziku se je tako pojavila s poročilom o *gender mainstreamingu* v Evropskem parlamentu, kjer je bila izpostavljena tudi potreba po uvedbi smernic za spolno nevtralni jezik, na podlagi katerih bi bila potrebna revizija vseh dokumentov in besedil Evropskega parlamenta[402] (Teso, 2010, str. 92).

S tem razlogom (in kot del ene od prioritet EU, ki temelji na odpravljanju spolnih stereotipov) se je v letu 1990 tudi na EU ravni pričela priprava spolno nevtralnih besedil. Ena od prvih referenc na temo seksizma v jeziku v dokumentaciji Evropske unije je Konferenca predstavnikov vlad držav članic, ki je potekala 5. decembra 1996 v Bruslju in katere namen je bil pripraviti osnutek revizije pogodb (kasneje Amsterdamska pogodba), ki bi ustrezala standardom spolno občutljive rabe jezika. Kljub naporom je Amsterdamska pogodba šele štiri leta kasneje (sočasno z nastankom Listine Evropske unije o temeljnih pravicah) vzpostavila spolno nevtralnost v jeziku dokumenta, takšna raba jezika pa je postala konsolidirano načelo pri pripravi vseh glavnih dokumentov EU (Williams, 2008). Ta zaveza po spolno nevtralnem jeziku je vključena tudi v pripravo Listine Evropske unije o temeljnih pravicah[403] (2009; v vseh jezikovnih različicah), hkrati je Listina vključevala spolno nevtralni jezik z izjavo: »Listina je naslovljena na vse, brez prevlade enega spola nad drugim in zagotavlja enake pravice ženskam in moškim« (Teso, 2010, str. 92).

Kljub temu pa EU ni v tistem času izdala nobenih smernic, ki bi bile primerljive z omenjenimi na UNESCU ali Svetu Evrope. Tematiko spola in jezika je obravnaval samo Generalni direktorat za prevajanje pri Evropski komisiji v priročniku, ki je izšel v angleškem

[401] Pogodba o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti – *Treaty establishing the European economic community*, podpisana 25. marca 1957 v Rimu, v veljavi od 1. januarja 1958.
[402] V skladu s tem je bila poudarjeno, da je potrebno vso osebje (administracija in prevajalci), ki bo izvajalo revizije jezika v dokumentih, tudi ustrezno izobraziti o tem.
[403] Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. (2009). Sprejeta in v veljavi od 1. decembra.

in španskem jeziku. *English Style Guide: A handbook for authors and translators in the European Commission* iz leta 1982 (European Commission, 1982) je zajeten priročnik na temo pisanja in prevajanja (v angleščini) za zaposlene pri Evropski komisiji, vendar pa problematiko seksizma v jeziku prvič (in na kratko) omeni šele v svoji peti izdaji (2005), v kateri navaja, da je del zavzemanja za enakost spolov tudi za enakost v jeziku in da raba moške generične oblike ni ustrezna, saj dokumenti naslavljajo tudi ženske (Teso, 2010, str. 94).

Čeprav konkretnih smernic na temo seksistične rabe jezika EU do takrat ni oblikovala, pa je vseeno veljala za eno od mednarodnih institucij, ki so izkazale največ interesa za enakost med spoloma, katerega pomemben del je tudi področje seksističnega jezika in njegove odprave. Ta vidik je EU vključevala posredno tudi v srednjeročne akcijske načrte na temo enakosti, ki jih je izvajala od leta 1982 dalje (npr. raba spolno nevtralnega jezika pri oglaševanju prostih delovnih mest in poklicev; izobraževanja na temo pomembnosti spolno nevtralnega jezika itd.) (Teso, 2010, str. 94–95).

Leta 2008 je skupina Evropskega parlamenta na visoki ravni za enakost spolov na podlagi (in kot rezultat) tesnega sodelovanja z različnimi EU jezikovnimi službami izdala prve jezikovno-specifične smernice za spolno nevtralno rabo jezika. Do takrat so bile aktivnemu izogibanju seksističnega jezika podvržene predvsem posamezne službe, ki so se ukvarjale z jezikom, npr. oddelki za prevajanje. Smernice[404] so zastavljene na podoben način kot prej predstavljene smernice UNESCA in Sveta Evrope, ki vsebujejo predloge in primere izogibanja seksistične rabe jezika; opredeljeni so primeri rabe jezika, ki so skupni večini jezikov, prepoznani in izpostavljeni pa so tudi specifični primeri, ki variirajo od enega jezika do drugega. Nenazadnje, smernice vsebujejo seznam priporočenih izrazov za poklice in položaje – raba spolno nevtralnih izrazov za moške in ženske v oglasih za zaposlitev (Teso, 2010, str. 95–96). Te smernice so bile posodobljene leta 2018 (*Gender-Neutral Language in*

[404] Vprašanja, ki so bila za večino jezikov označena kot skupna, so generična uporaba moškega spola, vprašanje, ali je treba uporabiti spolno nevtralne ali spolno specifične izraze za imena poklicev in funkcij, ter vprašanje imen, zakonskega statusa in nazivov. V zvezi z vprašanjem imen poklicev in funkcij smernice priporočajo izogibanje dvojnim oblikam v korist splošnih izrazov, kadar se nanašajo na službene pozicije. Zato je v bolj formalni obliki Evropskega parlamenta priporočajo tehniko nevtralizacije spolov, saj je lahko primerjava moških in ženskih oblik ter možnih usklajevanj s členi, pridevniki in pretekliki »nerodna, moteča in dvoumna«. V zvezi s poklicno terminologijo smernice priporočajo uporabo ene oblike (ne glede na spol), ki ji sledi izraz m/ž. Razlog za to je jasnost besedila, zlasti v jezikih s slovničnim spolom. V skladu s temi smernicami »v večjezičnem okolju Evropskega parlamenta načela enakosti spolov ni mogoče uporabljati na enak način v vseh jezikih in kar deluje v enem jeziku, ne deluje nujno tudi v drugem. Zato je bistveno, da avtorji v Evropskem parlamentu upoštevajo takšne kulturne in jezikovne razlike« (European Parliament, 2008, str. 1) (Teso, 2010, str. 96).

the European Parliament), istega leta je svoje smernice izdal tudi Svet Evropske unije (Vključujoče komuniciranje v generalnem sekretariatu Sveta Evropske unije, 2018) (Šauperl in drugi, 2018, str. 4).

6.4.2 Slovenske jezikovne politike

Slovenski geopolitični položaj je, zaradi zgodovinskih okupiranj, premikov in pomembnih prometnih poti, težko skrbel za ohranjanje domačega jezika. Kljub temu je slovenščini[405] uspelo v enem stoletju postati eden od uradnih jezikov kranjskega deželnega zbora (1867), po dveh stoletjih (predvsem zaznamovanih po času Jugoslavije) pa razvit in moderen jezik s statusom edinega uradnega jezika[406] (Slovenija) in enega od uradnih jezikov Evropske Unije[407]. Slovenščina se je postopoma uvajala kot edini državni jezik na področjih, ki so bila zgodovinsko gledano nedostopna (vojska, diplomacija, carina). Po osamosvojitvi Slovenije je zaradi svoje samoumevne narave padla pod vpliv urejanja civilne družbe[408] in kot uradni jezik sprva ni bila zapisana v predlogu Ustave RS (»Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011«, b. d.). Pomembno vlogo je imelo v tistem času Slavistično društvo Slovenije, ki je ponovno vzpostavilo sekcijo *Slovenščina v javnosti* in pozvalo predsednika države k ustanovitvi strokovne skupine kot dela Državnega zbora, ki bi urejala jezikovno načrtovanje, reševala jezikovne težave in skrbela za zakonodajno ureditev področja. Z letom 1994 se je pričel jezikovni organ formalizirati, z ustanovitvijo skupine strokovnjakinj in strokovnjakov (za področje jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja) kot delovnega telesa Odbora za kulturo, šolstvo in šport (Pogorelec, 1996). Ministrstvo za kulturo se je z letom 1995 vključilo v jezikovno politiko s pripravo Predloga zakona o javni rabi slovenščine (Stabej, 2000), v katerem je bila prvič uradno ločeno zapisana in urejana pravica do javne rabe slovenščine. Vstop v EU je povečal simbolni pomen slovenščine,

[405] Medtem ko prvi pisni dokumenti izvirajo iz 9. stoletja, je v 16. stoletju v času reformacije slovenski jezik postal literarni jezik in je po 1. svetovni vojni in v 'prvi' Jugoslaviji (1918–1941) pridobil status standardnega jezika v modernem smislu. Sodobna slovenščina se je razvila na podlagi številnih narečij, vendar temelji predvsem na geografsko osrednjih narečjih Zgornje in Spodnje Kranjske, glavno mesto Ljubljana pa se je nahajalo blizu meje med obema narečnima področjema. Ureja jo Slovenska akademija znanosti, ki objavlja slovarje in pravopisna pravila. Sodobni standardni jezik se imenuje Slovenski knjižni jezik (Doleschal, 2015, str. 336).

[406] Slovenščina je postala državni jezik Republike Slovenije 25. 6. 1991 z nastankom države, status uradnega jezika pa je pridobila z Ustavo RS (11. člen), 23. 12. 1991 (»Jezikovna Slovenija«, 2017). Na območjih italijanskih ali madžarskih narodnih skupnosti, se k uradnemu jeziku štejeta tudi italijanščina ali madžarščina (Ustava RS, 11. člen).

[407] Slovenščina se je 1. 5. 2004 pridružila uradnim jezikom Evropske Unije (tj. s polnopravnim članstvom Slovenije v EU) (»Jezikovna Slovenija«, 2017).

[408] Po razpadu Sveta za slovenščino v javnosti (in delovne skupine Jezikovno razsodišče), ki je delovalo pod okriljem Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije vse od leta 1980 dalje, je ostala Slovenija brez političnega in strokovnega telesa, ki bi skrbelo za slovenski jezik (Pogorelec, 1996).

nekoliko manj pa njeno sporazumevalno vlogo. Spremenil se je tudi pravni status slovenščine na območju Slovenije, saj so bruseljske smernice zahtevale preureditev (oz. 'omehčanje') nekaterih zakonskih določb o prednosti rabi slovenščine v uradnih ali javnih pogovornih položajih (»Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011«, b. d.). Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o državni upravi (ZDU-1B, 2004)[409] je leta 2004 premestil upravljanje s slovenskim jezikom v pristojnost Ministrstva za kulturo. Z letom 2000 je bil ustanovljen tudi Urad za slovenski jezik, ki je deloval v okviru Ministrstva za kulturo, sprva kot (preimenovani) Sektor za slovenski jezik in kasneje kot Služba za slovenski jezik (»Jezikovna Slovenija«, 2017).

Jezikovna raba je v Sloveniji urejena z Ustavo (11. člen), zakoni, podzakonskimi akti in drugimi dokumenti. Področje jezika tako urejajo jezikovni zakoni, pa tudi zakoni, ki so namenjeni ureditvi drugega področja, vendar vsebujejo določila, ki se navezujejo na jezik. Osnovni zakon na tem področju je **Zakon o javni rabi slovenščine** (ZJRS, 2004)[410] (dalje ZJRS), sprejet leta 2004 (v nekaterih točkah dopolnjen leta 2010; ZJRS-A, 2010)[411], ki opredeljuje pravice in dolžnosti v zvezi z rabo slovenskega jezika v javnosti: pri komunikaciji javnih uslužbenk in uslužbencev, pri poslovanju s strankami, v označevanju izdelkov, v vzgoji, medijih, oglaševanju, izobraževanju, pri pripravi javnih navodil, obvestil, pri poimenovanju zasebnih in javnih organizacij itd. Spremljanje uresničevanja ZJRS opravlja Ministrstvo za kulturo – specializirano telo Služba za slovenski jezik. ZJRS ima tudi nadzorne organe, zadolžene za inšpekcijo javne rabe slovenščine:

- Inšpektorat RS za kulturo in medije: ima največ nalog v pristojnosti; preverjanje ustreznosti poimenovanj javnih funkcij, poklicev, institucij, preverjanje dostopnosti javnih storitev v ustreznem jeziku, preverjanje ustreznosti jezika v javnih navodilih, napisih, prireditvah, novinarskih konferencah, slovenskih medijih itd.
- Tržni inšpektorat RS*:* preverjanje ustreznosti rabe slovenščine pri poslovanju s strankami; preverjanje skladnosti rabe jezika v poimenovanjih podjetij, poslovnih prostorov, preverjanje dostopnosti in razumljivosti jezika v povezavi z izdelki in storitvami (med kupci/strankami, v zvezi z oglaševanjem itd.).

[409] Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o državni upravi – ZDU-1B. (2004). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 19. junija.
[410] Zakon o javni rabi slovenščine. (2004). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 20. avgusta.
[411] Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o javni rabi slovenščine - ZJRS-A. (2010). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 20. februarja.

– Inšpektorat RS za delo*:* preverjanje ustreznosti jezika pri notranjih poslovanjih, preverjanje ustreznosti jezika v razpisih za delovna mesta.
– Inšpektorat RS za šolstvo in šport*:* preverjanje skladnosti z zakonom pri rabi slovenščine v izobraževanju in v vzgoji, pri poimenovanjih (strokovnih in znanstvenih) nazivov.

Ostali: Inšpektorat RS za kmetijstvo, gozdarstvo in hrano, Javna agencija RS za zdravila in medicinske pripomočke, Uprava RS za varno hrano, veterinarstvo in varstvo rastlin (»Jezikovna Slovenija«, 2017). Poleg Ustave Republike Slovenije in Zakona o javni rabi slovenščine vsebujejo določbe o rabi jezika tudi številni področni zakoni.

6.4.2.1 Urejanje spolno občutljive rabe jezika na državni ravni

Za področje SORJ v Sloveniji ni odgovorna samo ena institucija, ampak si odgovornost deli več institucij[412]. Najbolj spada pod področje delovanja Ministrstva za delo, družino socialne zadeve in enake možnosti v okviru politike enakih možnosti, se pa tudi na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, kjer deluje Komisija za enake možnosti na področju znanosti, obravnava vprašanja jezikovne vključenosti. Ministrstvo za kulturo, kjer deluje Služba za slovenski jezik, ima bolj koordinativno vlogo, saj na področju jezikovne politike v povezavi s to temo spremlja dogajanje tako v državni upravi kot tudi v civilni sferi (medijske odzive, okrogle mize, konference, področno regulacijo ipd.). Področje SORJ je v Sloveniji vzpostavljeno po vzoru mednarodnih družbenih procesov (in tu se kaže visoka ozaveščenost o razmerju med družbenimi in jezikovnimi pojavi), vendar pa nimamo nadzora nad vzpostavitvijo in spremljanjem izvajanja SORJ, saj je predvsem stvar posameznih institucij ali institucionalnih segmentov, da te politike vzpostavijo. »Nadzor je po definiciji možen takrat, ko obstaja pravni dokument, ki neko prakso enoznačno zapoveduje in sankcionira. Na državni ravni takega dokumenta ni«[413], pravi vodja Službe za slovenski jezik na Ministrstvu za kulturo (osebno pismo, 2018, 5. december[414]).

Kljub temu pa je področje SORJ urejano posredno z Resolucijo o Nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških (2005–2013; 2015–2020) in z Resolucijo o Nacionalnem programu za jezikovno politiko (2007–2011; 2014–2018; 2019–2023). Slednja je, kot

[412] Tudi Zagovornik načela enakosti, kot samostojni državni organ, v okviru prepoznavanja diskriminacije na podlagi osebne okoliščine spol spremlja in obravnava prijave, ki lahko zadevajo rabo seksističnega jezika.
[413] »Ocenjujemo tudi, da zaradi kompleksnosti področja učinkovita pravna regulacija na državni ravni ni mogoča, saj enotnega recepta za implementacijo SVRJ v vseh govornih položajih ni. Obstajajo pa razmeroma enovite kategorije jezikovne rabe, ki bi jih bilo treba taksativno nasloviti in jezikovno opredeliti v obliki smernic« (vodja Službe za slovenski jezik na Ministrstvu za kulturo, osebno pismo, 2018, 5. december).
[414] Osebno pismo je na voljo pri avtorici.

strateški dokument, nastala po sprejemu ZJRS. Z letom 2014 je bila ustanovljena Medresorska delovna skupina za spremljanje izvajanja jezikovne politike Republike Slovenije, ki spremlja in spodbuja izvajanje ukrepov in doseganje ciljev iz nacionalnega programa. V nadaljevanju so predstavljene analize resolucij po spolu.

Prva **Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011** (ReNPJP0711, 2007) spola ni obravnavala ločeno oz. ni poudarila pomena različnih politik za ženske in moške. Na področju »znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja« je spol omenjen le kot del 5. cilja (»za opis sodobne norme slovenskega jezika«). Tam je kot naloga navedeno oblikovanje stališča do razsežnosti seksističnosti pri navajanju obojespolnih poimenovanj za poklice, funkcije in v uradnih besedilih (kot primeri so navedeni: državljani in državljanke, poslanci oziroma poslanke, voznik ali voznica), kar naj bi izvajali na Ministrstvu za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo ter v Javni agenciji za raziskovalno dejavnost RS. V poročilu o uspešnosti izvajanja resolucije v tej rubriki ni zapisanih aktivnostih, ki bi bile izvedene v smeri doseganja navedenega cilja (Žakelj, 2018, str. 63; ReNPJP0711, 2007).

Sledil je **osnutek Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2012–2016 (2012)**, ki ni obravnaval, niti predlagal ukrepov za spolno občutljivo rabo jezika. Usmerjal se je predvsem na jezikovno izobraževanje in jezikovno opremljenost (Žakelj, 2018, str. 64; »Nacionalni program za jezikovno politiko 2012–2016«, 2012).

Leta 2013 je bila sprejeta nova **Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018** (ReNPJP14–18, 2013), ki je že v prvi opombi v besedilu opozorila, da so temeljni subjekti zapisani v ženski in moški slovnični obliki, v primerih, kjer je to manj ustrezno, pa se uporablja moška slovnična oblika, ki velja za oba spola (ReNPJP14–18, 2013, str. 2). Neseksistična raba jezika je bila omenjena trikrat; prvič v delu, ki govori o vzpostavljanju pogojev za strpno in spoštljivo sporazumevanje[415], ki naj bi zagotavljalo enakopravno udeležbo vsem družbenim skupinam v družbi. Tam je (v oklepaju) kot primer izrecno navedena neseksistična raba jezika (ReNPJP14–18, 2013, str. 5). Drugič, v besedilu, kjer se dokument naveže na ozaveščanje govork in govorcev o občutljivi rabi jezika in vplivu na

[415] V poglavju, kjer je zastavljen »Okvir nacionalnega programa za jezikovno politiko«.

družbena razmerja[416]. Tudi tam je kot primer navedena neseksistična raba jezika in premišljena raba izrazov pri nagovarjanju potencialno ranljivih skupin. V povezavi s slednjim je navedena tudi kot ukrep (v poglavju »Slovenščina kot prvi jezik«), ki naj bi se izvajal v obliki ozaveščanja in dodatnih jezikovnih izobraževanj o temi neseksističnega jezika in spolno občutljivi rabi jezika za javne uslužbenke in uslužbence (ReNPJP14–18, 2013). Izvajanje omenjenega ukrepa (saj se edini konkretno navezuje na neseksistični jezik) smo preverili v **Poročilih o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2014–2018** za leta 2014, 2015, 2016, 2017 in 2018[417]. Ugotovili smo, da v nobenem od analiziranih let ni poročano o izvedenih konkretnih aktivnostih, vezanih na neseksistično rabo jezika (oz. po opisu izvedenih aktivnosti je težko ugotoviti, koliko od navedenih seminarjev je/ali ni tematsko pokrivalo področje spola). Letna Poročila o uspešnosti izvajanja ReNPJP14–18 tako navajajo izvedbo šestih seminarjev Upravne akademije Ministrstva za javno upravo (ena leta 2014[418] in pet leta 2016[419]), tečaja za osvežitev znanja knjižne slovenščine (Generalni sekretariat Vlade RS za zaposlene v MZZ kot interno izobraževanje) (leta 2015) ter dveh delavnic za zaposlene na Stalnem predstavništvu RS pri EU in pravnike jezikoslovce iz EU institucij na temo zahtevnejšega prevajanja in urejanja besedil (leta 2016). V letu 2017 in 2018 ni bilo konkretnih aktivnosti, vezanih na spolno občutljivo rabo jezika.

V osnutku Resolucije o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2019–2023 (ReNPJP19–23, 2018)[420] ponovno zasledimo opombo o rabi moške in ženske slovnične oblike v besedilu, ki je v primerjavi s prejšnjo resolucijo nekoliko bolj dodelana in opozarja na to, da so v besedilu poimenovanja oseb zapisana v ženski in moški slovnični obliki (kjer obstajata ločeni obliki) in da se navajata obe obliki. V primerih, kjer je to manj ustrezno

[416] V poglavju »Vsebinska opredelitev jezikovne politike Republike Slovenije 2014–2018 s cilji in ukrepi« je v sklopu Jezikovnega izobraževanja navedena zaveza Slovenije k spoštovanju temeljnih človekovih pravic in načel EU pri spodbujanju družbene kohezije in medsebojnega razumevanja.

[417] Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2014, 2015; Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2015, 2016; Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2016, 2017; Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2016, 2017; Poročilo o izvajanju akcijskih načrtov za jezikovno izobraževanje in za jezikovno opremljenost, sprejetih na podlagi Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018, za leto 2018.

[418] Seminarja Jezik in oblika besedil se je udeležilo 140 javnih uslužbenk in uslužbencev.

[419] Seminarja Jezik in oblika besedil se je udeležilo 100 oseb, seminarja Jezik v stalnih oblikah upravnih besedil pa 44 udeleženk in udeležencev.

[420] Resolucija je bila v času pisanja te naloge v pripravi (konec leta 2019 je bila predložena v vladni postopek). Novembra 2017 je potekal prvi javni posvet na pobudo Ministrstva za kulturo na temo novega Nacionalnega programa za jezikovno politiko, druga javna razprava o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2019–2023 je potekala nato še 10. januarja 2019, ko je Ministrstvo za kulturo objavilo osnutek Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2019–2023 (Ministrstvo za kulturo, 2018).

zaradi besedilnih razlogov, se uporablja moška slovnična oblika, ki se nanaša na vse osebe, »ne glede na biološki ali družbeni spol«. Dodano je tudi: »Izrazi, ki na globlji zgradbeni ravni vsebujejo obliko za moški ali ženski slovnični spol (npr. študentski, italijanščina), so rabljeni kot trenutno edini razpoložljivi izrazi, brez namere za kakršno koli izključevalnost.« (ReNPJP19–23, 2018, str. 6). V Resoluciji je spremenjeno tudi naslavljanje neseksističnega jezika v »vključujočo in nediskriminatorno rabo jezika«. Ta je zopet opredeljena kot vidik »uresničevanja jezikovnih pravic /…/ in vzpostavljanje pogojev za strpno in spoštljivo razumevanje« (ReNPJP19–23, 2018, str. 12), njena pomembnost pa je omenjena tudi v družbenih razmerjih in skladno s spoštovanjem temeljnih človekovih pravic[421] (ReNPJP19–23, 2018, str. 15)[422]. Nediskriminatorna raba jezika je navedena tudi kot eden od dveh ukrepov za ozaveščanje o pomenu in vlogi javne rabe slovenščine (nosilca sta MK in MIZŠ) (ReNPJP19–23, 2018, str. 15–16).

Kot omenjeno je področje spolno občutljive rabe jezika SORJ (posredno) urejeno tudi z Resolucijo o Nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških. Prva **Resolucija o Nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013** (ReNPEMZM, 2005) ni vključevala vidika spolno občutljivega jezika, seksističnega jezika oz. kakršno koli določbo vezano na spol in jezik. Jezik je v dokumentu omenjen posredno (kot vključitev enakosti spolov v kurikulum in učna gradiva, oblikovanje priporočil za pedagoške delavke in delavce itd.) in v povezavi z odpravo stereotipnih predstav v izobraževanju in medijih. Poročila o izvajanju Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 zato omenjajo aktivnosti, ki obravnavajo tematiko jezika, vendar posredno: trije projekti, ki zadevajo jezikovno označevanje pri dodeljevanju stereotipnih oznak, umeščanje verbalnega spolnega nasilja med (pogoste) oblike spolnega nadlegovanja na delovnem mestu in izvajanje festivala Mesto žensk, katerega namen je tudi spodbuditi ženske k razvijanju lastnega besedišča in jezika (2006–2007); projekti, namenjeni šolstvu, v katerih je bil jezik vključen posredno (v sklopu standardizacije preverjanja učnega postopka), kot strokovno usposabljanje Enake možnosti spolov (2008–2009); javne kampanje, ki naj bi pripomogle k

[421] V vsebinski opredelitvi jezikovne politike (v 2. točki Jezikovno izobraževanje).

[422] »Skladno s spoštovanjem temeljnih človekovih pravic in načel Evropske unije, Sveta Evrope in drugih mednarodnih organizacij se Slovenija zavezuje k spodbujanju medsebojnega razumevanja, solidarnosti in družbene kohezije. Javnost se mora zavedati, da imajo vsi pravico do vključevanja v javno življenje, da mora biti srečevanje z različnostjo strpno in naklonjeno ter da imajo različne skupine govork in govorcev slovenščine in drugih jezikov različne sporazumevalne potrebe in različno stopnjo jezikovne zmožnosti. S tem je povezano tudi ozaveščanje govork in govorcev o občutljivi rabi jezika pri vzpostavljanju družbenih razmerij (vključujoča raba jezika, premišljena raba izrazov za potencialno ranljive skupine ipd.)« (ReNPJP19–23, 2018, str. 15).

manj stereotipnemu prikazovanju žensk in moških v medijih, vendar seksističnost jezika ni neposredno naslavljana (2010–2011); ter spremljanje učnih gradiv, ki vključuje posebno pozornost na vidik enakosti spolov (2012–2013)[423]. V končnem poročilu Vrednotenje izvajanja resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 (Kanjuo Mrčela, Filipovič Hrast in Humer, 2013) so na seksističen jezik opozorile intervjuvane strokovnjakinje, predvsem z vidikom, ki zadeva obseg stereotipnih spolnih vlog in seksističnega jezika v času krize, premajhno vključenost vidika jezika v politike in težave pri rabi neseksističnega jezika. Kot alternativa vzporednih oblik je predlagana izmenična raba ženske in moške oblike (ali raba samo ženske oblike).

Resolucija o Nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015–2020 (ReNPEMŽM15–2, 2015) med svoje ključne usmeritve umesti spolno občutljivo rabo jezika, ki jo opredeli kot »enega od dejavnikov, ki prispevajo k enakosti spolov«. V povezavi s tem je zapisano, da je treba dati večji poudarek na rabi obeh spolnih slovničnih oblik (ReNPEMŽM15–2, 2015). **Spolno občutljiva raba jezika** je navedena tudi med cilji in ukrepi Resolucije (pod točko 5). Cilj je povečati spolno občutljivo rabo jezika, ukrep pa spodbujanje spolno občutljive rabe jezika v besedilih (vzgojno-izobraževalnih, političnih, strokovnih, pravnih, upravno-administrativnih) in v praksi (v javni upravi, v vzgoji in izobraževanju, v medijih). Med kazalnike se šteje »število pobud in besedil, ki upoštevajo spolno občutljivo rabo jezika v strokovnih, pravnih, upravno-administrativnih, vzgojno-izobraževalnih in političnih besedilih in sprejete smernice za spodbujanje spolno občutljive jezikovne prakse v javni upravi, javnih medijih ter v vzgoji in izobraževanju«. Sredstva za izvajanje ukrepa naj bi bila zagotovljena iz proračuna Republike Slovenije, za izvajanje pa naj bi skrbeli na MK, MDDSZ, MJU, MIZŠ, MP (ReNPEMŽM15–2, 2015). V ukrepu je opisano tudi stanje, v katerem je jezik naveden kot pomemben kriterij pri oblikovanju družbene identitete posameznice in posameznika, raba jezika, ki zapoveduje enakost po spolu, pa omogoča tudi njuno enakopravno obravnavo. Moška slovnična oblika je izpostavljena kot prepogosta praksa v pisnem in govornem izražanju. V ukrepu je zaznano spodbujanje spolno nediskriminatorne rabe jezika (ki se uporablja kot sinonim za neseksistično rabo jezika), ki prispeva k udejanjaju enakosti spolov tudi v družbenem

[423] Poročilo o izvajanju Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 za leto 2006–2007; Poročilo o izvajanju Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 za leto 2008–2009; Poročilo o izvajanju Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 za leto 2010–2011, Poročilo o izvajanju Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 za leto 2012–2013; Žakelj, 2018, str. 90–91.

življenju. Zapisano je, da je treba zagotoviti spodbudo k obojespolni slovnični rabi v medijih, šolstvu in v pristojnih organih (državni organi). V opisu stanja je omenjen tudi 115. člen Poslovnika državnega zbora, ki določa smiselno umestitev ženskega/moškega spola v prvih členih zakona, v nadaljevanju pa se naslavljanje sklicuje na moški spol – ni pa kritično ovrednoten (ReNPEMŽM15–2, 2015).

V dveh Periodičnih načrtih za izvajanje Resolucije o Nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015–2020 (2016–2017 in 2018–2019) so bile bolj podrobno opredeljene aktivnosti za doseganje spolno občutljive rabe jezika. Načrti za leti **2016 in 2017** navajajo izvajanje štirih aktivnosti, tri pod ukrepom »Spodbujanje spolno občutljive jezikovne prakse v javni upravi, javnih medijih ter v vzgoji in izobraževanju« in enega pod ukrepoma »Spodbujanje spolno občutljive rabe jezika v strokovnih, pravnih, upravnoadministrativnih, vzgojno-izobraževalnih in političnih besedilih« ter »Spodbujanje spolno občutljive jezikovne prakse v javni upravi, javnih medijih ter v vzgoji in izobraževanju«. Med aktivnosti spadajo: »obravnava tematike na študijskih skupinah za vzgojno-izobraževalne delavke in delavce ter uveljavljanje spolno občutljive jezikovne prakse med izvajanjem pouka« (aktivnost 1)[424], »spodbujanje in promocija spolno občutljive rabe jezika v javnih besedilih na področju raziskav« (aktivnost 2)[425], »spodbujanje spolno občutljive jezikovne prakse v javnosti, še posebej v javni upravi in kulturnem javnem sektorju, med producenti kulturnih dobrin, v javnih medijih ter v kulturni vzgoji in izobraževanju preko ukrepov in aktivnosti, ki jih predvideva Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014 – 2018 s pomočjo instrumentov, ki so v njej predvideni in so v pristojnosti Ministrstva za kulturo« (aktivnost 3)[426] in »ozaveščanje vseh relevantnih akterjev in akterk o spolno občutljivi rabi jezika ter spodbujanje k njeni rabi v praksi.« (aktivnost 4)[427]. V načrtih za **2018 in 2019** je navedena samo ena aktivnost, ki pa je bila omenjena že v prejšnjem načrtu (aktivnost 4) in spada pod ukrep »Spodbujanje spolno občutljive rabe jezika v strokovnih, pravnih, upravnoadministrativnih, vzgojno-izobraževalnih in političnih besedilih« (podrobna razdelava aktivnosti je na voljo v Periodičnem načrtu za izvajanje Resolucije o Nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških za leti 2016 in 2017 ter 2018 in 2019).

[424] Za izvajanje skrbi Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod za šolstvo, Šola za ravnatelje.
[425] Za izvajanje skrbi Ministrstvo za izobraževanje v sodelovanju s Komisijo za ženske v znanosti.
[426] Za izvajanje skrbi Ministrstvo za kulturo.
[427] Za izvajanje skrbi Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

V dveletnem **Poročilu o izvajanju Periodičnega načrta za izvajanje ReNPEMŽM15–2** (2016–2017) lahko preberemo o uresničevanju teh aktivnosti. V prvem ukrepu »Spodbujanje spolno občutljive jezikovne prakse v javni upravi, javnih medijih ter v vzgoji in izobraževanju« je bila izvedena samo aktivnost 1, in sicer z uveljavljanjem spolno občutljive jezikovne prakse med poukom; temo spolno občutljive rabe jezika pa so obravnavali ter izvajali v programih usposabljanja v študijskih skupinah Zavoda za šolstvo ter v Šoli za ravnatelje. Aktivnosti 2 in 3 v letih 2016 in 2017 nista bili izvajani (aktivnost 3 zaradi omejenih finančnih sredstev Ministrstva za kulturo). V drugem in tretjem ukrepu, ki se osredotočata na »Spodbujanje spolno občutljive rabe jezika v strokovnih, pravnih, upravno-administrativnih, vzgojno-izobraževalnih in političnih besedilih« ter na »Spodbujanje spolno občutljive jezikovne prakse v javni upravi, javnih medijih ter v vzgoji in izobraževanju«, je bila zastavljena aktivnost le delno dosežena. Leta 2017 je bila v ta namen ustanovljena »neformalna strokovna skupina za spolno vključujočo[428] rabo jezika« v sodelovanju Sektorja za enake možnosti na MDDSZ ter slovenskega prevajalskega oddelka Direktorata za prevajanje Evropske komisije. Cilj je bil pripraviti praktična priporočila (navodila in primeri za spolno občutljivo rabo jezika) za širšo javnost in različne strokovne službe. V času poročanja je skupina pripravila osnutek smernic za spolno občutljivo rabo jezika, na podlagi katerih naj bi bila v naslednjem dveletnem obdobju pripravljena informativna zloženka o spolno občutljivi rabi jezika (Poročilo o izvajanju Periodičnega načrta za izvajanje Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015 – 2020 za leti 2016 in 2017). O izvajanju aktivnosti v naslednjem dveletnem obdobju (2018–2019) nimamo podatkov, saj Poročilo o izvajanju Periodičnega načrta za izvajanje Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015 – 2020 za leti 2018 in 2019 še ni bilo objavljeno.

Poleg omenjenih resolucij, ki so zajemale predvsem splošne napore k uveljavljanju SORJ, velja omeniti tudi urejanje SORJ na bolj konkretnem področju – na trgu delovne sile (v zaposlitvenih oglasih). Regulacija tega področja je prišla v ospredje z Zakonom o delovnih razmerjih, najprej v letu 2002 (v 25. členu) (ZDR-1, 2002, 25. člen) in kasneje v letu 2013 s 27. členom (z nekoliko drugačno dikcijo), ki zagotavlja enako obravnavo glede na spol na način, da:

[428] Rabljena kot sinonim za občutljivo rabo jezika.

> Delodajalec ne sme prostega dela objaviti samo za moške ali samo za ženske, razen če določen spol predstavlja bistven in odločilni pogoj za delo in je taka zahteva sorazmerna ter upravičena z zakonitim ciljem; 2) Objava prostega dela tudi ne sme nakazovati, da daje delodajalec pri zaposlitvi prednost določenemu spolu, razen v primerih iz prejšnjega odstavka (Zakon o delovnih razmerjih - ZDR-1, 2013, 26. člen).

Na podlagi te regulative so na ZRSZ pričeli uporabljati prakso zapisovanja nazivov prostih delovnih mest, ki velja v Sloveniji za enakopravno označevanje obeh spolov, tj. da je naziv delovnega mesta **zapisan v moški ali ženski obliki**, zraven pa je sistematično dodana kratica - M/Ž[429].

Z januarjem 2018 se je pričel uporabljati tudi novi **Pravilnik o načinu sporočanja podatkov o prostem delovnem mestu ali vrsti dela Zavodu RS za zaposlovanje, javni objavi ter postopku posredovanja zaposlitve**[430], ki določa: »namen, vsebino in način sporočanja podatkov o prostem delovnem mestu ali vrsti dela Zavodu RS za zaposlovanje, način javne objave prostega delovnega mesta pri zavodu in postopek posredovanja zaposlitve«. Na podlagi 5. člena (vsebina in način objave prostega delovnega mesta) – prisotno v starem in novem pravilniku, lahko **Zavod zavrne javno objavo prostega delovnega mesta:**

> Če ni v skladu s predpisi o urejanju trga dela, delovnih razmerjih ali preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, ali ko ugotovi obstoj okoliščin, iz katerih izhaja, da ni namenjena zaposlitvi pri delodajalcu, ki jo je predlagal, in sicer zlasti v primerih, ko: /…/ (4) iz sporočila o prostem delovnem mestu ali iz pogojev za opravljanje dela izhaja: **1. očitna neenaka obravnava kandidatov zaradi osebnih okoliščin** v skladu z zakonom, ki ureja delovna razmerja /…/ (Pravilnik o načinu sporočanja podatkov o prostem delovnem mestu ali vrsti dela Zavodu RS za zaposlovanje, javni objavi ter postopku posredovanja zaposlitve, 2017).

To pomeni, da pri pogojih za zasedbo delovnih mest ni dovoljeno navajati kriterije, ki so z vidika spola, verske pripadnosti, nacionalnosti, starosti ali kakšnih drugih osebnih okoliščin diskriminatorni (predstavljajo vnaprejšnjo neenakopravno obravnavo). V kolikor so takšni pogoji vneseni (delodajalec zapiše, da želi zaposliti ženske/moške), so delodajalci opozorjeni[431].

---

[429] Naziv in opis delovnega mesta poda delodajalec (navadno ga sami vnesejo v spletni obrazec), Zavod pa z omenjeno oznako M/Ž sistematično zagotavlja slovnično enakopravni zapis. Na ta način tudi oglašujejo vsa prosta delovna mesta, ki jih sporočajo delodajalci (na spletu in na oglasni deski). Pred objavo na spletu ali oglasni deski so vse vnesene potrebe po delavcih ali delavkah v Zavodu pregledane. Oblika M/Ž je v Sloveniji potrjena kot ustrezna, na Zavodu RS za zaposlovanje pa jo uporabljajo, ker je to edina funkcionalna rešitev, ki jo lahko podprejo in zagotovijo (predstavniki Zavoda RS za zaposlovanje, osebno pismo, 2018, 10. in 12. september; osebno pismo je na voljo pri avtorici).

[430] Pravilnik o načinu sporočanja podatkov o prostem delovnem mestu ali vrsti dela Zavodu RS za zaposlovanje, javni objavi ter postopku posredovanja zaposlitve. (2017). V veljavi od 10. oktobra.

[431] Delodajalci praviloma odstranijo tovrstni problematični pogoj (npr. starostne zahteve), razen če ga lahko opravičijo z vidika specifičnosti delovnega mesta - njegovih zahtev in vsebine (v tem primeru tudi zakonodaja dovoljuje navedbo npr. starostne omejitve, pa tudi spola), vendar pa je končna zahteva, ali bodo sporen oglas

V tem poglavju so bili omenjeni samo najpomembnejši dokumenti, ki vsebujejo eksplicitno držo po odstranjevanju seksizma v jeziku. Med te spadajo tudi (v poglavju 6.3 omenjeni) **Poslovnik državnega zbora, Nomotehnične smernice** ter **Standardna klasifikacija poklicev.** Po drugi strani pa nekateri pomembni zakonodajni dokumenti te tematike sploh ne obravnavajo (npr. Ustava RS, Zakon o javni rabi slovenščine, Akcijski načrt za jezikovno izobraževanje (2015), Akcijski načrt za jezikovno opremljenost (2015) idr.), spet drugi zakonodajni dokumenti pa se neposredno sicer ne sklicujejo na rabo seksističnega jezika ali spolno občutljivo rabo jezika, vendar pa jo obravnavajo posredno; npr. da v svojih aktih odsvetujejo rabo stereotipov in predsodkov v jeziku, javnem govoru (npr. Interna navodila in priporočila: »Poklicna merila in načela novinarske etike«, 2000, Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v RS, 2011, Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja nasilja v družini 2009–2014), da prepovedujejo spolno diskriminacijo (Zakon o medijih, 2006), prepovedujejo seksistične žalitve in nestrpnosti (Kazenski zakonik, 2012; Zakon o delovnih razmerjih, 2002, 2013)[432] (povzeto po Žakelj, 2018, str. 80–94).

6.4.2.2 Smernice za spolno občutljivo rabo jezika

Poleg nekaterih posrednih zakonodajnih ukrepov so bile v zadnjih dvajsetih letih (predvsem pa v zadnjih desetih letih), po vzoru (prej predstavljenih) mednarodnih smernic, oblikovane tudi v Sloveniji zakonsko neobvezujoče smernice, ki spodbujajo rabo neseksističnega jezika (Žakelj, 2018). Te smernice so rezultat uveljavljanja SORJ, ki se je kot proces pri nas začel sprva z aktivističnimi pobudami in nadaljeval v smeri institucionalizacije (Dobrovoljc in Stabej, 2019, str. 382). Smernice so nastale na institucijah, ki so del državne uprave (Urad za žensko politiko/Urad za enake možnosti, Komisija za ženske v znanosti), raziskovalnih institucij (Mirovni inštitut) in nevladnih organizacij in zavodov (Ženski lobi Slovenije, Zavod Transfeministična Iniciativa TransAkcija). Vsebujejo napotke za preusmerjanje od rabe jezika, ki utrjuje stereotipne predstave o spolnih vlogah, k rabi, ki je osvobojena seksističnih jezikovnih prvin. V nadaljevanju predstavljamo seznam (po časovnem sosledju) in kratek opis smernic.

---

umaknili ali ne, vseeno na strani delodajalca. Zavod nima pristojnosti, da bi postavljene pogoje sam spreminjal. Šele ko delodajalec bodisi odstrani problematični pogoj bodisi ga smiselno utemelji, Zavod objavi Prosto delovno mesto in (če delodajalec to zahteva) tudi aktivno posreduje – napoti k delodajalcu ustrezne osebe iz evidence brezposelnih (predstavniki Zavoda RS za zaposlovanje, osebno pismo, 2018, 10. in 12. september).

[432] Celoten pregled zakonodajnih določil in njihovo vključenost SORJ je dostopen v delu Žakelj (2018).

Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika (Žagar in Milharčič Hladnik, 1995)

Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika (1995), je bil prvi dokument na Slovenskem, namenjen opozarjanju in ozaveščanju o seksistični rabi slovenskega jezika. Objavljen je bil kot del zbornika Neseksistična raba jezika, ki ga je izdal Urad za žensko politiko. Dokument uvodoma predstavi ozadje problematike seksističnega jezika in njeno dosedanjo obravnavo na evropski ravni (tudi po posameznih državah) ter opredeli skrb za to tematiko kot pomembno dolžnost Slovenije kot članice Sveta Evrope. Poudari tudi pomen, ki ga ima jezik v doseganju dejanske enakopravnosti med moškimi in ženskami. Dokument opozarja na dvosmerni proces med jezikom in družbo, pri čemer jezik odseva in vpliva na družbeno-kulturne vzorce, prav tako kot družba vpliva na jezik. Izhodišče seksističnosti slovenskega jezika je utemeljeno predvsem na rabi moške oblike kot nevtralne, zato v smernicah prevladujejo primeri in predlogi iz vidika izrazoslovja. Pomembnost spreminjanja izrazoslovja skupaj s spreminjajočo se družbeno realnostjo je izrecno poudarjena. Nekateri izrazi lahko namreč čez čas postanejo neuporabni, zastareli ali celo žaljivi.

Dokument pokriva nekaj ključnih področij, na katerih se kaže seksizem v slovenskem jeziku: raba slovnične (moške in/ali ženske) oblike, pristransko opisovanje spolov ter poimenovanja in naslavljanja. V zvezi z rabo moške in ženske oblike dokument obravnava predvsem primere pravnih in administrativnih aktov (zakone in razpise za delovna mesta), ki so v večini zapisani samo v moški obliki (a ne upravičujejo svoje nezaznamovane rabe). V izogib temu so predlagane tri možnosti: uporaba obeh oblik[433], uporaba nevtralne oblike namesto izrecno ženske ali moške oblike[434], uporaba kreativne metode (izmenična raba dvojne, moške/ženske, kot tudi nevtralne oblike), kjer je to možno, da bi se izognili neberljivosti, monotonosti ali nerazumljivosti besedila[435]. Kot alternativa je ponujena še četrta možnost, kjer gre za t. i. pravno definicijo[436], ki na začetku ali koncu bralcu ali bralki zagotavlja, da se besedilo nanaša na oba spola, čeprav je napisano samo v eni slovnični obliki[437]. Pri tem so navedene nekatere

[433] Primer: »Dijak oz. dijakinja ima med šolanjem pravico prestopiti v drugo šolo« je ocenjena kot najbolj primerna, ker jo lahko uporabljamo v pisni in ustni obliki; medtem ko lahko ostale različice uporabimo le pisno: »Dijak/dijakinja ima med šolanjem /…/«; »Dijak/inja ima med šolanjem /…/«, tudi med poklici: vodovodar/vodovodarka.

[434] Primer: Nosilec oz. nosilka pravice –> oseba, ki je nosilka pravice.

[435] Primer: Kdor lahko dokaže, da je njegov oz. njegova…

[436] Primer: Z »uslužbencem« so razumljeni vsi sodelavci in sodelavke ministrstva.

[437] Slednja je lahko predstavljala pomemben korak v času devetdesetih let prejšnjega stoletja, zagotovo pa ni najbolj zadovoljiva z vidika enakopravne zastopanosti žensk in moških v jeziku danes.

težave, ki se lahko pojavijo iz pravnega vidika[438]. V pristranskem opisovanju spolov je poudarjena potreba po spoštljivem obravnavanju obeh spolov in izogibanju jezika, ki sloni na spolnih stereotipih. V poimenovanjih in naslavljanjih je izpostavljen vidik drugačne stopnje domačnosti in pokroviteljstva pri rabi jezika za naslavljanje[439] in opisovanje[440] žensk in moških.

V dokumentu je navedenih tudi pet predlogov za nadaljnjo obravnavo in raziskovanje te teme. V prvem predlogu je zapisano, da morajo vsa prizadevanja za odpravo seksizma v jeziku temeljiti na strokovni analizi slovenskega jezika, da bi lahko bile podane ustrezne smernice za odpravo seksistične rabe jezika. Predlagana je ustanovitev ekspertne večdisciplinarne skupine, ki bo prevzela to aktivnost. Drugi predlog je namenjen predvsem vladi in njenim organom, ki seksistično rabo jezika na obrazcih, potrdilih, vprašalnikih, dopisih, vabilih, sporočilih, izjavah itd. lahko hitro in enostavno odpravijo z upoštevanjem nasvetov iz smernic. Tretji predlog je pravzaprav opozorilo k zavedanju, da je seksistična raba jezika trdovratna, saj temelji na tradicionalnih normah in ustaljenih kulturnih vzorcih spolnih vlog v družbi, ki bodo potrebovali dolgo časa, da se spremenijo. Vsi napori v smeri odprave takšne rabe jezika so zato namenjeni tako strokovni kot tudi splošni javnosti. V predzadnjem predlogu je poudarjena pomembnost ozaveščanja o tej problematiki v obliki pisnega materiala (zloženke, brošure), ki bo dostopen širši javnosti, kot tudi predlogi, priporočila in navodila za neseksistično rabo jezika (po vzoru drugih evropskih držav). Posebno pozornost je treba nameniti vzgojno-izobraževalnemu procesu in odpravi seksističnega jezika v učbenikih in drugih učnih pripomočkih v šolskem sistemu ter izobraževanju učiteljic in učiteljev o načinih, kako se lahko izognejo rabi seksističnega jezika (Žagar in Milharčič Hladnik, 1995).

Priročnik za medije o upoštevanju načela enakih možnosti spolov (Hrženjak in Šribar, 2004)

Priročnik za medije o upoštevanju načela enakih možnosti, ki je nastal na Mirovnem inštitutu, je ena redkih publikacij na temo seksizma v medijih, ki ponuja pomembne praktične usmeritve za uresničevanje načel enakopravnosti spolov. Dokument opredeljuje nestereotipno

[438] Raba ponujenih rešitev proti seksističnemu jeziku lahko sproži dvoumnost zakona in nejasnosti pri njegovi interpretaciji, rešitve morajo biti tudi skladne s pravnim jezikom, pomembna je tudi njihova razumljivost.
[439] Primer: Janez Marolt in gospodična Horvat.
[440] Primer: Janez Marolt se je z ženo in otroki preselil v Ameriko. Po tej dieti vam bo žena lahko pripravila primerne obroke.

predstavitev ženskega in moškega družbenega življenja kot ključno za enakopravnost spolov v medijih. V njem so navedena konkretna izhodišča za novinarsko in uredniško delovanje na področju enakosti spolov. Med ključne elemente, ki se jim morajo novinarji in novinarke še posebej izogibati, sodijo seksualizacija, estetizacija in trivializacija, saj poudarjanje teh značilnosti lahko razvrednoti osebe in jim odvzame družbeno moč. Čeprav ne gre za izrecno urejanje (samo) področja seksističnosti jezika, pa priročnik poseže na področje slovničnih oblik, kjer je vidik rabe moške oblike kot generične označen kot zastarel oz. neprimeren in je zato svetovana dosledna raba moške in ženske slovnične oblike (Hrženjak in Šribar, 2004)

Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika (Šribar, 2010)

Dokument, ki je nastal v okviru delovanja Komisije za ženske v znanosti, uvodoma opredeli pomembno vlogo, ki jo igra spol v jeziku, tudi konkretno v slovenskem jeziku. Izpostavljena je problematičnost spolno zaznamovanega jezika, ki se ne kaže samo v posameznih besedah, ampak tudi v skladnji. Spolno občutljiva raba jezika je zato mnogokrat označena kot kompleksna in obremenjujoča za jezik, kar pa naj bi bil (tudi) situacijski dejavnik. Čeprav niso vse spolno občutljive oblike primerne za vse žanre (»nekatere govorice/žargoni zahtevajo jedrnatost«), je cilj smernic vseeno ovreči zadržke pri rabi takšnih primerov jezika in pripomoči k »razgradnji spolne hierarhije«.

Smernice so sestavljene iz treh točk; v prvi je poudarjena problematičnost rabe generičnega moškega spola[441], rešitve za katero so predstavljene v drugi točki »Nekaj predlogov za spolno nediskriminatorno (»neseksistično«) rabo samostalnikov, ki označujejo osebe«. Predlogi zajemajo: izogibanje rabe moške generične oblike, raba množinskega samostalnika[442], raba glagolnika kot samostalniške besede ali nadomestnega samostalnika, ki ni v generični obliki[443], raba samostalnikov v ženski in moški obliki[444] in opuščanje načina izražanja s samostalniki, ki posplošeno opisujejo situacijo (npr. raba besede človek). Tretja točka vsebuje predloge za stavčno sintakso, s katero se lahko izognemo seksistični rabi jezika. Sem spada menjava vrstnega reda spolno zaznamovanih samostalnikov (enkrat ženska, drugič moška),

[441] V sklopu tega so Nomotehnične smernice označene kot nezadostne in površne v obravnavi teme spola pri usmeritvah za oblikovanje normativnih dokumentov.
[442] V formalnem besedilu je naveden primer delavstva (namesto delavci); v besedilu, ki vključuje osebni slog. pa primer študentarije (namesto študenti).
[443] Primer tega je arhivarstvo, arhivarjenje namesto arhivar.
[444] Formalna besedila naj vsebujejo žensko in moško obliko hkrati ali pa jo nadomestimo z množinskim izrazom; osebni slog naj vsebuje obe obliki v ednini (bralka in bralec), za administrativne situacije (tudi zakonska besedila) se priporoča krajšava za drugo spolno obliko (minister/-ica ali ministrica/-er).

razgrajevanje sintakse, da bi se izognili diskriminatornemu pravilu, raba končnice -i v primerih dvojine, ko se nanašamo na ženski subjekt, ter izogibanje zapisovanja ženskih priimkov v svojilni obliki (vsi primeri so navedeni v smernicah) (Šribar, 2010).

Napotki za spolno občutljivo rabo jezika in praktični primeri dokonstrukcije nekaterih androcentričnih slovničnih pravil (Šribar, 2014)

Napotki, ki so izšli pod Ženskim lobijem Slovenije, so nadgradnja Internih smernic za spolno občutljivo rabo jezika (2010). Uvod je nekoliko dopolnjen, poudarek pa leži na pomembnosti spolno občutljive rabe jezika, saj ženske in moški kljub številčno enakovredni zastopanosti v svetovni populaciji niso enako oz. ustrezno prisotni v jeziku.

Napotki zajemajo iste tri točke kot v predhodni verziji, vsebujejo pa manjše razlike. Pri govoru o problematičnosti generičnega slovničnega moškega spola je dodana perspektiva feministične lingvistike, ki poudarja perfomativno vlogo jezika v družbenih okoliščinah in med njima ustvarja dialektičen odnos. K predlogom za spolno nediskriminatorno ('neseksistično') rabo samostalnikov je dodana raba obojespolnih oblik (kot način izogibanja generične oblike), v primeru obteženosti obojespolne oblike pa je predlagana raba množinskega samostalnika. V predlogih za rabo samostalnikov v ženski in moški obliki je pri sklicevanju na formalno besedilo odstranjena možnost množinskega izraza, predlagana je samo raba obeh oblik (ženske in moške), v besedilih za osebni slog je dopisano, da je raba edninske oblike dovoljena tudi v primeru, da imamo v mislih množino (torej se nagovor »draga bralka in bralec« ne nanaša samo na dve osebi, ampak na več oseb hkrati), v administrativnih besedilih pa je, poleg krajšav, dodana možnost podčrtaja kot vključevanje alternativnih spolnih kultur. K primerom rabe ženske in moške oblike je dodan tudi predlog rabe trpnika (npr. poročilo je napisano). Napotki obravnavajo tudi naslavljanje[445] (za samostalnik – gospa profesorica; za pridevnik – dragi kolegi in kolegice (ali različne verzije tega)) in uvajajo možnost polvikanja[446] (npr. »Gospa, bi prosim pristopila«). V zadnji točki je pri predlogu razgradnje sintakse dodano, da ta pristop sicer lahko vpliva na spremembo pomena, vendar »to ni tako velika cena, kot jo s seboj nosijo androcentrična slovnična pravila« (Šribar, 2014).

[445] Ta točka (2.6) je nekoliko predelana in umeščena v drugi sklop predlogov, v Internih smernicah je bila del tretjega sklopa (3.4).

[446] V Napotkih je izrecno navedeno, da je polvikanje slovnično ustrezno, vendar lahko izpade 'neotesano', če ni jasno poudarjeno, da se želi s to obliko izpostaviti jezikovno prisotnost žensk.

Priročnik za sprejemanje spolno-občutljivih pristopov v raziskovanju in poučevanju (Mihajlović Trbovc in Hofman, 2016)

Priročnik, ki je nastal v sklopu projekta Garcia[447], vključuje tudi ozaveščanje o pomembnosti spolno občutljive rabe jezika v razpisih za projekte, med poučevanjem in v učnih gradivih.

Priročnik za medijsko poročanje o transspolnosti (Koletnik in Grm, 2017)

Priročnik za poročanje o transspolnosti je, kot smo že omenili, nastal v Zavodu Transfeministična Iniciativa TransAkcija kot odziv na (neustrezen) medijski diskurz in kot pomoč pri poročanju novinark in novinarjev v povezavi s tematikami transspolnosti. Dokument podaja priporočila za spoštljivo poročanje o transspolnih osebah in temah, navaja slabe prakse, izpostavlja 'spoštljive' alternative, prikazuje napačne izraze in ponuja ustrezne različice. Opozarja tudi na rabo množinske oblike spoli (in ne spola) in ponuja kot priporočljivo prakso rabo podčrtaja (Koletnik in Grm, 2017).

Smernice za spolno občutljivo rabo jezika (Šauperl, Jeram, Dobrovoljc in Gulič, 2018)

Smernice za spolno občutljivo rabo jezika so nastale v sodelovanju Urada za enake možnosti (na MDDSZ) in Generalnega direktorata za prevajanje EK. Nastale so zaradi razvidne potrebe po tej ureditvi na področju pravnih in uradnih besedil, učbenikov, tudi splošnih besedil; kot posledica uresničevanja cilja, zavedenega v Resoluciji o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015–2020 (glej poglavje 6.4.2.1), ter na podlagi vprašanj, ki so se v povezavi s tematiko SORJ pričela pojavljati v Jezikovni svetovalnici ZRC SAZU. Pripravila jih je (neformalna) Skupina za pripravo smernic za spolno občutljivo rabo jezika, v interdisciplinarni zasedbi[448], zato so rezultat številnih usklajevanj in različnih vidikov ter znanstvenih disciplin. Smernice predstavljajo različne možnosti, ki jih lahko uporabimo, da se izognemo rabi generičnega moškega spola.

Uvodoma je predstavljena opredelitev SORJ, ki je hkrati tudi prva uradna opredelitev tega termina v slovenščini, in navedeni primeri, ko je raba SORJ smiselna. SORJ se uporablja, ko želimo dvigniti vidnost žensk (to dosežemo z omenjanjem obeh, ženske in moške oblike); naveden je vrstni red ženske in moške oblike (po abecedi ali izmenjujoče) pri rabi obeh ter predlagano njuno ujemanje s pridevnikom in glagolom (po bližini); predlagana je tudi raba

[447] Kratica za *Gendering the Academy and Research: combating Career Instability and Asymmetries*.

[448] Skupina je bila sestavljena na pobudo slovenskega prevajalskega oddelka Generalnega direktorata za prevajanje Evropske komisije in Sektorja za enake možnosti na MDDSZ, pri pripravi pa so sodelovali tudi jezikoslovci in jezikoslovke, prevajalci in prevajalke in drugi.

spolno nezaznamovanih oblik (človek, oseba) in tvorjenje ženskih oblik, ko je to možno[449], poudarjeno pa je tudi, da je treba na obrazcih, vprašalnikih in potrdilih omogočiti možnost izbire spola (kar pomeni predpripravo dveh verzij, ženske in moške), prav tako na spletnih vprašalnikih in obrazcih. Zaradi prostorske omejitve je možen tudi zapis s poševnico, pri neposrednih nagovorih občinstva je potrebno dosledno naslavljati ženske in moške (raba enakovrednih izrazov), pri vikanju (če naslovnica ali naslovnik ni znan) je uporabljan množinski samostalnik, če je oseba imenovana, se mora naziv ujemati s spolom osebe; imena in priimke žensk navajamo tako, da pred njimi zapišemo (poklicne, akademske) nazive v ženskem spolu, če imamo samo priimek ženske, ga uporabimo v prvotni obliki (in ne v svojilni!); moška in ženska imena navajamo v enaki obliki; svojino ženskih oseb izrazimo z rodilniško obliko imena in priimka (pri tem je v smernicah navedenih več možnosti); tudi funkcije in delovna mesta, ki jih zasedajo ženske, navajamo v ženski obliki, pri razpisu za delovno mesto/funkcijo, za katerega se išče kandidat ali kandidatka, je treba zapisati obe obliki (moško in žensko). V uradnih besedilih je dovoljena opomba ali omemba v oklepaju, da se bo v nadaljnjem besedilu uporabljala ženska/moška oblika (zaradi obremenjenosti besedila); spolno zaznamovanim izrazom se lahko kdaj izognemo tudi z rabo samostalnika za označevanje skupnosti (npr. strokovnjaki in strokovnjakinje >> stroka) ali z izpustitvijo samostalnika v nadaljnjem besedilu (npr. Preostali člani in članice odbora so bili … >> V odboru so bili še …). Ob nakopičenemu številu samostalnikov v besedilu izberemo samo glavne osebe, za katere uveljavimo načela SORJ[450]. Navedeni so tudi primeri ustreznega prevajanja določenih izrazov in zvez. Kot inovativni vključujoči zapisi so, povsem na koncu, navedeni primeri rabe podčrtaja, kjer se navede samo spremenjeni del besede (isto kot pri poševnici) (Šauperl in drugi, 2018).

Predstavljene smernice[451], ki obravnavajo seksistično rabo slovenskega jezika, imajo številne stične točke. V vseh smernicah je bila kot problematična izpostavljena moška generična oblika. Zato večina smernic temelji na napotkih, kako se izogniti rabi moške oblike, ki naj bi igrala vlogo nevtralne. Med predlogi, ki jih smernice najpogosteje navajajo, je na eni strani poudarjanje ženskih in moških oblik bodisi kot obojespolnih poimenovanj, uporabe krajšav

[449] Pri tvorjenju ženskih oblik je odsvetovano tvorjenje besede, ki se je že uveljavila za moški in ženski spol (npr. vodja). Razlikovanje je vseeno možno: umetniški vodja–umetniška vodja.
[450] Primer: Tekmujejo lahko dijakinje in dijaki tretjih letnikov srednjih šol. Udeleženke in udeleženci tekmovanja bodo … Izdelke bo ocenila žirija, ki jo bodo sestavljali učitelji in poslovneži. Zmagovalke in zmagovalci ter njihovi učitelji bodo nagrade prejeli …
[451] V poštev smo vzeli le smernice, ki neposredno obravnavajo seksistično rabo jezika. V povzetek nismo umestili Priročnika za medije o upoštevanju načela enakih možnosti spolov, Priročnika za sprejemanje spolno-občutljivih pristopov v raziskovanju in poučevanju ter Priročnika za medijsko poročanje o transspolnosti.

(raba poševnic, vezajev, podčrtajev) ali tvorbe še neobstoječih ženskih in moških oblik; in na drugi strani izogibanje rabe zaznamovanih izrazov in nadomeščanje z nezaznamovanimi besedami, kot je npr. oseba, pa tudi z opisnim navajanjem, npr. osebe, ki vrtnarijo, ali rabo glagolnikov, npr. vrtnarjenje. Za rešitev skladenjskih težav je navadno priporočeno pravilo ujemanja glagolov in pridevnikov s samostalniki po bližini, pa tudi enkratne pojasnitve rabe jezika, ki se zapišejo (navadno) v opombi. Pomemben vidik, ki je izpostavljen v večini smernic, je izogibanje rabe svojilne oblike ženskih priimkov. Do podobnih ugotovitev sta prišla tudi Dobrovoljc in Stabej[452] (2019, str. 377), ki sta v svojem prispevku analizirala smernice in identificirala deset skupnih področij predlogov za preseganje seksističnosti jezika. Poleg omenjenih primerov sta v smernicah opazila tudi primere vikanja in polvikanja pri naslavljanjih.

[452] Avtorica in avtor sta obravnavala večino istih smernic, kot smo jih predstavili, se pa najdejo tudi razlike, predvsem v tem, da mi v ta pregled ne vključujemo tujih smernic, saj smo jih predstavili že prej, v ločenem poglavju.

7 REZULTATI EMPIRIČNIH RAZISKAV

V pričujočem poglavju predstavljamo rezultate empiričnih raziskav, ki smo jih opravili na osnovi analize relevantne literature in pregleda stanja. V raziskovanje smo združili več empiričnih pristopov, ki naslavljajo različne družbene institucije, katere po Streecku in Thelen (2005, str. 9, 12–13) razumemo kot »gradnike družbenega reda« oz. »družbene režime« in opazovali njihove diskurzivne prakse. Institucionalna teorija nam omogoča bolj poglobljen (zgodovinski) vpogled v družbeno strukturo in njene spremembe, ki je s številnimi pravili, rutinami in normami[453] pomembno (pre)oblikovala družbeno vedenje (Scott, 2005, str. 2) in omogočila pojav novih oblik diskurza in rabe jezika.

V analizi smo pod drobnogled vzeli le nekatere institucije, ki so (skozi čas) pomagale ustvarjati in vzdrževati seksistične prakse v jeziku, v zvezi s tem pa so nas zanimali predvsem načini spreminjanja teh institucij in ritualiziranih diskurzivnih praks skozi čas. Raziskovanje je vključevalo vpogled v medije (časopise, revije), ki imajo veliko moč ustvarjati diskurzivne prakse v družbi, določati, kaj so pomembne in manj pomembne tematike, in s tem vplivati na mnenja in prepričanja svojih bralcev in bralk. Hkrati medijski diskurz tudi odraža dogajanje v družbi in jeziku in predstavlja pomemben vpogled v določeno (zgodovinsko) obdobje. Analizirali smo tudi jezikovne prakse institucije (ZRSZ), ki na trgu delovne sile predstavlja pomembno avtoriteto pri zaposlovanju in zaposlitvenih praksah (tudi v zvezi z zapisovanjem zaposlitvenih oglasov) ter katero navadno povzemajo druge organizacije in podjetja[454]. Za osvetlitev stanja v rabi (ne)seksističnega jezika danes, smo poiskali informacije tudi v jezikovnih praksah na individualni kognitivno-spoznavni ravni, kjer smo s pomočjo eksperimentalne nevrolingvistične raziskave pridobili vpogled v učinkovanje (ne)seksističnega jezika. S to raziskavo smo želeli ponazoriti, kako učinke zavestnega spreminjanja institucij (njihovih ponotranjenih norm ipd.) ljudje dojemajo na različnih ravneh (bolj zavedni – socialnopsihološki in bolj nezavedni – kot nenadzorovani nevrološki odziv možganov pri obdelavi informacij).

[453] Ta so nenehno ustvarjana in poustvarjana s strani velikega števila akterjev in akterk z različnimi interesi, različno stopnjo moči in različnimi izhodiščnimi položaji v družbi (Streeck in Thelen, 2005, str. 16).
[454] Z analizo časopisov in analizo zaposlitvenih oglasov smo želeli pridobiti vpogled v prakso rabe jezika v določenem časovnem obdobju, ugotoviti, kakšno je zaznavanje (ne)seksistične rabe jezika, ter ugotoviti morebitno spreminjanje te rabe (v povezavi z institucionalnimi spremembami).

Ker omenjene institucije niso statične (Streeck in Thelen, 2005), saj se nenehno spreminjajo[455] (te spremembe pa so zelo dolgotrajne) in vpeljujejo nova pravila rabe jezika, smo – na podlagi empiričnih podatkov – opazovali, kako so se v analiziranem času razvijali pogoji za določene spremembe rabe jezika in ugotavljali naravo ter učinke teh sprememb.

Zaradi preobsežnosti vsega gradiva smo v tem delu predstavili le ključne ugotovitve, večji del analize (podrobnejše podatke o metodologiji, postopek analize, omejitve raziskav ter bogato ilustrativno gradivo) pa smo umestili v Priloge (C, Č, D in E). Pri tem je treba omeniti, da obstaja še celotno polje drugih institucij, ki jih nismo zajeli v analizo doktorske disertacije, predstavljajo pa pomembna področja za nadaljnjo analizo (npr. politične, kulturne in izobraževalne institucije). V tem poglavju predstavljamo štiri analize (poleg omenjenih treh tudi analizo intervjujev), v diskusiji pa sledi poglobljena interpretacija teh rezultatov.

7.1 Metodološka pojasnitev predstavljenih analiz

Štiri opravljene analize so se razlikovale glede na uporabljene metodološke pristope. V tem poglavju bomo orisali nekatere ključne značilnosti metodologije vsake od štirih analiz, bolj podroben pregled pa bo dostopen v prilogah.

Analiza rabe (ne)seksističnega jezika na trgu delovne sile v časopisih in revijah

Cilj analize časopisov in revij je bil (skupaj s preostalimi analizami v doktorski disertaciji) oblikovati pogled o jezikovnih praksah na Slovenskem v zadnjih šestdesetih letih. Opazovali smo diskurz o poklicih in poklicnih nazivih glede na spol, posebej pa posvetili pozornost praksi zapisovanja poklicnih nazivov.

K analizi smo pristopili v več korakih: v prvem smo naredili izbor časopisov/revij (v štirih časovnih točkah: 1958, 1978, 1998 in 2018), ki smo jih vključili v analizo in določili tematike/področja, ki bodo predmet raziskave (opredelili smo tudi dele časopisov/revij, ki jih nismo vključili v analizo). Medije, ki so bili predmet analize, smo v grobem opredelili kot javna publicistična besedila, namenjena širši javnosti, oz. novinarsko–poročevalska besedila (Slovenski poročevalec/Delo; dalje SP in Delo) in besedila, namenjena specifični javnosti (reviji namenjeni ženskam in gospodarstvu; Naša žena in Gospodarski vestnik; dalje NŽ in

[455] Spremembe institucij so lahko različnih izvorov (zunanje, notranje), velikosti (majhne, velike), tudi trajanja (dolgotrajne, kratke). Streeck in Thelen (2005) opredelita pet kategorij postopnih in transformativnih institucionalnih sprememb (za več glej Steeck in Thelen, 2005).

GV). Gre za tri vsebinsko zelo različne revije/časopise, zato je bil pristop k analizi vsake revije ali časopisa ustrezno prilagojen (raven obsega analize – koliko številk bo vključenih v analizo; predmet raziskovanja). V drugem koraku smo identificirali teme oz. vprašanja, ki jih želimo raziskati, da bi lahko ponudili (vsaj delni) odgovor na prvo raziskovalno vprašanje v doktorski disertaciji, kjer se sprašujemo, kako se je v Sloveniji spreminjal jezik, s katerim se je opisoval in urejal položaj žensk in moških na trgu delovne sile. Ta vprašanja so bila razčlenjena na več ožjih tematik, ki jih pokriva analiza. Na podlagi tega smo v tretjem koraku izbrali kombinacijo metod, ki bo kar najbolje zajela posebnosti tematik, ki jih želimo raziskati. Pri tem smo izhajali iz kritične diskurzivne metode, ki se osredotoča na jezikovne manifestacije moči, tj. na uvajanje, ohranjanje in reproduciranje neenakosti in nadvlade na diskurzivni ravni (van Dijk, 1995; Eckert in McConnell-Ginet, 2003; Wodak in Meyer, 2009), in jo kombinirali s feministično stilistiko (Mills, 1995) (ki se pojavlja kot veja feminističnega jezikoslovja), ki analizo besedil središči na spolu in išče razlage za pojavljanje pristranskosti v jeziku v feministični literaturi. Analizo smo izvedli na dveh ravneh; na ravni besed, kjer smo se osredotočili na opazovanje oblike zapisa poklicnih (in splošnih) poimenovanj, nagovorov ter drugih besed, ki so bile uporabljane za naslavljanje žensk in moških. Hkrati pa smo opazovali tudi splošno rabo jezika (ali se nevezano na poklice uporablja moška generična oblika pri naslavljanju). Na drugi, diskurzivni ravni, smo opazovali način pisanja o poklicih tudi v povezavi s konotacijami, ki jih lahko nosijo (t. i. 'ženski' ali 'moški') poklici. Na podlagi teorij mnogih avtoric (med njimi npr. Schulz, 1990; McConnell-Ginet, 1998; tudi de Beauvoir, 1999), ki so opozarjale na povezanost žensk z negativnostjo v jeziku, smo bili pozorni predvsem na negativne konotacije, ki jih lahko nosijo 'ženski' poklici oz. pisanje o 'ženskih' poklicih. Opazovali smo tudi način povezovanja spolnih in poklicnih vlog ter skušali oceniti pogostost in kontekste omenjanja žensk in moških (kar zajema tako družbene kot poklicne vloge).

Raziskava je potekala v več obdobjih (zaradi časovnega usklajevanja z drugimi deli raziskave), in sicer konec leta 2018 ter spomladi in jeseni 2019, pretežno v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Več podrobnosti o metodologiji, izboru časopisov in revij, postopku analize in sami analizi po letih je dostopnih v Prilogi C.

Analiza poklicnih poimenovanj v zaposlitvenih oglasih

V analizo zaposlitvenih oglasov smo vključili 4 analizirane letnice: 1958, 1978, 1998 in 2018. Oglase smo pridobili v časopisu Delo (za prve tri letnice) in na Zavodu RS za

zaposlovanje (za zadnjo letnico), jih poenotili tako, da smo jih šifrirali po enotni mednarodni klasifikaciji poklicev ISCO (angl. *International Standard Classification of Occupations*; klasifikacija Mednarodne organizacije dela) in jih nato kodirali s kategorijo slovnična oblika zapisa, v katero spadajo: ženska oblika, moška oblika, nevtralna oblika in neuvrščeno. Nevtralna oblika[456] je bila nadalje dodano razčlenjena v 7 kategorij (dodajanje končnice: /-ka; (ka), (-ka); moški zapis in opomba M/Ž; ženski zapis in opomba M/Ž; obojespolni zapis in dodajanje opombe M/Ž; obojespolni zapis: zdravnik/zdravnica (ali splošno: moški in ženska/delavka in delavec); množinska ali splošna oblika, ki ne nakazuje spola neposredno (kot opravljanje nekega dela); dodajanje končnice in opomba M/Ž). Podatki so bili nato obdelani v programu SPSS in analizirani po letih in poklicnih skupinah. Podroben opis metodologije, omejitev raziskave in drugih podrobnosti (ki kažejo na spremembe v obliki zapisa analiziranih oglasih po letih) smo zaradi obsežnosti gradiva umestili v Prilogo Č (pred branjem rezultatov analize se priporoča pregled).

V analizo je bilo vključenih skupaj 3353 zaposlitvenih oglasov.

Nevrolingvistična raziskava: vpliv slovnične oblike poklicnih poimenovanj na zaznavanje poklicnih skupin

Ideja za nevrolingvistično raziskavo izhaja iz združevanja psiholingvistične raziskave (Gygax in drugi, 2008; Garnham in drugi, 2012) in nevrolingvistične študije (Irmen, Holt in Weisbrod, 2010). Cilj raziskave je bil ugotoviti, kako spol v jeziku (oz. slovnična oblika, v kateri je predstavljen samostalnik, ki predstavlja poklic/poklicno skupino) vpliva na zaznavanje in predstave ljudi o določenih poklicnih skupinah. Raziskava je bila zastavljena v slovenskem jeziku, zaradi česar smo se morali nekoliko odmakniti od modela tujih raziskav (angleških in nemških), da bi lahko kar najbolje ujeli posebnosti slovenščine in občutek naravnosti pri branju[457]. Najbolj pomembno odstopanje od tujih raziskav je bila umestitev razlikovanja po spolu v glagol namesto v samostalnik.

Udeleženci in udeleženke: so bili seznanjeni z osnovnim konceptom študije, o načinu, kako bo potekala naloga, in o njihovi vlogi v študiji. Bolj podrobnih informacij jim (pred študijo) nismo zaupali, saj bi s tem lahko vplivali na rezultate. Izvajalke in izvajalci raziskave ter

[456] Nevtralna oblika ni mišljena kot generična raba moške oblike, tudi ne govori o odsotnosti spolno specifičnih oblik, ampak je pojem, pod katerim smo združili več kategorij, ki s poudarjanjem obeh oblik ali z odsotnostjo nanašanja na spol zagotavlja večjo odprtost za spolno uravnotežene interpretacije zaposlitvenih oglasov.
[457] Slednje je bilo pri raziskavi ključnega pomena, saj smo merili ravno 'moteče' dejavnike pri branju.

ostali sodelujoči raziskovalci in raziskovalke so bile seznanjene z vsemi informacijami o študiji.

Vzorec: smo omejili na 26 študentov in študentk Fakultete za družbene vede (velikost vzorca v drugih podobnih eksperimentalnih EEG raziskavah je običajno 15–30; vzorec je sestavljalo 17 žensk in 9 moških), tudi zaradi trajanja eksperimentalnega postopka (2–3 ure na udeleženca oz. udeleženko); povprečna starost je bila 20,1 leto (razpon 18–23 let), povprečno trajanje izobraževanja je bilo 13,6 let (razpon 12–17 let). V vzorec smo zajeli večino desničarjev in desničark, z dobrim ali popravljenim vidom, katerih materni jezik je slovenščina. Pet udeležencev in udeleženk je bilo izključenih iz vseh EEG analiz[458].

Pred začetkom izvajanja raziskave je bila opravljena pilotna študija (maj in oktober 2019) na dveh udeleženkah (spol: ženski, starost: 19 in 27) in vedenjska študija[459]. Vse udeleženke in udeleženci so pred izvedbo študije podpisali obrazec Obveščeno soglasje k sodelovanju v raziskavi.

Eksperimentalni material: sestavljajo splošne izjave, sestavljene iz dveh stavkov. Prvi stavek predstavlja (stereotipno žensko ali moško) poklicno vlogo (kot samostalnik predhodnik), na primer *kirurgi* (tipično moški poklic) oz. *cvetličarji* (tipično ženski poklic), drugi stavek pa predstavi spol, ki naj bi se navezoval na poklicno skupino v obliki glagola (izražen bodisi v ženski bodisi moški slovnični obliki). Polovica vseh eksperimentalnih stavkov vsebuje množinsko moško generično obliko[460] (za zapis poklicne vloge), kar je pogost način zapisovanja poklicev v slovenščini, druga polovica pa spolno uravnoteženo obliko (obojespolni zapis, ki vključuje moško in žensko slovnično obliko hkrati).

Primeri stavkov (katerih model je bil povzet in prestrukturiran po Gygax in drugi, 2008 in Garnham in drugi, 2012):

1. generična moška oblika + ženski spol v glagolu:

[458] Štiri zaradi prevelikega števila izključenih kanalov in enega zaradi velikega števila izključenih epoh.

[459] Vedenjska študija je bila izvedena na dveh udeležencih in eni udeleženki. V študiji smo opravili pet primerjav med pogoji: (a) moški v primerjavi z ženskim spolom v glagolu, (b) ženski spol v glagolu v primerjavi s semantično napako, (c) moški spol v glagolu v primerjavi s semantično napako, (d) ženski spol v glagolu v primerjavi s skladenjsko napako, (e) moški spol v glagolu v primerjavi s skladenjsko napako. Glede na to, da te primerjave niso bile načrtovane med predregistracijo, smo uporabili korekcijo Benjamini-Hochberga za kontrolo lažne stopnje odkritja (FDR-BH) za vse kombinirane teste. Statistična pomembnost je bila ocenjena na ravni pomembnosti q = .05.

[460] Z izrazom generična raba slovničnega moškega spola v kategorizaciji primerov mislimo na nanašanje besede moškega spola na skupino moških in žensk (pomensko spolno nevtralno rabo).

Kirurgi so ponovno delali nadure. Večini je bilo to odveč, saj bi svoj čas raje preživljale s partnerjem.

2. generična moška oblika + moški spol v glagolu:
Negovalci so skrbeli za bolne in stare ljudi. Mnogim je bilo to delo naporno kljub temu, da so zelo potrpežljivi.

3. spolno uravnotežena oblika + ženski spol v glagolu:
Skladateljice in skladatelji so se navadili samostojnosti pri svojem delu. Mnogim se je zato zgodilo, da so se skupinskega dela popolnoma odvadile.

4. spolno uravnotežena oblika + moški spol v glagolu:
Čistilke in čistilci so imeli pozno malico. Mnogim je to ustrezalo, saj so si lahko vzeli več časa zanjo.

Naloga vključuje 310 parov stavkov, 50 parov stavkov za vsakega od štirih eksperimentalnih pogojev (med katere spadajo: 1 – generična oblika poklicne vloge, 2 – spolno uravnotežena oblika poklicne vloge, 3 – ženski spol v glagolu, 4 – moški spol v glagolu) in dodatnih 110 parov zapolnjujočih stavkov, s semantično (50 stavkov; v generični in spolno uravnoteženi obliki), skladenjsko napako (50 stavkov; v generični in spolno uravnoteženi obliki) ali stavki, ki ne omenjajo spola (napisani v množini) (10 stavkov; v generični in spolno uravnoteženi obliki). Zapolnjujoči stavki so uporabljeni, da bi zmanjšali predvidljivost pri branju, primeri s skladenjskimi in semantičnimi kršitvami pa služijo tudi kot kontrolni pogoj (ki sprožijo N400 ali P600).

Primeri namernih napak:
Mizarji so sprejeli preveliko naročilo. Mnogim je bilo zato naporno, ker so hitiš celo noč z delom. (skladenjska napaka)

Gradbenice in gradbeniki najraje delajo pozimi. Nekaterim se zato zgodi, da so neučakani da zapade prvi ekran. (semantična napaka)

Merjene spremenljivke:

– demografske spremenljivke (spol, starost, leta izobraževanja)

– reakcijski čas (merjen, vendar ni uporabljen v nobenih načrtovanih statističnih primerjavah)
– odziv udeleženca ali udeleženke (odgovor na vprašanje, ali je nadaljevanje stavka logično - da / ne)
– ERP (časovno zaklenjeni na dražljaj)

Hipoteze: Pričakovali smo, da bo moška oblika samostalnika (ki se uporablja kot generična) vplivala na pretežno moške interpretacije. Z rabo spolno uravnotežene oblike smo pričakovali, da bomo dosegli drugačne odzive (odprte za moške in ženske interpretacije). Kognitivna vključenost ženskih oblik naj bi bila večja pri spolno uravnoteženih oblikah kot pri moških.

Na podlagi teh hipotez smo ustvarili naslednje napovedi:

1. V primerih, ko bo predhodniku v množinski generični obliki sledil glagol, označen z ženskim spolom, bo sprožena kršitev pričakovanj pri obdelavi stavka. Če bo kršitev zaznana kot skladenjska kršitev, se bo prikazal učinek P600. Če bo kršitev zaznana kot semantična kršitev, se bo prikazal učinek N400.

2. V primerih, ko bo predhodniku v množinski generični obliki sledil glagol, označen z moškim spolom, ne bo prišlo do kršitve pričakovanj pri obdelavi stavka. Pričakujemo, da se v tej situaciji ne bodo pojavile komponente ERP, povezane s semantičnimi (N400) ali sintaktičnimi kršitvami (P600).

3. V primerih, ko bo predhodniku v spolno uravnoteženi obliki sledil glagol, označen bodisi z ženskim bodisi moškim spolom, ne bo prišlo do kršitve pričakovanj pri obdelavi stavka. Pričakujemo, da se v tej situaciji ne bodo pojavile komponente ERP, povezane s semantičnimi (N400) ali sintaktičnimi kršitvami (P600).

Postopek raziskave: udeleženke in udeleženci so bili individualno testirani v majhni, tihi sobi. Na zaslonu so se jim izpisala navodila, pred začetkom raziskave so opravili tudi vajo, da so se seznanili s primeri (predstavljenih je bilo sedem primerov). Njihova naloga je bila prebrati vsak eksperimentalni primer, predstavljen v dveh stavkih, in se odločiti, ali je bil drugi del smiselno nadaljevanje prvega. Udeleženke in udeleženci so bili naprošeni, da sprejmejo odločitev na podlagi prvega vtisa in ne po daljšem razmisleku. Dobili so tudi navodila, naj ob branju posamezne besede ne utripajo z očmi (s tem namenom se je pred vsako besedo pokazala tudi fiksacijska točka, ki je pomagala osredotočiti oči na eno mesto). Stavčni

primeri so se prikazovali v pisavi Helvetica (rgb255:50, 50, 50), na sivem ozadju (rgb255:195, 195, 195) na 24″ LCD zaslonu, na ravni oči, približno 70 cm pred udeležencem ali udeleženko. Stavki so bili predstavljeni v sklopih po eno do največ treh besed, odvisno od dolžine besede. Imena poklicnih vlog (predhodniki) in glagoli (navezave na spol) so bili vedno predstavljeni samostojno. Začetek vsakega novega stavka je bil samo-sprožen. Pred začetkom stavka se je prikazal prazen ekran za 1500 ms, nato sledil prikaz besede za 600 ms, nato prazen ekran za 500 ms do naslednje besede. Po koncu stavka je sledil interval praznega zaslona za 1000 ms in vprašanje za udeležence in udeleženke, ali je bil (drugi) stavek smiselno nadaljevanje prvega – odločitev je bila sprejeta s pritiskom na gumb »da« (tj. mislim, da je smiselno nadaljevanje) ali »ne« (tj. mislim, da to ni smiselno nadaljevanje). Udeleženke in udeleženci so imeli na voljo 30 sekund za odziv. Če se v tem času niso odzvali, se je pričel prikazovati naslednji stavek. Po odzivu je sledil vmesni interval (od 1400 ms do 1600 ms). Raziskava je bila razdeljena na sedem sklopov, med njimi so (vsakih 10-13 min) potekali premori (skupaj šest premorov).

Raziskava je bila potrjena na Etični komisiji Fakultete za družbene vede 22. januarja 2019 in preregistrirana na Open Science Framework spletni strani novembra 2019. Potekala je med 6. novembrom 2019 in 16. januarjem 2020 na Nevrološki kliniki (UKC) v Ljubljani, v laboratoriju za afektivno nevroznanost. Raziskava je rezultat interdisciplinarnega dela[461], ki je zahtevalo veliko medsebojnega razumevanja med sodelujočimi (vzpostavitev ustrezne komunikacije oz. skupnega jezika, v katerem se vsi razumemo kljub različnim disciplinam, iz katerih izhajamo) in številna usklajevanja v zvezi s konceptualnim razčiščevanjem metodološkega okvira in materiala.

Podrobnejši podatki o metodologiji in analizi so dostopni v Prilogi D.

Intervjuji

V sklopu raziskave predstavljamo rezultate osmih intervjujev, od tega jih je bilo sedem izvedenih na podlagi osebnega pogovora z osebo in eden preko elektronske pošte (vključen je

[461] Raziskavo smo izvedli v sodelovanju z interdisciplinarnim študijskim programom druge stopnje Kognitivna znanost (Pedagoška fakulteta, sodelujoči: izr. prof. dr. Urban Kordeš, koordinator programa in predsednik programskega sveta, in študentke, ki v okviru predmeta Vajeništvo opravljajo raziskavo na tem projektu), z Nevrološko kliniko (prof. dr. Zvezdan Pirtošek, dr. med. Nevrološka klinika Ljubljana, doc. dr. Jure Bon, dr. med. spec. psih., Klinični oddelek za bolezni živčevja, Nevrološka klinika Ljubljana, asist. Andraž Matkovič, raziskovalec).

v poglavje o slovenskem jeziku[462]). Opravljeni so bili pogovori s posamezniki in posameznicami, ki so bili del prvih razprav o seksistični rabi jezika v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, s predstavnicami in predstavniki določenih pomembnih položajev na državnih institucijah, v katerih (oziroma s katerimi) so urejali spremembe, tudi konkretno s sociologi oz. sociologinjami (tudi antropologinjo) ter jezikoslovci in jezikoslovkami. Večina intervjuvanih je hkrati prevzemala več od navedenih vlog.

Izvedli smo polstrukturirane intervjuje, ki so bili nekoliko prilagojeni sogovornikom in sogovornicam. Osredotočili smo se na ključne informacije, ki jih lahko pridobimo od določene osebe in povpraševali npr. jezikoslovce in jezikoslovke o rabi SORJ pri nas (ocena stanja pri nas v rabi SORJ, njena urejenost na zakonodajni in institucionalni ravni, ovire pri rabi itd.), o njihovi vpetosti v postopek izvajanja jezikovnih sprememb v preteklih nekaj desetletjih, o njihovih posledicah in o zgodovinskih spominih rabe jezika (v navezavi z (ne)seksističnostjo) na splošno. Sociologe in sociologinje smo spraševali tudi o povezavi družbenega konteksta z jezikom, njihovo oceno pomembnosti (ne)seksistične rabe jezika v povezavi s prizadevanji za dosego enakosti spolov, o zgodovinskih spominih na rabo jezika ter konkretno o delu, v katero so bili vpeti (npr. soavtorstvo pri smernicah itd.). Predstavnike in predstavnice institucij smo povpraševali po njihovi vlogi v prevzemanju oz. reguliranju področja SORJ ter stališču do potrebnosti uvajanja tovrstnih ukrepov v slovenski jezik.

Vsi intervjuji (z izjemo intervjuja preko elektronske pošte) so bili posneti in zapisani v obliki transkriptov. Izsledke intervjujev predstavljamo v poglavju 7.5, v Prilogi E pa se nahajajo vprašalniki za intervjuje.

7.2 Analiza časopisov in revij

V tem poglavju predstavljamo izsledke analize časopisov. Ker smo vzeli v analizo tri tematsko popolnoma različne časopise/revije, ni bilo enostavno sestaviti enotno analizo, na podlagi katere bi lahko podali jasne oz. enoznačne predstave o rabi jezika v novinarskem pisanju v zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji. Zato so ponekod dodane tudi obrazložitve oz. označene izjeme.

[462] To je intervju z vodjo Službe za slovenski jezik, na podlagi katerega smo pridobili podatke o urejanju področja SORJ/SVRJ v Sloveniji.

Analiza vseh treh časopisov/revij je pokazala, da je v obdobju zadnjih šestdeset let (v izbranih štirih časovnih točkah) v splošnem pisanju in pri naslavljanju oseb v družbenih vlogah (omemba oseb v vsakdanjih situacijah) v rabi **moška slovnična oblika kot generična**, kar se skozi čas ne spreminja[463]. Se pa spreminjajo izrazi, ki so bili v rabi za splošno naslavljanje ljudi, pri čemer je raba (pomensko spolno nevtralnega) izraza »človek«[464] zelo pogosta v letu 1958[465] in 1978 (in se uporablja v različnih kontekstih; »delovni človek«), manj v letu 1998 (najbolj prisoten v Delu), medtem ko v letu 2018 izraz ni več pogosto v uporabi. Podobno lahko vidimo upadanje pojavnosti na primeru izrazov »tovariš« in »tovarišica« (oz. krajšave tov. pred imenom in priimkom osebe), ki sta bila redno uporabljana leta 1958[466], redkeje v letu 1978[467], v letih 1998 in 2018 pa se izraza več ne pojavljata, kar je tudi pričakovano glede na spremembo političnega sistema v devetdesetih letih prejšnjega sistema.

Dosledno rabo moške generične oblike[468] (v vseh analiziranih letih in revijah/časopisih) smo zaznali tudi **pri naslavljanju poklicev** na splošno (ko so omenjani primeri poklicev) ali, ko gre za množinsko situacijo (kjer je lahko mišljena spolno mešana, spolno neznana ali samo moška skupina ljudi, ki opravlja določen poklic) (npr. »člani Zveznega izvršnega sveta dr. Marijan Brecelj, Lidija Šentjurc in Sergej Kraigher«, ali splošno: »gospodarstveniki«). V letih 1958, 1978 in 1998 se pojavijo tudi primeri, v katerih se je **z rabo moške (generične) oblike naslavljalo skupine oseb, ki so jih sestavljale samo** (neposredno poimenovane) **ženske** (neposredno: »solisti Bisera Veletanlić in Marjetka Falk«; posredno: primeri, v katerih se celotna novica navezuje na ženske, npr. kmetice in v katerih se tudi omeni ženski

[463] V celotnem obdobju tako beremo o »udeležencih«, »gledalcih«, »državljanih«, »članih«, »aktivistih«, »prebivalcih«, itd., hkrati pa smo naslavljani tudi (v edninski obliki), kot »človek«, »obiskovalec«, »bolnik«, »prebivalec«, »student«, »potrošnik« itd.

[464] Kot »posledica za človeka je velika«, »človekovo mesto je…«, »potrebe človeka«, »našega človeka«, »človek, ki se stara«, »v interesu človeka« itd.)

[465] Leta 1958 je v GV pogosteje, kot izraz »človek« v rabi izraz »činitelj«, kot nekdo, ki opravlja/izvaja neko dejanje ali delo.

[466] Ta naziv se uporablja za osebe, ki zasedajo višje položaje v politiki (primer: »tovarišica Milena Koržetova«, »tov. Vida Tomšičeva«, »tovariš Tito«, »tovariš Kardelj«).

[467] V GV se izraz pojavi zelo redko.

[468] Izjemo predstavljajo nazivi, ki izrecno opisujejo skupine žensk (vendar ne omenjajo njihovega imena in priimka). V letu 1958 je bila večina teh zapisov prisotna med (nekaterimi, ne vsemi) poklici, ki veljajo za tradicionalno ženska področja, vendar je bilo teh (zbrano iz vseh treh revij/časopisov skupaj) primerov malo, saj so bile množinske situacije (čeprav so zadevale tradicionalna ženska področja oz. poklice, v katerih so prevladovale ženske) še vedno večinoma zapisane v moški obliki (npr. »vzgojitelji«, »socialni delavci«). V letu 1978 in 1998 so se množinski samostalniki v ženski obliki pojavljali na primeru različnih poklicev (kjer je zopet v številu prevladovala NŽ, kjer je tudi omemb žensk več, kot v drugih analiziranih revijah/časopisih), vendar vseeno niso bili številčni. Enako velja za leto 2018.

naziv (npr. »kmetica«), v nadaljevanju pa se (čeprav je jasno, da je govor o ženskah) uporablja moška generična oblika, npr. »kmetovalec«, »nosilec kmetijske dejavnosti«).

Tako kot v splošnem naslavljanju, velja tudi za zapisovanje poklicnih nazivov, ki naslavljajo moške, da so ti **vedno in v vseh analiziranih obdobjih zapisani v moški slovnični obliki**. Zapisani so s polnim delovnim/poklicnim nazivom (tudi z izobrazbenim nazivom, če ga oseba ima oz. z nazivom tovariš v letih 1958 in 1978), tem nazivom navadno sledi ime in priimek osebe ali samo priimek (zelo redko samo ime). To so lahko poklicni nazivi, ki opisujejo osebo moškega spola, vendar imena ne omenjajo (npr. »predsednik«), ali pa nazivi, ki stojijo pred imenom in priimkom moškega (npr. »biokemik dr. James Shaw«).

Analiza je pokazala, da so moški v celotnem šestdesetletnem letnem obdobju (v vseh štirih letnicah), predvsem na primeru poročanja v SP/Delu in GV, omenjeni pogosteje kot ženske. V veliki meri je to odvisno od tematik, ki jih časopis/revija pokriva, zato jih najdemo največ ravno v GV, kjer je poudarek na visokih in vodstvenih položajih v gospodarstvu (kjer zasedajo pomembna mesta) in v SP/Delu, kjer gre za splošni časnik, vendar je poročanje prednostno usmerjeno k političnim dogajanjem. V teh revijah/časnikih so zato **moška poklicna poimenovanja** (mnogo) pogostejša, kot ženska. V pisanju žensko specifične revije, NŽ so, skladno s pogostejšim pojavljanjem ženskih akterk v poročanju (ne samo pogosteje kot v SP/Delu in GV, ampak na splošno; ženske so v NŽ pogosteje omenjane kot moški), pogostejša tudi **ženska poklicna poimenovanja**. Ženska poimenovanja (splošna ali poklicna) so prisotna v vseh analiziranih časopisih in revijah (izjemo predstavlja GV v letih 1958 in 1978, kjer splošnih ženskih nazivov ni bilo možno opaziti in so v letu 1998 ti izrazi še vedno redki), najbolj pogosto pa se vseeno pojavljajo v NŽ[469].

Vendar pa je analiza pokazala, da se raba ženskih poimenovanj z obdobji spreminja. V primeru splošnih ženskih izrazov (npr. »naročnice«, »bralke«) je viden trend k zmanjševanju njihove rabe po obdobjih, saj jih največ najdemo v letu 1958, tudi v 1978[470], kasneje pa manj. Obratno velja za ženska poklicna poimenovanja. V povezavi s poklicnimi nazivi, so v prvih dveh letih, 1958 in 1978, lahko poklici, ki se nanašajo na ženske, **zapisani bodisi v ženski, bodisi v moški obliki,** pri čemer velja, da je bila raba ženskih poklicnih poimenovanj dosledna v SP in Delu (v letu 1958, in večinsko v letu 1978), medtem ko zapisi ženskih

[469] Kjer je pojavljanje (in nagovarjanje) žensk (zaradi vsebine) pogostejše in gre predvsem za omembe področij gospodinjstva, pa tudi gospodarstva (»delavke«, »upravljalke«, »socialistke«, idr.)
[470] Z upoštevanjem, da je največji delež ženskih poimenovanj prisoten v NŽ, ki pa leta 2018 ni več izhajala.

poklicnih poimenovanj v GV in NŽ niso bili vedno skladni z ženskim spolom. Predvsem za GV velja, da je bilo pri naslavljanju žensk na visokih položajih[471] veliko ženskih poimenovanj še vedno zapisanih v moški obliki[472], medtem ko najdemo ženske v drugih poklicnih vlogah v GV leta 1978 z zapisom poklicnega naziva v ženski obliki. Podobno velja za leto 1978 tudi v NŽ, kjer je sicer veliko ženskih poimenovanj v ženski obliki, kljub temu pa najdemo tudi primere, ko je ženska označena z moško obliko[473]. Se je pa pričela raba ženskih oblik bolj redno zapisovati ob poklicih, ki opisujejo **(konkretne, poimensko navedene)[474] ženske** v devetdesetih letih dvajsetega stoletja in to velja za vse tri revije/časopise. Podobno prakso vidimo tudi danes[475]. To bi lahko povezali s podatkom, da so ženske z leti pridobivale več prostora v poročanju, predvsem v letu 1998 se je v vseh revijah delež omemb žensk v primerjavi s predhodnima analiziranima letoma močno zvišal (kljub temu pa so ostale ženske v Delu in GV še vedno omenjane manj pogosto kot moški, medtem ko velja za NŽ obratno). V letu 2018[476] se ženske že redno pojavljajo v poročanju (v primeru Dela[477]), vendar še vedno ne toliko, kot moški.

Ker so moški v vseh štirih analiziranih letih predstavljeni predvsem v svoji poklicni vlogi, kot politiki in podjetniki, so tudi najpogostejši moški nazivi, ki se pojavljajo (predvsem v SP/Delu in GV) vezani na poklice oz. položaje, ki imajo visok prestiž in ugled **v politiki ali gospodarstvu** (poudarek na politiki je bolj viden v splošnem časniku, na gospodarstvu pa v GV, čeprav sta v obeh prisotni obe temi), ki tudi tradicionalno veljata za 'moški področji'. Moški nazivi so prisotni tudi na drugih področjih, kjer se, v primerjavi med letnicami izkaže, da se z leti povečuje obseg vseh poklicev in poklicnih nazivov, v katerih so predstavljani (enako velja tudi za ženske poklicne nazive). V SP oz. Delu gre za širši spekter različnih splošnih poklicev, kar je tudi skladno s tem, da gre za splošen časnik, ta nabor pa se z letom 1998 še bolj razširi, skladno z razvojem novih poklicev (npr. marketing), vlogami, ki jih

[471] Na teh položajih, tako kot pri moških, tudi pri ženskah, prevladujejo poklicni nazivi visokih funkcij.
[472] Primeri: »podpredsednik Dušanka Kovačević«, »beograjski sodelavec tov. Bosa Jovovićeva«; še vedno pa prevladujejo zapisi ženskih poklicev v ženski obliki.
[473] Sem spada tudi primer prispevka v NŽ znotraj rubrike »Iz meseca v mesec« iz decembrske številke z naslovom »Gospa kapitan je na komandnem mostu«. V njem je »Agata Calanna postala kapitan«, »povedala, da je kadet«, »tiste, ki bodo študirale bodo postale mornariški častniki«, itd.
[474] Zato se pri ženskah v NŽ pogosteje pojavlja zapis poklica v edninski obliki (za razliko od moških poklicnih nazivov, kjer so pogostejši zapisi v množinski obliki).
[475] Izjemo so predstavljali zapisi pod rubriko »Mnenja«, kjer je, ne glede na to, ali je mnenje podajala ženska ali moški, pisalo: »prispevek je mnenje avtorja, in ne izraža nujno stališča uredništva«
[476] V marčevski številki so omenjane pogosteje, kot v drugih številkah Dela v letu 2018.
[477] V letu 2018 se v pisanju v Delu sicer moški še vedno pogosteje pojavljajo s poklicnimi nazivi, kot ženske, vendar razlike niso zelo velike.

prevzemajo moški ter dodajanju novih rubrik[478] v tistem času. Po drugi strani pa so poklicni nazivi v GV večinoma še vedno najpogosteje vezani na visoke oz. strokovne položaje (npr. »analitik«, »strokovnjak«) in je manj poklicev, ki so bolj splošni oz. jih zaseda večina prebivalstva. To se v GV spremeni leta 1998, predvsem na račun novih tem[479], ki jih zajema nova različica revije in zaradi pojavljanja novih izrazov, npr. menedžer. V Delu in GV se zelo pogosto uporabljajo tudi splošni nazivi (v moški obliki), kot npr. »poslovneži«, »gospodarstveniki«, »podjetniki«, »najvišji funkcionarji«, »strokovnjaki«, »ekonomisti«, »bančniki«. Za razliko od omenjenih časopisov/revij pa je v NŽ manj moških nazivov poklicev, ki sodijo v politično in visoko gospodarsko sfero, in več poklicev, ki so bolj splošni (npr. zdravniki[480], pesniki, profesorji, gozdarji, avtomehaniki). V letih 1978 in 1998 najdemo med poklicnimi nazivi tudi nazive, ki označujejo (tradicionalno) bolj ženska področja, zapisane v moški obliki (»tekstilci«, »modni kreatorji«, »vzgojitelji«, »stenograf«, »šivalec«, »likalec«, itd.). Ti nazivi opisujejo bodisi konkretno moško osebo (vendar imena in priimka ne omenjajo), se navezujejo na že prej omenjeno osebo z imenom in priimkom ali pa je v rabi edninska oz. množinska generičnost.

Omembe moških, čeprav so po večini vezani na poklicne vloge, zajemajo tudi pojavljanje v drugih vlogah. V letu 1958 imajo moški najožjo vlogo, saj se (poleg velikega števila poklicnih vlog) pojavljajo najpogosteje samo v rubriki športa in kulture. Nikjer ni omenjano njihovo zasebno življenje ali povezava z družbeno vlogo npr. očeta (samo kot opis v sliki). Moška vloga je splošna, saj njihovi karakterji niso opisovani, samo funkcije. Z letom 1978 se vloge moških nekoliko razširijo. Še vedno prevladujejo v poklicni vlogi, vendar je tem dodano še pogosto pojavljanje v rubriki športa, pojavljanje v modi, moški poročajo tudi v rubriki o rastlinah, prispevek moškega se pojavi tudi v novici o pripravi avta za pot, itd. Tudi dvajset let kasneje, leta 1998, je možno pogosteje zaznati povezovanje moških z njihovo profesionalno funkcijo in redkeje z neprofesionalno – čeprav v splošnem velja, da se moški pojavljajo pogosto in v vseh možnih vlogah (v kroniki, kot povzročitelji nesreč, v športu kot športniki, v kulturi kot skladatelji, scenaristi, kot glavni voditelji, itd.), tudi kot očetje. V predstavitvah družin (ki je redna rubrika NŽ) se pojavljajo kot »gospodarji« hiše, in glave družine. Moška vloga tako z leti pridobiva na specifičnosti, oblikuje se podoba moškega, ki

[478] Delo uvede novo rubriko marketing, tudi poslovno delo, v kateri so na dveh straneh objavljene novice iz sveta finančnega trga.
[479] Zato lahko najdemo med poklicnimi nazivi tudi profesorje, zdravnike, fizične delavce, itd.
[480] Ki je v rabi tako za naslavljanje konkretnih moških, kot za rabo generične oblike (»obrnite se na vašega zdravnika«) iz leta 1958.

ga odlikujejo specifične lastnosti. V tem letu smo po eni strani opazili tudi poudarjanje tipičnih moških lastnosti (moški pije pivo, si je sam izrisal pohištvo, je ženskar), po drugi pa poudarjanje netipičnih moških lastnosti (deljenje dela doma, likanje). Podobno lahko vidimo tudi v letu 2018, kjer moški še vedno prevladujejo v svoji poklicni vlogi, na fotografijah in v prispevkih se najpogosteje pojavljajo kot politiki in gospodarstveniki, čeprav jih lahko najdemo tudi v drugih, različnih vlogah, npr. v vlogi vrhunskih športnikov, pogosteje (kot ženske) se pojavljajo tudi kot slikarji, režiserji, scenaristi; pogosteje so tudi naslavljani kot umetniki. Najdemo jih med povzročitelji kaznivih dejanj, predsedniki študentskih društev itd. Njihovi portreti, v katerih so predstavljeni v različnih vlogah (pesnik, pisatelj, ustvarjalec, politik, direktor, itd.) so mnogo pogostejši of portretov žensk. Še vedno so v najmanjši meri predstavljeni v zasebni sferi, npr. v očetovski vlogi.

Čeprav so ženske manj (ali bolj – v primeru NŽ) omenjane, kot moški, pa so njihove vloge bolj raznolike, saj se pojavljajo v temah, vezanih na delo, materinstvo in gospodinjstvo; moški pa se pojavljajo (v večini) samo v svoji politični (ali poklicni) vlogi. Biti delavka je ena pomembnih vlog, ki jih ženske zasedajo v celotnem analiziranem obdobju. To je pokazala tudi analiza ženskih poklicnih poimenovanj, ki kaže, da se ta pojavljajo v povezavi z različnimi poklici. NŽ zajema, v vseh treh analiziranih letih, najširši nabor različnih poklicev in omemb (od visokih političnih položajev, do položajev v kulturi in umetnosti), kar je tudi skladno s tem, da se ženske tam najpogosteje omenjajo. Hkrati se z leti širi obseg teh poklicev[481] (sprva je bilo največ gospodinj (1958) – teh je z leti čedalje manj, pričnejo pa se pojavljati v novih vlogah, tudi kot podjetnice, menedžerke (1998)[482]). V SP oz. Delu je bilo pojavljanje žensk najprej (1958) zelo skopo, njihov razpon pa širok (bolj splošni poklici), v prvih analiziranih letih so bili ženski poklicni nazivi vezani predvsem na tradicionalne ženske vloge, kar je povezano tudi s tem, v katerih rubrikah[483] se navadno pojavljajo, v letu 1998 pa so (kljub pojavljanju ženskih izrazov v novih[484], tudi višjih in vodstvenih položajih) bili

[481] Kot zanimivost: ženski poklicni nazivi, ki se pojavijo brez imena in priimka (ali je bil ta že prej v novici omenjen) opisujejo nižja delovna mesta, kot nazivi, katerim sledi ime in priimek ženske.
[482] Leta 1978 so se pričeli postopoma uvajati nazivi (dobili smo npr. prvo doktorico filozofije) kar je razvidno nato v letu 1998, ko je raba nazivov zelo pogosta in se lahko pojavlja samostojno (dr. ime in priimek; dipl. psih. ime in priimek) ali pred/po poklicnem nazivu (»dr. Jasna Hrovatin, dipl. inž. arh.«, »diplomirani pravnik in zunanji sodelavec Urada za varstvo potrošnikov«, »dr. med.«, »višja svetnica prof. dr.«).
[483] V Delu se ženski poklicni nazivi redkeje pojavljajo na prvih straneh in straneh posvečenih politiki in gospodarstvu. Najpogostejši so v rubrikah »iz naših krajev«, »po Sloveniji«, »po Jugoslaviji«, »kultura/znanost/šolstvo«, »kronika«, »reportaže«, »mnenja in komentarji«, itd., zato se prične bolj pogosto (še vedno pa v manjšini) pojavljanje žensk (v poklicnih nazivih ali brez) bolj proti koncu časnika (po 5. strani).
[484] Nazivi, ki jih v ženski obliki še ni bilo možno zaznati, npr. »defektologinja«, »psihofarmakologinja«, »tiskovna predstavnica«, »državna pravobranilka«, »založnica«, »profesorica«, itd.

najpogostejši ženski poklicni nazivi v novicah o kulturi. V GV so ženske (poklicno) predstavljene najožje, saj (po večini) zasedajo samo visoke (politične) položaje, zato v vseh treh opazovanih letih (1958, 1978 in 1998), med ženskimi poklicnimi poimenovanji prevladujejo tista, ki so vezana na visoke položaje v gospodarstvu in politiki (se pa obseg drugih poklicev, v katerih najdemo ženska poimenovanja z leti 1978 in 1998 širi).

V splošnem pregledu ugotavljamo, da je bila v letu 1958 delavka zelo razcepljena med svojo poklicno vlogo in vlogo gospodinje/matere. Ker je veljala materinska vloga ženske za poglavitno, je morala ženska, ki je vstopila na trg delovne sile, vedeti kako bo razporejala svoj čas med gospodinjstvom/materinstvom in poklicno vlogo. Ženske so tako v NŽ predstavljene kot izčrpane, saj nimajo (ne zunanje, ne notranje) podpore pri usklajevanju dela in družine. Leta 1978 se v NŽ pojavljajo tudi (emancipacijski) prispevki, ki poudarjajo, da se ženske premalo zavedajo in prepočasi uveljavljajo vse pravice za enake možnosti pri delu, obravnavajo teme nižjega plačila žensk, usklajevanja gospodinjskega in poklicnega življenja, omenjajo se primeri poklicev, kjer (neupravičeno) primanjkuje žensk itd. Z letom 1998 je ženska delavska vloga drugače predstavljena kot leta prej, saj se težišče novic o delavkah preusmeri (iz ozaveščanja o njihovem položaju) na pogovore s posameznimi ženskami, kot strokovnjakinjami v obravnavi določene teme. V podjetniški prilogi so tako predstavljeni primeri uspešnih podjetnic (kot cvetličarke, vinogradnice, kreativne direktorice, vodje družinskih podjetij itd.), predstavljane so s svojo funkcijo, izobrazbo in hkrati z materinsko in partnersko vlogo. V Delu gre tudi za prevzemanje novih vlog, kjer se ženske znajdejo na visokih položajih, saj se pogosteje pojavljajo tudi kot zdravnice, znanstvenice, direktorice in vodje – še vedno najpogosteje vezane na področje kulture. V letu 2018 vloga ženske kot delavke postane njena vodilna vloga v poročanju v Delu, hkrati se razširi razpon poklicev oz. delovnih mest/položajev, ki jih zajema. V tem letu opažamo tudi porast ženskih poklicnih nazivov, predvsem v navezavi na ženske vloge **v politiki in gospodarstvu**[485] (tam najdemo večino vseh poklicnih nazivov v ženski obliki[486]). Kljub temu pa je njihova omemba manj pogosta, kot omemba moških poimenovanj v Delu 2018, saj se moški pojavljajo v vseh rubrikah časnika.

[485] Delavka je najpogosteje predstavljena kot političarka ali predstavnica v gospodarstvu, zelo pogosto pa se pojavljajo tudi kot strokovnjakinje, ki poročajo o določeni temi.
[486] Potrebno upoštevati, da je v letu 2018 zajeta samo analiza Dela.

Pri tem je potrebno omeniti, da medtem, ko se večina poklicnih vlog pri moških nanaša na konkretne moške osebe, se jih veliko nanaša tudi na spolno mešane skupine ljudi (npr. politiki), medtem ko je pri ženskah prisotno le naslavljanje konkretnih ženskih oseb s poklicnim nazivom, ki jim pripadajo (pa še pri teh je lahko naslavljanje v moški obliki). S tem potrjujemo, da se moška oblika pojavlja v vlogi splošne oblike, medtem, ko je vloga ženske oblike specifična.

Ker je bil poudarek časopisne analize preveriti rabo (predvsem) poklicnih poimenovanj in načinov pisanja o poklicih, smo lahko z analizo ugotovili tudi, da pisanje o poklicih ni bilo v nobenem časopisu ali reviji v pregledanem časovnem obdobju negativno, tudi ni bilo možno zaznati negativno konotacijo vezano na kakšen poklic.

V analizi smo (v vseh analiziranih letih in z upoštevanjem tako splošnih kot tudi poklicnih nazivov) pri zapisovanju ženskih priimkov opazili prisotnost rabe **svojilne pridevniške oblike**. Razlika je le v tem, da se je v prvem analiziranem letu, 1958, takšen priimek pojavil večkrat in že v prvi omembi (npr. »tovarišica Milena Koržetova«, »tov. Vida Tomšičeva« itd.)[487], v nadaljnjih letih pa se omenjena raba nekoliko zmanjšuje, predvsem se manjkrat pojavi v prvi omembi in pogosteje pri sklicevanju v besedilu (npr. »je odločno podala Bajtova Ančka«), hkrati pa so se pojavili novi načini zapisovanja ženskih (splošnih in poklicnih) poimenovanj, npr. naštevanje samo priimkov pri športu[488], pri čemer je spol predhodno oznanjen z ženskim obrazilom, eden od načinov je tudi zapisovanje celega imena in priimka[489]. Z letom 1998 se raba svojilne oblike priimkov zmanjšuje v GV in NŽ, tudi v Delu, vendar je tam vseeno možno zaznati bolj pogosto rabo, kot v preostalih dveh časopisih/revijah. Ženski priimki ob poklicnih nazivih so tudi v letu 2018 še vedno **občasno pisani v svojilni pridevniški obliki** in najpogosteje ob ponovni omembi osebe.

V analizi nas je zanimala tudi raba **obojespolnih poimenovanj poklicev**, ki velja za spolno nevtralno prakso. Ugotovili smo, da so bila takšna poimenovanja **redko ali zelo redko v rabi** v vseh treh revijah/časopisih, pa še to bolj v splošnem naslavljanju poklicev (raba obojespolnega »delavci in delavke«), kot v konkretnih primerih poklicev, zato so prej izjeme

[487] Kar velja bolj za SP/Delo in NŽ, saj se je v GV svojilna oblika priimkov navadno pojavila v nadaljevalnem besedilu (ne v prvi omembi), vendar tudi to ne vedno.
[488] Primer: »tekačica Iskra«.
[489] Primer: »je rekla Ančka Bajt«; namesto nadaljevanja po citatu v smeri »je rekla Klemenčičeva« se omemba osebe (tudi za primere moških) nadaljuje s celim imenom in priimkom (»je rekla Vesna Klemenčič«) ali z omembo naziva.

kot pravilo. Enako velja tudi za rabo obojespolnih poimenovanj pri splošnih naslavljanjih[490] (v GV se do leta 1998 z izjemo enega primera, sploh ne pojavijo), čeprav je teh primerov vseeno več kot poklicnih[491]. V splošnem velja, da so **obojespolna poimenovanja prisotna predvsem ko gre za izrecno povezovanje** (ali omemba/sodelovanje/naslavljanje) **z ženskami v zgodbi**[492]. Vendar pa mnogokrat obojespolnemu poimenovanju (ki se pojavi ob prvi omembi) sledi samo moška oblika[493], ki se uporablja naprej v besedilu[494]. V letu 1978 se v NŽ pojavi (splošni, ne poklicni) obojespolni zapis z dodano končnico (»nasprotniki–ce«), podobno tudi leta 1998 (»dobrotnica/k leta«, »darovalka/ec«, »storil/a«, »tistega(te)«) v novici o nominiranju dobrih ljudi[495]. Delo v letu 2018 v pisanje redko vključuje spolni in poklicni obojespolni zapis[496].

Čeprav je bila prvotna naloga identificirati vlogo žensk in moških v različnih poklicnih vlogah, pa smo pri analizi upoštevali tudi druge družbene vloge, v katerih so se omenjali in ki so se prepletale z njihovo poklicno vlogo. V letih 1958 in 1978 so bile ženske tako pretežno predstavljene v vlogi gospodinje, matere, delavke, soproge (v manjši meri) in kot urejene ženske. Osnovna ali izhodiščna vloga, ki jo zaseda ženska v teh letih je vloga gospodinje in matere (skoraj enačena z žensko), zato so ostale vloge, v katere se vključuje, vedno vezane na ti dve vlogi. Vloga gospodinje je zato pogosto tematizirana v odnosu do vloge delavke in matere ter v povezavi z iskanjem rešitev v razširjenjem gospodinjstvu za njihovo razbremenitev. V splošnem lahko opazimo, da vloga gospodinje skozi leta izginja, saj se v letu 1998 žensko naslavlja kot gospodinjo (NŽ) občutno manj kot v preteklih letih. Ni več toliko nasvetov za pranje, likanje, šivanje itd., nasveti v letu 1998 so bolj vezani na kuhanje. V letu 2018 se izraz gospodinja tako pojavi samo enkrat.

---

[490] V letih 1958 in 1978 je prisotno samo v Delu/SP in NŽ, v GV (z izjemo enega poimenovanja leta 1978) ni bilo možno zaznati rabo obojespolnih oblik. Kot pričakovano se leta 1958 obojespolni nagovori pojavijo v nagovorih Josipa Broza-Tita (»tovarišice in tovariši«), pa tudi v drugih splošnih poročanjih (»o mladincih in mladinkah«, »članih in članicah«, »bralcih in bralkah«, itd.), kar velja tudi za preostala leta. Zelo redko so obojespolna poimenovanja vezana na novice iz politike ali gospodarstva.

[491] Predvsem v letu 1998, ko je bilo splošnih obojespolnih poimenovanj več kot leta prej.

[492] Npr. za spolno mešane ekipne športe ali turnirje, kjer se predstavijo tako moški kot ženske.

[493] To je bilo izrecno opaženo v letih 1978 in 1998.

[494] Primer tega je novica o ženskah v gumarskem poklicu iz leta 1978 v NŽ, kjer se na začetku pojavi nagovor 'učenke in učenci', v nadaljevanju pa se uporablja samo 'učenci' – čeprav je novica o ženskah.

[495] »Pošljite nam predloge: zakaj predlagate določenega posameznika ali posameznico za dobrotnika, darovalca ali izjemno osebnost, kaj je takšnega storil/a, zapišite telefon tistega(te)«.

[496] V nagovorih (»spoštovane bralke in bralci«), v oglasnih sporočilih (»ohranjanje zdravja meščanov in meščank Ljubljane«), zelo redko v splošnem pisanju.

V letih (predvsem) 1958 in (tudi) 1978 je materinstvo predstavljeno kot najpomembnejša vloga žensk, tudi tistih, ki se želijo poklicno uveljaviti. Za razliko od prejšnjih let[497] se materinstvo (kot se je prej poudarjalo – s poudarkom na materi, reprodukcijskih pravicah žensk in s posebnimi rubrikami, npr. »iz posvetovalnice za noseče žene«) v NŽ leta 1998 delno preobrazi v družino in poudarjanje otrok, družinskega življenja, rejništva itd. V Delu in GV se v tem kontekstu ženske vseeno pogosteje omenja kot matere (ne kot družina). Podoba žensk kot mater je prisotna tudi v letu 2018 (»njegova mama se spominja«, »mama nogometaša«).

Ženske se sicer manj pogosto, vendar vseeno občasno pojavijo v vlogi soproge, predvsem kot spremljevalka/partnerica svojega pomembnega moža – v vseh analiziranih letih (vendar ne v GV).

Omenjena je tudi kot urejena ženska (samo v NŽ), z letom 1958 je teh novic malo (oz. v primerjavi z drugimi vlogami, ki jih ženska prevzema, je ta manjšinska), z letom 1978 je dodanih že več rubrik o modi in ličenju, tudi v letu 1998 opažamo, da njena vloga gospodinje v NŽ in Delu nekoliko izginja oz. je zasenčena z drugimi vlogami (predstavljena med drugim tudi osebnostno), kjer se predstavlja kot lepa, urejena ženska (na kar kažejo tudi naslovnice revije NŽ). Z letom 1998 je v NŽ veliko prostora namenjeno poročanju o kozmetiki, modi, del novic se preusmeri tudi na mlajšo publiko, kjer najdemo novice namenjene tudi najstnicam, npr. izbiri oblek za maturantski ples. Z letom 2018 se (tudi zaradi zajetja samo enega časopisa) vloge žensk zožijo na delavke in občasno omembo njihovih materinskih dolžnosti.

V splošnem lahko rečemo, da imajo konteksti, v katerih so bile ženske omenjane v tem obdobju, kar nekaj stičnih točk, se pa v mnogih tudi razlikujejo. Skupna značilnost poročanja o ženskah leta 1958, 1978 in 1998 je njihova emancipacija, motiviranje in opolnomočenje v boju za pravice. Leta 1958 je velik poudarek (predvsem v marčevskih številkah) na nepogrešljivi vlogi žensk pri izgradnji države, na aktiviranju in motiviranju žensk k prevzemanju svojih pravic v družbi, aktiviranju v javni sferi in izgradnji skupnosti, ki bo olajšala vlogo ženske, kot matere in gospodinje, da se bo lažje uveljavila kot delavka (SP in NŽ), tudi o pomembnosti njihove večje kvalificiranosti in zmožnosti opravljanja vseh poklicev (GV). Za leto 1978 velja podobno, saj se velik del prispevkov veže na emancipacijske tematike, vendar so te predstavljene kot (korak naprej) boj za večjo enakost

[497] Čeprav se raba izraza starš že v letu 1958 pogosto uporablja in je videti približevanje temu v letu 1978.

oz. enakopravnost med spoloma. Poudarja se osvoboditev ženske z odpravo dvojne podrejenosti, v kar dveh celotnih prispevkih[498] je omenjena tudi neenakopravnost pri označevanju žensk v poklicih. V prvem z naslovom *Dobro brezspolno počutje* (v rubriki »stališča, mnenja, komentarji«) avtorica Alenka Puhar piše o ženskih poklicnih poimenovanjih. Ugotavlja, da raba ženskih poklicnih nazivov ni skladna z rastjo zaposlenosti žensk v tistem času[499], to ugotovitev pa ponazori na konkretnem seznamu članov in članic, ki so bili izvoljeni v republiške in pokrajinske odbore ob mednarodnem letu žensk[500]. V prispevku se zastavljajo pomembna vprašanja o (nevprašljivi) samoumevnosti pisanja in govorjenja samo o »predsednikih in sekretarjih, delavcih in upokojencih, slikarjih in opernih prvakih, urednikih in svetnikih«, pri čemer je prepričana, da gre za »zamenjevanje enakopravnosti z enakostjo«[501]. Pojavi se še prispevek avtorice Vike Slabe *Obvladanje jezika pogoj za ustrezno izražanje? Jezikovno manj usposobljeni lahko v razmerju do drugih zaidejo v podrejen položaj,* ki poudarja pomembno vlogo jezika v spremenjenih družbenih razmerah[502].

Z letom 1998 je viden sicer upad 'revolucionarnega nagovora', predvsem na primeru NŽ, kjer so bile v predhodnih letih v nagovoru uredništva vedno izpostavljene (za ženske) pomembne teme, v NŽ iz leta 1998 pa je govor o splošnih in aktualnih (vendar ne politično-gospodarskih) temah (npr. obisk Esmeralde v Sloveniji, o zadnjem potresu, itd.). Se pa tema enakosti spolov še vedno pojavlja, vendar tokrat v drugih okoliščinah, tj. bolj kot potreba po ponovni vzpostavitvi enakopravnosti in pravicah enakih možnosti, v luči dogajanj v času tranzicije. Poudarjajo se slabi pogoji, v katerih so se spet (najbolj) znašle ženske in potrebi po vzpostavitvi boljših pogojev ter več pravic. Nekateri avtorji in avtorice (npr. prispevek Mace

[498] Poleg omenjenih dveh najdemo tudi krajši prispevek z naslovom »Tekstilna industrija in obrt –poklici, ki izumirajo in nastajajo« v katerem avtorica prispevka pri pripovedovanju vse poklicne nazive zapiše v moški obliki, kljub temu pa komentira, da glede na to, da je velika večina vseh zaposlenih v tej industriji žensk, bi lahko te poklice zapisali tudi v ženski obliki (pletilke, krojilje, itd.), s čimer opozori na nesmiselnost rabe moške generične oblike, ko je očitno na koga se poklicni nazivi navezujejo.

[499] Zato več kot je delavk, samoupravljalk ali profesoric v življenju, manj so prisotne v jeziku, ugotavlja avtorica.

[500] Navedene ženske na seznamu so opravljale najrazličnejša dela, vendar je njihovo prisotnost težko zaznati na podlagi poimenovanj, saj se pojavljajo le v moški obliki, kar je avtorica zaznala kot moteče.

[501] Velika kritika gre predvsem na račun jezikov (slovenščine, srbohrvaščine in makedonščine) v katerih samostalniki, pridevniki, zaimki in glagoli omogočajo ločevanje med moškim in ženskim spolom, poleg tega pa je tvorba ženske končnice ravno tako enostavna kot tvorba moške. Ta pojav (»odpisovanje ženskosti«) je še posebej nezaželen v času, ko se drugi jeziki (ki so »manj natančni in prožni«) razvijajo v nasprotno smer in iščejo načine, kako vključevati ženske v jezik, je prepričana avtorica. Za konec zato poudari, da je težko priti do odgovorov, zakaj se ti razkoraki pojavljajo, je pa prepričana, da se odgovori nanje ne nahajajo samo v jezikoslovju.

[502] Pri tem obravnava jezik, kot nosilca družbenega pomena in ustvarjalca družbenih odnosov, nagovarja k odprtosti jezika spremembam, ki jih prinašajo spremenjene družbene razmere.

Jogan o Novem očetovstvu v Delu 1998) opozarjajo na procese retradicionalizacije, katerim se moramo upirati, drugi avtorji in avtorice pa predvsem poudarjajo tradicionalizem z izpostavljanjem tematik, ki razlikujejo med ženskami in moškimi na podlagi bioloških razlik, ki nasprotujejo registriranemu partnerstvu in ki spolno nadlegovanje na delovnem mestu opisujejo kot 'nadlogo' predvsem moških, ki ženskam ne smejo izkazovati svoje naklonjenosti v pisarni. V letu 2018 je tema enakosti spolov še vedno prisotna (predvsem v marčevski številki), vendar ne toliko glede opolnomočenja, ampak kot opozarjanje na diskriminacijo, ki se dogaja na trgu delovne sile. Poudarja se (kot pred šestdesetimi leti) problem večje obremenjenost žensk z delom v zasebni sferi, vztrajnost patriarhalnih vzorcev, ki ohranjajo neenakosti, na primeru redovnic se prikaže tudi spolna neenakost, ki vztraja v Cerkvi, itd.

Opažamo tudi, da je bil velik del tem (predvsem v NŽ) v letih 1958, 1978 in 1998 še vedno posvečen 'tradicionalnim ženskim temam', tj. opremljanju prostora, kuhanju pletenju, šivanju, negi telesa, modi, itd. (1958, 1978, 1998), tudi opisovanju žensk, ki ustrezajo 'tradicionalni podobi', tj. izražajo skromnost, mirnost, čustvenost (Delo in NŽ, 1978 in 1998), oz. povezovanju žensk s poklici, ki veljajo za bolj 'ženske' (1958, 1978). Povzetek primerjave rabe poklicnih poimenovanj (v štirih časovnih točkah in v treh časopisih/revijah) je razviden iz Tabele 7.1.

K analizi poročanja v časopisih in revijah smo vključili tudi analizo fotografij, ki kaže na ujemanje med pogostostjo pojavljanja moških in žensk v časopisnem poročanju in njihovo fotografsko upodobitvijo v večini analiziranih let. Ker je bilo v letih 1958, 1978 in 1998 omenjanje moških v GV in SP mnogo pogosteje (kot omenjanje žensk), so bili tudi na večini fotografij v tem letu prisotni (samo) moški, obratno velja za NŽ, kjer so prevladovale ženske (v poročanju in fotografskem gradivu). Skladno s porastom poročanja o ženskah v GV in SP/Delo, je skozi leta razviden tudi porast fotografskega gradiva, na katerem so upodobljene ženske (podobno v tem času v NŽ je opazna tudi porast fotografij, na katerih se nahajajo moški). To velja za vsa analizirana leta, razen za leto 2018, ko so ženske že precej prisotne v poročanju v Delu, vendar pa je delež fotografij, na katerih se pojavljajo, neprimerljivo nižji od deleža moških fotografij[503]. Moški se najpogosteje pojavijo v vlogi političnih funkcionarjev, delavcev oz. poklicni vlogi in športnikov, ker so največkrat omenjani v takšnih temah, se pa te vloge se skozi leta širijo tudi na kulturo/umetnost in druge, bolj

[503] Na treh četrtinah fotografij so samo moški, eno četrtino pa si delijo fotografije, na katerih so samo ženske in spolno mešane fotografije.

splošne vloge. Podobno so tudi ženske podobe na fotografijah[504] v zgodnejših letih analiziranih publikacij zelo stereotipne (predvsem v NŽ; ženska kot mati, gospodinja, delavka, urejena ženska), in se z leti, kot smo omenili v analizi, njihov spekter vlog razširi (v letu 1978 in 1998 so prikazane tudi kot športnice, umetnice in v drugih splošnih vlogah, v letu 2018 pa pogosteje kot političarke, tudi estradnice). Poudarek na vlogah, v katerih so na fotografijah prikazane ženske in moški, je odvisen od časopisa/revije (kot smo omenili – GV predstavlja več poklicnih vlog, NŽ[505] več splošnih poklicev in različnih ženskih vlog; tudi moški so predstavljeni skozi vidik žensk, npr. kot očetje, modeli za moško kolekcijo; SP/Delo predstavlja bolj politične (in splošne) vloge). Spolno mešanih fotografij je sprva malo, z leti se delež teh poveča, prikazujejo pa zelo različne situacije (od parov, navijačic in navijačev, nagrajenk in nagrajencev, do poslovnih sestankov, političnih dogodkov, spolno mešanih delovnih okolij itd.).

Tabela 7.1: Primerjava rabe poklicnih poimenovanj (v štirih časovnih točkah in v treh časopisih/revijah)

Poimenovanja poklicev[506]/leto		**1958**	**1978**	**1998**	**2018**
Moška poklicna poimenovanja	*Zapis*	Vedno v moški slovnični obliki	Vedno v moški slovnični obliki	Vedno v moški slovnični obliki	Vedno v moški slovnični obliki
	Pojavljanje (najbolj)	V politiki, gospodarstvu (SP in GV) in splošnih poklicih (NŽ)	V politiki, gospodarstvu (Delo in GV) in splošnih poklicih (NŽ)	V politiki, gospodarstvu (Delo in GV) in splošnih (tudi fizičnih) poklicih (NŽ)	V politiki in gospodarstvu
Ženska poklicna poimenovanja	*Zapis*	Samo v ženski (Delo) ali v ženski in moški slovnični obliki (GV in NŽ)	Samo v ženski (Delo) ali v ženski in moški slovnični obliki (GV in NŽ)	Večinoma v ženski slovnični obliki	Večinoma v ženski slovnični obliki
	Pojavljanje (najbolj)	Splošni (tudi tradicionalni) poklici (SP in NŽ), politika in gospodarstvo (GV)	Tradicionalne poklicne vloge (Delo), politika in gospodarstvo (GV), splošni poklici (vsa področja; NŽ)	Politika in gospodarstvo (GV), kultura (Delo), splošni poklici (vsa področja; NŽ)*	Politika in gospodarstvo

[504] Ne samo ženske podobe, ampak tudi druge fotografije, ki so povezane z žensko vlogo gospodinj in mater, npr. igrače, knjige, štedilniki, posoda, pribor, prtički, kuhinja, rože (v NŽ leta 1978 in 1998).
[505] V NŽ se moški sprva zelo malo pojavljajo v slikovnem gradivu, kar pa se spremeni leta 1998, ko se moški močno približajo ženskam v številu fotografij.
[506] Pod 'poimenovanja poklicev' (ženska, moška in obojespolna poklicna poimenovanja) mislimo poimenovanja, pri katerih je jasno razvidno, da pripadajo ženskam/moškim (razen pri obojespolnih, kjer gre za omembo obeh spolov), saj se nahajajo poleg imena osebe ali je to razvidno iz konteksta. Ta so se pojavljala v različnih slovničnih oblikah, na kar smo želeli opozoriti v tabeli.

	Priimki	Pogosta raba svojilne oblike	Pogosta raba svojilne oblike	Občasna raba svojilne oblike	Občasna raba svojilne oblike
Obojespolna poklicna poimenovanja	*Zapis (oblika)*	Moški in ženski naziv	Moški in ženski naziv; izjema: mornariški častniki (častnice?), kapitan–kapitanka?	Moški in ženski naziv	Moški in ženski naziv; izjema: najučitelj/ica
	Pojavljanje	Zelo redko	Redko	Zelo redko	Redko

**več ženskih poklicnih nazivov za položaje moči v vseh treh revijah/časopisih*

7.3 Analiza zaposlitvenih oglasov

V tem poglavju predstavljamo ključne ugotovitve analize zaposlitvenih oglasov. Skladno z opombo v uvodu ponovno opozarjamo, da so pri pisanju (dosledno) v rabi obojespolna poimenovanja. Vsa podrobna metodološka pojasnila in omejitve raziskave so v Prilogi Č.

Raziskavo smo začeli tako, da smo vsa zbrana prosta delovna mesta, iz vseh štirih analiziranih letnic, razvrstili v osnovnih deset poklicnih skupin glede na ISCO kode, v katere so bili šifrirani (glej Tabelo 7.2). Ti podatki so nam orisali sliko o vrsti zaposlitvenih oglasov v analiziranem obdobju.

Tabela 7.2: Pregled analiziranih zaposlitvenih oglasov po poklicnih skupinah

Poklicna skupina	**Število oglasov**	**Odstotek**
Zakonodajalci in zakondajalke	164	4,9
Strokovnjaki in strokovnjakinje	592	17,7
Tehniki in tehnice	550	16,4
Uradniki in uradnice	300	8,9
Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke	628	18,7
Kmetovalci in kmetovalke	17	0,5
Poklici za neindustrijski način dela	643	19,2
Upravljalci in upravljalke strojev	205	6,1
Poklici za preprosta dela	253	7,5

Vojaki in vojakinje	1	0,0
SKUPAJ	**3353**	**100**

V analizo smo zajeli največ prostih delovnih mest iz poklicne skupine poklici za neindustrijski način dela (19,2 % vseh prostih delovnih mest), sledili so poklici za storitve, prodajalci/prodajalke (18,7 %), strokovnjaki/strokovnjakinje (17,7 %) in tehniki/tehnice (16,4 %). Ostale poklicne skupine so, vsaka zase, predstavljale manj kot 10 % celega vzorca (razvrščeni po vrstnem redu od najvišjega do najnižjega odstotka): uradniki/uradnice, poklici za preprosta dela, upravljalci/upravljalke strojev, zakonodajalci/zakonodajalke, kmetovalci/kmetovalke (vse skupaj le 17 poklicnih nazivov) in vojaški poklici (le 1 poklicni naziv).

Prvi pregled podatkov po desetih poklicnih skupinah nam je dal osnovno sliko o štirih različnih obdobjih, ki smo jih opazovali. V nadaljevanju so predstavljeni rezultati za vsako leto posebej.

1) Leto 1958: V letu 1958 je bila **večina vseh zaposlitvenih oglasov (68,8 %) zapisana v moški slovnični obliki.** Zapisov v ženski obliki je bilo 23,5 %, nevtralnih le 7,6 % (glej Sliko 7.1). Med neuvrščene se je uvrstil le en primer (primer zapisa: »tehnični risar–lahko je ženska«).

V tem letu vzorec sestavlja največ zaposlitvenih oglasov iz poklicnih skupin poklici za neindustrijski način dela (132) in tehniki oz. tehnice (130), na podobnem nivoju se nahajajo tudi poklici za storitve, prodajalci in prodajalke (101 oglas). Drugih je vseh manj: uradniki in uradnice ter strokovnjaki in strokovnjakinje se pojavijo v 77 oglasih, poklici za preprosta dela v 45 oglasih, zakonodajalci in zakonodajalke v 29 oglasih, upravljalci in upravljalke strojev v 24 oglasih in le 6 primerov kmetovalcev in kmetovalk oz. nobenega primera iz poklicne skupine vojaški poklici.

Daleč največ oglasov v ženski slovnični obliki najdemo med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami, skoraj polovico (47,9 %) od vseh zapisov v ženski obliki iz vseh poklicnih skupin v tem letu. Med te spadajo npr. »natakarica«, »kuharica«, »gospodinja, »gospodinjska pomočnica«, »blagajničarka«, »bolničarka«, »brivska pomočnica«, »otroška negovalka« itd. Sledijo poklici za preprosta dela (21,2 %) (npr. hišna, gospodinjska, kmetijska dela – nizko

ali nekvalificirana delovna mesta; »snažilka«), kjer pa je odstotek vseeno za več kot pol manjši v primerjavi s prvo poklicno skupino. Pri primerjavi rabe ženske oblike v zapisu iz poklicnih skupin poklici za storitve, prodajalci in prodajalke ter poklici za preprosta dela pa ugotovimo, da v obeh poklicnih skupinah ženske oblike zapisa močno prevladujejo nad ostalimi oblikami znotraj teh skupin – njuni odstotki (čeprav je poklicev za preprosta dela pol manj kot poklicev za storitve) so tudi zelo primerljivi med sabo, saj najdemo v poklicni skupini za storitve kar 69,3 % vseh zapisov v ženski obliki, v poklicih za preprosta dela pa 68,9 % vseh primerov zapisov v tej poklicni skupini.

Od vseh zapisov v ženski obliki jih 15,8 % najdemo med uradniki in uradnicami (npr. »strojepiska«, »administratorka«, »stenodaktilografinja«, itd.), ženske oblike predstavljajo tudi 29,9 % vseh zapisov oglasov znotraj te poklicne skupine. Skoraj pol manj, 8,2 % pa med tehniki in tehnicami, kjer pa je celoten odstotek ženskih oblik znotraj poklicne skupine zelo nizek (le 9,2 %) (saj prevladujejo predvsem poklici, kot so strojni in gradbeni tehniki, sekretarji in referenti, mezdni/materialni/finančni knjigovodje itd.; med ženskami v tej poklicni skupini najdemo predvsem medicinske sestre). Zelo malo ženskih oblik (v nekaj odstotkih) najdemo med strokovnjaki in strokovnjakinjami (npr. »vzgojiteljica otrok«, »prevajalka«, »računovodkinja«, itd.), v poklicih za neindustrijski način dela (npr. le trije primeri: »šivilja«, »prešivalka-šivilja« in »(izučena in priučena) šivilja«) in med upravljalci oz. upravljalkami strojev (le en poklic, »pletilja«). Ženske oblike poklicev se niti enkrat v letu 1958 ne pojavijo v treh poklicnih skupinah (zakondajalci/zakonodajalke, kmetovalci/kmetovalke in vojaški poklici[507]).

Od vseh zapisov v moški obliki jih največ najdemo med poklici za neindustrijski način dela (30 %) (npr. »avtoličar«, »avtomehanik«, »elektromonter«, »kovinostrugar«, »ključavničar«, »čevljarski pomočnik« itd.), sledijo tehniki in tehnice (25,1 %) (npr. »strojni (elektro)tehnik«, »vknjiževalec«, »sekretar podjetja«, »referent« itd.) ter strokovnjaki in strokovnjakinje (16,4 %) (npr. »računovodja«, »saldakonist«, »zdravnik«, »zobar«, »profesor«, »pravni referent« itd.). Slika se nekoliko spremeni, če pogledamo prisotnost moške oblike v zapisih oglasov v posameznih poklicnih skupinah. Moška slovnična oblika v zapisih zaposlitvenih oglasov v letu 1958 prevladuje v kar 7 od 9[508] poklicnih skupin. Več kot 90 % zapisov oglasov v moški obliki znotraj poklicne skupine najdemo med kmetovalci in kmetovalkami (od vseh 6 oglasov (npr. »gozdar«, »kravar« itd.) so vsi, tj. 100 % zapisani v moški obliki), poklici za

[507] V poklicni skupini vojaški poklici tudi ni bilo nobenega zaposlitvenega oglasa v letu 1958.
[508] Glej prejšnjo opombo.

neindustrijski način dela, med zakonodajalci in zakonodajalkami, med upravljalci in upravljalkami strojev (npr. »kurjači«, »galvanizer«, »mlinar« itd.) in strokovnjaki ter strokovnjakinjami. V 82,3 % je moška oblika v rabi v poklicni skupini tehniki in tehnice (od vseh ostalih zapisov v tej skupini), z 51,9 % pa med uradniki in uradnicami.

Nevtralna slovnična oblika je bila redko v rabi, najpogosteje med uradniki in uradnicami (14 primerov) ter poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami (13 primerov), nekaj manj med tehniki in tehnicami (10 primerov) ter med poklici za preprosta dela. Sem spadajo predvsem zapisi kot npr. knjigovodska, pisarniška, administrativna moč, delo v skladišču itd. To so hkrati tudi poklicne skupine, kjer je odstotek ženskih poklicnih poimenovanj prisoten močno ali srednje. Nevtralna oblika je samo enkrat omenjena med zakonodajalci in zakonodajalkami (»vodja obrata«), med strokovnjaki in strokovnjakinjami (»glavni računovodja (računovodkinja)«), med poklici za neindustrijski način dela (»krojaški pomočnik (–ica)«) ter upravljalci in upravljalkami strojev (»strokovna moč za šivanje«). Med kmetovalci in kmetovalkami se nikoli ne pojavi.

Podrobnejši vpogled v nevtralne oblike nam prikaže, da je bila najpogosteje v rabi množinska ali splošna oblika, ki neposredno ne razkriva spola (21 primerov; npr. knjigovodska, administrativna, pisarniška moč; delo v skladišču; tudi vodja obrata/žage/cevarne), sledilo je dodajanje končnice (-ka, (ka), (-ka)) v 14 primerih (npr. »finančni knjigovodja (-kinja)«, »krojaški pomočnik (-ica)«, »materialni in mezdni knjigovodja (-kinja)«, »natakar/-ica«, »prodajalec –ka« itd.) in obojespolni zapis v 12 primerih (v različnih oblikah, npr. »(moški in ženske) za sprevodniško službo«, »(nekvalificirani) delavec in delavka«, »glavni računovodja (računovodkinja)«, »kuharica ali kuhar – vodja kuhinje«, »trgovinski pomočnik ali pomočnica«, »trgovski pomočniki-pomočnice«). V poklicni skupini, kjer se nevtralne oblike tudi najpogosteje pojavljajo (uradniki/uradnice), se velika večina vseh nevtralnih oblik (13 od 14) zapisuje v množinski ali splošni obliki (kot smo že omenili, npr. administrativna moč), ki ne nakazuje spola neposredno (kot splošno opravljanje nekega dela), v enem primeru znotraj te poklicne skupine najdemo poklic, kateremu je dodana ženska končnica (»samostojni korespondent(ka)«). Dodajanje končnic je daleč najpogostejše v poklicih za storitve, prodajalce in prodajalke (8 takšnih primerov, npr. »prodajalec –ka«), v 4 primerih je ta nevtralna oblika prisotna tudi med tehniki in tehnicami (»finančni knjigovodja (–kinja)«), samo v enem pa (poleg uradnikov in uradnic) v poklicih za neindustrijski način dela (»krojaški pomočnik (-ica)«). Obojespolni zapis poklica (oz. tudi zapis ženska/moški oz.

delavec/delavka) je v 50 % najden med poklici za preprosta dela, v 41,7 % pa med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami, v enem primeru ga najdemo med strokovnjaki in strokovnjakinjami. Čeprav je množinska oz. splošna oblika, kot smo omenili, najpogosteje prisotna med uradniki in uradnicami (61,9 %) pa jo v slabih 30 % najdemo tudi med tehniki oz. tehnicami (knjigovodska moč), saj gre za enak način zapisovanja poklicev, kot pri uradnikih in uradnicah. V enem primeru je prisotna med zakonodajalci in zakonodajalkami ter med upravljalci in upravljalkami strojev. Kot je bilo pričakovano, se zapisi v ženski, moški ali obojespolni obliki z M/Ž v letu 1958 ne pojavljajo.

Slika 7.1: Delež slovničnih oblik v zapisovanju poklicev po poklicnih skupinah za leto 1958

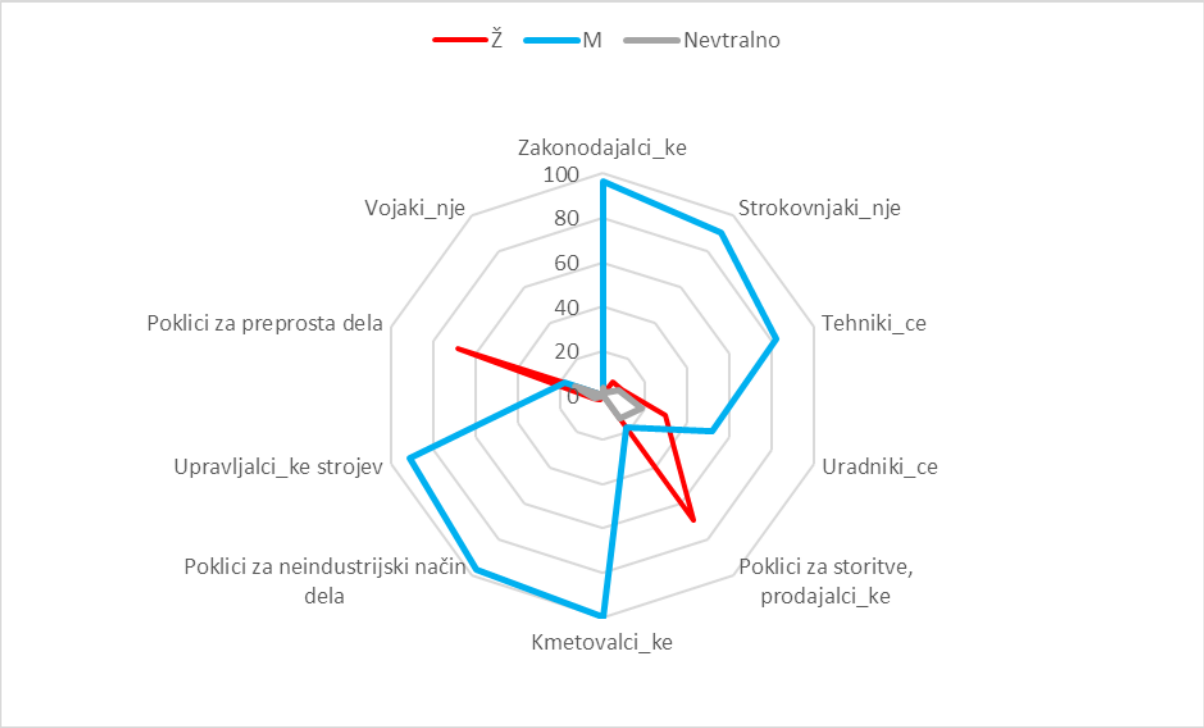

2) Leto 1978: V letu 1978 je bila spet **večina vseh zaposlitvenih oglasov (70,2 %) zapisana v moški slovnični obliki**, teh zapisov je bilo celo več kot leta 1958. Na račun rasti nevtralnih zapisov zaposlitvenih oglasov, ki v letu 1978 segajo do 10,8 % (kar je za približno 3 % več kot leta 1958), se je znižal odstotek zapisov oglasov v ženski obliki (iz 23,5 % leta 1958 na 18,9 % v letu 1978) (glej Sliko 7.2). Med neuvrščene se je uvrstil en primer (primer zapisa: »višja medicinska sestra – pripravnik«).

V letu 1978 najdemo v vzorcu spet največ zaposlitvenih oglasov v poklicni skupini poklici za neindustrijski način dela (172), sledijo strokovnjaki in strokovnjakinje (156) in tehniki oz.

tehnice (150). Nad 100 primerov najdemo tudi med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami (136 primerov) in med uradniki in uradnicami (112). V poklicni skupini vojaki in vojakinje se pojavi samo en primer, v skupini kmetovalci in kmetovalke pa dva primera.

Ženske slovnične oblike se v letu 1978 nikoli ne pojavijo med zakonodajalci in zakonodajalkami, vojaki in vojakinjami ter kmetovalci in kmetovalkami (slednji dve poklicni skupini zajemata vse skupaj 3 poklice, zato ti rezultati niso relevantni), kar je enaka ugotovitev, ki velja tudi za leto 1958. Podobno kot v letu 1958 se tudi v 1978 ženski poklicni nazivi izmed vseh poklicnih skupin najpogosteje pojavljajo med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami (npr. »frizerka« oz. »frizerska pomočnica«, »kuharica«, »gospodinjska pomočnica«, »ženska za varstvo otrok«, »bolniška strežnica« itd.), vendar se je odstotek teh nekoliko znižal, saj jih najdemo le 39,5 % (v primerjavi z 47,9 % leta 1958). Po rabi ženske oblike jim, zopet po vzoru leta 1958, sledijo poklici za preprosta dela (kjer se iščejo dekleta ali mlajše upokojenke za gospodinjenje, pospravljanje (tudi »čistilka«/»snažilka«), oskrbo starejših itd.), katerih pa je za slab odstotek več kot prejšnje analizirano leto (22,1 %). Povečalo se je število in odstotek ženskih izrazov med navajanji oglasov za uradnike in uradnice (za 2,2 %) (predvsem na račun pojava poimenovanja »tajnica«[509]), ženska poimenovanja pa so se v nekaj odstotkih pojavila tudi med tehniki in tehnicami (7,6 %), vendar manj kot leta 1958 (8,2 % ženskih poimenovanj) ter med strokovnjaki in strokovnjakinjami (s 6,4 % od vseh poklicnih skupin), kar je nekoliko več kot leta 1958 (4,1 % v primerjavi z drugimi poklicnimi skupinami) (npr. »vzgojiteljica«, »medicinska sestra«). Poklici za neindustrijski način dela in upravljalci in upravljalke strojev so zajemali le nekaj odstotkov ženskih izrazov.

Po posameznih poklicnih skupinah vidimo, da so poklici za preprosta dela s 58,8 % ženskih oblik znotraj svoje poklicne skupine prehiteli poklice za storitve, prodajalce in prodajalke, ki znotraj svoje skupine ohranjajo le še 50 % ženskih oblik zapisov poklicev. To sta tudi edini dve poklicni skupini, znotraj katerih so ženske oblike zapisov poklicev v oglasih pogostejše kot druge oblike.

Od vseh zapisov oglasov v moški obliki se jih največ, v primerjavi med različnimi poklicnimi skupinami, najde spet med poklici za neindustrijski način dela (26 %) (npr. »avtomehanik«, »avtokovinar«, »delavec v lesni stroki«, »elektromehanik« itd.), sledijo strokovnjaki in

[509] Pogosta je tudi raba poimenovanja tajnik.

strokovnjakinje (21,5 %) (npr. »anesteziolog«, »arhitekt«, »bibliotekar«, »diplomirani gradbeni inženir«, »ekonomist« itd.), tehniki in tehnice (19,1 %) (npr. »finančni knjigovodja«, »geodetski tehnik«, »gradbeni tehnik« itd.) ter uradniki in uradnice (12,2 %) (npr. »fakturist«, »administrator«, »pisarniški referent«, »skladiščnik«, »recepcioner« itd). Ostale poklicne skupine imajo moške nazive v rabi manj kot v 10 % (od celote vseh nazivov v moški obliki). Drugače pa kažejo podatki po poklicnih skupinah. Tudi v letu 1978 namreč prevladuje moška slovnična oblika v zapisih zaposlitvenih oglasov v kar 7 od (tokrat) 10 poklicnih skupin (med vojaškimi poklici najdemo samo en primer, tudi ta je zapisan v moški obliki), med te ne spadajo zapisi oglasov med zakonodajalci in zakonodajalkami (kjer prevladuje nevtralna oblika), med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami ter poklici za preprosta dela (kjer prevladujejo ženske oblike). Ker sta med kmetovalci in kmetovalkami navedena le dva primera in med vojaškimi poklici le eden, v vseh primerih v moški obliki, ti predstavljajo 100 % moških oblik znotraj svoje poklicne skupine (vendar so zaradi premajhnosti vzorca ti rezultati neprimerljivi in zato neveljavni v primerjavi z drugimi poklicnimi skupinami). Moška oblika zapisa oglasov tako prevladuje tudi znotraj poklicev za neindustrijski način dela (96,5 % vseh oglasov v tej poklicni skupini je zapisanih v moški obliki), med strokovnjaki in strokovnjakinjami (87,8 % vseh oglasov je v moški obliki), upravljalci in upravljalkami strojev (82,9 %), tehniki in tehnicami (81,3 %) ter med uradniki in uradnicami (69,6 %).

V kar 43,9 % primerov je bila raba nevtralnih oblik leta 1978 prisotna med zakonodajalci in zakonodajalkami (zaradi vpeljave »vodij« različnih služb oz. oddelkov, npr. kadrovske, finančno-računovodske službe, informativne službe, knjigovodstva itd.), to je tudi prevladujoč način zapisovanja poklicev znotraj te poklicne skupine. To je velika sprememba, saj je bil v letu 1958 v tej poklicni skupini najden samo 1 primer spolno nevtralnega zapisa poklica. Pol manj, pa vseeno druga najpogostejša poklicna skupina, v kateri najdemo nevtralne poklicne nazive, so poklici za storitve, prodajalci in prodajalke (19,4 %) (predvsem na račun varstva, kuharskih in natakarskih poklicev, ki se zapisujejo s končnicami ali splošno), od vseh nevtralnih zapisov jih 15,3 % najdemo med tehniki in tehnicami, 7,1 % pa med strokovnjaki in strokovnjakinjami.

Največ, kar 86 primerov nevtralnih zapisov najdemo v množinski ali splošni obliki, iz katere ni mogoče jasno razbrati spola, skoraj izenačena pa sta ostala dva načina, obojespolni zapis (7 primerov) in dodajanje končnice (5 primerov). Med zaposlitvenimi oglasi v množinski ali splošni obliki se jih kar polovica (50 %) nahaja v poklicni skupini zakonodajalci in

zakonodajalke (ponovno zaradi poklicnega naziva »vodja«, iz katerega ne moremo jasno razbrati, na kateri spol se nanaša zapis), hkrati so v tej poklicni skupini to tudi vsi nevtralni zapisi, saj se oglasi v tej poklicni skupini ne pojavljajo v nobeni drugi nevtralni obliki. Med tehniki in tehnicami jih je 17,4 % zapisani v množinski oz. splošni obliki (prav tako tehniki in tehnice nimajo drugih oblik nevtralnih zapisov) (spet zaradi poklicnega poimenovanja »vodja«, ki pa se nanaša na bolj tehnične poklice, npr. »vodja kontrole kakovosti«, »vodja konstrukcije«, tudi »vodja knjigovodstva« itd.), med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami pa 15,1 % od vseh množinskih oz. splošnih oblik (prevladuje »varstvo«). Obojespolni zapis smo najpogosteje (71,4 % od vseh obojespolnih nazivov) našli med poklici za preprosta dela (npr. »delavec ali delavka za obrtno delavnico/za izdelavo plastičnih predmetov«, »fizični delavec–delavka«, »raznašalec, raznašalka«), preostali primeri so se nahajali med poklici za storitve (npr. »frizerska vajenka ali vajenec«, »prodajalec, prodajalka«). Dodajanje končnice je prevladovalo med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami (80 %) (npr. »kuhar (-ica)«, »kuhar-ica«, »natakar –ica« itd.), preostali del nevtralnih zapisov z dodajanjem končnice se je nahajal med poklici za neindustrijski način dela (ki je hkrati le en primer; »slaščičar(ka)«).

Pregled po poklicnih skupinah nam da nekoliko bolj zanimivo sliko. Opazimo lahko, da v določenih poklicnih skupinah nevtralni izrazi sploh niso v rabi (vojaški poklici, kmetovalci in kmetovalke – kar ni nenavadno, glede na to, da ti dve poklicni skupini sestavlja majhno število primerov in so vsi zapisani v moški obliki) ali zelo redko (poklici za neindustrijski način dela, upravljalci in upravljalke strojev, uradniki in uradnice). V poklicih za preprosta dela se skoraj izenačeno pojavljajo nevtralni zapisi poklicev v obojespolni in množinski oz. splošni obliki. V poklicih za storitve, prodajalci in prodajalke se nahajajo 4 primeri, v katerih je prisotno dodajanje končnic, to pa vseeno predstavlja kar 80 % vseh zapisov oglasov v tej obliki (z dodajanjem končnic). Med poklici za storitve sicer prevladujejo zapisi v množinski oz. splošni obliki, najdemo pa lahko tudi dva primera zapisov v obojespolni obliki. Strokovnjaki in strokovnjakinje (sedem primerov) ter zakonodajalci in zakonodajalke (43 primerov) zajemajo samo nevtralne zapise v množinski oz. splošni obliki.

Slika 7.2: Delež slovničnih oblik v zapisovanju poklicev po poklicnih skupinah za leto 1978

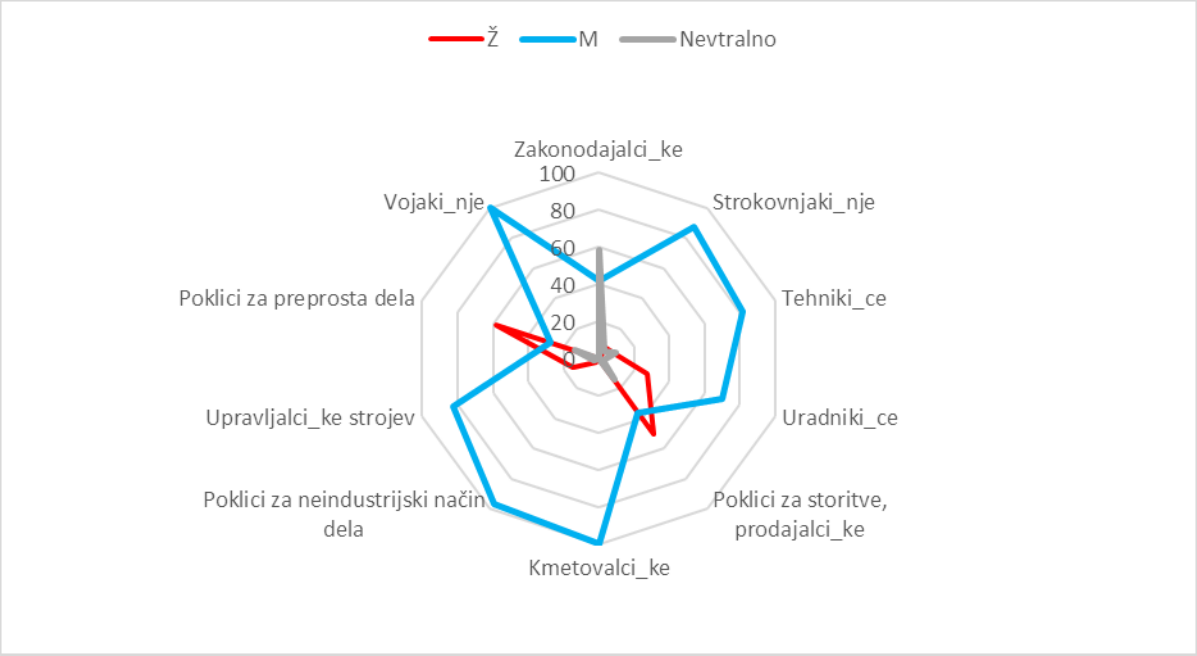

3) Leto 1998: V letu 1998 je bila spet **večina vseh zaposlitvenih oglasov (78,6 %) zapisana v moški slovnični obliki**, teh zapisov je bilo za skoraj 10 % več kot leta 1958. Močno se je znižal odstotek ženske slovnične oblike v zapisu oglasa za zaposlitev, ki znaša v letu 1998 le še 12,6 %, hkrati lahko v primerjavi z letom 1978 beležimo upad tudi v deležu nevtralnih oblikah zapisov (8,5 %) (glej Sliko 7.3). Med neuvrščene so se uvrstili trije primeri (primeri zapisov: »administrativni sodelavec–tajnica«, »kozmetik–pospeševalka prodaje«, »natakar–gostinska delavka«).

V letu 1998 se razmerja v pogostosti zaposlitvenih oglasov v vzorcu nekoliko spremenijo. Največ (številčno) jih najdemo v poklicni skupini strokovnjaki in strokovnjakinje (169) in med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami (166 primerov), sledijo tehniki in tehnice (150) in poklici za neindustrijski način dela (122). V poklicni skupini vojaki in vojakinje se leta 1998 ne pojavi noben primer, v skupini kmetovalci in kmetovalke pa samo en primer.

Tudi v letu 1998 se je večina, 57,6 % vseh ženskih zapisov zaposlitvenih oglasov, nahajala v poklicni skupini poklici za storitve, prodajalci in prodajalke (manj je gospodinjskih pomočnic; pojavljajo se »kozmetičarke«, »kuharice«, »natakarice«, »prodajalke« itd.). V drugih poklicnih skupinah so ti odstotki veliko nižji, kljub temu pa lahko rečemo, da po pogostosti rabe ženskih nazivov sledijo uradniki in uradnice (13 % vseh zapisov v ženski obliki) ter tehniki in tehnice (10,9 % vseh zapisov v ženski obliki) (tudi »poslovna sekretarka«, »medicinska sestra«). Ženska oblika je le v 3,3 % prisotna med poklici za

preprosta dela (npr. »kurirka-snažilka«), kar je velik upad v primerjavi s predhodnimi leti. Pri letu 1998 tudi opazimo, da **v nobeni od poklicnih skupin ženska oblika zapisa ni več prevladujoča.**

Moška oblika se v zapisovanju najpogosteje pojavi med strokovnjaki in strokovnjakinjami (26,2 % vseh moških zapisov oglasov; npr. »zobozdravnik«, »zdravnik«, »višji svetovalec«, »višji fizioterapevt«, »računovodja«, »učitelj« (razrednega pouka, slovenščine, športne vzgoje, tehnične vzgoje, umetnosti itd.)), med tehniki in tehnicami (22,2 %) (npr. »referent« (v kadrovski službi, za komercialne in računovodske posle itd.), »poslovni sekretar«, »komercialist« itd.) in poklici za neindustrijski način dela (20 %) (npr. »orodjar«, »oblikovalec kovin«, »mizar« itd.). Moška oblika postane prevladujoča oblika zapisa zaposlitvenih oglasov znotraj vseh poklicnih skupin (razen vojaških poklicev, kjer se v letu 1998 ne pojavi noben primer). Pri pregledu znotraj posamezne poklicne skupine ponovno ugotovimo, da se v vseh 100 % nahaja med kmetovalci in kmetovalkami, saj je ponovno prisoten le en zapis v tej poklicni skupini v celem letu in je zapisan v moški obliki. S 94,3 % moških izrazov je sestavljena skupina poklicev za neindustrijski način dela, nekoliko manj, s 92,3 % upravljalci in upravljalke strojev, skupino strokovnjakov in strokovnjakinj sestavlja 89,3 % moških poklicnih nazivov, tehnike in tehnice pa 85,3 %. Podobno je tudi med poklici za preprosta dela z 81 % vseh nazivov znotraj te poklicne skupine zapisanih v moški obliki. V drugih poklicnih skupinah so odstotki nekoliko nižji, vseeno pa prevladujoči nad ostalimi oblikami zapisov.

Pri spolno nevtralnih izrazih je največ vseh primerov prisotnih med zakonodajalci in zakondajalkami (25,8 % vseh spolno nevtralnih zapisov), sledijo poklici za storitve, prodajalci in prodajalke (22,6 %), nekaj manj jih je med tehniki in tehnicami (19,4 %) in med strokovnjaki in strokovnjakinjami (17,7 %). V drugih poklicnih skupinah so odstotki nižji. Tudi v primeru nevtralnih izrazov ne najdemo poklicne skupine, ki bi prevladovala v njihovi rabi, se pa temu zelo približujejo zakonodajalci in zakonodajalke (45,7 % vseh zaposlitvenih oglasov je zapisanih v nevtralni obliki, spet zaradi poklicnega poimenovanja »vodja«).

Največ nevtralnih oblik spet najdemo v množinski oz. splošni obliki (45 primerov), primerov z dodajanjem končnice je 9, obojespolnih zapisov pa 8. Množinska oz. splošna oblika je spet najpogostejša v rabi pri zapisih poklicev med zakonodajalci in zakonodajalkami (35,6 % vseh množinskih oblik) oz. med tehniki in tehnicami (22,2 %) ter strokovnjaki in

strokovnjakinjami (20 %) (vsi zaradi izrazov »vodja«: od »vodje projekta« (strokovnjaki), »vodje prodajnega področja« (zakonodajalci) do »vodje proizvodnje« (tehniki)). Raba končnic je daleč najpogostejša med poklici za storitve, prodajalci in prodajalke (88,9 %) (npr. »kuhar-ica«, »natakar-ica« itd.), v tej poklicni skupini najdemo tudi največ primerov rabe obojespolne oblike (50 % vseh obojespolnih oblik se nahaja v tej poklicni skupini) (npr. »izkušeni prodajalci nakita (moški/ženske)«, »natakar–natakarica« itd.), obojespolna oblika pa se uporabi (dvakrat) tudi med tehniki in tehnicami (»poslovni tajnik/tajnica«, »strokovni sodelavec ali sodelavka za vodenje enote pionirska knjižnica«) in v enem primeru med uradniki in uradnicami (»administrativni delavec/delavka«). Med poklici, ki ne uporabljajo nevtralnih oblik oz. so te zelo redke (npr. samo eden oz. dva taka primera), spadajo kmetovalci in kmetovalke, upravljalci in upravljalke strojev, poklici za preprosta dela, poklici za neindustrijski način dela. Za poklicno skupino zakonodajalci in zakonodajalke so v rabi samo nevtralne oblike v množinski oz. splošni obliki, med strokovnjaki in strokovnjakinjami sicer prevladujejo množinske oz. splošne oblike, najdemo pa tudi en primer dodajanja končnice (»ekonomist (ka)«) in en primer rabe obojespolne oblike (»sodelavec ali sodelavka v sektorju logistike in nabave/v marketing sektorju in prodaji«). Zaposlitveni oglasi za tehnike in tehnice ter uradnike in uradnice niso nikoli zapisani s končnicami, obojespolni zapis je tudi redko v rabi (enkrat pri uradnikih/uradnicah in dvakrat pri tehnikih/tehnicah), se pa pogosteje uporabi množinska oz. splošna oblika (desetkrat za tehnike/tehnice in štirikrat za uradnike/uradnice). Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke imajo nevtralne izraze iz vseh treh kategorij, največ od treh pa kljub temu zapisanih s končnico.

Slika 7.3: Delež slovničnih oblik v zapisovanju poklicev po poklicnih skupinah za leto 1998

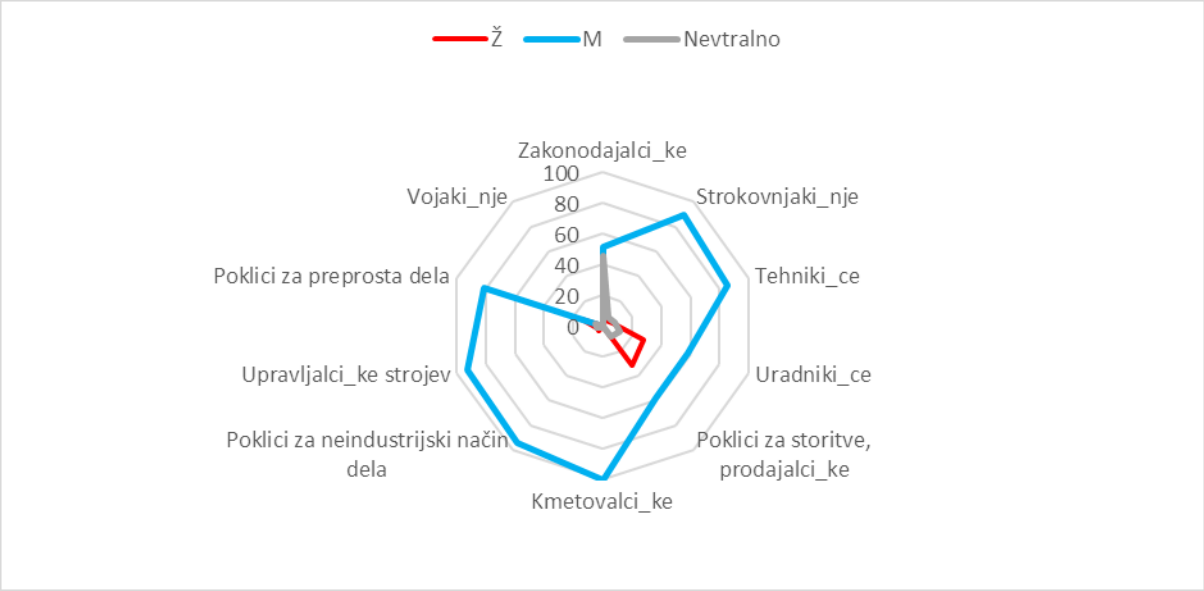

4) Leto 2018: V letu 2018 doživi zapisovanje prostih delovnih mest preobrat zaradi dodajanja oznake M/Ž k zapisu vsakega oglasa. Po tem kar v **99,1 % prevladujejo nevtralni zapisi oglasov**, pojavili so se le trije primeri, v katerih je zapis naveden samo v moški obliki[510], samo v ženski obliki ni nobenega zapisanega oglasa, med neuvrščenimi primeri pa najdemo kar sedem zaposlitvenih oglasov (primeri navedb: »knjigovodkinja-računovodja–m/ž«, »kuhinjski pomočnik-čistilka – m/ž«, »medicinska sestra pripravnik – m/ž«, »natakar – ženske«, »pripravnik srednja medicinska sestra – m/ž«, »srednja medicinska sestra v ambulanti m/ž – pripravnik – m/ž«, »srednja medicinska sestra v negovalni enoti – pripravnik – m/ž«).

Dva oglasa v moški obliki spadata med poklice za neindustrijski način dela, eden med upravljalce in upravljalke strojev. Največ vseh oglasov v vzorcu za to leto najdemo v poklicni skupini poklici za storitve, prodajalci in prodajalke (225 primerov), sledijo poklici za neindustrijski način dela (217) in strokovnjaki ter strokovnjakinje (190). Glede na veliko število vseh t. i. nevtralnih oglasov za zaposlitev (na račun uvedbe kratice M/Ž, ki naj bi sugerirala spolno nepristranskost oz. ustreznost poklica za oba spola), je zanimiv predvsem rezultat vpogleda v razporejenost po kategorijah znotraj nevtralnih primerov. Pri tem vidimo, da je od 1080 vseh oglasov (iz tega števila je odštetih 10 primerov, 3 v moški obliki brez M/Ž kratice in 7 neuvrščenih) kar 964 oz. 89,3 % vseh oglasov zapisanih v moški obliki (tem je dodana kratica M/Ž). 4,7 % oz. le 51 primerov najdemo zapisanih v ženski obliki s kratico

[510] Primeri zapisov: »čistilec strojnih inštalacij – moški«, »delavec v proizvodnji plastike – moški«, »serviser klimatskih naprav« (vsi brez oznake M/Ž).

M/Ž, 13 primerov je zapisanih v obojespolni obliki, kateri sledi M/Ž, v 6 primerih je samostalniku dodana končnica in zapis M/Ž. Med vsemi primeri je 46 takšnih, ki so zapisani v množinski oz. splošni obliki.

Izmed vseh moških zapisov z M/Ž jih je največ (21,8 % od vseh zapisov v tej obliki) med poklici za neindustrijski način dela (npr. »avtomehanik – m/ž«, »cnc strugar – m/ž«, »avtoserviser, voznik – m/ž« itd.), med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami (npr. »bolničar negovalec – m/ž«, »frizer – m/ž«, »kozmetik – m/ž«, »kuhar – m/ž«, »natakar – m/ž« itd.) (21,2 %) ter med strokovnjaki in strokovnjakinjami (npr. »zdravnik specialist – m/ž«, »finančnik vii/1 – m/ž«, »pravnik – m/ž«, »projektant strojnih instalacij – m/ž« itd.) (17,4 %). Ženske oblike z M/Ž se tako v večini poklicnih skupin sploh ne pojavijo (upravljalci in upravljalke strojev, kmetovalci in kmetovalke, uradniki in uradnice), oz. se pojavijo zelo redko, tj. do 5 primerov (poklici za neindustrijski način dela, poklici za storitve, prodajalci in prodajalke, zakonodajalci in zakonodajalke). Ženske zapise z M/Ž oznako najpogosteje najdemo v poklicni skupini strokovnjaki in strokovnjakinje (33,3 % vseh zapisov v ženski obliki z M/Ž) (npr. »dipl. babica v negovalni poporodni negi za potrebe ginekološke klinike – m/ž«, »diplomirana medicinska sestra – m/ž, varuhinja – m/ž« itd.), med tehniki in tehnicami (29,4 %) (npr. »srednja medicinska sestra v ambulanti – m/ž« itd.) ter med poklici za preprosta dela (23,5 %) (npr. »čistilka – m/ž«, »kuharska pomočnica – čistilka – m/ž«, »perica ii – m/ž«, »pomožna delavka – m/ž«, »sobarica – m/ž«, »strežnica– m/ž« itd.). Obojespolna oblika z M/Ž je še redkeje v rabi, zato je ne najdemo v 5 od 9 poklicnih skupin, njihova raba pa je najpogostejša med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami (53,8 % vseh obojespolnih oblik; npr. »frizer/frizerka – m/ž«, »kuhar/kuharica – m/ž«, »natakar/natakarica – m/ž« itd.). Množinska oz. splošna oblika se, za razliko od drugih kategorij, pojavi znotraj vseh poklicnih skupin (kot opravljanje dela, oskrbovanje, pomoč itd.), vendar je najpogostejša med zapisovanjem oglasov za zakonodajalce oz. zakonodajalke (21,7 % vseh množinskih oblik), pogosto se pojavlja tudi med poklici za preprosta dela (19,6 %). Dodajanje končnice in M/Ž je kot oblika najmanj pogosta od vseh, vseeno pa je več kot pol vseh zapisov v tej obliki možno najti med poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami (npr. »prodajalec/ka – m/ž«, »varnostnik/ca – m/ž« itd.).

Glede na to, da moške oblike zapisov z M/Ž zaposlitvenih oglasov tako močno prevladujejo, ne preseneča dejstvo, da je to tudi prevladujoča oblika zapisa znotraj vseh poklicnih skupin. Uradniki in uradnice, kmetovalci in kmetovalke ter upravljalci in upravljalke strojev imajo v

zaposlitvenih oglasih v rabi samo dve nevtralni obliki, tj. moško M/Ž kot prevladujočo in množinsko oz. splošno. Podobno tudi poklici za neindustrijski način dela, kjer pa vseeno najdemo tudi en primer zapisa poklica v ženski obliki M/Ž (»vezilja – delo na vezilnem stroju – m/ž«). Med poklice, ki zajemajo sicer celoten spekter spolno nevtralnih zapisov, vendar pa najmanj tistih v obojespolni obliki z M/Ž, spadajo poklici za preprosta dela in strokovnjaki in strokovnjakinje, med tiste, ki prav tako zajemajo celoten spekter nevtralnih izrazov, imajo pa najmanj pogosto rabo množinske oz. splošne oblike, spadajo tehniki in tehnice in poklici za storitve, prodajalci in prodajalke. Zakonodajalci in zakonodajalke ne zajemajo nobenega primera rabe obojespolnega zapisa z M/Ž.

5) Primerjava po letih

V opazovanju zaposlitvenih oglasov po različnih poklicnih skupinah po letih lahko najprej izpostavimo, da je iz podatkov jasno razvidna sprememba poklicne strukture, predvsem z uvedbo novega ekonomskega sistema in osamosvojitve Slovenije. V letih 1958 in 1978, ko je bila Slovenija še del Jugoslavije, smo zaznali največ povpraševanja po delovnih mestih med poklici za neindustrijski način dela, kamor spadajo razna gradbena in pleskarska dela, ključavničarstvo, kovaštvo, mehanična dela, rokodelskoobrtna in tiskarska dela, predelovalna in obdelovalna dela, tudi krojilstvo, šiviljstvo. Ker je bila v tistem (povojnem) času v ospredje postavljena predvsem obnova države in je bila industrializacija še v uvajanju, ni nenavadno, da beležimo iskanje predvsem delovne sile z neindustrijskih področij. Zelo pogosto so se pojavljali tudi zaposlitveni oglasi, vezani na poklicno skupino tehnikov in tehnic (kamor, poleg tehničnih del, spadajo tudi področja računovodstva in knjigovodstva, strokovni delavci in delavke v zdravstvu in babištvu ipd.), v letu 1978 tudi strokovnjaki in strokovnjakinje (ki združujejo tudi dela zdravnikov in zdravnic, učiteljev in učiteljic, vzgojiteljskih poklicev, finančnega poslovanja, bibliotekarstva ter umetniških poklicev). V tem času beležimo tudi najmanjše število oglasov (poleg kmetovalcev in kmetovalk ter vojaških poklicev, ki se skozi vse štiri letnice zelo malo pojavljajo) med zakonodajalci in zakonodajalkami ter upravljalci in upravljalkami strojev, kar je skladno s tem, da je bila industrija še v razcvetu in ni veliko zaposlovala, pa tudi s tem, da je bila večina delovnih mest, ki spadajo med zakonodajalce in zakonodajalke, del političnega aparata Jugoslavije, za katerega se ni razpisovalo delovnih mest. V letu 1998 je viden predvsem porast v iskanju strokovnjakov in strokovnjakinj, saj so se pričela odpirati višja in bolj specializirana delovna mesta v osamosvojeni Sloveniji, pa tudi poklici za storitve, prodajalci in prodajalke, saj v tem

času na našem območju beležimo porast storitvenih poklicev in delovne sile na tem področju. V letu 2018 še prevladujejo (tu moramo upoštevati omejitve raziskave v izbiri vzorca) storitveni poklici, saj je ta odstotek z leti naraščal, visok delež oglasov spada tudi med strokovnjake in strokovnjakinje ter med poklice za neindustrijski način dela, saj se trendi že zadnjih nekaj let obračajo v smeri iskanja 'ročnih' poklicev, ker predvsem na teh področjih primanjkuje delavcev in delavk, saj je večina delovne sile danes zelo visoko izobražena in zato nezainteresirana (oz. prekvalificirana) za opravljanje takšnih del.

Analiza rabe slovničnih oblik v zapisu zaposlitvenega oglasa po letih kaže, da je raba moške slovnične oblike v zaposlitvenih oglasih z leti rasla (iz 68,8 % leta 1958 na 70,2 % leta 1978 in nato velik porast na 78,6 % z letom 1998), medtem ko so nevtralne oblike upadale in v letu 2018 skoraj popolnoma izginile, vendar pa se je ohranila njihova forma (le z dodajanjem oblike M/Ž). Prisotnost moških oblik, ki delujejo nevtralno, je tako v zadnjem analiziranem letu prevzela skoraj 90 % vseh oblik zapisov zaposlitvenih oglasov. V tem istem obdobju beležimo upad rabe ženske slovnične oblike pri zapisovanju zaposlitvenih oglasov (iz 23,5 % leta 1958 na 18,9 % v letu 1978 in na 12,6 % leta 1998), saj se je od leta 1958 do 1998 ta delež skoraj prepolovil. Izjemo ponovno predstavlja leto 2018, kjer pa lahko v primerjavo ujamemo podatek, da je zaposlitvenih oglasov v ženski obliki z nevtralnim M/Ž le 4,7 % oz. vsega skupaj 51 primerov od vseh 1080 analiziranih zaposlitvenih oglasov. Pri tem moramo seveda upoštevati tudi dejstvo, da smo v analizo za leto 2018 vključili le vsak deseti oglas, razvrščen po abecednem vrstnem redu, kar pomeni, da bi z vključitvijo vseh oglasov dobili nekoliko drugačne rezultate, zagotovo pa ne drastično drugačnih. Nevtralne oblike zapisa zaposlitvenih oglasov se po obsegu od leta 1958 do leta 1978 povečajo (iz 7,6 % na 10,8 %), a doživijo upad z letom 1998 (8,5 %) zaradi rasti rabe moške oblike v zapisovanju oglasov za zaposlitev. Z letom 2018 se, na račun uvedbe M/Ž kratice, ki smo jo kodirali kot spolno nevtralno, odstotek zaposlitvenih oglasov v tej obliki poviša na 99,1 % vseh zapisov oglasov. Vendar pa nam pregled podkategorij nevtralnih oblik pokaže sliko, v kateri je (če združimo množinsko oz. splošno obliko, obojespolno z M/Ž in dodajanje končnice z M/Ž) resnično nevtralnih oblik le 6 %.

Slika 7.4 prikazuje podatke, v katerih se v nevtralni obliki nahaja 99 % vseh oglasov v letu 2018, Slika 7.5 pa prilagojeni prikaz, v katerem so med nevtralne oblike štete le tiste, ki so po svoji obliki nevtralne (in ne zaradi dodajanja kratice M/Ž).

Slika 7.4: Trendi v zapisovanju zaposlitvenih oglasov po letih, z upoštevanjem M/Ž oblike kot nevtralne

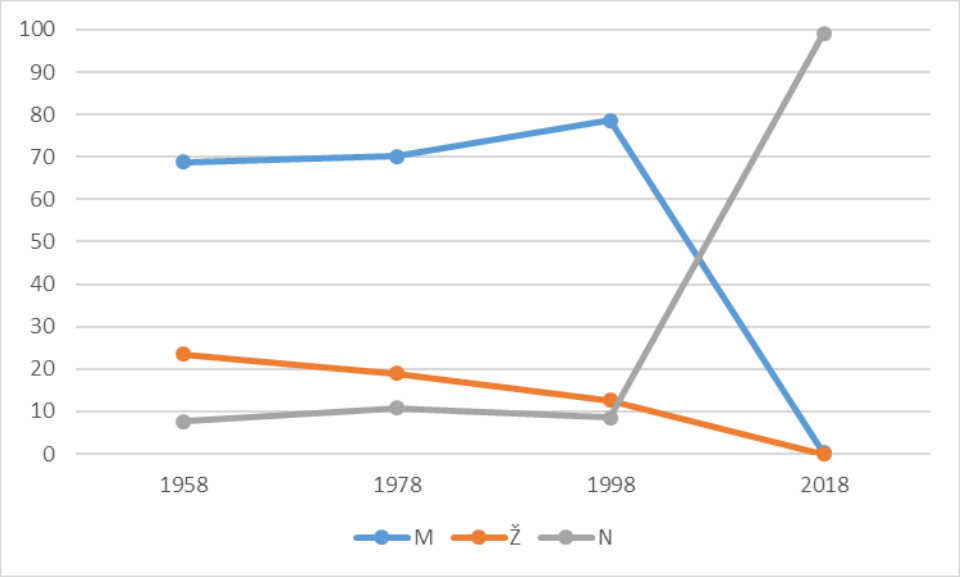

Slika 7.5: Trendi v zapisovanju zaposlitvenih oglasov po letih, s predpostavko, da M/Ž oblika ne nevtralizira (popolnoma) uporabljene moške slovnične oblike

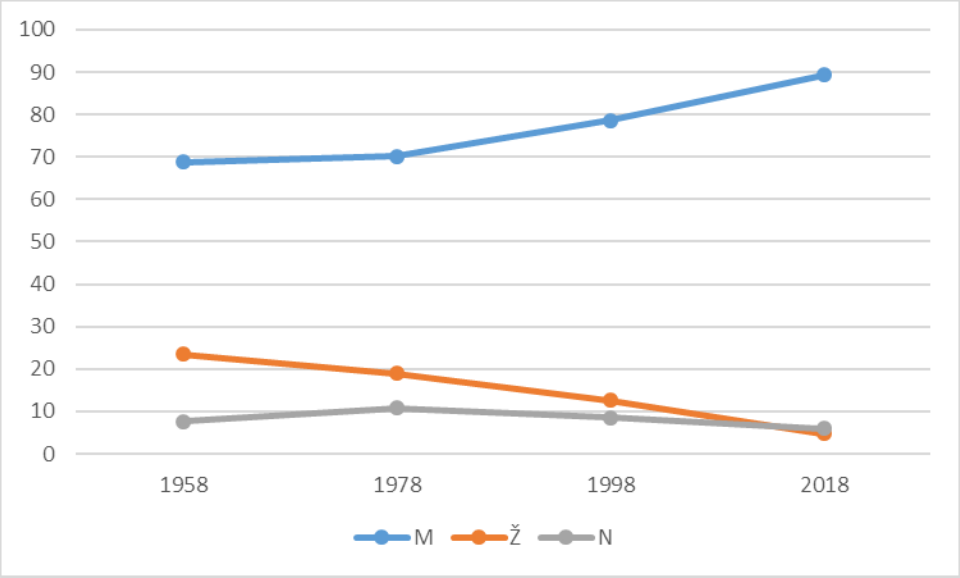

Prisotnost ženskih oblik po poklicnih skupinah za prve tri letnice kaže, da se te najpogosteje pojavljajo v poklicni skupini poklici za storitve, prodajalci in prodajalke. Od leta 1958 do 1978 sicer beležimo upad ženskih oblik za 8,4 % (v letu 1958 je bilo od vseh ženskih oblik kar 47,9 % prisotnih v tej poklicni skupini, v letu 1978 pa 39,5 %), v letu 1998 pa se znova poviša odstotek ženskih oblik v tej poklicni skupini, in sicer na kar 57,6 %. Medtem ko v

letih 1958 in 1978 tej poklicni skupini sledijo poklici za preprosta dela v pogostosti rabe ženskih oblik zapisov oglasov (od leta 1958 do leta 1978 ta odstotek tudi nekoliko naraste, vendar zelo minimalno) pa je, kot druga najpogostejša poklicna skupina v letu 1998, ki zajema ženske oblike zapisov zaposlitvenih oglasov, skupina uradnikov in uradnic. Teh je sicer skoraj pol manj (le 13 %), kot 'drugouvrščenih' v letih 1958 in 1978 (kjer se ta odstotek nahaja med 21 in 22 %), saj je razkorak med poklicno skupino poklici za storitve in uradniki ter uradnicami v rabi ženskih oblik, v letu 1998 ogromen. To lahko interpretiramo tudi kot dokaz spremembe poklicne strukture iz prejšnjega sistema (1958 in 1978), kjer so bile ženske pogosto zaposlene v preprostih poklicih, na stanje v novem sistemu, kjer so se pretežno zaposlovale v storitvenih in administrativnih/pisarniških delih. Kakor se je spreminjala zaposlenost žensk po poklicih, so se spreminjale tudi oblike zapisovanj teh poklicev oz. konkretneje, zapisovanje določenih poklicev v ženski obliki in zastopanost žensk v teh poklicih očitno sovpadata. Pomembna ugotovitev je tudi ta, da je bila v letih 1958 in 1978 ženska oblika prevladujoča v zapisovanju oglasov v dveh poklicnih skupinah (od skupaj 9 ali 10 – odvisno od tega, ali se je pojavil kakšen primer vojaških poklicev), v poklicih za storitve, prodajalci in prodajalke (kjer je bila leta 1958 raba ženske oblike v tej skupini za 0,4 % večja kot raba ženske oblike v skupini poklici za preprosta dela) in v poklicih za preprosta dela (kjer je leta 1978 s 58,5 % rabe ženske oblike znotraj svoje poklicne skupine prehitela poklice za storitve, ki je sestavljala 50 % vseh zapisov v ženski obliki). V letu 1998, sočasno s splošnim upadom v rabi ženskih oblik pri zapisovanju oglasov, ženska oblika zapisa oglasov ne prevladuje v nobeni od poklicnih skupin več. V letu 2018 se ne pojavi več, v obliki z M/Ž pa se pojavi le v 4,7 %. Najpogostejši je ženski zapis (z M/Ž) v skupini strokovnjakov in strokovnjakinj (predvsem zaradi oglasov za diplomirane medicinske sestre, pri kateri se moški izraz za to delo (ker gre za opisovanje drugačnega dela) navadno ne uporablja.

Moška oblika je v analiziranih treh letnicah najpogostejša v rabi zapisovanja zaposlitvenih oglasov v poklicnih skupinah strokovnjaki in strokovnjakinje, tehniki in tehnice ter poklici za neindustrijski način dela. Se pa razporeditev teh po letih razlikuje. Medtem ko je v letih 1958 in 1978 moška oblika najbolj pogosta v oglasih za poklice za neindustrijski način dela (ta je leta 1958 znašala 30 % vseh zapisov v moški obliki, v letu 1978 pa 26 %), se drugo in tretje mesto po letih izmenjujeta. V letu 1958 tem poklicem sledijo tehniki in tehnice (25,1 %) ter strokovnjaki in strokovnjakinje (16,4 %), v letu 1978 pa so najprej strokovnjaki in strokovnjakinje (21,5 %) in nato tehniki in tehnice (19,1 %). V letu 1998 se moška oblika

zapisovanja oglasov v največjem deležu prenese na strokovnjake in strokovnjakinje (26,6 % vseh zapisov v moški obliki je v letu 1998 v tej poklicni skupini), tem pa nato sledijo, kot v letu 1958, tehniki in tehnice[511] (22,2 %) ter poklici za neindustrijski način dela (20 %). Zanimiv je tudi podatek, da v letu 1958 moška oblika zapisa oglasov prevladuje v 7 od 9 poklicnih skupin, v letu 1978 v 7 od 10 poklicnih skupin, v letu 1998 pa moška oblika prevzame prevlado v vseh, torej 10 od 10 poklicnih skupin. V letu 2018 najdemo sicer tri primere moških nazivov brez kratice M/Ž, s to kratico pa kar 90 % vseh 'nevtralnih' oglasov. Največ teh se nahaja v poklicni skupini poklici za neindustrijski način dela. Ti podatki niso presenetljivi, saj je v prvih dveh letnicah, ki zaznamujeta obdobje Slovenije v Jugoslaviji, večina moških opravljala fizična in ročna dela (v gradbeništvu, ključavničarstvu, kovinarstvu itd.), kot smo omenili, v obdobju intenzivne obnove države. Vseskozi pa raste odstotek zapisov poklicev v moški obliki v poklicni skupini strokovnjaki in strokovnjakinje, ki postane prevladujoča v letu 1998, predvsem zaradi iskanja inženirjev, zdravstvenih strokovnjakov (»fizioterapevt«, »logoped«, »zdravnik specialist«, »psiholog« itd.), IT kadra (»programer«, »razvijalec aplikacij, programske opreme« itd.), projektantov, učiteljev. Prevlada moške oblike v neindustrijskih poklicih v letu 2018 sovpada z ugotovitvijo, ki smo jo že omenili, tj. da se obrača trend k povpraševanju po manj izobraženi delovni sili na področju fizičnih in ročnih del.

Pri nevtralnih oblikah vidimo nekoliko drugačno sliko, saj se za razliko od moške in ženske oblike, ki imata veliko več skupnih značilnosti v letih 1958 in 1978, pri nevtralni izkažeta za bolj podobni letnici 1978 in 1998. V letu 1958 je nevtralna slovnična oblika tudi v splošnem zelo redko v rabi, zato jo najdemo znotraj poklicnih skupin le v nekaj primerih. Takšne oblike prevladujejo v tem letu predvsem pri zapisovanju oglasov za uradnike in uradnice, kjer je bilo pogosto navajanje predvsem v obliki knjigovodska, administrativna, pisarniška moč. V letih 1978 in 1998 se nevtralne oblike močno povečajo v poklicni skupini zakonodajalci in zakonodajalke (na račun uvajanja oglasov za vodje, ki pa so navadno bolj nagovarjali moške kot ženske, vsaj sodeč po spolni razporejenosti na teh položajih), ta predstavlja tudi skupino, v kateri so nevtralne oblike v omenjenih letnicah najpogostejše. Razporeditev na drugo in tretje mesto po pogostosti rabe nevtralne oblike pa ostaja za vse tri letnice enaka: sledijo poklici za storitve, prodajalci in prodajalke (npr. »varstvo«, »prodajalci–prodajalke«, »frizerska vajenka ali vajenec« itd.), nato tehniki in tehnice (zaradi poimenovanja »vodja«, ki se nanaša na tehnične poklice; tudi knjigovodstvo, poslovni tajnik/tajnica itd.) ter

[511] Zaradi pojava in porasta poklica komercialista.

strokovnjaki in strokovnjakinje (»računovodja (računovodkinja)«, »vodja projekta« itd.). V letu 2018 je največ nevtralnih zapisov prisotnih v poklicih za storitve, prodajalce in prodajalke. Kot lahko vidimo, se nevtralna oblika zelo pogosto uporablja predvsem pri poklicih, ki jih zasedajo pretežno ženske, oz. pri poklicih, ki tradicionalno veljajo za 'ženske', kjer pa se s poudarjanjem ženske oblike poleg moške še dodatno nakaže, da je zaželena prijava žensk na to delovno mesto.

Tabela 7.3: Prevladujoča slovnična oblika zapisa zaposlitvenega oglasa po poklicnih skupinah in letnicah

Oblika/leto	**1958**	**1978**	**1998**	**2018**[512]
Ženska oblika	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke	Strokovnjaki in strokovnjakinje
Moška oblika	Poklici za neindustrijski način dela	Poklici za neindustrijski način dela	Strokovnjaki in strokovnjakinje	Poklici za neindustrijski način dela
Nevtralna oblika	Uradniki in uradnice	Zakonodajalci in zakonodajalke	Zakonodajalci in zakonodajalke	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke

Na podlagi Tabele 7.3 lahko sklepamo, da je bila ženska oblika v prvih treh analiziranih letnicah v rabi predvsem za žensko dominantne poklice (frizerke, varuške otrok oz. skrb za otroke, kot se je takrat zapisovalo, blagajničarke, natakarice, bolničarke, kuharice itd.), v letu 2018 pa so mnoge ženske prevzele mesta pod poklicno skupino strokovnjaki in strokovnjakinje (po podatkih leta 2018 je med strokovnjakinjami več žensk kot moških) (SURS, 2019) in to predvsem na račun številnih oglasov diplomiranih medicinskih sester ter diplomiranih babic. Ta poklicna skupina zajema tudi najvišji delež delovno aktivnih žensk v tem letu (skoraj 30 % celote vseh poklicnih skupin). Podobno velja za moške poklicne nazive, ki so v času socializma (leta 1958 in 1978) prevladovali v poklicih za neindustrijski način dela, se leta 1998, skladno s preusmeritvijo moških v višja delovna mesta, premestili med strokovnjake in strokovnjakinje (razni inženirji, farmacevti, knjižničarji, lektorji,

[512] Upoštevajoč, da so nevtralne oblike v letu 2018 sestavljene tudi iz moških in ženskih oblik, katerim pa je dodana kratica M/Ž.

zdravniki, pomočniki vzgojitelja itd.) ter z letom 2018 ponovno vrnili med poklice za neindustrijski način dela (avtoserviserji, avtomehaniki, montažerji, električarji, elektromonterji in gradbeni delavci), kjer tudi številčno prevladujejo po podatkih o delovno aktivnem prebivalstvu v letu 2018 (SURS, 2019).

V splošnem velja, da poklicne skupine, ki prevladujejo v rabi nevtralne oblike v prvih treh letnicah, prevladujejo tudi v rabi množinske ali splošne oblike. Največ nevtralnih oblik smo v letu 1958 beležili v poklicni skupini uradniki in uradnice zaradi splošnih oz. množinskih zapisov poklicev, med katere spadajo npr. »administrativna moč« ter različne oblike uradniških vodij. Podobno velja tudi za leti 1978 in 1998, kjer imamo največ nevtralnih zapisov med zakonodajalci in zakonodajalkami, saj je zelo veliko oglasov, kjer iščejo vodje (finančne službe, informativne službe, kadrovske službe, komerciale itd.). Tukaj igra spolno nevtralna oblika »vodja« pomembno vlogo, saj je ustrezna za naslavljanje obeh spolov, zato bi se moralo na podlagi vsebine oglasov razbrati, na kateri spol se pravzaprav nanašajo. Ker vsebina oglasa (opis delovnega mesta) ni bila predmet naše raziskave, smo te primere kodirali kot spolno nevtralne. Tudi v splošnem velja za vse tri letnice, da je množinska ali splošna oblika, ki neposredno ne razkriva spola, najpogosteje uporabljana nevtralna oblika, to pa predvsem na račun splošnih zapisov oglasov, kjer gre bolj kot za navajanje funkcije dela za sam opis dela (npr. »delo na žagi«, »pomoč v trgovini« itd.), pa tudi na račun primerov »vodij«. Preostali dve nevtralni obliki, dodajanje končnic (–ka, (ka), (–ka)) in obojespolni zapis, sta bili v vseh treh letih zelo primerljivi po številu primerov (s tem, da v letu 1958 in 1998 malenkostno prevladuje dodajanje končnice, v letu 1978 pa obojespolni zapis). Raba končnic je v vseh analiziranih letih najpogostejša med poklici za storitve, prodajalci in prodajalke, obojespolna oblika pa je zelo izenačena med poklici za storitve, prodajalci in prodajalke ter poklici za preprosta dela, kar velja za leti 1958 in 1978, pri čemer pa je videti prevlada in porast v rabi obojespolnih nazivov v poklicih za preprosta dela (leta 1958 je 50 % obojespolnih zapisov v poklicih za preprosta dela in 41,7 % v poklicih za storitve; leta 1978 je 71,4 % obojespolnih zapisov med poklici za preprosta dela, preostali del v poklicih za storitve). V letu 1998 je največ primerov rabe obojespolne oblike prisotne med poklici za storitve, prodajalci in prodajalke. V letu 2018 so med nevtralnimi izrazi (ne tistimi, ki imajo kratico M/Ž, ampak zapisi, ki so lahko v obojespolni, množinski oz. splošni obliki ter z dodano končnico) navedeni predvsem primeri množinskih oz. splošnih poimenovanj (npr. »vodja področja enote«, »vodja marketinga«, »vodja kadrovske in pravne službe« itd.), zato je ta oblika tudi najpogostejša med zakonodajalci in zakonodajalkami (veliko je tudi primerov

iz poklicev za preprosta dela, saj ta sledijo po pogostosti rabe množinskih oblik[513], npr. »čiščenje«, »delo v proizvodnji« itd.), obojespolnih in končnic nekoliko manj (npr. »frizer/frizerka – m/ž«, »kuhar/kuharica – m/ž« oz. »natakar/ica – m/ž« itd.), se pa te najdejo, kot nakazujejo primeri, v poklicni skupini za storitve, prodajalce in prodajalke. Prikaz nevtralnih oblik po poklicnih skupinah je razviden iz Tabele 7.4.

Tabela 7.4: Raba nevtralnih oblik v zaposlitvenih oglasih po poklicnih skupinah in letnicah

Nevtralna oblika/leta	***1958***	***1978***	***1998***	***2018[514]***
Množinska ali splošna	Uradniki/uradnice	Zakonodajalci/zakonodajalke	Zakonodajalci/zakonodajalke	Zakonodajalci in zakonodajalke
Raba končnic	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke
Obojespolni naziv	Poklici za preprosta dela	Poklici za preprosta dela	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke	Poklici za storitve, prodajalci in prodajalke

Tudi pregled po poklicnih skupinah nam prikaže zanimive rezultate. Zakonodajalci in zakonodajalke so posebna poklicna skupina, ki nekoliko odstopa od ostalih v vseh analiziranih letih (glej Sliko 7.6). V njej je najbolj značilen upad rabe moške oblike v zapisovanju poklicev (iz 96,6 % leta 1958 na 41,9 % v letu 1978 in nato majhen porast na 51,4 % v letu 1998) in porast nevtralnih oblik (iz 3,4 % leta 1958 na kar 58,1 % leta 1978 ter manjši upad na 45,7 % leta 1998). V letu 1958 so tako v tej poklicni skupini še močno prevladovale moške oblike, z leti 1978 in 1998 pa postane nevtralna oblika prevladujoči način zapisovanja zaposlitvenih oglasov v tej poklicni skupini. Upoštevajoč podatek, da so bila med nevtralne oblike kodirana tudi oz. predvsem poklicna poimenovanja vodij določenih služb v podjetjih, ta preskok ni videti več tako drastičen. V letu 2018[515] pa vidimo (pod kratico M/Ž) spet prehod k moški obliki (glej opombo). Medtem ko se v tej poklicni skupini

[513] Zakonodajalci in zakonodajalke imajo 10 primerov rabe množinske oz. splošne oblike, poklici za preprosta dela pa le en primer manj.
[514] Upoštevajoč podatke znotraj nevtralnih oblik (zaradi kratice M/Ž), ki se razvrščajo po istih kategorijah kot v treh letnicah prej, le da jim je dodana kratica M/Ž (razen za množinske oblike).
[515] Podatki za leto 2018 za skupino zakonodajalci in zakondajalke zajemajo le 26 primerov nevtralnih oglasov (z M/Ž), od tega 15 primerov z moško obliko in M/Ž, zato morda ti podatki niso najbolj primerljivi z ostalimi.

v letih 1958 in 1978 ženska oblika zapisa ni pojavljala, pa se je ta odstotek simbolično pojavil v letu 1998 (2,9 % oz. en primer) in tudi ta na t. i. tradicionalnem ženskem področju (»nadzorna sestra v zdravst. negovalni enoti«), enako velja tudi za leto 2018 (1 primer zapisa z žensko obliko in M/Ž). Pri tem težko torej govorimo o izboljševanju prakse zapisovanja zaposlitvenih oglasov, saj iz predominantno moških oblik prehaja praksa k vključevanju velikega števila nevtralnih izrazov, ki pa so vezani na vodstvene funkcije, ki jih ženske niso pogosto zasedale. K temu lahko vključimo tudi dolgoletno nepojavljanje ženskih oblik v tej poklicni skupini in kasnejše minimalno vključevanje ženskih poimenovanj v tej poklicni skupini.

Slika 7.6: Delež moških, ženskih in nevtralnih oblik zapisov zaposlitvenih oglasov v poklicni skupini zakonodajalci in zakonodajalke

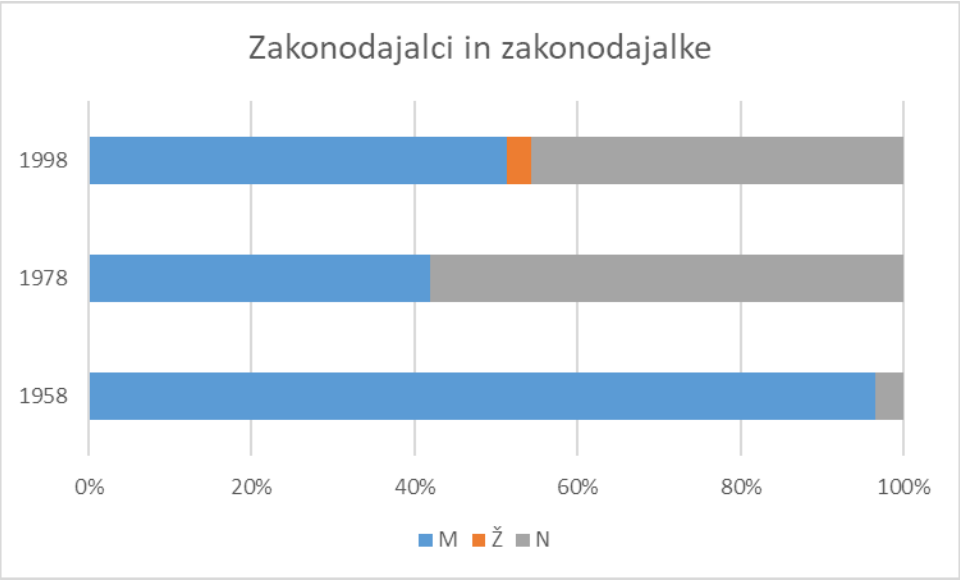

V poklicni skupini strokovnjaki in strokovnjakinje se deleži rabe oblik v zapisovanju zaposlitvenih oglasov skorajda ne spreminjajo po letih. V vseh treh letnicah namreč prevladuje moška oblika zapisovanja poklicev, ki v letu 1978 nekoliko upade (za 2,2 %), vendar se v letu 1998 povzdigne nazaj na vrednost iz leta 1958 (tj. okoli 90 % vseh zapisov v tej poklicni skupini je v moški obliki). Ženska oblika je prisotna v celotnem analiziranem obdobju (za razliko od skupine zakonodajalcev in zakonodajalk), saj se pretežno veže na poklice medicinske sestre, ki so bili prisotni v vseh analiziranih obdobjih, vendar pa postopoma upada (iz 7,8 % leta 1958 na 4,1 % leta 1998), na račun rasti nevtralnih oblik (kamor zopet spadajo vodje, vendar iz drugih področij, npr. »vodja projektiranja«, »vodja projekta«, »vodja skupine programerjev«, »vodja lekarne« itd.), ki so se od leta 1958 (ko je ta

odstotek znašal le 1,3 %) dvignile za 5,2 %. Podobno velja tudi za leto 2018, kjer močno prevladujejo moški zapisi z M/Ž, kljub temu pa je v tej poklicni skupini največ ženskih poimenovanj, v primerjavi z drugimi poklicnimi skupinami, v katerih so tudi prisotna ženska poimenovanja.

Med tehniki in tehnicami so podatki zelo mešani (glej Sliko 7.7). Raba moške oblike zapisovanja poklicev sicer prevladuje v vseh letih, vendar je za nekaj odstotkov nižja kot v primeru strokovnjakov in strokovnjakinj, saj se nahaja med 82,3 % leta 1958 in 85,3 % leta 1998 (vmes beležimo upad na 81,3 %). Raba ženske oblike je bila v letu 1958 sicer izhodiščno višja kot pri strokovnjakih in strokovnjakinjah (9,2 %), vendar pa tako kot pri strokovnjakih in strokovnjakinjah ta odstotek z leti upada (leta 1998 ostane le še 6,7 % ženskih oblik). V letu 2018 so prevladovali zapisi z moško obliko in M/Ž (95 primerov), sledili pa so ženski zapisi in M/Ž (15 primerov). Medtem ko so imeli tehniki in tehnice srednjo mejo nevtralnih izrazov v letu 1958, se je ta do leta 1998 povišala le za 0,3% (na račun znižanja rabe te oblike zapisov iz leta 1978, ko je znašal ta delež 10 %).

Slika 7.7: Delež moških, ženskih in nevtralnih oblik zapisov zaposlitvenih oglasov v poklicni skupini tehniki in tehnice

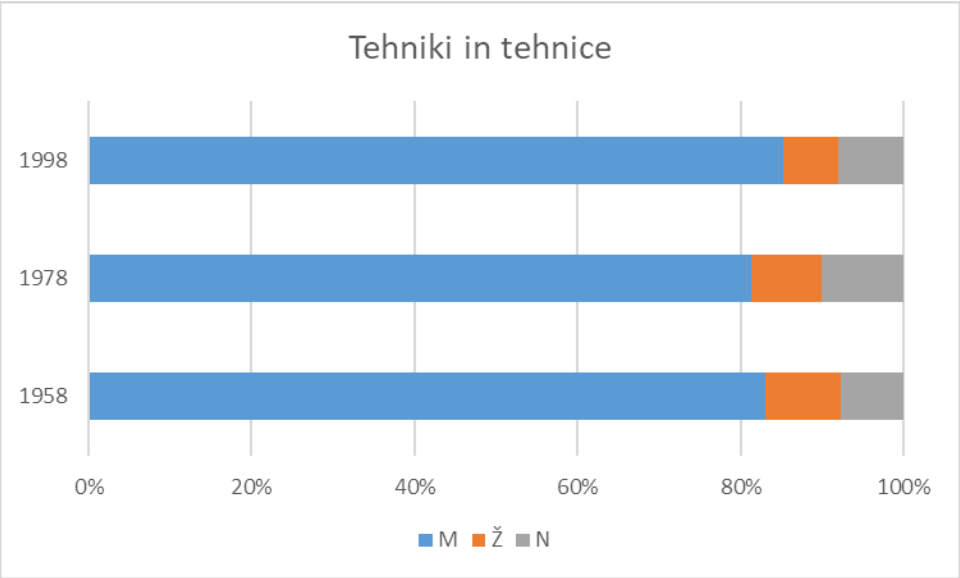

Slika 7.8: Delež moških, ženskih in nevtralnih oblik zapisov zaposlitvenih oglasov v poklicni skupini uradniki in uradnice

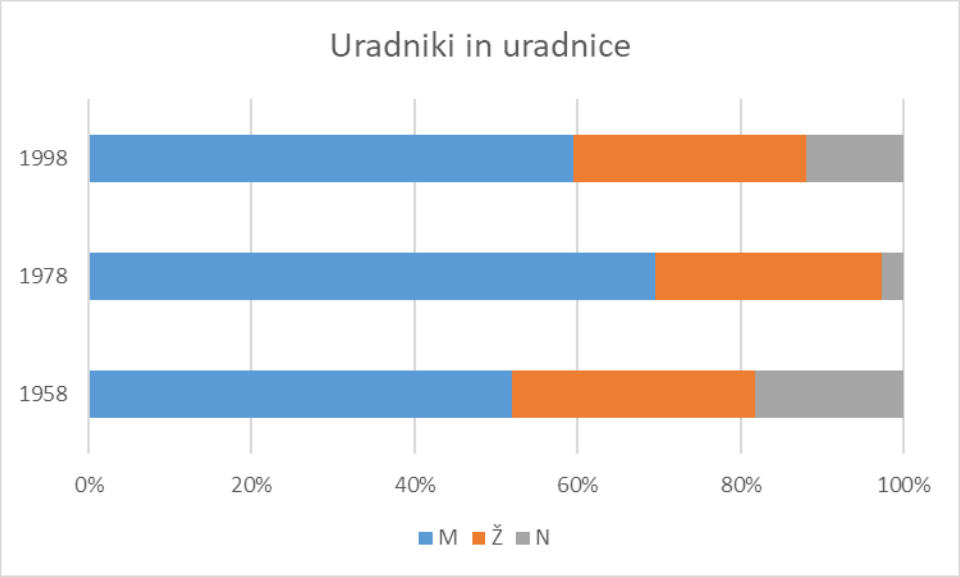

Primer uradnikov in uradnic je zanimiv zaradi relativno visokega deleža rabe ženskih oblik pri zapisovanju oglasov (ta se je od leta 1958 znižal za cca 2 % in se od takrat dalje drži na tej ravni, tj. okoli 27 %) (glej Sliko 7.8). Moške oblike so bile še vedno prevladujoče nad ostalimi oblikami v zapisovanju zaposlitvenih oglasov, vendar pa se te vrednosti nahajajo na slabih 60 % (leta 1998). V letu 1978 je odstotek moških oblik zrasel za 17,7 %, vendar je ta do leta 1998 padel za 11,5 %. To je tudi poklicna skupina, ki je leta 1958 prevladovala (v primerjavi z drugimi poklicnimi skupinami) v rabi nevtralnih oblik (kar 18,2 %), predvsem na račun izrazov, kot so administrativna in pisarniška moč, katerim je leta 1978 sledil ogromen padec na 2,7 %, saj so se ti izrazi počasi nehali uporabljati, in nato v letu 1998 porast na 11,6 % zaradi (predvsem) splošnih oz. množinskih izrazov, kot je npr. vodja skladišča, oseba za stike s strankami, pomoč v pisarni itd. V letu 2018 najdemo med uradniki in uradnicami veliko večino moških oblik zapisa z M/Ž (60 od 68 vseh skupaj v tej poklicni skupini), nobenega ženskega zapisa z M/Ž, preostalo pa so nevtralne oblike (množinska oblika in dodajanje končnice z M/Ž).

Poklici za neindustrijski način dela in upravljalci in upravljalke strojev imajo v zapisovanju oglasov za zaposlitev prisoten visok delež moških oblik, pri čemer pa prevladajo poklici za neindustrijski način dela (tudi v splošnem, nad ostalimi poklici v rabi moške oblike znotraj svoje poklicne skupine). Ta odstotek se je nekoliko znižal v analiziranih letih (1958 je bilo v moški obliki zapisanih 97 % vseh oglasov te poklicne skupine, leta 1998 pa 94,3 %) v tej

poklicni skupini in nekoliko zrasel med upravljalci in upravljalkami strojev (iz 91,7 % na 92,3 %), pri čemer pa še vedno ne presega vrednosti poklicev za neindustrijski način dela. V teh je bila raba ženskih oblik skozi letnice sicer prisotna, vendar zelo redka. Kljub temu z leti beležimo majhen porast v tej smeri (iz 2,3 % leta 1958 na 4,1 %v letu 1998). Med upravljalci in upravljalkami strojev pa je presenetljivo predvsem leto 1978, ko se delež ženskih poimenovanj iz leta 1958 (4,2 %) povzpne za dobrih 10 % leta 1978 (na račun poklicnih nazivov kot: »(dekle) za izdelavo izdelkov iz plastičnih mas«, »delavka za delo pri stroju za izdelavo plastične galanterije«, »delavka za kovinsko stroko«, »izdelovalka baterij« itd.), skladno s porastom zaposlovanja žensk v proizvodnji, z letom 1998 pa pade na še nižjo raven, kot jo je zasedala leta 1958 (3,8 % v letu 1998), saj so se ženske v tem letu preusmerile predvsem v storitvena dela in med strokovnjakinje. Nevtralni obliki sta v primeru obeh poklicnih skupin zelo zanemarljivi, v poklicih za neindustrijski način se vrednost pojavlja na okoli 1 %, med upravljalci in upravljalkami strojev pa na okoli 3 % (iz 4,2 % leta 1958 na 2,4 % leta 1978 in na 3,8 % leta 1998). V letu 2018 se skoraj vsi oglasi v obeh poklicnih skupinah zapisujejo v moški obliki z M/Ž.

V analizo združujemo tudi poklice za storitve, prodajalce in prodajalke ter poklice za preprosta dela, ki v številnih točkah izkazujejo skupne značilnosti v rabi različnih slovničnih oblik pri zapisovanju zaposlitvenih oglasov. Ti dve skupini se od ostalih razlikujeta predvsem v prevladujoči rabi ženske oblike pri zapisovanju oglasov, kar pa velja le za prvi dve letnici. V obeh poklicnih skupinah torej beležimo upad v rabi ženskih oblik, v poklicih za preprosta dela še nekoliko bolj drastičen, saj so ženske oblike v letu 1998 tam prisotne le še v 14,3 % vseh oglasov (v poklicih za storitve je ta odstotek višji in znaša 31,9 %). Pri obeh je ta upad vezan na povečevanje deleža moških oblik. Medtem ko je poklicna skupina poklicev za storitve, prodajalce in prodajalke nekoliko obdržala (enkrat večji) delež ženskih oblik in je ta do leta 1998 zrasel na 58,4 % moških oblik (iz 17,8 % v letu 1958), pa je v poklicih za preprosta dela porast moških izrazov na račun ženskih povišal na kar 81 % (iz 17,8 % leta 1958). V rabi nevtralnih izrazov je v obeh poklicnih skupinah od leta 1958 do leta 1998 viden upad, v poklicih za storitve, prodajalcih in prodajalkah se iz 12,9 % v letu 1958 delež povzpne na 14 % leta 1978, nato pa se v letu 1998 skoraj prepolovi na 8,4 %, med poklici za preprosta dela pa je povišanje v letu 1978 iz 13,3 % na 13,8 % manjše, vendar pa je padec v letu 1998 več kot trikraten (4,8 % v letu 1998). V letu 2018 so se poklici za storitve, prodajalci in prodajalke, bolj drastično kot poklici za preprosta dela, preusmerili v zapisovanje oglasov v moški obliki z M/Ž, obe skupini pa vsebujeta tudi primere zapisovanj

v ženski obliki in M/Ž, ter nevtralnih (obojespolnih, množinskih oblikah in z dodajanjem končnice in M/Ž).

Kmetijskih in vojaških poklicev nismo vključili v ta pregled, saj je vzorec nereprezentativen.

7.4 Analiza nevrolingvistične raziskave

V pričujočem poglavju predstavljamo izsledke analize nevrolingvistične raziskave, v kateri smo raziskovali vpliv slovnične oblike poklicnih poimenovanj na zaznavanje poklicnih skupin.

Udeležencem in udeleženkam smo predstavili eksperimentalne primere – vsak sestavljen iz dveh povedi – ki so vsebovale poklicne vloge, zapisane v moški generični obliki[516] (*varnostniki*) ali spolno uravnoteženi obliki (*varnostnice in varnostniki*) v prvem stavku in glagol (ki se je skliceval na poklicno vlogo) v ženskem (*pohitele*) ali moškem spolu (*pohiteli*) v drugem stavku (primer: *Čistilke in čistilci so imeli pozno malico. Mnogim je to ustrezalo, saj so si lahko vzele več časa zanjo. / Negovalci so skrbeli za bolne in stare ljudi. Mnogim je bilo to delo naporno kljub temu, da so zelo potrpežljivi)*. Poklice, vključene v raziskavo, smo izbrali glede njihovo spolno tipičnost, ocenjeno v predhodni raziskavi (glej Prilogo D.1). Kot kontrolne pogoje smo vključili še primere parov zapolnjujočih stavkov, ki so vsebovali namerne semantične in skladenjske napake. Primeri so navedeni tudi v metodoloških pojasnilih v poglavju 7.1 in objavljeni v Prilogi D.3.

Udeleženke in udeležence smo prosili, da ocenijo smiselnost drugega stavka v navezavi na prvi stavek. Pri tem smo jih pred in med raziskavo večkrat opozorili, da sta stavka med seboj povezana in da oba opisujeta isto poklicno skupino (v primeru, da bi razumeli drugi stavek kot vsebinsko popolnoma ločen od prvega). Eksperimentalni material je bil zastavljen na način, da bi morali biti vsi stavki ocenjeni kot smiselno povezani (razen v primeru namernih napak), saj so bile poklicne vloge zapisane v množinski obliki (npr. *varnostniki*, oz. *varnostnice in varnostniki*), kar odpira možnosti za spolno mešane interpretacije tudi pri zapisu v moški obliki, ki po pravilu generičnosti (oz. njegove spolno 'nevtralne' rabe) naslavlja tako ženske kot moške (obojespolni zapis pa to naredi izrecno). Poleg tega so bili vsi stavki oblikovani tako, da sugerirajo nevtralno oz. vključujočo situacijo z rabo izrazov,

[516] Generični moški spol se tukaj nanaša na konkretno mešano skupino moških in žensk.

kot je npr. *nekaterim/mnogim* (torej mnogim ali nekaterim v skupini varnostnikov – ki jih sicer lahko sestavljajo samo moški, vendar pa tudi moški in ženske skupaj). Kljub temu obstaja možnost, da bi lahko stavki delovali tudi izključujoče, vendar le v primerih, kjer gre za pristransko zaznavanje vlog (če si udeleženke ali udeleženci ne morejo predstavljati, da ('tradicionalno moško') skupino varnostnikov sestavljajo tudi ženske – v tem primeru jih lahko zmoti glagol v ženski obliki v drugem stavku) ali vpliv slovnične oblike (če zaradi moške oblike deluje, da skupino varnostnikov sestavljajo samo moški). Težave pri razreševanju spola v glagolu bodo kazale na neskladje med glagolom in poklicno skupino in s tem sporočale informacijo o tem, kako so lastnosti poklicne skupine (oblika, v kateri so zapisane poklicne vloge – generična ali obojespolna) vplivale na razumevanje glagola (oz. tudi spola). Kar bodo udeleženci ali udeleženke razumele kot slovnično neusklajenost, bo mogoče razumeti tudi kot stereotipno neskladje, zaznamovano rabo moškega spola[517] (v zapisovanju poklica) ali posledico vpliva slovničnih pravil (pri katerih igrajo predvsem pomembno vlogo pravilo moške generične oblike in pravila ujemanja).

Analiza vedenjske raziskave

Najprej predstavljamo rezultate vedenjske analize, ki prikazujejo odgovore (»da«/»ne«), ki so jih udeleženke in udeleženci dajali na podlagi premisleka o smiselni povezanosti dveh stavkov. Pri tem smo ugotovili, da so udeleženke in udeleženci ocenili druge stavke kot

[517] Nevrolingvistična raziskava, ki smo jo predstavili, je bila na slovenskem jeziku in v tej obliki izvedena prvič. Kot smo omenili v poglavju 7.1, smo morali zaradi posebnosti slovenskega jezika močno prilagoditi instrumentarij tujih raziskav na to temo in zastaviti eksperimentalni material tako, da bo ustrezal 'naravnosti' pri branju. Primere raziskav v angleškem jeziku (katerih je tudi največ), zaradi semantičnega spola nismo mogli upoštevati, v primerih jezikov s slovničnim spolom (npr. španščina, nemščina) pa so se tudi kazale številne razlike. V vseh primerih tujih raziskav so bile kršitve postavljene v samostalnik (v eno besedo), zato so bile bolj očitne (v zaznavanju kršitev in v povezovanju s predhodnikom), v slovenščini pa se to isto ni dalo storiti v eni besedi, pri tem obdržati občutek, da gre za spolno mešano skupino in ohraniti naravnost pri branju (npr. Varnostniki so odšli iz sobe. Nekaj žensk med njimi je pohitelo.). Zaradi umeščanja spola v glagol je lahko delovalo nejasno, na kaj se ta navezuje, čeprav smo skušali postaviti pogoje, ki narekujejo povezljivost spola v glagolu na predhodnika. Med poklicnimi skupinami in glagolom v drugem stavku so se namreč pojavile številne druge besedne vrste (samostalniki, pridevniki, tudi glagoli), zaradi katerih morda ni bilo vedno jasno, na kaj ali koga se nanaša glagol v drugem delu stavka.). Tudi razlika v razdalji v eksperimentalnih primerih, med poklicnimi skupinami, predstavljenimi na začetku prvega stavka, in glagolom, s katerim smo se želeli navezati na poklicne skupine (predstavljenim na sredini ali koncu drugega stavka), je lahko vplivala na to, da udeleženke in udeleženci niso prepoznali povezave med slovnično obliko poklica in spolom glagola. K temu dodajamo tudi komentar o sami zasnovi primerov, kjer smo (zaradi želje po enotnosti primerov) v obojespolnih primerih ženski samostalnik vedno zapisovali na prvem mestu in moškega na drugem, kar je lahko vplivalo na oceno ustreznosti (in ujemanja) ženskega/moškega glagola. Zanimivo bi bilo zato raziskati, kako bi se izkazal obratni vrstni red, v katerem bi se besedni par končal z ženskim poimenovanjem.

smiselno nadaljevanje prvih v približno 85 %, kar pomeni, da so razumeli nalogo in odgovarjali skladno z navodili.

Rezultati kažejo, da so bili primeri, v katerih so bile v drugem stavku predstavljene semantične napake (skoraj v vseh primerih) ocenjeni kot neustrezni/nesmiselni. Pri teh primerih so bili udeleženci in udeleženke zelo enotni pri odgovorih (je bilo zelo malo variabilnosti v odzivu). Sledile so skladenjske napake, ki so jih udeleženke in udeleženci hitro prepoznali kot neustrezne (le v približno 30 % primerov je bila ta oblika potrjena kot ustrezna). Skladenjske in semantične napake so bile, kot omenjeno, vključene v raziskavo kot kontrolni pogoji, pri katerih smo pričakovali oceno neustreznosti, kar se je tudi potrdilo v raziskavi. Vendar pa nas je v zvezi z odzivi na spol v glagolu zanimala predvsem reakcija udeleženk in udeležencev na moški in ženski spol v glagolu. Rezultati vedenjske raziskave so pokazali, da so bili odzivi na glagol v moški in ženski obliki različni. Moški spol v glagolu je bil (v veliki večini primerov) ocenjen kot ustrezen/smiseln, medtem ko je bil ženski spol v glagolu kot smiseln ocenjen le v približno 30 % primerov. V primerih, ko je poklicu sledil glagol v ženski obliki (npr. *varnostnice in varnostniki oz. varnostniki … so pohitele*) je bila ta oblika v večini označena kot napačna, ne glede na to, ali je bil poklic zapisan v generični ali obojespolni obliki. Spola v glagolu sta se razlikovala tudi po stopnji variabilnosti, saj je bilo pri glagolu v ženski obliki možno zaslediti veliko variabilnost odgovorov (primerljivo z variabilnostjo pri skladenjskih napakah, glej Sliko 7.9), medtem ko je bila variabilnost pri glagolu v moški obliki mnogo manjša (vseeno pa je bilo možno zaznati nekaj variabilnosti tudi tam). Glede na podobno razumevanje ženskega spola v glagolu in skladenjskih kršitev ugotavljamo tudi, da je bil glagol v ženskem spolu večinoma prepoznan kot skladenjska in ne kot semantična kršitev (kar v povezavi z merjenjem EEG pomeni, da lahko pričakujemo kršitve v obliki P600 komponente in ne kot N400).

Rezultati vedenjske analize so pokazali tudi, da so udeleženke in udeleženci razumeli generično in spolno uravnoteženo obliko na podoben način, saj se ne kažejo (statistično značilne) razlike v odgovorih/odzivu med njima (glej Sliko 7.9).

Slika 7.9: Razporeditev odgovorov 'da' glede na slovnično obliko poklica

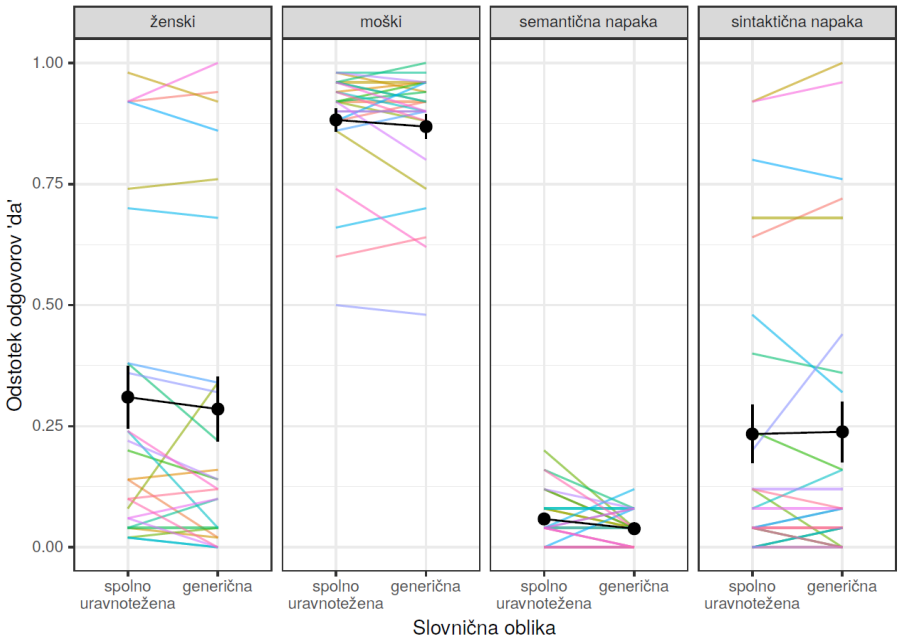

Analiza EEG podatkov

V analizi EEG podatkov smo opazovali ERP valovne oblike in topografije (topografske slike možganov). V raziskavi smo med merjenjem opazovali dve časovni okni: 300–500 ms po dražljaju za N400 in 500–700 ms po dražljaju za P600, ki ju bomo posebej predstavili v nadaljevanju.

N400

Analiza EEG podatkov kaže, da je bil potencial N400 viden v primerih, ko sta se v stavku pojavili semantična in skladenjska napaka (kar je delno tudi pričakovano, saj naj bi se N400 pojavil pri težavah pri obdelavi besed, vendar je v literaturi povezan predvsem s semantičnimi kršitvami in manj s skladenjskimi), kar jasno prikazuje Slika 7.10. Rezultati so pokazali, da pri N400 ni razlik med spoloma, kar pomeni, da v časovnem oknu od 300 do 500 ms možganski odzivi niso pokazali večjih razlik v obdelavi glagola v ženski ali moški obliki.

Slika 7.10: ERP valovne oblike za primerjavo ženskih pogojev in napak

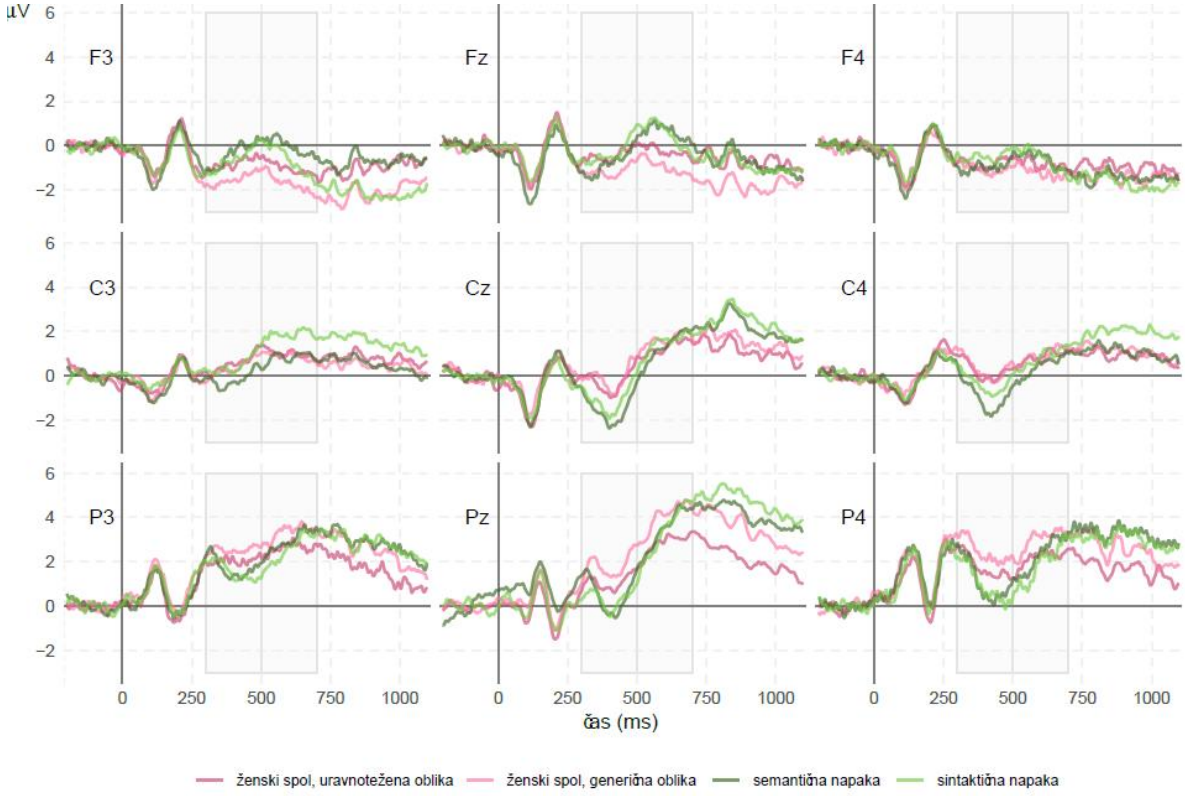

P600

Rezultati EEG analize pokažejo prisotnost učinka P600, in sicer v obeh kontrolnih pogojih (rahlo večji je bil v skladenjski napaki kot semantični napaki, vendar je zagotovo prisoten pri obeh). P600 je bil prisoten tudi, ko je bil glagol zapisan v ženski obliki (ne glede na to, ali je sledil poklicu v generični ali spolno uravnoteženi obliki). Pri tem rezultati vseeno pokažejo nekaj razlik, saj je bil glagol v ženski obliki videti bolj (semantično in skladenjsko) pravilen po spolno uravnoteženi obliki kot po generični[518]. Po drugi strani pa se P600 ni pojavil v primeru, ko je bil glagol zapisan v moški obliki (ne v generični, ne v spolno uravnoteženi obliki) (glej Sliko 7.11).

Slika 7.11: ERP valovne oblike za primerjavo ženskih in moških pogojev

[518] Kljub temu pa je glagol v ženskem spolu po spolno uravnoteženi obliki povzročil manjši P600 v primerjavi s semantičnimi in skladenjskimi napakami, ki so bile prepoznane kot bolj očitne kršitve.

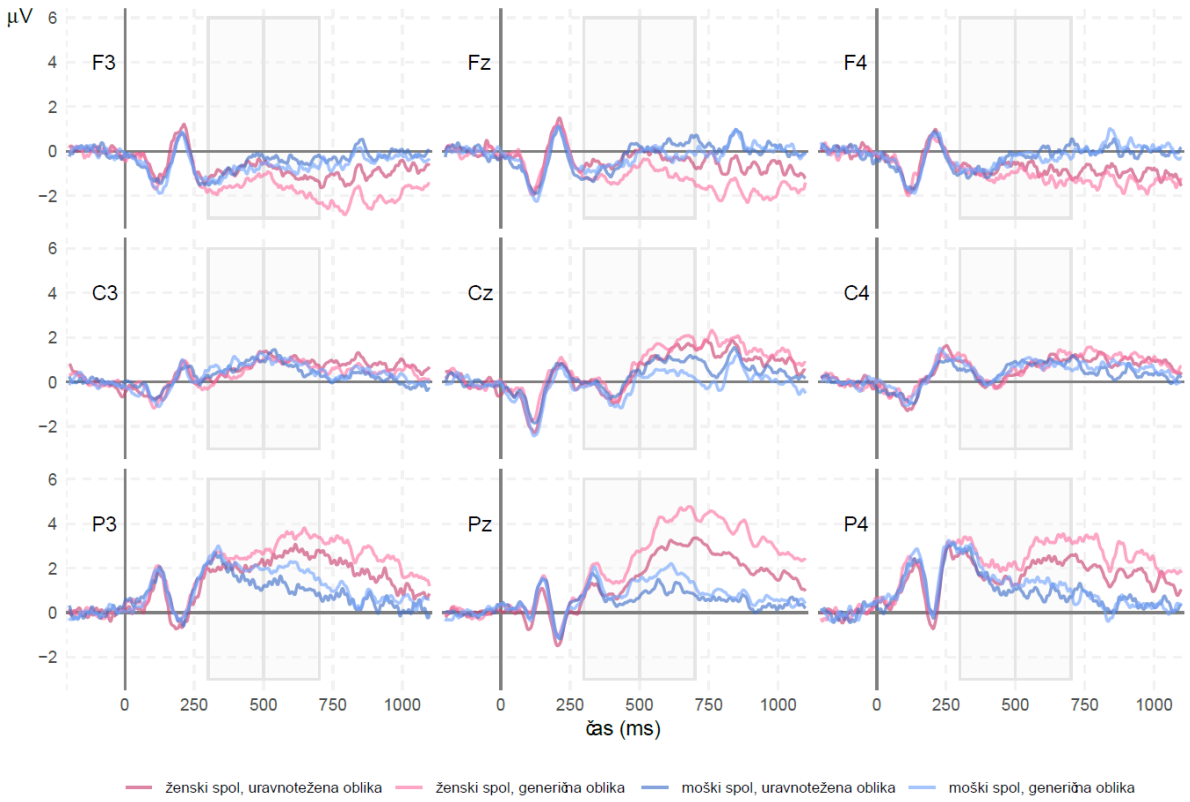

Največji P600 učinki so bili najdeni med generično obliko in ženskim spolom (v glagolu), kar v primerjavi z vsemi drugimi pogoji pomeni, da je udeleženke in udeležence najpogosteje zmotilo, ko so videli ženski spol po generični obliki (primer stavka: *Kirurgi so ponovno delali nadure. Večini je bilo to odveč, saj bi svoj čas raje preživljale s partnerjem*), bolj ustrezno (čeprav ne popolnoma ustrezno) pa se jim je zdelo, ko so bile v rabi spolno uravnotežene oblike, ko je sledila ženska oblika glagola (primer stavka: *Mizarke in mizarji so vešči v obdelovanju lesa. Mnogim pridejo prav veščine, ki so jih pridobile v lesarski šoli*). Moška oblika v glagolu jih ni nikoli zmotila (glej Sliko 7.12). Ta ugotovitev kaže na bolj odprte interpretacije obojespolnih oblik, ki, za razliko od generične oblike, kot ustrezne prepoznavajo tako moške kot ženske oblike glagola.

Slika 7.12: Topografske slike, ki kažejo na razlike v obdelavi ženskega in moškega spola po generični obliki

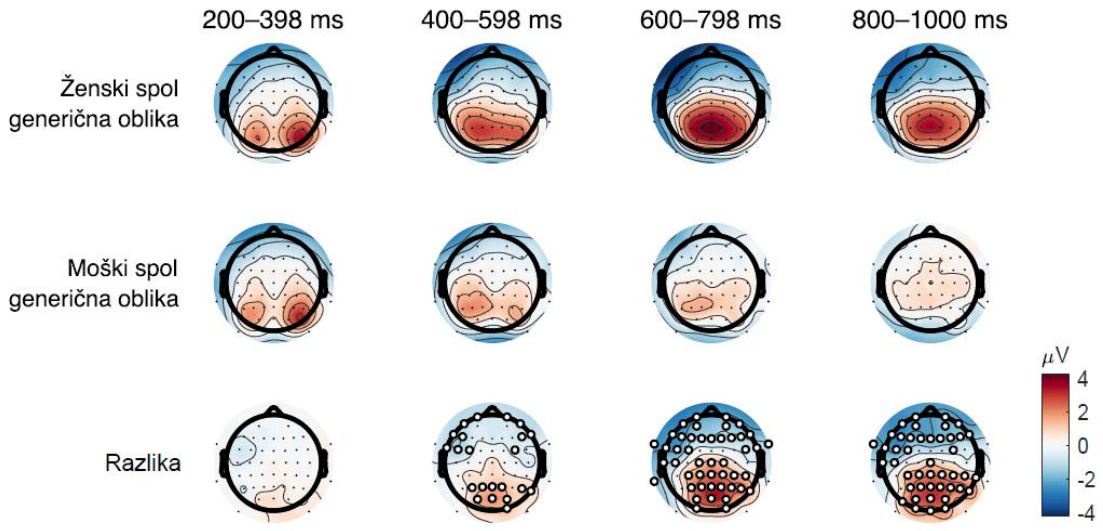

Povezava rezultatov in potrditev/zavrnitev hipotez

Na podlagi predstavljenega smo želeli pogledati, v kolikšni meri rezultati vedenjske analize sovpadajo z rezultati EEG analize. To se nam je zdelo pomembno, saj nam je analiza vedenjskih rezultatov podala sliko o (zavestnih) mnenjih udeleženk in udeležencev, medtem ko nam EEG analiza lahko pokaže tudi vpogled v njihove avtomatične reakcije, na katere morda niso pozorni oz. se jih ne zavedajo.

Rezultati obeh analiz so si skupni v treh točkah:

1) v prepoznavanju semantičnih in skladenjskih napak kot najbolj neustreznih: v vedenjski analizi so bile semantične napake sicer zaznane kot nekoliko bolj neustrezne od skladenjskih; v EEG analizi sta bila v primerjavi z drugimi pogoji N400 in P600 najbolj izražena pri teh dveh vrstah napak. Čeprav zgodnja literatura (npr. Kutas in Hillyard, 1980; Osterhout in Holcomb, 1992) navaja povezanost N400 s semantičnimi napakami in P600 s skladenjskimi napakami, pa večjih razlik v naši raziskavi med vrsto napake in učinkom nismo zaznali. Morda je pri skladenjski kršitvi nekoliko bolj viden P600 in pri semantični N400 (glej Sliko 7.10), vendar so te razlike zelo minimalne in odvisne od elektrode, na kateri opazujemo učinke. Zaradi takšnega prekrivanja učinkov (kar se je pojavilo tudi v nekaterih drugih ERP raziskavah, kot smo opozorili v poglavju o nevrolingvističnem raziskovanju) bomo raje, kot da se spuščamo v dokončne definicije enega in drugega učinka, ta povezali in predvidevali, da predstavljata splošne težave integracije pri branju stavkov (Osterhout in Holcomb, 1992; Kaan in Swaab, 2003; Carreiras in drugi, 2004), ki lahko zajemajo več

vidikov: udeleženke in udeleženci so lahko ženski spol zaznali kot neobičajen, nepogost, nesmiseln, neujemajoč z drugimi deli stavka itd.

2) v odzivu na moški spol v glagolu kot ustreznem: v vedenjski analizi je bil glagol v moški obliki v veliki večini ocenjen kot ustrezen; v povezavi z moškim spolom v glagolu se nista pojavila ne N400, ne P600.

3) v odzivu na ženski spol v glagolu, kot manj ustrezen: v vedenjski raziskavi so bile ženske oblike v glagolu v večini (v približno 70 %) prepoznane kot neustrezne, kar velja tudi za del EEG analize, kjer je bil zaznan P600 ob pojavu glagola v ženski obliki (in ne ob pojavu v moški obliki), vendar ne N400. Vedenjska analiza je tudi pokazala, da so bile ženske oblike v glagolu obdelane podobno kot skladenjske napake (saj naj bi bile semantične bolj jasno 'napačne'), EEG analiza pa naj bi s pojavom učinka P600 pri ženskih oblikah glagola to tudi potrdila (če sledimo interpretaciji, da se P600 pojavlja pri skladenjskih težavah, čeprav smo ugotovili, da se učinka prekrivata v tipu napak, na katere naj bi reagirala).

Na podlagi velikega ujemanja v rezultatih vedenjske in EEG raziskave bi lahko sklepali, da se zavestne odločitve udeleženk in udeležencev močno ujemajo z avtomatskimi možganskimi odzivi (kar pomeni, da so udeleženke in udeležence pri odločitvah vodili tako zavestni kot podzavestni dejavniki).

Z rezultati smo lahko potrdili večino zastavljenih hipotez, ki so opredeljevale različne učinke povezanosti med slovnično obliko poklica in spolom glagola. **V prvi hipotezi** smo predvidevali, da bo v primerih, ko bo predhodniku (poklicni vlogi) v množinski generični obliki sledil glagol, označen z ženskim spolom, pri obdelavi stavka sprožena kršitev pričakovanj. Pri tem smo predpostavljali (na osnovi dosedaj predstavljenih ugotovitev v literaturi) da se bo v primeru, da bo kršitev zaznana kot skladenjska kršitev, prikazal učinek P600, če pa bo kršitev zaznana kot semantična kršitev, se bo prikazal učinek N400. To hipotezo lahko na podlagi dobljenih rezultatov potrdimo, saj je bila zaznana kršitev po glagolu v ženskem spolu, prikazal pa se je, kot rečeno, učinek P600, ki naj bi pokazal prisotnost (skladenjskih in/ali semantičnih) težav pri obdelavi jezika. S tem smo potrdili rezultate številnih tujih študij, ki so v primerih, ko moškemu predhodniku sledi ženska anafora, našli največje učinke (N400 in/ali P600). Te študije povezujejo dobljene rezultate predvsem z vplivom stereotipnosti in/ali slovnične oblike na mentalne predstave o poklicih (Irmen in drugi, 2010; White in drugi, 2009; Osterhout in drugi, 1997a). V primerih, ko je

poklic torej zapisan v moški (generični) obliki, je ta dojet kot poklic, ki ga sestavljajo (predominantno) moški, čeprav je vloga zapisa enakovredno naslavljati moške in ženske.

V drugi hipotezi smo obratno predvidevali, da ko bo predhodniku (poklicni vlogi) v množinski generični obliki sledil glagol, označen z moškim spolom, pri obdelavi stavka ne bo prišlo do kršitve pričakovanj. Ob tem smo pričakovali, da se v tej situaciji ne bodo pojavile komponente ERP, povezane s semantičnimi (N400) ali sintaktičnimi kršitvami (P600), kar lahko tudi potrdimo, saj učinka N400 nismo zaznali (tudi ne v povezavi z ženskimi oblikami), v primeru moških oblik pa je bil odsoten tudi P600. Moški spol v glagolu po moški obliki poklica je ustrezal pričakovanjem udeleženk in udeležencev in ponovno potrdil omejeno delovanje moške generične oblike.

V tretji hipotezi smo se spraševali o učinkih za primere, ko bo predhodniku (poklicni vlogi) v spolno uravnoteženi obliki sledil glagol, označen bodisi z ženskim bodisi moškim spolom. Predvidevali smo, da v tem primeru pri obdelavi stavka ne bo prišlo do kršitve pričakovanj in da se ne bodo pojavile komponente ERP, povezane s semantičnimi (N400) ali skladenjskimi kršitvami (P600). To hipotezo lahko delno potrdimo, saj so stavki, ki so vsebovali poklic v ženski in moški obliki (npr. *učiteljice in učitelji*), kljub svoji spolno vključujoči obliki (prisotnosti ženske in moške oblike v poklicnem poimenovanju) sprožili kršitve, če se je pojavil glagol v ženski obliki (npr. so *šle*), vendar so bile te manjše kot po generični obliki (*učitelji … so šle*). Stavki, ki so sledili v moški obliki glagola, so bili dojeti kot ustrezni (*učiteljice in učitelji … so šli*). To sicer potrdi predpostavko, da je (kot smo že omenili) spolno uravnotežena oblika do ženskih oblik bolj sprejemljiva (je manj izključujoča) kot generična oblika, vendar pa tudi v spolno uravnoteženi obliki ni videti kot popolnoma ustrezna, saj vseeno sproži učinek P600.

Rezultati, ki kažejo na to, da je moška oblika glagola ne glede na seksističnost oblike zapisa poklica (generična proti obojespolni) vedno dojeta kot bolj ustrezna (od ženske oblike), so v veliki meri odraz obstoječih slovničnih pravil. Ta določajo, da je oblika glagola močno odvisna od ujemanja z osebkom (poklicem), ki se nahaja pred njim v stavku, tudi v primerih, ko so ti zapisani v množinski obliki, kot je bil primer v naši raziskavi (izraz *učitelji* naj bi tako zahteval glagol v moški obliki, *učiteljice* pa v ženski). V primerih, kjer smo poklice predstavili samo z enim izrazom, so bili ti zapisani v množinski moški obliki, ki velja v slovenščini za ustrezen – nevtralen in nezaznamovan – način označevanja spolno mešanih skupin ljudi. Kljub temu smo ugotovili, da so udeleženke in udeleženci pri branju kot

'naravno' nadaljevanje moške oblike poklica ocenili le pojav glagola v moški obliki in ne tudi v ženski, saj so bile te oblike ocenjene kot kršitve (kar je lahko tudi odraz pravil ujemanja). Ti podatki kažejo, da moška generična oblika kljub prepričanjem, da deluje vključujoče, ni enako odprta za moške in ženske interpretacije, saj sproža predvsem predstave o moških (in je zato moški spol v nadaljevanju stavka bolj sprejemljiv), kar so pokazale tudi nekatere tuje raziskave (npr. Misersky in drugi, 2019).

Po drugi strani pa predvidevamo, da so na rezultate vplivala tudi slovnična pravila pri ujemanju priredno zloženih osebkov, ki izhajajo iz dveh perspektiv: po eni strani določajo, da je (navadno) dopustno ujemanje glagola z zadnjim členom osebka kot pravilo ujemanja po bližini (in če je zadnja beseda v ženskem spolu, bi lahko sledila ženska oblika glagola), po drugi pa, če se v stavku nahajajo osebki različnih spolov, tj. če so sestavine priredno zloženega osebka različne, slovnica narekuje rabo glagola v moški obliki zaradi njegove nezaznamovane rabe (saj ne podaja informacije o spolu, le oblikovno je vezana na moški spol; hkrati pa ima, kot smo ugotovili (Willer-Gold in drugi, 2016), moška oblika tudi največji potencial vplivati na ujemanje). Slednje velja ne glede na to, ali se ženska oblika nahaja neposredno ob glagolu[519] (Toporišič, 2004, str. 610; Marušič, Nevins in Badecker, 2012, str. 13–16; Orešnik, 2015). S temi pravili lahko pojasnimo velik del (nekoliko nepričakovanih) rezultatov, ki smo jih dobili pri raziskovanju spolno uravnotežene oblike. Glede na to, da smo postavili poklic v moški obliki na zadnje/drugo mesto, npr. *stevardese in stevardi* (čeprav je bilo med poklicem in glagolom v drugem stavku še veliko drugih besed, ki bi lahko nasprotovale temu pravilu), je lahko pravilo ujemanja vplivalo na to, da so bile moške oblike v glagolu prepoznane kot bolj ustrezne[520]. Po drugi strani pa je treba upoštevati tudi, da so ne glede na izrecno omembo poklica v ženskem spolu v množinskih situacijah moške oblike (npr. v glagolu) v praksi še vedno pogosteje uporabljane in (zaradi navajenosti) delujejo bolj 'pravilno' (saj so kot ustrezne prepoznane tudi v primerih, ko moški spol ni del sestavljenega osebka; Willer-Gold in drugi, 2016).

[519] Kot smo videli v poglavju 6.1, ima ženski spol v samostalniku, tudi če bi se nahajal tik ob glagolu, najmanjši potencial vplivati na spol glagola (le 25 % vseh udeleženk in udeležencev ocenjuje žensko obliko kot ustrezno v tem primeru).
[520] Kljub temu pa so bile ženske oblike glagola prepoznane kot bolj ustrezne, ko je bil predhodnik v ženski (in moški) obliki (ne glede na vrstni red sestavljenega osebka) kot samo v moški obliki.

7.5 Analiza intervjujev

Intervjuje smo načrtovali kot pomemben vir podatkov, ki jih v času prijave teme doktorske disertacije v drugih virih in literaturi nismo mogli pridobiti (o tematiki spola in jezika se ni govorilo, prav tako ni bilo dostopnih veliko informacij o razvoju tega področja). S pomočjo intervjujev smo zato želeli pridobiti predvsem občutek o temi spola in jezika in mapirati (zgodovinsko) jezikovno dogajanje v Sloveniji. Na podlagi pogovorov z ljudmi, ki so del stroke, ki pokriva to temo; jezikoslovke in jezikoslovci, sociologinje in sociologi; ali del institucij, ki so se ukvarjale s seksističnostjo slovenskega jezika in so (lahko tudi, ne pa nujno) sodelovali pri izvajanju jezikovnih aktivnosti/ukrepov, smo dobili ključne informacije, ki so nas usmerile v nadaljnje raziskovanje ustrezne slovenske literature na temo spola in jezika ter obravnavo dogodkov, ukrepov in medijskih odzivov.

Odgovore intervjuvank in intervjuvancev smo razvrstili v več vsebinskih sklopov, ki jih predstavljamo v nadaljevanju. Vsebinski sklopi so bili oblikovani na podlagi tematik, ki so se jih sogovornice in sogovorniki dotaknili v intervjuju in predstavljajo vpogled v njihova mnenja in spomine.

Zgodovinski razvoj neseksistične rabe jezika

Skozi odgovore intervjuvank in intervjuvancev je bilo možno zaznati mnenja, da **je bil čas socializma naklonjen neseksističnemu izražanju.** V intervjujih se izkaže, da intervjuvanci in intervjuvanke nimajo veliko zgodovinskih spominov rabe (ne)seksističnega jezika (večina jih na to ni bila takrat pozorna), kljub temu pa se Šribar (osebni intervju, 2018, 15. oktober) spominja rabe svojilne oblike priimka (predvsem v kmečkem okolju). Ta je bila sprva namenjena naslavljanju tako žensk kot moških, kasneje pa se je iz takšnega naslavljanja umaknila in se pričela uporabljati pretežno za naslavljanje žensk, poroča. Pri tem intervjuvanka opozarja predvsem na to, da se je spremenila konotacija teh priiimkov, saj je včasih naznanjala, iz katere domačije prihajaš in ni bila vedno neposreden odraz priimka očeta oz. moža, kot to velja danes. Tudi naslavljanje naj bi v času socializma potekalo dosledno in skladno s spolom, katerega se naslavlja, vendar predvsem v govorjenem jeziku. Pri tem se spominja: »Moja mama je bila geologinja in jaz se ne spomnim, da bi kateri koli od njenih kolegic ali pa njej sami prišlo na misel, da bi sama sebe nazivala v generični moški obliki /…/ Verjamem pa, da kar se tiče **uradnih dokumentov, da je bilo vse v generičnem moškem spolu**. Ampak **raba pa nikakor ne**.« Po drugi strani pa je bil Stabej (osebni

intervju, 2018, 17. oktober[521]) mnenja, da je socializem zgolj **diskurzivno ustvarjal videz enakopravnosti žensk in moških**, sama raba pa bi morala biti predvsem empirično preverjena, saj veliko naših zgodb temelji trenutno le na občutku (npr. raba poimenovanj tovariši in tovarišice).

Nekatere intervjuvanke in intervjuvanci so poročali o (**večji**) **konservativnosti** v času osamosvojitve Slovenije, **tudi v jeziku.** Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober[522]) pravi, da je po osamosvojitvi sprva »**desni pol udaril notri s svojo konservativnostjo /…/ zelo spolitizirano konservativnostjo«.** Temu se pridružuje tudi Milharčič Hladnik (osebni intervju, 2018, 6. november[523]), ki pravi, da se je družba v prehodu iz enega sistema v drugega na neki način zasukala: »Tudi sicer **z nacionalizmom, rasizmom, z izbrisanimi, z zanikanjem pravic.** /…/ Potem s tranzicijo, z ropanjem, z uničevanjem tovarn, z izgubljanjem delovnih mest. Skratka ta **socialna družbena potreba po večji enakopravnosti, večji socialni inkluziji in tako naprej, potem popolnoma izgine**.« V ospredje so prišle 'amekarizirane' medijske podobe žensk kot gospodinj, tudi merila zahoda so postala prevladujoča (če imajo 3 mesece porodniške, zakaj ne bi imeli tudi mi), kar je velik korak nazaj v primerjavi s koncem osemdesetih let, ko so na Uradu za žensko politiko vzpostavljali SOS telefone za ženske žrtve nasilja, razvijalo se je tudi ekološko gibanje itd., poroča Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober). Intervjuvanka tudi v splošnem osamosvojitev ocenjuje kot »*backlash*«, v primerjavi s predhodnim obdobjem, predvsem na nivoju posameznika oz. posameznice (v drugih pogledih ne toliko), saj je bila njihova beseda omejena. Zato je bilo tudi neustrezno predlagati ali izreči, da se ženska ne prepozna v nagovoru »Spoštovani gospodje, dobrodošli na tej prireditvi«.

Da smo prišli do situacije, v kateri so bila vprašanja jezika postavljena v ospredje, je rezultat vrste okoliščin, kot pravijo nekateri intervjuvani in intervjuvane (Dobrovoljc, osebni intervju, 2018, 12. december[524]; Kozmik Vodušek, osebni intervju, 2018, 4. oktober). **Konkretne spremembe v jeziku pa so se pričele dogajati, ko so bili postavljeni družbeni, predvsem pa politični pogoji za to.** Milharčič Hladnik (osebni intervju, 2018, 6. november) omenja procese, ki so se začeli že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je obstajala močna civilna družba in je bil velik poudarek v družbi dan na premislek o svoboščinah in pravicah

[521] Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.
[522] Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.
[523] Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.
[524] Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

posameznikov. Intervjuvanka omenja tudi priporočilo Sveta Evrope iz devetdesetih let prejšnjega stoletja, ki je spodbudilo, kot pravi »logično nadaljevanje« boja za pravice in se razvilo v različne družbene razprave. »Na podlagi tega takrat **smo bili v tej samostojni Sloveniji na poti v Evropo. V družbo spoštovanja človekovih pravic /…/**.« (Milharčič Hladnik, osebni intervju, 2018, 6. november). Dobrovoljc (osebni intervju, 2018, 12. december) se spominja, da so »družbena gibanja pa tudi opozarjanje na to so /…/ kot nek proces začela vplivati na jezikovno prakso«. Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober) kot takratna vodja Urada za žensko politiko pojasnjuje, da so naraščajoči družbeni pritiski (podaljševanje porodniške, odprava možnosti splava), ki so se odvijali tik pred konferenco ZN v Pekingu, predstavljali neke vrste motivacijo za razmislek o temeljnih področjih, kjer bi bilo treba razmere v Sloveniji še urediti. Ena od teh tem je bila jezik. Jezik na ta način prej še ni bil tematiziran, zato je to predstavljalo »šok za družbo«. V tem času se je pričelo tudi vse glasneje in pogosteje poudarjati, da ženski nanosnik zahteva samostalnik v ženskem spolu (Dobrovoljc, osebni intervju, 2018, 12. december). Zato so se na Uradu obrnili na I. Žagarja in M. Milharčič Hladnik, da bi naredili obrat v razmišljanju, pravi Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober). Avtorja sta bila zadolžena za pripravo prvih smernic za neseksistično rabo jezika. Temu je sledila predstavitev teh smernic v javnosti. **Intervjuvane in intervjuvani so se strinjali, da je bila razprava o (ne)seksističnosti jezika sredi devetdesetih let dobrodošla**, saj se je pričelo o teh stvareh tudi razmišljati in preizpraševati obstoječe jezikovne prakse. Konkretnih rešitev v sklopu razprave Neseksistična raba jezika ni bilo. Govor na razpravi je bil predvsem o obojespolnih poimenovanjih, se spominja Gorjanc, ki, po njegovem mnenju, sicer res naredi besedilo neberljivo, vendar je to vseeno ena od možnosti, ki jih je razkrila razprava in o kateri se prej ni razmišljalo (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december). Na račun rabe obojespolnih oblik je bilo tudi veliko norčevanj: »Kako bomo sedaj to pisali? Kako bo to zgledalo? Bo časopis enkrat debelejši zato ali kaj?«, mnogi so te iniciative označili tudi za nesmiselne in nepomembne, se spominja Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober). Nekaterim jezikoslovcem, med drugim tudi Stabeju (osebni intervju, 2018, 17. oktober), so se zdele te prve jezikovne iniciative »čisto iz drugega planeta«, kot jih sam označi. Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober) pojasnjuje: »/…/ večina slavistične stroke je trdila, da je moška oblika generična in je to absolutno. To se vsi prepoznamo, vsi se vidimo in tako naprej /…/. In vsako drugo razmišljanje ne pride nikamor.« Kot največji problem pri tem je videla, da je bila moška generika postavljena kot dejstvo, ki je bilo do tistega trenutka popolnoma nepreizpraševano.

V tistem času se je vzpostavilo razmišljanje o tem, da je pomembno, kakšen jezik uporabljamo, tudi v razpisih za zaposlitev, saj ta vpliva na položaj žensk (če govorimo samo o direktorjih in tajnicah) in na njihovo ambicioznost za prijavo na to delovno mesto, pravi Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober). Pri zagovarjanju te ideje so nekatere iniciatorke zato poudarjale povsem banalne primere: »Zakaj mora pisati direktor in tajnica? Zakaj mora pisati zdravnik in medicinska sestra? Imamo zelo veliko zdravnic,« se spominja. S tem so nastopale bolj po »občutku« in potrebi, tj. iz slike stanja na trgu dela, kot na osnovi raziskav in podatkov oz. vpogledov v konkretne informacije, katerih niso imele, pravi. Intervjuvanke in intervjuvanci kot prvi uspešen projekt na področju neseksistične rabe jezika zato omenjajo uveljavitev Standardne klasifikacije poklicev, ki je vpeljala obojespolna poimenovanja za vse poklice. Standardna klasifikacija poklicev je predstavljala »lažje delo«, v smislu da je bilo treba samo najti (ženska) poimenovanja za obstoječi seznam poklicev. Klasifikacija je bila izjemno pomembna za tisti čas. »/…/ **če imaš tako zapisano v klasifikaciji, ni nobenega razloga, da to ne uporabljaš, ne. Če pa nimaš zapisano, pa ni razloga, da bi uporabljal**«, trdi. Iniciative, ki so nastale na individualni ravni, so se z razširjanjem te teme v javnosti (z izvedbo razprave) **povzdignile na nekoliko višjo raven in pridobile bolj formalno obliko**. Reforma Standardne klasifikacije poklicev je pomembno vplivala na to, da je postala tema bolj vidna in se je pričela pogosteje pojavljati tudi v medijih. Po tej iniciativi se je pričela valiti 'snežna kepa' na celoten jezik, ne samo na poklice. Z drugimi dokumenti so se pričeli sicer kazati večji problemi, ki pa so se jih lotevali na različne načine. Pomagalo je tudi to, da so bila lahko dejstva o pomembnosti neseksističnega jezika, podkrepljena s smernicami in resolucijami Sveta Evrope: »Imeli smo neke dokumente, ki so kazali na to, da tudi drugi o tem pravijo /…/, da to ni kar tako. Da je treba ta razmislek narediti, ne.« (Kozmik Vodušek, osebni intervju, 2018, 4. oktober).

Spominja se tudi dogodka sprejemanja novega statuta na LDS-ovem združevalnem kongresu s Slovensko demokratsko stranko na Kongresnem trgu, kjer so nastopile kot Komisija za ženske pri LDS in zahtevale zapis statuta v obeh oblikah (saj je bilo celotno besedilo zapisano v moški obliki kot vsem najbolj najbolj razumljivo). Kot pravi tudi lobiranje ni pomagalo, saj so vztrajali, da je takšno besedilo preveč kompleksno, zato se je na tem kongresu oglasila in predlagala, da v izogib komplikacijam »napišimo pač v ženski obliki. Saj to je stvar ene ure v resnici, da to narediš. In v tistem hipu je bila seveda sprejeta obojespolna oblika. To pa takoj.« Od takrat dalje je bila obojespolna oblika postavljena za

normo v LDS, kljub temu pa je imelo pomembne učinke tudi širše. Tudi projekt obojespolne standardne klasifikacije je bil omogočen, ker je obstajala močna politična podpora tej temi v stranki LDS. V teh strankah so bile oblikovane tudi posebne 'ženske skupine', ki so izvajale pritiske, da so predstavniki in predstavnice (predvsem levih) strank pričeli tudi javno uporabljati ženske oblike v vseh zadevah, kot pravi Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober), se je ta raba razširila še pred uradnim izidom klasifikacije. Stabej (osebni intervju, 2018, 17. oktober) vidi ta postopek kot politično induciran, saj se je želela LDS stranka izpostaviti kot napredno misleča. Kljub temu se je raba obeh oblik razširila, na neki način se je začelo obe obliki spontano uporabljati, kar je pomenilo neke vrste posebnost, pravi Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober). Nekateri so prevzeli obojespolno poimenovanje, ker se jim je zdelo to prav, so dejansko verjeli v to, drugi pa, ker jim je bilo všečno (tudi zato, da se »malo prikupiš volivkam in jih pridobiš na svojo stran«, pravi). 'Novega' jezika so se pričeli posluževati tudi novinarke in novinarji in za nekaj časa je veljalo prepričanje, da »tako pač mora biti« (Kozmik Vodušek, osebni intervju, 2018, 4. oktober).

Na podlagi intervjujev smo zaznali prevladujoče mnenje, da so **jezikovne spremembe temeljile predvsem na individualnih iniciativah posameznikov in posameznic, ki so delovali kot del državnih ali nevladnih institucij/organizacij.** To potrjuje Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober), ki je poleg svojega delovanja opazila delovanje tudi drugih posameznic na Uradu za žensko politiko in v drugih organizacijah: »Zelo veliko je na tem delala kolegica Jasna Jeram, ki je še sedaj na sektorju. Zelo veliko so delale tudi nekatere iz teh drugih nevladnih organizacij /…/ Poleg Milice Antič Gaber, do Mojce Dobnikar, Eva Bahovec recimo, ne. Potem Mirjam Milharčič Hladnik,« ki so večinoma izhajale iz feminističnih krogov. Po drugi strani pa so bili prepričanjem o neseksistični rabi jezika naklonjeni tudi moški. Tukaj intervjuvanka izpostavi predvsem Stabeja, ki je spreobrnil svoje prepričanje. Glede na to, da je bil že takrat »persona«, kot pravi Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober), je bilo kljub njegovim mladim letom zelo pomembno, kaj reče (tudi, ker je bil mentoriranec Brede Pogorelec): »/…/ on je od tistih prvih, je bil eden redkih pravzaprav, ki je v bistvu priznal, da ja, da je treba menjati razmišljanje /…/ je skozi govoril: Jezik je živa stvar in pač jo je treba tudi prilagajati nekim družbenim okoliščinam«. Tudi Šribar (osebni intervju, 2018, 15. oktober) se spominja dobrih sodelovalnih odnosov v Komisiji za ženske v znanosti. Poroča pa tudi o sodelovanju z drugimi institucijami: »Sem pač parkrat šla na sestanek ženskega lobija in sem verjetno zato bila naprošena za te smernice. /…/ Tudi delala sem na področju jezika, tudi z Berlinsko

Humboldtovo Univerzo z oddelkom za slovanske jezike. Tako so šle novice od nas tja.« Sodelovanja pa so bila, kot pravi, »čisto preko **osebnih inklinacij«**.

Način doseganja jezikovnih sprememb je potekal predvsem neformalno, saj so zaposlene na Uradu za žensko politiko, kot se spominja Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober), svoje ideje sicer že naslavljale tudi na institucije, ampak prizna pa, da:

> **Prav dosti nam pa ni bilo mar, kar so rekle**. Tako zelo, ker bi takoj pogorele v resnici, ne. **Ker ne bi prišle skozi**. Takrat je bila situacija drugačna, ne. Če bi dale **nek formalni predlog** na neko, ne vem kakšno, medresorsko obravnavo ali kaj podobnega, **bi se to vleklo toliko, da bi že šlo mimo, ne**. Tako da mi smo v resnici **bolj preko javnosti pritisnile**. In bolj preko javnosti izpostavile neko temo, ne, ki je **postala tako zanimiva, da se pač institucije niso mogle izogniti.** In so se morale opredeliti do nje, drugače se pa ne bi.

Intervjuvanka je tudi opozorila, da so rezultati, ki so jih dosegli na Uradu za žensko politiko, bili lahko doseženi, ker je bila tema jezika predstavljena kot del drugih težav, ki jih je želela v tistem času država nasloviti, tj. splošno enakopravnost žensk, diskriminacijo, porodniški dopust. Če bi se izpostavljala samo kot problem jezika, je vprašanje, ali bi uspeli doseči, kar so. Jezik je bil »pomemben sestavni del boja proti neenakosti« (Kozmik Vodušek, osebni intervju, 2018, 4. oktober).

Milharčič Hladnik (osebni intervju, 2018, 6. november) se spominja, kako se je vse »nekje ustavilo«. Pri tem navaja preimenovanje in predstavljanje Urada za žensko politiko, ki je sprožilo, da je ta izgubil svojo ost, premestitev Komisije za ženske v znanosti, tako da ni mogla več imeti vpliva. Ne samo urad, tudi »**družba je zašla v čisto druge smeri«**.

O (ne)seksističnosti slovenskega jezika

Da je **raba neseksističnega jezika pomembna in ima pomembne posledice za enakopravnost spolov,** je bilo eno od najpogosteje izraženih mnenj v intervjujih. Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober) je poudarjala, da je zelo pomembno, kako pišemo in govorimo, celo bolj pomembno, kot si znamo predstavljati ali se zavedamo, to pa je predvsem pomembno za slovenščino, ki je, kot pravi Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december), »morfološko bogat jezik«. Z jezikom lahko tako počnemo vse, saj je jezik bistveno več kot le odsev realnosti. Z njim konstruiramo tudi družbo. In ravno zato je pomembno, kakšen jezik uporabljamo. Poudari, da ne moremo govoriti o jeziku in o jezikoslovju samo kot o odsevu nečesa, kar se dogaja. Po njegovem gre za izrazit preplet

enega z drugim in kar pravzaprav podzavestno prevzamemo kot jezikovno normo, je nekaj, na kar pri rabi jezika nismo pozorni. Zato se pogosto dogaja, da reproduciramo različne vrste stereotipov, ko gre za vprašanje spola (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december). Šribar (osebni intervju, 2018, 15. oktober) pravi, da čeprav gre pri jeziku za sfero simbolnega, pa tega vprašanja nikakor ne moremo omejevati le na to področje, saj ima »**učinke na materialno plat našega bivanja**. Tako kot materialna plat našega bivanja, fenomeni, trendi /…/ vplivajo na razvoj jezika.« Izpostavljeno je bilo tudi, da bi se morali o tej temi več pogovarjati in jo preizpraševati (oz. norme, ki jo določajo) (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december). Kot pravi Stabej (osebni intervju, 2018, 17. oktober): »**Ni marginalna, ni obrobna, ni neka manjša tema, ampak je ena od pomembnejših tem** tudi zato, ker se zdi marsikomu popolnoma nepotrebna /…/.«

V negativnem smislu je bila izpostavljena predvsem vloga stereotipnih predstav, ki vplivajo na to, kako dojemamo ljudi, in igrajo pomembno vlogo pri socializaciji (s katero se vedno znova reproducirajo nova stereotipna stališča). »Ker mi si dejansko predstavljamo tajnice in čistilke in doktorje in znanstvenike in dekane. Si predstavljamo ljudi po svojih spolnih vlogah v zelo tradicionalnih in tradicionalističnih smislih. In to je škodljivo /…/« poudarja Milharčič Hladnik (osebni intervju, 2018, 6. november) in nadaljuje:

> Zakaj ni moških v pedagoških poklicih? Ali ste prepričani, da so tako nenadarjeni za to? Zakaj ni več žensk v gradbeništvu? In tako naprej. Mislim, da s tem samo utrjujemo neke predstave, ki so zares v neskladju z možnostmi, ki jih pač danes družba ponuja, ker si lahko gradbenica, ker si lahko vzgojitelj v vrtcu. /…/ Skratka z jezikom se utrjujejo stereotipne predstave o spolnih vlogah tudi doma, v družini, v gospodinjstvu in potem predvsem na poklicnem področju.

Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december) je ob tem poudaril, da imamo vedno možnost, da z rabo nekega diskurza reproduciramo jezikovne norme, ki smo jih pridobili s predniki in socializacijo, ali pa ta isti diskurz uporabimo tudi za to, da družbene norme spreminjamo in s tem vplivamo na družbene spremembe. Jezik se ves čas razvija in napreduje, se prilagaja in ustvarja novo družbeno realnost, s tem pa tudi razmere in odnose med ljudmi (Milharčič Hladnik, osebni intervju, 2018, 6. november). Hkrati pa tudi odseva, kaj se dogaja v družbi. Dobrovoljc (osebni intervju, 2018, 12. december) pravi, da že sam pogled v slovarska dela, konkretneje v izbor zgledov in ponazoritev, ki se nahajajo v slovarjih, razkriva, kakšni so (bili) družbeni odnosi. Kot pravi: »Če smo še pred 40 leti pri besedi 'nepismen' v slovar zapisali 'nepismena čistilka', se danes temu nekako odrečemo in poskušamo poiskati nevtralen izraz, npr. 'nepismena oseba'.« Cilj jezikoslovja je tako, po mnenju Gorjanca

(osebni intervju, 2018, 11. december), ustvariti in odpirati enake možnosti za ženske in moške in ne obratno, da si mora ženska (ali moški) najprej izboriti to možnost, na kar naj bi potem odreagiral še jezik.

Intervjuvanke in intervjuvanci vidijo **številne napredke v (neseksističnem) jeziku skozi čas, kljub temu pa menijo, da je raba jezika (še vedno) pogosto seksistična.** Pri tem poudarjajo, da tudi splošno stanje zaznavajo kot nenaklonjeno naprednim idejam in imajo občutek, da se v nekem smislu »vračamo nazaj«. Milharčič Hladnik (osebni intervju, 2018, 6. november) opredeli rabo jezika v današnjem času kot seksistično, tudi pravi, da smo socializirani v spolno nevključujoči rabi jezika, kar je problem in »v nasprotju z /…/ razvojem pač družbe«. Intervjuvanka zato meni, da mora biti občutljivost na rabo jezika del vzgojnega procesa in ukrepov, ki zagotavljajo, da bo raba jezika spolno občutljiva: »To ni od boga dana stvarnost. To se pač na tem mora delati. Zelo preprosto. Če vi nimate mehanizmov v vzgoji, izobraževanju, v znanosti, na področju trga dela /…/ in če vi tukaj ne vzpodbujate občutljivosti za rabo jezika, potem je ne more biti.« Poudari tudi razkorak med stanjem na papirju in na simbolni ravni, kjer so ženske prisotne v večini poklicnih področij, poimenovanj zanje pa nimamo oz. se ta ne uporabljajo: »Ženske, ki bodo na konferenci govorile o spolno vključujoči rabi jezika, se bodo naslavljale z doktor. Sedaj vam bo pa tukaj doktor Tanja Rener nekaj povedala še o tem. Pa doktor Maca Jogan bo pa naslednja /…/ Bo doktor Marko Stabej nekaj povedal, potem bo pa gospa Mirjam Milharčič Hladnik še nekaj dodala.« Pri tem intervjuvanka poudari, da gre za prakso, ki lahko nosi tudi določene »podtone«, saj predstavlja orodje za izrinjanje poklicne vloge žensk. V opisovanju osebe ženskega spola s samostalnikom za moške (npr. Andreja Novak, fizik), Dobrovoljc (osebni intervju, 2018, 12. december) vidi zaznamovano oz. tudi načrtno rabo, obratno pa Šribar (osebni intervju, 2018, 15. oktober) pravi: »Moški naziv deluje bolj kredibilno v moški slovnični obliki in zato potem nenadoma ta prehod na že tako ogrožene ženske, ki pa niso imele na razpolago nekih teh refleksivnih orodij, da bi razmislile kaj se jim pravzaprav dogaja /…/ so se podredile še na ta način, da so spontano sprejele generično obliko.« Omenja še primere, v katerih je tudi feministkam, ki se zavzemajo za enakopravnost med spoloma, redna praksa uporabljati moško generično obliko; te in druge seksistične vidike pa pravi, da pogosto najdemo tudi v medijskem poročanju. S slednjim se strinja tudi Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober), ki pravi, da je raba jezika (npr. obojespolnih oblik) predvsem v medijih zelo nazadovala.

Milharčič Hladnik (osebni intervju, 2018, 6. november) v kontekstu moške generične oblike govori, tudi o odsotnosti predstav o ženskah v jeziku, kar je sicer značilnost ne samo današnjega časa, ampak slovenskega (in drugih) jezika na splošno. »/…/ odsotna je vsakodnevna raba jezika v obeh spolih v konkretnih okoliščinah. To neposredno vpliva na to, kako se socializiramo.« To so situacije, v katerih se učimo jezika, po drugi strani pa obstajajo tudi jezikovne norme, torej slovnica in predpisani jezik, kjer moški spol vsebuje tudi ženskega in »Tukaj je pač potem zid, a ne. V katerega se zaletavamo že 35 let. Vsak po svoje, občasno kakšna bolj organizirana skupina, vsekakor pa neuspešno.« Ta norma gre zelo daleč, predvsem je še vedno globoko zakoreninjena v (akademske) nazive. Intervjuvanka ob tem poudari prednost slovenskega jezika, ki omogoča izražanje ženskega spola v vseh samostalnikih, pridevnikih, glagolih in zaimkih. Kot pravi: »Tudi doktorica obstaja. Ja. Samo uporabljati jo je treba. /…/« Kozmik Vodušek (2018) meni, da slovenščina omogoča večjo vidnost žensk kot kateri drugi jeziki. Pri tem tudi ni problemov, »če v nekem hipu ne veš, kako bi /…/ našel žensko obliko, si jo pa izmisliš. Jezik je živa stvar«, poudari Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober). Podobno Dobrovoljc (osebni intervju, 2018, 12. december) navaja primere iskanja ustrezne ženske oblike za besede 'mislec', 'kupec' in 'pisec' in reakcije ljudi, ko so jim bile predlagane ženske oblike 'mislica' ali 'miselka', 'kupka' in 'piska'. Intervjuvanka poudarja, da te novotvorjene besede delujejo na prvi pogled čudno, smešno, nesmiselno. Vendar kot pravi sama, se uho hitro navadi. To ponazori s primerom, ki je bil aktualen pred leti – 'pešec' in 'peška' – in komentarjev ter debat o tem, kako bo beseda 'peška' zvenela. Podobno velja za žensko obliko lovca – lovka ('ne more biti lovka, to ima vendar hobotnica') in govorca – govornica (oder). Vendar so se vse te besede ustalile, kar narekuje na to, da lahko z vztrajno rabo predsodki hitro izginejo. Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december) k temu dodaja, da je bila slovenščina znotraj slovanskih jezikov »tista, **ki je že zelo zgodaj brez težav vsaj dodajala še ženske slovnične oblike**. Veliko hitreje in na drugačen način kot v kakšnih drugih jezikih. To predvsem v vzhodnoslovanskih jezikih absolutno ni bila norma. In še vedno ni norma in je nekaj, kar se s težavo prijema. In tudi v južnoslovanskih jezikih je to izrazito **politično in ideološko vprašanje**.« Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober) opozarja, da se zaradi prevlade »moškega diskurza skozi celo zgodovino« pogosto tudi ni čutila potreba po rabi ženske oblike. Zato pravi, da »**jezik sam omogoča /…/ neseksistični odnos do žensk, do moških**«, saj omogoča enakovredno izražanje ženskih in moških poimenovanj. Težava je v tem, da »družbene okoliščine niso bile ravno tiste, ki bi to vzpodbujale,« tj. ki bi vzpodbujale rabo obeh oblik hkrati. Da je obojespolnih poimenovanj danes v praksi zelo malo, opaža tudi Stabej (osebni intervju, 2018,

17. oktober): »**Še celo tam, kjer je zakonsko določeno, kaj šele tam, kjer pač opcijsko**. /…/ Pa tudi kje drugje pri označevanju, mislim, to je bolj ostalo na površini, na neki taki, kako bi rekel, **kozmetični korektnosti.«**

Po drugi strani imajo nekateri intervjuvanci in intervjuvanke občutek, da je v zvezi z rabo ženske oblike situacija nekoliko drugačna, saj naj bi bila ta veliko bolj prisotna kot včasih: »Jaz se ne spomnim več, ko sem jaz diplomiral devetdesetega leta, če so takrat ženske dobivale že naziv diplomirana profesorica slovenščine. Mislim, sigurno pred štiridesetimi leti tega še ni bilo. Tako da to se je popolnoma normaliziralo.« (Stabej, osebni intervju, 2018, 17. oktober). Podobnega mnenja je tudi Dobrovoljc (osebni intervju, 2018, 12. december), ki pravi, da smo »v zadnjih 50 letih naredili ogromen premik na področju družbene enakopravnosti žensk in da to odseva tudi že v jeziku. Zame, danes, če bi pač videla ministrico in bi ji rekla minister, bi bilo to čudno. Torej se je popolnoma zamenjala situacija in zame je ministrica nevtralno poimenovanje za osebo, ki to delo opravlja in je ženskega spola. Torej to je mogoče.« Stabej (osebni intervju, 2018, 17. oktober) vidi premik tudi v tem, da postaja moška slovnična oblika zaznamovana skozi čas, saj naj bi danes v marsikateri situaciji že veljalo, da »**v teh konkretnejših poimenovanjih moško poimenovanje ne pokrije ženskega. In celo obratno. Žensko pokrije lahko tudi moško.«**

Milharčič Hladnik (osebni intervju, 2018, 6. november) razloge, zakaj se **družbena realnost pogosto oz. še vedno ne odraža v jeziku**, najde v mentaliteti ljudi, v tradicionalnih vzorcih (ki se ne spremenijo, če zato ne poskrbi družba) in v tradicionalizmu jezikoslovk ali jezikoslovcev oz. čuvarjev ali čuvark slovenskega jezika. Tak jezik, po njenem, postane osiromašen in nazadnjaški. Tudi v okoliščinah, kjer so okolje in ljudje naklonjeni pravičnosti, demokratičnosti, enakovrednosti, so **posegi v jezik, četudi (oz. še posebej) v smeri doseganja neseksističnosti jezika, videni kot »nepotrebne komplikacije«** (Stabej, osebni intervju, 2018, 17. oktober). Med probleme, ki onemogočajo uveljavitev neseksistično rabo jezika, spada tudi dejstvo, **da ni enotnega telesa, ki bi se potegoval za spremembe.** Kot pravi Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober), je včasih obstajala skupnost, katere cilj je bil obraniti pravice (predvsem) žensk, danes pa imamo zgolj posameznike, ki so sicer tudi bolje strokovno usposobljeni, kot so bili v preteklosti, pa se vseeno ne morejo združiti v svojih zahtevah. Tudi zato, ker večina te komunikacije poteka na družbenih omrežjih, kjer posamezniki predvsem na svojih profilih delijo in objavljajo informacije. Kot pravi: »/…/ ta **raztreščenost pravzaprav pomeni, da se nikoli pravzaprav ne zbereš,** ne.

Da nikoli ne najdeš konsenza /…/ Na Facebooku ali pa Twitterju ti daješ svoja mnenja, **ne prideš pa do konsenza** /…/ **individualnost pravzaprav onemogoča družbeno akcijo.«** Stabej (osebni intervju, 2018, 17. oktober) pravi, da tudi »/…/ **ni odgovornega javnega dominantnega komuniciranja«**, ki bi skrbelo za neseksistično izražanje tam, kjer je to najbolj pomembno, npr. pri pisanju učbenikov. Intervjuvanke in intervjuvanci so se tudi strinjali, da se težave pojavijo pri **nezedinjenju o ustreznih rešitvah v jeziku, ki so iskane predvsem enotno.** Vendar kot poudarja Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december): »/…/ tudi ne vem, če je smiselna enotna rešitev«. V intervjujih se zato pojavljajo predvsem mnenja, da je treba razmišljati »žanrsko«, saj so za različne žanre primerne različne rešitve. »Razpis je nekaj drugega, obrazec je nekaj drugega, socialni medij so nekaj tretjega in v vsakem lahko biva neka druga rešitev. Ni treba, da imamo popolnoma univerzalno /…/ Te rešitve niso nujno enostavne, ampak rešitve so. Jaz mislim, da to, da bi rekli, da rešitev ni, je laž. Vedno obstaja /…/« poudari. Pri iskanju ustreznih rešitev se nekatere intervjuvanke in intervjuvanci strinjajo o težavnosti dosledne rabe obojespolne oblike tudi zaradi skladenjskih težav in izpostavljajo predvsem potrebo po jasnem in neobremenjenem besedilu (Dobrovoljc, osebni intervju, 2018, 12. december; Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december; Stabej, osebni intervju, 2018, 17. oktober). Dobrovoljc (osebni intervju, 2018, 12. december) je izrazila tudi pomanjkanje **ustreznega dokumenta, ki bi naslavljal vse težave slovenskega jezika:** »Ja, jaz imam občutek, da temeljni priročnik pri nas zelo manjka. Ki bi sploh slovenščino postavil na nek zemljevid svetovnih jezikov. Kje smo, kam sodimo, kako se pri nas spol izraža. Mi za slovenščino nimamo niti ene monografije v slovenščini, ki bi pravzaprav opredelila, da je slovenščina spolski jezik, da se stvari na ta in ta način izražajo.«

Dobrovoljc (osebni intervju, 2018, 12. december) meni, da se interes za spremembe v jeziku kaže predvsem pri tistih, ki tudi doživljajo posledice spolne hierarhije v družbi, po drugi strani pa med tistimi, ki so zadolženi za takšne ukrepe, navadno ni posluha: »Se mi zdi, da gre zgolj za to, da zadostijo potrebam po nekem dokumentu. Bi pa bilo treba biti proaktiven.« V večini primerov je zato treba prevzeti odgovornost redakcije nase, se posebej oglasiti in predlagati uvedbo novih oblik v jezik, znotraj skupin, v katerih delujemo, pravi Stabej (osebni intervju, 2018, 17. oktober). Sem spada tudi raba takšnega jezika na individualni ravni, v svojih tekstih. Pri tem opaža, da mora biti »**človek na nek način sam ne bom rekel aktivist, ampak odgovoren za to, da v procesu uporablja obojespolno obliko.** Ker treba mu pa ni.« Sem spada tudi občasna raba ženske oblike kot generične, ki pa po njegovih opažanjih navadno ni opažena in posledično ne sproži nobenih neodobravanj. S tem se strinja

tudi Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober), ki pravi, da nikoli ne naleti na ugovore, ko svoja besedila zapisuje v obojespolni obliki, tj. ko pripravi besedila za novinarje, pri pisanju lastne publikacije itd. S tem poudari, da je delo medijev predvsem nereflektirano in ne zavračevalno. Če bi poslali besedilo v moški obliki, bi objavili to. Ravno zato je ta individualna iniciativa tako pomembna. Vendar pa opaža Stabej (osebni intervju, 2018, 17. oktober), da te prakse izvajajo samo nekateri. »**Problem je /…/, da ne moreš popolnoma dosledno tega početi in da nedoslednost v očeh pretežne večine javnih komunikatorjev in komunikatoric velja kot neverodostojna** Se pravi ali eno ali drugo.**«**

Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december) poudarja, da uvajanje neseksističnosti v jezik, npr. konkretno v dokumente, ni zahtevna naloga in za neizvajanje tega krivi »prenormirano družbo«: »Nihče se o ničemer več ne odloča sam, ampak za to rabi normativni akt.« Meni, da bi bilo treba tudi ustrezno izobraževanje kadra, ki ima na kakršen koli način opravka z obrazci, pogodbami itd. Tudi Milharčič Hladnik (osebni intervju, 2018, 6. november) podpira idejo o uvajanju neseksističnega jezika v dokumente, pri tem poudari, da slovenščina ponuja številne ekonomične in preproste rešitve za naslavljanja na dokumentih, ki pa se ne uporabljajo: »/…/ vsi dokumenti v Sloveniji bi morali biti vključujoči. Vsi dokumenti in to pa sploh niti nič ne stane.« Intervjuvanka je posebej poudarila pomembnost urejanja tega področja na trgu delovne sile, v razpisih za delovna mesta in zagovarjala ukinitev opombe pod črto.

Iniciative po neseksistični rabi jezika (do leta 2018) so po mnenju Gorjanca (osebni intervju, 2018, 11. december) **predvsem »previdne«.** Intervjuvanec ob tem omeni primer uvedbe ženske generične oblike kot spolno občutljive rabe jezika v pravnih aktih Filozofske fakultete, katero ocenjuje kot »drugačen« ukrep, ki ima lahko, po njegovem, boljše učinke. Poudari, da je predvsem pomembno, od kje pridejo navodila za jezikovno spremembo, saj »**ko gre za jezik, mi verjamemo točno določeni instituciji.** Ta institucija je precej konservativna, jopa na nek način razumemo kot pooblaščeno institucijo za to« (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december). Jezikoslovci in jezikoslovne institucije so (tako kot včasih tudi danes) prepoznane kot glavni nasprotniki uvajanju jezikovnih sprememb. »To so čuvaji slovenskega jezika. Tam je tudi sedaj in ves čas očitno najbolj strastno nasprotovanje, saj drugače bi se že zdavnaj kaj spremenilo«, pravi Milharčič Hladnik (osebni intervju, 2018, 6. november). Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december) je mnenja, da je tudi znotraj jezikoslovja še zelo malo strinjanja okoli vprašanj seksističnosti v jeziku. Kot pravi:

> Sploh ne vem, če se še kje strinjamo, preprosto zato, ker je **lingvistika v slovenskem prostoru šla tako vsaka k sebi.** Oziroma ta, ki je ostala znotraj strukturalnega modela, imam občutek, da ni nikoli nič pogledala, kaj obstaja zunaj strukturalnega modela in je zelo težko se o teh stvareh pogovarjati. Ker se **ne pogovarjamo o istih vprašanjih**, ne. In to je tudi se mi zdi ključna težava slovenistike, da pa tudi ne, zdi se mi, da je tudi drugih humanističnih ved v slovenskem prostoru, da poststrukturalnega pristopa niso nikoli vzele za svojega. Da ga velikokrat niti ne poznajo in da zaradi tega zaostajajo v razmišljanju tudi za zahodno humanistiko. Je pa to včasih zelo udobna pozicija. Kaj vem. Ker je tako nekaj znanega in tudi to ustvari nek dober normativni model, v katerem se lažje razumemo kot v tistem, ki ima različne poglede. Sedaj, kaj bi se mogoče še lahko razumeli, je čisto vprašanje slovnice. Slovnice kot preprostih slovničnih dejstev, ki jih lahko na enak način opisujemo. Kakšne pomene pa nosijo? Takrat, ko se pa začnemo pogovarjati o pomenih in kakšne pomene nosijo v konkretnem diskurzu, takrat se pa že ne razumemo več (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december).

Zato za pomoč pri vpeljavi neseksističnega jezika ne računa na institucije, ki postavljajo jezikovno normo: »Ker vsaj za slovenski prostor se mi zdi, da je nemogoče, da bi institucija kot je Inštitut za slovenski jezik sodelovala v tem procesu na način, ki bi pripeljal do neke rešitve, ki bi bila dobra in hkrati tudi dovolj zarezala v tradicionalni pogled na to, kakšna so ta razmerja.« (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december)

V zvezi z dogodki, ki so se dogajali na temo spola in jezika v letu 2018, je prevladovalo predvsem mnenje, da »so **očitno v neki splošni percepciji še vedno precej razdeljene vloge in da enostavno ženske niso tako zelo enakopravne kot se zdi na prvi pogled, da so«,** je poudaril Stabej. V odzivih, ki jih je doživel sklep FF, čuti »konzervatizem«, ki sicer priznava osnovni nivo enakopravnosti, vendar vpeljava teh vidikov v jezik, oz. v konkretne tekste ni dobro sprejeta (Stabej, osebni intervju, 2018, 17. oktober). Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december) odločitve za nasprotovanje ukrepu na FF in argumentacije vidi kot izražanje »svetovno nazorskega pogleda ali pa ideološke pozicije /…/«. Stabej (osebni intervju, 2018, 17. oktober) izvajanje ukrepa v praksi komentira kot neproblematično: »Sedaj obravnavamo na ta način vse akte na senatu in na fakulteti in gre, ne. Cel kup teh nekih, kaj bi rekel, ugovorov, da nam ne bo jasno, ali je s tem mišljena samo ženska, **se je izkazalo za nerelevantnih**. Ker nihče tega ne misli.«

Bolj dosledna raba neseksističnega jezika je lahko dosežena s počasnim ponotranjanjem neseksističnih norm, pravi Stabej (osebni intervju, 2018, 17. oktober), pri tem vseeno poudari, da je v povezavi s spremembami časovno malo nestrpen: »V tem smislu, da nisem potrpežljiv dolgo čakati.« Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december) poudarja, da je vprašanje spola »eno od vprašanj, ko govorimo o pravzaprav teh normativnih modelih v jeziku in seveda tudi o normativnih modelih v družbi. Tako, da se meni zdi, da moramo o tem nenehno razmišljati. Ker tudi jezikovna norma pravzaprav je nekaj, kar se nenehno dogaja.

Kar se nenehno spreminja. **Če se ne bi spreminjala, bi pravzaprav uporabljali jezik ves čas enako. Je pa logično, da ga ves čas spreminjamo.** Da to ni nič fiksnega.« Po drugi strani tudi poudarja, da »lahko dobre učinke dosežemo tudi tako, da to počnemo na različnih koncih. Od spodaj navzgor, ne. In da pravzaprav spreminjamo to diskurzivno prakso, kjer se le da.« Intervjuvanec tudi meni, da se ni treba oklepati prepričanja, da spremembe v jeziku niso poseg v jezik: »**Nič hudega, če je poseg v jezik**. Konec koncev, **vsaka raba je poseg v jezik** /…/ Je seveda najprej poseg v diskurzivno prakso. Vsaka diskurzivna praksa je pa poseg v jezik in nič hudega, če je /…/,« pravi in nadaljuje, »In seveda jaz se zavedam, /…/ **da same slovnice ne moremo popravljati, ne. Ampak z diskurzivno rabo vendarle popravljamo vse v jeziku**. Spreminjamo jezik. /…/ Zavedati se ga moramo, da nič ni kar za vedno enako. Tudi slovnica ne. Čeprav /…/ se manj spreminja v času kot leksika, se vendarle tudi spreminja.« (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december)

Raba jezika pri zapisovanju zaposlitvenih oglasov

Glazer (osebni intervju, 2018, 11. december[525]) se spominja, da je objavljanje prostih delovnih mest sprva potekalo na podlagi treh kriterijev: formalnih pogojev, specifičnih zahtev delovnega mesta in nenazadnje predhodnih delovnih izkušenj. V prvem obdobju (v sedemdesetih in osemdesetih letih) zaposlitve intervjuvanca so bili formalni pogoji najpomembnejši kriterij pri izbiri, delodajalci na ta način niso imeli možnosti neizbire kandidatov, hkrati pa se je kasneje ugotovilo, da so tudi drugi kriteriji, predvsem izkušnje tiste, ki so ključne za zasedbo določenega delovnega mesta. Intervjuvanec pravi, da je bila do devetdesetih let v rabi striktno moška slovnična oblika zapisa delovnega mesta. V podjetju, kjer je deloval kot vodja kadrovske službe, so za določena delovna mesta ob oglasu občasno tudi zapisali 'bolj primerno za moške/ženske', načeloma pa je veljalo, tudi tam kjer to ni zapisano, da so določena delovna mesta namenjena ženskam, določena moškim. Konkretnih pravil/regulacije tega področja v tistem času ni bilo, ta so prišla v ospredje v letih po 1990, ko je postalo znano, da se spola izrecno ne sme omenjati, prav tako zaposlitveni oglas ne sme sugerirati večjo primernost določenega spola za opravljanje določenega dela. Od takrat so na Zavodu RS za zaposlovanje (kjer je bila njegova naslednja zaposlitev) skrbeli za to, da so ustrezali pravnoformalnim pravilom (čeprav se je vedelo, da so določena delovna mesta namenjena enemu spolu, npr. delovno mesto čistilke za ženske in gradbenika za moške, so vseeno skušali zapisati oglas na način, da je jasno razvidno namenjen obema spoloma). Iz

[525] Zvočni posnetek in zapis intervjuja sta v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorici.

tega vidika so na Zavodu vedno sledili pravilom, tudi opozarjali določene delodajalce o kršitvah, če so se zgodile, dodanih naporov ali vsebine na to temo (samoiniciativno) pa ni bilo. Nadzora nad doslednostjo te rabe ni, že tako je pomanjkanje inšpektorjev, zato bi lahko rekli, da je 'dobra volja' posamezne institucije, tudi Zavoda, da je takšno rabo uvedel. V tem času so se spremenili tudi kriteriji zaposlovanja, ki so dopuščali delodajalcem več svobode pri izbiri kandidatov in kandidatk.

Večjih/drastičnih sprememb po uvedbi nove (obojespolne) klasifikacije poklicev v letu 1997 intervjuvanec ni zaznal, tudi ni bila predstavljena (s strani ustvarjalcev klasifikacije) kot iniciativa, ki bi morala vplivati na delovanje Zavoda RS za zaposlovanje. Nova klasifikacija zato ni imela vpliv na (dodatno) delo v Zavodu RS za zaposlovanje, spremembe v uvedbe bolj vključujoče oblike so bile postopne.

Intervjuvanec se spomni, da so določeni zapisi delovnih mest povzročali težave, ko so bili aplicirani na moški spol, saj za določene še ni obstajal ustrezen izraz (npr. kako se reče osebi moškega spola, ki opravlja delo medicinske sestre – ni medicinski brat, ampak medicinski tehnik, enako z varuško itd.). Praksa poimenovanja nazivov in zapisovanja delovnih mest na Zavodu je sledila v prvi vrsti potrebam delodajalcev (oni so bili tisti, ki so sporočili naziv delovnega mesta v takšni ali drugačni slovnični obliki), na drugi strani so bila odsev stanja na trgu dela – zato ni (bilo) nenavadno, če najdemo oglas za gradbenika (in ne gradbenico) in vzgojiteljico (in redkeje vzgojitelja).

8 DISKUSIJA

Na vprašanja o naravi spreminjanja jezika na trgu delovne sile in povezanosti teh vidikov s sočasnimi družbenimi spremembami ni mogoče odgovoriti enostavno. V doktorski disertaciji smo uporabili več različnih metodoloških pristopov k obravnavi tematike, po eni strani, da bi lahko čim bolj poglobljeno pristopili k razumevanju področja, po drugi pa, da bi zajeli širino področja, ki smo ga obravnavali. Zavedamo se, da ostaja še vedno veliko neraziskanih dejavnikov, ki so lahko imeli vpliv na jezikovno rabo v določenem časovnem obdobju. To je pomembna predpostavka, ki jo je treba upoštevati pri branju diskusije in zaključkov, saj pojasnjuje, zakaj ne bomo mogli podajati enostavnih in dokončnih ugotovitev.

Pričujoče poglavje je namenjeno obravnavi in razlagi empiričnih podatkov, ki smo jih predstavili do sedaj. Povezovali in pojasnjevali jih bomo s kontekstom političnega in ekonomskega dogajanja[526], z mednarodnimi ter nacionalnimi ukrepi, ki naslavljajo tako področja jezika, trga delovne sile in enakosti spolov, s podatki o slovenski slovnici in spremembah v klasifikaciji poklicev ter v luči teoretičnih konceptov, ki smo jih predstavili skozi doktorsko disertacijo. Te podatke bomo uporabljali za pojasnjevanje skozi vse dele diskusije.

Diskusija je razčlenjena na osnovi raziskovalnih vprašanj, ki smo jih predstavili v uvodu. Ključno raziskovalno vprašanje je, **kako so spremembe v jeziku v Sloveniji povezane s spremembami družbenih razmerij med spoloma na trgu delovne sile.** Ker gre za kompleksno in večdimenzionalno vprašanje, smo odgovor nanj sestavili z odgovori na raziskovalna podvprašanja. V nadaljevanju predstavljamo tri sklope odgovorov, ki zadevajo različne vidike sprememb v jeziku na trgu delovne sile in njihove povezave s spremembami v položaju in odnosih med moškimi in ženskami v obdobju zadnjih šestdeset let v Sloveniji; v četrtem sklopu pa povezavo teh v obliki odgovora na glavno raziskovalno vprašanje. Zaradi obsežnosti vsega zbranega gradiva (ki je bilo predstavljeno v različnih poglavjih, v naslednjih pa jih bomo skušali tematsko združevati in s tem po zgodovinskem sosledju 'sestavljati' odgovore na raziskovalna vprašanja) bo lahko prišlo ponekod do ponavljanj.

[526] Pri tem se poslužujemo nazivov za obdobja, v katera smo umestili šestdesetletni časovni razpon, tj. socialistično obdobje, tranzicijsko obdobje in obdobje vzpona neoliberalizma in evropske integracije.

8.1 Kako se je v Sloveniji spreminjal jezik, s katerim se je opisoval in urejal položaj žensk in moških na trgu delovne sile?

Na vprašanje, kako se je spreminjal jezik, smo odgovorili z združevanjem analize rabe poklicnih poimenovanj v zaposlitvenih oglasih in analize rabe jezika v povezavi s poklici v časopisih in revijah v obdobju zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji, kjer smo opazovali oblike, konotacije in asociacije poklicnih nazivov skozi čas. Rezultate analize časopisov in zaposlitvenih oglasov smo povezali tudi s podatki o spremembah v slovenski slovnici in pravopisu, pri čemer smo ugotavljali, v kolikšni meri je takratno (ne)seksistično rabo jezika narekovala sama jezikoslovna norma ter s spremembami v razvoju poklicev (in njihovih poimenovanj). Omenjene podatke smo podkrepili tudi s podatki o politično-ekonomskih spremembah in položaju žensk in moških na trgu delovne sile po posameznih obdobjih.

Naši analizi kažeta, da se je jezik, ki je bil v rabi za opisovanje položaja žensk in moških na trgu delovne sile v obdobju zadnjih šestdesetih letih, spreminjal, kar zagotovo ni nepričakovano. V tem obdobju so se spreminjali izrazi za splošno naslavljanje oseb (iz pogoste rabe besede 'človek'[527] in 'tovariš/tovarišica' v socialističnem času k postopnem pojenjanju te rabe – (tudi) zaradi spremembe političnega sistema, na katerega je bila vezana raba omenjenih poimenovanj; podobno je ugotavljala tudi Šribar, 2012), tudi poklicna poimenovanja, tako po rabi kot po obliki zapisovanja določenih izrazov za opisovanje poklicnih vlog (kar bomo videli v nadaljevanju). Pojavijo se primeri poklicnih nazivov, ki danes niso več v rabi, npr. krovec, likarica in primeri nekaterih novih poklicev, npr. komercialist, menedžer (kar velja predvsem za začetek zadnjega obdobja), kar nakazuje na spremembo poklicne strukture v šestdesetletnem obdobju.

Velik del tega, kako se jezik uporablja v določenem obdobju in v kakšnih oblikah se pojavlja, je narekovala jezikovna norma, zapisana v slovnici, pravopisu, slovarjih pa tudi v nekaterih drugih dokumentih (politikah in zakonodaji), ki urejajo področje trga delovne sile. Na rabo jezika so močno vplivali tudi družbeni, ekonomski, politični in drugi dejavniki, ki so zaznamovali določeno obdobje.

[527] Kar je razvidno tudi iz pogoste rabe tega izraza v slovarskih geslih v tistem obdobju.

Vpogled v slovensko slovnico[528] v vseh treh analiziranih obdobjih nam pokaže, da ima raba moške oblike v mnogih situacijah prednost pred ženskim spolom (Bajec in drugi, 1964, str. 311), saj naj bi bila nezaznamovana, nevtralna in zato primerna za splošno rabo. Pravilo moške generične oblike je v svetovni zgodovini jezika prisotno že od 15. stoletja dalje, v zadnjih šestdesetih (tudi več) letih pa je bila predmet številnih tujih in domačih (feminističnih in jezikoslovnih) kritik, razprav in nasprotovanj, saj naj bi se s pravilom 'moški zajema tudi žensko' nakazovalo na večvrednost moških in posledično zagotavljalo oz. ohranjalo nevidnost žensk v strukturi jezika (Spender, 1980; Irigaray, 1995; Rowbotham, 1973; Mills, 2008 itd.). Norma, ki takšno 'vsestransko' vlogo pripisuje moškemu slovničnemu spolu, je imela velik vpliv na zapisovanje poklicnih poimenovanj, zajetih v naši (predvsem časopisni) analizi. Analiza je pokazala, da so v časopisu in revijah pri pisanju uporabljali moško obliko tako za naslavljanje moških v poklicih kot tudi za naslavljanje poklicev na splošno (ko so omenjani primeri poklicev, npr. policisti, politiki) oz. v množinskih situacijah, v katerih je lahko mišljena spolno mešana, spolno neznana ali samo moška skupina ljudi, ki opravlja določen poklic. Sem spadajo poklicni nazivi, ki opisujejo osebo moškega spola, vendar imena ne omenjajo (npr. »predsednik« oz. »predsedniki«), ali pa nazivi, ki stojijo pred imenom in priimkom moškega (npr. »biokemik dr. James Shaw«). Dosledna raba moške generične oblike je en vidik jezika, ki se v zadnjem šestdesetletnem obdobju v časopisni analizi ni spreminjal, saj je raba moške oblike za naslavljanje poklicev v obliki poklicnih nazivov (in tudi kot splošna raba) prisotna v vseh analiziranih obdobjih. S tem smo potrdili ugotovitve tudi drugih avtoric (Šribar, 2012; Umek, 2008).

V primeru ženskih poklicnih poimenovanj analiza časopisov kaže, da so bili predvsem v socialističnem obdobju (v letih 1958 in 1978) poklici, ki so jih zasedale ženske, pretežno zapisani v ženski obliki (predvsem primeri bolj splošnih poklicev, npr. »gospodinja«, »strojepiska« itd.), vendar so se pojavljali tudi v moški obliki[529] – primeri, kjer je z moško obliko naslavljana posamezna ženska (npr. »doktor filozofije Ana Jenko«), skupina žensk (npr. »solisti Bisera Veletanlić in Marjetka Falk«, v nadaljevanju pa raba moške oblike), pa tudi zapisovanje tradicionalno ženskih poklicev v moški obliki (npr. vzgojitelj, šivalec, likalec). Zapisovanje ženskih imen z moškimi poimenovanji je odraz jezikovne norme, ki

[528] Skozi čas se spreminjajo slovarska gesla (tudi vsebina) za 'žensko' in moškega': v pravopisu iz leta 1950 gesla 'ženska' ni bilo mogoče najti, samo 'žena' (kar je bila tudi pogosta raba (kot sinonim za žensko) jezika v časopisih) (Ramovš in drugi, 1950, str. 926).

[529] Predvsem poklicna poimenovanja v GV in NŽ niso bila vedno skladna z ženskim spolom, primeri: »tovarišica Slavica, diplomirani ing. arhitekt«, »…je bila revirski zdravnik«.

pravi, da je stavek »bila je hraber komandir« za osebo ženskega spola ravno tako ustrezen kot če bi bila uporabljena ženska oblika (Korošec, 1998; Toporišič, 1976, str. 202). To pravilo se je spremenilo s spremembo pravopisa v letu 2001. Kljub temu smo v naši analizi ugotovili, da se je pričela raba ženskih poimenovanj bolj redno uporabljati za poklice, ki so jih zasedale ženske že od devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje (glej poglavje 7.2 oz. Prilogo C za podrobnejši vpogled in izjeme), kar je bilo nekoliko pred uradno spremembo norme v pravopisu (in posledica vpliva drugih dejavnikov na jezik).

Hkrati lahko tudi na podlagi (v prvem obdobju) veljavnih dveh klasifikacij poklicev sklepamo, da za mnoga (do takrat izključno) 'moška' delovna mesta še niso obstajali ženski izrazi in so se morali šele oblikovati. Vsi poklici v klasifikatorjih so bili namreč zapisani v moški (in splošni) obliki[530], oz. so v moški obliki zapisani tudi tradicionalno 'ženski' poklici, (čeprav se najdejo tudi zapisi v ženski in obojespolni obliki[531]). Izjemo predstavljajo vojaški poklici, saj smo z letom 1977 dobili prvi slovenski vojaški obojespolni slovar (Korošec, 1998). Vendar pa te rabe ne moremo potrditi z rezultati naše analize oglasov, saj smo v vzorcu našli omembe samo enega vojaškega poklica (zapisan v moški obliki). Analiza časopisov in zaposlitvenih oglasov je pokazala tudi, da so se predvsem visoki in vodilni položaji v gospodarstvu in politiki (ki so jih v tistem času najpogosteje zasedali moški) zapisovali bodisi v moški ali v ženski obliki tudi v primerih, da jih je zasedala ženska (čeprav so tudi izjeme, glej poglavji 7.2 in 7.3), kar sovpada s predpostavko o pozicioniranju vodilnih delovnih mest kot 'moške' sfere in prevladujočem vplivu moškosrediščnosti ravno na položajih moči in prestiža (Koenig in drugi, 2011; Eagly in Carli, 2007).

Vpliv jezikovne norme pa je bil viden tudi v različnih praksah zapisovanja in objavljanja zaposlitvenih oglasov. V socialističnem obdobju najdemo veliko opisnih oglasov[532] (npr. »upokojenka, zdrava in močna, dobi zaposlitev v zgodnjih jutranjih urah za čiščenje lokala«; »dve simpatični, moralno neoporečni natakarici, dobita takoj službo«), v katerih opisi navadno vključujejo tudi nekatere dodatne kriterije, ki jih delodajalci želijo pri svojih zaposlenih, npr. omemba starosti, kvalifikacij, kompetenc: *mlajši* moški delavec, *pomožni*

[530] V prvi klasifikaciji: primeri množinskih so npr. varstveno in vodilno osebje, primeri moških pa strokovnjaki in umetniki, kmetijci, rudarji itd.
[531] V EKP (pregled po podskupinah) so moški zapisi za feminizirane poklice vzgojitelji, učitelji, čistilci, šminkarji, kozmetiki, kvačkarji itd. Izjeme zapisov poklicev v ženski obliki sta vezilja in babica ter v obojespolni obliki medicinski tehniki/medicinske sestre, sobarji/sobarice; gospodarji/gospodinje v hotelu.
[532] Ti oglasi niso bili strukturirani v obliki pravega zaposlitvenega oglasa, ampak umeščeni med Razpise oz. Male oglase.

skladiščnik, *kvalificirana* natakarica ipd. – lastnosti, ki se po trenutni delovni zakonodajni (ki poseže tudi na področje jezika zaposlitvenih oglasov) ne smejo izrecno omenjati, saj predstavljajo diskriminacijo nekaterih kandidatov in kandidatk, so se pa lahko uporabljali takrat, ker regulacije tega področja ni bilo. Delovna zakonodaja (na Zavodu RS za zaposlovanje izvajana v obliki oznake M/Ž) je vplivala tudi na zapisovanje zaposlitvenih oglasov proti koncu obdobja vzpona neoliberalizma in evropske integracije; velika večina vseh poklicnih nazivov je namreč nosila oznako M/Ž za izražanje spolne nevtralnosti[533] zapisanega oglasa. V zadnjem obdobju so se oglasi pričeli pojavljati manj opisno pa tudi v obliki navajanja izobrazbenega naziva.

Dominantni položaj moških v družbi in na trgu delovne sile v vseh analiziranih obdobjih se ujema z njihovo prevladujočo vlogo v časopisnem poročanju in zapisovanju zaposlitvenih oglasov v moški obliki.

Moški so bili v socialističnem obdobju številčneje vpeti na trg delovne sile, pogosteje kot ženske so se nahajali tudi na visokih političnih in gospodarskih položajih. Ta podoba in vloga moškosti pa se je vzdrževala vse do danes (moške še vedno pogosteje kot ženske najdemo v najbolje plačanih zaposlitvah, z veliko avtonomnostjo na delovnem mestu; Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015; SURS 2018). V skladu s prevlado moških, tako v različnih poklicih na trgu delovne sile kot tudi s širjenjem njihove prisotnosti v časopisnem poročanju, se raba moške slovnične oblike v zaposlitvenih oglasih z leti povečuje in prevladuje v večini poklicnih skupin (od leta 1998 v vseh). Prevladujočo rabo moške oblike v zaposlitvenih oglasih (98,8 % leta 1994) je odkrila tudi raziskava Urada za žensko politiko (Kozmik in Jeram, 1995, str. 62–64). Rast je prisotna v vseh letih, od leta 1998 do 2018 pa je še posebej očitna, saj je moška oblika z letom 2018 prevzela skoraj 90 % vseh oblik zapisov zaposlitvenih oglasov (ki pa, z dodajanjem zapisa M/Ž ohranja videz 'nevtralne' oblike). Raba moških poklicnih nazivov pa sovpada tudi s poklicnimi področji, na katerih so se pogosto zaposlovali moški. V socializmu so moški prevzemali večji del delovnih mest v gradbeništvu, gozdarstvu, obrti, prometu in komunali (SURS, 1964; SURS, 1979), hkrati pa se je največ moških poklicnih nazivov pojavljalo ravno v zaposlitvenih oglasih za poklice za neindustrijski način dela[534] (kamor spadajo mehaniki, serviserji, gradbeniki, gozdarji itd.), podobno velja tudi za poklicne nazive za leto 2018 (avtoserviserji, avtomehaniki, montažerji, električarji, elektromonterji in

[533] Spolna nevtralnost je tu mišljena kot enakovredna omemba moških in žensk.
[534] Kljub temu pa je bilo največ zaposlenih v industriji.

gradbeni delavci), kjer je prevladujoča moška oblika zapisovanja oglasov v skladu tudi s statističnimi podatki o številčni prevladi moških v tej poklicni skupini po podatkih o delovno aktivnem prebivalstvu v letu 2018 (SURS, 2019).

Čeprav je večina vseh zaposlitvenih oglasov med strokovnjaki in strokovnjakinjami že od leta 1958 dalje zapisana v moški obliki, pa postane ta oblika prevladujoča v tej poklicni kategoriji šele v letu 1998, in sicer zaradi povpraševanja po inženirjih, zdravstvenih strokovnjakih, IT kadru, učiteljih itd., predvsem pa zaradi pogostega zapisovanja poklicnih nazivov v tej poklicni kategoriji z izobrazbenimi nazivi (ekonomski tehnik, diplomirani inženir računalništva, inženir lesarstva itd.), kar je novost v primerjavi s prejšnjimi leti (to je značilnost zapisovanja poklicev v letu 1998). Ne glede na to, da je bilo v tem letu v tej poklicni kategoriji zaposlenih več žensk kot moških (medicinske sestre[535] itd.), lahko prevladujočo moško obliko med strokovnjaki in strokovnjakinjami obrazložimo delno s tem, da so (v veliki meri še danes) izobrazbeni nazivi večinoma zapisani v moški obliki[536]. Po drugi strani pa lahko vidimo, da je tranzicijsko obdobje zaznamovala velika brezposelnost žensk in moških, saj smo bili priča uničenju tako nekaterih tradicionalno ženskih kot moških poklicev, npr. tekstilne industrije in premogovništva, s čimer so bili oškodovani tako moški kot ženske (Milharčič Hladnik, osebni intervju, 2018, 6. november). Kljub temu pa so negativne posledice sprva najbolj občutili moški zaradi propada številnih gradbenih in drugih podjetij in obrti, kjer so bili pretežno zaposleni. Prestrukturiranje slovenskega gospodarstva se je kazalo tudi v zniževanju pomembnosti in deleža kmetijstva, predelovalne dejavnosti in gradbeništva ter povečanju deleža storitvenih dejavnosti (Jurančič in drugi, 1999), s čimer lahko obrazložimo upad zaposlitvenih oglasov v moški obliki v predhodno prevladujoči poklicni skupini za neindustrijski način dela (ta upad ni velik, vendar je vseeno manj oglasov kot predhodna leta).

Raba ženskih poklicnih nazivov v časopisih/revijah skozi čas narašča, medtem ko v zaposlitvenih oglasih upada.

[535] Sprememba iz SKP-V2 v SKP-08 je prinesla razlikovanje med ženskimi in moškimi izrazi glede na zahtevnost dela; ne glede na (visoko/zelo/bolj) zahtevna dela za žensko velja poimenovanje medicinska sestra, medtem ko imajo moški za visoko zahtevna dela izraz zdravstvenik, za zelo in bolj zahtevna dela pa zdravstveni tehnik (SURS, 2011).

[536] Podatki trga delovne sile tudi kažejo, da se je v tistem času povečalo tudi povpraševanje po višje izobraženi delovni sili (glej Ignjatović, 2002), ki je bila v tistem času še vedno moška delovna sila.

Večji obseg časopisnega poročanja o ženskah v različnih poklicnih vlogah sovpada s postopno večjo prisotnostjo žensk na trgu delovne sile (ki se je močno približala moški) in obsežni prisotnosti žensk na različnih (tudi tipično moških) delovnih področjih (vodilnih položajih v politiki in gospodarstvu), ki se je pojavila v obdobju vzpona neoliberalizma in evropske integracije (1998–2018). To je povezano tudi s porastom izobraženosti in kvalificiranosti žensk (porast števila magistric in doktoric znanosti v letih 1994–2014; glej Robnik, 2016), ki sicer narašča v vseh analiziranih obdobjih, vendar so ženske vse do začetka zadnjega obdobja še vedno nižje izobražene kot moški (glej Hanžek in drugi, 2001; Kozmik, 1997). Odraz tega je viden v časopisnem poročanju, saj so bili ženski poklicni (in splošni) nazivi do leta 1998 pretežno brez izobrazbenih nazivov, medtem ko so bila moška poklicna (in splošna) poimenovanja zelo pogosto označena z izobrazbenim nazivom.

Za katere poklice so se uporabljali ženski poklicni nazivi je odvisno predvsem od revije/časopisa, ki smo ga opazovali, vendar pa je tudi znotraj enega medija možno opaziti nekatere spremembe skozi čas. Poleg tega, da sta se v vseh analiziranih časnikih/revijah močno povečala obseg in raznolikost ženskih poklicnih nazivov (vendar v nobenem od obdobij ta ne presegajo količine moških poklicnih poimenovanj[537]), so bili v splošnem časniku ženski nazivi tudi sprva vezani predvsem na tradicionalne ženske vloge, tj. kot »prodajalke«, »varuške«, »gospodinje« itd. (hkrati so bile tudi ženske opisovane tako, da ustrezajo tradicionalni podobi skromnosti in čustvenosti[538]), kasneje so prevladovali ženski nazivi v novicah o kulturi (1998) in nazadnje v političnem in gospodarskem poročanju (2018)[539]. V specializirani gospodarski reviji so se ženski poklicni nazivi pojavljali skozi vsa obdobja v povezavi z visokimi položaji v gospodarstvu in politiki, v tematsko družinski/ženski reviji pa je bilo vedno možno najti zelo širok nabor raznolikih del, od visokih političnih do položajev v kulturi in umetnosti itd. Glede na to, da smo večino vseh zaposlitvenih oglasov pridobili iz splošnega časopisa Delo, ugotavljamo podobnosti tudi v rabi ženskih poklicnih poimenovanj v obeh analizah. Namreč, tako kot v časopisni analizi tudi analiza zaposlitvenih oglasov za prvi dve obdobji, socialistično in tranzicijsko (1958–1998) kaže, da je ženska oblika zapisovanja poklicev močno prisotna v žensko dominantnih poklicih, predvsem med poklici za storitve, prodajalce in prodajalke, kot tudi med poklici za

[537] Kot smo omenili v analizi je to v veliki meri odvisno od tematik, ki so jih pokrivale revije/časopis. Medtem ko je v GV in Delu/SP vedno omenjenih več moških kot žensk, pa smo v reviji NŽ obratno v poročanju opazili večjo pojavnost žensk in posledično večje število ženskih poklicnih poimenovanj.
[538] Delo in NŽ, 1978 in 1998.
[539] Predvsem, ker smo za zadnje leto vzeli v analizo le časnik Delo.

preprosta dela (frizerke, varuške otrok oz. skrb za otroke, blagajničarke, natakarice, bolničarke, kuharice itd.), kar je pokazala tudi raziskava Urada za žensko politiko iz leta 1994 (glej Kozmik in Jeram, 1995, str. 62–64). Ta podatek sovpada tudi s prisotnostjo žensk v tistem času v teh poklicih. V vseh treh letih (1958, 1978 in 1998) je bilo namreč največ žensk zaposlenih v kulturno-socialnih dejavnostih, v trgovini in gostinstvu, tudi v finančnih in drugih poslovnih storitvah, v storitvenih dejavnostih, zdravstvu in socialnem varstvu in izobraževanju (SURS, 1964; SURS, 1979; SURS, 1999), hkrati pa so bile kot večinoma nizko- ali polkvalificirana delovna sila (SURS, 1980) močno prisotne tudi med poklici za preprosta dela. Gre za delovna mesta, ki se razlikujejo od prej omenjenih delovnih mest, ki so jih zasedali in v katerih so bili (medijsko) prikazovani moški, kar narekuje na prisotnost spolne segregacije, ki povezuje določene spolne karakteristike s primernostjo zaposlitve v določenem poklicu (Wharton, 2012). Pri tem pa navadno velja, da so nižje vrednotena, slabše plačana in bolj rutinska delovna mesta vezana na ženske, bolj prestižna, bolje plačana in samostojna delovna mesta pa razumljena kot bolj primerna za moške (Bergmann, 2005) (kar so potrdili tako podatki na trgu delovne sile kot tudi analiza časopisov/revij in zaposlitvenih oglasov). V obdobju vzpona neoliberalizma in evropske integracije (1998-2018) beležimo sunkovit padec ženskih oblik v zaposlitvenih oglasih v obeh prej prevladujočih poklicnih skupinah[540], pri obeh je ta upad vezan na povečevanje deleža moških oblik (česar pa ne potrjuje slika na trgu delovne sile). Z letom 2018, ko se ženska oblika (z M/Ž) najpogosteje pojavi v poklicni kategoriji strokovnjaki in strokovnjakinje (vendar je tudi teh primerov samo 17; sledijo tehnice in tehniki s 15 primeri), tudi na trgu delovne sile najdemo v tej poklicni skupini najvišji delež delovno aktivnih žensk v tem letu[541] (skoraj 30 % celote vseh poklicnih skupin), predvsem zaradi povpraševanja na področju vzgoje in izobraževanja, kulture in zdravstva (SURS, 2018; SURS, 2019), kar odražajo tudi (predvsem) številni zaposlitveni oglasi diplomiranih medicinskih sester ter diplomiranih babic.

V nasprotju s povečevanjem prisotnosti žensk v različnih poklicnih vlogah v časopisnem poročanju je raba ženskih poklicnih poimenovanj v zaposlitvenih oglasih s časom močno upadla. Analiza zaposlitvenih oglasov kaže, da se je delež zaposlitvenih oglasov, zapisanih v ženski slovnični obliki, od leta 1958 do 1998 skoraj prepolovil; iz 23,5 % leta 1958 na 12,6 % leta 1998, najbolj izrazito pa v letu 2018 (v obeh interpretacijah, ki smo jih podali v analizi zaposlitvenih oglasov, gledano iz vidika nevtralnosti rabe zapisa z M/Ž in gledano iz vidika,

[540] S tem se ženska oblika zapisa oglasov ne kaže več kot prevladujoča v nobeni od poklicnih skupin.
[541] V tej poklicni skupini je zaposlenih tudi več žensk kot moških.

da je M/Ž le forma, kjer se pojavi le slabih 5 % oglasov v ženski obliki). Največji delež vseh zapisov zaposlitvenih oglasov v ženski obliki najdemo v socialističnem obdobju, nato pa se vse do danes ta delež naglo zmanjšuje.

Poročanje o moških in ženskah v časopisih/revijah se je spreminjalo. Ženske vloge so v poročanju manj pogoste, vendar so bile vedno bolj raznolike kot moške vloge.

O ženskah se je skozi čas pričelo bolj pogosto poročati, kar se povezuje s postopnim razvijanjem ženskih poklicnih (in drugih) vlog v družbi, pri čemer pa velja, da so bile vloge žensk že v socialističnem obdobju raznolike (to vidimo predvsem v NŽ). Za razliko od medijev (predvsem) iz ZDA, kjer je bila vloga žensk v družbi zelo tradicionalna, so bile vloge in izkušnje žensk pri nas popolnoma drugačne (odraščale so v gospodinjstvu, kjer sta oba starša delala, zato te vloge niso bile tako strogo deljene), kar se je odražalo tudi v poročanju medijev v tistem času (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december). V analizi smo jih pogosto našli v člankih, ki so govorili o delu, materinstvu in gospodinjstvu, pogostost omenjanja žensk v teh vlogah pa se je skozi čas tudi spreminjala, predvsem v smeri uveljavljanja njihove poklicne vloge in zmanjševanja gospodinjske vloge. Materinska vloga ostane pomembna v vseh analiziranih letih, se pa nekoliko spremeni njeno naslavljanje (v NŽ je v rabi izraz družina[542], drugje se vseeno pogosto uporablja prispodoba matere) in tematska obravnava (od reproduktivnih pravic žensk, ki je bila ena temeljnih tematik feminističnega delovanja v okviru Socialistične federativne republike Jugoslavije v prvem obdobju, do poudarjanja pomembnosti rejništva in materinstva, tudi kot strategije retradicionalizacije v tranzicijskem obdobju). V socialističnem obdobju je bila ženska delavska vloga ena pomembnejših vlog, kar sovpada s takratnimi vrednotami jugoslovanskega sistema, ki so postavljale položaj delavca in delavke na spoštljivo mesto v družbi, pri čemer so tudi številne pravice izhajale iz tega položaja. Povečanje ekonomsko-političnih pravic žensk se je odražalo tudi v visoki aktivnosti žensk na trgu delovne sile, na katerem so se ženske pojavljale v povezavi z različnimi poklici[543]. Seveda pa se je delavska vloga ženske pogosto zgolj dodajala gospodinjski in materinski vlogi (predvsem slednja je bila razumljena kot ženski primarna oz. prirojena), kar kaže na vztrajnost patriarhalnega družbenega reda. V

[542] Pri tem je lahko raba izraza 'družina' videna kot pozitivna, saj lahko implicira razširitev odgovornosti tudi na druge in prevzemanje aktivnejše vloge npr. očeta, po drugi strani pa jo lahko razumemo tudi v negativnem smislu, saj lahko pomeni vračanje pomembnosti/prioritete doma (in domestifikacije žensk).
[543] NŽ zajema v vseh treh analiziranih letih najširši nabor različnih poklicev in omemb (od visokih političnih do položajev v kulturi in umetnosti), kar je tudi skladno s tem, da se ženske tam najpogosteje omenjajo.

socialističnem obdobju je bila zato izpostavljena ženska izčrpanost, proti koncu tega obdobja pa že bolj emancipacijska vloga in boj za pravice, ki ji pripadajo. V obdobju tranzicije se ozaveščanje o vlogi žensk na trgu delovne sile spreobrne v obliko strokovnih člankov, v katerih se predstavljajo zgodbe posameznih uspešnih žensk (kot podjetnic; v Delu se pogosto omenjajo tudi na vodilnih položajih). V obdobju vzpona neoliberalizma in ekonomske integracije je v časopisnem poročanju vidna izrazita dvojnost medijskega prikazovanja ženske. Na eni strani je zaznati izrazit porast ženskih poklicnih poimenovanj v politiki in gospodarstvu, obenem pa se je povečalo tudi prikazovanje ženske v estetizirani, celo seksualizirani obliki, s čimer se trivializira podoba žensk. Sočasno z upadanjem vloge gospodinje je naraščalo poročanje o kozmetiki in modi, predvsem v reviji NŽ, kar je premaknilo pozornost od žensk kot subjektov na ženske kot objekte.

Časopisna analiza je pokazala, da se je spreminjalo tudi poročanje o moških. Njihova vloga je skozi čas postala bolj specifična in definirana, jasno se je oblikovala tako podoba stereotipnega moškega, kot tudi njegov nestereotipni kontrapol, ki je temeljil na opisovanju posameznikovih značilnosti. Moški niso bili več samo omenjeni preko svojih funkcij – politiki in gospodarstveniki na visokih položajih, kot v prvih letih poročanja, ampak so se začeli pojavljati v raznolikih vlogah, na primer v kulturi, športu, kroniki, tudi v povezavi z očetovsko vlogo v zasebnem življenju (oče je bil v devetdesetih letih še vedno dojeman kot 'gospodar družine'). Kljub temu je treba poudariti, da so poročanja o moških v njihovi profesionalni vlogi v vseh letih pogostejša kot v neprofesionalni.

Nevtralne oblike[544] *so bile v zaposlitvenih oglasih redko uporabljane, njihova raba tudi ni (vedno) pomenila resnično nevtralnih asociacij.*

Nevtralna slovnična oblika je v splošnem zelo redko v rabi, tudi med poklicnimi skupinami jo v vseh analiziranih obdobjih najdemo le v nekaj primerih. Nevtralne oblike prevladujejo v letu (1958) predvsem pri zapisovanju oglasov za uradnike in uradnice, kjer je bilo pogosto navajanje v obliki »knjigovodska, administrativna, pisarniška moč«. V naslednjih letih (1978 in 1998) opažamo porast (za nekaj odstotkov) nevtralnih oblik (tudi zaradi zapisovanja poklicev v obliki naštevanja nalog v tem letu; glej Prilogo Č), predvsem v poklicni skupini zakonodajalci in zakonodajalke – na račun številnih splošnih oglasov za vodje. Tukaj igra

[544] Pod nevtralne oblike uvrščamo vse oblike, ki smo jih v analizi zaposlitvenih oglasov kodirali kot 'nevtralne' (glej poglavje 7.1) in niso mišljene kot spolno nevtralna raba moške oblike.

beseda 'vodja', pri kateri gre za enega redkih primerov dvojno spolnega samostalnika v slovenščini (Toporišič, 1981), zelo pomembno vlogo, saj sproža podobo o moškem in ženskem ujemanju, njegova razrešitev pa je odvisna od nanašalnega spola (Doleschal, 2015, str. 338). V praksi to pomeni, da če izraza ne uporabljamo v stavku, kjer je nanašalni spol možno razbrati iz konteksta (Doleschal, 2015, str. 340), ga uporabimo sočasno za moške in ženske (ne kot računovodja, kjer obstaja ženska oblika – računovodkinja). Vendar pa položaj na trgu delovne sile 'nevtralnosti' izraza vodja ni potrjeval. Namreč, čeprav smo videli, da prehaja praksa zapisovanja zaposlitvenih oglasov v poklicni skupini zakonodajalcev in zakonodajalk iz prevladujočih moških oblik (leta 1958) k vključevanju velikega števila 'nevtralnih' izrazov (vodja) (leta 1978 in 1998), pa ne opazimo, da bi to vplivalo na spolno uravnoteženost te poklicne skupine; podatek iz leta 1998 kaže, da je med zakonodajalci in zakonodajalkami zaposlena samo približno ena tretjina žensk, ostali dve tretjini pa sestavljajo moški (SURS, 1999). Na podlagi tega bi lahko sklepali, da so bili zaposlitveni oglasi, ki so vsebovali izraz 'vodja', dvoumni in zato tudi odvisni od (stereotipnih) prepričanj o primernosti določenega spola za zasedanje teh delovnih mest. Na te predstave pogosto vpliva tudi spolna sestava določenega poklica/delovnega mesta (ki je bila pretežno moška), ki odraža tip spola, ki je 'bolj primeren' za zaposlitev v/na njem (Wharton, 2012, str. 203–204).

Nevtralne oblike, vsaj v teoriji, pogosto povezujemo z večjo vidnostjo žensk v jeziku (Pauwels, 1998; Sczesny in drugi, 2016), ki pa je lahko cilj ali posledica te rabe[545]. Ena pomembnejših ugotovitev v povezavi z nevtralnimi oblikami v zaposlitvenih oglasih v zadnjem šestdesetletnem obdobju je, da ni pogosto služila temu namenu, saj se je najpogosteje pojavljala v množinski obliki, ki pa zakrije spol osebe, na katero naj bi se oglas skliceval, s tem ko opisuje neko delo (npr. delo na žagi, administrativna moč) ali se sklicuje na položaj, ki ima zapis v splošni obliki (prej omenjeni primer vodje). Zakrivanje spola kot 'nevtralizacija', kjer z enim izrazom zajamemo tako ženske kot moške, se lahko izkaže kot pozitivna praksa, vendar je ta strategija (v nekoliko drugačni izvedbi, glej poglavje 4.5) navadno v rabi za jezike z nevtralnim spolom, kot je na primer angleščina[546]. V jezikih s

[545] Vseeno pa na rezultate močno vplivajo tudi kriteriji kodiranja zaposlitvenih oglasov v to kategorijo. Med nevtralne smo šteli vse oblike, ki na kakršen koli – iz teorije prevzet – način označujejo prisotnost dveh spolov oz. spola izrecno ne omenjajo (s končnico, z moško in žensko obliko, množinsko ali splošno obliko, iz katere se neposredno ne da razbrati spola in opomba M/Ž).

[546] Ta strategija ima nekaj svojih pomanjkljivosti, med drugim, da nepoznavanje spola pri navedbi poklica navadno vodi v avtomatsko stereotipiziranje in pripisovanje značilnosti osebam v poklicu, za katere se nam zdi, da bi bili bolj ustrezni oz. da bi bilo bolj verjetno, da bi ga opravljali. Ta stereotipizacija poteka mnogokrat na nezavedni ravni in ravno zato nosi tolikšno nevarnost za potrjevanje predsodkov in obnavljanje seksizma.

slovničnim spolom, kot je slovenščina, je za enakopravno jezikovno obravnavo v mnogih primerih bolj primerna raba spolne specifikacije, tj. hkratno navajanje ženskih in moških oblik (Sczesny in drugi, 2016; Teso, 2010), ki pa se je pojavljala le v procesu nevtralizacije ženskih oblik, ne pa moških. Pregled po letih nam namreč kaže, da se je ženska oblika 'nevtralizirala' predvsem v smeri poudarjanja obeh spolov (navadno s končnico ali obojespolnim zapisom), moška oblika pa v smeri posploševanja (rabe množinske oblike). V analizi zaposlitvenih oglasov smo zaznali prisotnost dveh oblik, ki izrecno poudarjata spol, dodajanje končnic (-ka, (ka), (-ka)) in obojespolni zapis, ki pa sta bila v vseh treh letih zelo primerljivi po številu primerov in najpogostejši za opisovanje, ponovno, med tradicionalno bolj ženskimi poklici, tj. poklici za storitve, prodajalci in prodajalkami in poklici za preprosta dela (npr. varstvo, prodajalci-prodajalke, frizerska vajenka ali vajenec itd.), kjer se s poudarjanjem ženske oblike (ki se v drugih primerih ne pojavlja) poleg moške še dodatno nakaže, da je zaželena prijava žensk na to delovno mesto. Med tradicionalno moškimi poklici oz. poklicnimi skupinami, npr. poklici za neindustrijski način dela, upravljalci in upravljalke strojev, pa so nevtralne in ženske oblike komaj prisotne (v nekaj odstotkih) in zato neposredno ne nagovarjajo žensk k prijavi na zaposlitev v teh poklicih.

V analiziranem obdobju se jezik, kljub številnim spremembam, v določenih pogledih ni spremenil: v stopnji 'domačnosti' v opisovanju moških in žensk, v rabi moške generične oblike in svojilne pridevniške oblike za zapisovanje ženskih priimkov ter v obojespolnih oblikah.

Kljub mnogim jezikovnim spremembam, ki smo jih našteli, pa se jezik na trgu delovne sile v nekaterih aspektih ni spreminjal oz. so bile te spremembe minimalne. Poleg omenjene rabe moške oblike kot splošne (za naslavljanje žensk ter moških in žensk skupaj), je ena pomembnih ugotovitev, ki vzdrži v celotnem šestdesetletnem obdobju, tudi ta, da so ženske v novinarskem poročanju pogosteje kot moški predstavljene samo z imenom, medtem ko so moški pogosteje kot ženske zapisani samo s priimkom. Ta praksa šteje k pristranskemu opisovanju spolov, saj narekuje drugačno stopnjo 'domačnosti' za ženske in moške, pri čemer lahko poimenovanje samo z imenom deluje tudi pokroviteljsko (glej Žagar in Milharčič Hladnik, 1995). Po drugi strani, ko so ženske navedene z imenom in priimkom, je ta (v vseh analiziranih letih in z upoštevanjem tako splošnih kot tudi poklicnih nazivov) naveden v svojilni pridevniški obliki. Zapisovanje priimka (brez imena) v omenjeni obliki je v prvih treh letih (1958, 1978 in 1998) narekovala jezikovna norma, uveljavljala pa jo je predvsem zaradi doseganja večje jasnosti (Ramovš in drugi, 1950; Bajec in drugi, 1962), medtem ko velja

takšna praksa od leta 2001 za neuradno. Kljub temu pa je zapisovanje ženskih priimkov v svojilni pridevniški obliki ostalo prisotno v vseh analiziranih obdobjih. Naša analiza je pokazala, da se je tovrstna praksa zapisovanja priimkov skozi čas nekoliko spreminjala, predvsem iz bolj neposredne (zapis priimka v svojilni obliki že ob prvi omembi osebe, npr. »tov. Vida Tomšičeva«), k bolj posredni in tudi manj pogosti rabi (manjkrat se pojavi v prvi omembi in pogosteje pri sklicevanju v besedilu, hkrati pa so se pojavili novi načini zapisovanja ženskih poimenovanj, kot smo pokazali v analizi časopisov), se je pa kljub temu (in navkljub spremembi jezikovne norme) ohranjala vse do leta 2018. Svojilno pridevniško obliko ženskih priimkov s končnico -ova/-eva, štejemo k seksistični rabi slovenskega jezika (in kot njeno posebnost). Svojilna oblika ženskih priimkov še dodatno poglobi osnovno seksistično idejo prevzemanja moških priimkov, ki je v feminističnih krogih dojeta kot sporna, saj naj bi delovala kot utišanje žensk oz. naj bi kazala na pripadnost ženske moškemu. S svojilno pridevniško obliko odgovarjamo na problematično vprašanje »čigava« je neka oseba (na to vezan je tudi en vidik podobe in naslavljanja žensk, ki ga opazimo v vseh analiziranih obdobjih v časopisu/revijah, tj. ženske kot spremljevalke, partnerice in soproge svojih pomembnih mož (včasih tudi brez imen), ki podobno kot raba moških priimkov izraža, da je ženska 'last' moža).

Tudi raba obojespolnih poimenovanj poklicev, ki edina zares predstavlja spolno nevtralnost v slovenskem jeziku, je bila v vseh analiziranih letih redko ali zelo redko v rabi v zaposlitvenih oglasih, pa tudi v časopisnem poročanju, kjer je bila bolj prisotna v splošnem naslavljanju poklicev (raba obojespolnega »delavci in delavke«) kot v konkretnih primerih poklicnih poimenovanj. Obojespolna poimenovanja[547] so bila prisotna samo ko je šlo za izrecno povezovanje oz. naslavljanje žensk v skupini, kar je ugotovila tudi Umek (2008). Analiza je tudi pokazala, da pisanje o poklicih ni bilo v nobenem časopisu ali reviji v pregledanem časovnem obdobju na kakršen koli način negativno, tudi ni bilo možno zaznati negativnih konotacij, vezanih na t. i. 'ženske' poklice, kot je odkrival del tuje literature[548].

[547] Omeniti je treba, da obojespolnim poimenovanjem pogosto sledi zapis samo v moški obliki, podobno velja tudi za ženske nazive, kjer prvotni omembi žensk v nekem poklicu navadno sledi zapis tega poklica v moški obliki.

[548] Tam je bila negativna konotacija pogosto zaznana na primerih ženskih poklicnih poimenovanj (zaradi končnice) (npr. Pauwels, 2003) tudi na splošno v govoru in jeziku žensk (npr. McConnell-Ginet, 1998; Irigaray, 1998, Schulz, 1990 itd.). Avtorice in avtorji, ki so ugotavljali te povezave, so izhajali iz drugačnega družbenega, ekonomskega in političnega konteksta, kot je naš, v katerem je, kot smo že omenili, položaj delavca in delavke izredno pomemben in časten, kar je lahko pripomoglo k temu, da negativnosti v analizi nismo zasledili.

8.2 Kako se je na splošno in v jeziku spodbujala enakost spolov na trgu delovne sile v Sloveniji?

Odgovor na drugo raziskovalno podvprašanje smo podali na podlagi pregleda pobud, iniciativ, politik in zakonodajne urejenosti področja enakosti spolov na trgu delovne sile v Sloveniji in urejanja jezikovne enakosti pri nas (razvoja neseksistične rabe jezika, vključno z jezikovnimi (in drugimi) politikami (iz poglavja 6.4.2), uporabili pa smo tudi izsledke analize časopisov in intervjujev. Z združitvijo vseh do sedaj (v različnih poglavjih) omenjenih načinov urejanja enakosti spolov želimo podati celovito sliko o razvoju področja enakosti spolov in jezikovne enakosti v zadnjih šestdesetih letih, da bi lahko poiskali skupne točke ali vzporednice med področjema.

Na vzpostavljanje temeljnih pravic s področja enakosti spolov (in na trgu delovne sile) v slovenski družbi je močno vplivalo aktivistično feministično delovanje in mednarodne organizacije/pobude.

Na razvoj pravic enakosti spolov v prvem socialističnem obdobju (1958–1978) je najpomembneje vplivalo delovanje ženskega gibanja kot civilnodružbenega gibanja, ki ima najdaljšo tradicijo v Sloveniji (Jogan, 2001b). Na podlagi dolgotrajnih emancipacijskih bojev od konca 19. stoletja naprej je bila z januarjem 1946 uveljavljena splošna volilna pravica, ki so jo ženske v Sloveniji dobile s sprejetjem prve Ustave Federativne ljudske republike Jugoslavije in ustave LRS. Ustava, ki je zagotavljala popolno enakopravnost ne glede na spol, vero in narodno pripadnost, je bila izjemnega pomena tudi za odpravljanje diskriminacije po spolu in za vzpostavljanje družbenih (institucionalnih) temeljev za izenačevanje položaja žensk in moških na vseh področjih delovanja, torej tudi na trgu delovne sile.

Ženski emancipacijski boj se je združeval z razrednim bojem in je bil močno prisoten (tudi uspešen) v tem obdobju, kar je bilo razvidno tudi iz analize časopisov, saj se emancipacija, motiviranje in opolnomočenje v boju za pravice pojavljajo v vseh analiziranih letih v časopisih/revijah. Se pa razlikuje poudarek, ki je dan v posameznem obdobju in sovpada s takratnim družbeno-ekonomskim-političnim stanjem oz. situacijo (kot smo ugotavljali v poglavju 8.1). V začetku prvega obdobja (ki ga zaznamuje povojno opustošenje) sta v ospredje postavljena obnova države in razvoj gospodarstva, kar najdemo tudi v poročanju časopisov/revij leta 1958. Posebej je poudarjeno sporočilo, da je ženska vloga v družbi pomembna in da se je treba boriti za svoje pravice, zato se v časopisnem poročanju pogosto poudarja nepogrešljiva vloga žensk pri izgradnji države. Poročanje temelji tudi na aktiviranju

in motiviranju žensk k prevzemanju svojih pravic v družbi, aktiviranju v javni sferi in izgradnji skupnosti, ki bo olajšala položaj ženske kot matere in gospodinje, da se bo lažje uveljavila kot delavka; del tem se navezuje na reproduktivne pravice (kontracepcija in splavi) (SP in NŽ), poudarja pa se tudi pomembnost večje kvalificiranosti žensk in njihove zmožnosti opravljanja vseh poklicev (GV). Proti koncu socialističnega obdobja, leta 1978, smo opazili, da je tudi tematika ženske emancipacije v časopisnem poročanju bolj strnjena in usmerjena konkretno v boj za večjo enakost oz. enakopravnost med spoloma (in ne več toliko v poudarjanje samo pravic žensk, kar sovpada s (svetovnim) vplivom drugega feminističnega vala). Poudarja se osvoboditev žensk z odpravo dvojne podrejenosti, saj so ženske v tistem času (kot danes), poleg gospodinjske in materinske vloge prevzemale tudi vlogo zaposlene ženske (za polni delovni čas), kljub temu pa so bile za svoje delo manj plačane, kar je tudi ena pomembnih izpostavljenih tematik v tistem času. Zato se poudarja, da se ženske premalo zavedajo in prepočasi uveljavljajo vse pravice za enake možnosti, ki jih zagotavlja samoupravni socialistični sistem; tudi v povezavi z vključevanjem žensk v vse poklice, ne samo v tradicionalno ženske.

Socialistično obdobje v Jugoslaviji je bilo pod velikim vplivom mednarodnih dogajanj po svetu, zato se je tudi politika enakih možnosti v Sloveniji in Jugoslaviji zgledovala po mednarodnih ukrepih na področju enakosti spolov, ki so urejali trg delovne sile, predvsem enakega plačila za enako delo in enake možnosti pri zaposlovanju. Zelo pomembno vlogo je v tistem času odigrala Organizacija združenih narodov (Mednarodno leto žensk; Desetletje Združenih narodov za ženske) (Jogan, 2007), iniciative OZN pa so bile vzrok številnim pobudam za delovanje na področju izboljšanja družbenega položaja žensk v Jugoslaviji (Tomšič, 1980). Z aktivnim delovanjem so si ženske v socialističnem obdobju v Sloveniji (in Jugoslaviji) tako izborile več temeljnih pravic (predvsem reproduktivne pravice – do sredstev za uravnavanje nosečnosti, do prekinitve nosečnosti; tudi pravice, ki se vežejo na starševstvo, npr. porodniški in starševski dopust) (Robnik, 2016), na pobudo državljanov in državljank pa so se pričele vzpostavljati tudi mreže javnih storitev (varstva otrok, pralnic, kuhinj itd.), namenjene lažjemu usklajevanju poklicnih in družinskih obveznosti (Robnik, 2016; Milharčič Hladnik, osebni intervju, 2018, 6. november). Slovenija je tudi kot prva (in takrat edina) jugoslovanska država leta 1977 v kazenskem zakoniku dekriminizirala homoseksualnost in inkriminirala posilstvo v zakonski zvezi (Bavcon in Greif, 2008).

Izborjene pravice v času socializma so v marsikaterem pogledu presegale obseg pravic, ki so jih takrat zagotavljale mnoge tuje države. Predvsem področje dela je bilo v obdobju

socializma zelo podrobno urejeno, kar pa izhaja iz prevladujoče miselnosti in vrednot v tistem času, ki so postavljale položaj delavca in delavke na najbolj častno mesto v družbi. To je vidno tudi iz Ustave, ki se je v tem obdobju spreminjala kar dvakrat, leta 1963 in 1974, in v kateri je bil velik poudarek na ureditvi pravic, ki izhajajo iz dela in določajo položaj vseh državljanov in državljank (med drugim svoboda izbire poklica in zaposlitve, svoboda dela, neodtujljivost pravic, ki izhajajo iz dela, dostopnost vsakega delovnega mesta in funkcij vsem državljanom, prepoved prisilnega dela itd.). Položaj delavcev in delavk se je urejal tudi z Zakonom o delovnih razmerjih, ki je med drugim že določal, da spol ne sme biti razlog za sklenitev delovnih razmerij (Tomšič, 1980).

V tranzicijskem obdobju (1978–1998) so številne mednarodne konvencije, strategije, akcijski načrti in direktive še bolj izrazito izpostavljale pomen in konkretizirale ukrepe za doseganje enakosti spolov na vseh področjih življenja, tudi trgu delovne sile in jeziku (kot bomo videli kasneje). Po tem vzoru so tudi v Jugoslaviji oz. predvsem v (osamosvojeni) Sloveniji to obdobje zaznamovali številni zakonodajni in drugi premiki in iniciative, ki so zajemali vidike enakosti spolov, tudi trga delovne sile. Novo zakonodajno urejanje področja enakosti spolov v obdobju po osamosvojitvi Slovenije je temeljilo na prvi slovenski Ustavi (1991) in nekaterih ratificiranih mednarodnih dokumentih (glej poglavje 5.2). V tem obdobju so bila zakonsko urejena nekatera področja, ki prej niso prejela večje pozornosti, npr. nasilje nad ženskami, preurejene pa so bile tudi nekatere določbe, ki so bile prvotno napisane brez upoštevanja razlik med spoloma (Robnik, 2016; Kozmik in Jeram, 1997; Neubauer, 1997). Nacionalne zakonodaje, ki bi urejala enakost spolov, v tem obdobju še ni bilo.

V obdobju vzpona neoliberalizma in evropske integracije so bili na področju človekovih pravic in enakih možnosti (na splošno in na trgu delovne sile) sprejeti pomembni mednarodni dokumenti, ki so predstavljali (predvsem kot pogoj za vstop Slovenije v EU) ključno motivacijo za vzpostavljanje ustreznega pravnega okvira za urejanje enakih možnosti tudi v Sloveniji. Ta okvir je temeljil na standardih in priporočilih številnih mednarodnih organizacij, npr. Združenih narodov (med pomembnejšimi je Pekinška deklaracija), Mednarodne organizacije dela, Sveta Evrope in Evropske unije. Slovenija je z letom 2002 tako pridobila prvi krovni zakon, ki je urejal položaj žensk in moških na vseh področjih delovanja. Z letom 2004 je bil sprejet tudi Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (2004), eden od pomembnih strateških dokumentov v tem obdobju je zagotovo tudi Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013, 2015–2020. V tem obdobju beležimo tudi pričetek izvajanja (tokrat formalno, v prejšnjem obdobju neformalno)

integracije načela enakosti spolov v ukrepe in politike, ki služi ovrednotenju teh iz vidika posledic za ženske in moške (Robnik, 2016), pomembne zakonodajne rešitve se pojavijo tudi na področju enakosti v politiki (tudi kvote leta 2005). Tako kot v socialističnem času se je v zadnjem obdobju pozornost namenila tudi zagotavljanju ustrezne mreže vzgojno-izobraževalnih zavodov za predšolsko vzgojo otrok (Robnik, 2016).

Državna samostojnost Slovenije odigra pomembno vlogo za področje enakosti spolov (na trgu delovne sile), vendar (sprva) ne v smeri napredka, zaradi številnih konzervativnih pritiskov države in želje po ponovni vzpostavitvi tradicionalnega družbenega in spolnega reda.

Kljub številnim zakonodajnim in institucionalnim premikom v urejanju področja enakosti spolov po osamosvojitvi pa ti procesi v času sprejemanja prve Ustave nove države niso potekali gladko. Za številne v socialističnem sistemu pridobljene pravice se je pričakovalo, da se bodo ohranile in prenesle v novi sistem, vendar so se, skladno z novo politično oblastjo, pričeli pojavljati pritiski v smeri retradicionalizacije slovenske družbe, v kateri se je v imenu 'moralne' prenove družbe (pod vplivom Katoliške cerkve) dajalo velik poudarek na oživljanju tradicionalnih vzorcev. To so potrdila tudi pričevanja intervjuvank in intervjuvancev. Pomembno vlogo je v teh procesih igrala predvsem podoba ženske kot matere (Jogan, 2001a) in s tem povezane tendence k redomestifikaciji žensk (npr. predlogi o triletnem porodniškem dopustu – umikanju žensk s trga delovne sile), da bi lahko opravljale vlogo, za katero so 'rojene'. O pogostem predstavljanju žensk v materinski (tudi družinski) vlogi in vlogi rejnic v tem obdobju smo poročali tudi v časopisni analizi.

Časopisna analiza leta 1998 je zaznala ta diskurz o potrebi po ponovni vzpostavitvi enakopravnosti, enakih možnostih, slišanosti žensk, ki so bile zamajne v času tranzicije. Izpostavljeni so slabi pogoji, v katerih so se spet (najbolj) znašle ženske in potrebi po vzpostavitvi boljših pogojev in priznanju več pravic. Posebej se izpostavljajo negativni vidiki na trgu delovne sile, neprebojni stekleni strop v gospodarstvu in prakse diskriminacije (pri zaposlovanju – tudi omemba predpisa v prihajajočem Zakonu o delovnih razmerjih). Glasnejša so opozarjanja, da oglasi za zaposlitev ne smejo biti objavljeni samo za en spol, za kar je zagrožena denarna kazen. Nekateri avtorji in avtorice (npr. prispevek Mace Jogan o Novem očetovstvu v Delu 1998) opozarjajo na procese retradicionalizacije, katerim se moramo upirati, drugi avtorji in avtorice še dodatno potrjujejo tradicionalne norme z izpostavljanjem tematik, ki temeljijo na neenakopravni obravnavi spolov. Skozi leta je možno

opaziti upad 'revolucionarnega nagovora', predvsem na primeru NŽ, kjer so bile v predhodnih letih v nagovoru uredništva vedno izpostavljene (za žensko emancipacijo) pomembne teme.

Delovanje institucij, ki so igrale ključno vlogo v urejanju enakosti spolov v obdobju tranzicije, v zadnjem obdobju izgubljajo moč in vpliv zaradi premestitve njihovih pristojnosti na druge državne organe.

Enakost spolov se je v obdobju tranzicije spodbujalo preko različnih (takrat ustanovljenih) institucij, ki so z aktivnostmi skrbele za ohranitev, razvoj in napredek tega področja v Sloveniji. Na podlagi pobud ženskih gibanj, še iz časa prehoda med političnima in ekonomskima sistemoma, je bila v začetku devetdesetih let ustanovljena posebna institucija (in ne ministrstvo, kot je bila prvotna zahteva) Komisija za žensko politiko (v Skupščini RS), katere naloge so obsegale skrb za obstoječe pravice, podajanje pripomb v predlogih zakonov z namenom zagotavljanja enakih možnosti žensk in moških, tudi spremljanje položaja žensk in sodelovanje s civilno-družbenimi gibanji. Z letom 1992 je bila ustanovljena Komisija za žensko politiko (v Državnem zboru RS), ustanovljen je bil tudi Urad za žensko politiko, strokovno telo, pooblaščeno s strani Vlade RS, ki je predstavljalo pomembno institucionalno podporo razvoju področja enakosti spolov v Sloveniji. Urad je bil odgovoren za vzpostavljanje tematike enakosti spolov v javnih razpravah ter vzpostavljanje novih praks enakosti spolov. Leta 1996 je bila ustanovljena tudi Komisija za politiko enakih možnosti žensk in moških (v Državnem zboru RS) (Kozmik in Jeram, 1997; Robnik, 2016). V obdobju vzpona neoliberalizma in evropske integracije so ustanovljeni tudi novi organi, npr. Komisija za uveljavitev vloge žensk v znanosti, Komisija za peticije ter za človekove pravice in enake možnosti (Državni zbor RS), Svet Vlade RS za uresničevanje načela enakega obravnavanja, Strokovni svet za enakost spolov (MDDSZ). Z letom 2018 začne samostojno delovati tudi Inštitut zagovornika ali zagovornice enakih možnosti.

Nekatere že v tranzicijskem času vzpostavljene institucije pa so v zadnjem obdobju pričele izgubljati vlogo in moč, ki so ju imele v vzpostavljanju enakosti spolov v Sloveniji. Med te spada Urad za žensko politiko, ki se je preimenoval (2001) v Urad za enake možnosti, njegovo delovanje pa je bilo z letom 2012 ukinjeno in delovanje preneseno na Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve oz. na takratno Službo za enake možnosti in evropsko koordinacijo. Z letom 2013 se je delovanje še bolj skrčilo, zmanjšale so se njegove pristojnosti (kot vladnega urada), delovanje pa se je preneslo na Sektor za enake možnosti na preimenovanem Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Podobno se

je zgodilo tudi s Komisijo za uveljavitev vloge žensk v znanosti (oz. kasneje Komisijo za ženske v znanosti), ki deluje pod Ministrstvom za izobraževanje, znanost in šport.

V zadnjih dveh obdobjih je bilo poleg številnih zakonodajnih izvedenih tudi veliko število nezakonodajnih aktivnosti, katerih namen je bil prispevati k ozaveščenosti ali izboljšanju položaja žensk in moških, npr. izvedba raznih posvetov, dogodkov, izdaja zloženk, brošur, publikacij itd. (za podroben seznam glej Robnik, 2016, str. 63–64). Ustanovljene so bile tudi nekatere organizacije in društva, ki so na neformalni ravni skrbela za področje enakosti spolov, npr. Sekcija managerk pri Združenju Manager za spodbujanje ženskega menedžmenta v Sloveniji, Mirovni inštitut za sodobne družbene in politične študije, Mesto žensk kot društvo za promocijo žensk v kulturi, Zavod Meta za razvijanje ženskega podjetništva itd. (Neubauer, 1997; Robnik, 2016).

Kljub številnim napredkom v uresničevanju (in pridobivanju novih) pravic, ki zadevajo spolno enakopravnost v obdobju socializma, pa področje (ne)seksističnega jezika ni bilo posebej obravnavano kot del te teme, prav tako ni bilo regulirano. Tematika (ne)seksističnega jezika se je vzpostavila v sredini devetdesetih let pod spletom različnih okoliščin: kot posledica vzpostavljanja novih pogojev za razvoj jezika; v luči mednarodnih dokumentov in dogodkov, ki so spodbujali neseksistično rabo jezika; z aktivističnim delovanjem institucij, ki so v jeziku videle pomemben vidik enakosti spolov ter na podlagi politične podpore in prizadevanja za večjo jezikovno enakost. Do leta 2018 nato ni prejela večje pozornosti.

Situacija, v kateri so vprašanja jezika postavljena v ospredje, je rezultat vrste okoliščin, kot pravijo nekateri intervjuvani in intervjuvane (Dobrovoljc, osebni intervju, 2018, 12. december; Kozmik Vodušek, osebni intervju, 2018, 4. oktober). Čeprav je večina držav članic EU že osemdesetih letih prejšnjega stoletja v sklopu zakonodaje za enake možnosti žensk in moških sprejemala ukrepe za urejanje področja tudi jezikovne enakosti v uradnih zaposlitvenih oglasih, pa te prakse ni bilo mogoče zaslediti v Sloveniji, kljub dobri urejenosti različnih vidikov področja enakosti spolov v tem obdobju in zagotavljanju pravic, ki jih mnoge ženske po svetu še niso imele. Področje seksističnosti jezika kot del celovitega urejanja področja enakosti spolov, ni bilo vključeno v nobenega od takrat sprejetih zakonov, tudi ni bilo samostojno zakonodajno (ali kako drugače) urejeno.

Razlogov za to je več: socialistično obdobje je sprva v ospredje postavljalo obnovo države, razvoj gospodarstva in zagotavljanje temeljnih pogojev življenja, zato se s tem vidikom jezika niso aktivno ukvarjali. Slovensko jezikoslovje je bilo v tem času pod močnim predstrukturalističnim konzervativnim jezikoslovnim vplivom, kar se je odražalo tudi v tem, da področju neseksistične rabe jezika ni bila namenjana pozornost (Popič in Gorjanc, 2019). Večji del dogajanj na temo jezika v času slovenske vključenosti v Jugoslavijo je bil povezan predvsem z vidiki enakovrednosti slovenščine znotraj skupne države Jugoslavije. Na to kažeta tudi tematiki dveh posvetovanj o slovenskem jeziku v tistem času, prva leta 1966 in druga v tranzicijskem obdobju leta 1979, na katerih so se slovenistke in slovenisti potegovali predvsem za zagotavljanje večje neodvisnosti slovenskega jezika (kot materinščine) v javnem življenju. Šele po osamosvojitvi (v obdobju tranzicije), ko je Slovenija rešila problem nacionalne podrejenosti jezika (v okviru federativne države) in so se vzpostavile razmere za popolno in vsestransko uveljavljanje suverenosti slovenščine kot maternega jezika, so se lahko pričeli razvijati tudi pogoji za vzpostavljanje drugih debat, vezanih na jezik.

Kljub takratni neaktualnosti teme spola in jezika pa proti koncu socialističnega obdobja leta 1977 dobimo prvi obojespolno zapisan slovar v slovenščini – Slovenski vojaški slovar, ki je predstavljal veliko presenečenje, hkrati pa napredek za slovensko jezikoslovje in družbo. Na prisotnost seksističnega jezika so opozorili tudi trije prispevki v analizi časopisov/revij (v Delu in v NŽ), v katerih je tematizirana tema jezika in spola kot del širših emancipacijskih težav. V prispevkih so avtorice ugotavljale, da je raba ženskih poklicnih nazivov zelo nedosledna, predvsem pa ni skladna s prisotnostjo žensk v številnih poklicih. Pri tem so bile vse kritike usmerjene proti moški generični obliki, ki z zakrivanjem vidnosti žensk v jeziku zakriva tudi prisotnost žensk v poklicih. Poudarjena je bila tudi napredna drža o vidiku odprtosti do jezikovnih sprememb, ki bi se morale izvajale sočasno z družbenimi spremembami.

Obdobje tranzicije zaznamujejo vplivi intenzivnega drugega feminističnega vala, ki je na svetovni ravni izpostavljal (med drugim tudi) vprašanje jezika v odnosu do seksizma v družbi. To je spodbudilo številne mednarodne organizacije, da so pristopile k reševanju tega problema; npr. OZN, ki je s svojo agencijo UNESCO prva formalno pristopila k obravnavi vprašanja seksizma v jeziku; EU z opozarjanjem na potrebo po spolno nevtralnih (internih) besedilih ter Svet Evrope, ki je poudarjal potrebo po rabi nediskriminatornega jezika, predvsem v povezavi z zaposlovanjem. Mednarodne spodbude torej niso vplivale samo na

vzpostavitev pravic enakih možnosti v Sloveniji (oz. Jugoslaviji), ampak so imele pomembno vlogo tudi v vzpostavitvi zanimanja za temo (ne)seksističnega jezika. Poleg Priporočila Odbora ministrov članicam Sveta Evrope za odpravo seksizma v jeziku (1990) je za slovenski prostor ključno vlogo v začetku devetdesetih letih prejšnjega stoletja odigrala tudi četrta svetovna konferenca o ženskah v organizaciji OZN. Na podlagi obeh je bila tematika seksističnosti jezika v Sloveniji prvič izpostavljena kot ena od tem v povezavi z enakostjo spolov.

Prve iniciative po neseksistični rabi jezika so nastale na ravni državnih institucij, konkretneje na Uradu za žensko politiko (ki je tudi skrbel za področja, ki so jih pokrivala omenjena mednarodna priporočila in dogodek), kjer so pomembno vlogo odigrale tudi osebe na vodilnih položajih (direktorica Urada, Vera Kozmik Vodušek), ki so v temi (seksističnega) jezika prepoznale pomembno vlogo, saj lahko deluje kot spodbuda ali ovira pri doseganju enakosti moških in žensk. S tem je bila tematika (ne)seksističnega jezika vključena med druge težave (ne)enakopravnosti žensk in moških v Sloveniji. Kot priprave na konferenco v Pekingu so se pričele oblikovati iztočnice o (ne)seksističnem jeziku – dokument Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika (Milharčič Hladnik in Žagar, 1995), v katerem so bile nakazane nekatere značilnosti in morebitne rešitve seksističnosti slovenskega jezika. Smernice so bile predstavljene na razpravi Neseksistična raba jezika (ki je bila ravno tako izpeljana v organizaciji Urada za žensko politiko), ki je bila hkrati tudi prva razprava o (ne)seksistični rabi jezika v Sloveniji oz. prva javna razprava v seriji razprav 'Slovenija pred Pekingom'. Dve leti kasneje je bil izveden tudi 33. seminar slovenskega jezika in kulture na temo Ženska v slovenskem jeziku, literaturi in knjigi, ki je predstavljal jezikoslovni odziv na temo spola in jezika. Zbornik Neseksistična raba jezika (Kozmik in Jeram, 1995), ki je nastal na podlagi prve razprave in je igral pomembno vlogo za takratni čas, hkrati pa predstavlja enega ključnih dokumentov na tem področju v Sloveniji še danes.

Naklonjenost neseksističnemu jeziku, konkretneje rabi obojespolnih oblik, so izkazale nekatere politične stranke po osamosvojitvi Slovenije, kot omenja Kozmik Vodušek (osebni intervju, 2018, 4. oktober) v intervjuju, kar je sprožilo širše zanimanje za te oblike in njihovo rabo. Sočasno s prvimi aktivnosti na temo (ne)seksističnega jezika v Sloveniji, so se tako pojavile tudi nekatere druge iniciative, ki so posegle na nivo pravnih in uradovalnih predpisov. Med te spadata pobudi za uveljavitev obojespolnih zapisov določb poslovnika Mestne občine Ljubljana in obojespolne redakcije šolske zakonodaje, ki pa (kljub že opravljenemu delu) nista bili izvedene. Kljub temu pa je imela politična podpora pomembne

posledice za (lažje) sprejetje Standardne klasifikacije poklicev, ki je v dveh slovničnih oblikah predstavila večino vseh poklicev. Gre za prvi tak dokument (nastal pod Uradom za žensko politiko leta 1997), ki je pokazal bogate možnosti, ki jih slovenski jezik ponuja za tvorbo vseh poimenovanj (ne samo poklicnih) in dokazal, da ni nemogoča naloga, kot je lahko do takrat prevladovalo mnenje. Hkrati je bilo Standardno klasifikacijo poklicev lažje ustvariti kot uvesti obojespolne oblike v prej omenjene poslovnike in zakone, saj je bil oblikovan v obliki seznama, zato jim skladnja ni predstavljala težav. S tem dokumentom so se zahteve po večji jezikovni enakopravnosti povzdignile na nekoliko višjo raven in pridobile bolj formalno obliko.

Vendar pa tema (ne)seksističnosti jezika ni ostala dolgo aktualna, saj je zaradi drugih prioritet na državni ravni (tudi omenjene reorganizacije nekaterih državnih institucij in priključevanju v EU) po dogajanjih v devetdesetih letih kmalu zamrla. Med dejavnosti, ki so pomembno prispevale k razvoju teme neseksistične rabe jezika v javnosti, štejemo (po dobrih dvajsetih letih od prvih razprav) ukrep (sprejet na senatu) FF o spolno občutljivi rabi jezika leta 2018, ki opombo, ki upravičuje moško generično obliko v upravnih aktih fakultete, (za nadaljnja tri leta) zamenja z žensko generično obliko. Čeprav je šlo le za urejanje internega akta institucije, ki ga je sprejela s ciljem po večji jezikovni enakopravnosti, pa je tovrstna jezikovna sprememba (kljub negativnim odzivom) pokazala, da 1 – težnje po enakopravni zastopanosti (vseh) spolov niso izginile (čeprav se o njih v vmesnem času ni veliko govorilo), 2 – je jezik, kljub nasprotnim mnenjem, mogoče spremeniti na način, da bo deloval bolj vključujoče. Ta dogodek je bil pomemben ne samo iz simbolnega vidika, ampak tudi zato, ker je po več kot dvajsetih letih v javnosti sprožil debato o spolu in jeziku.

K razvoju teme spola in jezika v Sloveniji so v zadnjem obdobju tako prispevale tudi številne razprave, okrogle mize, festivali in dogodki (prej omenjene razprave in v zadnjih letih organizirani: festival *Rdeče zore* (Bodeča neža), posvet *Je znanstvena sfera v Sloveniji vključujoča?* 2018, okrogla miza *Spol in jezik* v 2018, posvet *Spol in spoštovanje* v 2018), pa tudi prve raziskave na temo spola in jezika v Sloveniji, ki posredno in neposredno obravnavajo področje seksističnosti slovenskega jezika.

Odgovornost za (ne)seksistično rabo jezika je razpršena, zakonodajne ureditve ni, zato je to področje urejano predvsem v okviru nacionalnih resolucij in s posameznimi predpisi ter smernicami.

Kot smo ugotovili, je področje (ne)seksistične rabe jezika v Sloveniji predmet urejanja več ministrstev (MDDSZ, MIZŠ, MK), ki imajo pri tem različne naloge. Nekatera prevzemajo koordinacijsko vlogo, druge pa področje urejajo predvsem s posrednimi ukrepi preko Resolucij o nacionalnem programu (za enake možnosti žensk in moških ter za jezikovno politiko), ki nalagajo naloge v zvezi s to temo večinoma zunanjim izvajalcem. Vprašanje neseksističnosti jezika (oz. SORJ) je, kot je pokazala analiza, vključeno med aktivnosti izvajanja neposredno šele v drugi Resoluciji o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015–2020, kjer je spodbujano uveljavljanje takšnega jezika v javni upravi, medijih in izobraževanju, pa tudi v strokovnih, pravnih, upravnoadministrativnih, vzgojno-izobraževalnih in političnih besedilih. Kljub zavezam se (razvidno iz poročil) v tem času izvede le usposabljanje o spolno občutljivi jezikovni rabi med poukom, pripravijo ter javno predstavijo pa se tudi smernice za spolno občutljivo rabo jezika (2018). Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko v nobeni od svojih verzij (2007–2011; 2014–2018) ni vsebovala izrecne določbe o urejanju področja SORJ.

Ker ni enotne institucije ali dokumenta, ki bi urejala to področje, tudi opredelitve in ureditve tega področja niso sistematične, kar se odraža v neobstoječem spremljanju izvajanja neseksističnega jezika na državni ravni. Raba neseksističnega jezika je tako odločitev vsake posamezne institucije, kot smo videli na primeru FF, oz. individualne rabe posameznikov in posameznic, kot smo ugotovili v intervjujih, in v nobenem primeru ni zavezujoča (kot smo lahko videli primere nekaterih tujih držav, npr. Avstrije).

Med zavezujočimi predpisi veljajo določila Poslovnika državnega zbora (2002), ki neseksistično rabo jezika v zakonih utemeljuje na »smiselni umestitvi ženskega in moškega spola za temeljne subjekte« v prvih členih/poglavjih, v nadaljevanju pa je v rabi moška oblika. Iste vrste opredelitev, ki ohrani moško obliko, kot primarno v besedilu, najdemo v Nomotehničnih smernicah (2004). Oba ukrepa sta bila za tisti čas pomemben premik naprej, vendar pa takšno ohranjanje moške oblike za današnji čas ni več sprejemljivo.

Regulacija rabe jezika je v zadnjih letih prisotna na področju zapisovanja zaposlitvenih oglasov[549] (kot reakcija na številne mednarodne politike in iniciative na to temo, kot smo videli v poglavju 6.4.1) kot del urejanja trga delovne sile z Zakonom o delovnih razmerjih (prepoved objave delovnega mesta samo za en spol). Te določbe so še bolj konkretizirane v

[549] Praksa zapisovanja prostih delovnih mest, kot smo videli po različnih (opisnih) oblikah, ki so bile v rabi v obdobju socializma (na te primere po letih opozarjamo v odgovoru na prvo raziskovalno vprašanje), dolgo ni bila določena ali regulirana.

Pravilniku o načinu sporočanja podatkov o prostem delovnem mestu ali vrsti dela Zavodu RS za zaposlovanje, javni objavi ter postopku posredovanja zaposlitve (2018), na podlagi katerega je mogoča zavrnitev objave prostega delovnega mesta, če ta ni skladna z določili, ki zagotavljajo enakopravno obravnavo. Na podlagi te regulative se na ZRSZ uporablja prakso zapisovanja nazivov prostih delovnih mest z oznako M/Ž (kar pa povzroča dvome o ustreznosti, kot bomo videli v naslednjih poglavjih).

V zadnjem obdobju (predvsem po letu 2004) smo dobili tudi prve smernice za neseksistično rabo jezika, ki so nastale kot del državnih institucij, nevladnih organizacij in raziskovalnih institucij. Smernice so neobvezujoče, predstavljajo pa dobro izhodišče za vpogled v celoten spekter seksističnega izražanja in podajajo napotke za njihovo izogibanje, npr. Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika (Šribar, 2010), Napotki za spolno občutljivo rabo jezika in praktični primeri dokonstrukcije nekaterih androcentričnih slovničnih pravil (Šribar, 2014), Smernice za spolno občutljivo rabo jezika (Šauperl in drugi, 2018). Tem se pridružujejo tudi smernice, ki v obravnavo o spolno občutljivi rabi jezika vključijo vidik podčrtaja za naslavljanje transspolnih oseb, npr. Priročnik za medijsko poročanje o transspolnosti (Zavod Transfeministična Iniciativa TransAkcija, 2017).

Na razvoj neseksistične rabe jezika zaviralno deluje (poleg jezikovne norme) nesprejemljivost javnosti do jezikovnih sprememb, slabo poznavanje tematike spola in jezika, pa tudi neenotnost glede izrazoslovja in strategij sprememb.

Prva razprava na temo (ne)seksistične rabe jezika leta 1995 je, podobno kot razprava na podlagi sprejetja sklepa FF leta 2018, sprožila številna nesoglasja med strokovnjakinjami in strokovnjaki različnih znanstvenih disciplin (jezikoslovja, sociologije, filozofije, psihologije, prava itd.), v javnosti in medijih pa povzročila velik odmev. V razpravi v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je bilo možno zaznati številna nasprotovanja govoru o seksističnosti jezika in predlogom v smernicah, nekateri so nasprotovali sami zamisli, da bi se spreminjal jezik, poudarjali, da tematika ni pomembna in jo s tem banalizirali. Po drugi strani pa so (predvsem iniciatorji in iniciatorke te razprave) nova mišljenja pozdravljali in dokazovali seksističnost s slovenskimi primeri. Razprava Spol in jezik, ki se je odvila dobrih dvajset let kasneje, je obnovila tematiko (ne)seksističnega jezika in priklicala na plan zelo podobne argumente, kot smo jim bili priča v prvi razpravi. V obeh razpravah se čuti veliko nasprotovanje uvajanju neseksističnih alternativ v jeziku, predvsem s strani jezikoslovne stroke (ki normira jezik). So pa bili komentarji v letu 2018 vseeno še nekoliko bolj negativni,

žaljivi in sovražni, saj so se poleg ravni jezika usmerjali tudi na diskreditiranje in širše neodobravanje feminističnih idej o enakosti spolov in spolne usmerjenosti ključnih akterjev pri uvajanju jezikovnih novosti (dekana FF, Romana Kuharja) itd. Razlog za to vidimo v tem, da je bil sklep, ki uvaja spolno občutljivo rabo jezika, sprejet ravno na instituciji, kjer se razvija jezikoslovje. Sodeč po nekaterih medijskih komentarjih, naj bi ob sprejetju sklepa primanjkovalo javne razprave na to temo. Razpravi leta 2018 so sledile tudi druge, vendar je bila zgodba vedno ista – delitev občinstva/sodelujočih na dva pola in nepripravljenost prisluhniti drugi strani. Na podlagi tega ugotavljamo, da slovenska javnost in stroka nista bili in še vedno nista pripravljeni odprto razpravljati o seksističnosti slovenskega jezika, saj ta zadeva tudi druga področja, ki jih (slovenska) družba še ni pripravljena spreminjati (ohranjanje moškosrediščnosti kot 'normalnega/nevtralnega' stanja tudi v jeziku).

Skladno z nesprejemljivostjo razprav o jezikovnih spremembah predstavlja problem za razvoj neseksističnega jezika tudi pomanjkanje soglasja med jezikoslovno in sociološko/antropološko/filozofsko in pravno stroko o tem, kako na ustrezen način pristopiti k reševanju seksističnosti na tem področju. Večina intervjuvanih se strinja, da enotne rešitve ni, zato poudarjajo, da bodo rešitve morale biti predvsem žanrske. Na podlagi nekaterih mnenj v intervjuju (Milharčič Hladnik, osebni intervju, 2018, 6. november) in kot je jasno pokazala iniciativa FF, zgolj opomba pod črto, v kateri se zapiše, da se zapisani moški spol nanaša tudi na ženske, ni več sprejemljiva.

Dogajanja na temo (ne)seksističnosti slovenskega jezika so bila, kot smo omenili, vedno tudi medijsko zelo odmevna. V številnih medijskih objavah v letu 2018 in 2019 smo zaznali zelo slabo poznavanje področja neseksistične rabe jezika s strani večine novinarjev in novinark in tudi druge javnosti, saj so večinoma le (nereflektirano) povzemali mnenja jezikoslovcev in jezikoslovk, ki so bili na to temo najglasnejši. K nepoznavanju področja spola in jezika zagotovo pripomore tudi dejstvo, da vse do zadnjih smernic leta 2018 v Sloveniji nismo imeli uradne definicije seksizma v jeziku (oz. spolno občutljive rabe jezika).

V zvezi z (ne)seksistično rabo jezika obstajajo tudi nesoglasja o ustreznosti tega izrazoslovja za naslavljanje problema seksizma v jeziku. Ob prvem pojavu te teme v Sloveniji je bilo v povezavi z izrazom »seksizem« v jeziku izpostavljenih nekaj dvomov, predvsem pri vprašanju uporabnosti tega izraza za naslavljanje jezikovne diskriminacije. Predvsem med jezikoslovci in jezikoslovkami je bilo poudarjano, da je vpletanje seksizma v debato o jeziku

neprimerno, saj jih je preveč asociiralo na povezovanje s teorijami o spolu (slednje so pogosto omenjane tudi v razpravi leta 2018 kot povod za uveljavljanje sprememb, ki se tičejo spola v jeziku). Že v sklopu prve razprave je bilo večkrat poudarjano tudi vprašanje o ustreznosti poimenovanja »seksistični jezik« ali »seksistična raba jezika«, pri čemer se je vzpostavilo enotno prepričanje, da je predvsem raba tista, ki je lahko seksistična, ne pa jezik (tudi zbornik, ki je izšel na podlagi te razprave, nosi naslov Neseksistična raba jezika). V povezavi s tem pa je potreben razmislek. Glede na to, da je besedotvorni postopek vezan tudi na jezik kot sistem (ne samo na njegovo rabo), v smislu da jezikovni sistem lahko dopušča (ali ne) določene spremembe v njem (kar je odvisno od lastnosti sistema), bi lahko rekli, da je seksizem možen tudi v jeziku. Moška generična oblika je lahko dogovor o rabi določene oblike kot nezaznamovane, vendar pa je upravičevana (kljub dokazom o zaznamovani rabi) na račun krajše oblike (ki je tudi stvar jezikovnega sistema, ne samo rabe), ki je 'ekonomična', 'jasna', 'enostavna'. Ženske oblike bodo vedno daljše od moških in se bodo – zaradi besedotvornega postopka – vedno (v obliki končnic) 'pripenjale' k moškim oblikam. Na to je opozarjala tudi Leskošek (2000). Na podobno dilemo, ki so jo izpostavljali na prvi razpravi o seksističnosti jezika, naletimo tudi na drugi razpravi v letu 2018 z razpravljanjem o tem, ali je vpeljava ženske generične oblike poseg v jezik ali v rabo. Zaradi negativne konotacije besede 'poseg' se je večina podpornikov in podpornic tega predloga strinjala, da ne gre za poseg v jezik. Vendar, kot je v intervjuju večkrat poudaril Gorjanc (osebni intervju, 2018, 11. december) – vsaka sprememba je poseg v jezik in s tem ni nič narobe.

Na podlagi mednarodnih smernic in dokumentov se je v zadnjem desetletju namesto seksističnega jezika pričel uporabljati izraz »spolno občutljiva raba jezika« (primer smernic Šribar 2010, 2014), pri nastajanju najnovejših smernic Urada za enake možnosti in Generalnega direktorata za prevajanje (Evropska komisija) v letu 2017 pa se je pogosto uporabljal tudi izraz »spolno vključujoča raba jezika«. Oba izraza delujeta na prvi pogled 'nevtralno' (kot ločena od ideoloških prepričanj), tudi široko, zato zbujata tudi negotovosti o tem, kaj oz. koga naslavljata. V zadnjem času se je (neformalno) nekoliko bolj vzpostavilo razlikovanje med SORJ in SVRJ, pri čemer se slednja v zadnjem času uporablja predvsem za vključevanje tudi jezika transspolnih oseb.

8.3 Kako (ne)seksistična raba jezika vpliva na zaznavo ustreznosti moških in žensk v poklicnih vlogah?

Pri odgovoru na zadnje raziskovalno podvprašanje smo s pomočjo rezultatov nevrolingvistične raziskave opazovali vpliv slovničnih oblik poklicnih poimenovanj na zaznavanje poklicnih skupin. Moška generična oblika (oz. pomensko spolno nevtralna raba moške slovnične oblike) v zapisovanju poklicev je bila opredeljena kot seksistična raba (npr. *varnostniki*), raba obojespolnih poklicnih poimenovanj pa kot neseksistična (npr. *varnostnice in varnostniki*). Ker učinkov na zaznavanje poklicnih skupin neposredno nismo merili (oz. lahko o njih le sklepamo), bomo rezultate povezovali z izsledki tuje literature, ki je obravnavala posledice različnih oblik, v katerih so zapisani poklici, na obravnavo posameznic in posameznikov na trgu delovne sile.

V poglavju o spolu v različnih jezikovnih sistemih (poglavje 4.2) smo omenili, da je za razliko od jezikov s semantičnim spolom, kjer so skoraj vse besede spolno nevtralne (tj. niso formalno označene s spolom – so pa problematične njihove konotacije), v jezikih s slovničnim spolom, kamor spada tudi slovenščina, težko ustvariti resnično spolno nevtralne izraze. Za doseganje tega bi morali izrazi bodisi zagotavljati enakovredno naslavljanje moških in žensk bodisi popolnoma odstraniti vse spolne oznake. Moška oblika, ki po slovničnih pravilih igra vlogo nevtralne oblike (v velikem delu vseh jezikov s slovničnim spolom), tem kriterijem ne zadostuje, zato se v jezikih s slovničnim spolom kot ustrezna 'nevtralna' alternativa predlaga predvsem rabo moških in ženskih oblik hkrati, v obliki besednega para.

Kljub temu pa številne tuje in slovenske raziskave, ki so se ukvarjale z analizo oglasov za zaposlitev, v večini primerov ugotavljajo, da je moška oblika v zapisovanju oglasov še vedno prevladujoča (Mucchi-Faina, 2005; Hodel in drugi, 2017; Kozmik in Jeram, 1995, Salecl, 2003, Robnik, 2016). Prevladujoče zapisovanje oglasov v moški obliki je potrdila tudi naša analiza zaposlitvenih oglasov v vseh treh analiziranih obdobjih oz. za celotno šestdesetletno obdobje. Ta informacija ne bi bila problematična, če bi veljala predpostavka o moški generični obliki, vendar pa, kot so pokazali rezultati številnih eksperimentalnih raziskav, tudi naše nevrolingvistične raziskave, moška oblika ni nevtralna in zgolj dogovor o tem, da lahko ena slovnična oblika zajema obe, ne zadostuje, saj ne upošteva mehanizmov v ozadju, kjer je vpoklic mentalnih podob pri branju družbenih ali poklicnih vlog avtomatski (Osterhout in drugi, 1997a).

Nevrolingvistična raziskava je pokazala, da je moška generična oblika v zapisu poklica povzročila različne interpretacije, če ji je sledil moški ali ženski spol (v glagolu) in ne enake, kot bi se pričakovalo po nevtralni obliki. Nadaljevanje stavka po generični obliki je bilo ocenjeno kot pravilno le, ko je bil glagol v moškem spolu in ne tudi v ženskem. Na to so lahko vplivala obstoječa slovnična pravila, ki predpisujejo prednost moški obliki glagola (predvsem po samostalniku v moškem spolu, kot je bil primer navedbe poklica) zaradi njegove generične vloge, pa tudi kot pravilo ujemanja po bližini, po drugi strani pa bi lahko ti rezultati pomenili tudi, da so si udeleženke in udeleženci ustvarili predstave o pretežno moški poklicni skupini (na podlagi zapisa v moški obliki) in jih je zato lahko nekoliko presenetilo, ko so se srečali z ženskim spolom (v glagolu). Čeprav v naši raziskavi nismo mogli popolnoma jasno določiti, kaj je bilo tisto, kar je povzročilo neujemanje ženskih oblik glagola z moško obliko poklica (kot smo omenili v predstavitvi analize nevro-podatkov, so lahko poleg tega, da je bila ženska oblika ocenjena kot nepričakovana oz. nesmiselna, tudi drugi (nepredvidljivi) dejavniki[550] vplivali na drugačno zaznavanje teh oblik), pa že dejstvo, da so zaznane drugače kot moške kaže na to, da moška oblika ne predstavlja moških in žensk enakovredno. Številne raziskave, ki so potrdile takšno zaznamovano rabo moške oblike pri zapisovanju poklicev/zaposlitvenih oglasov, so to razumele kot (moško) pristranskost, ki prispeva k ustvarjanju pričakovanj o (pretežno) moških kandidatih (in njihovih lastnostih) kot ustreznih za določeno delovno mesto (Crawley, 2014; Eagly in Koenig, 2014). V takšnih primerih lahko tudi presojanje o sposobnostih in znanjih s strani kadrovskih strokovnjakov in strokovnjakinj temelji na lastnostih 'idealnega (moškega) kandidata', pri čemer bodo kandidatke (avtomatsko) dojemane kot manj ustrezne (na zavestni in nezavedni ravni). Na ta način se jezikovne pristranskosti lahko pretvorijo tudi v dejanske prednosti moškim, ko se potegujejo za določeno delovno mesto (Acker, 1990; Stahlberg in drugi, 2007; Merkel, 2013).

Doseganje 'nevtralizacije' oz. vsaj neseksističnosti v jeziku je tako v slovenskem jeziku vezano na rabo obojespolnih oblik pri naslavljanju poklicev. Te naj bi, sodeč po nekaterih raziskavah, vplivale na podobo o bolj spolno uravnoteženih delovnih mestih, pripomogle k večji vidnosti žensk v jeziku, vplivale na večjo motivacijo žensk za prijavo na delovno mesto in njihov občutek, ali imajo možnosti za pridobitev delovnega mesta, tudi na višjo oceno uspešnosti žensk v poklicih, skratka, obojespolne oblike bi naj bile zmožne prekriti zakoreninjene moške pristranskosti v jeziku in omogočiti bolj vključujoče interpretacije

[550] Te smo omenili v omejitvah raziskave.

(Braun in drugi, 2005; Merkel in drugi, 2012a; Merkel, 2013, str. 21; Stout in Dasgupta, 2011; McConnell in Fazio, 1996). Predpostavko o vključujočih učinkih obojespolne oblike smo vključili v hipotezo nevrolingvistične raziskave, ki pa se je le delno potrdila. Namreč, ženski spol (v glagolu) je bil za razliko od moškega spola (v glagolu) nekoliko nepričakovan v povezavi s poklici, ki so bili zapisani v obojespolnih oblikah, kljub njihovi vključujoči vlogi. Na to je lahko v veliki meri vplivalo dejstvo, da so ženske oblike manj pogosto uporabljene in so zato nepričakovane. Kot smo omenili že na nekaj mestih, je manj pogosta raba ženskih oblik posledica slovničnega pravila, ki predpisuje pravilo moške generične oblike in pravila ujemanja, pri katerem je moški spol v glagolu ocenjen kot bolj ustrezen tako po samo moških samostalnikih kot tudi po moško-ženskih parih, ne glede na to, ali je ženski spol v samostalniku na prvem ali zadnjem mestu[551]. Obenem pa nam podatek, da so bile ženske oblike videti bolj ustrezne po obojespolnih oblikah kot po generični obliki, omogoča sklepanje, da so obojespolne oblike prispevale k spolno bolj uravnoteženim predstavam o poklicih, in sicer njihova raba v primerjavi z generično obliko poveča možnost razumevanja, da neko poklicno skupino sestavljajo tudi ženske.

Na podlagi predstavljenih izsledkov lahko zaključimo, da zapisovanje poklicnih poimenovanj v moški obliki ni najbolj ustrezna praksa na trgu delovne sile, če želimo nasloviti spolno mešane skupine ljudi. Kadar delodajalci zaposlitveni oglas objavijo v 'nevtralni' moški obliki, nehote vplivajo tudi na to, kdo se bo na oglas prijavil. S poklicnimi nazivi v moški obliki se oblikujejo predvsem predstave o moških, ki opravljajo ta poklic (in s tem prispevajo k nevidnosti žensk – kot smo videli, tudi v mentalnih predstavah in pričakovanjih ljudi), kar velja tudi za primere, ko moški obliki sledi oznaka M/Ž, kot smo videli v zaposlitvenih oglasih v letu 2018. Po drugi strani pa obojespolne oblike lahko sprožijo bolj enakovredne predstave o moških in ženskah. Čeprav zaradi redkosti v slovenščini sprva delujejo nekoliko nenavadno, se to z bolj dosledno rabo lahko spremeni.

8.4 Odgovor na temeljno raziskovalno vprašanje

Na podlagi predstavljenih odgovorov na raziskovalna podvprašanja je cilj tega poglavja povezati empirične izsledke in razmišljanja in jih predstaviti v obliki ključnih ugotovitev, ki povzemajo posamezne predstavljene sklope in odgovarjajo na vprašanje, kako so spremembe v jeziku v Sloveniji povezane s spremembami družbenih razmerij med spoloma na trgu

[551] Izsledki raziskave Willer-Gold in drugi, 2016.

delovne sile. Na koncu poglavja so posebej izpostavljena in diskutirana nekatera področja, ki še vedno ostajajo problematična iz vidika spolno enakopravne obravnave (tudi v jeziku) oz. ki zavirajo razvoj neseksističnega jezika v Sloveniji.

V zadnjih šestdesetih letih smo bili v Sloveniji priča številnim političnim, ekonomskim, družbenim, tudi nacionalnim in jezikovnim spremembam, ki so različno vplivale in odražale odnose (moči) med spoloma. Na podlagi teoretičnih in empiričnih izhodišč lahko potrdimo, da so – in so bili – odnosi med spoloma vedno hierarhizirani. To se skozi čas ni spremenilo, spreminjala pa se je raven, do katere se je razlikoval položaj žensk in moških in v kateri je spol predstavljal oviro ali priložnosti za uveljavljanje statusa v družbi. Spol je bil, kot smo ugotovili, vedno v neposredni povezavi s strukturo, delovanjem in odnosi moči v družbi (Ridgeway in Smith-Lovin, 1999; Wharton, 2012).

Položaj žensk in moških se je v zadnjem šestdesetletnem obdobju spreminjal predvsem v smeri večje politične in ekonomske – ter posledično družbene emancipacije žensk in moških. Na to so v veliki meri vplivale na podlagi aktivističnega feminističnega delovanja (predvsem v prvih dveh obdobjih) vzpostavljene temeljne pravice s področja enakosti spolov (in na trgu delovne sile), ki so bile Sloveniji (kot v vsej Jugoslaviji) pogosto pod vplivom mednarodnih pobud, zakonodaje in dokumentov. Kljub temu pa se je prevlada moških skozi čas ohranjala, saj so moški, gledano zgodovinsko, vedno prevzemali vodilne/pomembne položaje v družbi, kar pomeni, da je moč, ki je delovala v obliki ideologije, stališča moških definirala kot sprejemljiv način razmišljanja in razumevanja sveta, upravičevala njihova dejanja, sočasno pa izključevala vse, kar temu okvirju ni ustrezalo oz. mu je nasprotovalo (Haugaard, 2002). Dominanten položaj moških, ki je bil zagotovljen na podlagi določenih (simbolnih in drugih) virov, je tako v procesu številnih nasprotovanj in bojev vzpostavljal pogoje, na podlagi katerih je postajal samoumeven, nepreizpraševan in se skozi čas ohranjal kot norma (Giddens, 1984). Kot smo videli v teoretičnih poglavjih so se zato predvsem ženske (čeprav se je tudi del moških boril proti patriarhalni ureditvi) znašle v vlogi tistih, ki so zahtevale določene spremembe svojega položaja, bodisi na ekonomskem, političnem, družbenem ali na jezikovnem področju. Tako kot na drugih področjih so ženske torej tudi v jeziku iskale svoj glas, si prizadevale za jezik, ki jih ne izključuje ali jih dela nevidne, ki jim zagotavlja enakovredne možnosti za (pisno ali ustno) izražanje, ki jih ne predstavlja kot objekte in s tem postavlja na mesto 'drugega', ampak jim podeljuje enake možnosti za uveljavljanje skozi jezik.

V času socializma, ko so ženske že imele volilno pravico in so se aktivno vključevale in ohranjale (s polno zaposlitvijo) na trgu delovne sile, so bile vloge po spolu jasno (in neenakovredno) določene. Kljub dominantnemu diskurzu (na nacionalni ravni) v tistem času, ki je temeljil na poudarjanju enakopravnosti, je družba na strukturni (in individualni) ravni ohranjala hierarhizacijo spolov (ki se je kazala v 'naravnosti' teh odnosov, Jogan, 1990), ta pa se je kazala tudi v jeziku. Neenak položaj spolov v družbi se je odražal v različnem opisovanju moških in žensk, tudi v količini medijskega prostora, namenjenega poročanju o moških in ženskah v časopisih in revijah ter v zapisovanju zaposlitvenih oglasov v moških in ženskih oblikah[552]. Medtem ko so se moški na trgu delovne sile ohranjali v vodilnih vlogah in na visokih položajih ter v raznolikih zaposlitvah (na kar kažejo statistični podatki in poročanje v časopisih), so bile ženske poklicne vloge (tudi zaradi njihove nižje izobraženosti in delovne nekvalificiranosti) vezane predvsem na tradicionalno ženska področja dela (npr. preprosta dela, storitve, trgovska dela, socialno varstvo itd.), na kar kaže tudi zapisovanje (navadno le) teh področij v ženski obliki. Čeprav ugotavljamo, da je raba jezika (v časopisih/revijah in zaposlitvenih oglasih) zelo neposredno odslikavala družbeno-ekonomski položaj žensk in moških, pa je na ta položaj tudi vplivala (predvsem na ravni zaposlitvenih oglasov) z izrecnim navajanjem le določenih poklicev v ženski obliki. Na ta način se je širila potreba po ženski delovni sili v poklicih, ki naj bi bili bolj 'primerni' za ženske, hkrati pa so si ženske same izbrale takšna dela, saj so jim bila znana (Bergmann, 2005, str. 22), k njim pa so bile tudi neposredno nagovorjene. Gre za izjeme, na katere tudi moška generična oblika ni imela vpliva oz. kjer je potreba po tem, da se na 'tipično ženska' delovna mesta zaposli ženske, zahtevala nedvoumnost v navajanju poklicnih nazivov. Na ta način je trg delovne sile z jezikom izrecno prispeval k utrjevanju spolne segregacije, to pa je bilo možno, ker področje zaposlitvenih oglasov v tistem času še ni bilo regulirano (so se nazivi delovnih mest lahko zapisovali zelo neposredno, tudi opisno).

Poleg družbenih, ekonomskih, političnih in drugih dejavnikov, ki so zaznamovali rabo jezika, pa med najpomembnejše vplive na rabo jezika v socialističnem (tudi v ostalih) obdobju štejemo jezikovno normo. Ta je podpirala obstoječo nadvlado moškosti tudi na področju ustvarjanja in rabe jezika, kjer je bila kot del jezikovne norme zaukazana raba moške oblike kot generične (kar je vidno v večini vseh poklicnih poimenovanj v časopisih/revijah, ki so

[552] Kako pogosto in v katerih poklicih sta bila omenjana spola.

zapisani v moški obliki), tudi za primere, ko gre za naslavljanje žensk[553] (kjer se za naslavljanje žensk v tem obdobju uporabljajo tudi moške oblike v časopisih/revijah). Nasprotovanj temu pravilu v tistem času ni bilo (z izjemo obojespolnega slovenskega vojaškega slovarja in nekaterih prispevkov v časopisih/revijah, ki so opozarjali na razkorak med stanjem v družbi ali na trgu delovne sile in rabo jezika, saj slednja ni ustrezno odražala družbene situacije), saj neseksističnost jezika zaradi intenzivnih politično-ekonomskih dogajanj (obnova države in gospodarstva), v katerih se je znašla takrat Jugoslavija, ni bila stvar razmišljanj in interesov. Področje (ne)seksističnega jezika zato, kljub številnim pravicam v obdobju socializma, ni bilo obravnavano kot del enakopravnosti spolov in ni bilo regulirano. Pri obravnavi tematik jezika so bile v tem času postavljene drugačne prioritete, ki so temeljile na doseganju jezikovne enakopravnosti slovenščine v odnosu do srbohrvaščine, ki je takrat veljala za večvreden nacionalni jezik, čeprav so vse Ustave, sprejete po drugi svetovni vojni, vključevale vidik enakopravnosti vseh jezikov v Jugoslaviji (Pirjevec, 1995). Tematika spola in jezika se je tudi šele pričela razvijati (šestdeseta in sedemdeseta leta) v razvitih kapitalističnih gospodarstvih (ZDA), zato večjih vplivov na miselnost in rabo (v specifičnem kontekstu Jugoslavije) niti ni bilo pričakovati.

Čeprav so si v obdobju socializma ženske že uspele izboriti mnoge pravice in se udejanjiti na trgu delovne sile (poleg vlog mater in gospodinj, čeprav so opravljale tudi te naloge) pa so zaradi gospodarske in politične krize ob koncu socialističnega obdobja in nenazadnje z razpadom socializma in s spremembo sistema v obdobju tranzicije, morale na neki način začeti znova. Z osamosvojitvijo Slovenije in novim ekonomskim in političnim sistemom v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so moški in ženske pridobili nove vloge, ki so bile nezdružljive z obveznostmi, ki so jih imeli v zasebni sferi[554]. Moč in vpliv moškosti se za razliko od predsocialističnega obdobja, v katerem je bil ženskam odkrito prepovedan dostop do javne sfere ali onemogočena pridobitev volilne pravice, v tranzicijskem obdobju kaže v bolj subtilni obliki, v imenu vzpostavljanja ponovnega 'družbenega reda' in poudarjanja 'boljših' možnosti, ki jih lahko nove razmere prinesejo za življenje žensk (na to vezane iniciative po podaljšanju porodniškega dopusta, poudarjanje pomembnosti materinstva in splošni redomestifikaciji, ki 'omogočajo' ženskam, da se vrnejo v domače življenje in skrbstvene obveznosti). Skladno s takratno vlogo moških na trgu delovne sile smo priča

[553] Pri tem lahko upoštevamo dejstvo, da za mnoge poklice ženski izrazi še niso obstajali.
[554] Zaradi intenzifikacije dela so delodajalci želeli le popolnoma predano delovno silo, kar pa ženske zaradi družinskih obveznosti, niso bile; hkrati so se pričeli tudi pritiski na moške po usklajevanju dela in družine ter prevzemanja dela doma.

naraščanju deleža moških poklicnih nazivov v zaposlitvenih oglasih, ki so se močno zvišali v primerjavi z začetkom socialističnega obdobja (predvsem zaradi pojava novih poklicev, ki so bili vezani sprva predvsem na moške (npr. komercialist, menedžer, IT strokovnjak), pa tudi zaradi vpeljevanja navajanj izobrazbenih nazivov v zaposlitvenih oglasih (npr. inženir, ekonomist), ki se navadno (še danes) zapisujejo pretežno v moški obliki). Hkrati pa v tem obdobju beležimo tudi velik upad ženskih poklicnih nazivov v zaposlitvenih oglasih, kar povezujemo s tem, da je bila prisotnost žensk na trgu delovne sile zaradi poskusov retradicionalizacije in ohranjanja žensk doma nekoliko ovirana, kar je lahko vplivalo na rabo manj ženskih oblik v zaposlitvenih oglasih. Hkrati je slabši položaj žensk na trgu delovne sile zaradi tranzicijskega šoka narekovala tudi naraščajoča brezposelnost, kar je lahko dodaten razlog za manjši pojav ženskih poklicnih nazivov v zaposlitvenih oglasih. Če sledimo predpostavki, da so v prvem obdobju delodajalci izrecno omenjali ženske v oglasih, ker so si želeli njihove prisotnosti v poklicih, lahko tu izpeljemo ugotovitev, da je ženskih oblik manj, ker njihovih prijav na delovna mesta niso želeli spodbujati. Na ta način se sistemi/postopki, ki izvirajo iz nadvlade in privilegijev, ohranjajo (in reproducirajo) skozi interese, ki so prevladujoči v določenem obdobju (Bergmann, 2005). Po drugi strani pa opažamo, da so se posledice tranzicije v časopisni analizi izražale predvsem v vsebini tem, o katerih je bilo medijsko poročano (saj se je ženska oblika zapisa poklicnega naziva proti koncu tranzicijskega obdobja pričela zapisovati bolj dosledno), tj. s prenašanjem idej iz družb razvitih kapitalističnih gospodarstev o tradicionalni vlogi žensk – ki se je kazala s poudarjanjem ženske kot matere, z estetizirano podobo žensk, z opisovanjem žensk na način, ki ustreza 'tradicionalni podobi', (poudarjanje 'ženskih' lastnosti, kot so skromnost, mirnost, čustvenost), s poudarjanjem 'tradicionalno ženskih tem', npr. pletenja, šivanja, opremljanja prostora (za razliko od 'revolucionalne' vsebine, ki je prej prevladovala v primeru NŽ), pa tudi s predstavljanjem tem, ki so posredno/nesposredno izražale nasprotovanje enakosti spolov (glej Prilogo C.4).

Navkljub procesom retradicionalizacije in vsesplošno napetim ekonomskim in političnim dogajanjem v državi, so se pričele pojavljati prve aktivnosti za ureditev področja neseksističnega jezika na državni ravni. Pobude mednarodnih organizacij, dogodkov in dokumentov (svetovne konference OZN in priporočila Sveta Evrope o ureditvi področja seksističnosti jezika) ter močno aktivistično delovanja (predvsem) žensk so pripomogli k ustanovitvi državnih institucij za obravnavo vprašanj enakosti spolov. Omenjene državne institucije so v jeziku videle pomemben vidik enakosti spolov (pri tem je treba izpostaviti tudi

vlogo ljudi na pomembnih položajih v teh institucijah, ki so te ideje prevzeli in se zavzeli za njihovo izvajanje). K zagotavljanju prostora za odpiranje novih tem, ki so bile vezane na jezik, je pripomogla tudi nova država (po stabilizaciji politične situacije), ki je določila slovenščino kot edini uradni jezik v državi, izpostavljanje tematike seksističnosti jezika na državni agendi pa je bilo mogoče tudi zaradi podpore nekaterih političnih strank. Splet teh različnih okoliščin je privedel do tega, da je bila tema neseksističnosti jezika proti koncu tranzicijskega obdobja postavljena kot ena od prioritet Urada za žensko politiko in postala predmet razprave, ki je rezultirala v prvih smernicah za neseksistično rabo jezika (Temeljna izhodišča), zborniku (Neseksistična raba jezika) in številnih poskusih obojespolnih redakcij različnih formalnih dokumentov (ki pa zaradi ideoloških prepričanj in/ali političnih dejavnikov niso bile izvedene), med njimi Standardne klasifikacije poklicev. Te dejavnosti so se zgodile v času, ko iz zakonodajnega vidika Slovenija še ni imela dokumenta, ki bi izrecno urejal področje enakih možnosti ali jezikovne enakosti in v času, ko družba vseeno ni dosegala enakosti in enakopravnosti med spoloma v družbi in na trgu delovne sile (zaradi procesov retradicionalizacije), čeprav jih je formalno urejala (na podlagi Ustave in ratificiranih mednarodnih dokumentih).

Razvoj področja neseksističnega jezika je imel posledice, kot bomo videli, tudi na rabo jezika v tranziciji. Čeprav na eni strani opazimo, da ženske oblike v zaposlitvenih oglasih v obdobju tranzicije močno upadejo (čeprav poklicna področja, na katerih so uporabljene, še vedno sovpadajo s stanjem na trgu delovne sile[555]), pa se na drugi strani ženske oblike za naslavljanje žensk pričnejo proti koncu obdobja bolj dosledno uporabljati v časopisih/revijah, širijo se tudi vloge žensk v poročanju. Nasprotujoče si rezultate omenjenih analiz lahko obrazložimo na podlagi več (družbenih, ekonomskih, političnih, jezikovnih in drugih) dejavnikov. Čeprav ugotavljamo, da je bila raba jezika v časopisnem poročanju pod močnim vplivom jezikovne norme, ki je (večji del socialističnega in tranzicijskega obdobja) narekovala rabo moških poklicnih nazivov ob ženskih imenih, na rabo jezika pa je vplival tudi resen poročevalski stil (ki zaradi večje jasnosti in razumljivosti preferira rabo moške oblike), pa opazimo tudi, da so nanjo vplivali drugi dejavniki, ki so povzročili, da so se ženske oblike že skoraj popolnoma dosledno uveljavile v časopisih/revijah. Sprememba v jezikovni praksi je lahko neposreden odraz do takrat že zelo uveljavljene delavske vloge

[555] Skladno s spreminjanjem zaposlenosti žensk po poklicih so se spreminjale tudi oblike zapisovanj teh poklicev, zato lahko rečemo, da sovpadanje zapisovanja določenih poklicev v ženski obliki in njihova zastopanost v teh poklicih kaže na njuno medsebojno povezanost.

žensk v družbi, pa tudi omenjenih dogajanj na področju neseksističnosti jezika na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, ki so lahko vplivala na nove poglede o škodljivosti rabe moške generične oblike (ta je bila do takrat precej samoumevna in nepreizpraševana) in pomembnosti enakovrednega naslavljanja po spolu, po poročanjih v intervjujih pa so obojespolne oblike (oz. dosledno dodajanje ženskih oblik k moškim) dobile tudi politično podporo, s čimer se je lahko raba ženskih oblik hitreje uveljavila tudi v medijih. S tem neposredno ugotavljamo, da imajo lahko družbeni, ekonomski in politični dejavniki pomembno vlogo v spreminjanju jezika in celo jezikovne norme (ki je rabo moških oblik za ženske označila kot neknjižne z letom 2001). Vsekakor pa kaže, da so si morale ženske najprej izboriti enake možnosti (s participacijo na trgu delovne sile in opozarjanjem na nevidnost v jeziku) oz. da so se morale spremeniti okoliščine, tudi sama raba jezika, da bi na to potem odreagirala jezikovna norma.

Zadnje obdobje, obdobje vzpona neoliberalizma in evropske integracije, zaznamuje nova gospodarsko-politična ureditev, sočasno pa je delovanje države usmerjano pretežno glede na ekonomske interese. Hkrati je to obdobje, v katerem imamo vzpostavljeno dobro zakonodajno ureditev področja enakosti spolov na trgu delovne sile, kar je rezultat usklajevanja pristopnih pogojev Slovenije z Evropsko unijo. Tudi stanje na trgu delovne sile kaže na izboljšanje položaja žensk in moških v primerjavi s prejšnjimi obdobji, kljub intenzivnemu porastu prekarnih oblik zaposlitev in veliki svetovni gospodarski krizi, ki povzroči znižanje stopnje zaposlenosti in stopnje udeležbe na trgu delovne sile predvsem pri ženskah. Napredek v položaju žensk na trgu delovne sile se odraža v pogosti rabi ženskih poklicnih nazivov v časopisni analizi, tudi v širitvi ženskih poklicnih vlog po različnih (tudi tipično moških) delovnih področjih (vodilnih položajih v politiki in gospodarstvu).

V tem in zadnjem delu obdobja tranzicije hkrati opažamo, da se moška nadvlada v družbi še vedno ohranja, vendar se nekoliko 'nevtralizira' (nadvlada moških ni neposredno zaukazana), prehaja na manj vidno raven (npr. vpliva na upad vloge in moči nekaterih institucij, ki so igrale ključno vlogo v vzpostavljanju agende enakosti spolov v prejšnjem obdobju). Odstranitev videza moči in nevarnosti je ključna strategija, ki omogoča dominantnemu diskurzu ohranjanje v družbi. Na ta način deluje kot vseobsegajoč in neke vrste univerzalno nepreizpraševano pravilo, ki ga producirajo institucije in je reproduciran skozi družbeno delovanje (Foucault, 1981). Tovrstno ohranjanje statusa quo lahko ponudi razlago na vprašanje, zakaj ženske kljub velikemu napredku v javni sferi (stopnja zaposlenosti žensk se

močno približa moški, velik delež polno zaposlenih žensk, stopnja izobraženosti žensk presega moško izobraženost itd.) še vedno nimajo enakega dostopa do vseh položajev na trgu delovne sile kot moški – ta razkorak se kaže predvsem v manjši dostopnosti vodilnih položajev za ženske, plačnih razlikah med spoloma, spolno neuravnoteženi porazdelitvi dela v službi in doma, ki v tem okvirju še vedno izstopajo in so potrebne dodatne obravnave. Skladno s tem opažamo tudi, da prisotnost žensk v časopisnem poročanju sicer narašča, a se ne približa nivoju poročanja o moških (moška vseprisotnost je vidna tudi v širjenju in diferenciranju moških vlog skozi čas) in so njihove vloge še vedno pogosto vezane na vlogo matere, seksualnega objekta ali soproge moškega na pomembnem položaju. Pojavnost zapisovanja ženskih priimkov v svojilni pridevniški obliki s časom nekoliko upada, kar lahko povežemo s tem, da ta raba ni več normirana za upravičevanje jasnosti v besedilu, pa tudi z morebitnim vplivom razprave oz. smernic, ki so nastale v tem času. Kljub dolgoletnemu poudarjanju negativnih konotacij pri zapisovanju ženskih priimkov v svojilni pridevniški obliki pa se feminizacija priimkov še vedno ohranja v časopisnem poročanju. Ta 'nepojasnjena' ovira je del t. i. steklenih ovir in izhajajo iz obstoječega družbenega reda, ki temelji na zakoreninjenih stereotipih in predsodkih. Ta ohranja moško nadvlado živo, čeprav stanje na trgu delovne sile in napredna zakonodaja ponujata številne razloge za uveljavljanje večje enakosti.

Posredni viri moškosrediščnosti so vzdrževani (poleg v stereotipih) tudi oz. predvsem z jezikovno normo, ki še danes predpisuje in upravičuje rabo moške oblike kot 'nevtralne'. Čeprav se v zadnjem obdobju pričnejo pojavljati (formalni in neformalni) dokumenti, ki urejajo področje neseksistične rabe jezika (oz. SORJ), primer tega sta Poslovnik državnega zbora in Nomotehnične smernice, ki sta tudi sicer edina dokumenta v Sloveniji, ki zavezujeta rabo neseksističnega jezika, pa obenem oba temeljita na utemeljevanju rabe moške oblike za naslavljanje obeh spolov. Drugačno vlogo igrajo smernice (nastale v zadnjem obdobju kot del državnih institucij, pa tudi raziskovalnih in nevladnih organizacij), ki odkrivajo in opozarjajo na problematične plati univerzalne rabe moške oblike ter predlagajo rabo alternativnih jezikovnih oblik, ki hkrati poudarjajo žensko in moško obliko ali spol nevtralizirajo na način, da opisujejo delo, ki bi ga zaposleni ali zaposlena opravljala (npr. oseba za pisarniško delo).

Poleg vpliva jezikovne norme, ki je imela predvsem pomembno vlogo na zapisovanje poklicev v časopisih/revijah, po drugi strani opazimo, da je bil jezik zaposlitvenih oglasov manj pod vplivom slovarjev in pravopisa (saj moška generična oblika ni veljala za vse

primere – predvsem ne za zapisovanje tradicionalno ženskih poklicev) in bolj pod vplivom norme, ki ureja jezik na področju trga delovne sile. Primer takšnega ukrepa je vpeljava navidez vključujoče M/Ž oblike v zaposlitvene oglase. Ta je posledica urejanja področja zaposlitvenih oglasov v zadnjem obdobju (kar je bilo v Sloveniji uveljavljeno bistveno pozneje kot drugod po svetu), ki se pri nas ureja z delovno zakonodajo, s predpisi Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti in na podlagi mednarodnih pobud[556]. Čeprav je cilj slednje zagotoviti enakovreden razpis za delovno mesto, pa ta le navidezno poudarja oba spola (z začetnicami črk spola), pravzaprav pa ohranja moško obliko, saj, kot kaže analiza zaposlitvenih oglasov, veliko večino vseh zaposlitvenih oglasov (več kot v vseh prejšnjih letih) še vedno najdemo zapisano v moški obliki (z oznako M/Ž), medtem ko je raba ženskih oblik (z oznako M/Ž) skoraj neobstoječa. Problematičen vidik učinkovanja moške generične oblike, ki smo ga raziskovali v nevrolingvistični raziskavi in na podlagi katerega lahko rečemo, da moške oblike ne zagotavljajo enakovredne obravnave moških in žensk, lahko preslikamo tudi na moško obliko z dodano oznako M/Ž. Ker te oblike sprožajo predvsem moške podobe in predstavljajo prednost moškim pri prijavljanju na razpisana delovna mesta, ocenjujemo, da niso ustrezne za zapisovanje zaposlitvenih oglasov.

Predstavljene ugotovitve o sovplivanju jezikovnih sprememb in sprememb v družbenih razmerjih med spoloma v obdobju zadnjih šestdesetih letih v Sloveniji kažejo na to, da so bile spremembe v jeziku del sprememb v družbi – in obratno (Fairclough, 1989; Litosseliti, 2006), zato je bila njihova uspešnost mnogokrat odvisna od moči in strukturnih dejavnikov, ki so lahko v določenih družbenih okoliščinah delovali v prid moških ali žensk. V povezavi s tem ugotavljamo, da je bilo delovanje družbene strukture skozi čas bolj podporno 'moškosti', saj je omogočilo vzpostavljanje in ohranjanje (patriarhalnih) vrednot in institucionalnih praks, ki so – in še vedno vzdržujejo dominanten položaj moških v družbi in preko simbolnih praks (Bourdieu, 1991) v jeziku (v katerem se ohranjanje moškosrediščnosti kaže predvsem v nespremenljivosti jezikovne norme in prakse, ki narekuje nevtralnost moške oblike). V nadaljevanju smo izpostavili predvsem tri področja, ki kažejo na to, da so prakse spolne neenakosti kljub vsem omenjenim formalnim napredkom, še vedno močno prisotne v slovenskem jeziku in vplivajo na to, da se enakost spolov slabše udejanja tudi v družbi in na trgu delovne sile. Ker smo jih v odgovorih na vprašanja že večkrat omenili, jih bomo v nadaljevanju le povzeli.

[556] M/Ž oblika je nastala po priporočilu Evropskega parlamenta (2008) kot ustrezen nadomestek moške oblike za področje zaposlitvenih oglasov.

Moška generična oblika

Kljub številnim spremembam, tako družbenim kot tudi jezikovnim, ki smo jim bili priča v analiziranem šestdesetletnem obdobju, smo ugotovili, da se moška oblika, kot 'nevtralna' in nezaznamovana, v tem obdobju v rabi ni spreminjala (z izjemo edninske generičnosti), kar kaže na trdoživost hegemonskega diskurza moškosti, ki ga patriarhalni družbeni red in reproduciranje spolne hierarhije, tudi na nivoju simbolnega, ohranjajo skozi čas stabilnega (MacDonald, 2003). Kot smo ugotovili v teoretičnem delu, je to značilnost mnogih jezikov in tudi eno najbolj vkoreninjenih področij seksizma v jeziku. Logika, ki omogoča ohranjanje moške oblike kot generične, je, kot smo videli že na primerih od 16. in 17. stoletja dalje (ko je bila celo uzakonjena kot generična) slonela na poudarjanju 'polne', 'vseobsegajoče' in 'univerzalne' vloge moškega spola, obenem pa je predstavljala tudi lastnosti, ki so opisovale moškega. Zgodovinsko gledano je moški spol vedno igral vlogo 'prvega', 'bistvenega', 'univerzalnega', ženska pa se je uveljavljala v odnosu do njega, pri čemer je prevzemala položaj 'drugega', nebistvenega (de Beauvoir, 1949), kar lahko vidimo tudi v jeziku. Po besedah de Beauvoir (1949) sta moška in univerzalna oseba prepleteni med sabo, kar daje občutek, da govorimo le o eni, univerzalni moški osebnosti. Moški naj bi bili tako pozitivnost in nevtralnost, zato se jim ni treba nikoli posebej opredeljevati, kaj so (ker je to očitno samo po sebi), kar vidimo tudi na primeru moške oblike v jeziku, kjer je moška oblika navadno izhodiščna (brez končnice), ženska pa se mora vedno znova razglasiti in definirati kot ženska ter se na ta način izpostavljati kot drugačna, kot odstopajoča od norme, ki jo predstavlja moški. To odstopanje je vidno v jeziku na več ravneh, ena najbolj očitnih pa je prisotnost negativnosti (ki je tudi v splošnem vezana na žensko) pri označevanju ženskih poimenovanj (tudi s končnicami), ki še dodatno puščajo vtis, da je ženska beseda nekaj, kar odstopa in je lahko izpeljana le iz moškega (ali besede v moški obliki).

Prepričanje o nezaznamovanosti moške oblike je globoko vkoreninjeno in nenehno potrjevano z jezikovno normo, ki takšno rabo predpisuje in upravičuje v vsakdanji rabi jezika, pa tudi z nekaterimi uredbami (predvsem v zadnjem obdobju), ki urejajo področje trga delovne sile, kot smo omenili. Zato ni presenetljivo, da smo v moški obliki našli večino vseh zaposlitvenih oglasov v šestdesetletnem obdobju, v tej obliki pa smo zaznali tudi večino vseh poklicnih nazivov v časopisni analizi. Ugotovili smo, da je večji del socialističnega in tranzicijskega obdobja jezikovna norma vplivala na rabo jezika, tudi ko je izrecno nasprotovala stanju na trgu delovne sile (naslavljanje žensk z moškimi nazivi).

Kot smo omenili, slovenščina za resnično enakovredno naslavljanje moških in žensk zahteva hkratno navajanje moških in ženskih oblik. Vendar pa je prevlada pomensko spolno nevtralnih moških oblik za naslavljanje spolno mešanih skupin ljudi skozi čas zavirala uveljavljanje obojespolnih poimenovanj ali drugih jezikovnih alternativ moški obliki (saj naj bi moška oblika popolnoma ustrezno naslavljala oba spola), kar lahko vidimo po zelo majhnem deležu obojespolnih oblik, ki jih najdemo v časopisni analizi in analizi zaposlitvenih oglasov. Hkrati pa lahko ugotovimo, da je pojav obojespolnih poimenovanj vplival na to, da postaja moška oblika čedalje bolj specifična in zaznamovana, saj ne more delovati 'nevtralno', kot naj bi to veljalo za čase, ko ženskih poimenovanj ni bilo (pa tudi to je bilo vedno vprašljivo). Na to so opozarjali nekateri avtorji in avtorice, tudi intervjuvanke in intervjuvanci, hkrati pa je bilo to jasno izpostavljeno tudi v odzivu na uvedbo ženske generične oblike na FF, kjer je preobrat slovničnega pravila povzročil nenadno nerazumljivost za moške[557]. Pri moški generični obliki zato ne moremo govoriti o resnični nevtralnosti, saj iz besede ni odstranjena spolna informacija, ampak temelji nevtralnost predvsem na prepričanju, da se bo pri ljudeh, ob srečanju s to besedo, vzpostavila podoba o moških in ženskah. Takšni pogledi ne upoštevajo prikritih jezikovnih in diskurzivnih mehanizmov, ki vplivajo na dojemanje sveta, oblikovanja misli in delovanja (Jeretič, 2001), katere smo raziskovali v nevrolingvistični raziskavi in ki so pokazali, da je moška generična oblika razumljena kot (moško) specifična. Kot takšna ni univerzalna, nevtralna, vključujoča ali generična, ampak predvsem – moška, in kot taka specifična in (v primerih naslavljanja več spolov) izključujoča. Zato se namesto nje, za nagovarjanje spolno mešanih skupin ljudi, bolj priporoča obojespolna oblika[558], ki se je tudi v naši raziskavi izkazala kot bolj odprta za moške in ženske interpretacije.

'Nevtralno' zapisovanje zaposlitvenih oglasov

V iskanju ustreznega načina za zapisovanje prostih delovnih mest, se je, vzpostavila tudi navidezno **vključujoča oblika M/Ž,** ki naj bi z oznako sporočala, da je delovno mesto ustrezno za moške in ženske. Ta oblika predstavlja podobno dilemo kot opomba pod črto, saj narekuje, da je za vidnost žensk in moških v jeziku dovolj opomba, ki sugerira vključevanje na podlagi prvih črk spolov, pri tem pa je zanemarjen vidik dejanskega zapisa poklica, ki se pojavlja v eni – moški obliki. V povezavi s to obliko so zato že nekateri tuji raziskovalci in

[557] Kar pa se ob pravi nevtralnosti z obratno prakso ne bi smelo zgoditi, saj ne bi smela biti ženska oblika nič bolj nerazumljiva za moške, kot je moška za ženske (Jogan, 2018; Lengar Verovnik in Kalin Golob, 2019).
[558] Čeprav se tudi pri rabi obojespolnih oblik, kot smo videli, zaradi jezikovne norme izkaže moška oblika dominantna v pravilih ujemanja (ne glede na to, ali je moški ali ženski spol 'zadnji'/'bližji' glagolu), kar narekuje na prevladujoče moške asociacije.

raziskovalke izražale številne dvome o enaki učinkovitosti, v primerjavi z rabo obojespolnih poimenovanj, saj naj bi se, iz vidika mentalne obdelave teh oblik izkazalo, da so vseeno videne kot pretežno moške (saj je dostopen le minimalni jezikovni dražljaj o 'vključevalnosti' žensk) (Horvath in Sczesny, 2016). Oblika M/Ž je tudi izključujoča do spolno nebinarnih oseb, hkrati pa s poudarjanjem 'vključujoče' vloge te oblike sugerira, da so vsi oglasi, zapisani brez te opombe, apriori pristranski (tudi tisti v obojespolnih oblikah).

Ugotovili smo, da takšna oblika dopušča možnost, da delodajalci zapisujejo poklic v zaposlitvene oglase nereflektirano (tj. na podlagi nezavedne pristranskosti in brez prevzemanja odgovornosti), saj lahko računajo na to, da bo s strani institucije za zaposlovanje zagotovljen pripis M/Ž, ki bo narekoval nevtralnost. Celotna odgovornost za vidik neseksistične rabe jezika je tako preusmerjena iz delodajalcev na Zavod RS za zaposlovanje, ki po svojih zmožnostih regulira in popravlja nekaj, kar ni njihova dolžnost. Pod navidezno obliko 'nevtralnosti' pa lahko delodajalci v zaposlitvenih oglasih vseeno izražajo svoje preference, kar se v naši analizi kaže v tem, da večino vseh poklicev zapisujejo v moški obliki – tudi tipično 'ženske poklice' – frizer, kozmetik, negovalec, čeprav je to strogo prepovedano z delovno zakonodajo že od prvega obdobja dalje. Zapisovanje poklicev v moški obliki je bila sicer praksa tudi v letu 1958, vendar je to takrat narekovala klasifikacija poklicev, obenem pa tudi številnih ženskih izrazov še ni bilo, medtem ko v letu 2018 poklicna klasifikacija[559] narekuje obojespolno zapisovanje poklicev, kar pomeni, da gre za neupoštevanje te uredbe. Kljub temu smo tudi v analizi leta 2018 ugotovili, da se za določene poklice uporablja ženska oblika in pripis M/Ž, vendar bistveno manj kot v socialističnem in tranzicijskem obdobju[560].

Značilnost ženske in obojespolne oblike z M/Ž[561] je, da so vezane na pretežno tradicionalno ženske poklice, kar smo lahko zaznali tudi v predhodnih dveh obdobjih. Zapisovanje zaposlitvenih oglasov z obliko M/Ž torej dovoljuje delodajalcem, da izražajo **potrebo po spolno specifični delovni sili** (dejansko še bolj kot prej), ki ohranja spolno segregacijo na trgu delovne sile (saj je možno zaznati korelacijo med poklicnimi nazivi v ženski obliki in

[559] Cilj obojespolne klasifikacije poklicev iz leta 1997 je bil omogočiti lažjo rabo ženskih oblik poklicev, ne da bi se bilo treba delodajalcem soočati z zadrego, kako oblikovati ženske izraze za poklice. Ugotavljamo pa, da klasifikacija ni zagotovila večje rabe ženskih poklicnih poimenovanj, ravno nasprotno.
[560] Največ ženskih oblik z M/Ž najdemo med strokovnjaki in strokovnjakinjami, ob podrobnem pogledu pa lahko ugotovimo, da se navezujejo na številne oglase za medicinske sestre.
[561] Omeniti je treba tudi absurdnost dvojno-obojespolnega zapisovanja (npr. frizer/frizerka – m/ž), saj je že z obojespolnim zapisom popolnoma jasno nakazana vključevalna vloga oglasa.

poklici, v katerih se zaposlujejo ženske), hkrati pa otežuje ženskemu delu populacije, bolj kot kdaj koli prej v obdobju zadnjih šestdesetih let (zaradi izjemnega porasta moških oblik in upada ženskih oblik v letu 2018 in zaradi večje zaznamovanosti moške oblike), da bi razumela zaposlitvene oglase kot nedvoumne in neizključujoče.

Pri vsem tem je treba upoštevati, da ni nepomembno, kako delodajalci zapišejo prosto delovno mesto, saj je že sam proces zapisovanja lahko zavestna odločitev za uvajanje nestereotipnih podob (zapisovanje ženskih poklicnih nazivov ob vseh poklicih, ne le ob zaposlitvenih oglasih za tradicionalno ženska delovna področja) ali jezikovnih izbir, ki niso le normirane (obojespolne oblike namesto moške generične oblike), ki vplivajo na proces izbire kandidatk in kandidatov, ki se prijavijo na razpise. Raba samo moške oblike v zapisovanju zaposlitvenih oglasov lahko vpliva na to, da so delodajalci (podzavestno) nagnjeni k iskanju predvsem maskuliniziranih lastnosti v kandidatih in kandidatkah (Merkel, 2013), kar velja predvsem za vodilne položaje (s čimer se ohranja vertikalna segregacija, hkrati pa so ženske tudi slabše motivirane za prijavo na takšna delovna mesta, saj ocenjujejo, da imajo manjše možnosti za pridobitev zaposlitve, če je zapisana v moški obliki) (Bem in Bem, 1973; Merkel, 2013). S tem so mnoge tuje raziskave pokazale, da lahko jezik zelo učinkovito prenaša spolne stereotipe in s tem vpliva tudi na zaposlovanje žensk in moških v spolno tipičnih oz. pričakovanih poklicih, po drugi strani pa imajo možnost vplivati tudi obratno – z rabo ustreznega jezika v zaposlitvenih oglasih na razbijanje trendov segregacije (Menegatti in Rubini, 2017).

Pri tem moramo opozoriti, da niti **raba samo moške oblike niti raba samo ženske oblike ni podporna pri doseganju jezikovne enakosti spolov** in ne prispeva k enakovrednim mentalnim predstavam o določenem poklicu, saj s pojavljanjem v vseh treh obdobjih v predominantno v 'ženskih' poklicih hkrati vpliva na ustvarjanje in ohranjanje feminizacije določenih poklicev na trgu delovne sile. Poleg tega so mnoge raziskave (tudi na slovanskih jezikih) pokazale, da so predvsem poklici z nižjim družbenim statusom zapisovani v ženski obliki (v naši raziskavi so bili predvsem ženski poklicni nazivi brez poimenskega označevanja žensk povezani z nižjimi delovnimi mesti), kar pa je odraz družbenega spola, ki za iste poklice ustvarja razliko med moškimi in ženskimi poimenovanji in ne pripomore k enakovredni obravnavi na trgu delovne sile. Primer tega sta poklica medicinske sestre, ki se povezuje z ženskimi lastnostmi (sočutja, nege) in zdravstvenega tehnika, ki ga vidimo kot bolj strokovno usposobljenega (Šabec, 2019) in tajnice, ki opravlja administrativna dela, ter

tajnika, ki je zadolžen za vodstvena dela. Ženski poklicni nazivi naj bi bili po nekaterih teorijah odgovorni tudi za izgubo statusa in ugleda žensk v poklicih (Merkel, 2013), naj bi jih predstavljali kot manj zanesljive (z neposrednim vplivom na aktiviranje spolnih stereotipov) (Mucchi-Faina in Barro, 2001; Teso, 2010), zaradi česar naj bi raje uporabljale moške poklicne nazive. V časopisni analizi smo ta vidik posredno opazili na primeru poročanja v GV o ženskah na visokih položajih, hkrati pa ga lahko potrdimo tudi na podlagi poznavanja situacije v družbi na trgu delovne sile (npr. raba naziva 'tajnik' za ženske, ki opravljajo to delo).

Kot smo omenili, so se obojespolne oblike (oz. kakršna koli navedba ženskega in moškega spola hkrati, ki ne zadeva poimenovanj samo s posameznimi oznakami za spol), zelo redko uporabljale v zaposlitvenih oglasih, zato so se kot nevtralne oblike[562] najpogosteje pojavljali oglasi v množinski obliki, ki pa namesto enakovrednega poudarjanja obeh spolov zakrijejo spol osebe, na katero naj bi se oglas skliceval. Nevtralna oblika je bila v rabi predvsem **med 'ženskimi poklici' za poudarjanje obeh spolov** (v obojespolni obliki ali z dodajanjem končnic, kjer oglasi niso zapisani samo v moški obliki, ampak sta poudarjeni moška in ženska oblika oz. bolje rečeno – je dodana moška oblika, s čimer direktno naslovimo moško in žensko populacijo k prijavi), medtem ko je **med 'moškimi poklici' služila predvsem upravičevanju moške nevtralnosti** (bodisi z oznako M/Ž, ki je dodana pretežno moškim zapisom poklica, bodisi z nevtralno obliko poklica 'vodja', na kateri temelji večina vseh nevtralnih oblik v analiziranem obdobju, ki pa, kot smo videli, ne deluje nevtralna), kar prispeva bolj k naslavljanju moških k prijavi. Pri tem opažamo prakso, v kateri moške oblike z nevtralizacijo zakrivajo spol (pri čemer ostane razreševanje spola osebe odvisno od (stereotipnih) predpostavk ljudi in k čemur zagotovo ne pripomore dejstvo, da moški prevzema vlogo 'univerzalnega' spola in pooseblja idejo 'idealnega delavca'[563] na trgu delovne sile), ženske oblike pa lahko postanejo nevtralne samo, če dodajo moško obliko, kar nenazadnje ponovno poudarja nezaznamovano vlogo moških slovničnih oblik. S tem se moške oblike ohranjajo (v mentalnih podobah pri množinskih oz. splošnih poimenovanjih in z dodajanjem k ženski obliki), ženske pa izginjajo oz. se nevtralizirajo (se zakrivajo z dodajanjem moških oblik).

Nasprotovanje enakosti spolov (v jeziku)

[562] Izraz 'nevtralne oblike' se sklicuje na kodo, ki smo jo uporabili v zaposlitvenih oglasih in zajema več kategorij.
[563] Zaradi vseh lastnosti, ki so tradicionalno pripisane moškim, pa tudi zaradi manj družinskih obveznosti, ki predstavljajo veliko oviro pri gradnji kariere.

Tema (ne)seksističnosti slovenskega jezika je bila vedno izrazito ideološka (kar je bilo večkrat tudi poudarjano na javnih razpravah). Temeljila je na raznolikih vpogledih na jezikovne spremembe, pri čemer je podobno kot ob prvi omembi tematike (v tranzicijskem obdobju) tudi v letu 2018 prisotno močno nasprotovanje neseksističnemu jeziku s strani jezikoslovne stroke, in sicer v imenu jezikovne norme (deluje kot 'čuvaj slovenskega jezika'), ki vidi jezikovne spremembe kot (neutemeljene) 'posege v jezikovni sistem', na drugi strani (sociološki) pa je isti pristop razumljen kot prilagajanje jezikovne rabe trenutnim družbenim okoliščinam. Primerjave tujih argumentov pred petdesetimi leti in slovenskih argumentov proti uvajanju neseksistične rabe jezika v letu 2018 kažejo veliko podobnosti, ne glede na to, da gre za različne jezike (s popolnoma drugačnimi sistemskimi lastnostmi) in drugačno kulturno okolje. Za razliko od tujih jezikov (angleščine) je tudi normativna ureditev slovenskega jezika bolj rigidna in toga, jezik je viden kot 'sveta stvar', katerega dobrobit je zaupana le točno določeni instituciji, ki pa ravna z njim zelo konzervativno (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december). Kljub temu pa se v primerih tujih in našega jezika izkaže, da gre pri nasprotovanjih uvajanja sprememb v jeziku bolj kot za specifične jezikovne prepreke (tj. edinstvenost in 'nedotakljivost' posameznega jezika) v osnovi le za (univerzalno) težnjo po ohranjanju statusa quo v družbi in jeziku, ki se ohranja že stoletja (glej Mikić in Kalin Golob, 2019).

Čeprav smo bili skozi čas priča rahljanju moškosrediščnosti na način, da se je pričela v družbi vzpostavljati podoba o več tipih moškosti (ne samo eni, tradicionalni podobi o tem kako bi moški moral biti videti in se vesti (močan, poraščen, neustrašen), ampak tudi o istospolno usmerjenih moških, ki zasedajo pomembne funkcije v javnem življenju, hkrati se je pričelo tudi postopno relativiziranje spola z močno transseksualno skupnostjo), pa je uvedba spolno občutljivega jezika v interne akte FF pokazala, da je takšno preizpraševanje moškosrediščnosti in obstoječega družbenega reda neodobravano, s čimer je postalo tudi zelo jasno, da smo še vedno zelo daleč od dejanskega napredka na področju boja za enakost spolov (tudi v jeziku).

Razlog za burne odzive na jezikovno spremembo na FF zagotovo predstavlja jezikovna alternativa, ki je bila ponujena v zameno za moško generično obliko, ki so jo mnogi predstavniki in predstavnice jezikoslovne stroke videli kot 'uničenje jezika', 'ogrožanje slovenščine' itd., čeprav ni šlo za uveljavljanje novega slovničnega pravila v splošno rabo jezika, namen akta pa tudi ni bil vplivati na trajne spremembe v jeziku. V tujih feminističnih

krogih je bila raba ženske generične oblike navadno označena za radikalno pot, ki so jo uvajale feministke (npr. Pusch, 1990), da bi odkrito nasprotovale normi in kršile vzpostavljene jezikovne dogovore ter pravila. Argument, ki spremlja logiko ženske generične oblike kot alternative moški obliki, je, da je ta oblika jasna in enostavna, hkrati pa ne zahteva oblikovanja novih izrazov. To je bil edini način, za katerega so bile prepričane, da bodo moški lahko začutili posledice generičnosti – ki to ni, in tudi v praksi začutili, kako zelo specifična je raba moške generične oblike (Mills, 2008). Na podlagi odzivov lahko sklepamo, da se je točno to tudi zgodilo. Praksa, ki pravilo moške generične oblike prestavi na žensko slovnično obliko, je bila označena kot izključujoča do moških, saj naj se 'pravila' ne bi dalo tako enostavno obrniti (argumenti so se sklicevali predvsem na skladenjske težave in nenadomestljivost moških zaimkov). Kljub temu pa so se nekateri zavedali 'ironičnosti' takšnih izjav (kajti, če je ženska generika izključujoča do moških, je tudi moška za ženske) in poudarjali, v imenu 'enakopravnosti', da je s to obliko izključena predvsem skupina, ki se spolno ne identificira z moškimi in ženskami. Ta argument je deloval zelo priročno v nasprotovanjih ženski generični obliki, čeprav so bila ob uvajanju podčrtaja kot jezikovne oblike, ki bi jo lahko uporabljali vsi spoli, prisotna močna nasprotovanja ravno s strani istih jezikoslovcev in jezikoslovk.

Simbolni akt FF je povzročil, da so se odnosi moči preobrnili, tako rekoč čez noč, saj je bila jezikovna sprememba izpeljana brez upoštevanja dosedanje avtoritete v (jeziku in) družbi. Dejstvo, da je bilo možno doseči (enoglasen) dogovor o zadevah, ki posegajo v začasno spremembo jezikovne norme, prav na instituciji[564], ki izobražuje in utrjuje jezikoslovje v družbi, je pomenilo velik korak naprej v miselnosti, da norma ni nespremenljiva in da posledično tudi moška generična oblika ni nenadomestljiva (oz. nevtralna, kot se je izkazalo s preobrnitvijo pravila). Vplival pa je tudi na spoznanje, da **standardna jezikovna norma ne nasprotuje samo spremembam v jeziku, ampak tudi enakosti** (vseh spolnih skupin) v družbi (Gorjanc, osebni intervju, 2018, 11. december), pri čemer igra jezikovni diskurz 'vlogo krinke' za zagovarjanje teh stališč (Šorli, 2018). V javni razpravi so se mnogi komentarji namreč navezovali tudi na teme, ki niso bile neposredno povezane z jezikovno spremembo. Šlo je za zavračanje teorij spola (predvsem transspolnosti), feminizma in LGBTQ+ skupnosti, ki naj bi bili odgovorni za tovrstne ('avtoritarne', 'ideološke', 'feministične', 'nasilne') ideje o jezikovnih spremembah. Širile naj bi sovraštvo, tudi zaničevanje in izključevanje moških,

[564] Takšen sklep je, kot smo že omenili, sprejela prej tudi Fakulteta za socialno delo, vendar ni prejel medijske ali kakršne koli druge pozornosti.

uvajale naj bi politično korektnost, omejevale svobodo govora, manipulirale z jezikom in ustvarjale novo rabo jezika, ki je nesmiselna. Takšen napad na feministične kroge kaže, da v ozadju uvedbe omenjene jezikovne spremembe ni šlo le za 'ogrožanje' jezika, ampak predvsem za ogrožanje tradicionalnega, 'naravnega', 'samoumevnega' družbenega reda, v katerem je naenkrat postala ogrožena tudi moškost, dotlej nepreizpraševana (niti v jeziku niti drugje) in vzdrževana zaradi svoje historične pravilnosti. Takšno ogrožanje (čeprav v zadnjem času že nekoliko šibkejše) hegemonične moškosti je povzročilo bojevite reakcije za njeno ohranitev. V številnih primerih je šlo za grobe verbalne napade na ljudi zaradi njihove spolne usmerjenosti, številni avtorji in avtorice prispevkov pa so bili tudi odkrito seksistični, saj so jasno izražali ne samo nasprotovanje jezikovnim spremembam, ampak tudi enakopravnosti in enakosti spolov (ki jo vidijo kot kršeno le v povezavi z rabo ženske generične oblike, ne pa tudi z rabo moške generične oblike). S tem se je v slovenski javnosti jasno izpostavilo, da je enakopravnost spolov (kot uzakonjena pravica) daleč od dejansko dosežene enakosti spolov. Ljudje verjamejo vanjo (oz. jo dopuščajo) dokler od njih ne zahteva, da spremenijo del svojega vedenja (npr. jezikovno rabo). V tem trenutku se pričnejo sklicevanja na visoko stopnjo enakosti, ki jo Slovenija dosega na tem področju, kar služi kot argument za nepotrebnost sprememb.

Vse več dejavnikov tako kaže, da je zakonodajno in drugo institucionalno ter pravno-formalno urejanje področja enakosti spolov in seksističnosti jezika[565] sicer osnova za vzpostavljanje temeljev enakopravnosti, vendar pa večja urejenost teh področij ni odpravila seksizma in seksističnega jezika v Sloveniji, saj je ostala v veliki meri le na deklarativni ravni. Ta raven je sicer nujen pogoj za obravnavo problematike, vendar nezadosten, če raba neseksističnega jezika ni zavezujoča oz. ne predvideva sankcij za nespoštovanje pravil. Hkrati ta raven predstavlja 'udoben' položaj za vse tiste, ki se za enakost (na trgu delovne sile in jeziku) zavzemajo le na načelni ravni[566] (in lahko služi, kot razlog za neukvarjanje s tem

[565] Odgovornost za (ne)seksistično rabo jezika je razpršena med različne institucije, zakonodajne ureditve področja ni, raba neseksističnega jezika pa je v veliki meri odvisna od posameznice ali posameznika in njegove zavzetosti in doslednosti pri rabi in manj obveznost, ki bi jo zahtevale institucije.

[566] To je vidno predvsem na primerih konkretnih napadov na izborjene človekove pravice, reproduktivne pravice, odkrivanju množičnih primerov spolnih nadlegovanj na delovnem mestu s kampanjo #MeToo, odkrivanju številnih primerov nasilja v družini, tudi širjenju sovražnega (in lažnega) govora po svetu, kamor spada tudi odkrito seksistični in rasistični jezik, s čimer se potrjuje, da je spolna enakopravnost v večini primerov še vedno pod močnim vplivom androcentričnega družbenega reda. Omenjene prakse so rezultat 'krize moškosti', tj. nove oblike reakcije na preizpraševanje moškosti kot norme, v kateri so moški 'žrtve' nesporazumov doma, na delovnem mestu (kjer naj bi bil že vsak napačen pogled spolno nadlegovanje, napačen 'prijem' nasilje ali napačna beseda seksizem) in se ne morejo več obnašati kot 'pravi moški', saj so nenehno cenzurirani, omejevani, skratka 'pomehkuženi'. V ospredje se zato izpostavlja biološka funkcija moškega (s čimer se poudarja spolni binarizem in iz obravnave odstrani vse druge spole), na kateri se je gradila moška

področjem – kamor spada tudi oznaka M/Ž), saj omogoča 'tiho' reproduciranje moškosrediščnosti.

večvrednost večji del zgodovine in v kateri je poudarjana naravna moškost, v sklopu katere je 'v imenu življenja' strogo obsojana tudi odločitev za splav. To so pogoji, v katerih se moški predstavljajo kot podrejeni in ki omogočajo moškostim pozicijo 'napada' v obliki diskreditiranja enakosti spolov, feminizma, LGBTQ+ skupnosti, sovražnega govora itd.

9 ZAKLJUČEK

Predstavljena interdisciplinarna analiza v slovenskem jezikovnem, političnem, ekonomskem in družbenem kontekstu predstavlja nov vpogled v obravnavo in konceptualizacijo spola in jezika skozi obdobje zadnjih šestdesetih let v Sloveniji, saj namenja izrecno pozornost povezovanju ter součinkovanju njunih sprememb v družbi. Čeprav so bila (zgodovinsko spremenljiva) razmerja med spoloma v analiziranem obdobju podvržena številnim (politično-ekonomskim) spremembam, so kljub temu uspela ohraniti (spolno-razredne) hierarhične odnose, ki so odraz in tudi vzrok spolnih neenakosti, ki jih najdemo v jeziku.

Skozi čas opažamo, da se kažejo napredki v manj očitnih družbenih zahtevah po spolni delitvi dela na trgu delovne sile, kar je rezultat (med drugim tudi) številnih zakonodajnih in institucionalnih ukrepov, ki so omogočili napredek žensk (in moških) na tem področju. Na račun navidezne nevtralizacije moči moškosrediščnosti skozi čas, ki se kaže v manj odkritih načinih izvajanja moči in ohranjanju statusa quo v družbi, na trgu delovne sile in v jeziku (moška generična oblika), se je (na podlagi formalnih pogojev) vzpostavilo prepričanje, da so moški in ženske uravnoteženo zastopani na (skoraj) vseh področjih javnega življenja in imajo enake pravice pri zaposlovanju, napredovanju in nagrajevanju, česar pa realno stanje na trgu delovne sile še manj pa raba jezika na trgu delovne sile ne odslikavata. Institucionalna ureditev področja enakosti spolov na vseh nivojih je nujen, vendar nezadosten pogoj, da bi se enakopravnost lahko izvedla v dejansko enakost na simbolni ravni. Zato ugotavljamo, da pogosto ostaja le na deklarativni ravni, pri čemer navadno zadostuje že, da so ukrepi formalno ustrezni, četudi v praksi ne delujejo (ne prinesejo pričakovanih sprememb oz. so njihovi učinki lahko včasih (še bolj) škodljivi (npr. oznaka M/Ž)). Posledično se, kljub ustrezni urejenosti področja, še vedno srečujemo z močno segregiranim trgom delovne sile, na katerem moški in ženske ne delajo v istih poklicih, nimajo enakih delovnih pogojev, le redko zasedajo enake položaje (pri čemer je več moških na vodilnih mestih in več izobraženih žensk na nižjih delovnih mestih) in ne prejemajo enakega plačila. Jezik igra pri tem pomembno vlogo prenašalca zakoreninjenih stereotipov in predsodkov, ki situacijo na trgu delovne sile odraža (in lahko na podlagi tega, kot smo videli, vpliva na spremembo jezikovne norme), vendar pa hkrati tudi potrjuje in ohranja 'nevtralen', a vendar dominanten položaj moškosti. V slovenskem jeziku se je ta dolga leta vzdrževal in upravičeval v rabi (spolno 'nevtralne'/generične) moške oblike – ker naj bi bila ta nevtralna, krajša in enostavnejša za rabo, zaradi skladenjskega ujemanja, nenazadnje tudi, ker naj bi zapisovanje

poklicnih nazivov opisovalo samo funkcijo in ne tudi osebe, ki opravlja določen poklic. Vsi ti argumenti so danes že preseženi, saj so številne raziskave, tudi naša nevrolingvistična, dokazale, da moški spol v jeziku ni in ne more biti nevtralen, saj moških in žensk ne predstavlja enakovredno.

Na podlagi predstavljenih ugotovitev, ki sugerirajo na neposredno medsebojno učinkovanje družbenih in jezikovnih dejavnikov ter povezanost njunih sprememb, smo prepričani, da bi moral biti boj za enakost spolov usmerjen k spremembi razmerij moči, ki utrjujejo družbeno krivične strukture, te pa se nahajajo tudi v jeziku (Jeretič, 2001, str. 329). (Neseksistični) jezik je zato eden pomembnejših vidikov enakosti spolov, brez katerega se enakost ne more udejanjiti, saj stremi k zagotavljanju enakovredne nagovorjenosti vseh članic in članov družbe tako na ravni slovnice kot na ravni pomenov in je nujen predpogoj za ustvarjanje spolno uravnoteženih mentalnih predstav, ki pa lahko vplivajo tudi na bolj enakopravne možnosti žensk in moških na trgu delovne sile. Uvajanje sprememb na to področje je (zaradi močnega vpliva zakoreninjenih (in institucionaliziranih) stereotipnih predstav o večvrednosti moškosti) zelo zahtevno in dolgotrajno. Nekateri vidiki hegemonične moškosti so se v šestdesetletnem obdobju sicer razkrojili, a kljub temu ugotavljamo, da se zaradi ideološke prevlade v družbi in jeziku enakost spolov (tudi jezikovna) ne bo mogla uveljaviti, vse dokler ne bo nadvlada moškosti popustila.

Izvedena analiza je rezultirala v številnih pomembnih izsledkih, ki prinašajo nova spoznanja tako za slovenski prostor kot za slovenski jezik. Kljub temu se zavedamo, da lahko zaradi združevanja več različnih (teoretičnih) področij bralki ali bralcu umanjka podrobnejša preučitev nekaterih področij/tem/konceptov, ki smo jih uspeli v nalogi le omeniti, ne pa tudi natančno analizirati. Med drugim smo zamejili področji dveh ključnih konceptov v doktorski disertaciji, spola in jezika, pri katerih smo se (zaradi prevladujoče literature) prednostno osredotočili le na obravnavo dveh spolov in s tem nismo vključili spektra drugih nebinarnih spolnih identitet in preučevanja učinkov spolno nevključujočega jezika. To je področje, na katerem primanjkuje analiz in ki bi lahko v prihodnje prejelo več pozornosti. Kompleksnost raziskovane tematike smo sicer skušali zajeti s kombinacijo več raziskovalnih pristopov, pa vendar popolnoma vseh vidikov oz. področij, ki vplivajo na družbene in jezikovne spremembe, tudi zaradi eksplorativnega raziskovanja (kjer smo sproti odkrivali nova raziskovalna področja), nismo mogli predvideti in/ali jih vključiti, kar je vplivalo na nezmožnost podajanja dokončnih ugotovitev in trditev. Izziv je bilo tudi združevanje

(metodološko) zelo različnih raziskav in (poenotenje) njihovih izsledkov. Tematiko spola in jezika na trgu delovne sile bi lahko raziskali dodatno/tudi na organizacijskem nivoju (npr. s pregledom in analizo interne dokumentacije (pogodb/obrazcev) podjetij oz. organizacij), analizo bi lahko osredotočili tudi na specifično poklicno skupino (ali nekaj skupin oz. na določen sektor), na podlagi katere bi lahko podali zelo natančne informacije o rabi jezika v povezavi z določenimi poklici (in ponudili primerjave z drugimi), hkrati bi lahko v zaposlitvenih oglasih razširili predmet analize na pregled opisa delovnega mesta in tudi tam poiskali znake (ne)seksistične rabe jezika. Osredotočili bi se lahko tudi na širši vidik medijske predstavitve spolov v poklicnih vlogah (poleg časopisov/revij tudi televizije, predvsem pa oglasnih sporočil) oz. pogledali diskurzivne prakse v nekaterih drugih institucijah (izobraževalnih, političnih itd.). Predlagani pristopi k preučevanju teme spola in jezika lahko predstavljajo pomembna težišča nadaljnjega raziskovanja na tem področju.

Poleg omenjenih omejitev smo za vsako od empiričnih raziskav posebej navedli področja, v katerih bi lahko raziskavo še izboljšali (navedena so v prilogah). Sem štejemo količinsko in vsebinsko omejitev virov analize zaradi preobsežnosti gradiva, ki pokriva obdobje šestdesetih let, predvsem v časopisni analizi in analizi zaposlitvenih oglasov, kar pa ni negativno vplivalo na zaznavanje jezikovnih trendov zaradi pojava zasičenosti. Po drugi strani se je omejenost nevrolingvistične raziskave kazala v značilnostih tovrstnih (interdisciplinarnih eksperimentalnih) študij, ki ne zagotavljajo popolne gotovosti v interpretaciji podatkov, zaradi posebnosti slovenskega jezika pa tudi zahtevajo odmik od tujih raziskav, s katerimi bi jih primerjali. Številne izzive je prinesla tudi interdisciplinarnost teme in raziskovanja, tako v komunikaciji s sodelavkami in sodelavci iz drugih znanstvenih disciplin, pri oblikovanju ustreznega metodološkega okvira kot tudi pri preslikavi rezultatov na polje družbenega. Kljub zahtevnosti interdisciplinarnega raziskovanja smo mnenja, da bi tudi v prihodnje pri raziskovanju teme spola in jezika veljalo nameniti pozornost povezovanju več različnih raziskovalnih pristopov, saj imajo potencial zagotoviti najbolj zanimive in bogate izsledke, npr. sociolingvističnemu, psiholingvističnemu in nevrolingvističnemu raziskovanju teme. Pri tem bi bilo zanimivo preiskovati spodbude za odločitve ljudi za prijavo na delovno mesto oz. analizirati vpliv različnih oblik zapisov zaposlitvenih oglasov na njihovo razumevanje oz. razumevanje delovnih mest (testiranje posameznikov, ki se prijavljajo na delovna mesta, in delodajalcev, ki jih razpisujejo). Izvedli bi lahko tudi longitudinalno nevrolingvistično raziskavo, ki bi na podlagi več ponovitev EEG snemanj (v določenem časovnem obdobju) pokazala, ali se ljudje po določenih ponovitvah srečevanja s konkretno (žensko) obliko nanjo

bolj navadijo in jo pričnejo dojemati kot bolj ustrezno. Na ta način bi preizkusili hipoteze o plastičnosti možganov, ki bi lahko predstavljale pomemben argument (v družboslovju) v prid jezikovnim spremembam. Če bi želeli biti še nekoliko bolj 'drzni', bi lahko v raziskovanje spola in jezika vnesli tehnologije znanja, ki slonijo na umetni inteligenci.

10 VIRI

1. Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender & Society*, *4*(2), 139–158.
2. Ahačič, K. (2018). Janez Novak, študentka slovenščine. *Delo*. Dostopno prek https://www.delo.si/novice/slovenija/janez-novak-studentka-slovenscine-54157.html
3. Ahlin, M., Bokal, L., Gložančev, A., Hajnšek-Holz, M., Humar, M., Keber, J., ... Jakopin, P. (1994). *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
4. Ahlsen, E. (2006). *Introduction to Neurolinguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
5. Akcijski načrt za jezikovno izobraževanje. (2015). Dostopno prek http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/slovenski_jezik/Akcijska_nacrta/ANJI.pdf
6. Akcijski načrt za jezikovno opremljenost. (2015). Dostopno prek http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razpisi/2017/JR-ESS-Ranljive_skupine_govorcev/Akcijski_nacrt_za_jezikovno_opremljenost.pdf
7. Amsterdamska pogodba – *Treaty of Amsterdam*, podpisana 2. oktobra 1997 v Amsterdamu, v veljavi od 1. maja 1999. Dostopno prek: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT
8. Antić Gaber, M. (1999). *Naše žene volijo.* Ljubljana: Urad za žensko politiko.
9. Antić Gaber, M. (2015). Strukturiranje slovenske družbe in spol kot strukturirana in strukturirajoča struktura. V M. Antić Gaber (ur.), *Zahtevna razmerja: Spol, strukturne ovire in priložnosti* (str. 7–20). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
10. Ardener, E. (1975). Belief and the Problem of Women. V S. Ardener (ur), *Perceiving Women* (str. 1–28). London: Malaby Press.
11. Ardener, S. (1975). Sexual Insult and Female Militancy. V S. Ardener (ur), *Perceiving Women* (str. 29–54). London: Malaby Press.
12. Austin, J. L. (1962). *How to do Things With Words*. Oxford: Clarendon.
13. Bahovec, E. D. (1995). Zapis javne strokovne razprave. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 30–31). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

14. Bahovec, E. D. (2019). Zapis javne strokovne razprave okrogle mize Jezik in spol. *Slovenščina 2.0, 7*(2), 1–44.
15. Bajec, A., Kolarič R., in Rupel, M. (1956). *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
16. Bajec, A., Kolarič R., in Rupel, M. (1964). *Slovenska slovnica*. Druga popravljena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
17. Bajec, A., Kolarič, R., Legiša, L., Moder, J., Rupel, M., Sovrè, A., ... Tomšič, F. (1962). *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU, Državna založba Slovenije.
18. Bajić, N. (2012). Spolno (ne)občutljiva raba jezika v Srbiji in Sloveniji v teoriji in praksi. V A. Bjelčevič (ur.), *48. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (2.–13. julij 2012) (str. 124–128). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
19. Banka Slovenije. (1994). *Letno poročilo za leto 1993*. Ljubljana: Banka Slovenije.
20. Barber, H., Salillas, E., in Carreiras, M. (2004). Gender or Genders Agreement? V M. Carreiras in C. Clifton Jr. (ur.), *The On-line Study of Sentence Comprehension: Eyetracking, ERPs and Beyond* (str. 309–327). New York: Psychology Press.
21. Barcelona European Council. (2002). Barcelona Objectives. 15.-16. marec. Dostopno prek https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/71025.pdf
22. Barker, C. (2002). *Making Sense of Cultural Studies. Central problems and critical debates*. London: Sage Publications.
23. Baskar, B. (1995). Zapis javne strokovne razprave. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 35–38). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.
24. Bavcon, L. (intervjuvanec) in Greif, T. (novinarka). (2008). Spolnost in človekove pravice. *Dnevnik*. Dostopno prek https://www.dnevnik.si/1042227600
25. Baxter, J. (2003). *Positioning Gender in Discourse: A Feminist Methodology*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
26. Becquer, A., Cerquiglini, B., Cholewka, N., Coutier, M., Frécher, J., in Mathieu, M.-J. (1999). *Femme, j'écris ton nom*. Pariz: La Documentation française.
27. Bednarska, K. (2013). Kdo naj dela, kdo pa skrbi za otroke? Spolni stereotipi v slovarjih. V A. Žele (ur.), *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*, simpozij Obdobja, 32 (str. 35–42). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

28. Beller, A. H. (1982). Occupational Segregation by Sex: Determinants and Changes. *Journal of Human Resources, 17*(3), 371–392.

29. Bem, S., in Bem, D. (1973). Does Sex-biased Job Advertising "Aid and Abet" Sex Discrimination? *Journal of Applied Social Psychology, 3*(1), 6–18. doi:10.1111/j.1559-1816.1973.tb01290.x

30. Benwell, B. (ur.). (2006). *Masculinity and Men's Lifestyle Magazines*. Oxford: Blackwell.

31. Berger, P. L., in Luckmann, T. (1972). *The Social Construction of Reality*. London: Penguin.

32. Bergmann, R. B. (2005). *The Economic Emergence of Women*. New York: Palgrave Macmillan.

33. Bešter, M. (1997). Raba poimenovanj za ženske osebe v uradovalnih besedilih. V Derganc, A. (ur.), *Ženska v slovenskem jeziku, literature in kulturi* (str. 9–23). 33. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska Fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

34. Bettio, F., in Verashchagina, A. (2009). *Gender Segregation in the Labour Market: Root Causes, Implications and Policy Responses in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

35. Bibič, A. (1992). Nekateri vidiki pluralizacije družbe in države na Slovenskem. V D. Fink-Hafner in B. Strmčnik (ur.), *Nastajanje slovenske državnosti: zbornik referatov*, Politološki dnevi, Ankaran (str. 155–175). Ljubljana: Slovensko politološko društvo.

36. Blake, C., in Klimmt, C. (2010). Geschlechtergerechte Formulierungen in Nachrichtentexten (Gender-fair formulations in news texts). *Publizistik, 55*(3), 289–304.

37. Blaubergs, M. S. (1978). Changing the Sexist Language: The Theory Behind the Practice. *Psychology of Women Quarterly, 2*(3), 244–261.

38. Blaubergs, M. S. (1980). An Analysis of Classic Arguments Against Changing Sexist Language. *Womens Stud. Int. Q., 3*(2-3), 135–147.

39. Blažič, M. (1995). Zapis javne strokovne razprave. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 21–22, 42, 53–54). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

40. Bodine, A. (1975a). Androcentrism in Prescriptive Grammar: Singular 'they', Sex-indefinite 'he', and 'he or she'. *Language in Society, 4*(2), 129–146.

41. Bodine, A. (1975b). Sex Differentiation in Language. V B. Thorne in N. Henley (ur.), *Language and Sex: Difference and Dominance* (str. 130–151). Rowley: Newbury House.
42. Bodine, A. (1998). Androcentrism in Prescriptive Grammar: Singular ‘they’, sex-indefinite ‘he’, and ‘he or she’. V D. Cameron (ur.), *The Feminist Critique of Language: A Reader* (str. 123–138). London: Routledge.
43. Bojarska K. (2011). Wpływ androcentrycznych i inkluzywnych płciowo konstrukcji językowych na skojarzenia z płcią. *Studia Psychologiczne, 49*(2), 53–68.
44. Boroditsky, L., Schmidt, L. A., in Phillips, W. (2003). Sex, Syntax and Semantics. V D. Gentner in S. Goldin-Meadow (ur.), *Language in Mind: Advances in the Study of Language and Thought* (str. 61–79). Cambridge: MIT Press.
45. Bourdieu, P. (1977). *Outline of the theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
46. Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Oxford: Polity Press.
47. Bourdieu, P. (2003). *Sociologija kot politika*. Ljubljana: Založba /*cf.
48. Bourdieu, P. (2005). *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.
49. Bourdieu, P. (2010). *Moška dominacija*. Ljubljana: Sophia.
50. Bourdieu, P., in Wacquant, L. (2006). *Načela za refleksivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales.
51. Brabant, J. M. (1998). *The Political Economy of Transition, Coming to Grips with History and Methodology*. London: Routledge.
52. Bratož, I. (2018). Spol, jezik in simbolne geste. *Delo*. Dostopno prek https://www.delo.si/kultura/razno/spol-jezik-in-simbolne-geste-106319.html
53. Braun, F., Gottburgsen, A., Sczesny, S., in Stahlberg, D. (1998). Können Geophysiker Frauen sein? Generische Personenbezeichnungen im Deutschen. *Zeitschrift für germanistische Linguistik, 26*(3), 265–283.
54. Braun, F., Sczesny, S., in Stahlberg, D. (2005). Cognitive Effects of Masculine Generics in German: An Overview of Empirical Findings. *Communications, 30*(1), 1–21.
55. Bravo, D., Sanhueza C., in Urzúa, S. (2008). *An Experimental Study of Labor Market Discrimination: Gender, Social Class and Neighborhood in Chile.* New York: Inter-American Development Bank. doi:10.2139/ssrn.1815907

56. Budziszewska, M., Hansen K., in Bilewicz M. (2014). Men Against Feminine Job Titles. The Impact of Gender-fair Language on Men's and Women's Perception of Women. *Journal of Language and Social Psychology*, *33*(6), 681–691.

57. Bugarič, B. (1996). Kritika neoliberalizma v Vzhodni in Srednji Evropi. V P. Kovačič Peršin (ur.), *Kritika neoliberalizma* (str. 80–91). Ljubljana: Društvo 2000.

58. Burgar, Mojca. (2003). Prepoved diskriminacije pri zaposlovanju. *Podjetnik*, *12*(8), 52–54.

59. Bussmann, H., in Hellinger M. (2003). Engendering Female Visibility in German. V M. Hellinger in H. Bussmann (ur.), *Gender Across Languages. The Linguistic Representation of Women and Men* (str. 141–173). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

60. Butler, J. (1997). *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. London, Routledge.

61. Butler, J. (1999). *Gender Trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

62. Cacciari C., in Padovani, R. (2007). Further Evidence on Gender Stereotype Priming in Language: Semantic Facilitation and Inhibition on Italian Role Nouns. *Appl. Psycholinguist*, *28*(2), 277–293.

63. Calasanti, T. (2010). Gender and Ageing in the Context of Globalization. V D. Dannefer in C. Phillipson (ur.), *The SAGE Handbook of Social Gerontology* (str. 137–149). London: Sage Publications.

64. Cameron, D. (1985). What Has Gender Got to do With Sex? *Language & Communication*, *5*(1), 19–27.

65. Cameron, D. (1992a). *Feminism & Linguistic Theory*. New York: Palgrave Macmillan.

66. Cameron, D. (1992b). Not Gender Differences but the Difference Gender Makes: Explanation in Research on Sex and Language. *International Journal of the Sociology of Language*, 94, 13–26.

67. Cameron, D. (1995). *Verbal Hygiene*. London: Routledge.

68. Cameron, D. (1996). The Language-gender Interface: Challenging Co-optation. V V. Bergvall, J. Bing in A. Freed (ur.), *Rethinking Language and Gender Research: Theory and Practice* (str. 31–53). London: Longman.

69. Cameron, D. (1998a). Lost in Translation: Non-sexist Language. V D. Cameron (ur.), *The Feminist Critique of Language: A Reader* (str. 155–163). London: Routledge.

70. Cameron, D. (1998b). *The Feminist Critique of Language: A Reader*. London: Routledge.

71. Cameron, D., McAlister, F., in O'Leary, K. (1988). Lakoff in Context: The Social and Linguistic Functions of Tag Questions. V J. Coates in D. Cameron (ur.), *Women in Their Speech Communities: New Perspectives on Language and Sex* (str. 74–93). London: Longman.

72. Carby, H. V. (1982). White Woman Listen! Black Feminism and the Boundaries of Sisterhood. V Centre for Contemporary Cultural Studies (ur.), *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain* (str. 110–128). London: Hutchinson.

73. Carreiras, M, Salillas E, in Barber H. A. (2004). Event-related Potentials Elicited During Paring of Ambiguous Relative Clauses in Spanish. *Cognitive Brain Research 20*(1): 98–105.

74. Carreiras, M., Garnham, A., Oakhill, J., in Cain, K. (1996). The Use of Stereotypical Gender Information in Constructing a Mental Model: Evidence from English and Spanish. *Quarterly Journal of Experimental Psychology, Section A Human Experimental Psychology*, *49*(3), 639–663.

75. Catalyst. (2018). Women in Male-dominated Industries and Occupations: Quick Take. *Catalyst*. Dostopno prek https://www.catalyst.org/research/women-in-male-dominated-industries-and-occupations/

76. Cederschiöld, G. (1897). *Om svenskan som skriftspråk*. Lund: CWK Gleerup.

77. Cejka, M. A., in Eagly, A. H. (1999). Gender-stereotypic Images of Occupations Correspond to the Sex Segregation of Employment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *25*(4), 413–423.

78. Chamberlain, A. F. (1912). Women's Languages. *American Anthropologist*, *14*(3), 579–581.

79. Charles, M., in Grusky, D. B. (2004). *Occupational Ghettos: The Worldwide Segregation of Women and Men*. Stanford: Stanford University Press.

80. Chatard, A., Guimond, S., in Martinot, D. (2005). Impact de la féminisation lexicale des professions sur l'auto-efficacité des élèves: une remise en cause de l'universalisme masculin? *L'Année psychologique*, *105*(2), 249–272.

81. Chowdhury, A. R., Areias, A. C., Imaizumi, S., Nomura, S., in Yamauchi, F. (2018). *Reflections of Employers' Gender Preferences in Job Ads in India: An Analysis of Online Job Portal Data.* Washington: World Bank Group.

82. Christie, C. (2000). *Gender and Language: Towards a Feminist Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
83. Coates, J. (1993). *Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language*. Harlow: Pearson Education Limited.
84. Coates, J. (1996). *Women Talk: Conversation between Women Friends*. Oxford: Blackwell.
85. Coates, J. (2015). *Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language*. 3. izdaja. London, New York: Routledge.
86. Connell, R. W. (2002). *Gender*. Cambridge: Polity Press.
87. Corbett, G. G. (1991). *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
88. Council of Europe. (1990). Recommendation No. R (85) 2 of the Committee of Ministers to Member States on Legal Protection Against Sex Discrimination, sprejeto 5. februarja 1985. Dostopno prek https://rm.coe.int/168058ff43
89. Council of Europe. (1990). Recommendation R (90)4 on the elimination of sexism from language, sprejeto 21. februarja v Strasbourgu. Dostopno prek https://rm.coe.int/1680505480
90. Council of Europe's Steering Committee for Equality between Women and Men. (2007). Recommendation CM/Rec (2007) of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms, sprejeto 21. novembra. Dostopno prek https://eige.europa.eu/library/resource/aleph_eige000001591
91. CPOČV. (2001). *Mednarodna primerjalna študija Upravljanje človeških virov: Tabelarni pregled podatkov*. Ljubljana: FDV, Center za proučevanje organizacij in človeških virov.
92. CPOČV. (2005). *Mednarodna primerjalna študija Upravljanje človeških virov 2004: Tabelarni pregled podatkov*. Ljubljana: FDV, Center za proučevanje organizacij in človeških virov
93. Crawford, A. L. (2001). *Women in Leadership: The Stereotyping of Women. Kellogg Journal of Organization Behavior*. Dostopno prek https://www.kellogg.northwestern.edu/research/ktag/resources/papers/crawford.pdf
94. Crawford, M. (2004). Gender and Language. V R. Unger (ur.), *The Handbook of the Psychology of Women and Gender* (str. 228–244). Hoboken: John Wiley and Sons.
95. Crawford, M., in English, L. (1984). Generic Versus Specific Inclusion of Women in Language: Effects on Recall. *J. Psycholinguist. Res.*, *13*(5), 373–381.

96. Crawford, M. E. (1995). *Talking Difference: On Gender and Language*. London, Thousand Oaks: Sage.
97. Crawley, D. (2014). Gender and Occupational Prestige: Changes in Twenty Years. *Sage Open, 4*(1), 1–11.
98. Crenshaw K. W. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Colour. *Stanford Law Review, 43*(6), 1241–1299.
99. Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, Volume 1989, Article 8, 139–167.
100. Crnkovič, M. (1995, 28. januar). Politična korektnost in slovenščina. *Delo, Sobotna priloga*, str. 38.
101. Cukjati, A. (2018). Enakopravnost moškega in ženskega spola pri poimenovanju poklicev. *Artepakt*. Dostopno prek http://projects.ung.si/artepakt/clanki/strokovno/strokovno5_spol_cukjati.html
102. Das, S., in Kotikula, A. (2019). *Gender-based Employment Segregation: Understanding Causes and Policy Interventions*. Washington: World Bank Group. Dostopno prek http://documents.worldbank.org/curated/en/483621554129720460/Gender-Based-Employment-Segregation-Understanding-Causes-and-Policy-Interventions
103. De Beauvoir, S. (1999). *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.
104. De Saussure, F. (1959). *Course in General Linguistics*. New York: Philosophical Library.
105. Debevec, M. (2019). *Ko se povsem brišeta ženski in moški spol*. Dostopno prek https://radio.ognjisce.si/sl/210/svet/28975/ko-se-povsem-briseta-zenski-in-moski-spol.htm
106. Deklaracija o enakosti žensk in moških – *Declaration on Equality of Women and Men* (1988). Sprejeta na zasedanju Odbora ministrov Sveta Evrope 16. novembra. Dostopno prek https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168053400d
107. Delmar, R. (1976). Looking Again at Engels' »Origins of the family, private property and the state«. V J. Mitchell in A. Oakley (ur.), *The Rights and Wrongs of Women* (str. 271–287). Harmondsworth: Penguin Books.
108. *Delo*. (1978, marec, maj, september, december). Ljubljana: Delo.
109. *Delo*. (1998, marec, maj, september, december). Ljubljana: Delo.

110. *Delo*. (2018, marec, maj, julij, december). Ljubljana: Delo.
111. Delphy, C. (1976). Continuities and Discontinuities in Marriage and Divorce. V D. L. Barker in S. Allen (ur.), *Sexual Divisions and Society: Process and Change*. London: Tavistock.
112. Direktiva 2002/73/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 23. septembra 2002 o spremembi Direktive Sveta 76/207/EGS o izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zvezi z dostopom do zaposlitve, poklicnega usposabljanja in napredovanja ter delovnih pogojev. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0073
113. Direktiva Sveta 2004/113/ES z dne 13. decembra 2004 o izvajanju načela enakega obravnavanja moških in žensk pri dostopu do blaga in storitev ter oskrbi z njimi. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?qid=1598436843524&uri=CELEX:32004L0113
114. Direktiva 2006/54/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 5. julija 2006 o uresničevanju načela enakih možnosti ter enakega obravnavanja moških in žensk pri zaposlovanju in poklicnem delu (preoblikovano). Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?qid=1598436945265&uri=CELEX:32006L0054
115. Direktiva 2010/41/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 7. julija 2010 o uporabi načela enakega obravnavanja moških in žensk, ki opravljajo samostojno dejavnost, in o razveljavitvi Direktive Sveta 86/613/EGS. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0041
116. Direktiva Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0078
117. Direktiva Sveta 2010/18/EU z dne 8. marca 2010 o izvajanju revidiranega okvirnega sporazuma o starševskem dopustu, sklenjenega med BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP in ETUC, ter o razveljavitvi Direktive 96/34/ES. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/sl/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0018
118. Direktiva Sveta 75/117/EGS z dne 10. februarja 1975 o približevanju zakonodaje držav članic v zvezi z uporabo načela enakega plačila za moške in ženske. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/ALL/?uri=CELEX:31975L0117
119. Direktiva Sveta 76/207/EGS z dne 9. februarja 1976 o izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zvezi z dostopom do zaposlitve, poklicnega

usposabljanja in napredovanja ter delovnih pogojev. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?qid=1598437417539&uri=CELEX:31976L0207

120. Direktiva Sveta 92/85/EGS z dne 19. oktobra 1992 o uvedbi ukrepov za spodbujanje izboljšav na področju varnosti in zdravja pri delu nosečih delavk in delavk, ki so pred kratkim rodile ali dojijo (deseta posebna direktiva v smislu člena 16(1) Direktive 89/391/EGS). Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0085

121. Direktiva Sveta 96/34/ES z dne 3. junija 1996 o okvirnem sporazumu o starševskem dopustu, sklenjenem med UNICE, CEEP in ETUC. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/ALL/?uri=CELEX%3A31996L0034

122. Direktiva Sveta 97/80/ES z dne 15. decembra 1997 o dokaznem bremenu v primerih diskriminacije zaradi spola. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/ALL/?uri=CELEX%3A31997L0080

123. Direktiva Sveta 86/613/EGS z dne 11. decembra 1986 o uporabi načela enakega obravnavanja moških in žensk, ki se ukvarjajo z dejavnostjo, vključno s kmetijstvom, ali pa so samozaposleni, ter o varstvu samozaposlenih žensk med nosečnostjo in materinstvom. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/ALL/?uri=CELEX:31986L0613

124. Direktiva Sveta 79/7/EGS z dne 19. decembra 1978 o postopnem izvrševanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v zadevah socialne varnosti. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?qid=1598437719108&uri=CELEX:31979L0007

125. Direktiva Sveta 86/378/EGS z dne 24. julija 1986 o izvajanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v poklicnih sistemih socialne varnosti. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/ALL/?uri=CELEX%3A31986L0378

126. Densmore, D. (1971). On Communication. *No More Fun and Games, 4*(5), 66–81.

127. Derganc, A. (2017). Poimenovanja za ženske nosilke poklicev in položajev v slovenščini in ruščini. *Jezikoslovni zapiski, 23*(2), 125–130.

128. Deutsch, A., in Bentin, S. (2001). Syntactic and Semantic Factors in Processing Gender Agreement in Hebrew: Evidence from ERPs and Eye Movements. *Journal of Memory & Language, 45*(2), 200–224.

129. Diekman, A. B., in Eagly, A. H. (2000). Stereotypes as Dynamic Constructs: Women and Men of the Past, Present, and Future. *Personality and Social Psychology Bulletin, 26*(10), 1171–1188.

130. Dobrovoljc, H. (2013). *Sklanjanje priimkov ob imenih*. Jezikovna svetovalnica. Dostopno prek http://svetovalnica.zrc–sazu.si/

131. Dobrovoljc, H. (2019). *Imena glasbenikov instrumentalistov glede na igrani instrument.* Jezikovna svetovalnica. Dostopno prek: https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/3810/imena-glasbenikov-instrumentalistov-glede-na-igrani-instrument

132. Dobrovoljc, H., in Stabej, M. (2019). Jezikovne izbire v slovenskih smernicah za spolno občutljivo rabo jezika. *Slavistična revija, 67*(2), 373–384.

133. Doleschal, U. (2015). Gender in Slovenian. V M. Hellinger in H. Motschenbacher (ur.), *Gender Across Languages*, Volume 4 (str. 333–368). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

134. Dominko, T. (2018). *Na Filozofski fakulteti bodo začasno pozabili na moški spol*. Dostopno prek http://radio.ognjisce.si/sl/202/aktualno/27227/

135. Douglas, K. M., in Sutton, R. M. (2003). Effects of Communication Goals and Expectancies on Language Abstraction. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(4), 682–696.

136. Douglas K. M., in Sutton R. M. (2014). A Giant Leap for Mankind but What about Women? The Role of System-justifying Ideologies in Predicting Attitudes Toward Sexist Language. *Journal of Language and Social Psychology, 33*(6), 667–680.

137. Doyle, M. (1995). *The A-Z of Non-sexist Language*. Toronto: Women's Press.

138. Doyle, M. (1998). Introduction to the A-Z of non-sexist language. V D. Cameron (ur.), *The Feminist Critique of Language: A Reader* (149–154). London: Routledge.

139. Dreyfus, H. L., in Rabinow, P. (1982). *Michel Foucault – Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

140. Dubois, B., in Crouch, I. (1975). The Question of Tag Questions in Women's Speech: They Really Don't Use More of Them. *Language in Society, 4*(3), 289–294.

141. Duffy, S. A., in Keir, J. A. (2004). Violating Stereotypes: Eyemovements and Comprehension Processes when Text Conflicts with World Knowledge. *Memory & Cognition, 32*(4), 551–559.

142. Dunajska deklaracija o človekovih pravicah in akcijski program – *Vienna Declaration and Programme of Action*, podpisana 25. junija 1993 na Dunaju. Dostopno prek https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx

143. Eagly, A. H. (1987). *Sex Differences in Social Behavior. A Social-Role Interpretation*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

144. Eagly, A. H., in Carli, L. L. (2007). Women and the Labyrinth of Leadership. *Harvard Business Review, 85*(9), 62–71.

145. Eagly, A. H., in Karau, S. J. (2002). Role Congruity Theory of Prejudice Toward Female Leaders. *Psychological Review, 109*(3), 573–598. doi:10.1037//0033-295X.109.3.573

146. Eagly, A. H., in Koenig, A. M. (2014). Evidence for the Social Role Theory of Stereotype Content: Observations of Groups' Roles Shape Stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology, 107*(3), 371–392.

147. Eckert, P. (2000). *Linguistic Variation as Social Practice.* Oxford: Blackwell.

148. Eckert, P., in McConnell-Ginet, S. (1992). Communities of Practice: Where Language, Gender, and Power All Live. V K. Hall, M. Bucholtz in B. Moonwomon (ur.), *Locating Power: Proceedings of the Second Berkeley Women and Language Conference* (str. 89–99). Berkeley: Berkeley Women and Language Group.

149. Eckert, P., in McConnell-Ginet, S. (1999). New Generalizations and Explanations in Language and Gender Research. *Language in Society, 28*(2), 185–201.

150. Eckert, P., in McConnell-Ginet, S. (2003). *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.

151. Edwards, J. (1989). *Language and Disadvantage*. 2., revidirana izdaja. London: Cole & Whurr.

152. Ehrlich, S., in King, R. (1998). Gender-based Language Reform and the (De)politicization of the Lexicon. V J. Cheshire in P. Trudgill (ur.), *The Sociolinguistics Reader. Gender and Discourse,* Volume 2 (str. 178–194). London: Arnold.

153. Eisenstein, Z. (1999). Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism. *Critical Sociology, 25*(2-3), 196–217.

154. Enakost žensk in moških. (2020). Dostopno prek https://www.gov.si/teme/enakost-zensk-in-moskih/

155. Engelberg, M. (2002). The Communication of Gender in Finnish. V M. Hellinger in H. Bussmann (ur.), *Gender Across Languages. The Linguistic Representation of Women and Men,* Vol. 2 (str. 109–132). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

156. England, P. (1982). The Failure of Human Capital Theory to Explain Occupational Sex Segregation. *Journal of Human Resources, 17*(3), 358–370.

157. Evropski parlament. (1997). *Amsterdamska pogodba.* Dostopno prek https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/sl/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-amsterdam
158. European Commission. (1982). *English Style Guide.* Dostopno prek http://ec.europa.eu/translationlwriting/style guides/english/style guide en.pdf
159. European Commission. (2005). *English Style Guide: A Handbook for Authors and Translators in the European Commission,* 5th edition. Dostopno prek http://web.bf.uni-lj.si/students/vnd/knjiznica/Skoberne_literatura/gradiva/EU/style_guide_en.pdf
160. European Commission. (2019). 2019 Report on equality between women and men in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostopno prek https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/annual_report_ge_2019_en.pdf
161. European Parliament. (2003). European Parliament resolution on gender mainstreaming in the European Parliament (2002/2025(INI)). Dostopno prek http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2003-0098+0+DOC+XML+V0//EN
162. European Parliament. (2008). *El lenguaje no sexista en el Parlamento Europeo.* Dostopno prek http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2009/0001/P6_PUB%282009%290001_ES.pdf
163. European Parliament. (2018). *Gender-neutral Language in the European Parliament*. Dostopno prek https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/151780/GNL_Guidelines_EN.pdf
164. Eurostat. (2014). *Podatki o stopnji zaposlenosti žensk in moških glede na število otrok za leto 2014.* Dostopno prek http://ec.europa.eu/eurostat/web/equality/ data/database
165. Eurostat. (2017a). *Employment rates by sex, age and citizenship (%).* Dostopno prek https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do
166. Eurostat. (2017b). *Population by educational attainment level, sex and age (%) - main indicators.* Dostopno prek https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do
167. Eurostat. (2019). *The life of women and men in Europe — A statistical portrait — 2019 edition.* Dostopno prek https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-digital-

publications/-/KS-02-19-676?inheritRedirect=true&redirect=
%2Feurostat%2Fpublications%2Fstatistical-books%2Fflagship-publications

168. Eurydice (2009). *Gender Differences in Educational Outcomes: Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe.* Dostopno prek http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/thematic_reports_en.php
169. Evans, V., in Green, M. C. (2006). *Congnitive linguistics. An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
170. Evans, V. (2019). *What Is Cognitive Linguistics? A New Paradigm in the Study of Language and the Mind. Psychology Today*. Dostopno prek https://www.psychologytoday.com/us/blog/language-in-the-mind/201907/what-is-cognitive-linguistics
171. Evropska komisija. (2008). *Zakonodaja o enakosti spolov v Evropski uniji*. Luxembourg: Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti.
172. Evropska komisija. (2013). *Otroško varstvo: Komisija poziva države članice, naj storijo več.* Dostopno prek https://ec.europa.eu/commission/presscorner /detail/sl/IP_13_495
173. Evropska komisija. (2014). *Dan enakega plačila: razlika v plačilu med spoloma v Evropi ostaja pri 16,4 %.* Dostopno prek https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sl/IP_14_190
174. Evropska socialna listina – *European Social Charter*, podpisana 11. oktobra 1997 v Strassbourgu, v veljavi od 7. maja 1999. Dostopno prek https://rm.coe.int/168007cf93
175. Evropska strategija zaposlovanja. (2003). Dostopno prek https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&langId=sl
176. Evropska unija. (2019). *Uredbe, direktive in drugi akti*. Dostopno prek https://europa.eu/european-union/eu-law/legal-acts_sl
177. Evropski socialni sklad in Zavod RS za zaposlovanje. (2018). *Napovednik zaposlovanja 2018/I. Kaj delodajalci napovedujejo za slovenski trg dela za drugo polovico leta 2018?* Dostopno prek https://www.ess.gov.si/_files/11238/ Analiza_Napovednik_zaposlovanja_2018_I.pdf
178. Fairclough, N. (1989). *Language and Power.* London: Longman Group.
179. Falk, E. (2010). *Women for President: Media Bias in Eight Campaigns*. Second edition. Urbana: University of Illinois Press.
180. Ferfila, B. (1985). *Družbena lastnina in razpotja našega časa*. Ljubljana: RSS.

181. Ferrari Stojanović, U., in Štumberger, S. (ur.). (2019). *Izražanje spolne nebinarnosti*. Wikiverza. Dostopno prek https://sl.wikiversity.org/wiki/ Izra%C5%BEanje_spolne_nebinarnosti
182. Fishman, J. (1972). *The Sociology of Language. An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*. Rowley: Newbury House.
183. Fishman, P. (1977). Interactional Shitwork. *Heresies*, 2, 99–101.
184. Fishman, P. (1978). What do Couples Talk About When They're Alone? V D. Butturff in E. L. Epstein (ur.), *Women's Language and Style* (str. 11–22). Akron: L & S Books.
185. Fishman, P. (1980). Conversational Insecurity. V H. Giles, P. W. Robinson in P. M. Smith (ur.), *Language: Social Psychological Perspectives* (str. 127–132). Oxford: Pergamon Press.
186. Fishman, P. (1983). Interaction: The Work Women Do. V B. Thorne (ur.), *Language, Gender and Society* (str. 89–101). Rowley: Newbury House.
187. Fiske, S. (2011). *Envy Up, Scorn Down: How Status Divides Us*. New York: Russel Sage Foundation.
188. Fiske, S. T., Cuddy, A. J., Glick, P., in Xu, J. (2002). A Model of (often mixed) Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow From Perceived Status and Competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, *82*(6), 878–902.
189. Fiske, S., Cuddy, A., in Glick, P. (2007). Universal Dimensions of Social Cognition: Warmth and Competence. *Trends Cogn. Sci., 11*(2), 77–83. doi: 10.1016/j.tics.2006.11.005
190. Flory, J. A., Leibbrandt, A. in List, J. A. (2014). Do Competitive Workplaces Deter Female Workers? A Large-Scale Natural Field Experiment on Job Entry Decisions. *The Review of Economic Studies, 82*(1): 122–155.
191. Formanowicz, M., in Sczesny, S. (2014). Gender-fair Language and Professional Self-reference: The Case of Female Psychologists in Polish. *Journal of Mixed Methods Research, 10*(1), 64–81.
192. Formanowicz, M., Bedynska, S., Cislak, A., Braun, F., Sczesny, S. (2013). Side Effects of Gender-fair Language: How Feminine Job Titles Influence the Evaluation of Female Applicants. *European Journal of Social Psychology, 43,* 62–71. doi: 10.1002/ejsp.1924.
193. Foucault, M. (2005). *Archaeology of Knowledge*. 4th ed. London: Routledge.

194. Foucault, M. (1981). The Order of Discourse. V R. Young (ur.), *Untying the text: A Post-Structuralist Reader*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

195. Frank, F. (1985). Language Planning and Sexual Equality: Guidelines for Nonsexist Usage. V M. Hellinger (ur.), *Sprachwandel und feministische Sprachpolitik: Intemationale Perspectiven* (str. 231–254). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

196. Frank, F., in Treichler, P. (1989). *Language, Gender, and Professional Writing: Theoretical Approaches and Guidelines for Nonsexist Usage*. New York: Modern Language Association of America.

197. Freed, A. (1992). We Understand Perfectly: A Critique of Tannen's View of Cross-sex Communication. V K. Hall, M. Bucholtz in B. Moonwomon (ur.), *Locating Power: Proceedings of the Second Berkeley Women and Language Conference* (str. 144–152). Berkeley: Berkeley Women and Language Group.

198. Freeman, J. (1975). *The Politics of Women's Liberation*. New York: David MacKay.

199. Frenzel, S., Schlesewsky, M., in Bornkessel-Schlesewsky, I. (2011). Conflicts in Language Processing: A New Perspective on the N400–P600 Distinction. *Neuropsychologia, 49*(3) 574–579.

200. Furfey, P. H. (1944). Men's and Women's Language. *The American Catholic Sociological Review, 5*(4), 218–223.

201. Furlan Štante, N. 2013. Govor in glas: pripoznani metafori moči. V M. Ule, R. Šribar in A. Umek Venturini (ur.), *Ženske v znanosti, ženske za znanost: Znanstvene perspektive žensk v Sloveniji in dejavniki sprememb* (str. 162–170). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Komisija za ženske v znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport RS.

202. Gabor, P. (2007). Sociolingvistične razlike med spoloma: Ali stereotipi držijo?. *Anthropos, 39*(3-4), 117–152.

203. Gabriel, U., Gygax, P., Sarrasin, O., Garnham, A., in Oakhill, J. (2008). Au-pairs are Rarely Male: Norms on the Gender Perception of Role Names Across English, French, and German. *Behavior Research Methods, 40*(1), 206–212.

204. Gabršček, K. (2008). *Primerjalni prikaz pravne ureditve človekovih pravic po republiških ustavah (1947, 1963, 1974) in po ustavi Republike Slovenije* (diplomsko delo visokošolskega programa). Dostopno prek https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=99574&lang=slv

205. Gal, S. (1978). Peasant Men Can't Get Wives: Language Change and Sex Roles in a Bilingual Community. *Language in Society, 7*(1), 1–16.

206. Garcia Meseguer, A. (1994). *Es sexista la lengua espanola? Una investigacion sobre el genero gramatical.* Barcelona: Paidos.

207. Garnham, A. (2001). *Mental models and the interpretation of anaphora*. Hove: Psychology Press.

208. Garnham, A., Doehren, S., in Gygax, P. (2015). True Gender Ratios and Stereotype Rating Norms. *Frontiers in Psychology*, 6, 1023.

209. Garnham, A., Gabriel, U., Sarrasin, O., Gygax, P., in Oakhill, J. (2012). Gender Representation in Different Languages and Grammatical Marking on Pronouns: When Beauticians, Musicians, and Mechanics Remain Men. *Discourse Processes, 49*(6), 481–500.

210. Garnham, A., Oakhill, J., in Reynolds, D. (2002). Are Inferences from Stereotyped Role Names to Characters' Gender Made Elaboratively? *Memory & Cognition, 30*(3), 439–446.

211. Garnham, A., Oakhill, J., Von Stockhausen, L., in Sczesny, S. (2016). Editorial: Language, Cognition, and Gender. *Frontiers in Psychology*, 7, 772. doi:10.3389/fpsyg.2016.00772

212. Gastil, J. (1990). Generic Pronouns and Sexist Language: The Oxymoronic Character of Masculine Generics. *Sex Roles, 23*(11), 629–643.

213. Gauchat, L. (1905). *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*. Halle: Niemeyer.

214. Gaucher, D., Friesen, J., in Kay, A. C. (2011). Evidence that Gendered Wording in Job Advertisements Exists and Sustains Gender Inequality. *Journal of Personality and Social Psychology, 101*(1), 109–128.

215. Geeraerts, D., in Cuyckens, H. (ur.). 2007. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics.* Oxford: Oxford University Press.

216. Gendup – Zentrum für Gender Studies und Frauenförderung. (2012). *Leitfaden für einen gerechten Sprachgebrauch.* Dostopno prek http://www.uni-salzburg.at/fileadmin/oracle_file_imports/2103374.PDF

217. Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.

218. Goddard, A., in Mean Patterson, L. (2000). *Language and Gender.* London, New York: Routledge.

219. Godina, T. (1995). Zapis javne strokovne razprave. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 22). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

220. Goodman, J. S., Fields, D. L., in Blum, T. C. (2003). Cracks in the Glass Ceiling: In What Kindos of Organisations do Women Make it to the Top? *Group & Organization Management, 28*(4), 475–501.

221. Gorjanc, V. (2005). Neposredno in posredno žaljiv govor v jezikovnih priročnikih. *Družboslovne razprave* 21(48): 197-209.

222. Gorjanc, V. (2007). Kontekstualizacija oseb ženskega in moškega spola v slovenskih tiskanih medijih. V I. Novak Popov (ur.), *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj,* 42. seminar slovenskega jezika, literature in kulture (str. 173–180). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

223. Gorjanc, V. (2017). *Nije rečnik za seljaka*. Beograd: Biblioteka XX vek.

224. Gorjanc, V. (2019). Zapis javne strokovne razprave okrogle mize Jezik in spol. *Slovenščina 2.0, 7*(2), 1–44.

225. Gortnar, M., in Salecl, T. (2004). Pravna ureditev v EU in Sloveniji na področju človekovih pravic žensk: ključne direktive in zakoni. V V. Jalušič in D. Zagorac (ur.), *Človekove pravice žensk: uvodna pojasnila in dokumenti* (str, 115−145). Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije in Mirovni inštitut.

226. *Gospodarski vestnik*. (1958, januar–december). Ljubljana: Gospodarski vestnik.

227. *Gospodarski vestnik*. (1978, januar–december). Ljubljana: Gospodarski vestnik.

228. *Gospodarski vestnik*. (1998, januar–december). Ljubljana: Gospodarski vestnik.

229. Graddol, D., in Swann, J. (1989). *Gender Voices*. Oxford: Basil Blackwell.

230. Graham, A. (1975). The Making of a Non-Sexist Dictionary. V B. Thorne in N. Henley (ur.), *Language and Sex: Difference and Dominance* (str. 57-63). Rowley: Newbury House.

231. Granda, S. (2008). *Slovenija: pogled na njeno zgodovino*. Ljubljana: Urad vlade za komuniciranje.

232. Gray, J. (1992). *Men are from Mars, Women are from Venus.* New York: HarperCollins.

233. Grgič, M. (2006). Historična perspektiva preučevanja jezikoslovnih ved: nekateri vidiki antičnega razumevanja jezika. *Jezik in slovstvo, 51*(2), 3–18).

234. Grgič, M. (2016). *Jezik: sistem, sredstvo in simbol. Identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji.* Trst, Gorica: Slovenski raziskovalni inštitut, Slovenski izobraževalni konzorcij.

235. Grimshaw, D., in Rubery, J. (2007). *Undervaluing Women's work.* Equal Opportunities Commission Working Paper Series no. 53. Manchester: Equal Opportunities Commission.

236. Gustafsson Sendén, M., Bäck, E. A., in Lindqvist, A. (2015). Introducing a Gender-neutral Pronoun in a Natural Gender Language: The Influence of Time on Attitudes and Behavior. *Frontiers in Psychology,* 6, 893.

237. Gutek, B., in Cohen, A. G. (1992). Sex Ratios, Sex Role Spillover and Sex at Work: A Comparsion of Men's and Women's Experiences. V A. J. Mills in P. Tancred (ur.), *Gendering Organizational Analysis* (str. 133–150). London: Sage Publications.

238. Gygax, P., Gabriel, U., Sarrasin, O., Oakhill, J., in Garnham, A. (2008). Generically Intended, but Specifically Interpreted: When Beauticians, Musicians and Mechanics Are All Men. *Language and Cognitive Processes, 23*(3), 464–485.

239. Gygax, P., Gabriel, U., Sarrasin, O., Garnham, A., in Oakhill, J. (2009). Some Grammatical Rules Are More Difficult Than Others: The Case of the Generic Interpretation of the Masculine. *European Journal of Psychology of Education, 24*(2), 235–246.

240. Gygax, P., Gabriel, U., Lévy, A., Pool, E., Grivel, M., in Pedrazzini, E. (2012). The Masculine Form and its Competing Interpretations in French: When Linking Grammatically Masculine Role Nouns to Female Referents is Difficult. *Journal of Cognitive Psychology, 24*(4), 395–408.

241. Hachimi, A. (2001). Shifting Sands: Language and Gender in Moroccan Arabic. V M. Hellinger in H. Bussmann (ur.), *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men* (str. 27–53). Amsterdam: Benjamins.

242. Haček, M., in Zajc, D. (ur.). (2005). *Slovenija v EU: Zmožnosti in priložnosti.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

243. Hall, K., Bucholtz, M., in Moonwomon, B. (ur.). (1992). *Locating Power: Proceedings of the Second Berkeley Women and Language Conference.* Berkeley: Berkeley Women and Language Group.

244. Hamilton M. C. (1988). Using Masculine Generics: Does Generic he Increase Male Bias in the User's Imagery? *Sex Roles, 19*(11), 785–799.

245. Hanžek, M., Javornik, J., in Tršelič, A. (2000). Spolna neenakost v nekaterih tranzicijskih družbah. *Družboslovne razprave, 16*(34/35), 167–187.

246. Harrison, L. (1975). Cro-magnon Woman – In Eclipse. *Science Teacher*, 42(4), str. 8–11.

247. Hartmann, H. I. (1979). The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union. *Capital & Class, 3*(2), str. 1–33.

248. Haugaard, M. (ur.). (2002). *Power: A reader*. Manchester: Manchester University Press.

249. Heilman, M. E. (2012). Gender Stereotypes and Workplace Bias. *Research in Organizational Behavior, 32*, 113–135.

250. Heise, E. (2000). Sind Frauen mitgemeint? Eine empirische Untersuchung zum Verständnis des generischen Maskulinums und seiner Alternativen. *Sprache & Kognition, 19*(1), 3–13.

251. Hellinger, M. (1990). Kontrastive feministische linguistik: Mechanismen sprachlicher diskriminierung im englischen und deutschen. *Modern Language Journal, 75*(1), 123.

252. Hellinger, M. (1993). Contrastive sociolinguistics: language comparison or language pedagogy. V H. U. Seeber in W. Göbel (ur), *Anglistentag 1992, Proceedings* (str. 301–314). Tübingen: Niemeyer.

253. Hellinger, M., in Bierbach, C. (1993). *Eine Sprache für beide Geschlechter. Richtlinien für einen nicht-sexistischen Sprachgebrauch*. Dostopno prek http://www.unesco.de/fileadmin/medien/Dokumente/Bibliothek/eine_sprache.pdf

254. Hellinger M., in Bussmann, H. (2001). *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men.* Amsterdam: Benjamins.

255. Hellinger, M., in Motschenbacker, H. (ur.). (2015). *Gender Across Languages*. Volume 4. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

256. Hellinger, M., in Pauwels, A. (2007). Language and Sexism. V M. Hellinger in A. Pauwels (ur.), *Handbook of Language and Communication: Diversity and Change* (str. 651–684). Berlin: De Gruyter Mouton.

257. Hodel, L., Formanowicz, M., Sczesny, S., Valdrova, J., in von Stockhausen, L. (2017). Gender-Fair Language in Job Advertisements: A Cross-Linguistic and Cross-Cultural Analysis. Journal of Cross-Cultural Psychology, 48(3), 384–401.

258. Holmes, J. (1992). Women's Talk in Public Contexts. *Discourse & Society, 3*(2), 131–150.

259. Holmes, J. (1995). *Women, Men and Politeness*. London: Longman.

260. Holmes, J. (1999). Communities of Practice in Language and Gender Research. *Language in Society, 28*(2), 173–183.

261. Holmes, J. (2006). *Gendered Talk at Work: Constructing Gender Identity Through Workplace Discourse*. Oxford: Blackwell Publishing.

262. Horvat, M. (2018). Dr. Marko Stabej: Očitek, da posegamo v slovenski jezik, je iz trte izvit. *Mladina*. Dostopno prek https://www.mladina.si/185878/dr-marko-stabej-ocitek-da-posegamo-v-slovenski-jezik-je-iz-trte-izvit/

263. Horvath, L., in Sczesny, S. (2013). *Preventing the Think-manager Think-male Phenomenon. The Impact of Grammatical Gender for Leader Selection.* Manuscript in revision.

264. Horvath, L., in Sczesny, S. (2016). Reducing Women's Lack of Fit with Leadership Positions? Effects of the Wording of Job Advertisements. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 25*(2), 316–328.

265. Hrženjak, M., in Šribar, R. (2004). *Priročnik za medije o upoštevanju načela enakih možnosti spolov*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

266. Hrženjak, M., in Jalušič, V. (2011). *Vrata niso baš odprta (treba da jih gurneš, pa da se otvaraju): perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

267. Humar, M. (2011). Poimenovanja za moške in ženske v novejših slovenskih terminoloških slovarjih. V M. Jesenšek (ur.), *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja* (str. 422-440). Maribor: Zora.

268. Humboldt, W. V. (1795). *Über Denken und Sprechen*. Dostopno prek https://www.gleichsatz.de/b-u-t/trad/humb.html

269. Humer, Ž., in Panić, S. (2015). *Politika enakosti spolov v Sloveniji. Generalni direktorat za notranjo politiko, Tematski sektor C: Državljanske pravice in ustavne zadeve, Pravice žensk in enakost spolov.* Študija. Bruselj: Evropski parlament.

270. Humer, Ž., in Frelih, M. (2016). *Pregled zakonodaje, raziskovanja iz vidika spola in medijev ter področje zaposlovanja v medijski industriji na primeru novinarskega poklica.* Poročilo v okviru temeljnega projekta Spolna diferenciacija v medijski industriji. Ljubljana: Mirovni inštitut.

271. Humer, Ž., Poje, A., Frelih, M., in Štamfelj, I. (2016). *Ukrepi za usklajevanje plačanega dela in družine.* Priročnik. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije. Dostopno prek http://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2016/06/Prirocnik_ODA.pdf

272. Hymes, D. (1996). *Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality: Toward an Understanding of Voice*. Milton Park: Taylor Francis.

273. Ignjatović, M. (2002). *Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

274. Ignjatović, M. (2010). Slovenski trg delovne sile – med ekonomsko učinkovitostjo in socialno pravičnostjo (varnostjo). V U. Vehovar (ur.), *Neosocialna Slovenija?* (str. 141–160). Koper: Univerzitetna založba Annales.

275. International Labour Organization [ILO]. (2006). *Manual for drafting ILO instruments.* Dostopno prek http://www.ilo.org/puiblic/english/bureau/leg/man.pdf

276. International Labour Organization [ILO]. (2018). *Global Wage Report 2018/19. What lies behind gender pay gaps.* Ženeva: International Labour Office. Dostopno prek https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_650553.pdf

277. Irigaray, L. (1995). *Jaz, ti, me, mi. Za kulturo različnosti.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

278. Irigaray, L. (1997). Vprašanje drugega. *Delta, revija za ženske študije in feministično teorijo, 3*(1-2), 115–124.

279. Irigaray, L. (1998). Linguistic Sexes and Genders. V D. Cameron (ur.), *The Feminist Critique of Language: A Reader* (str. 119–123). London: Routledge.

280. Irigaray, L. (2002). *To Speak is Never Neutral.* London, New York: Continuum.

281. Irmen, L, Holt, D. V, in Weisbrod, M. (2010). Effects of Role Typicality on Processing Person Information in German: Evidence from an ERP Study. *Brain Research*, 1353, 133–144.

282. Irmen, L. (2007). What's in a (Role) Name? Formal and Conceptual Aspects of Comprehending Personal Nouns. *Journal of Psycholinguistic Research, 36*(6), 431–456.

283. Irmen, L., in Roßberg, N. (2004). Gender Markedness of Language. *Journal of Language and Social Psychology, 23*(3), 272–307.

284. Irmen, L., in Kaczmarek, N. (1999). Zur mentalen Repräsentation des generischen Maskulinums und zweier seiner Alternativen. V E. Schröger, A. Mecklinger in A. Widmann (ur.), *Experimentelle Psychologie. Beiträge zur 41. Tagung experimentell arbeitender Psychologen* (str. 137). Lengerich: Pabst Science Publishers.

285. Jambrek, P. (1992). *Ustavna demokracija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

286. Jaspers, J. (2010). Introduction. V J. Jaspers, J.-O. Östman in J. Verschueren (ur.), *Society and Language Use. Handbook of Pragmatics Highlights.* Vol. 7 (str. 1–21). Amsterdam: John Benjamins.

287. Jeraj, M. (2003). Komunistična partija, Antifašistična fronta žensk in uresničevanje ženske enakopravnosti v Sloveniji (1943–1953). *Arhivi, 26*(1), 161–178.

288. Jeraj, M. (2005). *Slovenke na prehodu v socializem: Vloga in položaj ženske v Sloveniji 1945–1953*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

289. Jerebič, M. (2018a). *FF: O jeziku in spolu večinoma ideološko.* Dostopno prek http://radio.ognjisce.si/sl/207/slovenija/28337/

290. Jerebič, M. (2018b). *Ko v levji kletki poveš, da si z Radia Ognjišče.* Dostopno prek http://radio.ognjisce.si/sl/207/komentarji/28372/

291. Jerebič, M. (2018c). *Tokrat v levjo kletko ne grem ...* Dostopno prek http://radio.ognjisce.si/sl/208/komentarji/28600/

292. Jerebič, M. (2018č). *Zmeda na FF.* Dostopno prek http://radio.ognjisce.si/sl/207/slovenija/28322/

293. Jerebič, M. (2019). *Teorija spola: Spoljenje z uvedbo podčrtaja?* Dostopno prek http://radio.ognjisce.si/sl/211/aktualno/29206/

294. Jeretič, S. (2001). Politična korektnost: primer uporabnic in uporabnikov nedovoljenih drog. *Teorija in praksa, 38*(2), 328–345.

295. Jespersen, O. (1922). *Language: its nature, development and origin*. London: Allen & Unwin.

296. Jespersen, O. (1998). The Woman. V D. Cameron (ur.), *The Feminist Critique of Language: A Reader* (str. 225–241). London: Routledge.

297. Jezikovna Slovenija. (2017). Dostopno prek http://www.jezikovna-politika.si/jezikovna-slovenija/zakonodaja-slovenscina/

298. Jogan, M. (1978). *Sociologija reda: kritični oris funkcionalizma in konflikte teorije*. Maribor: Obzorja.

299. Jogan, M. (1989). Ženske in stavke. *Teorija in praksa, 26*(10), 1338–1354.

300. Jogan, M. (1990). *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma.* Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

301. Jogan, M. (1992). Seksizem, politika in politična kultura. *Teorija in praksa, 29*(11-12), 1141–1150.

302. Jogan, M. (1994). Erozija androcentrizma v vsakdanji kulturi. *Teorija in praksa, 31*(7-8), 647–654.

303. Jogan, M. (2000). Postsocializem in androcentrizem. *Družboslovne razprave, Tranzicija in (ne)enakost med spoloma*, tematska številka, *16*(34/35), 9–30.

304. Jogan, M. (2001a). *Seksizem v vsakdanjem življenju.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

305. Jogan, M. (2001b). Žensko gibanje. *Enciklopedija Slovenije, zv. 15* (str. 318–324). Ljubljana: Mladinska knjiga.

306. Jogan, M. (2004a). Slovenska (postmoderna) družba in spolna neenakost. *Teorija in praksa, 41*(1-2), 361–376.

307. Jogan, M. (2004b). Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe. V B. Malnar in I. Bernik (ur.), *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči* (str. 265−286). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

308. Jogan, M. (2006). Enakost med spoloma in moškosredinska tradicija v slovenski družbi. *Socialno delo, 45*(3/5), 197–205.

309. Jogan, M. (2007). Delo + družina: razvojno geslo za oba spola v znanosti. V M. Sedmak in Z. Medarić (ur.), *Med javnem in zasebnim. Ženske na trgu dela* (str. 131–153). Koper: Annales.

310. Jogan, M. (2008). Rekatolizacija slovenske družbe. *Teorija in praksa, 45*(1-2), 28–52.

311. Jogan, M. (2009). »Kar se Janezek nauči ...«, je premalo. *AS. Andragoška spoznanja, 15*(1), 31–43.

312. Jogan, M. (2014). *Sociologija in seksizem*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

313. Jogan, M. (2016). Spremna beseda. V Arruzza, C., *Nevarna razmerja: Poroke in razveze marksizma in feminizma* (str. 125–155). Ljubljana: Sophia.

314. Jogan, M. (2017). Upravljanje spolnosti in družbena neenakost spolov. *Časopis za kritiko znanosti, 45*(267), 255–274.

315. Jogan, M. (2018). Izključevanje žensk iz ustvarjanja razumskosti. *Dnevnik, Objektiv.* Dostopno prek https://www.dnevnik.si/1042836602/slovenija/izkljucevanje-zensk-iz-ustvarjanja-razumskosti

316. Jogan, M. (2019a). „Naravni red“ in družbeno-jezikovna evolucija. Predstavitev prispevka na posvetu *Spol in spoštovanje: Strategije kultiviranja razlik*, 14. november 2019. Ljubljana: SAZU in Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

317. Jogan, M. (2019b). Zapis javne strokovne razprave okrogle mize Jezik in spol. *Slovenščina 2.0, 7*(2), 1–44.

318. Jogan, M., in Broder, Ž. (2015). Slovenija: dva družbena sistema v spremenljivi kolektivni zavesti. *Družboslovne razprave, 31*(80), 69–90.

319. Johnson, S., in Meinhof, U. H. (ur.). (1997). *Language and Masculinity*. Oxford: Blackwell.

320. Jourdan, C., in Tuite, K. (ur.). (2006). *Language, Culture and Society: Key Topics in Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

321. Jurančič, S., Kondža, J., Kovačič, S., Kraigher, T., Markič, J., Marzidovšek, N., ... Zakotnik, I. (1999). *Strategija gospodarskega razvoja Slovenije: razvojni scenarij*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.

322. Južnič, S. (1983). *Lingvistična antropologija.* Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

323. Jyrkinen, M. (2014). Women Managers, Careers and Gendered Ageism. Scandinavian *Journal of Management, 30*(2), 175–185.

324. Kaan, E., in Swaab, T. Y. (2003). Repair, Revision, and Complexity in Syntactic Analysis: An Electrophysiological Differentiation. *Journal of Cognitive Neuroscience, 15*(1), 98–110.

325. Kadunč, Z. (1995). Zapis javne strokovne razprave. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 31–35). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

326. Kajzer, A., Hribernik, M., Perko, M., in Selan, T. A. (2013). *Spremembe na trgu dela v EU in Sloveniji v obdobju 2008–2012*. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.

327. Kalin Golob, M. (2001). *Jezikovne reže.* Ljubljana: GV Revije.

328. Kalin Golob, M. (2008). *Jezikovnokulturni pristop h knjižni slovenščini*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

329. Kalin Golob, M. (2019). Zapis strokovne javne razprave okrogle mize Jezik in spol. *Slovenščina 2.0, 7*(2): 1–44.

330. Kalleberg, L. A. (2009). Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition. *American Sociological Review, 74*(1), 1–22.

331. Kambič, M. (2008). *Vloga jezika pri konstituciji družbene neenakosti med spoloma* (diplomsko delo). Dostopno prek http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Kambic-Mojca.PDF

332. Kanjuo Mrčela, A. (1994). Sindikati in privatizacija. *Družboslovne razprave, 10*(17/18), 107–119.

333. Kanjuo Mrčela, A. (1996). *Ženske v menedžmentu.* Ljubljana: Enotnost.

334. Kanjuo Mrčela, A. (2000). Spolna konstrukcija menedžerskih vlog: stekleni organizacijski stropovi v devetdesetih. *Teorija in praksa, 16*(34-35), 53–78.

335. Kanjuo Mrčela, Aleksandra. (2007a). Spol in organizacijska moč: ženske in moški v menedžmentu. V M. Sedmak in Z. Medarić (ur.), *Med javnim in zasebnim. Ženske na trgu dela* (str. 179–210). Koper, Annales.

336. Kanjuo-Mrčela, A. (2007b). Zaposlovanje in delo žensk v Sloveniji in Evropski uniji. V B. Ferfila (ur.), *Zbornik o Evropski uniji* (str. 547–570). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

337. Kanjuo Mrčela, A. (2018). *Scientific Analysis and Advice on Gender Equality in the EU. Country Fiche 1S 2018 Slovenia*. Rim: Fondazione Giacomo Brodolini.

338. Kanjuo Mrčela, A., in Ignjatović, M. (2004). Neprijazna fleksibilizacija dela in zaposlovanja-potreba po oblikovanju varne fleksibilnosti. V I. Svetlik in B. Ilič (ur.), *Razpoke v zgodbi o uspehu* (str. 230–258). Ljubljana: Sophia.

339. Kanjuo Mrčela, A., Filipovič Hrast, M., in Humer, Ž. (2013). *Vrednotenje izvajanja Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških, 2005–2013.* Dostopno prek http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/enake_mo znosti/RENPZEZMEvalvacija.pdf

340. Kanjuo Mrčela, A., Kogovšek, T., Filipovič Hrast, M., Lužar, B., in Toni, T. (2014). *Enakost spolov na mestih odločanja v gospodarstvu*. Končno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

341. Kanjuo Mrčela, A., in Ignjatović, M. (2015). Od prožnosti do prekarnosti dela: stopnjevanje negativnih sprememb na začetku 21. stoletja. *Teorija in praksa, 52*(3), 350–381.

342. Kanjuo-Mrčela, A., Bohinc, R., Rus, A., Kovačič, H., Lužar, B., in Mikić, J. (2016a). *Doseganje uravnotežene zastopanosti spolov na mestih odločanja v gospodarstvu. Smernice za kadrovske strokovnjake/-inje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

343. Kanjuo Mrčela, A., Uhan, S., Kurdija, S., Mikić, J., in Vovk, T. (2016b). *Dostopnost trga dela za ženske in moške.* Končno poročilo. Ljubljana: MDDSZ.

344. Kanter, R. M. (1977). *Men and Women of the Corporation*. New York: Basic Books.

345. Kaplan, C. (1976). Language and gender. V *Papers on Patriarchy* (str. 21–37), referati konference v Londonu. London: Women's Publishing Collective.

346. Kappenman, E. S., in Luck, S. J. (2016). Best Practices for Event-related Potential Research in Clinical Populations. *Biological Psychiatry: Cognitive Neuroscience and Neuroimaging, 1*(2), 110–115.

347. Kappenman, E. S., in Luck, S. J. (2012). ERP Components: The Ups and Downs of Brainwave Recordings. V E. S. Kappenman in S. J. Luck (ur.), *Oxford Handbook of Event-Related Potential Components* (str. 3–30). Oxford: Oxford University Press.

348. Kazenski zakon Republike Slovenije. (1977). Sprejet v Skupščini SRS, v veljavi od 26. maja 1977 do 1. januarja 1995. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO529

349. Kazenski zakonik Republike Slovenije. (1994). Sprejet v Državnem zboru republike Slovenije, v veljavi od 1. januarja 1995. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO905

350. Kazenski zakonik – KZ-1-UPB2. (2012). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 29. junija. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6458

351. Kennison, S. M., in Trofe, J. L. (2003). Comprehending Pronouns: A Role for Word-specific Gender Stereotype Information. *Journal of Psycholinguistic Research, 32*(3), 355–378.

352. Kern, B. (2015). Politična korektnost v slovaropisju. V D. Zuljan Kumar in H. Dobrovoljc (ur.), *Zbornik prispevkov s simpozija 2013, Škrabčevi dnevi 8* (str. 144–154). Nova Gorica: Založba Univerze.

353. Kern, B., in Dobrovoljc, H. (2017). *Pisanje moških in ženskih oblik in uporaba podčrtaja za izražanje »spolne nebinarnosti«.* Jezikovna svetovalnica. Dostopno prek https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/2247/pisanje-mo%C5%A1kih-in-%C5%BEenskih-oblik-in-uporaba-pod%C4%8Drtaja-za-izra%C5%BEanje-spolne-nebinarnosti

354. Kern, B., in Vičar, B. (2019). Jezik in transspolne identitete. *Slavistična revija, 67*(2), 413–422.

355. Kimmel, M. S. (2004): *The Gendered Society Reader.* Oxford: Oxford University Press.

356. Kimmell, M., Hearn, J., in Connel, R. (2005). *Handbook of Research on Men and Masculinities.* Thausand Oaks: Sage.

357. Kirkby, J. (1974). *A New English Grammar* (ponatis izdaje iz leta 1746). London: Alston.

358. Kitzinger, C. (2000). Doing Feminist Conversation Analysis. *Feminism & Psychology 10*(2), 163–193.

359. Klopčič, A. (2015). *Seksistični diskurz v notranjepolitičnih prispevkih slovenskih tiskanih medijev: analiza novinarske obravnave prve slovenske predsednice vlade Alenke Bratušek* (magistrsko delo). Dostopno prek http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska_dela_2/pdfs/mb22_klopcic-aleksandra.pdf

360. Kobal, P. (2015). *Ženska poimenovanja poklicev* (diplomsko delo). Dostopno prek https://www.slov.si/dipl/kobal_petra.pdf

361. Koch, A., D'Mello, D. S., in Sackett, R. P. (2015). A Meta-Analysis of Gender Stereotypes and Bias in Experimental Simulations of Employment Decision Making. *Journal of Applied Psychology, 100*(1), 128–161.

362. Kocjančič, R., Ribičič, C., Grad, F., in Kaučič, I. (1998). *Ustavno pravo Slovenije*. Ljubljana: Visoka upravna šola.

363. Koenig, A. M., Eagly, A. H., Mitchell, A. A., in Ristikari, T. (2011). Are Leader Stereotypes Masculine? A Meta-analysis of Three Research Paradigms. *Psychological Bulletin, 137*(4), 616–642.

364. Kogovšek, N., in Petković, B. (2007). *O diskriminaciji. Priročnik za novinarke in novinarje.* Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.

365. Koivunen, T. (2015). *Gender Equality in the Recruitment of Senior Corporate Management. Executive Summary.* Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health. Dostopno prek https://core.ac.uk/download/pdf/198189234.pdf

366. Koletnik, A., in Grm, E. (2017). *Priročnik za medijsko poročanje o transspolnosti.* Ljubljana: Transfeministična iniciativa TransAkcija.

367. Koletnik, A., Grm, E., in Gramc, M. (2016). *Vsi spoli so resnični: transspolnost, transseksualnost in cisspolna nenormativnost.* Ljubljana: Društvo informacijski center Legebitra.

368. Konvencija o delavcih z družinskimi obveznostmi (št. 156) – *Workers with Family Responsibilities Convention (No. 156)*, podpisana 23. junija 1981 v Ženevi, v veljavi od 11. avgusta 1983. Dostopno prek https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C156

369. Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk – *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, podpisana 18. decembra 1979 v New Yorku, v veljavi od 3. septembra 1981. Dostopno prek https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx

370. Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin – *European Convention on Human Rights*, podpisana 4. junija 1950 v Rimu, v veljavi od 3. septembra 1953. Dostopno prek https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

371. Konvencija o varstvu materinstva (št. 183) – *Maternity Protection Convention (No. 183)*, podpisana 15. junija 2000, v veljavi od 7. februarja 2002. Dostopno prek https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C183

372. Kopač, J. (2001). Državna ureditev in upravno-teritorialni razvoj v Sloveniji (1963–1994). *Arhivi, 24*(1), 1–20.

373. Korošec, T. (1995). Zapis javne strokovne razprave. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 28–29). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

374. Korošec, T. (1998). *Slovenski vojaški jezik.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

375. Koster, J. (2013). Theories of Language from a Critical Perspective. V J. Herschensohn in Martha Young-Scholten (ur.), *The Cambridge Handbook of Second Language Acquisition* (str. 9–25). Cambridge: Cambridge University Press.

376. Kovač, B. (2000). Nekateri vidiki politično ekonomske analize sodobne vloge države in trga v Sloveniji. *Teorija in praksa 37*(3), 509–525.

377. Kozmik, V. (1995). Uvodnik. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 1–10). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

378. Kozmik, V. (1996). Zakaj Urad za žensko politiko? V L. Bogovič in Z. Skušek (ur.), *Spol: Ž* (str. 40–48). Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis, KUD France Prešeren.

379. Kozmik, V. (1997). Od podatkov k poznavanju položaja žensk. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Položaj žensk v Sloveniji v devetdesetih: Poročilo Urada za žensko politiko za obdobje 1990–1995* (str. 11–14). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

380. Kozmik, V., in Jeram, J. (ur.). (1995). *Neseksistična raba jezika.* Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

381. Kozmik, V., in Jeram, J. (ur.). (1997). *Položaj žensk v Sloveniji v devetdesetih: Poročilo Urada za žensko politiko za obdobje 1990–1995*. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

382. Kračun, D. (2006). Keynesianski elementi v slovenski tranziciji. *Naše gospodarstvo, 52*(posebna številka), 64–72.

383. Kralj, A., in Rener, T. (2007). Poklic posebne vrste. V M. Sedmak in Z. Medaric (ur.), *Med javnim in zasebnim: ženske na trgu dela* (str. 211–234). Koper: Annales.

384. Kramarae, C., in Treichler, P. (1985). *A Feminist Dictionary.* London: Pandora.

385. Kramberger, A. (1999). *Poklici, trg dela in politika. Poklicni problem socialne države, empirični primeri iz Slovenije.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Znanstvena knjižnica.

386. Kramberger, A. (2009). *Nemirni evropski trgi dela.* Ljubljana: Pedagoški inštitut.

387. Kramer, C. (1977). Perceptions of Female and Male Speech. *Language and Speech, 20*(2), 151–161.

388. Kranjc, S. (2019). Spolno občutljiva raba jezika v učnih gradivih. *Slavistična revija, 67*(2), 395–404.

389. Kranjc, S., in Ožbot, M. (2013). Vloga spolno občutljivega jezika v slovenščini, angleščini in italijanščini. V A. Žele (ur.), *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve),* simpozij Obdobja, 32 (str. 233–239). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

390. Kreč, T. (2018). *Ljubljanska Filozofska fakulteta s feministično ideologijo nasilno nad slovenski jezik.* Dostopno prek https://www.domovina.je/ljubljanska-filozofska-fakulteta-s-feministicno-ideologijo-nasilno-nad-slovenski-jezik/

391. Kreft, L. (1995). Zapis javne strokovne razprave. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 47). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

392. Krekula, C. (2007). The Intersection of Age and Gender Reworking Gender Theory and Social Gerontology. *Current Sociology, 55*(2), 155–171.

393. Kroskrity, P. V. (2010). Language Ideologies-evolving Perspectives. V J. Jaspers, J.-O. Östman in J. Verschueren (ur.), *Society and Language Use. Handbook of Pragmatics Highlights.* Vol. 7 (str. 192–212). Amsterdam: John Benjamins.

394. Kržišnik, E. (1997). Kdo govori kako. V Derganc, A. (ur.), *Ženska v slovenskem jeziku, literature in kulturi* (str. 45–57). 33. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

395. Kuhar, R. (2009). *Na križiščih diskriminacije. Večplastna in intersekcijska diskriminacija.* Ljubljana: Mirovni inštitut.

396. Kuhar, R. (2018). *Marija Novak, študent slovenščine (odziv na članek K. Ahačiča Janez Novak, študentka slovenščine).* Dostopno prek http://www.ff.uni-lj.si/node/11631

397. Kuhar, R. (2019). Uvodni govor. Okrogla miza Jezik in spol. *Slovenščina 2.0, 7*(2): 1–44.

398. Kuharica, R. (2018). *Akademski ženski spol*. Dostopno prek http://www.demokracija.si/prejeli-smo/romana-kuharica-akademski-zenski-spol.html

399. Kunkel-Razum, K. (2004). Die Frauen und der Duden – der Duden und die Frauen. V K. M. Eichhoff-Cyrus (ur.), *Adam, Eva und Die Sprache, Beiträge zur Geschlechterforschung* (str. 308–315). Mannheim: Dudenverlag.

400. Kunst Gnamuš, O. (1995). Razmerje med spolom kot potezo reference in spolom kot slovnično kategorijo. *Jezik in slovstvo 40*(7), 255–262.

401. Kuralt, Š. (2018, 8. marec). Slovenke med najbolj delavnimi ženskami v Evropi. Aktualno. *Delo*, str. 2.

402. Kutas, M., Hillyard, S. A. (1980). Reading Senseless Sentences: Brain Potentials Reflect Semantic Incongruity. *Science*, 207, 203–205.

403. Kutas, M., Van Petten, C., in Kluender, R. (2006). Psycholinguistics Electrified II (1994–2005). V M. Traxler in M. A. Gernsbacher (ur.), *Handbook of Psycholinguistics* (str. 659–724). London: Elsevier.

404. Labov, W. (1966). The Linguistic Variable as a Structural Unit. *Washington Linguistics Review, 3*, 4–22.

405. Labov, W. (1972). *Sociolinguistic Patterns*. Oxford: Blackwell.

406. Labov, W. (1990). The Intersection of Sex and Social Class in the Course of Linguistic Change. *Language Variation and Change, 2*(2), 205–251.

407. LaCroix, P. P. (1985). Sex in Recs: Gender Bias in Recommendation Writing. *Journal of College Admissions*, 109, 24–26.

408. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.

409. Lakoff, R. (2003). Language, Gender, and Politics: Putting »Women« and »Power« in the Same Sentence. V J. Holmes in M. Meyerhoff (ur.), *The Handbook of language and gender* (str. 160–178). Oxford: Blackwell publishing.

410. Lazar, M. (2005). *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*. London: Palgrave Macmillan.

411. Leech, G. (1968). *Towards a Semantic Description of English.* Blomington: Indiana University Press.

412. Lengar Verovnik, T., in Kalin Golob, M. (2019). Spol med družbo, jezikovno rabo in predpisom. *Slavistična revija*, *67*(2), str. 385–394.

413. Leskošek, V. (2000). Med nevtralnostjo in univerzalnostjo uporabe moškega slovničnega spola. *Časopis za kritiko znanosti, 28*(200/201), 409–426.

414. Leskošek, V. (2006). Žensko gibanje in socialno delo. V D. Zaviršek D in V. Leskošek (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi* (str. 39–60). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

415. Leskošek V. (2012). Socialne pravice. *Borec, 64*(690/693), 238–240.

416. Lindsey, L. L. (2016). *Gender Roles: A Sociological Perspective.* London: Routledge.

417. Lippi-Green, R. (1997). *English with an Accent: Language, Ideology and Discrimination in the United States.* 1. izdaja. New York: Routledge.

418. Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. (2009). Sprejeta in v veljavi od 1. decembra. Dostopno prek http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj

419. Lizbonska pogodba – *The Treaty of Lisbon*, podpisana 13. decembra 2007 v Lizboni, v veljavi od 1. januarja 2009. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12007L/TXT&from=SL

420. Litosseliti, L. (2006). *Gender and Language Theory and Practice*. Oxford: Oxford University Press.

421. Littlewood, B. (2004). *Feminist Perspectives on Sociology.* London: Pearson Education Limited.

422. Lokar, S. (2009). Demokracija brez žensk in kako jo spremeniti. *Borec, 61*(657/661), 285–291.

423. Longley, R. (2019). *What Is Political Correctness? Definition, Pros, and Cons.* Dostopno prek https://www.thoughtco.com/what-is-political-correctness-4178215

424. Lorenčič, A. (2011). *Gospodarska tranzicija v Sloveniji: Prehod gospodarstva iz socializma v kapitalizem.* Dostopno prek http://www.sistory.si/hta/tranzicija/index-vpni.php?d=20-let-kapitalizma-v-Sloveniji,-oris-najpomembnejsega-dogajanja.html

425. Lubarda, T. (2002). *Ekonomska zgodovina samostojne Slovenije* (diplomsko delo). Dostopno prek http://www.unaslovenia.org/sites/default/files/Diploma-Ekonomska%20zgodovina%20samostojne%20Slovenije.pdf

426. Luck, S. J., in Kappenman, E. S. (2012). ERP Components and Selective Attention. V E. S. Kappenman in S. J. Luck (ur.), *Oxford Handbook of Event-Related Potential Components* (str. 329–360). Oxford: Oxford University Press.

427. Lužan, N. (2010). *Demografija umirajočih poklicev – študija primera iz Slovenije* (diplomsko delo). Dostopno prek http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_luzan-neza.pdf
428. MacDonald, M. (2003). *Exploring Media Discourse.* Oxford: Oxford University Press.
429. MacDonald, C. L., in Sirianni, C. (1996). The Service Society and the Changing Experience of Work. V C. L. Macdonald in C. Sirianni (ur.), *Woking in the Service Society* (str. 1–26). Philadelphia: Temple University Press.
430. Mackay, D. G. (1980). Psychology, Prescriptive Grammar and the Pronoun Problem. *American Psychologist 35*(5): 444–449.
431. Macmillan. (1975). *Guidelines for Creating Positive Sexual and Racial Images in Educational Materials.* New York: Macmillan.
432. Madera, J. M., Hebl, M. R., in Martin, R. C. (2009). Gender and Letters of Recommendation for Academia: Agentic and Communal Differences. *Journal of Applied Psychology, 94*(6), 1591–1599.
433. Maggio, R. (1992). *The Bias-Free Word Finder. A Dictionary of Nondiscriminatory Language.* Boston: Beacon Press.
434. Malačič, J. (1977). *Determinante delovne sile (aktivnega prebivalstva) SR Slovenije z jugoslovanske perspektive* (magistrsko delo). Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, Ljubljana.
435. Malačič, J. (1985). *Sodobno obnavljanje prebivalstva in delovne sile.* Ljubljana: DZS.
436. Malačič, J. (2006). *Demografija – teorija, analiza, metode in modeli*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
437. Maltz, D. N., in Borker, R. A. (1982). A Cultural Approach to Male–Female Miscommunication. V J. Gumperz (ur.), *Language and Social Identity* (str. 195–216). Cambridge: Cambridge University Press.
438. Markežič, T. (2014). Feminativi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika. V N. Ditmajer (ur.), *PhiloSlovenica: Mednarodno znanstveno srečanje doktorskih študentov slovenistike in slavistike, zbornik* (str. 11–21). Maribor: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Slavistično društvo Maribor.
439. Markežič, T. (2018). (Ne)omejenost tvorbe feminativov v slovenščini. *Slavia Centralis 11*(1), 61–78.
440. Marković, L. (2003). Beyond Binary Opposition: De-gendering and Redefining Gender. *Linguistics and Literature, 2*(10), 403–414.

441. Marshall, J. (1984). *Women Managers: Travellers in a Male World.* Chichester: John Wiley & Sons.

442. Marušič, F. (2005). *O ujemanju sestavljenega osebka*. Dostopno prek: http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/arhiv/suss-arhiv-000374.html

443. Marušič, F. (2018). Metka je študentka in to bi rad postal tudi Janez. *Kvarkadabra*. Dostopno prek https://kvarkadabra.net/2018/07/spol-in-jezik/

444. Marušič, F., Nevins, A. I., in Badecker, W. (2012). *The Grammars of Conjunction Agreement in Slovenian.* Dostopno prek http://www.ung.si/~fmarusic/pub/marusic&al_2012_conjunct_agreement_19sept.pdf.

445. McConnell-Ginet, S. (1998). The Sexual (re)production of Meaning: A Discourse-based Theory. V D. Cameron (ur.), *The Feminist Critique of Language: A Reader* (str. 198–210). London: Routledge.

446. McConnell-Ginet S. (2013). Gender and its Relation to Sex: The Myth of 'Natural' Gender. V G. G.Corbett (ur.), *The Expression of Gender* (str. 3–38). Berlin: De Gruyter Mouton.

447. McConnell, A. R., in Fazio, R. H. (1996). Women as Men and People: Effects of Gender-marked Language. *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*(10), 1004–1013.

448. McElhinny, B. (2003). Theorizing Gender in Sociolinguistics and Linguistic Anthropology. V J. Holmes in M. Meyerhoff (ur.), *The Handbook of Language and Gender* (str. 21–43). Oxford: Blackwell Publishing.

449. McGraw-Hill Book Company (1974). *Guidelines for Equal Treatment of the Sexes.* New York: McGraw-Hill Book Company.

450. Mečkovska, N. (1980). Samostalniški spol v slovenskem in vzhodnoslovanskih jezikih. *Slavistična revija 28*(2), 199–218.

451. Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah – *International Covenant on Civil and Political Rights*, podpisan 16. decembra 1966, v veljavi od 23. marca 1976 (Generalna skupščina Združenih narodov, resolucija št. 2200 A(XXI)). Dostopno prek https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx

452. Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah – *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, sprejet 16. decembra 1966, v veljavi od 3. januarja 1976 (Generalna skupščina Združenih narodov, resolucija št. 2200 A(XXI)). Dostopno prek https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx

453. Melik, V. (1965). *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica.

454. Mencin, M. (1996). Izobraževanje in izobraženost. V S. Geržina (ur.), *Mladina v devetdesetih: analiza stanja v Sloveniji* (str. 69–100). Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije, Urad Republike Slovenije za mladino.

455. Mencinger, J. (1995). *Gospodarski sistem in politika Slovenije.* Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

456. Menegatti, M., in Rubini, M. (2017). Gender Bias and Sexism in Language. *Oxford Research Encyclopedia of Communication.* Dostopno prek https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-470

457. Merkel, E. (2011). *Geschlechtergerechte Sprache in den universitären Gleichstellungskonzepten: Eine vergleichende Analyse.* Essen: Netzwerk Frauen- und Geschlechterforschung NRW.

458. Merkel, E. (2013). *The Two Faces of Gender-fair Language* (Ph.D. Thesis). Padova: Università degli Studi di Padova.

459. Merkel, E. F., Horvath, L. K., Maass, A., in Sczesny, S. (2012a). Gender-fair Language as a Double-edged Sword: Women Gaining Professional Visibility at the Cost of Status Loss? V U. Ansorge, E. Kirchler, C. Lamm in H. Leder (ur.), *55th Conference of Experimental Psychologists*, zbornik, 24.–27. marec 2013 (str. 184). Dunaj: Pabst Science Publishers.

460. Merkel E., Maass A., in Frommelt, L. (2012b). Shielding Women Against Status Loss. The Masculine Form and its Alternatives in the Italian Language. *Journal of Language and Social Psychology*. *31*(3), 311–320.

461. *Merriam-Webster.* (2020). Anaphora. Dostopno prek https://www.merriam-webster.com/dictionary/anaphora

462. Mey, J. (1993). *Pragmatics*. Oxford: Blackwell.

463. Mihajlović Trbovc, J., in Hofman, A. (2016). *Priročnik za uvajanje spolno občutljivega pristopa v raziskovanje in poučevanje.* Dostopno prek https://ikss.zrc-sazu.si/sites/default/files/attachments/_sl_garcia_toolkit_20_web_03.pdf

464. Mikić, J., in Kalin Golob, M. (2019). (Ne)strpno o spolu: primerjava angleških in slovenskih argumentov proti uvajanju sprememb v seksistični rabi jezika. *Slovenščina 2.0, 7*(2): 75–117.

465. Milharčič Hladnik, M. (1995). Zapis javne strokovne razprave. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 20). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.
466. Miller, C., in Swift, K. (1972). De-sexing the English Language. *Ms. 1*, str. 13–14.
467. Miller, C., in Swift, K. (1976). *Words and Women*. New York: Anchor Press.
468. Miller, C., in Swift, K. (1989). *The Handbook of Non-Sexist Writing*. London: The Women's Press.
469. Millett, K. (1970). *Sexual Politics.* London: Roper Hart-Davies.
470. Mills, J. (1989). *Womanwords*. Harlow: Longman.
471. Mills, S. (1995). *Feminist Stylistics*. London: Routledge.
472. Mills, S. (1997). *Discourse*. London: Routledge.
473. Mills, S. (2003). *Gender and Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
474. Mills, S. (2008). *Language and Sexism*. Cambridge: Cambridge University Press.
475. Mills, S. (2012). *Gender Matters: Feminist Linguistic Analysis*. Sheffield: Equinox.
476. Milroy, J. (1992). *Language Variation and Change.* Oxford: Blackwell.
477. Milroy, L. (1987). *Observing and Analysing Natural Language*. Oxford: Basil Blackwell.
478. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. (b. d.). Dostopno prek https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-delo-druzino-socialne-zadeve-in-enake-moznosti/
479. Ministrstvo za kulturo. (2018). *Javna razprava o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2019–2023.* Dostopno prek http://mk.arhiv-spletisc.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/7726/
480. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. (2018). *Izjava Komisije za enake možnosti na področju znanosti o primeru vključujoče prakse - uporabe ženskega slovničnega spola v pravnih aktih Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*. Dostopno prek http://mizs.arhiv-spletisc.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/novice/pdf/Izjava_Komisije_uporaba_zenske_spolne_oblike_v_pravilnikih_FF_UL.pdf
481. Mirza, H. S. (1997). Mapping a Genealogy of Black British Feminism. V H. S. Mirza (ur.), *Black British Feminism: A Reader* (str. 1–30). London: Routledge.
482. Misersky, J., Majid, A., in Snijders, T. M. (2019). Grammatical Gender in German Influences How Role-Nouns Are Interpreted: Evidence from ERPs. *Discourse Processes, 56*(8), 643–654. doi:10.1080/0163853X.2018.1541382

483. Moore, H. T. (1922). Further Data Concerning Sex Differences. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 4*, 81–90.

484. Morgan, M. (1994). No Woman, No Cry: The Linguistic Representation of African American Women. V M. Bucholtz, A. C. Liang, L. Sutton in C. Hines (ur.), *Cultural Performances: Proceedings of the Third Berkeley Women and Language Conference* (str. 525–541). Berkeley: University of California, Berkeley Women and Language Group.

485. Morgan-Short, K., in Tanner, D. (2014). Event-related Potentials (ERPs). V J. Jegerski in B. Van Patten (ur.), *Research Methods in Second Language Psycholinguistics* (str. 127–152). London: Routledge.

486. Moser, F., Sato, S., Chiarini, T., Dmitrov-Devold, K., in Kuhn, E. (2011). *Comparative Analysis of Existing Guidelines for Gender-Fair Language within the ITN LCG Network (Work Package B ITN LCG).* Dostopno prek http://www.unifr.ch/psycho/itn-lcg/assets/files/ITN_publications/guidelines_final_may2011.pdf

487. Moss-Racusin, C. A., Dovidio, J. F., Brescoll, V. L., Graham, M. J., in Handelsman, J. (2012). Science Faculty's Subtle Gender Biases Favor Male Students. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 109*(41), 16474–16479.

488. Moulton, J., Robinson, G. M., in Elias, C. (1978). Sex Bias in Language Use: Neutral Pronouns That Aren't. *American Psychologist,* 33, 1032–1036.

489. Mucchi-Faina, A. (2005). Visible or Influential? Language Reforms and Gender (in)equality. *Social Science Information, 44*(1), 189–215.

490. Mucchi-Faina, A., in Barro, M. (2001). *Segnali periferici di tipo linguistico e attendibilità della fonte: il caso del suffisso -essa.* 4th General Meeting of the Social Psychology Division. Rim: Psychological Association.

491. Mugglestone, L. (2003). *Talking Proper: The Rise of Accent as Social Symbol.* 2. izdaja. Oxford: Oxford University Press.

492. Nacionalni program razvoja trga dela in zaposlovanja do leta 2006. (2001). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 23. novembra. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=STRA1

493. Nacionalni program za jezikovno politiko 2012─2016. (2012). Osnutek. Dostopno prek http://nsk-slo.si/images/uploads/04_gradivo_NPJP12-16_delovno_besedilo_april_2012.pdf

494. National Council of Teachers of English. (1975). *Guidelines for non-sexist use of language in NCTE publications.* Urbana: National Council of Teachers of English.

495. *Naša žena*. (1958, marec, maj, september, december). Ljubljana: Delo Revije.

496. *Naša žena*. (1978, marec, maj, julij/avgust, december). Ljubljana: Delo Revije.

497. *Naša žena.* (1998, marec, maj, september, december). Ljubljana: Delo Revije.

498. Neubauer, V. (ur.). (1997). *Konvencija o opdravi seh oblik diskriminacije žensk: uresničevanje določil konvencije v Republiki Sloveniji.* Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

499. Neubauer, V. (2018). *Odgovor Ženskega lobija Slovenije na odziv Marka Crnkoviča.* Dostopno prek https://www.dnevnik.si/1042824724

500. Ng, S. H. (1990). Androcentric Coding of Man and His in Memory by Language Users. *Journal of Experimental Social Psychology, 26*(5), 455–464.

501. Ng, S. H. (2007). Language-based Discrimination: Blatant and Subtle Forms. *Journal of Language and Social Psychology, 26*(2), 106–122.

502. Novak, B. A. (2018): *Moč jezika in jezik moči: o rabi ženskih jezikovnih oblik.* Dostopno prek http://www.sazu.si/uploads/files/57fb8d9c9de14adc9ded154d/banovak-mo%C4%8D%20jezika%20in%20jezik%20mo%C4%8Di-izjava%20o%20rabi%20%C5%BEenskih%20oblik-8-DOKON%C4%8CNA.pdf

503. Oakhill, J., Garnham, A., in Reynolds, D. (2005). Immediate Activation of Stereotypical Gender Information. *Memory & Cognition, 33*(6), 972–983.

504. Oakley, A. (1974). *The Sociology of Housework.* London: Martin Robertson.

505. Oakley, J. G. (2000). Gender-based Barriers to Senior Management Positions: Understanding the Scarcity of Female CEOs. *Journal of Business Ethics, 27*(4): 321–334.

506. O'Barr, W., in Atkins, B. K. (1998). Women's Language or Powerless Language? V J. Coates (ur.), *Language and Gender: A Reader* (str. 377–387). Oxford: Blackwell.

507. Ogden, S. M., McTravish, D., in McKean, L. (2006). Clearing the Way for Gender Balance in the Management of the UK Financial Services Industry: Enablers and Barriers. *Women in Management Review, 21*(1), 40–53.

508. Orešnik, J. (2015). Naravna skladnja. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Dostopno prek http://www.sazu.si/uploads/files/57dfbe71e126b1a75cebe90f/420-209-0.pdf

509. Osterhout, L., Bersick, M., in McLaughlin, J. (1997a). Brain Potentials Reflect Violations of Gender Stereotypes. *Memory & Cognition, 25*(3): 273–285.

510. Osterhout, L., McLaughlin, J., in Bersick, M. (1997b). Event-related Brain Potentials and Human Language. *Trends in Cognitive Sciences, 1*(6), 203–209.

511. Osterhout, L, in Holcomb, P. J. (1992). Event-related Brain Potentials Elicited by Syntactic Anomaly. *Journal of Memory and Language, 31*(6): 785–806.

512. Padavic, I., in Reskin, B. F. (2002). *Women and Men at Work.* Thousand Oaks: Sage.

513. Parks, J. B., in Roberton M. A. (1998). Contemporary Arguments Against Nonsexist Language: Blaubergs (1980) Revisited. *Sex Roles, 39*(5), 445–461.

514. Pateman, C. (1987). *The Patriarchal Welfare State: Women and Democracy*. Dostopno prek http://bev.berkeley.edu/ipe/ Pateman%20the%20Patriarchal%20Welfare%20State.pdf

515. Pauwels, A. (1998). *Women Changing Language*. London: Longman.

516. Pauwels, A. (2003). *Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism.* V J. Holmes in M. Meyerhoff (ur.), *The Handbook of Language and Gender* (str. 550–570). Oxford: Blackwell Publishing.

517. Pekinška deklaracija – *Beijing Declaration and Platform for Action (1995), sprejeta 15. septembra* v Pekingu. Dostopno prek https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Beijing_Declaration_and_Platform_for_Action.pdf

518. Penner, A. M., Kanjuo Mrčela, A., Bandelj, N., in Petersen, T. (2012). Neenakost po spolu v Sloveniji od 1993 do 2007: razlike v plačah v perspektivi ekonomske sociologije. *Teorija in praksa, 49*(6), 854–877.

519. Perger, N. (2016). Simbolno nasilje spolnega zaznamovanja v jeziku in prakse upora v visokošolskem prostoru. *Družboslovne razprave, 32*(81), 41–60.

520. Periodični načrt za izvajanje Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015-2020 za leti 2016 in 2017. (2016). Dostopno prek http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/enake_moznosti/ResolucijaPeriodicni2016.pdf

521. Periodični načrt za izvajanje Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015-2020 za leti 2018 in 2019. (2018). Dostopno prek http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/enake_moznosti/PeriodicniNacrt20182019.pdf

522. Petty, R. E., in Cacioppo, J. T. (1986). The Elaboration Likelihood Model of Persuasion. V L. Berkowitz (ur.), *Advances in Experimental Social Psychology* (str. 123–205). New York: Academic Press.

523. Pirjevec, J. (1995). *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije.* Koper: Založba Lipa.

524. Plemenitaš, K. (2014). Gender Ideologies in English and Slovene: A Contrastive View. V T. Onič in S. Zupan (ur.), *The Play's The Thing: Eclectic Essays in Memory of a Scholar and Drama Translator* (str. 17–29). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

525. Podvršič, A. (2018). Evroobmočje in periferizacija slovenskega gospodarstva. V M. Stanojević in S. Furlan (ur.), *(Ne)dostojno delo: prekarizacija standardnega in nestandardnega zaposlovanja v Sloveniji* (str. 27–51). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

526. Pogodba o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti – *Treaty Establishing the European Economic Community*, podpisana 25. marca 1957 v Rimu, v veljavi od 1. januarja 1958. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teec/sign

527. Pogodba o delovanju Evropske unije – *The Treaty on the Functioning of the European union*, podpisana 25. marca 1957 v Rimu, v veljavi od 1. januarja 1958, datum dokumenta 26. oktober 2012. Dostopno prek https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex:12016ME/TXT

528. Pogorelec, B. (1996). Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995. V A. Vidovič Muha (ur.), *Jezik in čas* (str. 41–61). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

529. Pogorelec, B. (1997). Slovenska skladnja in poimenovanja ženskih oseb. V Derganc, A. (ur.), *Ženska v slovenskem jeziku, literature in kulturi* (str. 1–9). 33. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Dodatek k 33. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska Fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

530. Pogorelec, B. (1983). Uvodno poročilo. V *Slovenščina v javnosti: posvetovanje o jeziku. Gradivo in sporočila* (str. 17–24). Dostopno prek https://www.dropbox.com/s/ohaqwgsid499jd8/Slovenscina%20v%20javnosti.pdf?dl=0

531. Poje, A., Kanjuo Mrčela, A., in Tomaskovic Devey, D. (2019). Enako plačilo za enako delo ali delo enake vrednosti v praksi: primer poklicev medicinska sestra/medicinski tehnik, policist/policistka in visokošolski učitelj/visokošolska učiteljica. *Teorija in praksa, 56*(1): 134–161.

532. Poklicna merila in načela novinarske etike. (2000). Dostopno prek https://www.rtvslo.si/poklicnamerila

533. Pollert, A., in Fodor, E. (2004). *Final Report: Gender, Work and Employment in Ten Accession Countries of Central Eastern Europe to the EU.* Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

534. Poole, J. (1967). *The English Accidence* (ponatis izdaje iz leta 1646). Menston, Yorks: Scolar Press.

535. Popič, D, in Gorjanc, V. (2018). Challenges of Adopting Gender-inclusive Language in Slovene. *Suvremena lingvistika, 44*(86), 329–350.

536. Poročilo o izvajanju akcijskih načrtov za jezikovno izobraževanje in za jezikovno opremljenost, sprejetih na podlagi Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018, za leto 2017. (2018). Dostopno prek http://www.jezikovna-politika.si/wp-content/uploads/2019/02/Porocilo-2017.pdf

537. Poročilo o izvajanju akcijskih načrtov za jezikovno izobraževanje in za jezikovno opremljenost, sprejetih na podlagi Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018, za leto 2018. (2019). Dostopno prek https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/Slovenski-jezik/PorociloAN2018-vlada-27.6.2019.pdf

538. Poročilo o izvajanju Periodičnega načrta za izvajanje Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015 – 2020 za leti 2016 in 2017. (2018). Dostopno prek http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/enake_moznosti/PorociloNPZEMZM20162017.pdf

539. Poročilo o izvajanju Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 za leto 2006–2007. (2008). Dostopno prek http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/enake_moznosti/zakonodaja_in_dokumenti/nacionalni_program_za_enake_moznosti_zensk_in_moskih_2005_2013/

540. Poročilo o izvajanju Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 za leto 2008–2009. (2010). Dostopno prek http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/enake_moznosti/zakonodaja_in_dokumenti/nacionalni_program_za_enake_moznosti_zensk_in_moskih_2005_2013/

541. Poročilo o izvajanju Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 za leto 2010–2011 (2012). Dostopno prek http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/enake_moznosti/zakonodaja_in_dokumenti/nacionalni_program_za_enake_moznosti_zensk_in_moskih_2005_2013/

542. Poročilo o izvajanju Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2005–2013 za leto 2012–2013. (2014). Dostopno prek http://mddsz.arhiv-spletisc.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/enake_moznosti/ReNPZEZMPorocilo20122013.pdf

543. Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2014. (2015). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Dostopno prek http://www.jezikovna-politika.si/wp-content/uploads/2016/04/Poro%C4%8Dilo-o-uspe%C5%A1nosti-izvajanja-NPJP-za-leto- 2014.pdf

544. Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2015. (2016). Dostopno prek http://www.jezikovna-politika.si/wp-content/uploads/2016/10/Porocilo-NPJP- AN15.pdf

545. Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2016. (2017). Dostopno prek http://www.jezikovna-politika.si/wp-content/uploads/2017/08/Porocilo- 2016.pdf

546. Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2014–2018 za leto 2014. (2016). Dostopno prek http://www.jezikovna-politika.si/wp-content/uploads/2016/04/Poro%C4%8Dilo-o-uspe%C5%A1nosti-izvajanja-NPJP-za-leto-2014.pdf

547. Poročilo o uspešnosti izvajanja Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2014–2018, Akcijskega načrta za jezikovno izobraževanje in Akcijskega načrta za jezikovno opremljenost za leto 2015. (2016). Dostopno prek http://www.jezikovna-politika.si/wp-content/uploads/2016/10/Porocilo-NPJP-AN15.pdf

548. Poročilo o uspešnosti izvajanja NPJP za leto 2016. (2017). Dostopno prek http://www.jezikovna-politika.si/dokumenti/porocilo-o-uspesnosti-izvajanja-npjp-za-leto-2016/

549. Porreca, K. (1984). Sexism in Current ESL Textbooks. *TESOL Quarterly, 18*(4), 705–724.

550. Poslovnik Državnega zbora – PoDZ-1 (2002). Sprejet v Državnem zboru, v veljavi od 15. julija. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=POSL34

551. Poslovnik državnega zbora (PoDZ-1-UPB1). (2007). Sprejet v Državnem zboru, v veljavi od 10. oktobra. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=POSL73

552. Potter, J. (2005). *Representing Reality – Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: SAGE.

553. Powell, G. N., in Graves, L. M. (2003). *Women and Men in Management.* Thousand Oaks: Sage Publication.

554. Pravilnik o načinu sporočanja podatkov o prostem delovnem mestu ali vrsti dela Zavodu Republike Slovenije za zaposlovanje, javni objavi ter postopku posredovanja zaposlitve. (2017). V veljavi od 10. oktobra. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV13096

555. Prinčič, J., in Borak, N. (2006). *Iz reforme v reformo: Slovensko gospodarstvo 1970–1991.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

556. Psychology Wiki. (b. d.). *Anaphora (linguistics).* Dostopno prek https://psychology.wikia.org/wiki/Anaphora_(linguistics)

557. Pusch, L. (1990). *Aile Menschen werden Schwestern,* Suhrkamp

558. Pusch, L. F. (1984). *Das Deutsche als Männersprache* [German as men's language]. Frankfurt, Germany: Suhrkamp.

559. Qi, Z., Beach, S. D., Finn, A. S., Minas, J., Goetz, C., Chan, B., & Gabrieli, J. (2017). Native-language N400 and P600 Predict Dissociable Language-learning Abilities in Adults. *Neuropsychologia*, 98, 177–191.

560. Ramovš, F., Župančič, O., Bajec, A., Kolarič, R., Rupel, M., Šmalc, M., in Šolar, J. (1950). *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU, Državna založba Slovenije

561. Rearden, K. K. (1995). *They Don't Get It Do They.* Boston: Little, Brown.

562. Regel, S., Meyer, L., in Gunter, T. C. (2014). *Distinguishing Neurocognitive Processes Reflected by P600 Effects: Evidence from ERPs and Neural Oscillations.* Dostopno prek: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4028180/#

563. Rees, T. (1992). *Women and the Labour Market.* London: Routledge.

564. Repe, B. (2001). *Slovenci v osemdesetih letih*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

565. Repe, B. (b. d.). *20 let samostojnosti*. Dostopno prek http://www.dvajset.si/prvih-20/leto-1987/

566. Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja nasilja v družini 2009–2014 (ReNPPND0914). (2009). Sprejeta v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 1. junija. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO60

567. Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2015–2020 (ReNPEMŽM15–20). (2015). Sprejeta v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 6. novembra. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO108

568. Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških, 2005−2013 (ReNPEMZM). (2005). Sprejeta v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 10. novembra. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO29

569. Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011 (ReNPJP0711). (2007). Sprejeta v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 2. junija. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO50

570. Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014-2018 (ReNPJP14-18). (2013). Sprejeta v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 22. julija. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO91

571. Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2019–2023 (ReNPJP19–23). Osnutek. (2018). Dostopno prek https://e-uprava.gov.si/.download/edemokracija/datotekaVsebina/367913?disposition=inline

572. Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji. (1993). Sprejeta v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 17. julija. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO13

573. Ridgeway C. L. in Smith-Lovin L. (1999). The Gender System and Interaction. *Annual Review of Sociology 25*, 191–216.

574. Ridgeway, C. L. in Correll S. J. (2004). Unpacking the Gender System: A Theoretical Perspective on Gender Beliefs and Social Relations. *Gend. Soc.* 18, 510–531.

575. Roberts, J. (1976). *Beyond Intellectual Sexism: A New Woman, a New Reality.* New York: David McKay.

576. Robnik, S. (2015). *Enakost spolov na mestih odločanja – pomen transparentnega kadrovanja.* Končno poročilo. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

577. Robnik, S. (2016). *Enakost spolov – (še) nedokončana zgodba. Pregled razvoja na področju enakosti spolov v Sloveniji, 1991–2016.* Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

578. Romaine, S. (2001). English. A Corpus-based View of Gender in British and American English. V M. Hellinger in H. Busmann (ur.), *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men.* Volume 1 (str. 153–175). Oxford: Merton College, University of Oxford.

579. Rossi, A. S. (1977). A Biosocial Perspective on Parenting. *Daedalus* 106, 1–31.

580. Rothmund, J., in Christmann, U. (2002). Auf der Suche nach einem geschlechtergerechten Sprachgebrauch. Führt die Ersetzung des generischen Maskulinums zu einer Beeinträchtigung von Textqualitäten? *Muttersprache*, 112, 115–135.

581. Rothmund, J., in Scheele, B. (2004). Personenbezeichnungsmodelle auf dem Prüfstand. *Zeitschrift für Psychologie*, *212*, 40–54.

582. Rowbotham, S. (1973). *Woman's Consciousness, Man's World*. Penguin.

583. Rubini, M., in Menegatti, M. (2014). Hindering Women's Careers in Academia: Gender Linguistic Bias in Personnel Selection. *Journal of Language and Social Psychology*, *33*, 632–650.

584. Rubini, M., Menegatti, M., in Moscatelli, S. (2014). The Strategic Role of Language Abstraction in Achieving Symbolic and Practical Goals. *European Review of Social Psychology*, *25*, 263–313.

585. Ryan, K. M., in Haslam, S. A. (2007). The Class Cliff: Exploring the Dynamics Surrounding the Appointment of Women to Precarious Leadership Positions. *Academy of Management Review 32*(2): 549–572.

586. Salecl, T. (2003). *Položaj žensk na trgu dela v tranzicijskem obdobju v Sloveniji* (magistrsko delo). Ljubljana: FDV.

587. Sarrasin, O., Gabriel U., Gygax P. (2012). Sexism and Attitudes Toward Gender-neutral Language. The Case of English, French, and German. *Swiss J. Psychol.*, 71, 113–124. doi:10.1024/1421-0185/a000078

588. SAZU. (b. d.) Posvet Spol in spoštovanje. Dostopno prek http://www.sazu.si/events/5d00b49ade0c27936cb7f073

589. Schmitt, B. M., Lamers, M., in Münte, T. F. (2002). Electrophysiological Estimates of Biological and Syntactic Gender Violation During Pronoun Processing. *Cognitive Brain Research*, *14*, 333–346.

590. Schneider, F. (2013). Getting the Hand of Discourse Theory. Dostopno prek http://www.politicseastasia.com/studying/getting-the-hang-of-discourse-theory/

591. Schonard, M. (2019). Enakost med ženskami in moškimi. *Evropski parlament.* Dostopno prek http://www.europarl.europa.eu/factsheets/sl/sheet/59/enakost-med-zenskami-in-moskimi

592. Schulz, M. (1975). *The Semantic Derogation of Women*. New York: Thorne and Henley.

593. Schultz, M. (1990). The Semantic Derogation of Women, extract. V D. Cameron (ur.), *The Feminist Critique of Language: A Reader* (str. 134–147). London: Routledge.

594. Schweizerische Bundeskanzlei. (1996). *Geschlechtergerechte Sprache. Leitfaden zum Geschlechtergerechten Formulieren im Deutschen.* Dostopno prek http://www.bk.admin.ch/dokumentation/sprachen/04915/05313/index.html

595. Scott, W. R. (2005). Institutional Theory: Contributing to a Theoretical Research Program. V K. G. Smith (ur.), *Great Minds in Management: The Process of Theory Development* (str. 460–484). Oxford: Oxford University Press.

596. Sczesny, S., Formanowicz, M., in Moser, M. (2016). Can Gender-fair Language Reduce Gender Stereotyping and Discrimination? *Frontiers in Psychology*, *7*(25).

597. Selan, T. A. (2014). *Prilagoditev plač in spremembe plačne neenakosti v Sloveniji v obdobju krize.* Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.

598. Seljak, J. (2003). Razlike v plačah in zaposlovanju med spoloma v dejavnosti javne uprave. *Uprava 1*, 106–23.

599. Silva-Pereyra, J. F., in Carreiras, M. (2007). An ERP study of Agreement Features in Spanish. *Brain Research*, 1185, 201–211.

600. Silveira, J. (1980). Generic Masculine Words and Thinking. *Womens Stud. Int. Q.* 3 165–178.

601. Sima, R. (2016). Theorising Public and Private Spheres. *Gender Studies*. 15. 10.1515/genst-2017-0005.

602. Sitar, P. (2015). »Tist občutek, ko dobiš prvo plačo – zdej si boš lahka pa sama kej kupla«. Podobe vsakdanjega življenja slovenskih žensk po letu 1945 skozi vidike zaposlitve in potrošnje. V Golec, B. in drugi (ur.), *Zgodovina za vse*, *22*(1), 51-65.

603. Siyanova-Chanturia, A., Pesciarelli, F., in Cacciari, C. (2012). The Electrophysiological Underpinnings of Processing Gender Stereotypes in Language. *PLoS ONE 7*(12): e48712. doi:10.1371/journal.pone.0048712

604. Siyanova-Chanturia, A., Warren, P., Pesciarelli, F., in Cacciari, C. (2015). Gender Stereotypes Across the Ages: On-line Processing in School-age Children, Young and Older Adults. *Frontiers in Psychology*, 6. Dostopno prek https://www.frontiersin.org/article/10.3389/fpsyg.2015.01388

605. Sklep 41 o občutljivi rabi jezika v pravnih aktih FF. (2018). Dostopno prek http://www.ff.uni-lj.si/sites/default/files/DatotekeVsebin/Novice/sklep_senata_0.pdf

606. Skubic, Mitja. (1973). Norma in sistem. *Jezik in slovstvo*, 128-132.

607. Slana, S. (2010). Enaka obravnava žensk in moških pri zasedbi prostega delovnega mesta. *Družboslovne razprave, 26*(63), 81-100.

608. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Elektronska objava. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU (2014).

609. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (1970–1991).

610. *Slovenski poročevalec*. (1958, marec, maj, julij, december). Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.

611. Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo. (2004). *Nomotehnične smernice*: *podlage za izdelavo pravnih predpisov*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

612. Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo. (2008). *Nomotehnične smernice.* 2., spremenjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

613. Služba Vlade Republike Slovenije za zakonodajo. (2018). *Nomotehnične smernice.* 3., spremenjena in dopolnjena izdaja. Dostopno prek https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/SVZ/f50d0f6d15/Nomotehnicne_smernice-2018.pdf

614. Socialni sporazum za obdobje 2003-2005. (2003). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 30. aprila. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DRUG1692

615. Sokler, A. (2018). *Jezik in spol: to je bil eksperiment*. Dostopno prek https://radiostudent.si/dru%C5%BEba/kikokerd%C3%A1%C4%8De/jezik-in-spol-to-je-bil-eksperiment

616. Sorrels, B. M. (1978). *The Nonsexist Communicator*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

617. Spender, D. (1980). *Man Made Language.* London: Routledge & Kegan Paul.

618. Splošna deklaracija človekovih pravic. (1948). Sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov št. 217 A (III), 10. decembra. Dostopno prek http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/slv.pdf

619. Spremembe in dopolnitev Poslovnika Državnega zbora (PoDZ-1D). (2013). Sprejet v Državnem zboru, v veljavi od 15. oktobra. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=POSL106

620. Squires, J. (2009). *Spol v politični teoriji.* Ljubljana: Krtina.

621. STA znanost. (b. d.) *Na posvetu o izzivih jezika v znanstveni in akademski sferi.* Dostopno prek http://znanost.sta.si/2579956/na-posvetu-o-izzivih-jezika-v-znanstveni-in-akademski-sferi

622. Stabej, M. (1995a). Zapis javne strokovne razprave. V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 25–27, 49–51). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

623. Stabej, M. (1995b, 2. februar). Kdaj bodo lastovci ponosno in svobodno letali ob lastovkah. *Delo*, str. 9.

624. Stabej, M. (1997). Seksizem kot jezikovnopolitični problem. V Derganc, A. (ur.), *Ženska v slovenskem jeziku, literature in kulturi* (str. 57–68). 33. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

625. Stabej, M. (2000). Dvotirnost normativnosti v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku. V Badurina, L., Pritchard, B., in Stolac, D. (ur.), *Jezična norma i varijeteti* (str. 511–515). Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.

626. Stabej, M. (2003, 7. februar). Ene in drugi: slovenščina in spola. *Delo, Sobotna priloga*, str. 26.

627. Stabej, M. (2012). Jezik, nazori in nadzor. V Bjelčevič, A. (ur.), *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (str. 11–20). 48. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

628. Stabej, M. (2019). Zapis javne strokovne razprave okrogle mize Jezik in spol. *Slovenščina 2.0*, *7*(2), 1–44.

629. Stahlberg, D., Sczesny S., in Braun F. (2001). Name Your Favorite Musician: Effects of Masculine Generics and of their Alternatives in German. *J. Lang. Soc. Psychol.*, 20, 464–469.

630. Stahlberg, D., in Sczesny, S. (2001). Effekte des generischen Maskulinums und alternativer Sprachformen auf den gedanklichen Einbezug von Frauen. *Psychologische Rundschau*, *52*, 131-140.

631. Stahlberg, D., Braun, F., Irmen, L., in Sczesny, S. (2007). Representation of the Sexes in Language. V K. Fiedler (ur.), *Social communication. A volume in the series Frontiers of Social Psychology* (str. 163-187). New York: Psychology Press.

632. Stanley, J. P. (1975). *Sexist Grammar*. Paper presented at the meeting of the Southeastern Conference on Linguistics, Atlanta, Georgia, November.

633. Stanley, J. P. (1977). Gender Marking in American English. V A. P. Nielsen in drugi, *Sexism in Language* (str. 44–76). Urbana: National Council of Teachers of English.

634. Stanley, J. P. (1982): Two Essays on Language and Change. I: Power and the Opposition to Feminist Proposals for Language Change II: John Simon and the »Dragons of Eden«. *College English*, (44), 840–854.

635. Stanojević, M. (1992). Akterji industrijskih odnosov in pokomunizem: kako sproducirati trg? *Družboslovne razprave, 14*(9), 63-72.

636. Stanojević, M. (1994). Changing Power Structures: Trade Unions, Privatisation and the End of Self-management – The Slovenian Case. *The European Journal of Development* R*esearch, 6*(1), 164-174

637. Stanojević, M. (2000). Slovenian Trade Unions – The Birth of Labour Organisations in Post-communism. *Družboslovne razprave, 16*(32-33) (tematska številka Mechanisms of social differentiation in Slovenia).

638. Stanojević, M., in Furlan, S. (ur.). (2018). *(Ne)dostojno delo: prekarizacija standardnega in nestandardnega zaposlovanja v Sloveniji.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

639. Stanojević, M., Rajgelj, B., in Potočnik, M. (2001). Industrijski odnosi v Sloveniji. V M. Stanojević (ur.), *Uspešna nedozorelost.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

640. Stanojević, M., Rojec, M., in Trbanc, M. (2006). Multinacionalna podjetja in (ne)fleksibilnost zaposlovanja v Sloveniji. *Družboslovne razprave, 22*(53), 7–31.

641. Stanovnik, T., Kump, N., in Mitja Č. (2006): The Gender Dimensions of Social Security Reform in Slovenia. V Elaine Fultz (ur.), *The Gender Dimensions of Social Security Reform.* Volume 2, Case studies from Romania and Slovenia (str. 93–172). Budapest: International Labour Organisation.

642. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1955). *Statistični letopis 1955*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1955

643. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1964). *Statistični letopis 1964.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1964

644. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1976). *Statistični letopis 1976.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1976

645. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1976). *Statistični letopis 1976. Metodološka pojasnila.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/doc/letopis/1976/1976_04.pdf

646. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1979). *Statistični letopis 1979.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1979
647. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1980). *Statistični letopis 1980.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1980
648. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1981). *Statistični letopis 1981.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1981
649. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1992). *Statistični letopis 1992.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1992
650. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1999). *Statistični letopis 1999.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1999
651. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (1999). *Statistični letopis 1999. Metodološka pojasnila.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=1999
652. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (2002). *Statistični letopis 2002.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/sl/yearbooks/index&year=2002
653. Statistični urad Republike Slovenije [SURS]. (2011). *Standardna klasifikacija poklicev 2008. Metodološka pojasnila SKP-08.* Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
654. Steans, J. (1998). Gender and International Relations: An Introduction. Oxford: Polity Press.
655. Stopar, A., in Ilc, G. (2019). Stilistična (ne)zaznamovanost moških in ženskih poimenovalnih parov za poklice v angleščini in slovenščini. *Slavistična revija, 67*(2), 333-342.
656. Stout, J. G., in Dasgupta, N. (2011). When He Doesn't Mean You: Gender-exclusive Language as Ostracism. *Personality and Social Psychology Bulletin, 37*(6), 757-769.
657. Stramljič Breznik, I. (2018). Ženske ne povedo nič pametnega: jezikovnokorpusna analiza stereotipa. *Jezikoslovni zapiski, 24*(1), 27-43.

658. Streeck, W., in Thelen, K. (2005). Introduction: Institutional Change in Advanced Political Economies. V Streeck, W., in Thelen, K. (ur.), *Beyond Continuity: Institutional change in advanced political economies* (str. 1–40). Oxford: Oxford University Press.

659. Strobl, M., Kristan, I., in Ribičič, C. (1981). *Ustavno pravo SFR Jugoslavije*. Ljubljana: Pravna fakulteta.

660. Sturt, P. (2003). The Time-course of the Application of Binding Constraints in Reference Resolution. *Journal of Memory & Language*, 48, 542–562.

661. Su, J. J. (2017). *The Processing of Gender Information in Languages of Distinct Morpho-syntactic Gender Marking Systems* (doktorska disertacija). Leioa: Department of Basque Language and Communication, University of the Basque Country.

662. Sunderland, J. (2006). *Language and Gender: An Advanced Resource Book.* London: Routledge.

663. SURS. (2014). *Slovenija od 1991 do danes.* Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/4926

664. SURS. (2018). *Statopis. Statistični pregled Slovenije 2018.* Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/File/DocSysFile/10178/STATOPIS_2018.pdf

665. SURS. (2019). *Gospodarska rast v letu 2018 4,1-odstotna.* Dostopno prek https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/8322

666. Sušec Michieli, B., Humar, M., Podbevšek, K., in Lokar, S. (ur.) (2007). *Gledališki terminološki slovar.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

667. Svet Evrope. (2007). *Priporočilo Odbora ministrov CM/Rec(2007)17 o standardih in mehanizmih enakosti spolov.* Dostopno prek https://eige.europa.eu/library/resource/aleph_eige000001591

668. Svet Evrope. (2019). *Preprečevanje seksizma in boj proti njemu. Priporočilo (CM/Rec(2019)1)*. Dostopno prek https://rm.coe.int/16809a5b0e

669. Sviz. (b. d.) *Spolno občutljiva raba jezika.* Dostopno prek https://www.sviz.si/spolno-obcutljiva-raba-jezika/

670. Swiss Federal Institute of Technology Zurich (2011). *Die Zwölf Sprachregeln* Dostopno prek http://www.equal.ethz.ch/rules

671. Šabec, N. (2019). Jezikoslovni in družbeni vidiki kategorije spola v slovenščini in angleščini. *Slavistična revija, 67*(2), 291–299.

672. Šauperl, M., Dobrovoljc, H., Jeram, J. in Gulič, M. (2018). *Smernice za spolno občutljivo rabo jezika*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

673. Ščuka, N. (2014). Jezik in spol: ženska poimenovanja v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski, 20*(2), 79-88.

674. Ščuka, N. (2016). *Spolno občutljiva raba jezika v spontanem formalnem javnem diskurzu* (magistrsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

675. Šmuc, S. (2016). *Ekonomski vidiki neenakosti med spoloma* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

676. Šorli, M. (2018). Lepo je, da smo vključevalni, nerodno pa, da smo to zgolj takrat, ko nam ustreza. *Metina lista*. Dostopno prek: https://metinalista.si/lepo-je-da-smo-vkljucevalni-nerodno-pa-da-smo-to-zgolj-takrat-ko-nam-ustreza/

677. Šribar, R. (2005). Političarke in medijski stereotipi. *Mediawatch, Mirovni inštitut*. Dostopno prek: http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/22/spol/#1

678. Šribar, R. (2007). Vloga medijev pri (ne)enakih možnostih žensk za politično participacijo v Sloveniji. *Mediawatch*. Dostopno prek http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/29/druzba/

679. Šribar, R. (2010). *Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika*. Ljubljana: Komisija za ženske v znanosti. Dostopno prek http://www.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/pdf/znanost/Zenske_v_znanosti/interne_jezikovne_smernice_za_komisijo_final.pdf32577837

680. Šribar, R. (2012). 'Performing - Women' and the Socio-political Regime: Addressing in Socialist Slovenia Compared to Today. V Kersten-Pejanic, R., Rajilic, S., in Voß München, C. (ur.), *Doing Gender - Doing the Balkans: Dynamics and Persistance of Gender Relations in Yugoslavia and the Yugoslav Successor States* (str. 127-145). Bern, Switzerland: Peter Lang D.

681. Šribar, R. (2014). *Napotki za spolno občutljivo rabo jezika in praktični primeri dekonstrukcije nekaterih androcentričnih slovničnih pravil.* Ljubljana: Ženski lobi Slovenije.

682. Šribar, R. (2018). It's Not Adequate, But Otherwise They Wouldn't Understand It: The Gender Taxonomy Revisited. *Andragoška spoznanja, 24*(3), 39–55.

683. Štumberger, S. (2015). Slovaropisna obravnava novejše leksike. *Slovenski jezik,* 10, 153–166.

684. Štumberger, S. (2018a). *Transspolnost na "filofaksu": Študentka Janez Novak, padli ste na izpitu pri profesorici Božo Repe!* Dostopno prek https://www.portalplus.si/2729/transspolnost-na-filofaksu/#

685. Štumberger, S. (2018b). Transspolnost v slovenščini: Bomo nekoč pisali "povabili_e so ga_jo k sodelovanju"? *Portal PLUS*. Dostopno prek https://www.portalplus.si/2668/uvajanje-podcrtaja-za-izrazanje-spolne-nebinarnosti/

686. Štumberger, S. (2019). Osmi marec: Izkoriščanje dneva žena za propagiranje enakosti spolov ni v interesu žensk. *Portal PLUS*. Dostopno prek https://www.portalplus.si/3113/osmi-marec-dan-enakost-spolov/

687. Šturm, L. (ur). (2002). *Omejitev oblasti.* Ljubljana: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije.

688. Švab, A. (1997). Enake ali različne? Nekateri vidiki razmerja »enakost-razlike« v feminizmu drugega vala. *Teorija in praksa, 34*(4), 644-653.

689. Talbot, M. (2010). *Language and Gender.* Druga izdaja. UK: Polity Press.

690. Talbot, M. (2003). Gender Stereotypes: Reproduction and Challenge. V J. Holmes in M. Meyerhoff (ur.), *The Handbook of Language and Gender* (str. 468–486). Oxford: Blackwell.

691. Tanenhaus, M. K., in Carlson, G. N. (1990). Comprehension of Deep and Surface Verb Phrase Anaphors. *Language and Cognitive Processes*, 5, 257–280.

692. Tannen, D. (1986). *That's Not What I Meant!: How Conversational Style Makes or Breaks Your Relations with Others.* New York: Ballantine.

693. Tannen, D. (1990a). Gender Differences in Conversational Coherence: Physical Alignment and Topical Cohesion. V B. Dorval (ur.), *Conversational Organization and its Development* (str. 167–206). New York: Ablex, Norwood.

694. Tannen, D. (1990b). Gender Differences in Topical Coherence: Creating Involvement in Best Friends' Talk. *Discourse Processes, 13*(1), 73–90.

695. Tannen, D. (1990c). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation.* New York: William Morrow.

696. Tannen, D. (1994). *Talking from 9 to 5: Women and Men in the Workplace.* London: Virago Press.

697. Tanner, D., in Van Hell, J. G. (2014). ERPs Reveal Individual Differences in Morphosyntactic Processing. *Neuropsychologia*., 1–13.

698. Tanner, D., Inoue, K., in Osterhout, L. (2014). Brain-based Individual Differences in Online L2 Grammatical Comprehension. *Bilingualism: Language and Cognition*, 17, 277–293

699. Tavčar, B., Zakotnik, I., Strmšnik, I., in Kraigher, T. (2007). *Scenariji gospodarskega razvoja Slovenije do leta 2030.* Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.

700. Teso, E. (2010). *A Comparative Study of Gender-based Linguistic Reform Across Four European Countries* (doktorska disertacija). Liverpool: Liverpool John Moores University.

701. Thomas, G. (1997). *Linguistic Purism.* London: Longman.

702. Thompson, J. B. (1991). Edtior's Introduction. V Bourdieu (ur.), *Language and symbolic power* (str. 1-31). Cambridge: Harvard University Press.

703. Tolmach Lakoff, R. (2010). Gender. V J. Jaspers, J.-O. Östman in J. Verschueren (ur.), *Society and Language Use. Handbook of Pragmatics Highlights.* Vol. 7 (str. 152–169). Amsterdam: John Benjamins.

704. Tolstokorova, A. (2005). *Linguistic Strategies for Gender Equality Promotion in EU New Entrants*. Kijev.

705. Tomšič, V. (1980). *Ženska v razvoju socialistične samoupravne Jugoslavije*. Ljubljana: Delavska enostnost/Naša žena.

706. Toporišič, J. (1976). *Slovenska slovnica.* Maribor: Založba obzorja.

707. Toporišič, J. (1981). K teoriji spola v slovenskem knjižnem jeziku. *Slavistična revija, 29*(1), 80-94.

708. Toporišič, J. (1984). *Slovenska slovnica.* Maribor: Založba Obzorja.

709. Toporišič, J. (1992). *Enciklopedija slovenskega jezika.* Ljubljana: Cankarjeva založba.

710. Toporišič, J. (2004). *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.

711. Toporišič, J., Dular, J., Hajnšek - Holz, M., Jakopin, F., Moder, J., Ahlin, M., … Nartnik, V. (ur.). (2001). *Slovenski pravopis.* Ljubljana: ZRC SAZU. Dostopno prek http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html

712. Toš, N. (ur.). (1997). *Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968-1990.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.

713. Tripkovič, M. (1992). *Seksizem in šolski učbeniki* (diplomska naloga).

714. Trix, F., in Psenka, C. (2003). Exploring the Color of Glass: Letters of Recommendation for Female and Male Medical Faculty. *Discourse and Society, 14,* 191–220.

715. Troemel-Ploetz. (1991). Selling the Apolitical. V J. Coates (ur.), *Language and Gender: A Reader* (str. 446-458). Oxford: Blackwell.

716. Trojar, M., in Žagar Karer, M. (2013). Družbena občutljivost v terminoloških slovarjih. V A. Žele (ur.), *Družbena funkcijskost jezika: vidiki, merila, opredelitve* (str. 457–463). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

717. Trudgill, P. (1972). Sex, Covert Prestige and Linguistic Change in the Urban British English of East Anglia. *Language in Society,* 1, 179-195.

718. Trudgill, P. (1974). *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.

719. Trudgill, P. (1975). Sex, Covert Prestige and Linguistic Change in the Urban British English of Norwich. V B. Thorne in N. Henley (ur.), *Language and Sex: Difference and Dominance* (str. 88-104). Rowley: Newbury House.

720. U.S. Department of Labor. (b. d.). *Labor Force Participation Rate by Sex.* Dostopno prek https://www.dol.gov/wb/stats/stats_data.htm

721. Uchida, A. (1992). 'When "Difference" is "Dominance": A Critique of the "Anti-Power-Based" Cultural Approach to Sex Differences'. *Language in Society, 21*(4), 547–568. doi:10.1017/S0047404500015724

722. Učakar, T., Fabijan, E., Smrdelj, R., in Ješe Perković, A. 2019. Raziskovalna dinamika na področju diskriminacije v Sloveniji: uveljavljanje intersekcionalne analize. *Časopis za kritiko znanosti, 47*(275), 129-159.

723. Udry, J. R. (2000). Biological Limits of Gender Construction. *American Sociological Review, 65,* 443-457.

724. UMAR. (1998). *Ocena gospodarskih gibanj v letu 1998 in možnosti razvoja v letu 1999. Jesensko poročilo 1998.* Dostopno prek http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/analiza/jesen1998/Jesensko_porocilo1998.pdf.

725. UMAR. (2004). *Poročilo o razvoju.* Dostopno prek http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/pr/2004/pr-04.pdf

726. UMAR. (2008). *Poročilo o razvoju 2008.* Ljubljana: UMAR

727. UMAR. (2014). *Poročilo o razvoju 2014.* Ljubljana: UMAR

728. UMAR. (2018). *Poročilo o razvoju 2018.* Ljubljana: UMAR.

729. Umek, N. (2008). *Feminizacija v slovenščini in francoščini: družbeni in/ali jezikovni problem?* (diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Fakulteta za družbene vede.

730. UNESCO. (1989). *Pour un langage non sexiste. Guidelines on non sexist language. Prepared by the Office of conferences, languages and documents (COL). Pariz*: UNESCO.

731. UNESCO. (1999). *Guidelines for Gender-Neutral Language.* Dostopno prek http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001149/114950mo.pdf

732. United Nations. (1979). *Convention for the Elimination of Discrimination against Women.* Dostopno prek http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/textleconvention.htm

733. United Nations. (1985). *Nairobi Forward-looking Strategies for the Advancement of Women.* Dostopno prek https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-207862/

734. Urad za žensko politiko (Women's Policy Office of the Government of the RS). (1999). *Women in Slovenia in the 1990s.* Ljubljana: Women's Policy Office of the Government of the RS.

735. Urbančič, B. (1961). O kriterijih pravilnosti v knjižni slovenščini. *Jezik in slovstvo, 6*(3), 81–87.

736. Uredba o kriterijih za upoštevanje načela uravnotežene zastopanosti spolov. (2004). *Uradni list Republike Slovenije št. 103/04.* Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=SKLE4452

737. Uredba o uvedbi in uporabi standardne klasifikacije poklicev. (1997). *Uradni list Republike Slovenije št. 28/1997.* Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED885

738. Uredništvo, Portalplus. (2019). *Esej o spoljenju: »Taki posegi v jezik so značilni za avtoritarne režime, ne pa za demokracije.«* Dostopno prek https://www.portalplus.si/3047/peter-eisenberg-prevod/

739. Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije. (1946). *Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije št. 10/II.* 1. del. Dostopno prek http://stres.a.gape.org/prenova_slo/nova_ustava/ustava_tem_listine_slovenije_kronologija/Ustava_FLRJ_1946_1-del.pdf

740. Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije. (1946). *Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije št. 10/II.* 2. del. Dostopno prek

http://stres.a.gape.org/prenova_slo/nova_ustava/ustava_tem_listine_slovenije_kronologija/Ustava_FLRJ_1946_2-del.pdf

741. Ustava Ljudske republike Slovenije. (1947). *Uradni list Ljudske republike Slovenije št. 4.A.* Dostopno prek http://stres.a.gape.org/prenova_slo/nova_ustava/ustava_tem_listine_slovenije_kronologija/ustava_SRS_AM_XII_16_4_1947.pdf

742. Ustava Republike Slovenije. (1991). *Uradni list Republike Slovenije št. 33/91.* 28. december. Dostopno prek https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1991-01-1409?sop=1991-01-1409

743. Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. (1963). Beograd: Uradni list SFRJ. Dostopno prek: http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1963.pdf

744. Ustava Socialistične republike Slovenije. (1963). *Uradni list SRS, št. 10/63*. 9. april. Ljubljana: Časopisno podjetje Delo.

745. Ustava Socialistične republike Slovenije. (1974). Ljubljana: Dopisna delavska univerza.

746. Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. (1974). *Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije št. 9/74.* Dostopno prek https://sl.wikisource.org/wiki/Ustava_Socialisti%C4%8Dne_federativne_republike_Jugoslavije_(1974)

747. Ustava Socialistične republike Slovenije. (1974*). Uradni list SRS, št. 6-44.* 28. februar. Dostopno prek https://sl.wikisource.org/wiki/Ustava_Socialisti%C4%8Dne_republike_Slovenije_(1974)

748. Van Berkum, J. J. A., Brown, C., in Hagoort, P. (1999). When Does Gender Constrain Parsing? Evidence From ERPs. *J. Psycholinguist. Res.*, 28, 555–571.

749. Van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, *4*(2), 249-283.

750. Van Dijk, T. A. (1995). Discourse Semantics and Ideology. *Discourse & Society*, *6*(2), 243–289.

751. Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage

752. Van Han, N. (2014). The Relationship Between Language and Gender: A Case Study in Vietnamese. *Global Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, *3*(3), 96-99.

753. Vandeputte, D. (2015-2016). *Language Variation and Gender Throughout the 20th Century. A Historiographical Study*. Ghent: Ghent University, Faculty of Art and Philosophy.

754. Van Petten C., in Luka, B. J. (2012). Prediction During Language Comprehension: Benefits, Costs, and ERP Components. *Int. J. Psychophysiol., 83*, 176–190.

755. Vervecken, D., Hannover, B., in Wolter, I. (2013). Changing (S)expectations: How Gender Fair Job Descriptions Impact Children's Perceptions and Interest Regarding Traditionally Male Occupations. *Journal of Vocational Behavior*, *82*(3), 208-220.

756. Vervecken, D., Gygax, P. M., Gabriel, U., Guillod, M., in Hannover, B. (2015). Warm-hearted Businessmen, Competitive Housewives? Effects of Gender-fair Language on Adolescents' Perceptions of Occupations. *Frontiers in Psychology,* 6, 1437.

757. Vetterling-Braggin, M. (ur.). (1981). *Sexist Language. A Modern Philosophical Analysis*. Totowa: Littlefield, Adams.

758. Vičar, B. (2019). Zapis javne strokovne razprave okrogle mize Jezik in spol. *Slovenščina 2.0, 7*(2), 1–44.

759. Vičar, B., in Kern, B. (2017). Možnosti jezikovnega izražanja nebinarnih transspolnih identitet v slovenščini. *Dialogi, 53*(11-12), 223–237

760. Vidmajer, B. (2019). *Spolno občutljiva raba jezika na Filozofski fakulteti.* Dostopno prek https://4d.rtvslo.si/arhiv/porocila/174598763

761. Vidovič Muha, A. (1997). Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti. V Derganc, A. (ur.), *Ženska v slovenskem jeziku, literature in kulturi* (str. 69−79). 33. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnost.

762. Vidovič Muha, A. (2019). Spol – jezikovni sistem in ideologija. *Slavistična revija, letnik, 67*(2), 127–137.

763. Vključujoče komuniciranje v generalnem sekretariatu Sveta Evropske unije. (2018). Dostopno prek https://www.consilium.europa.eu/sl/documents-publications/publications/inclusive-comm-gsc/

764. Vodopivec, N. (1999). Podoba ženske v listu Naša žena med leti 1945 in 1951. *Kronika, 47*(1-2), 153-167.

765. Vodopivec, N. (2001). Sem delavka, mati in gospodinja. *Etnolog, Nova vrsta, 11*(1), 69-90.

766. Vodovnik, D. (1995, 26. januar). Preprosto: svetnik je hkrati tudi svetnica. *Delo*.

767. Vrhovac, M. (2015). Nova ženska – skrbna mati, žena in gospodinja, zraven pa še veliko več – zaposlena, izobražena in politično dejavna. Vida Tomšič in žensko vprašanje. v Golec, Boris in drugi. 2015. *Zgodovina za vse*, leto XXII, št. 1, str. 38-51.

768. Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.

769. Walby, S. (1997). *Gender Transformations*. London: Routledge.

770. Walker, H. (2007). *Women and Men of a Certain Age: The Gender Dimension of Ageism in Paid Employme*nt. Liverpool: John Moores University.

771. Warren, A. K. (2009). *Cascading Gender Biases, Compounding Effects: An Assessment of Talent Management Systems.* New York: Catalyst. Dostopno prek http://www.catalyst.org/system/files/Cascading_Gender_Biases_Compounding_Effects_An_Assessment_of_Talent_Management_Systems.pdf

772. Watson, C. (1987). Sex-linked Differences in Letters of Recommendation. *Women and Language, 10,* 26–28.

773. Weatherall, A. (2000). Re-vision of Gender and Language Research for the 21th Century. V M. Holmes (ur.), G*endered Speech in Social Context: Perspectives from Gown and Town.* Auckland: Victoria University Press.

774. Weatherall, A. (2002). *Gender, Language and Discourse.* London: Routledge.

775. Wharton, A. S. (2012). *The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research.* London: John Wiley & Sons.

776. Wheeler, A. (2019). Merriam-Webster Dictionary Adds 'they' as Nonbinary Pronoun. *The Guardian*. Dostopno prek https://www.theguardian.com/science/2019/sep/17/merriam-webster-they-nonbinary-pronoun

777. White, K. R., Crites, S. L., Taylor, J. H., in Corral, G. (2009). Wait, what? Assessing Stereotype Incongruities Using the N400 ERP Component. *SCAN, 4,* 191–198.

778. Wikipedia. (b. d.). *Slovlit.* Dostopno prek https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovlit

779. Willer-Gold, J., Arsenijević, B., Batinić, M., Čordalija, N., Kresić, M., Leko, N., ... Tušek, J. (2016). Conjunct Agreement and Gender in South Slavic: From Theory to Experiments to Theory. *Journal of Slavic Linguistics 24*(1): 187–224.

780. Williams, C. (2008). The End of the 'Masculine Rule'? Gender-Neutral Legislative Drafting in the United Kingdom and Ireland. *Statute Law Review, 29*(3), 139-153.

781. Wittig, M. (1983). The Point of View: Universal or Particular? *Feminist Issues, 3*(2), 64.

782. Wodak, R., in Meyer, M. (2009). *Methods for Critical Discourse Analysis. Introducing Qualitative Methods series.* Sage Publications.

783. Woetzel, J., Madgavkar, A., Ellingrud, K., Labaye, E., Devillard, S., Kutcher, E., ... Krishnan, M. (2015). *How Advancing Women's Equality Can Add $12 Trillion to Global Growth.* Report. Dostopno prek https://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Featured%20Insights/Employment%20and%20Growth/How%20advancing%20womens%20equality%20can%20add%2012%20trillion%20to%20global%20growth/MGI%20Power%20of%20parity_Full%20report_September%202015.ashx

784. Yaguello, M. (2002). *Les mots et les femmes.* Pariz: Éditions Payot

785. Zakon o delovnih razmerjih – ZDR-77. (1977). Sprejet v Skupščini SRS, v veljavi od 7. januarja 1978 do 6. maja 2006. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2422

786. Zakon o delovnih razmerjih – ZDR. (2002). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 1. januarja 2003 do 24. maja 2016. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1420

787. Zakon o delovnih razmerjih – ZDR-1. (2013). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 12. aprila. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5944

788. Zakon o družbenem varstvu otrok in o skupnostih otroškega varstva. (1979). Sprejet v Skupščini SRS, v veljavi od 15. decembra do 30. aprila 1994. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2993

789. Zakon o družinskih prejemkih. (1993). Uradni list RS, št. 65/93, 71/94, 73/95, 26/99 in 97/01 – ZSDP. Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 18. decembra. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO797

790. Zakon o enakih možnostih žensk in moških – ZEMŽM. (2002). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 20. julija. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3418

791. Zakon o javni rabi slovenščine – ZJRS. (2004). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 20. avgusta. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3924

792. Zakon o medijih – Zmed-UPB1. (2006). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 10. novembra. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4955

793. Zakon o političnem združevanju. (1989). Sprejet v Skupščini Socialistične republike Slovenije, v veljavi od 27. decembra. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO108
794. Zakon o političnih strankah – ZPolS. (1994). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 8. oktobra. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO359
795. Zakon o ratifikaciji Opcijskega protokola h Konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk. (2004). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 15. maja. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4047
796. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o državni upravi – ZDU-1B. (2004). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 19. junija. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3882
797. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o državni upravi – ZDU-1F. (2012). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 20. marca. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6328
798. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o enakih možnostih žensk in moških – ZEMŽM-A. (2019). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 19. oktobra. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO8004
799. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o javni rabi slovenščine – ZJRS-A. (2010). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 20. februarja. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5590
800. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalnih volitvah – ZLV-E (2005). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 13. avgusta. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4301
801. Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih – ZSDP. (2001). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 19. decembra 2001 do 29. aprila 2014. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1430
802. Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja – ZUNEO. (2004). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 7. maja 2004 do 24. maja 2016. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3908
803. Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja – ZUNEO-UPB1. (2007). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 13. oktobra. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5236

804. Zakon o varstvu pred diskriminacijo – ZvarD. (2016). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 24. maja. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7273

805. Zakon o varuhu človekovih pravic – ZVarCP. (1993). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 14. januarja 1994. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO300

806. Zakon o volitvah poslancev iz Republike Slovenije v Evropski parlament – ZVPEP. (2002). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 29. novembra. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3401

807. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. (2004). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 24. junija. Dostopno prek https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2004-01-3093?sop=2004-01-3093

808. Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok – ZZUUP (1977). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 1. julija. Dostopno prek http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO408

809. Zakon o združenem delu – ZZD. (1976). Sprejet v Skupščini SFRJ, v veljavi od 11. decembra 1976 do 25. junija 1991. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO2410

810. Zakon za uravnoteženje javnih financ – ZUJF. (2012). Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 31. maja. Dostopno prek http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6388

811. Zavod RS za zaposlovanje. (b. d.). *Zgodovina*. Dostopno prek https://www.ess.gov.si/o_zrsz/predstavitev/zgodovina

812. Zhao, J. (2018). *New Research: Men Promote Men and Women Promote Women.* Dostopno prek https://www.payscale.com/career-news/2018/05/new-research-promotion-gap

813. Zimmerman, D. H., in West, C. (1975). *Sex Roles, Interruptions and Silences in Conversation Language and Sex: Difference and Dominance.* Stanford: Stanford University Press.

814. ZRSZ. (2018). *Obvestilo za javnost.* Dostopno prek https://www.ess.gov.si/_files/11902/trg_dela_december_2018.pdf

815. Zupanc Ećimović, P. (2009). Spolna razlika/spolna enakopravnost v jeziku/kulturi. Annales. *Series Historia et Sociologia, 19*(2), 411-422.

816. Žagar, Ž. I. (1995). Zapis javne strokovne razprave. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 39, 50). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za žensko politiko.

817. Žagar, Ž. I., in Milharčič Hladnik, M. (1995). Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika. V V. Kozmik in J. Jeram (ur.), *Neseksistična raba jezika* (str. 7–18). Ljubljana: Urad za žensko politiko.

818. Žagar, Ž. I., in Milharčič Hladnik, M. (1996). Zakaj Urad za žensko politiko? V L. Bogovič in Z. Skušek (ur.), *Spol: Ž* (str. 163–177). Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis, KUD France Prešeren.

819. Žakelj, S. (2018). *Analiza jezikovne politike na področju enakosti spolov med letoma 1991–2017* (diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

820. Žele, A. (2019). Spol v predikaciji. *Slavistična revija, 67*(2), 141–149.

821. Žnidaršič Žagar, S. (2007). Historična perspektiva – aktualni položaj žensk na trgu dela v Republiki Sloveniji. V M. Sedmak, Z. Medarić (ur.), *Med javnem in zasebnim. Ženske na trgu dela* (str. 11–41). Koper: Annales.

11 STVARNO IN IMENSKO KAZALO

(ne)seksistični jezik, 5, 6, 7, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 32, 33, 35, 40, 52, 68, 79, 89, 90, 91, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 108, 112, 114, 116, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 133, 136, 139, 142, 146, 147, 151, 167, 206, 212, 216, 221, 229, 230, 231,232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 260, 261, 262, 263, 264, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 284, 330, 332, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 348, 359, 360, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 376, 378, 379, 380, 381, 382, 386, 389, 391, 394, 395, 397, 398, 399, 414, 421, 425, 426, 431, 432, 444, 459, 472, 474, 475, 521, 533, 584, 585, 586

Acker, Joan, 44, 50, 374, 397

androcentričen, androcentričnost, 5, 20, 34, 42, 48, 50, 91, 102, 123, 272, 370, 391, 448, 473

angleški jezik, angleščina, 18, 19, 23, 26, 35, 68, 75, 77, 80, 83, 84, 85, 91, 96, 97, 106, 107, 109, 113, 116, 117, 118, 123, 124, 126, 128, 129, 135, 140, 148, 149, 206, 207, 215, 218, 222, 227, 233, 240, 251, 252, 256, 257, 279, 323, 357, 389, 426, 431, 446, 447, 475, 504, 515,516, 518, 543

Bergmann, R. Barbara, 37, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 56, 57, 61, 66, 354, 377, 379, 399

Blaubergs, Maija, 90, 123, 128, 129, 130, 399, 435

Bodine, Ann, 18, 84, 90, 119, 120, 399, 400

Bourdieu, Pierre, 29, 30, 31, 34, 36, 42, 75, 76, 383, 400, 450

Butler, Judith, 28, 29, 38, 93, 94, 128, 401

Cameron, Deborah, 27, 28, 69, 74, 85, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 112, 120, 126, 142, 148, 400, 401, 402, 407, 418, 419, 430, 442

Carreiras, Manuel, 116, 135, 140, 141, 142, 144, 328, 398, 402, 442

Coates, Jennifer, 17, 32, 91, 94, 96, 402, 403, 434, 451

Connell, Raewyn, 18, 30, 41, 403

Crawford, Mary, 27, 92, 96, 98, 116, 403, 404

De Beauvoir, Simone, 38, 41, 42, 43, 404

delavec, 43, 44, 46, 47, 50, 55, 61, 62, 103, 154, 156, 158, 162, 164, 165, 169, 174, 176, 177, 179, 182, 188, 192, 195, 197, 203, 217, 224, 267, 271, 279, 285, 291, 294, 295, 300, 302, 304, 307, 308, 310, 311, 316, 350, 352, 355, 359, 362, 388, 424, 477, 478, 480, 484, 488, 495, 496, 497, 500, 501, 503, 504, 506, 508, 512,

513, 516, 518, 519, 528, 537, 541, 545, 546, 549, 556, 560, 565, 568, 577
delavka, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 55, 61, 62, 64, 135, 154, 158, 159, 162, 164, 165, 173, 174, 177, 179, 182, 183, 188, 192, 195, 203, 224, 263, 265, 267, 279, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 300, 304, 305, 307, 309, 310, 311, 321, 355, 359, 361, 362, 406,454, 477, 478, 480, 481, 483, 484, 485, 486, 487, 491, 492, 495, 496, 499, 501, 503, 506, 508, 509, 510, 512, 513, 517, 518, 519, 527, 528, 529, 532, 541, 546, 549, 560, 568
diskurz, 5, 18, 24, 25, 31, 32, 35, 75, 76, 77, 78, 79, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 111, 144, 154, 215, 221, 227, 231, 238, 240, 273, 276, 277, 278, 333, 338, 340, 344, 345, 363, 377, 381, 384, 385, 390, 395, 424, 448, 474
Dobrovoljc, Helena, 124, 215, 217, 218, 228, 230, 239, 249, 268, 273, 275, 333, 334, 338, 339, 340, 341, 342, 365, 407, 423, 448, 473
Doleschal, Ursula, 83, 208, 218, 248, 249, 258, 357, 407
dominanten, dominantno, 29, 45, 50, 57, 69, 70, 79, 90, 96, 111, 112, 342, 353, 376, 377, 381, 383, 393
Doyle, Margaret, 91, 97, 100, 107, 118, 127, 407
Eagly, Alice, 17, 50, 137, 350, 374, 402, 406, 407, 408, 424
Eckert, Penelope, 34, 95, 117, 147, 212, 278, 408
enakost spolov, 1, 2, 5, 6, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 31, 38, 39, 45, 51, 52, 59, 63, 109, 122, 123, 126, 129, 133, 150, 151, 153, 165, 167, 168, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 229, 240, 242, 243, 244, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 260, 263, 264, 271, 284, 293, 294, 295, 347, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 371, 376, 379, 380, 381, 382, 383, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 404, 408, 410, 417, 420, 440, 441, 447, 449, 459, 473, 490, 504, 505, 522, 542, 580, 581, 584, 587, 588
Fairclough, Norman, 32, 33, 34, 75, 78, 79, 383, 410, 474
feministka, feminist, 27, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 86, 91, 93, 94, 97, 101, 102, 111, 112, 113, 114, 121, 122, 123, 127, 128, 129, 148, 390, 585
feminizem, feminističen, feminiziran, 5, 19, 20, 22, 23, 24, 27, 30, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 52, 55, 61, 63, 65, 78, 79, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 104, 116, 117, 119, 120, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 142, 146, 147, 148, 151, 154, 168, 170, 179, 180, 184, 186,189, 190, 191, 198, 213, 218, 222, 225, 227, 228, 242, 249, 272, 278, 336, 349, 350, 355, 359, 360, 361, 366, 371, 376, 382, 389, 390, 391, 392, 418, 420, 426, 449, 474, 475, 521, 537, 584
Fishman, Pamela, 70, 89, 93, 103, 411

Foucault, Michel, 31, 35, 77, 78, 381, 407, 411, 412
Garnham, Alan, 101, 117, 126, 131, 134, 135, 140, 141, 279, 280, 402, 412, 413, 415, 434
Gorjanc, Vojko, 19, 219, 230, 231, 234, 238, 241, 244, 245, 246, 249, 334, 337, 338, 340, 342, 343, 344, 345, 355, 366, 372, 389, 390, 414, 437
govor, 6, 18, 32, 35, 44, 59, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 100, 102, 103, 104, 108, 111, 114, 126, 129, 147, 148, 149, 184, 212, 213, 215, 216, 219, 220, 228, 229, 239, 245, 246, 251, 261, 268, 272, 279, 286, 294, 340, 359, 370, 391, 392,414, 426, 427, 474, 480, 484, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 493, 494, 496, 499, 501, 503, 506, 507, 508, 509, 510, 512, 513, 514, 519, 520, 521, 522, 523, 526, 527, 528, 530, 531, 533, 535, 538, 540
Gygax, Pascal, 50, 101, 117, 134, 141, 250, 412, 413, 415, 441, 454
Hellinger, Marlis, 81, 82, 83, 91, 96, 116, 117, 122, 126, 128, 142, 148, 251, 252, 401, 407, 408, 412, 415, 416, 440
Holmes, Janet, 18, 91, 96, 416, 417, 427, 430, 435, 449, 455
Horvath, Lisa, 19, 116, 136, 137, 138, 250, 386, 417, 431
identiteta, 28, 30, 31, 34, 35, 37, 40, 58, 87, 94, 95, 102, 112, 117, 119, 169, 249, 252, 264, 415, 423
Ignjatović, Miroljub, 160, 173, 174, 188, 189, 194, 195, 198, 351, 352, 418, 422
Irigaray, Luce, 18, 32, 38, 39, 40, 104, 105, 108, 109, 110, 116, 118, 119, 123, 125, 349, 359, 418
Irmen, Lisa, 80, 116, 135, 139, 140, 141, 142, 145, 279, 329, 418, 444
Jeram, Jasna, 124, 133, 179, 180, 181, 185, 186, 187, 188, 223, 232, 233, 236, 249, 273, 336, 351, 354, 362, 364, 367, 373, 397, 398, 399, 414, 421, 425, 426, 432, 444, 448, 459, 472, 473
Jespersen, Otto, 85, 86, 419
jezik, 1, 2, 5, 6, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111,113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 167, 171, 206, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 283, 284, 294, 323, 329, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340,

341, 342, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 351, 357, 359, 360, 362, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 414, 415, 419, 420, 421, 423, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 434, 435, 436, 442, 443, 444, 447, 448, 450, 451, 452, 454, 458, 459, 472, 473, 474, 475, 478, 480, 496, 502, 503, 504, 513, 533, 580, 581, 584, 585, 586, 587, 588

jezikovna politika, 126, 236, 237, 250, 251, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 369, 432, 433, 436, 437, 438, 440, 459

jezikovna sprememba, 6, 21, 22, 24, 69, 86, 120, 122, 128, 129, 130, 229, 236, 238, 246, 284, 336, 337, 343, 366, 368, 370, 371, 383, 389, 390, 391, 394, 580, 585, 587

Jogan, Maca, 17, 20, 28, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 51, 66, 98, 153, 154, 155, 157, 159, 166, 170, 172, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 193, 199, 200, 219, 221, 244, 245, 295, 339, 360, 361, 363, 377, 385, 419, 420, 521

Kalin Golob, Monika, 69, 229, 242, 244, 245, 246, 247, 385, 389, 421, 428, 431

Kanjuo Mrčela, Aleksandra, 2, 36, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 174, 175, 178, 179, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 198, 202, 204, 221, 264, 351, 421, 422, 435, 436, 580, 587

Kappenman, Emily, 25, 142, 422, 423, 428

Kern, Boris, 35, 100, 230, 231, 240, 249, 423, 454

Koletnik, Anja, 17, 28, 230, 240, 273, 424, 473

Korošec, Tomo, 210, 211, 214, 225, 231, 235, 350, 425, 472

Kozmik, Kozmik Vodušek, Vera, 35, 45, 133, 174, 177, 179, 180, 181, 185, 186, 187, 188, 223, 232, 233, 236, 237, 249, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 343, 351, 353, 354, 362, 364, 365, 367, 373, 397, 398, 399, 414, 421, 425, 426, 432, 444, 459, 472, 522, 523

Kuhar, Roman, 20, 30, 51, 242, 243, 245, 246, 426, 427

Lakoff, Robin, 18, 73, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 100, 101, 107, 108, 116, 123, 402, 427, 450

Leskošek, Vesna, 32, 154, 212, 214, 215, 216, 217, 223, 224, 249, 372, 428, 522

Littlewood, Barbara, 27, 28, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 55, 56, 57, 428

Luck, Steven, 25, 142, 422, 423, 428

maskuliniziran, 20, 63, 132, 137, 387

McConnell-Ginet, Sally, 34, 95, 102, 104, 107, 111, 130, 207, 278, 359, 408, 430

mentalna predstava, podoba, 5, 6, 18, 21, 22, 68, 72, 135, 139, 141, 145, 329, 373, 375, 386, 387, 388, 394

Merkel, Elisa, 19, 81, 113, 133, 136, 137, 138, 139, 146, 147, 149, 150, 251, 374, 375, 387, 388, 431, 535, 540, 541, 542, 543

Milharčič Hladnik, Mirjam, 217, 219, 221, 223, 228, 232, 233, 234, 236, 254, 269, 270, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 352, 358, 361, 367, 371, 432, 459, 472
Mills, Sara, 18, 45, 77, 78, 79, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 105, 106, 107, 108, 112, 113, 114, 116, 118, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 147, 148, 149, 278, 349, 390, 415, 432, 475
moška generična oblika, 6, 19, 20, 34, 82, 84, 90, 114, 116, 117, 118, 119, 124, 125, 128, 130, 134, 135, 138, 141, 142, 145, 146, 212, 213, 214, 215, 216, 224, 231, 234, 235, 239, 257, 271, 272, 273, 274, 278, 279, 280, 281, 285, 286, 294, 322, 323, 330, 331, 332, 334, 339, 340, 349, 358, 366, 368, 372, 373, 374, 375, 377, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 389, 390, 391, 393, 484, 501, 513, 550, 551
moški spol, 6, 18, 19, 20, 29, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 49, 54, 58, 60, 65, 66, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 96, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 128, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 143, 145, 146, 148, 150, 155, 160, 180, 191, 192, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 227, 228, 229, 230, 231, 235, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 245, 246, 253, 254, 256, 257, 265, 271, 272, 273, 280, 281, 282, 286, 288, 294, 296, 322, 323, 327, 329, 330, 331, 332, 340, 345, 346, 349, 356, 357, 359, 369, 372, 374, 375, 381, 382, 383, 384, 388, 391, 404, 414, 428, 480, 482, 485, 486, 493, 495, 496, 502, 505, 511, 513, 518, 520, 521, 522, 524, 528, 530, 531, 533, 537, 550, 553
moškost, 17, 28, 29, 37, 41, 50, 55, 56, 78, 80, 82, 94, 95, 97, 101, 103, 107, 115, 117, 118, 125, 140, 216, 224, 351, 377, 378, 383, 384, 389, 391, 392, 393, 394, 511, 521
nadvlada, 29, 40, 41, 47, 56, 74, 77, 83, 88, 92, 102, 109, 111, 112, 162, 233, 254, 278, 377, 379, 381, 382, 394, 474, 511, 522
neslišnost, 6, 102, 110, 114
Neubauer, Violeta, 180, 181, 187, 188, 243, 362, 365, 434, 539
nevidnost, 6, 89, 92, 102, 110, 113, 114, 118, 121, 133, 184, 212, 230, 349, 375, 381, 540
nevrolingvistična raziskava, 6, 74, 139, 140, 142, 276, 279, 322, 328, 373, 375, 383, 385, 394, 395, 580, 581
nevtralno, nevtralnost, nevtralizacija, 6, 19, 27, 32, 38, 39, 68, 82, 83, 84, 87, 98, 99, 113, 117, 119, 123, 124, 125, 126, 129, 133, 134, 136, 141, 143, 147, 208, 212, 214, 215, 217, 220, 223, 234, 235, 240, 242, 244, 245, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 280, 291, 298, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 330, 338, 341, 351, 354, 356, 357, 358,

359, 366, 372, 374, 375, 383, 384, 385, 386, 388, 393, 394, 428, 525, 539, 546, 548, 549
nezaznamovan, nezaznamovanost, 6, 19, 37, 82, 117, 119, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 223, 225, 233, 235, 237, 242, 269, 331, 349, 372, 384, 388
Oakhill, Jane, 117, 126, 131, 134, 135, 140, 141, 402, 412, 413, 415, 434
Osterhout, Lee, 140, 141, 142, 144, 146, 328, 329, 373, 434, 435, 450
patriarhat, patriarhalnost, patriarhalni družbeni red, 19, 38, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 49, 88, 89, 97, 98, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 123, 157, 215, 233, 244, 245, 295, 355, 376, 383, 384, 487, 507, 538, 539
Pauwels, Anne, 91, 98, 113, 114, 122, 124, 125, 127, 128, 147, 148, 149, 357, 359, 416, 435
podrejen, podrejenost, 6, 17, 37, 38, 40, 41, 42, 47, 48, 87, 88, 89, 103, 104, 111, 112, 113, 116, 161, 228, 230, 294, 361, 366, 392, 503, 507, 537
Pogorelec, Breda, 19, 214, 215, 217, 218, 224, 226, 228, 229, 230, 233, 237, 258, 336, 436
poklic, 19, 44, 50, 55, 86, 135, 137, 141, 147, 148, 150, 225, 226, 279, 280, 285, 291, 299, 300, 324, 330, 331, 349, 375, 386, 394, 471, 485, 487, 488, 501, 504, 506, 508, 510, 519, 524, 528, 535, 541, 547, 548, 555, 564
poklic, poklicna vloga, 5, 6, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 34, 44, 45, 49, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 101, 118, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 157, 158, 160, 166, 167, 179, 191, 197, 198, 199, 212,217, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 232, 237, 238, 253, 257, 259, 261, 268, 269, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 329, 330, 331, 335, 338, 339, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 366, 368, 373, 374, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 393, 395, 404, 406, 417, 424, 426, 429, 436, 446, 452, 471, 472, 477, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 486, 487, 488, 492, 494, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 504, 506, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 515, 516, 517, 518, 519, 524, 525, 529, 530, 532, 533, 534, 535, 537, 541, 542, 543, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 554, 563, 580
poklicna poimenovanja, 7, 74, 108, 131, 146, 147, 212, 222, 223, 224, 225, 227, 249, 278, 279, 286, 287, 289, 290, 291, 294, 295, 296, 297, 300, 317, 322, 348, 349, 353, 354, 356, 359, 373, 375, 377, 386, 482, 483, 494, 498, 516, 534, 535

poklicnim poimenovanjem, 224
pričakovanje, pričakovano, 52, 57, 63, 83, 102, 106, 130, 136, 178, 198, 226, 243, 282, 329, 330, 374, 375
razlika, 5, 6, 19, 23, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 38, 39, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 74, 75, 76, 79, 81, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 96, 99, 101, 102, 116, 117, 122, 123, 125, 129, 132, 141, 145, 147, 148, 151, 154, 156, 159, 161, 167, 170, 174, 177, 178, 180, 181, 187, 190, 192, 194, 196, 198, 207, 208, 209, 213, 215, 216, 221, 226, 228, 229, 231, 236, 246, 248, 257, 272, 275, 287, 288, 293, 295, 309, 314, 318, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 355, 362, 373, 375, 378, 379, 382, 387, 389, 410, 412, 420, 435, 442, 449, 458, 473, 496, 509, 510, 511, 512, 517, 518, 520, 522, 525, 527, 532, 534, 537
reproduciranje, reprodukcija, 5, 18, 20, 21, 23, 26, 28, 33, 35, 39, 40, 47, 48, 50, 56, 68, 76, 96, 101, 106, 165, 278, 338, 379, 381, 384, 392, 510, 538
Robnik, Sonja, 17, 63, 65, 133, 168, 185, 186, 187, 188, 191, 196, 197, 201, 202, 204, 205, 223, 240, 353, 361, 362, 363, 364, 365, 373, 440
Sczesny, Sabine, 19, 80, 116, 124, 125, 126, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 147, 149, 150, 250, 251, 357, 358, 386, 400, 411, 413, 416, 417, 431, 442, 444
segregacija, segregiran, 5, 17, 20, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 63, 132, 139, 179, 191, 195, 354, 377, 386, 387, 393
seksizem, 6, 7, 17, 18, 19, 21, 24, 26, 31, 34, 35, 39, 51, 52, 79, 90, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 107, 108, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 212, 216, 221, 229, 232, 235, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 268, 269, 270, 357, 366, 367, 371, 384, 391, 420, 447, 472, 475
semantika, semantičen, 6, 25, 28, 34, 35, 68, 77, 80, 82, 101, 102, 106, 107, 108, 112, 114, 115, 117, 123, 140, 141, 143, 146, 148, 208, 209, 218, 225, 226, 280, 281, 282, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 475, 551, 552, 553
slovenski jezik, 6, 19, 20, 21, 26, 206, 212, 215, 216, 217, 218, 219, 227, 229, 230, 235, 238, 243, 245, 247, 248, 258, 259, 260, 261, 269, 270, 274, 284, 323, 332, 337, 340, 341, 342, 343, 344, 359, 366, 367, 368, 371, 389, 394, 395, 398, 399, 414, 417, 426, 429, 436, 444, 448, 450, 454, 472, 473, 584, 586
Slovenski vojaški slovar, 225, 230, 231, 366, 378, 472
slovenščina, 7, 19, 23, 81, 82, 108, 116, 124, 187, 206, 207, 208, 209, 212, 214, 215, 220, 228, 230, 233, 234, 240, 241, 243, 248, 258, 259, 260, 262, 263, 268, 273, 279, 280, 294, 306, 323, 330, 337, 340, 341, 342, 343, 357, 358, 366, 373,

375, 378, 380, 385, 389, 397, 398, 404, 406, 414, 420, 421, 426, 427, 429, 431, 436, 444, 446, 447, 448, 449, 452, 454, 456, 457, 475, 504
slovnica, 34, 70, 120, 212, 213, 222, 242, 331, 340, 345, 347, 348, 349, 398, 450
slovnični spol, 6, 18, 80, 81, 82, 83, 84, 99, 105, 108, 109, 115, 116, 117, 118, 119, 123, 124, 125, 126, 133, 134, 135, 136, 140, 141, 143, 145, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 231, 241, 242, 244, 245, 246, 257, 263, 323, 349, 358, 373, 428, 432
Spender, Dale, 18, 40, 41, 74, 85, 86, 88, 89, 90, 97, 102, 103, 104, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 123, 124, 125, 126, 131, 149, 349, 443
spol, 1, 2, 5, 6, 7, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 68, 71, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97,98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 155, 157, 158, 167, 169, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 195, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 271, 272, 273, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 291, 294, 300, 303, 304, 308, 316, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 334, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 349, 350, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 388, 389, 390, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 400, 404, 406, 407, 410, 412, 414, 417, 419, 420, 421, 424, 427, 428, 430, 431, 432, 435, 442, 443, 444, 447, 448, 450, 454, 474, 479, 482, 484, 485, 498, 500, 501, 503, 504, 510, 512, 513, 514, 522, 523, 524, 529, 536, 537, 539, 543, 545, 546, 547, 548, 550, 551, 552, 553, 585
spolna (ne)uravnoteženost, spolno (ne)uravnotežen, 6, 18, 21, 22, 60, 68, 109, 137, 183, 202, 205, 251, 279, 280, 281, 282, 322, 324, 326, 327, 330, 331, 357, 374, 375, 382, 394, 422, 452, 548, 550, 551, 552, 553
spolna neenakost, 7, 17, 18, 21, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 39, 40, 47, 50, 51, 53, 60, 61, 62, 63, 68, 74, 75, 86, 92, 96, 98, 103, 121, 131, 152, 163, 166, 182, 183, 191, 194, 195, 215, 232, 242, 245, 278,

295, 337, 383, 393, 416, 417, 420, 421, 435, 442, 448, 474,536, 538, 539
spolno občutljiva raba jezika, 7, 19, 138, 203, 229, 230, 240, 241, 244, 245, 247, 248, 249, 251, 253, 255, 256, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 271, 272, 273, 274, 284, 339, 343, 368, 369, 370, 371, 372, 382, 389, 407, 426, 447, 448, 454, 473
spolno vključujoča raba jezika, spolno vključujoči jezik, 121, 230, 240, 249, 251, 253, 260, 266, 284, 330, 339, 372, 584, 586
spolov, 1, 2, 5, 6, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 28, 29, 34, 36, 39, 52, 63, 83, 94, 98, 101, 116, 117, 118, 122, 124, 129, 133, 142, 143, 150, 151, 154, 165, 166, 168, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 209, 215, 217, 221, 229, 233, 234, 235, 240, 242, 243, 244, 248, 250, 251, 252, 254, 255, 257, 263, 264, 267, 269, 270, 274, 284, 294, 296, 316, 331, 337, 347, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 371, 376, 377, 378, 379, 381, 382, 383, 385, 387, 388, 389, 391, 392, 393, 394, 410, 417, 420, 422, 440, 447, 449, 452, 459, 490, 505, 522, 542, 580, 581, 584, 587, 588
Stabej, Marko, 214, 215, 216, 217, 230, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 243, 245, 246, 249, 258, 268, 275, 332, 336, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 407, 417, 444
Stahlberg, Dagmar, 80, 81, 99, 116, 131, 134, 135, 136, 141, 142, 374, 400, 444
Stanley, Julia, 107, 115, 128, 129, 130, 444, 445
Stanojević, Miroslav, 153, 156, 162, 170, 172, 173, 175, 176, 177, 195, 436, 445
stereotip, 5, 17, 18, 20, 31, 37, 44, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 63, 88, 96, 97, 101, 103, 106, 119, 126, 130, 131, 132, 133, 135, 140, 141, 144, 147, 188, 212, 217, 219, 220, 221, 232, 236, 251, 253, 256, 268, 270, 296, 338, 382, 387, 388, 393, 398, 412, 446,448, 519
Svet Evrope, 31, 52, 166, 182, 183, 186, 199, 200, 201, 232, 234, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 263, 269, 334, 335, 362, 366, 367, 379, 404, 447, 472
Šribar, Renata, 34, 213, 215, 219, 221, 222, 227, 229, 240, 246, 249, 270, 271, 272, 332, 336, 338, 339, 348, 349, 370, 372, 412, 417, 448, 473
Tannen, Deborah, 92, 93, 96, 412, 449
Teso, Elena, 98, 99, 122, 123, 124, 125, 128, 133, 147, 148, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 358, 388, 450
Tomšič, Vida, 153, 154, 155, 156, 157, 166, 168, 169, 361, 362, 398, 450, 455, 483, 485, 486, 487, 491, 507
Toporišič, Jože, 206, 207, 208, 209, 210, 214, 228, 230, 231, 331, 350, 357, 450
trg delovne sile, položaj na trgu delovne sile, 1, 2, 5, 6, 7, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 31, 34, 36, 37, 39, 43, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 54, 58, 60, 61,

62, 63, 64, 65, 66, 68, 103, 121, 125, 130, 133, 137, 139, 151, 152, 164, 165, 174, 177, 178, 179, 183, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 204, 216, 223, 236, 250, 253, 266, 276, 277, 278, 290, 295, 343, 347, 348, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 369, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 386, 387, 388, 391, 393, 394, 395, 418, 474, 491, 537, 541, 580, 581, 584, 585, 586, 587, 588

Umek, Neža, 19, 81, 207, 210, 213, 214, 216, 217, 218, 225, 227, 228, 235, 237, 239, 249, 349, 359, 412, 452

Urad za žensko politiko, 185, 186, 187, 188, 203, 232, 234, 236, 237, 238, 268, 269, 333, 334, 336, 337, 351, 354, 364, 367, 368, 380, 397, 398, 399, 414, 421, 425, 426, 432, 434, 444, 452, 459, 472, 517, 522, 523

Vervecken, Dries, 50, 134, 136, 138, 454

Vidovič Muha, Ada, 211, 214, 215, 216, 217, 218, 222, 224, 238, 249, 436, 454

Walby, Sylvia, 18, 41, 42, 43, 47, 455

Wharton, Amy, 17, 28, 29, 30, 37, 41, 50, 54, 55, 57, 60, 61, 354, 357, 376, 455

zaposlitveni oglas, 6, 54, 132, 134, 136, 138, 223, 224, 250, 266, 276, 278, 279, 297, 298, 299, 301, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 345, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 365, 369, 373, 374, 375, 377, 379, 380, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 395, 477, 543, 544, 545, 546, 547, 548

Žagar, Igor, 217, 219, 221, 223, 232, 234, 236, 269, 270, 334, 358, 367, 459

ženska generična oblika, 124, 128, 244, 245, 342, 343, 368, 372, 385, 390, 391

ženska poimenovanja, 6, 19, 106, 109, 116, 146, 148, 212, 217, 218, 219, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 239, 249, 286, 287, 290, 302, 318, 319, 321, 323, 350, 359, 384, 385, 387, 424, 448, 482, 498, 499, 503, 516, 519, 536

ženski jezik, 85, 98, 114

ženski spol, 18, 19, 21, 37, 38, 39, 43, 44, 47, 48, 49, 53, 58, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 94, 96, 98, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 124, 125, 127, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 154, 155, 177, 178, 185, 186, 188, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 233, 236, 238, 239, 241, 242, 244, 245, 246, 248, 254, 261, 262, 263, 265, 267, 271, 272, 274, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 305, 308, 309, 310, 311, 313, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 334, 335, 336, 339, 340, 341, 349, 350, 353, 354, 355, 357, 360, 365, 369, 374, 375, 377, 378, 380, 385, 386, 387, 388, 390, 404, 414, 427, 432,

482, 483, 490, 493, 494, 495, 498, 499, 500, 501, 502, 504, 505, 507, 510, 511, 513, 514, 517, 519, 521, 523, 524, 527, 528, 529, 532, 534, 536, 537, 540, 543, 546, 549, 550, 552, 553

ženskost, 17, 28, 29, 37, 41, 59, 78, 80, 82, 94, 97, 101, 103, 107, 125, 140, 294, 504

PRILOGE

PRILOGA A: METODOLOŠKA POJASNITEV PODATKOV O DELOVNI SILI V ZADNJIH ŠESTDESETIH LETIH

Podatki o delovni sili so bili v celotnem analiziranem obdobju (šestdest let) pridobivani različno in zato niso optimano primerljivi med sabo. Na primer: aktivno prebivalstvo je kategorija, ki se uporablja za opis celotne družbene delovne sile, vendar pa je bilo aktivno prebivalstvo v različnih obdobjih različno definirano. Do sredine 20. stoletja je bilo aktivno prebivalstvo definirano po načelu pridobitnega poklica, kjer se je upošteval poklic, s katerim so si ljudje pridobivali sredstva za življenje (in se zanj tudi šolali). Od sredine 20. stoletja dalje je prišlo v rabo pojmovanje delovne sile oz. tudi načelo vrste dejavnosti, kjer je bil osnovni kriterij še vedno poklic, vendar je bil tokrat upoštevan tisti, s katerim so ljudje tudi dejansko pridobivali sredstva za življenje (ne glede na šolanje). Sistem nacionalnih računov (SNA) in opredelitev proizvodnje vpliva na definicijo aktivnega prebivalstva in jih identificira kot vse osebe, ki predstavljajo delovno silo v proizvodnji dobrin/opravljanju storitev (v javnem in zasebnem sektorju; ne vključuje gospodinjske dejavnosti) – sem spadajo tako zaposlene in brezposelne osebe. Do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja statistika slovenske delovne sile ni bila primerljiva z mednarodnim okoljem, saj je dajala pri obravnavi aktivnega prebivalstva prevelik poudarek na zaposlene v družbenem sektorju. Tudi podatki o brezposelnih osebah niso bili primerljivi, saj so bili mednje razvrščeni prijavljeni na zavodih za zaposlovanje kot iskalci oz. iskalke zaposlitve. Prvo uradno primerljivo anketo o delovni sili je Slovenija izvedla leta 1993 (Malačič, 2006, str. 21–25). Hkrati pa je treba dodati, da predstavljeni podatki v različnih obdobjih niso namenjeni neposredni medsebojni primerjavi. Čeprav smo v različnih obdobjih pri predstavljenih podatkih dodali metodološka pojasnila, pa je namen le-teh samo nakazati družbene in ekonomske spremembe, ki so se zgodile v tem času (in ne izpostavljati konkretnih meritev – te služijo za potrditev teoretičnih zapisov o obdobjih).

PRILOGA B: ČASOVNICA DOGODKOV V RAZVOJU NESEKSISTIČNE RABE JEZIKA

Ukrep/dogodek/iniciativa za neseksistično rabo slovenskega jezika	Avtor oz. avtorica/institucija	Leto
Slovenski vojaški slovar	Tomo Korošec (jezikoslovec)	1977
Priporočilo Odbora ministrov članicam Sveta Evrope za odpravo seksizma v jeziku (Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije)	Organizacija združenih narodov	1990
Obojespolno poimenovanje določb poslovnika Mestne občine Ljubljana*	Mestna občina Ljubljana	1995
Temeljna izhodišča prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika	Mirjam Milharčič Hladnik in Igor Ž. Žagar	1995
Razprava Neseksistična raba jezika	Urad za žensko politiko	1995
Zbornik Neseksistična raba jezika	Vera Kozmik in Jasna Jeram (Urad za žensko politiko)	1995
Pobuda za oblikovanje strokovne skupine za naslavljanje jezikovne enakopravnosti moških in žensk	Urad za žensko politiko	1995
Obojespolna redakcija šolske zakonodaje za uvedbo obojespolnih izrazov	Urad za žensko politiko	1995
Standardna klasifikacija poklicev (obojespolna)	Urad za žensko politiko	1997
33. seminar slovenskega jezika in kulture na temo Ženska v slovenskem jeziku, literaturi in knjigi	Filozofska fakulteta, oddelek za slovanske jezike in književnosti (UL)	1997
Poslovnik državnega zbora	Državni zbor RS	2002
Nomotehnične smernice	Služba vlade RS za zakonodajo	2004

Interne smernice za spolno občutljivo rabo jezika	Renata Šribar (Komisija za ženske v znanosti)	2010
Napotki za spolno občutljivo rabo jezika in praktični primeri dokonstrukcije nekaterih androcentričnih slovničnih pravil	Renata Šribar (Ženski lobi Slovenije)	2014
Omizje o spolno občutljivi rabi jezika	Odbor za enakost SVIZ Slovenije	2015
Priročnik za medijsko poročanje o transspolnosti	Anja Koletnik in Evan Ana Grm (Zavod Transfeministična Iniciativa TransAkcija)	2017
Sklep 41 o občutljivi rabi jezika v pravnih aktih Filozofske fakultete	Filozofska fakulteta (UL)	2018
Okrogla miza *Spol in jezik*	Filozofska fakulteta (UL)	2018
Posvet Komisije za enake možnosti na področju znanosti *Je znanstvena sfera v Sloveniji vključujoča?*	Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport	2018
Smernice za spolno občutljivo rabo jezika	Mojca Šauperl, Jasna Jeram, Helena Dobrovoljc in Maksimiljan Gulič (Urad za enake možnosti in Generalni direktorat za prevajanje EK)	2018
Posvet *Spol in spoštovanje: strategije kultiviranja razlik*	Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Komisija za slovenski jezik v javnosti in Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani	2019

PRILOGA C: ANALIZA ČASOPISOV

PRILOGA C.1: Metodologija

Cilj kvalitativne analize (vsebine) časopisov je pridobiti vpogled v določeno obdobje – v kontekst, ki se odraža v (časopisnem) poročanju o vsakodnevnih dogodkih, pomembnih osebah, splošnem dogajanju v družbi, hkrati pa na podlagi tega (na diskurzivni ravni) pridobimo informacijo tudi o normah ter vrednotah nekega časa. Ker nas v raziskavi zanima predvsem, kako se odnosi moči med ženskami in moškimi na trgu delovne sile in v določenem zgodovinskem kontekstu odražajo na jezikovni in diskurzivni ravni, smo se odločili za uporabo kombinacije metod, ki bo lahko zajela to kompleksnost.

Kot smo omenili v metodoloških pojasnitvah v poglavju 7.1 smo se posluževali kritične diskurzivne metode in jo kombinirali s feministično stilistiko.

H kritični diskurzivni analizi (dalje KDA) smo pristopili na podlagi več dejavnikov, eden glavnih dejavnikov pa je, da nam omogoča opazovanje povezave med jezikom, družbo, odnosi moči in neenakostmi. Gre za makro raven analize, kjer ne opazujemo neposredno zapisane seksistične besede, vendar pričakujemo, da se bo dalo na podlagi konteksta razbrati njihovo prisotnost. KDA namreč obravnava jezik kot »družbeno prakso« (Fairclough in Wodak, 1997), kjer se »kontekst rabe jezika« izkaže kot bistven za razumevanje jezikovnih praks (Wodak in Meyer, 2009, str. 5). Pri tem se usmerja v raziskovanje lastnosti »naravnega« jezika, ki je predmet rabe realnih uporabnikov in uporabnic, kar pomeni, da jezik vedno vpenja v določen (družbeni, kulturni, politični) kontekst in ga analizira z upoštevanjem konteksta. Poleg tega omogoča analizo velikega števila jezikovnih pojavov (obravnava tudi večje enote, tj. ne le posamezne besede in stavke, ampak besedila in diskurze) pa tudi neverbalnih vidikov komunikacij (npr. slike) (Van Dijk, 2007; Wodak in Meyer, 2009, str. 2).

Glavna področja, ki jih KDA zajema, so hegemonija, oblast in nadvlada, pri čemer je poudarek predvsem na razkritju ideologije in skritih pomenih v diskurzu (za izvornim besedilom), ki imajo moč upravljati in nadzirati ljudi (in njihova dejanja) ter jih usmerjati h konsenzu (van Dijk, 1993, str. 132). Konsenz se tako kaže v obliki 'navidez nevtralne' dominantne ideologije oz. 'zdravorazumske' miselnosti, ki prevladuje v družbi (van Dijk, 1998). Ta pogled je za nas zanimiv, saj nam pomaga identificirati prevladujoče oblike govora in jezika, ki se pojavljajo v določenem časovnem obdobju (tudi skozi perspektivo spola) in spremljati njihovo utrjenost skozi čas.

KDA ponuja splošen makro vpogled v preiskovano tematiko, za bolj podrobno analizo spolnih specifik rabe (ne)seksističnega jezika pa se bomo obrnili na feministično stilistiko. Kot smo že zapisali v teoretičnem delu disertacije, pojavljanje seksizma v očitni obliki (na nivoju besed) sicer pojenja z leti (in večjo ozaveščenostjo) in se preusmerja na bolj subtilne ravni (Porreca, 1984; Mills, 2008), kar pa ne pomeni, da na ravni besed seksizem ni več prisoten oz. se ne nahaja v drugih oblikah. S feministično stilistiko bomo tako na ravni besed spremljali rabo generične oblike (ki je, po tej teoriji, znak večvrednosti moške prezence in izkušenj, s katerimi zakriva/zanika prisotnost ženske) kot spolno specifične in zato izključujoče, rabo ženskih oblik kot označenih (ki sugerirajo, da so ženske odklon od (moške) norme), npr. raba pomensko neenakovrednih izrazov za naslavljanje žensk in moških, na pomenski ravni pa bomo analizirali poklicna (in druga) poimenovanja ter nagovore (identificiranje pomenskih odstopanj v naslavljanju žensk in moških) in ugotavljali pojav semantičnega odstopanja v rabi besed za ženske in moške (Mills, 1995). Feministična stilistika prevzema tudi makro polje jezika, čeprav pri makro ravni posamezni leksikalni pojavi v jeziku načeloma niso predmet obravnave. Mills (1995) se zdi kljub temu pomembno, da je ta vidik vključen, saj so, kot pravi, vsi pojavi v jeziku tudi del širših struktur in vzorcev, ki lahko določajo ali vplivajo na pojavljanje posameznih leksikalnih enot v določenem trenutku. Naj tej ravni se bomo osredotočili predvsem na vloge žensk in moških (na kakšen način so opisane, s katerimi družbenimi in/ali poklicnimi vlogami so povezane, ali so podvržene stereotipnim družbenim predpostavkam ipd.) in fragmentacijo (ali je v poročanju prisotna depersonalizacija in objektivizacija žensk) (Mills, 1995). Drugih značilnosti predstavljenih metod, zaradi želje po strogem sledenju ciljem raziskave (zaradi velikega obsega analiziranega gradiva in želje po strnjenosti podatkov, pa tudi, ker niso vse prenosljive na naš tip raziskave) ne bomo uporabili (sem spada npr. opazovanje generičnih zaimkov (ki so v slovenščini manj očitni kot v angleščini), naracije, analize na ravni stavkov ipd. v feminističnem raziskovanju).

Ker je analiza opisna, ne omogoča (statističnih) oz. številčnih primerjav med različnimi letnicami oz. časopisi/revijami, prav tako ne moremo govoriti o natančnih frekvencah in pogostosti pojavljanja določenih poklicnih nazivov, ampak lahko podamo samo splošen vtis. Pri tem se poslužujemo štetja in primerjanja (tj. ali se pojavljajo določene oblike (moške, ženske, obojespolne) in katere se večkrat, v kakšnih kontekstih, katere se nikoli ne pojavijo itd.).

PRILOGA C.2: Izbor časopisov in revij

V izbor smo vključili časopis Delo (in eno številko Slovenskega poročevalca kot predhodnika Dela v letu 1958), Našo ženo in Gospodarski vestnik. Gre za tri vsebinsko zelo različne revije/časopise, zato je tudi pristop k analizi vsake revije ali časopisa prilagojen. Razlikujejo se predvsem v temah in vsebinah, ki jih postavljajo v ospredje svojega poročanja. V osnovi vse publikacije obravnavajo splošne tematike in ponujajo aktualni pregled dogajanja, vendar se osredotočajo na različne perspektive: v primeru Slovenskega poročevalca (dalje SP) ali Dela prevladujejo novice iz splošnega dogajanja, v primeru Naše žene (dalje NŽ) je v ospredje postavljen vidik družine in vloge žensk, v Gospodarskem vestniku (dalje GV) izstopa vidik gospodarstva. Pristopi analize se razlikujejo tudi na ravni obsega (koliko številk bomo vključili v analizo) in predmeta raziskovanja (povsod opazujemo pojavljanje slovničnih oblik poklicnih nazivov, spremljamo tudi pojavljanje žensk – v NŽ je ta del zelo poglobljen, ker je teh tematik veliko, v GV npr. pa manj obsežen).

Pri analizi vseh treh revij/časopisov je bilo upoštevano, da:

- analiza vključuje samo konkretne poklicne nazive (npr. primeri, kjer je bilo zapisano »ko nekdo dela v trgovini« namesto konkretnega naziva npr. »trgovec«, niso bili vključeni v analizo; tudi ne splošni izrazi za službe, npr. »policija«).

- ko so se pričeli določeni poklicni nazivi ponavljati in je prišlo do saturacije, jih v nadaljevanju nismo večkrat zapisali, saj je bil cilj pridobiti splošno informacijo o tem, v kakšnih oblikah se pojavljajo kateri poklicni nazivi.

- analiza fotografij vključuje samo fotografije, na katerih so prikazani ljudje (razvrščeni v kategorije: fotografije samo moških, fotografije samo žensk, spolno mešane fotografije), v analizo fotografij zato niso vključene fotografije umetniških del – in kaj se na njih nahaja, karikatur, risb, grafik, avtomobilov, živali itd. V letih 1958, 1978 in 1998 so izločene tudi fotografije, iz katerih se ne da razbrati vsebine (zaradi črno-belega tiska).

- oglaševanje ni del analize, saj je vsebinsko nekoliko odmaknjeno od bistva raziskovanja; hkrati je zelo obsežno in zahteva temeljito analizo (z vključevanjem komunikoloških znanj).

1) Slovenski poročevalec[567]/Delo (slednji izhaja v letih 1959-2018) je bil izbran, ker je največji in tematsko najbolj splošen časopisni medij v Sloveniji. Ker je izhajal v celotnem

[567] Slovenski poročevalec je bil osrednje glasilo Osvobodilne fronte. Izhajal je med leti 1938 in 1959. Leta 1959 se je združil z Ljudsko pravico v časopis Delo (»dlib«, b. d.).

analiziranem obdobju[568], so v pregled vključene vse 4 časovne točke (1958, 1978, 1998 in 2018).

Izbor gradiva za analizo: v analizo so vključene 4 številke v enem letu (skupaj 16 številk za vsa 4 analizirana leta), ki pokrivajo mesec marec (zaradi omembe dneva žena), maj (zaradi omembe praznika dela), julij/september (julij zaradi omembe sezonskih delavcev ali delavk; september zaradi začetka posezonskega dela in šole) in december (kot zadnji mesec v letu, ko se povzema celotno leto). Meseca julij in september sta izbrana izmenjujoče (vsak od mesecev dvakrat). Analiza zajema številke časopisov na 8. dan v mesecu (8.3[569]., 8.5., 8.7[570]./8.9., 8.12.), kot podlaga za to je dan žena (na ta dan se navadno več piše o ženskah).

Obseg časopisa se je skozi leta spreminjal: leta 1958 je vsebovala ena številka 8 (velikih) strani, leta 1978 že 16 velikih strani, leta 1998 20-24 strani, leta 2018 pa 24 strani.

Potek analize: pregled celotne številke, izpis omembe vseh poklicnih nazivov, poudarek na omembah žensk in moških v poklicih oz. s poklicnimi nazivi - novice, ki izrecno omenjajo ženske so tudi vsebinsko povzete (ker so številčno zelo redke), pregled fotografij.

Iz analize Slovenskega poročevalca/Dela so bile dodatno izvzete: rubrike »dnevne vesti«, »obvestila«, osmrtnice, stripi in ilustracije, zgodbe (na zadnji strani); saj se vsebinsko ne navezujejo na kriterije analize (razen zaposlitveni oglasi; ti so vključeni v analizo zaposlitvenih oglasov) (v letu 1958), priloge, zaposlitveni oglasi (ti so vključeni v posebno analizo)(v letu 1978), napovednik (na kratko o vsebini novic); zgodba (v rubriki Slovenija), pisma bralcev, tečajnice, v rubriki kažipot samo novosti (napovedi gledaliških iger, prireditev, razstav), televizija in radio, osmrtnice (v letu 1998), napovednik (na kratko o vsebini novici), rubrika »podlistek« (v sklopu kulture), osmrtnice, tečajnice, priloge, razvedrilo, tv spored (v letu 2018).

2) Naša žena (izhajala v letih 1941-2008) je bila izbrana kot najstarejša ženska in družinska revija v Sloveniji. Ker ni izhajala v celotnem analiziranem obdobju (manjka leto 2018) so v pregled vključene le tri časovne točke (1958, 1978 in 1998).

[568] Izjema je, kot omenjeno, leto 1958, zato smo v analizo vključili predhodnik Dela, časopis Slovenski poročevalec.
[569] V letu 1998 je bil izbran izvod iz 7.3.1998, saj na 8.3.1998 Delo ni izšlo.
[570] V letu 2018 je bil izbran izvod 7.7.2018, saj na dan 8.7.2018 Delo ni izšlo.

Izbor gradiva za analizo: v analizo so vključene 4 številke v enem letu (skupaj 12 številk za 3 analizirana leta), ki pokrivajo mesec marec (zaradi omembe dneva žena), maj (zaradi omembe praznika dela), julij/avgust[571] oz. september (julij/avgust zaradi omembe sezonskih delavcev ali delavk; september zaradi začetka posezonskega dela in šole) in december (kot zadnji mesec v letu, ko se povzema celotno leto). Meseca julij in september sta izbrana izmenjujoče (vsak od mesecev dvakrat). Analiza zajema številke časopisov na 8. dan v mesecu (8.3., 8.5., 8.7./8.9., 8.12.), kot podlaga za to je dan žena (velja isti komentar kot za Delo/SP).

Čeprav smo v analizo vključili manj številk NŽ (zaradi manjkajočega leta 2018) kot Slovenskega poročevalca/Dela, pa so številke Naše žene po obsegu večje (leta 1958 v povprečju med 30 in 40 strani; leta 1978 okoli 60 strani; poletna številka kar 76 strani, leta 1998 pa okoli 90 strani).

Potek analize: pregled vseh novic[572] v izvodu, poudarek na poklicnih nazivih, izpis teh in ugotavljanje, v kakšni obliki se pojavljajo, način splošne rabe jezika (prisotnost generične oblike). Posredno smo beležili tematike, ki jih revija obravnava in izpisovali vsebine, ki naslavljajo emancipacijo žensk ali ženske v njihovi poklicni vlogi; podan je bil tudi splošen komentar na fotografije.

Iz analize Naše žene so bili izvzeti[573]: romani (velja za vsa analizirana leta), rubrika za otroke »Pa še za nas« (uganke, križanke, otroška zgodbica), nagradna križanka (v letu 1978), priloge[574], rubrika »Pa še za nas«, rumene strani, nagradna igra, kroji po naročilu, rubrika »izžrebali smo«, horoskop, kozmični vplivi, astrološka napoved za setev, reklamne novice (novice, ki se vsebinsko nanašajo na izdelek, ki ga ponujajo) (v letu 1998).

3) Gospodarski vestnik (izhajal v letih 1952-2006)[575], glasilo za gospodarska, finančna in organizacijska vprašanja, je bilo izbrano kot najuglednejši slovenski poslovni tednik in

[571] Poletna številka je dvojna.
[572] Pod novice so štete vse rubrike z naslovi (bodisi manjšimi, bodisi večjimi), ki se vsebinsko navezujejo na neki tekst kot celoto.
[573] Velja za vse tri analizirane letnice.
[574] Razen podjetniške priloge (marec 1998).
[575] Založba GV Revije (ki spada v krovno podjetje, ki je izdajalo Gospodarski vestnik) je imela do leta 2006 v lasti tudi dve specializirani reviji – Manager in Tajnica. Ti sta bili prodani častniku Finance, ki je revijo Tajnica preimenoval v revijo Moja tajnica. Danes Planet GV izdaja dve reviji: revijo ADMA (revija za ADministracijo in Management), ki je namenjena vsem, ki so na položajih pomoči menedžmentu (tj. tajnicam in tajnikom), in revijo HR&M (strokovna revija za področje razvoja organizacij in vodenja ljudi pri delu), ki je namenjena izobraževanju »voditeljev, HRM managerjev in vseh strokovnjakov, ki se ukvarjajo s področjem vodenja, razvoja ljudi«. Prva je primerna »za vse, ki verjamete, da je učinkovita podpora nepogrešljiv del uspešnih

specializirana revija za gospodarstvo. Ker ni izhajal v celotnem analiziranem obdobju (manjka leto 2018), so v pregled vključene le tri časovne točke (1958, 1978 in 1998).

Izbor gradiva za analizo: v analizo so vključene vse številke v izbranih treh letih (1958, 1978 in 1998), v letu 1958 izhaja revija vsako sredo in soboto, tj. 2 številki tedensko po približno 6 (do max 16) velikih strani (skupaj 100 izvodov v letu 1958); v letu 1978 izhaja 3 do 5 krat mesečno (vsaka številka ima 66-98 strani), v letu 1998 pa 4 do 5 krat na mesec (vsak četrtek) in vsebuje 82-114 strani na številko.

Potek analize: ker je gradiva po obsegu več kot v prvih dveh revijah/časopisih, se pri GV osredotočamo samo na pregled naslovov, podnaslovov in uvodnih odstavkov oz. vsega, kar še ni besedilo prispevka, ostalo besedilo prispevka preletimo. Če so omenjeni poklicni nazivi (npr. obrtnik, ne obrtništvo) in/ali ženske v naslovih/podnaslovih, sledi tudi pregled članka.

Iz analize Gospodarskega vestnika so bili izvzeti: vsi prispevki, ki (predvsem v naslovu, podnaslovu ali uvodnem odstavku oz. tudi v preostalem besedilu) ne omenjajo poklicnih nazivov ali spola, promocijska sporočila, priloge.

PRILOGA C.3: Postopek analize

Vse izvode časopisov in revij smo pridobili v Narodni in univerzitetni knjižnici (dalje NUK) in ker so bili ti izvodi dostopni samo v NUK-u, smo večji del analize opravili tam[576] (v Časopisni čitalnici). Izpisovanje gradiv je potekalo 'ročno', saj se nismo posluževali programske tehnologije[577] (npr. programi Nvivo, Atlas), ki omogočajo analizo velikega obsega gradiv. Postopek analize je potekal v več fazah. Najprej smo s pregledovanjem in izpisovanjem vseh kategorij informacij, ki smo jih določili skladno s cilji raziskave, vnašali podatke v poseben dokument, imenovan Pregled časopisov (ta dokument ima 115 strani). Dokument je zajemal pregled po posameznem časopisu/reviji, v vseh treh oz. štirih letnicah. Ker smo želeli ustvariti pregled časopisov/revij po posamezni letnici (da bi lahko ustvarili pregled oz. primerjavo med leti), smo v drugi fazi ustvarili nov dokument, imenovan Analiza vsebine vseh časopisov (88 strani), v katerem smo združili po posameznih letnicah

---

poslovnih organizacij. Premalo je zavedanja, kako pomembna je vloga tistih, ki delujejo v ozadju uspešnih menedžerjev« in ponuja izobraževanja npr.: Stilski nasveti za urejen poslovni videz, Tehnike sproščanja, Čustveno opismenjevanje, Kako se boriti prosti stresu na delovnem mestu itd., ki sugerira na žensko v tem delovnem položaju (tudi na naslovnici je ženska - Ksenija Benedetti) (»Planet GV«, b. d.).

[576] Preostali del gradiv smo naročili v elektronski verziji in jih pregledovali izven prostorov NUK-a.

[577] Programske tehnologije se nismo posluževali, ker so bili izvodi publikacij, ki smo jih iz NUK-a pridobili v elektronski obliki, slabe kvalitete, hkrati je bila večina datotek shranjenih v obliki slike (.jpg), kar je onemogočalo označevanje posameznih delov besedila v časopisu/reviji.

razporejene ključne informacije glede na časopise. Iz tega dokumenta smo nato oblikovali končno analizo časopisov, ki ni bila vezana na razporejanje po časopisih/revijah ali letnicah, ampak je združevala vsebino glede na glavne teme, ki smo jih opazovali v poročanju.

PRILOGA C.4: Analiza po letih

V nadaljevanju je predstavljena (združena) analiza vseh časopisov/revij po letih.

Leto 1958

1) Splošna raba jezika

- **Moška slovnična oblika je v rabi kot generična in prevladuje v splošnem pisanju** (ko je govor o splošnem, tj. omemba oseb v vsakdanjih situacijah tako v primerih poklicev kot tudi nazive družbenih vlog) in se navadno pojavlja v množinski obliki: npr. »delavci«, »državljani«, »udeleženci« itd.[578]; pa tudi v edninski obliki, npr. »človek«, »prebivalec« itd.

- V primerih, ko avtor ali avtorica prispevka neposredno nagovarja ženske, je **raba ženske oblike dosledna** (v SP manj takšnih primerov, v NŽ veliko primerov). Sem spadajo primeri, ko so anketirane samo ženske (glede zadev, ki se tičejo gospodinjstva) in naslavljane kot »anketiranke«, v drugih primerih pa najdemo predvsem »delavke«, »upravljalke«, »socialistke« itd[579]. V GV tega ni bilo mogoče zaslediti. **Raba svojilne oblike priimkov je v redni uporabi** (npr. »Alenka Smehova«, »Vida Tomšičeva« ipd.).

- V SP in NŽ je bilo tudi ugotovljeno, da se **ženske pojavljajo v omembi, ki predpostavlja njihov odnos do moškega** oz. v tem, da je njihova omemba odvisna od moškega (npr. »predsednik republike tov. Tito s soprogo Jovanko«, »predsednik Združene arabske republike s soprogo«), saj so v tem primeru politični predstavniki hkrati pomembne osebnosti in glavni akterji zgodbe. Navadno je v teh primerih ženska omenjena **samo z imenom** ali pa sploh ni poimenovana.

- Obojespolna poimenovanja se občasno pojavljajo v SP in NŽ, in sicer v nagovorih Josipa Broza - Tita splošnemu občinstvu (npr. »tovariši in tovarišice«) in drugih poročanjih (»mladinci in mladinke« oz. redkejši primeri npr. »članice in člani«, »igralci in igralke«, »bralci in bralke«). V GV nismo zaznali rabe obojespolnih oblik.

[578] Drugi primeri: »člani«, »slušatelji«, »Slovenci«, »vaščani«, »meščani«, »gledalci«, »volivci« itd.
[579] Drugi primeri: »komunistke«, »prostovoljke«, »bolnice«, »bralke«, »naročnice«, »tovarišice« ipd.

- Pogosto se za splošno naslavljanje oseb uporablja izraz »**človek**« (npr. »posledica za človeka je velika«, »človekovo mesto je…«, »potrebe človeka«, »našega človeka«, »človek, ki se stara«, »v interesu človeka« itd.), predvsem v SP in NŽ, manj v GV (in tam bolj konkretno: »delovni človek«, tudi »delovni ljudje«), kjer je najpogosteje, v podobnem kontekstu, v rabi izraz »**činitelj**« v povezavi z nekom, ki opravlja neko dejanje.

- Pojavljajo se tudi nazivi »**tovariš**« (kateremu sledi priimek oz. ime in priimek) za moške in »**tovarišica**« (in ime in priimek; redkeje samo priimek, če pa že, pa je ta v svojilni obliki) za ženske (oz. krajšava tov.). Ta naziv se pogosteje uporablja za osebe, ki zasedajo višje položaje v politiki (npr. »tovarišica Milena Koržetova«, »tov. Vida Tomšičeva«, »tovariš Tito«, »tovariš Kardelj« ipd.).

- Žensko se pogosto naslavlja kot **ženo** v SP in NŽ, v GV pa se skoraj izključno uporablja izraz ženska pri naslavljanju žensk. V NŽ se pojavljajo tudi primeri, kjer je žena ali ženska neposredno omenjena pred (ali za) nazivom, npr. »žena kandidatka«, »ženska volivka«, »žena delavka«, »žena nosečnica« tudi »volivke žene«. Izraz »gospa« je redko v rabi.

Posebnosti:
- V SP je bilo možno zaznati tudi, da se pri zapisovanju spolno mešane skupine ljudi ženske predstavi z imenom in priimkom, medtem ko za moške zadostuje, da se namesto imena zapiše samo njihova začetnica in priimek (primer kulturno umetniškega programa, kjer so zapeli »solisti Zlata Gašperšič, Vanda Ziherl, P. Černigoj in M. Urbančič«).

*Splošen jezik je veliko bolj odprt in neposreden - raba izrazov »črnci«, »črnčki« (eden od podnaslovov v NŽ: »črni so cenejši kot psi«).

2) Poimenovanja poklicev

2.1 Moški poklicni nazivi

- Vsi poklicni nazivi, s katerimi opisujemo moške, so **vedno zapisani v moški slovnični obliki** (npr. »predsednik«, »zunanji minister« idr.). Zapisani so s polnimi delovnimi/poklicnimi nazivi (tudi z izobrazbenim nazivom, če ga ima oseba oz. z nazivom tovariš), tem nazivom navadno sledi ime in priimek osebe, ali samo priimek (zelo redko samo

ime). To so lahko nazivi, ki opisujejo osebo moškega spola, vendar imena ne omenjajo (npr. »predsednik«), ali pa nazivi, ki stojijo pred imenom in priimkom moškega (npr. »pisatelj Slavko Grum«, »biokemik dr. James Shaw«, »režiser Stele Janković« itd.).

- **Moška poklicna poimenovanja se tudi najpogosteje pojavljajo v pisanju** (najpogosteje so tudi del novic na prvi/naslovni strani revije/časopisa), saj je večina poročanja vezana na moške predstavnike, kar velja tako za splošni časnik SP kot za specializirano revijo za gospodarstvo GV, manj pa za revijo NŽ (ki je sicer specializirana ženska in družinska revija), kjer so najpogostejša ženska poimenovanja.

- V SP in GV se pojavlja več moških omemb in poklicnih nazivov, ker je največ novic, o katerih poročata izbrani časopis in revija (z izjemo NŽ), **vezanih na visoke in vodilne položaje v politiki** (SP) in tudi v **gospodarstvu** (GV) (ki veljata za tradicionalno moški področji). Najpogostejši so zato **poklicni nazivi pomembnih političnih funkcij**, kot npr. »predsednik«, »minister«, »premier«, »veleposlanik« itd. in **tudi visokih gospodarskih položajev**, npr. »uradniki«, »člani upravnega odbora« itd. Ženske so v teh kontekstih v SP (ne pa v GV in NŽ) pogosto omenjane kot soproge funkcionarjev (včasih z, včasih brez imena in priimka). Čeprav so v SP moški povezani tudi z drugimi poklicnimi vlogami, pa so te vloge razporejene zelo široko (na različna področja), ker gre tudi za splošen časopis, medtem ko so v GV drugi poklicni nazivi, večinoma še vedno vezani na visoke položaje[580] in je manj poklicev, ki so bolj splošni oz. jih zaseda večina prebivalstva. V primeru NŽ so poklici bolj splošni, saj se največ poklicnih nazivov pojavlja s področja poklicev[581] v **zdravstvu**[582] (npr. »zdravnik«, »psiholog«, »ginekolog« itd.), **umetnosti** (npr. »pesnik«, »pisatelj«, »slikar« itd.), **znanosti** (npr. »znanstvenik«, »učitelj«, »profesor« itd.), veliko **manj pa iz politike**, kot je to značilno za SP in GV.

---

[580] Primeri: »Predsednik okrožnega ali predsednik višjega gospodarskega sodišča«, »načelnik oddelka za plače«, »predsednik Turistične zveze Slovenije«, »predsednik Komiteja za zunanjo trgovino«, »sekretar Izvršnega sveta za kmetijstvo in gozdarstvo«, »predsednik republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije«, »direktor Gospodarskega razstavišča«, »predsednik pripravljalnega odbora in predsednik Združenja tekstilne industrije LRS«, »direktor Zvezne uprave za veterinarsko službo«, »člani upravnega odbora«, »predsednik zadružnega sveta«, »sekretar za industrijo«, »generalni podpolkovnik«, »sekretar za zdravstvo« itd.

[581] Omenjeni poklicni nazivi se zelo redko pojavijo (ali pa se sploh ne) v ženski obliki (npr. nikoli ginekologinja, kirurginja).

[582] Med moškimi poklicnimi poimenovanji se najpogosteje uporablja »zdravnik«, tako za naslavljanje konkretnih moških, kot za rabo generične oblike (»obrnite se na vašega zdravnika«). V tem kontekstu rabe generike se pogosto pojavljajo tudi poklicna poimenovanja »zdravstveni specialisti«, npr. »porodničar«, »zdravnik za srčne bolezni«, »zdravnik za notranje bolezni«, »zdravnik specialist nevropsihiater« in »zdravnik za ženske bolezni« (čeprav je pri slednjem pogosta tudi raba »zdravnica za ženske bolezni«, vendar ne tako pogosta kot raba izraza »zdravnik«).

Kot zanimivost: V GV se nikoli ne pojavi ženska na delovnem mestu direktorja (tudi ne izraz »direktorica«), saj so vsi direktorji moški; tajnik se uporablja za opis visokih položajev v državi ali gospodarstvu, izraz tajnica se nikoli ne pojavi; v NŽ najdemo primer, ko je bil omenjen »moški, ki gospodinji« (opisno), vendar ni bil poimenovan kot gospodinjec.

2.2 Ženski poklicni nazivi

- Če se omenjajo poklici ali delovni položaji, ki jih zasedajo ženske, so lahko ti nazivi zapisani **bodisi v ženski obliki bodisi v moški**. V primeru SP so bili vedno vsi poklicni nazivi, ki so opisovali žensko, zapisani v ženski obliki (npr. »podpredsednica«, »pesnica«, »prevajalka« itd.), sledila sta ime in priimek, pa tudi samo ime ali samo priimek. Medtem ko so ženska poklicna poimenovanja v primeru SP zelo skopa in splošna (tj. zajemajo vloge »gospodinje«, »pesnice in prevajalke«, »zdravnice« idr[583]), pa so v GV (kjer, tako kot pri moških, prevladujejo poklicni nazivi visokih funkcij) omenjane kot predstavnice visokih gospodarskih ali političnih položajev. Pri teh so ženska poklicna poimenovanja sicer večkrat zapisana v ženski slovnični obliki kot v moški, vendar tudi slednjih primerov ni malo[584]. Ženska poklicna poimenovanja v NŽ pokrivajo veliko različnih, splošnih poklicev (npr. »gospodinjska pomočnica«, »delavka v tekstilni tovarni«, »strojepiska« itd[585].).

- Ženski priimki so v vseh revijah/časopisih **pogosto pisani v svojilni obliki** (npr. »Tomšičeva«, »Jovovićeva«, »Mejakova« itd.), v GV se je svojilna oblika priimkov navadno pojavila v nadaljevalnem besedilu (v prvi omembi se priimek pojavi v izvorni obliki (npr. »Tomšič«), vendar tudi to ne vedno), v NŽ je bilo možno kdaj zaznati obliko priimka brez svojilne oblike, npr. tovarišice Neda Božinović, Veselinka Malinska, Marija Vilfan, vendar le, če je šlo za naštevanje.

---

[583] Sem spadajo tudi vloge »perice«, »knjižničarke«, »igralke«, »pianistke«, »učiteljice petja«, »vodje zbora«, »skakalke« in nekaterih političnih funkcij.

[584] V ženski slovnični obliki se pojavijo: Pepca Kardelj (v nadaljevanem besedilu je naslavljana kot »tov. Kardeljeva«) kot članica Centralnega sveta sindikatov Jugoslavije, »koreferentka dr. Sonja Mejakova«, »predsednica Trgovinske zbornice tov. Mara Dermastia«, »sekretarka tov. Olga Vrabič« (v nadaljevanju »sekretar Centralnega sveta tov. Olga Vrabič« ali »tov. Vrabičeva«), »svetnica sovjetske ambasade ga. Maleševa«, »znanstvena sodelavka inštituta Boris Kidrič Mira Jurić«, »podpredsednica Vida Tomšičeva«, »podpredsednica izvršnega sveta LR Srbije Spasenija Pabović«. V moški obliki smo zabeležili naslednje poklicne nazive: »beograjski sodelavec tov. Bosa Jovovićeva«, »podpredsednik Angelca Ocepek«, »podpredsednik Dušanka Kovačević«, »predsednik sveta za socialno varstvo LRS tov. Ada Krivic«, »predsednik pripravljalnega odbora za sejem prometnih sredstev tovariš Marija Bahar«, »arhitekt ing. arch. Branka Tancig«.

[585] Drugi primeri: »sezonska delavka«, »uradnica«, »poljska delavka«, »novinarka«.

2.3 Obojespolni poklicni nazivi

- **Obojespolna poimenovanja poklicev so bila zelo redko v rabi**, v NŽ se je pojavil samo en konkreten primer (»zdravniki in zdravnice«), sicer pa najdemo v SP in NŽ (sicer zelo redko) tudi »delavce in delavke«. V GV obojespolnih poklicnih nazivov ni bilo možno zaznati.

2.4 Splošno (poklicno) naslavljanje v edninskih ali množinskih situacijah

- Pri naslavljanju poklicev na splošno (ko se govori o primerih poklicev) je v rabi moška (generična) oblika, npr. »poslanci«, »občinski politiki«, »obrtniki« itd[586]. Izjema so (nekateri, ne vsi) poklici, ki veljajo za tradicionalno 'ženska področja', vendar je teh primerov malo: npr. »knjižničarka«, »gospodinja«, »perica« (v SP), »gospodinja«, »šivilja«, »manekenka« (v GV) in nekoliko več v NŽ: zdravstvena obiskovalka-prijateljica družine, »hišna pomočnica«, »gospodinja«, služkinja«, itd[587]. Kljub temu pa so **nekatera tradicionalna 'ženska področja'** (oz. poklici, v katerih so prevladovale ženske) **še vedno večinoma zapisana v moški obliki**: npr. »vzgojitelji«, »hišni služabniki«, »socialni delavci« (iz NŽ). Ko je torej nagovor splošni, prevladuje raba moške generične oblike, npr. »vzgojitelji«. Ko se novica preusmeri na omembo žensk (ker o ženskah tudi govori) se uporabi ženska oblika, npr. »vzgojiteljica«.

- Če gre za množinsko situacijo, kjer naslavljamo več oseb hkrati (ne glede na spol), je vedno v rabi moška generika, npr. »člani Zveznega izvršnega sveta dr. Marijan Brecelj, Lidija Šentjurc in Sergej Kraigher«, poslanci (sledijo omembe žensk in moških), ali primeri kot: »med poslanci Zvezne ljudske skupščine je bilo 10 % žensk.«

**Zanimivo:*

V reviji GV smo lahko opazili zapis poklicnih nazivov v splošni obliki, tj. namesto zapisa v eni besedi, npr. »gostinci« (kar je sicer tudi prisotno) je pogosto naveden tudi zapis (gostinski) delavci ali (gostinsko) osebje, tudi (gostinski) kader. Enako velja za trgovce, ki so navedeni tudi kot trgovinski delavci, trgovski delavci, trgovsko osebje, delavci v trgovini; pa tudi za turistične delavce, sezonske delavce, tehnično osebje, knjigovodski, finančni in

[586] Drugi primeri: »ginekologi«, »kmetje«, »delegati«, »proizvajalci«, »strokovnjaki«, »zgodovinarji« itd.
[587] Preostali primeri: »gospodinjska pomočnica«, »gospodinjska učiteljica«, »novinarka«, »prevajalka«, »delavka v tekstilni industriji«, »sezonska delavka« itd.

prometni kader, kmetijski in gozdarski kader (tudi strokovnjaki, proizvajalci), zdravniško osebje, pa tudi za vodilne položaje, kjer najdemo tako voditelje, kot vodilne kadre in vodilno osebje. Na ta način izraz/poimenovanje deluje bolj splošno, saj ne vsebuje spola, ki bi sugeriralo primernost določenega spola za poklic.

Med splošne poklicne nazive, ki so zelo pogosto v uporabi v GV za naslavljanje spadajo tudi: strokovnjaki, ekonomisti, podjetniki, gospodarski strokovnjaki oz. še pogosteje gospodarstveniki, proizvajalci, znanstveniki, politični in gospodarski voditelji. Takšnih imenovanj v drugih dveh publikacijah nismo zasledili.

3) Diskurzivna raven

- *Pogostost in konteksti omenjanja žensk in moških*

Ženske so manj pogosto omenjane kot moški

- Ženske so v poročanju SP in GV (v vseh pregledanih številkah) omenjane občutno manj kot moški. Izjemo predstavlja marčevska številka SP (zaradi dneva žena), ki večji del naslovne strani namenja novicam, vezanim na ženske (primeri: »Žena je tista sila, ki bo pospešila ustanavljanje stanovanjskih skupnosti«[588]; »Ob letošnjem 8. marcu«; »Svečana proslava ob 8. marcu v Ljubljani«), tudi posredno, kjer gre za vlogo moškega, ki govori o ženskah (»Pismo predsednika republike zvezi ženskih društev«). Na prvi strani se nahaja tudi pismo predsednika republike[589], kjer se pojavljajo nagovori kot: »drage tovarišice«, »naše žene in dekleta dajale pomoč tovarišem na fronti«, »odlične borke in voditeljice«. Vse te novice ob dnevu žena so namenjene informiranju žensk (tudi moških) o pomembni vlogi ženske v družbi (tudi kot delavke), spodbujajo k aktiviranju žensk in prevzemanju svojih pravic za aktivacijo v javni sferi, hkrati tudi opolnomočajo ženske in jim priznavajo večjo vlogo, kot le vlogo matere in gospodinje, jim sugerirajo, da izkoristijo svoje pravice in se aktivno vključijo v sodelovanje in odločanje o zadevah, ki se jih tičejo neposredno, pa tudi v splošno upravljanje države in družbe. Glavno sporočilo nagovorov je, da je ženska lahko (poleg tega,

[588] Prispevek povzema odgovore in mnenja podpredsednice Glavnega odbora Socialistične zveze Slovenije, Vide Tomšič. Kot zanimivost: poleg članka, ki je v celoti posvečen Vidi Tomšič, 8. marcu in vprašanju žensk, se nahaja fotografija Edvarda Kardelja za govorniškim odrom, ki je prejel diplomo za častnega meščana na odboru Socialistične zveze – in ne njena slika.

[589] Pismo govori o tem, da so ženske nesebično prispevale k izgradnji države »in na ta način še bolj dvignile ugled, ki ga ima danes žena v naši državi«. Pismo govori tudi o zakonitem jamčenju pravic v državi in zavedanju, da je možno še veliko storiti, da bi bile te pravice spoštovane povsod. Rdeča nit prispevka je nagovor čim večjega števila žena v organih ljudske oblasti in organih družbenega upravljanja k prevzemanju svojih pravic. »Da bi to dosegli … je dolžnost vse skupnosti, da pomaga ženi kot materi in zlasti, da ji olajša vlogo, ki jo ima danes v gospodinjstvu«.

da je gospodinja in mati) tudi delavka in proizvajalka. Tudi ostali marčevski prispevki (ne samo na prvi strani, ampak skozi celotno številko) so se, v veliko večji meri kot ostale številke SP v letu 1958, osredotočale na poročanje o ženskah[590]. To pa ne velja za primer GV, kjer ženske v marčevski številki niso bile pogosteje omenjane kot v drugih številkah (ker so bile tudi na splošno zelo malo prisotne v poročanju), prav tako v NŽ, kjer se sicer na prvi strani pojavi nagovor in razprava Vide Tomšič, ki ozavešča ženske o njihovih pravicah, jih spodbuja k udeleževanju v javnem življenju, vendar je v vsaki številki NŽ omenjanje žensk zelo pogosto, zato marčevska številka ne izstopa pretirano.

- V drugih številkah revij/časopisov je pojavnost žensk pri poročanju občutno nižja, npr. na naslovni strani se ženske ne omenjajo v nobeni drugi številki SP (v majevski samo na fotografiji[591]). Prve/naslovne strani so navadno namenjene najpomembnejšim novicam, ki pa so pogosto vezane na politiko[592] (zato se ženske v SP ne pojavljajo, ker redkeje nastopajo v poklicni vlogi, pa tudi takrat pokrivajo bolj splošne poklice). Na naslovnicah se zato pogosteje pojavijo v reviji GV, za katerega je značilno, da so ženske omenjane (kar je redko) v navezavi na visoke politične in gospodarske položaje. Ženske so omenjene na naslovni strani tudi v NŽ (obravnavanje tematik kot: vlaganje v žensko izobraževanje, stanovanjske skupnosti za izboljšanje življenj (predvsem) žensk itd.).

---

[590] V sklopu tega je bil omenjen (z majhnim naslovom) tudi slovesni govor Zime Vrščaj (brez naziva), ki je poudarila vlogo žena v družbi. Na ostalih straneh te številke se pojavi novica o smrti slovenske pesnice in prevajalke Lili Novy (skupaj z njeno fotografijo), omeni se govor predsednice ZŽD Jugoslavije, Bose Cvetič na proslavi mednarodnega praznika žena, vendar je tudi ta zapisana v majhnem naslovu. Pod naslovom »Zdravstvo okraja pred veliki nalogami« je poleg moških (predsednika Miloša Ledineka), ki je kot prvi omenjen v članku, novica pravzaprav posvečena poročanju dveh žensk o zdravstvenih problemih. Omenjeni sta tudi članica izvršnega sveta LRS »tov. Olga Vrabičeva« in podpredsednica OLO Maribor »tovarišica Ančka Kuharjeva«. Marčevska številka vsebuje še dva članka, namenjena obravnavi žensk; prvi prispevek »Hidrocentralo so zgradile žene« izrecno poudarja nenavadnost tega, da bi bile ženske lahko sposobne karkoli zgraditi (oz. ustvariti), pa se kljub temu skozi članek ugotovi, da gre za prebivalce ali bolje rečeno, prebivalke Gore nad Prizrenom, kjer moškega prebivalstva skoraj ni (zato so primorane same graditi). Tri četrtine članka je namenjeno poročanju o Goranih, kako se preživljajo, njihovih običajih. Delovno sposobni moški gredo s trebuhom za kruhom, njihove žene pa ostanejo tam, skrbijo za zemljo, otroke in gospodarijo (ločitve ne poznajo). Ker so bile dolgo brez elektrike, so Goranke na podlagi zbranega denarja (ki so jim ga pošiljali drugi) zgradile (z lastnimi rokami) Hidrocentralo Dukanjci. Poleg prispevka se nahaja slika dekleta iz okolice Prizrena v oblačilih narodne noše. Drugi članek »Na Selu opravljajo ženske« govori o posestvu Selo, ki slovi po tem, da v njem prevladujejo delavke, »pridne in zagorele«; upravljajo Selo, imajo devetčlanski delovni svet, v katerem je 7 žensk, predsednica Fanika Šteh je delavka. »Velika dobra in delovna družina so« se poroča v prispevku. V prispevku »Albinca Hribarjeva« poroča o tem, da bi bilo treba izboljšati zdravje, izobrazbo in prehrano teh žena. Poleg tega, da je prispevek namenjen opisu dela žensk, pa se kar ena tretjina celotne novice posveti Upravniku semenarskega posestva, Ivanu Bizjaku. Vse ostale novice, kamor spadajo dnevne vesti, domače zadeve, novice iz sveta itd. so v celoti posvečene omembi moških v delovnih funkcijah.

[591] Ženska, ki opazuje razgled nad Portorožem; ženske v skupini hmeljarjev (deklica, starejša gospa in gospa srednjih let).

[592] Primeri nekaterih naslovov iz različnih številk SP: »Adenauer se boji referenduma«, »Štafeta mladosti nosi pozdrave Slovenije«, »Pred trojnimi pogovori«, »Predsednik republike ob dnevu vstaje v Srbiji«, »Naser o petletnem načrtu« itd.

Medtem ko je v SP in GV le nekaj prispevkov, katerih vsebine se v celoti posvečajo poročanju o ženskah (saj prevladujejo prispevki o moških), pa je v NŽ večina prispevkov namenjena ženskam oz. obravnava ženske.

- V majevski številki SP najdemo en prispevek v celoti posvečen omembi žensk, hkrati pa govori o pomembni emancipacijski temi (reproduktivne pravice žensk) in nosi naslov »Za zaščito zdravja žena« (podnaslov: »V Beogradu se je začelo posvetovanje o kontracepciji in legalizaciji abortusa«)[593]. V GV sta bili v letu 1958 objavljeni samo dve novici, ki sta govorili izključno o ženskah. Prva z naslovom »Žena v gospodarstvu«[594] in druga »V sodobno tehniko več žensk«.[595]

- Drugje je o ženskah poročano zelo kratko; v sklopu Športa (v nekaj vrstah) o ženskih športih in športnicah (košarka, tek z ovirami, rokomet), v lokalnih novicah (o novih

[593] V prispevku je povzeto dogajanje na tridnevni konferenci v organizaciji Zveznega zavoda za ljudsko zdravje, kjer »posvetovanju prisostvujejo tudi zastopniki Zveze ženskih društev Jugoslavije, komisije za žene pri Zvezi sindikatov Jugoslavije«. V članku je omenjen član sekretariata za ljudsko zdravje, doc. dr. Slavko Djurčić (v nadaljevanju dr. Djuričić), ki poroča o večanju števila kriminalnih splavov, ki se končajo v bolnišnici – tudi s smrtjo (to naj bi bil eden glavnih razlogov za smrtnost žensk v generativni dobi, pri čemer je smrtnost zaradi splavov dvakrat do osemkrat večja kot smrtnost na porod). V prispevku je obratovanje posvetovalnic ocenjeno kot uspešno, vendar pa naj bi jim vseeno primanjkovala materialna sredstva in primerni prostori (tudi sredstva za kontracepcijo naj bi bila draga). Mali interes pripisujejo v prispevku premajhni propagandi o tej temi. V razpravi je sodelovala tudi Vida Tomšič, ki je opozorila na to, da nagle spremembe iz patriarhalnih okvirjev v novi družbeni red lahko privedejo do procesa 'načrtovanja družine', kar pa vpliva na povečanje števila abortusov. Vida Tomšič (v prispevku zapisana kot »Vida Tomšičeva«) tudi pravi, da se abortusi ne morejo ukiniti z dekretom, ampak se mora proti njim boriti celotna zdravstvena služba, ob podpori družbenih organizacij. Pri tem nadaljuje, da abortusi ne ostanejo brez posledic (tudi po mnenju zdravnikov), da zmanjšujejo delovno sposobnost žensk in vplivajo na njihovo psihično stanje. Kot pravi, mora skrb za ženo zato upoštevati njeno osebnost in trdnost zakonske zveze. V razpravi je sodelovala tudi predsednica Zveze ženskih društev Jugoslavije, Bosa Cvetić, ki se je zavzemala za debato o zakonskih predpisih, s katerimi bi legalizirali abortuse. Pepca Kardelj je omenila prakso mnogih zdravnikov v Beogradu, ki izražajo svoj odpor proti kontracepciji in predlagala ustanovitev odborov za kontracepcijo. Poleg omenjenih žensk se v prispevku omenjajo tudi predsednik Univerzitetnega sveta France Perovšek, sekretar sveta Ludvik Gabrovšek (»tovariš Gabrovšek«), član glavnega štaba mladinskih delovnih brigrad Miča Prelič in doc. dr. Slavko Djurčić.

[594] Prispevek govori o tem, kako žene zavzemajo pomemben položaj v gospodarstvu, pri tem pa se kot težava pojavijo njihove (nizke ali neobstoječe) kvalifikacije, zaradi česar so tudi njihovi zaslužki nižji kot zaslužki moških. V prispevku je poudarjeno, da tega problema ne smemo obravnavati ločeno od celotne družbe, saj je delež žensk v gospodarstvu velik. Proti koncu prispevka se pojavi spoznanje, da je bilo premalo storjeno za strokovno razvijanje delavk, saj »razgledana žena lahko tudi bolje koristi v gospodarstvu«.

[595] Prispevek govori o tem, da je čedalje manj napornega fizičnega dela (bolj strokovno nadzorstvo tega dela), zato lahko delo v sodobni tehniki opravljajo tudi ženske. Kot je navedeno v prispevku, je zadnja svetovna vojna zavrgla zastarele poglede na ženske zmožnosti in zmogljivosti, zato ni več debat, ki bi se spraševale, ali so ženske primerne za opravljanje poklicev, ki veljajo tradicionalno za 'moška področja' (k večjemu zaposlovanju žensk pripomoreta veliko sodobna tehnika in avtomatizacija proizvodnje). V prispevku je omenjeno tudi, da veliko teh prepričanj temelji na predsodkih, ki so zakoreninjeni v predstavah staršev, ki ne želijo, da si njihova hčer išče poklic v sodobni tehniki, ampak menijo, da so poklici, ki niso v šiviljstvu, tekstilni proizvodnji, gospodinjstvu, krojaštvu, natakarstvu ali frizerstvu zanje prezahtevna (zato se ženskam pogosto predlaga tudi delo v administraciji). Cilj prispevka je poudariti, da je strokovno nadzorstvo predvsem monotono delo, za katerega naj bi bile ženske celo bolj primerne. »Nekatere gospodarske organizacije že sedaj uspešno zaposlujejo ženske kot strugarje, rezkarje in podobno« (zapis v moški obliki).

pridobitvah okrajev – npr. skupne pralnice, vezano na gospodinje), pogosto je poročanje o ženskah vezane tudi na nasvete za dom, lepoto in hrano[596]. Medtem ko so bile ženske v SP manjkrat omenjene kot moški, pa so bile vseeno veliko pogosteje del novice kot v GV. Če niso bile omenjene v navezavi na poklicne funkcije, so se pojavile v obliki splošne omembe žensk v novici, ki se dotika neke specifične teme (npr. v novici o zaposlovanju se pojavi podatek o tem, da so ženske nizko izobražene; v novici o tekstilnih delavcih podatek o tem, da se po končanem izobraževanju trgovske smeri, nekateri odločajo za zaposlovanje v drugih panogah, ženske pa ostanejo doma in se posvetijo družini; novica o ravnanju s kadri in podatek o tem, da je bil v kovinarski šoli ustvarjen poseben odsek za učenke, s čimer so želeli ovreči zastarele predsodke o poklicih, primernih za ženske; v novici o sejmu »Moda Beograda 1959«, da so bila izbrana dekleta za manekenke).

- *Prisotnost konotacij pri omembi poklicev*

V splošnem ni bilo v nobenem časopisu ali reviji mogoče zaznati negativne konotacije, vezane na kateri koli poklic oz. da bi se o katerem poklicu pisalo negativno. V splošnem so vsi poklici cenjeni, želeni in (predvsem v NŽ) dojemani kot potrebni za ekonomsko osamosvojitev (žensk).

Glede na to, da je več prostora v poročanju dano političnim dogajanjem, bi lahko sklepali, da so ti poklici bolj pomembni, kot ko se poroča o gospodinjah (ki navadno spadajo v rubriko 'za dom in družino' v primeru časopisa SP) oz. če se o njih sploh ne poroča (kot je v večini primer GV). Tudi ženske v političnih funkcijah so redko omenjene in v majhnem številu (kar velja za vse tri revije/časopise), vendar pa niso **nikoli predstavljane negativno** (spodbujevalno za ženske in podprto s strani države in vodstva).

- *Povezovanja spolnih in poklicnih vlog*

Vloge žensk so bolj raznolike v poročanju kot moške vloge

- Čeprav so ženske manj (ali bolj – v primeru NŽ) omenjane kot moški, pa so njihove vloge bolj raznolike, saj se pojavljajo v kontekstu dela, materinstva in gospodinjstva; moški pa (v večini) samo v svoji politični (ali/oz. poklicni) vlogi.

[596] Nekateri prispevki opisujejo, kako mora biti videti predsoba, kaj mora biti v njej, kaj je bolje, da se spravi drugam; v drugi novici so zapisani predlogi jedilnikov za pripravo obrokov (gospodinjam), nasveti, kako narediti mast, kako poskrbeti za nego obraza, saj »obraz obdan z ruto kaže vse gubice in pomanjkljivosti, zato je treba poskrbeti za kožo in ustnice«.

- NŽ obravnava žensko iz najširših možnih vidikov, bodisi iz specifičnih vpogledov (npr. kaj skuhati, obleči, kako poskrbeti za otroka itd.) bodisi širše (npr. rubrika »žene po svetu«, kjer se pojavljajo novice, kako se z vsakdanom in bojem za enakopravnost soočajo druge ženske, predstavitev žensk v določeni državi (v vsaki številki drugo okolje), njihove situacije in boj za enakopravnost). O novicah, ki se ne vežejo (oz. ne problematizirajo) na ženske, gospodinjstvo, materinstvo ali družino, se piše samo v eni rubriki: »mednarodni politični pregled«, manj pogosto pa so te teme obravnavane v »kroniki našega gospodarskega in političnega življenja« (kjer so v ospredju novice iz gospodarskega in političnega življenja, vendar se lahko omenjajo tudi drugi, bolj konkretni aspekti tega) in rubriki »zanimivosti« (kjer so lahko predstavljene teme kot »mladoletni zločinci v New Yorku«, »težke posledice atomske bombe«, »s podmornico na severni tečaj«; lahko pa se pojavijo tudi teme, konkretno vezane na ženske: npr. »umetna maternica«, »hladne kopeli za otroke«, »zobje in sladkor« itd.).

- Najmanj so ženske v NŽ omenjene v rubrikah, ki obravnavajo kulturo in umetnost: v rubriki, kjer gre za predstavljanje knjig in revij, so med avtorji in avtoricami vedno v manjšini, včasih sploh niso omenjene. V primerih, ko so omenjene, gre za knjige, katerih teme se vežejo bodisi na otroke (otroške knjige), kuho, gospodinjska dela, urejanje stanovanja, tj. 'ženske teme'. Izjema je bila predstavitev avtorice Astrid Lindgren (december 1958) in njene knjige Pika Nogavička (ki sicer tudi spada med otroške knjige), kateri je bila posvečena cela stran (novica je bila posvečena tudi pesnici Lili Novy, vendar zaradi njene smrti).

Vloge, v katerih se ženske najpogosteje pojavljajo v poročanju:
- **Gospodinja:** Ženske so v sklopu poročanja v SP v letu 1958 najpogosteje omenjene v vlogi **gospodinje** (tudi poimenovanje »gospodinja« je eno od najpogostejših v primerih, ko ne nagovarjajo konkretne osebe, z npr. imenom in priimkom, ki sledi); temu ustrezna je tudi njihova omemba v temah, ki so vezane na dom in družino. Podajajo se nasveti za kosila, pripravo masti, za urejanje doma (predsobe) in kupovanja oz. izdelovanja daril za družinske člane. Ko se govori o gospodinjah, se omenja njihovo **obremenjenost** v družini in gospodinjstvu. V prispevku »S skupnim delom si utirajo pot« je tako predstavljeno uspešno delo centra za pospeševanje gospodinjstva, namenjeno razbremenjevanju gospodinj (»Te pridobitve so še posebej vesele zaposlene žene, saj bo s tem marsikateri odvzeto veliko breme

in ji bo preostalo več časa za družinsko življenje«). V novici »Mislimo na novoletna darila« gre za podajanje nasvetov, kako naj ženska poskrbi za ustrezna darila za vse družinske člane: »Marsikatero lahko gospodinja pripravi sama«, »nobeno darilo pa obdarovanca ne razveseli tako, kakor tisto, ki so ga izdelale ženine ali materine roke«. Prispevek nagovarja ženske, da si zvečer vzamejo kakšno urico pred spanjem in naredijo darilo za svoje najbližje in upoštevajo njihove 'tihe' želje.

Tudi v NŽ se na gospodinjstvo veže velika večina novic, ki, podobno kot SP, poudarja **dvojno breme žensk** in išče **rešitve v razširjenjem gospodinjstvu**, tj. v skupnih ustanovah, kjer lahko opravijo gospodinjska dela, npr. pralnice, skupne kuhinje (družbena prehrana), skupne mehanizirane pralnice in prostori za varovanje otrok »za razbremenitev žena«. S tem rešujejo vprašanje, kako se znajti doma, ko tudi žena dela (in ko si družine ne morejo privoščiti dragih novih gospodinjskih aparatov, ki olajšajo delo in prihranijo čas). V rubriki kuhinja so navedeni tudi primeri jedilnikov, recepti za jedi, informacije o določenih živilih, predstavitve gospodinjske posode (primer enega od podnaslovov: »lonec econom-moj pomočnik«), ki pomagajo gospodinjam pri pripravi kosila – in materam, ko se vrnejo z dela. Čeprav obstaja razumevanje, da bi si moški in ženska morala deliti delo doma (v prispevku o primeru Skandinavije, kjer jim to uspeva), se ženskam še vedno podaja nasvete o kuhanju, pospravljanju itd. Teme se navezujejo tudi na pogrinjanje mize, počivanje med delom (da ne bi prišlo do nesreč v gospodinjstvu; gospodinja naj počiva), urejanju prostora (predvsem kuhinj; kakšnarazporeditev prostora bo gospodinji najbolj ustrezala /da lahko vmes sede, da hitreje opravi delo in ima bolj urejeno – to je uredil »spreten mizar«.) V NŽ se pojavi tudi prispevek, ki govori o nesrečah, ki se zgodijo, ko gospodinje perejo z bencinom, ki se vname. Avtor prispevka tako obrazlaga gospodinjam, kaj bencin je, kako se uporablja. Na primeru Zahodne Nemčije je tudi prispevek o »gospodinjskem dnevu«, tj. prostem dnevu, ki je prej pripadal samo ženskam, zdaj pa ga lahko, na podlagi zakona o enakosti spolov, izrabijo tudi moški.

V povezavi z žensko delavsko vlogo je bila tudi v GV dvakrat ustvarjena povezava z gospodinjo, vendar ne iz vidika, kot smo lahko videli v SP in NŽ, ampak kako vloga gospodinje onemogoča ženski, da bi se popolnoma vključila na trg dela (priznava njeno razpetost med delom in gospodinjenjem). V gospodarskem tisku, kjer so vedno predstavljene knjige (navadno moških) se v novembrski številki pojavi knjižica o načrtovanju in opremi kuhinje (»za naše žene – gospodinje«), ki jo je napisala (kot so jo poimenovali) arhitekt ing. arch. Branka Tancig. To je še eden od načinov, da se ženske še vedno smatra kot gospodinje in jim znajo pri ureditvi prostora (predvsem kuhinje) svetovati le ženske.

V letu 1958 velja, da je vloga žene kot delavke tesno vezana na njeno vlogo gospodinje, saj je v tistem času opravljala obe vlogi hkrati. Temi se zato pojavljata pogosto in navadno sta vezani druga na drugo. Hkrati je gospodinjska vloga tesno vezana tudi na materinsko vlogo.

- **Delavka** (razcepljena med vlogo delavke in gospodinje/matere)**:** V GV so ženske predstavljene zelo ozko, saj se navadno pojavljajo predvsem v vlogi delavk oz. kot predstavnice visokih položajev v politiki in gospodarstvu (ko se poroča o njihovih prenizkih delovnih kvalifikacijah – pomembno vlaganje v njihovo kvalifikacijo, da bodo bolje koristile gospodarstvu). Vendar pa njihova mnenja ali izjave pogosto niso razvite nadalje v prispevku, saj poteka večina pripovedovanja iz moške perspektive oz. vključuje moške, kot akterje v teh zgodbah. Podobno so pogosto omenjane kot delavke tudi v NŽ[597], predvsem preko različnih neposrednih nagovorov (med pomembnejšimi sta nagovor Vide Tomšič in predsednika Josipa Broza - Tita), ko so spodbujane, da sodelujejo v gospodarstvu, se ne zadovoljijo s situacijo, v kateri so, se zavedajo svojih pravic, jih uveljavljajo, se potegujejo za vodilne položaje v politiki, vendar je hkrati z enakim pomenom (vendar kot nekaj absolutnega) poudarjana tudi njihova materinska vloga, ki je poglavitna. Ko se omenja žensko kot delavko v NŽ, je v ospredje postavljena razcepljenost med njeno domačo vlogo in usklajevanje te z delom. Ženske so predstavljene kot izčrpane in vedno v časovni stiski. Kljub temu je žensko poklicno življenje dejstvo, zato je poudarek na tem, da je treba samo najti načine, kako jih podpreti v usklajevanju z družinskim življenjem. To je rdeča nit poročanja, tudi v sklopu izbire novic iz rubrike »žene po svetu« (in drugih novic), kjer so predstavljeni primeri, ki to potrjujejo[598].

Tudi v SP se ženske pojavljajo v vlogi delavk, vendar so te vloge omejene na ozka področja. Z izrazom »delavke« se pojavijo samo v nagovorih Vide Tomšič in predsednika Josipa Broza - Tita (in še to le na dan žena); in v primerih, kjer gre za novice o ženskah, ki delajo npr. na Selu. V vlogi političarke se pojavljata samo Vida Tomšič in Bosa Cvetić, saj so v splošnem ženske v politiki zelo redke (samo v npr. vlogi soproge predsednika).

---

[597] V več prispevkih so navajane informacije o finančnih in gospodarskih kazalnikih na trgu dela, o življenjski ravni, ozavešča se tudi o tem, da je treba uveljavljati več sredstev za gradnjo objektov družbenega standarda in manj za industrijo itd. Na ta način se opremlja z znanjem ženske in se jih spodbuja k dejavnemu javnemu življenju. Hkrati se problematizira premajhna izvolitev žensk v občinske ljudske odbore, prenizka prisotnost žensk v politiki.

[598] V enem primeru se pojavi tudi novica o švicarski zdravnici, ki govori o tem, da žensko poklicno življenje negativno vpliva na zakon in otroka (povzroča nervoze in kriminalnost), saj je mati nenadomestljiva, zato se mora odreči delu izven doma. To mnenje je uravnoteženo z drugimi mnenji strokovnjakinj iz Velike Britanije in Francije, ki pravijo, da je delo izven doma za ženske psihološko ugodno, saj so ženske zaradi vpetosti na trg delovne sile posledično boljše žene in matere; to možje vidijo in jim pomagajo doma. Strokovnjakinje tudi zavrnejo hipotezo o zdravstvenih težavah, ki naj bi nasprotovali ženskemu poklicnemu življenju.

- **Mati**: Kot je bilo omenjeno pri delavki, je njena osnovna vloga še vedno materinstvo, zato je poudarjanje materinstva in otrok v NŽ kot **najpomembnejše skrbi žensk** zelo prisotno, tudi za tiste ženske, ki se želijo poklicno uveljaviti. V sklopu tega je pogosto tudi pisanje o njihovem dvojnem bremenu, npr. v marčevski številki je opisan problem žensk v Italiji, saj delo žensk ni enako cenjeno in plačano kot moško. V prispevku je zapisano, da se poda ženskam 'svobodno izbiro' med tradicionalno vlogo žene in matere ali poklicno vlogo (npr. v proizvodnji), pravzaprav pa te izbire nimajo, ker ji preostaneta samo dve možnosti; da ostanejo doma ali prevzamejo dvojno delo. To je v prispevku ponazorjeno z realnimi primeri o izkoriščanju žensk. Zapisano je tudi, da se ženske dobesedno počutijo kot v »ječi« (rezultat anketiranih žensk, kjer jih je 80 % izbralo ta odgovor). Prispevek poudarja, da je **družba tista, ki mora z organizacijo služb olajšati njihov položaj,** pri čemer so podani nekateri predlogi za rešitve te situacije, npr. skrajšani delavnik, vendar večina žensk v skrajšanem delovniku ne vidi rešitve, ker bi pomenila izključitev žensk iz večine področij proizvodnje. Posredno je ženska kot mati predstavljana tudi v SP, v GV pa v tej vlogi niso omenjane.

- NŽ ima tudi posebno rubriko »Iz posvetovalnice za noseče žene«, kjer so obravnave določene tematike, vezane na materinstvo. Če ima kdo težave z zanositvijo je to obravnavano kot veliki problem. Pojavljajo se komentarji, kot: »ste prikrajšani za tisto, kar si vsaka žena želi: materinstvo«. Vprašanja o materinstvu se pojavijo tudi v drugih rednih rubrikah, npr. »Zdravniški odgovori«, »Zaupni pomenki«. Znotraj teh se kdaj zgodi, da se ženske, ki zastavljajo vprašanja, namesto z imenom podpišejo z »mama«/»zaskrbljena mati« itd. Materinska vloga žensk je poudarjena tudi v sklopu novic, ki obravnavajo temo otrok, npr. obravnava otroškega varstva v različnih krajih po Sloveniji, o osnovnih ustanovah, ki naj bi se odprle z vzpostavitvijo stanovanjskih skupnosti (vrtci, pionirski domovi, otroška igrišča) itd.

- V NŽ se, kot pogosta tema, obravnavajo **reprodukcijske pravice žensk**. Gre za ponujanje ginekoloških nasvetov, pa tudi posebnih prispevkov, ki neposredno obravnavajo temo splavov – ki jih v tistem času urednice NŽ (kot tudi družba) ne podpirajo. Teh prispevkov je več, bolj obsežna članka se pojavita v majevski in septembrski številki.
Primer takega prispevka iz majevske številke nosi naslov »O škodljivosti umetnega splava«, kjer gre za poudarjanje negativnih aspektov splava, o čemer naj bi si bili enotni tako pristaši kot kritiki legalizacije splava. V prispevku se poudarja, da je bilo v Sloveniji v sklopu ginekološke sekcije in klinike, široko razpravljano o abortusu že leta 1949, glavno sporočilo

pa je bilo, da je abortus škodljiv. S tem se avtor/ica članka strinja in želi dodatno obrazložiti bralcem in bralkam, zakaj je tako, z navajanjem tujih primerov, v katerih je prišlo do komplikacij pri umetnih splavih (predvsem tuje moške avtorje, samo s priimki; način pisanja: »obdelal je 1000 splavov«). Ker je v Sloveniji veliko število žensk, ki se odloča za splave, kot pravi prispevek, je tudi veliko možnosti za komplikacije, ki pridejo s tem. Cilj prispevka je seznaniti laike, predvsem ženske in »ne manj može« o komplikacijah, ki se lahko pojavijo (tudi po splavu).

Primer prispevka iz septembrske številke nosi naslov »Načrtovanje družine naš cilj« in podaja komentar na dva članka predsednika sveta za ljudsko zdravje, ki se zavzema za legalizacijo splava, ki službi kot ukrep v boju proti kriminalnim splavom. Članek govori o tem, da Ginekološka sekcija Slovenskega zdravniškega društva podpira kontracepcijo in nasprotuje splavom zaradi hudih posledic, ki jih lahko ima. V Sloveniji je proti legalizaciji, poleg zdravniške stroke, tudi cela družba, poročajo. Ženske naj bi se zaradi vse višjega zaposlovanja in drugih globalnih sprememb čedalje bolj odločalo za uravnavanje rojstev, ker pa nimajo vse dostopa do kontracepcije (ta je samo v mestih) pa prihaja tudi do kriminalnih splavov, ki pa se lahko končajo s smrtjo, je opozorjeno v prispevku.

V zaupnih posvetovalnicah se hkrati pojavijo primeri, v katerih je npr. preprosta kmečka žena, ki je v četrto noseča, nesrečna, ker je izčrpana in ne more biti mati, kakršno si otroci zaslužijo. Govori v prid postopka izrednih primerov legalizacije splava in meni, da bi morali pri tem upoštevati izredne okoliščine (govori na podlagi lastnih izkušenj, saj si sama ne želi otroka, ki ga nosi).

- Spodbujanje **kontracepcije** je prisotno na več nivojih, od navajanja kontaktov kontracepcijskih posvetovalnic v reviji, pa tudi v sklopu novic, kjer so prestavljena pričevanja (predvsem) strokovnjakov, ki naj bi vplivala na večjo kredibilnost informacij o kontracepciji (npr. da večina žensk ne doživi orgazma, dokler ni na kontracepciji in šele ko pri ženski izgine strah pred zanositvijo (tj. ko prične uporabljati kontracepcijo), lahko doživi orgazem). Argumenti gredo tudi v smer, da je s kontracepcijo odločitev dana v roke ženski, da sama odloča o tem in s tem ženska pridobi 'moč' v zakonski zvezi, se lahko postavi v »enakopraven položaj z moškim«. Zagovarja se mnenje, da naj bo kontracepcija dostopna povsod, ne samo pri dispanzerjih za ženske, tudi cena mora biti dostopna vsem, uvajali pa naj bi tudi spolno vzgojo.

- Žena, kot soproga in (urejena) ženska: Ko je govor o ženi, se mnoge teme v NŽ navezujejo na kozmetiko – kako se urejati, barvati lase, telovaditi (npr. »pet vaj za super zalita stegna«), obleči, da bo lepa, vitka, urejena. Temu so predvsem namenjeni tudi oglasi, ki pa niso bili predmet analize. Tudi v SP se najdejo primeri, vezani na ženske in njihov zunanji videz – novice, ki narekujejo pomembnost lepih in modnih oblačil, nege kože in ustnic; te rubrike pa so opremljene tudi s fotografijami žensk v modnih opravah. V GV so v povezavi z videzom ženske omenjene v novici o reviji »Moda Beograda 1959«, kjer je predhodno potekalo ocenjevanje deklet (v listu »Sport in svet«) in so bile za manekenke izbrane tiste, ki so prejele najvišje ocene. Primer obravnavanja ženske kot **seksualnega objekta** se pojavi v poročanju v SP o igralkah (Sophie Loren in Mitzi Gaynor), kjer avtorica prispevka opisuje njune »lepe oblike« in želi s tem ponazoriti, da sta bolj lepi kot talentirani in bo občinstvo, ki si bo ogledalo njun film, zelo hitro tudi samo to ugotovilo.
Kot žena oz. soproga je omenjana zelo redko, bolj v političnih temah, kjer so predstavljene kot spremljevalke svojih pomembnih moških. Tudi v NŽ se pojavi primer v rubriki »Zaupni pomenki« (vendar v nobeni drugi rubriki), kjer žene govorijo o tem, kako jih možje zavračajo, so alkoholiki (ali druge teme). V nasvetih je razvidno, da so po poroki avtomatsko predvideni otroci – zato se primeri, ko žena ne zanosi takoj po poroki, problematizirajo (poudarjanje poroke kot predpogoja za otroka). V poročanju najdemo tudi novice o pripravljenosti na zakon in spolnem življenju (pri čemer se ženski svetuje, da je pri spolnem odnosu pasivna, saj se to pričakuje od nje).

- Moški kot politiki in podjetniki: Moški prevzemajo več poklicnih vlog[599], kot ženske, vendar se v večini revij/časopisov (GV in SP) pojavljajo samo v poklicnih vlogah, kot nosilci vodilnih funkcij ali drugih poklicnih nazivov oz. kot športniki ali kulturniki. Nikjer ni omenjano njihovo zasebno življenje ali povezava z družbeno vlogo npr. očeta. V primeru NŽ so moški tudi pogosto omenjani kot nosilci določenih vodilnih položajev v politiki (kot omenjeno med poklicnimi poimenovanji), predvsem izstopa predsednik Josip Broz - Tito, ki je v reviji predstavljen kot voditelj, naklonjen ženskam in enakopravnosti. Vsebinsko pa so omenjeni tudi v drugih temah, vendar veliko bolj posredno. V novici, ki govori o orgazmu, je

[599] Primeri nekaterih poklicev in delovnih vlog: »arhitekti«, »gradbeni inženirji in tehniki«, »umetnostni zgodovinarji«, »ekonomisti«, »geodeti«, »geometri«, »pomočnik direktorja«, »namestnik direktorja«, »prodajalec«, »predsednik«, »podpredsednik«, »zunanji minister«, »državni sekretar«, »gospodarstveniki«, »književniki«, »hmeljarji«, »gozdarji«, »inženirji«, »poštni uslužbenec«, »glasbeni strokovnjaki«, »speleolog«, »papirničarji«, »znanstveniki«, »sadjar«, »filmski režiser«, »gradbeni strokovnjak«, »gasilci«, »čistilec«, »zdravniki«, »strokovni in vodstveni kader« itd.

moškim očitana »nepodučenost in sebičnost«, v novici o Rimu je moškemu pripisano sramovanje, da bi se obnašal kot ženska (pri metanju novčičev v vodnjak): »moške je nekoliko sram, da bi se obnašali, kakor da verjamejo vraži«. Dve pričevanji se pojavita (september in december) tudi med zaupnimi pomenki (kjer sicer prevladujejo ženske), kjer sta potrebovala nasvet (v enem piše moški, ki se sramuje, da je rdečelas). So pa večkrat omenjeni in priznavani v rubrikah, kjer se omenja pisatelje in njihova dela ter kulturnike. V vlogi očeta so omenjeni v opisu fotografije, ki nosi naslov »Oče se včasih igra z otroki, vendar le dotlej, dokler ga to zabava« (fotografija očeta z otroki) in »šola za očete« (moški previjajo otroke, zdravnica gleda).

4) Analiza fotografij

V letu 1958 je v izbranih revijah/časopisih vse skupaj zelo malo fotografij, vse so črno bele. V SP in GV so na veliki večini vseh fotografij **prisotni (samo) moški** (v GV ni niti ene fotografije, kjer bi bila prisotna samo ženska, v SP je približno ena tretjina fotografij, na katerih so samo ženske, od vseh fotografij skupno), kar je skladno tudi s pogostostjo poročanja o moških v SP in GV. Pri tem gre večinoma za portrete političnih funkcionarjev, fotografije politikov (kot govorcev, med mahanjem iz avtomobila), predsednika Josipa Broza - Tita, delavcev (v rudniku, na polju, strokovnjak na Inštitutu Jožef Stefan, vojak, čuvarji pastirji itd.), športnikov (košarkarji, nogometaši) ali pisateljev. V NŽ prevladujejo na fotografijah ženske in predstavljajo ženske v situacijah ali situacije same, ki se navezujejo na določene ženske vloge: ko je gospodinja (popravlja zavese, kuha, fotografije loncev, etažne posode, hrane), v vlogi matere, tudi družine (mati z novorojenčkom, mati z otrokom: »lepo je biti mati«; utrujena mati zaspi), ženska (»v redu zobje niso samo vir lepote, ampak tudi zdravja« (ženski nasmeh, našminkana), ženske v modnih oblačilih), delavka (italijanke sadijo riž; menza za družbeno prehrano - kuharice) ali portrete oseb, o katerih se piše (Lili Novy, Milka Čebron (obe zaradi smrti), Mimi Malenšek). V SP so ženske na fotografijah prikazane, da pokažejo oblačila in modo (v narodni noši, tri fotografije žensk v modnih oblačilih, lepo oblečeni filmski igralki), kot delavke (npr. v rastlinjaku, skupina žensk, ki pripravlja večerjo), med njimi se nahajajo tudi fotografije pokojne pesnice in npr. ženske v brigadni knjižnici. Manjši del fotografij zajema tudi spolno mešane situacije (kjer so prisotni tako moški kot ženske).

Leto 1978

1) Splošna raba jezika

- **Moška slovnična oblika je v rabi kot generična in prevladuje v splošnem pisanju** (ko je govor o splošnem, tj. omemba oseb v vsakdanjih situacijah; tako za primere poklicev (več spodaj), kot tudi za nazive družbenih vlog) in se navadno pojavlja v množinski obliki, npr. »delavci«, »pionirji«, »državljani« itd.[600], pa tudi v edninski obliki, npr. »človek«, »prebivalec« itd. **Človek** je tudi izraz, ki se pogosto uporablja za splošno naslavljanje oseb (npr. »delovni človek«, tudi »delovni ljudje«).

- Raba moške oblike kot splošne, je vidna tudi v poimenovanju rubrike v GV samo v moški obliki: »Svetovalec« (kar naj bi predstavljalo splošen naslov), pa tudi v rubriki NŽ »Naredi sam«, čeprav so v rubriki navedena navodila za šivanje (torb za otroka, puloverja itd.), ki kaže na delo ženske (hkrati so pa tudi ženske prevladujoče bralke revije NŽ).

- V primerih, ko avtor ali avtorica prispevka neposredno nagovarja ženske, je (v Delu in NŽ) prisotna **raba ženske oblike,** npr. »delavke«, »potrošnice«, »uslužbenke« itd. V GV tega ni bilo mogoče zaslediti. Ženski priimki so pisani v **svojilni obliki** (npr. »Knezova«).

- V Delu je bilo tudi ugotovljeno, da se **ženske pogosto pojavljajo v omembi, ki predpostavlja njihov odnos do moškega** oz. v tem, da je njihova omemba odvisna od moškega (npr. »ameriški predsednik Carter z ženo Rosalyn«, »podpredsednik ZIS in zvezni sekretar za zunanje zadeve Miloš Minić z ženo Milko«), saj so v tem primeru politični predstavniki hkrati pomembne osebnosti in glavni akterji zgodbe. Navadno je v teh primerih ženska omenjena **samo z imenom** (za razliko od žensk v poklicnih vlogah in za razliko od moških, ki so pogosteje omenjeni samo s priimkom).

- **Obojespolna poimenovanja** se občasno pojavijo v Delu in NŽ, predvsem v novicah, ki niso vezane na politiko ali gospodarstvo (čeprav so tudi izjeme, npr. »volilne upravičenke in upravičenci«), npr. v kulturi (»mladinci in mladinke«, »Italijani in Italijanke«, »obiskovalci in obiskovalke«, »učenke in učenci«). Te se navadno pojavijo, ko gre za izrecno povezovanje (ali omemba) z ženskami v zgodbi. V NŽ se enkrat pojavi tudi drugačen zapis, ki sugerira obojespolnost: »nasprotniki-ce«. Velikokrat obojespolnemu poimenovanju (ki se pojavi na

[600] Drugi primeri: »kupci«, »udeleženci«, »člani«, »slušatelji«, »vaščani«, »meščani«, »gledalci«, »volivci«, »potrošniki«, »obiskovalci« itd.

začetku) sledi samo moška oblika (npr. učenke in učenci – v nadaljevanju: učenci; tudi v novicah, ki se v celoti navezujejo na ženske, npr. ženske v gumarskem poklicu; primer v NŽ).

- Manj pogosto kot v letu 1958, se pojavljajo tudi nazivi »**tovariš«** (npr. »tovariš Tito«) za moške in »**tovarišica«** (tudi neimensko, samo kot npr. »starejša tovarišica«) za ženske (redkeje je naziv uporabljan v GV).

**GV: Izraz žena se pojavlja redko, pogosteje je v rabi beseda ženska.*

2) Poimenovanja poklicev

2.1 Moški poklicni nazivi

- Vsi poklicni nazivi, s katerimi opisujemo moške, so **vedno zapisani v moški slovnični obliki** (npr. »direktor«, »kovač«, »župan« idr.). Zapisani so s polnimi delovnimi/poklicnimi nazivi (tudi z izobrazbenim nazivom, če ga oseba ima: dr., inž.), tem nazivom navadno sledi ime in priimek osebe, ali samo priimek[601] (zelo redko samo ime)[602]. Najpogostejši nazivi, ki se pojavljajo v Delu in GV so vezani na poklice oz. položaje, ki imajo visok prestiž in ugled **v politiki ali gospodarstvu**, npr. »predsednik« (tudi »šef države«), »minister«, »veleposlanik«, itd[603]. (pogosto tudi splošno: »voditelji«, »politiki«); v primeru GV[604] pa še dodatno poudarek na ekonomski sferi, npr. »analitiki«, »ekonomisti«, »strokovnjaki« itd. V obeh se pojavlja tudi širok spekter drugih poklicev (nekoliko širši spekter je ponujen v Delu[605] kot v GV[606], ki je bolj specializirana revija in pokriva, poleg že naštetih, bolj administrativna in preprosta

[601] Primer zapisovanja poklicnega naziva samo s priimkom iz Naše žene: »slikar Murtić«, »kipar Augustinčić«.
[602] Zelo pogosto je tudi omenjanje samo naziva in priimka (npr. »minister de la Fuente«, »predsednik Carter«), navadno v naslovih novic, v nadaljevanju se lahko pojavi cel naziv z imenom in priimkom ali njegove različice (samo naziv (npr. »minister je rekel«), samo ime in priimek (»Jimmy Carter je dejal«) ali samo priimek (»Carter trdi, da …«).
[603] Drugi primeri: »državni sekretar«, »član predsedstva«, »sekretar predsedstva«, »predsednik vlade«, »diplomati«, »delegati«, »direktorji slovenskih delovnih organizacij«, »predsednik GZS«, »guverner Narodne banke« itd.
[604] Več je omemb delavcev v bankah kot v letu 1958, ker zajema prenovljeni GV dve prilogi, vezani na Jugobanko in Ljubljansko banko.
[605] Primeri poklicev oz. delovnih vlog: »zdravniki«, »gospodarstveniki«, »fotoreporter«, »prevajalec«, »profesorji«, »kemiki«, »strokovnjaki«, »sadjarji«, »hotelirji«, »slikarji«, »samostojni obrtniki«, »policisti«, »zgodovinarji«, »ravnatelji«, »železničarji«, »mesarji«, »zavarovalni agenti«, »vlakovodje«, »gasilci«, »učitelji«, »polkovniki«, »piloti«, »slavisti«, »vremenoslovci«, »ribiči«, »arheologi«, »znanstveniki«, »sodniki« idr.
[606] Primeri poklicev oz. delovnih vlog: »bankir«, »velezaložnik«, »kmetje«, »lesarji«, »inženirji«, »tehniki«, »računovodje«, »knjigovodje«, »saldakontisti«, »ribiči«, »analitiki«, »novinarji«, »zdravnik«, »gostinci«, »draguljarji«, »geologi«, »predavatelji«, »kovinarji«, »projektant«, »optiki«, »krznarji«, »zlatarji«, »reporterji«, »župan«, »ladjarji«, »špediterji«, »elektrikarji«, »tehnologi«, »raziskovalci« itd.

fizična dela). Splošno so v rabi izrazi kot »podjetniki«, »gospodarstveniki«, »strokovnjaki«, »ekonomisti« itd. (predvsem v GV). V NŽ je manj moških nazivov poklicev, ki sodijo v politično in visoko gospodarsko sfero in več poklicev, ki so bolj splošni[607], med temi se pojavijo tudi nazivi, ki (tradicionalno) veljajo za bolj 'ženska področja', zapisani pa so v moški obliki, npr. »stenograf«, »pediker«, »konfekcijski krojilec«, »šivalec«, »likalec«. Ti nazivi opisujejo bodisi konkretno moško osebo (vendar imena in priimka ne omenjajo), se navezujejo na že prej omenjeno osebo z imenom in priimkom ali pa je v rabi edninska generičnost.

- **Moška poklicna poimenovanja se tudi najpogosteje pojavljajo v pisanju** (najpogosteje so tudi del novic na prvi/naslovni strani revije/časopisa), saj je večina poročanja vezana na moške predstavnike, kar velja tako za splošni časnik Delo kot za specializirano revijo za gospodarstvo GV, **ne velja pa za revijo NŽ, kjer je ženskih poimenovanj občutno več** kot moških poimenovanj, saj se tudi tematike, ki jih obravnava, vežejo na družino in 'ženske zadeve'.

2.2 Ženski poklicni nazivi

- Če se nanašajo poklici **na ženske, so lahko ti nazivi zapisani bodisi v ženski bodisi v moški obliki**. V primeru Dela so bili vedno vsi poklicni nazivi (katerim je sledilo žensko ime in priimek), zapisani v ženski obliki[608] (npr. »akademska slikarka Gabrijela Žugel«, »režiserka Lidija Shagol« itd.). Po drugi strani pa v GV kot tudi v NŽ, zapisi ženskih poklicnih poimenovanj niso vedno skladni z ženskim spolom[609]. V GV vidimo, da je predvsem pri naslavljanju žensk na visokih položajih veliko ženskih poimenovanj še vedno zapisanih v moški obliki[610]. V ženski obliki[611] sta od vodilnih nazivov zapisani samo

[607] Npr. poštar, pisatelj, pesnik, urednik, poslanec, umetnik, učitelj, elektromehanik, komponist, režiser, general, advokat, stenograf, pisar, instruktor, pediker, mlekar, matičar, letalski kapitan, gumar, trener, slikar, umetniški vodja, vrtnar, arhitekt, blagajnik, mehanik, strojni pletilec, konfekcijski krojilec, šivalec, likalec, tekstilni tiskar, konfekcionar, barvar novinar, kapitan, častnik, poštni upravitelj, mornar, minister.

[608] Tudi nadaljnje sklicevanje na to osebo v prispevku je zapisano z imenom in priimkom npr. »Silva Jereb«, ko se v besedilu nanaša konkretno na njo je poimenovana kot »predsednica koordinacijskega odbora za kadrovska vprašanja Silva Jereb«; ali samo s priimkom »Jerebova«.

[609] Zanimiv je primer urednice Vestnika gospodarske zbornice, kjer najdemo njen naziv vedno (v vsaki številki) v dveh različnih oblikah. Na prvi strani je med odgovornimi uredniki zapisana kot »urednik Vestnika gospodarske zbornice Maja Jović«, na začetku te rubrike pa ob strani piše »urednica Vestnika gospodarske zbornice Maja Jović«.

[610] Primeri zapisov v moški obliki: »Zorka Matočec, delegat Osnovne banke Zagreb (izvoljena za podpredsednika kreditnega odbora Ljubljanske banke)«, »Silva Brguljan, tajnik izvršnega odbora in vodja službe (barvaste metalurgije in livarn)«, »Marija Bezovšek, tajnik IO in vodja službe (gostinstva in turizma)«, »Sonja Lubej, tajnik IO in vodja službe (tekstilne industrije)«, »Marija Ribnikar, tajnik IO in vodja službe

»britanska ministrica Judith Hart« in »ameriška ministrica za trgovino Juanita Kreps«, pa tudi sodelavci in sodelavke Gospodarske zbornice[612], med njimi tudi ženske, ki so predstavljene kot delegatke. V drugih poklicnih vlogah najdemo v GV vse omenjene ženske z zapisom poklicnega naziva v ženski obliki[613]. Podobno velja tudi v NŽ, kjer je sicer veliko ženskih poimenovanj v ženski obliki, kljub temu pa najdemo tudi primere kot npr. »profesor Marija Benedetti-Keržič« (in v nadaljevanju »akademska kiparka«), »doktor filozofije Ana Jenko«, »tovarišica Slavica, diplomirani ing. arhitekt«, »…je bila revirski zdravnik«, »je postala umetniški vodja«, in samopoimenovanje z moško obliko: »kot arhitekt bi rekla …« Sem spada tudi primer prispevka v NŽ znotraj rubrike »Iz meseca v mesec« iz decembrske številke z naslovom: »Gospa kapitan je na komandnem mostu«. V njem je »Agata Calanna postala kapitan«, sama je tudi »povedala, da je kadet« in »tiste, ki bodo študirale, bodo postale mornariški častniki« itd. Gre za opazno zmedo, v kateri želi avtor ali avtorica (ni podpisa pod člankom) prispevka najti ustrezne načine, kako nagovoriti žensko na tem položaju, ker gre očitno za nekaj novega. Avtor oz. avtorica se vmes sprašuje, kako nasloviti žensko v tem primeru (in zapiše – kot da bi na glas razmišljal/a): »mornariški častniki (častnice?)«, »kapitan-kapitanka?« Zaključek, ki ga zapiše »mornar hoče biti predvsem na morju. Tudi mornarka« kaže na napredno mišljenje, ki nam želi dati misliti o pomembnosti naslavljanja žensk z ženskimi oblikami in nazivi.

- Ženski poklicni nazivi, ki se pojavljajo v Delu, so vezani predvsem na **tradicionalne 'ženske vloge'**, tj. kot »prodajalke«, »varuške«, »gospodinje« itd[614]. V GV[615] predvladujejo med ženskimi nazivi tisti **za visoke položaje v gospodarstvu in politiki** (čeprav jih je veliko zapisanih tudi v moški obliki) in nekateri drugi poklici npr. »zdravnica«, »strokovnjakinja medicine dela«, »direktorica TOZD« itd[616]. V NŽ najdemo **najširši nabor različnih**

(tekstilne industrije)«, »Lučka Hočevar, tajnik IO in vodja službe (tekstilne industrije)«. Slednje (tajnik) so predstavljene v sklopu zaposlenih na GZS in ne v novici.

[611] Katerim sledi poimenska omemba osebe (ne pa primeri, ko se govori na splošno o poklicu).

[612] So le našteti in predstavljeni – niso del besedila.

[613] Primeri zapisov v ženski obliki: »zdravnica obratne ambulante in strokovnjakinja medicine dela v Saturnusu dr. Dagmar Bencon«, »socialna delavka Marja Sedlaček«, »Draga Brezovnik, direktorica TOZD Detajl v Nami«. Na prvi strani je med odgovornimi navedena tudi »glavna urednica in direktorica TOZD GV Alenka Mišič«.

[614] Drugi primeri: »vzgojiteljice«, »socialne delavke«, »kuharice« itd.

[615] Za GV velja, da je v letu 1978 (tako kot za primere moških poimenovanj) več žensk omenjenih v običajnih poklicih kot prejšnje analizirano leto, vseeno pa jih je še vedno manj v primerjavi z ženskami na visokih in vodilnih položajih (ki so še vedno pogosto zapisani v moški obliki).

[616] Sem spadata še »socialna delavka« in »urednica«.

poklicev in omemb, ki se pojavljajo v ženski obliki[617] (od visokih političnih, do položajev v kulturi in umetnosti itd.)

- V Delu se ženski poklicni nazivi redkeje pojavljajo na prvih straneh in straneh, posvečenih politiki in gospodarstvu. Najpogostejši so v rubrikah »iz naših krajev«, »po Sloveniji«, »po Jugoslaviji«, »kultura/znanost/šolstvo«, »kronika«, »reportaže«, »mnenja in komentarji« itd., zato se prične bolj pogosto (še vedno pa v manjšini) pojavljanje žensk (v poklicnih nazivih ali brez) proti koncu časnika (po 5. strani).

- Ženski priimki so, poleg poklicnih nazivov v vseh revijah/časopisih, **pogosto pisani v svojilni obliki** (npr. »Pogovor z Ano Kavčičevo«, »Tavčarjeva spet v reprezentanci«), predvsem v Delovi rubriki športa, kjer so vse akterke in akterji navedeni (v veliki večini) samo s priimki (in je to edini način, kako **po priimku prepoznati moško ali žensko osebo**). Če se v besedilu prej omeni, da gre za osebo ženskega spola, so priimki navadno zapisani v svoji izvorni obliki (npr. »članica KAK Ravne Nada Šober«; »Jugoslovanka Andreja Šverc«), čeprav se najdejo tudi drugačni primeri, kjer je v ženski obliki omenjen naziv in priimek v svojilni pridevniški obliki (npr. »plesalki Jasna Knezova in Jerneja Lenardova«). Tudi v NŽ najdemo priimke, zapisane v svojilni obliki, vendar je teh manj, kot leta 1958 (npr. »Jelka Žuglova«, »Anica Pusar Jeričeva«, »Božena Sernec-Logarjeva«, »Ana Jelovškova«).

2.3 Obojespolni poklicni nazivi

- Obojespolna poimenovanja poklicev so bila **redko v rabi** v vseh treh revijah/časopisih. V Delu najdemo »pevke in pevce« ter »igralce in igralke«, v NŽ »vodiča in vodičko«. Splošni

[617] Primeri zapisov v ženski obliki: »kolumnistka Luisella Fiumi«, »scenaristka in oblikovalka lutk Tatjana Brilej«, »doc. dr. Ana Krajnc«, »prva poštna uradnica-pomočnica Marija Vrhovec«, »predsednica konference za družbeni položaj in aktivnost žensk SR Srbije Nada Kovačević«, »sekretarka konference Viktorija Janković«, »strokovna svetovalka ekonomskega inštituta SR Srbije dr. Eva Berković«, »sekretarka republiškega odbora sindikata delavcev industrije in rudarstva SR Srbije Radmila Cvetković«, »predsednica odbora za družino pri predsedstvu RK SZDL Srbije Kaća Milosavljević«, »podpredsednica republiškega odbora sindikata kmetijskih delavcev Ljubinka Vasović«, »slikarka Jelka Žugel«, »predsednica Generalne federacije Iraških žensk Manal Younis abd al Razzak«, »predsednica konference Hajra Marjanović«, »profesorica Duša Kajfež-Ercegovi, akademska slikarka«, »urednica Nada Pantić Starič«, »pediatrinja Božena Sernec-Logarjeva«, »novinarka Alice Schwarzer«, »pesnica Desanka Maksimović«, »filmska režiserka Marta Meszaros«, »Vanja Roško in Gordana Cerjan-Letica, strokovno politični svetovalki«, »Milica Posavec, namestnica glavne in odgovorne urednice revije Žena«, »učiteljica in pesnica Marjana Colarič«, »sekretarka Konference za vprašanja družbenega položaja žensk Jugoslavije Perka Vitorović«, »zdravnica Valerja Strnad«, »podpredsednica zveznega parmalenta Annemarie Renger« itd.

naziv »delavke in delavca« se (sicer zelo redko) uporablja v NŽ in v enem primeru v GV[618]. Kot primer oz. vprašanje o primernosti rabe obojespolne oblike oz. samo ženskega spola je navedena v NŽ »mornariški častniki (častnice?)« in »kapitan-kapitanka?«

2.4 Splošno (poklicno) naslavljanje v edninskih ali množinskih situacijah

Ko se naslavlja poklice na splošno (se npr. govori o primerih poklicev) ali se naslavlja spolno mešano skupino ljudi, ki opravlja določen poklic, se vedno uporablja moška oblika[619]. Izjema so nazivi, ki **izrecno opisujejo skupine žensk** (vendar ne omenjajo njihovega imena in priimka), npr. »veteranke«, »kmetovalke«, »prodajalke« itd[620], v časopisu Delo; »tkalke« in »sobarice« v GV; »strokovnjakinje«, »kmetijske proizvajalke«, »medicinske sestre« itd[621] v NŽ. Teh nazivov je občutno več v NŽ, ker je tudi na splošno v tej publikaciji več omemb žensk in njihovih nazivov (vendar je več kot splošnih nazivov poklicnih nazivov, katerim sledi ime in priimek ženske).

- V Delu in NŽ so pogosti primeri, v katerih se z rabo moške (generične) oblike naslavlja tudi ženske (npr. »Med kandidati je vse več žensk«; »glavna igralca Jožica Avbelj in Silvij Božič«), pa tudi primeri, v katerih se celotna novica navezuje na ženske, npr. kmetice, in v katerih se tudi omeni ženski naziv (npr. »kmetica«), v nadaljevanju pa (čeprav je jasno, da je govor o ženskah) je uporabljena moška generična oblika (»kmetovalec«, »nosilec kmetijske dejavnosti«). Isti primer najdemo tudi v NŽ, ko je govor o modnih kreatorjih, kjer je v članku jasno nakazano, da je to poklic, o katerem sanjajo deklice (in so v članku tudi na dveh fotografijah večinoma ženske), a se vseeno uporablja moška oblika izraza (»kako si bodoči modni kreatorji zamišljajo svoj poklic«), kot tudi naslavljanje z dijaki (»dijak se odloči«). Celo naslovnica NŽ nosi zapis v moški obliki »modni kreator – poklic brez bodočnosti?«. Občasno se pojavijo tudi primeri, kjer z moško slovnično obliko naslavljajo samo ženske,

---

618 V enem primeru je bilo mogoče zaznati rabo obojespolnih oblik – v novici o tovarni Pletenine, kjer je pisalo, da je v novi tovarni zaposlenih »150 delavk in delavcev« (še to, ker je v tej tovarni zaposlenih več žensk kot moških).

619 V NŽ se med temi pojavijo tudi poklicni nazivi, ki jih navadno opisujejo kot 't.i. ženske poklice', npr. »vzgojitelji«, »krojači«.

620 Drugi primeri: »gospodinje«, »varuške«, »vzgojiteljice«, »socialna delavka na ljubljanski osnovni šoli Majde Vrhovnik«, »ravnateljica šole«.

621 Drugi primeri: »zdravnice«, »perice«, »gospodinje«, »tekstilne delavke«, »služkinje«, »ministrice«, »specialistke«, »psihologinje«, »gerontologinje«, »tajnice«, »poštne uslužbenke«, »bolničarke«, »učiteljice«, »kmetijske proizvajalke«, »pevke«, »agronomske tehnikinje«, »poklicno usposobljene strokovnjakinje«, »bolniške strežnice«, »računovodkinje«, »blagajničarke«, »članice izvršnega biroja federacije«, »modne kreatorke«.

npr. »solisti Bisera Veletanlić in Marjetka Falk«in »Pogovor s pisatelji«, v katerem gre za predstavitev dveh pisateljic, Nade Kraigher in Ele Peroci.

3) Diskurzivna raven

- *Pogostost in konteksti omenjanja žensk in moških*

Ženske se tudi v letu 1978 v Delu in GV **omenja veliko manj kot moške** (v GV so zelo redko sploh omenjene), kar je vezano tudi na tematike, ki jih prednostno obravnavajo analizirane revije/časopisi. V Delu in GV se ženske tudi navadno samo omeni, redko se jim dodeli prostor za citate (zelo pogosto so citirani moški)[622]. Izjema so rubrike, v katerih se sprašuje za mnenja in komentarje, tudi pisma bralcev, kjer se pogosto pojavi kakšen prispevek avtorice, ali pri omembah pridelkov, kmetovanja, doma. Popolnoma nasprotno velja za NŽ, kjer so **ženske najpogosteje omenjane** in se pojavljajo v večini vseh rubrik.

V nadaljevanju so opisane najpogostejše teme/konteksti, v katerih so bile ženske omenjane.

- Zavzemanje za emancipacijo žensk (tudi v jeziku)

V letu 1978 so se na prvi strani NŽ vrstile novice z naslovom »Radi bi vam povedali«, kjer gre za nagovor urednice, ki vedno nosi pomembno sporočilo. V marcu se tema nagovora navezuje na situacijo, v kateri je neki poslušalec televizijske razprave o življenju v dvoje komentiral, da so ženske preveč emancipirane (se oblačijo v hlače, posnemajo moške, pijejo, kadijo). Na podlagi tega se (urednica) sprašuje, kako je lahko človek sploh »preveč emancipiran« (emancipacija je v tem primeru enačena z divjaštvom in razbrzdanostjo). Prispevek zaključi s komentarjem: »Za konec: ste opazili, da nisem pisala o **emancipirani ženski, ampak emancipiranem človeku**? Človek je ženska in moški.«.

V julijski/avgustovski so bile predstavljene priprave za XI. kongres Zveze komunistov Jugoslavije in povzetih je bilo nekaj misli sekretarke Konference za vprašanja družbenega

[622] Primer tega je novica, kjer gre za omenjanje ženske in moškega na istem položaju, npr. »Evidentiran vsak četrti: Pogovor s Silvo Jereb in Mirom Gošnikom« v kateri je bilo mnenje Silve Jereb sicer poudarjeno v kratkem uvodu (odebeljeno pod naslovom in pred začetkom novice), njeno mnenje je bilo omenjeno tudi v prvem odstavku novice (»Na ta vprašanja pa gotovo ne bi mogli dati absolutno pozitivnega odgovora, samokritično gleda na zadevo predsednica koordinacijskega odbora za kadrovska vprašanja Silva Jereb«) in citirano proti koncu novice – 5 vrstic (in omemba avtorice kot »Silva Jerebova«), medtem ko je bilo mnenje Mira Gošnika citirano posebej – temu je namenjen celoten odstavek (kar 26 vrstic).

položaja žensk Jugoslavije Perke Vitorović, ki pravi, da je **osvoboditev ženske odprava njene dvojne podrejenosti** (razredne in spolne)[623].

Veliko je govora tudi neposredno o temi enakopravnosti, npr. v prispevku »Bo enakopravnost med spoloma zapisana tudi v ameriški ustavi?«[624], tudi v prispevku »Skozi otroške oči«, kjer je obravnavan vidik otrok na enakopravnost med materjo in očetom[625]. V rubriki »Poštar je prinesel« se pojavi novica o homoseksualnosti in lezbičnosti, v kateri je poudarjen pomen odprtosti in sprejemljivosti.

Zavzemanje za enakopravnost – vendar v jeziku, je prisotna tudi v poročanju Dela. V letu 1978 se je pojavil prispevek na temo ženskih poimenovanj v poklicih, prvi v rubriki »Stališča, mnenja, komentarji«, kjer je avtorica Alenka Puhar napisala prispevek z naslovom »Dobro brezspolno počutje«. Avtorica v prispevku ugotavlja, da **več kot imamo zaposlenih žensk, manj za poimenovanje njihovih poklicev uporabljamo ženske končnice.** Tako pridemo do situacije, v kateri »več kot je delavk v življenju, manj jih je v jeziku, več ko je samoupravljalk, redkejše so, več ko je profesoric, na manj prstov jih lahko preštejemo«. Avtorica pravi, da je takšnih primerov ogromno, svoj primer pa predstavi na konkretni situaciji seznama članov in članic, ki so bili izvoljeni v republiške in pokrajinske odbore ob mednarodnem letu žensk. Te ženske opravljajo najrazličnejša dela, vendar tega na podlagi seznama ne bi mogli ugotoviti, saj so njihova poimenovanja zapisana v moški obliki[626].

---

[623] Kot pravi avtorica, se ta vidik pogosto zanemarja, je pa ključen za družbeni položaj žensk. Sama pri tem vidi tudi največji razkorak med tem, kaj je sprejeto kot politika in kaj se dogaja v resničnem življenju. Po njenem mnenju je Zveza komunistov vedno pripisovala velik pomen boju za enakopravne odnose, osvoboditev žensk ni jemala kot žensko vprašanje, ampak kot razredno. Problem vidi v tem, da je tak položaj žensk sprejet in razumljen kot standard, zato meni, da bi morali pregledati vzroke zaostajanja neposredne udeležbe žensk v političnem delu in samoupravnem odločanju. Med takšne ukrepe spada, kot pravi, tudi reorganizacija družine.

[624] Prispevek govori o vnosu zahteve o enakih socialnih in ekonomskih pogojih za vse državljane in državljanke v Ustavo (zahtevala ERA; angl. *Equal Rights Amandement*), kar naj bi sprožilo razdelitev ljudstva na dva tabora. V prispevku so predstavljeni vidiki nasprotnikov, ki vidijo to zahtevo kot grožnjo družinskemu življenju (ženske bi v primeru ločitve izgubile pravice, ki jih imajo, hkrati pa bi za tiste, ki ne želijo delati, to pomenilo 'prisilo' v delo). Po predstavitvi tuje zgodbe sledi preslikava na slovenske družine, kjer naj bi že zdavnaj prešli preko teh dilem, saj ženske morajo delati, ker standard ne omogoča preživljanje družinskih članov samo z eno plačo. Avtorica prispevek zaključi s stavkom: »Izobražujmo se, da se bomo zaposlile, in ne zato, da bomo bolj izobražene, enakovredne možu, vendar doma«.

[625] Nekateri od odgovorov otrok v prispevku, kaj jim pomeni enakopravnost: enačenje z zanemarjanjem stanovanja; v tem, da bi lahko mama dlje časa ostala v službi in ne bi rabila skrbeti ali bo doma skuhano; enakopravnosti ni, ker mora mama doma še gospodinjiti, vendar to ni prav; enakopravnost bi morala zmagati, saj se razmere spreminjajo itd.

[626] Avtorica navaja: »Na njem srečamo pravo množico predsednikov, sekretarjev, članov in svetovalcev, ki jim je ime Danica, Vlasta, Zora, Bosiljka, Vida, Ivanka, Rada, Kata, Mara ali Metka. Med njimi je vrsta urednikov, ki jim pravijo Melita, Ruža, Tita, Marija in Ljupka. In tudi mnogo profesorjev z imeni Mira, Mirjana, Olga, Vera, Mara ter Majda. Vmes so tudi književniki, denimo Andjelka, Mira, Dara. In slikar Cata. Pa arhitekt Antoaneta, tehnolog Mirjam, sodnik Olga in svetnik Mara. Tudi enega upokojenca lahko najdemo, Ruža mu je ime. In še dva visokokvalificirana delavca, prvi je Milica, drugi Smiljana. In za konec celo prvaka opere, ki sliši na ime Radmila. Na vsem tem seznamu sta samo dva primera, pri katerih je že iz poklica mogoče ugotoviti, da gre za ženske. Ena je Sanda in druga Mira, obe pa sta igralki.«.

Avtorica se sprašuje: »**Kako to, da se nam zdi čedalje bolj samoumevno pisati in govoriti o samih predsednikih in sekretarjih, delavcih in upokojencih, slikarjih in opernih prvakih, urednikih in svetnikih?** Kako to, da smo enakopravnost zamenjali z enakostjo in jo začeli dokazovati, ker se živo življenje temu pač upira, v življenju jezika? Kako to, da tovrstno izenačevanje poteka v slovenščini, srbohrvaščini in makedonščini, se pravi v jezikih, ki v samostalnikih, pridevnikih, zaimkih in glagolih **tako strogo ločijo ženski in moški spol?** V jezikih, ki jim je prava malenkost za kakršenkoli poklic poiskati moško ali žensko končnico?« Nato nadaljuje, s preizpraševanjem naših praks (»odpisovanja ženskosti« v jeziku), v primerjavi z drugimi jeziki (primer angleškega jezika in razvijanje v smeri iskanja novih izrazov, s katerimi ne bi »izključevali žensk«) in se sprašuje, kako nihče ne opazi tega oz. ne izraža občutljivost na takšno prakso. Kot pravi sama, je priti do teh odgovorov težko, je pa prepričana, da se **ti ne nahajajo samo v jezikoslovju**. »Jezik je družbena tvorba in je dober seizmograf družbenih dogajanj— s tem, da jih odkriva ali tudi prikriva, še kdo drug in ne zgolj jezikoslovci bi torej lahko razmislili, zakaj se tako dobro počutimo, če smo vsi po vrsti delavci, predsedniki upokojenci, pevci, sodniki, člani, delegati, skratka tovariši in zakaj celo Marijo razglašamo za gospoda.«

Podobno tudi avtorica v NŽ v prispevku »Tekstilna industrija in obrt – poklici, ki izumirajo in nastajajo« vse poklice navaja v moški obliki: »strojni pletilec«, »konfekcijski krojilec«, »šivalec«, »likalec« in po tem zapisu komentira »vse te pletilce, krojilce … bi lahko mirno spremenili v pletilje, krojilke … saj je v slovenski tekstilni industriji od vseh zaposlenih več kot 75 % žensk« - **kar kaže na ozaveščenost in občutljivost na rabo jezika, ki bo ustrezno predstavljala ženske v poklicih.**

- Ženske v pomembnih funkcijah in s pomembnimi dosežki

V Delu in GV se ženske pogosto pojavljajo v pomembnih funkcijah, primeri teh so npr. »Ines Wesley Tanaskovič, predsednica sveta univerze OZN«, »sekretarka za kulturo« itd. in kot dobitnice npr. priznanj OF (od petih dobitnikov sta bili dve ženski). Se je pa v to smer pričela premikati tudi NŽ, ki je v letu 1958 zajemala širok spekter različnih poklicnih vlog za ženske (to velja tudi za leto 1978). Poleg omenjenih vlog, v katerih se ženske najpogosteje pojavljajo v poročanju, se v letu 1978 morda daje več poudarka na pomembnih dosežkih žensk (in manj na moških), kar je razvidno iz novih rubrik, npr. »Ženske skozi stoletja«, kjer gre za poročanje o pomembnih ženskah, iz našega in jugoslovanskega okolja; o ženah, prijateljicah in hčerkah imperatorjev v Rimu, ki so igrale pomembno vlogo, o sufražetkah (kar naj bi imelo prizvok komičnega, karikiranega, ker so moški prikazovali izkrivljeno sliko, »da se je

človeštvo prav lahko sramuje«) itd. Posebna rubrika je tudi »Ženske sveta o sebi«, kjer so predstavljeni položaji žensk po različnih državah sveta (npr. Zambija, Venezuela). Najdemo tudi rubriko »Po naših republikah in pokrajinah«, kjer gre za predstavitev različnih držav in njihovih izkušenj v bojih za enakost spolov. Predstavitve portretov žensk najdemo tudi v samostojnih novicah, npr. »Pesnica Desanka Maksimović« (biografija in predstavitev njenih 4 pesmi); »Tri Tatjane v ljubljanski operi« (o treh pevkah v Ljubljanski operi); »Predstavljamo naše nagrajenke« (vsak mesec novo); »Od vsakega jutra raste dan« (učiteljica in pesnica Marjana Colarič); tudi novica o dveh nagrajenkah Prešernovega sklada; o Simone de Beauvoir (o njenem 70. rojstnem dnevu, o tem, kako ji ni všeč, če jo poimenujejo kot 'življenjsko sopotnico Paula Sartra', ker sugerira na njeno odvisnost od moškega) itd.

- Stereotipna podoba žensk

Stereotipno predstavljanje in opisovanje žensk je pogosto, kar lahko vidimo na primeru Dela, kjer je bilo možno zaznati zelo čustvene in ekspresivne opise nekaterih žensk, npr. pri opisu Ane Kavčič (v poročanju je prisoten zapis priimka v svojilni obliki; Kavčičeve) (ene od veterank) v novici o veterankah. Poudarek je na opisovanju predvsem njenega **zunanjega videza** (vendar ne na seksualen način) in skromnosti: »Ana je danes ženica z drobnim obrazom in drobnimi dlanmi, pa tako polna **skromnosti**, da ji je takoj žal, ko začne govoriti o sebi, njeno življenje pa je življenje tistih žensk, ki jim z udarci ni prizanašalo, a tudi ne uklonilo.« Tudi v uvodnem delu novice o srečanju veterank se opis glasil tako: »Smeh, stiski rok, objemi, pa tudi kakšna prikrita solza so se pomešali na sobotnem srečanju tovarišic-veterank /.../,« pri čemer gre za poudarjanje njihove **čustvenosti**.

Stereotipnost se nadaljuje tudi v primerih predstavljanja ženske kot nesamostojnega bitja, ki je bila oblikovana zaradi moškega v njenem življenju. V Delu tako zasledimo zgodbo o ženski (materi), ki je odraščala v moški družbi, ta jo je tudi »usodno« oblikovala. Ta mati je u**boga in nemočna, čaka** (npr. na to, da se sin vrne domov) in joka. To lahko zasledimo tudi v novici o veteranki: »Njeno bit so oblikovali oče, ki je prav tega leta sodeloval v štrajku, pa bratje Stražišar, ki so bili komunisti že pred drugo vojno, pa Tone Čufar, Ignac Kralj, Vencelj Perko in drugi, ki so izgorevali v verovanju v drugačne čase v Stražišarjevi kuhinji.« Čeprav gre za omembo ženske, ki je skupaj z brati sodelovala v »štrajkih«, ni predstavljena kot močna in neodvisna ženska. Tudi v novici »Poroka Picassove hčerke« je Paloma Picasso predstavljena samo v vlogi hčerke umetnika (in nima nobene druge lastnosti).

V NŽ (bolj neposredno kot kje drugje) je razvidno skozi prispevke, da se določene poklice že smatra kot 'ženske' in določene kot 'moške'. Vendar vlada vseeno močno stališče, da lahko ženske prevzemajo kateri koli poklic in je tudi kritizirano (kot kritika sistemu), da se po večini ženske odločajo za en tip poklica. V povezavi s to stereotipnostjo je negativno konotacijo morda lahko malenkost zaslutiti v prispevku »Gospa kapitan je na komandnem mostu«, vendar ne s strani avtorja/avtorice prispevka, ampak kot reakcijo na družbeno pričakovanost zasedanja poklicev žensk. Namreč, prispevek govori o tem, da ko je Agata Calanna po končani šoli, potrebovala ladjo za obvezno prakso, so jo vsi spraševali, kaj bi želela na ladji početi, ali streči, varovati otroke potnikov, biti sobarica, nihče pa ni pomislil, da bi bila lahko kapitanka in na ta način je doživljala veliko zavrnitev, kot je opisovano v prispevku. Tudi po tem, ko je našla delo kot vodja ladje, je navedla, da so se fantje težko znašli okoli nje (ker niso bili navajeni, da jim poveljuje ženska).

Ostali primeri, v katerih se ženske še pojavljajo (npr. v GV, kjer je njihovo pojavljanje zelo redko), so splošne omembe žensk v novici, ki se dotika neke specifične teme[627].

- *Prisotnost konotacij pri omembi poklicev*

V splošnem ni bilo v nobenem časopisu ali reviji mogoče zaznati negativne konotacije, vezano na kakšen poklic oz. da bi se o katerem poklicu pisalo negativno.

Čeprav so ženske v političnih funkcijah redko omenjene in v majhnem številu, pa niso nikoli predstavljene negativno.

- *Povezovanja spolnih in poklicnih vlog*

Ženske so še vedno predstavljene prvotno v vlogi gospodinje, vendar so tem vlogam dodane tudi nekatere druge: mati, delavka, soproga (v manjši meri), urejena ženska. V NŽ je nekoliko več (kot leta 1958) poudarka na zadnji vlogi – saj se pojavijo nove rubrike, ki so usmerjene na modo, ličenje, nego. V Delu in GV se pojavijo kot političarke, čeprav v Delu

[627] Primeri takšnih tem so: v novici o prehrani na delovnem mestu je predstavljen podatek, da je kar 43 % žensk zaposlenih v družbenem sektorju, kar onemogoča, da bi se delavci pravilno in redno prehranjevali na klasičen način (tj. da imajo doma ženo, ki jim bo skuhala); v novicah, kjer so ženske omenjene v okviru statistike, npr. novica o tekstilni industriji v slovenskem gospodarstvu, kjer je zapisano, da tekstilno industrijo sestavlja kar ¾ žensk (tudi o njihovi biološki reprodukciji) – kljub temu pa novica govori o tekstilcih in tekstilnih delavcih in ne o tekstilkah); v novici o gibanju delovne sile je omenjeno število zaposlenih žensk, v novici o tuji delovni sili je zapisano, da za Nemčijo šivajo afričanke; azijke se trudijo za eno ali dve marki na uro, na Tajvanu izdelujejo »žene in dekleta« modrčke, v novici o Jesenicah je zapisano, da se odpirajo delovna mesta, na katerih zaposlujejo večinoma samo ženske, saj ta občina zaostaja za ostalimi v zaposlovanju žena.

prevladujejo v vlogi kulturnic in umetnic (ne pogosteje kot moški, ampak bolj pogosto kot njihove druge vloge).

Vloge, v katerih se ženske najpogosteje pojavljajo v poročanju:

- **Gospodinja:** Ženska je v veliki meri še vedno predstavljena kot gospodinja, ki v NŽ pridobiva nasvete, kaj skuhati, kako nakupovati, kaj pride prav v gospodinjstvu[628]. V zvezi z njeno gospodinjsko vlogo se debatira tudi, ali naj bi gospodinja za svoje delo prejemala plačo – gre za prispevek, ki je nastal iz pisma bralke, ki je želela napisati nekaj besed o ženski emancipaciji ob 8. marcu[629].

- **Mati:** V letu 1978 se ženske (v Delu), celo bolj pogosto kot v vlogi gospodinje pojavljajo v vlogi **matere**. Vendar vedno v postranski vlogi in mnogokrat nepoimenovane. Gre za opise npr. »usode mati samohranilke«, »pokojne partizanske mati«, »neporočene mati«, »matere z otroki« itd. Tudi opisi teh so navadno zelo **čustveni** – jih označujejo kot da se »razdajajo«, so »pretresene«, »jokajo«, »življenje jim ne prizanaša z udarci«. V prispevku o izobraževanju vzgojiteljic se pojavi tudi poudarjanje materinskega čuta[630]. Materinstvo se najde tudi v splošnih nazivih, v obliki npr. »slovenske matere sinovi in hčere«. Tudi v NŽ je ženska vloga matere zelo pogosta. Poleg novic o igračah za otroke – kaj so dobre igrače, kako pogosto jih kupujejo, kakšne naj bi bile (tiste, ki so po mnenju prodajalcev »bolj primerne za dečke in tiste, ki so za deklice«), govori NŽ tudi o nesrečah otrok, ki se lahko tragično končajo in na

[628] Novice, kot npr. žepni računalniček za preračunavanje pri nakupovanju seznanja s tem, da je boljše doma narediti jedilnik; da so gotova živila dražja; pojasni kako prati v stroju; kako počistiti kopalnico, posodo itd. (rubrike »Nasveti«; »Iz drugih jugoslovanskih kuhinj«; »Recepti za vsak mesec« itd.). Posebna rubrika je tudi »Naučimo se plesti«, kjer so podani nasveti za pletenje, nova rubrika je tudi »Razporeditev in ureditev prostora«, kjer pridobijo nasvete, kako urediti prostore v hiši. Glede na mesec so dodane še druge rubrike, ki sovpadajo s tistim časom: npr. »Praznični predlogi« za pripravo hrane (v kateri je zapisano, da se vsi veselijo praznikov, razen gospodinje, ki mora takrat največ delati), »Zajtrk poleti« itd.). Gospodinjam se podajajo tudi nasveti, kaj narediti članom družine za darilo, kako sešiti plišaste igračke za otroke itd.

[629] Bralka v prispevku predstavi položaj gospodinje, ki dela 62 ur tedensko in za to ne dobi ne zahvale, ne plačila. Sama zagovarja prepričanje, da ni razloga, da bi to delo ostalo neplačano in se pri tem sklicuje na trditve osveščenih žensk po svetu. Nato poda avtorica iz Naše žene odgovore na njene teze, v katerih pravi, da ni vse delo, ki ga opravlja gospodinja doma gospodinjsko delo (npr. skrb za otroke spada drugam, delo na njivi tudi), priznava, da imajo dolg delavnik, meni pa, da so številke, ki jih navaja bralka, vseeno pretiravanje. Sprašuje se tudi, kako določiti plačo gospodinji, po katerih kriterijih (po izobrazbi, kvalificiranosti, opravljenem delu?). Avtorica odgovora zavrne vse argumente bralke in z dvema citatoma iz govora Vide Tomšič ponazori svoje sporočilo: samo z delom je možno porušiti patriarhalni sistem, ne pa s tem, da se bogato omoži in ji ni treba delati izven hiše. Iz tega potem, kot pravi avtorica, izhaja potreba po plači gospodinje, ki pa vodi k diskriminaciji ženske v obliki podrejenosti lastniku ali gospodarju družine. Ženska mora delati izven hiše, ne samo ker je ekonomska nuja, ampak da se v združenem delu uveljavlja kot »enakopravna občanka socialistične družbe«.

[630] Avtor v prispevku poudari, da »Seveda pa vsi želimo, da bi vzgojiteljice imele tudi materinski čut in srčno kulturo in tega bi si želeli pri vseh, ki delajo z ljudmi, posebej z otroki in mladino, z bolnimi in prizadetimi itd.«.

kaj morajo biti mame pozorne, daje druge nasvete, kako ukrepati v povezavi z otroki, npr. če ima povišano temperaturo. Najdemo tudi nasvete, kako z otrokom na počitnice[631]. Pojavijo se tudi perspektive otrok; v rubriki »Iz meseca v mesec« najdemo prispevek o tem, kako otroci doživljajo svoje starše (poročanje 13 letnice o svojem dojemanju, veliko govori o mami, jo opisuje in se primerja z njo; govori o starših, poudarja mamo); v prispevku »Poštar je prinesel« najdemo prispevek o otrocih s spastičnimi težavami; tudi prispevek »Otroci iz vrtcev se v šoli najbolje znajdejo«.

V NŽ se ponovno (kot v letu 1958) pojavi obravnava **reprodukcijskih pravic žensk,** npr. v prispevku »Še eno mnenje o tabletki za žensko nad 40 leti« je govor o negativnih učinkih hormonskih tablet za ženske nad 40. letom, prispevek »Toplice in prihodnost« sproža preplah o škodljivosti voda v termalnih kopališčih, saj naj bi povzročilo, da deklice pozneje ne morejo imeti otrok (postanejo sterilne); v prispevku »Zakon na papirju?« pa o zakonu o splavu v Italiji, ki je bil sprejet s strani rimskega parlamenta – poziv vsem institucijam, da splav ne bi postal sredstvo za omejevanje rojstev in reakcija Katoliške Cerkve na to[632].

- Delavka: V GV so ženske večinoma predstavljene v svoji poklicni vlogi, kot delavke. V poročanju se razpravlja o visokem deležu njihove zaposlitve in prisotnosti v družbenem sektorju, kar pa onemogoča mnogim delavcem (in delavkam) možnost do klasičnega prehranjevanja doma (ko bi skuhala kosilo gospodinja), o večinskem deležu zaposlenih žensk v tekstilni industriji, o povečanem zaposlovanju žensk na Jesenicah itd. Delavke so vloga, ki jo ženske zasedajo tudi v Delu. V marčevski številki Dela se pojavi prispevek o kmetovalkah v Pomurju, ki govori o ženskah kot »pridnih delavkah in skrbnih gospodaricah«. Čeprav kar dve tretjini svojega časa posvetijo kmetovanju, le redkim uspe, kot piše v prispevku, da se jim kot poklic napiše »kmetica«, ne pa »gospodinja — vzdrževana oseba«. Najdemo lahko tudi novico o zadnji lastnici mlina, mlinarici Danici Dubajić. V Delu se pojavi tudi nekaj (celotnih) prispevkov v povezovanju žensk s tradicionalno 'ženskimi poklici', npr. prispevek o

[631] Prvi del prispevka (katerega piše moški) govori o tem, da je treba pred izletom preveriti avto pri mehaniku, nastaviti otroški sedež za otroka, imeti pripravljeno avtokarto; drugi del prispevka pa piše ženska in obravnava vidik, kako urediti stvari z otrokom, kaj mu spakirati, na kaj paziti.

[632] V prispevku je omenjena praksa uravnavanja rojstev, kjer je do sprejetja zakona veljalo, da če je nosečnost življenjsko ogrožujoča, žensko napotijo k zdravniku, kjer jo skušajo prepričati, da donosi otroka in če ne gre, jo pošljejo na pristojni zavod, da ji zdravniško pomagajo pri tem (kar pa velja za prvih 90 dni, po tem splava ni možno opraviti). V drugih primerih dobi ženska napotnico in čaka (da se lahko vmes premisli). Prispevek obravnava tudi določila zakona, ki dovoljuje splav, ne samo ko je ženska v življenjski nevarnosti in predstavi stroge odzive Katoliške Cerkve na ta ukrep, tudi z grožnjami z izobčenjem vsakemu, ki se odloči za splav. Cerkev je zahtevala tudi odstranitev osebja iz bolnic, ki je pripravljeno takšne storitve izvajati. Hkrati pa je v prispevku navedeno tudi nezadovoljstvo med ženskimi gibanji, saj pričakujejo, da jih bodo pošiljali od enega do drugega, da si ne bi »mazali rok«, sploh pri mladoletnicah (kjer je predvideno, da bodo zamudile 90 dnevni rok).

vzgojiteljicah (v istem prispevku so v vlogah učiteljev samo moški – vsaj sodeč po slovnični obliki), varuškah, socialnih delavkah. V decembrski številki je tako objavljen prispevek Milana Divjaka o izobraževanju vzgojiteljic, kjer omeni njihove težke delovne pogoje, visoko postavljene norme, »premalo časa predvidenega za pripravo dela, za samostojno izpopolnjevanje, da imajo pogosto prevelike skupine in da delajo v neugodnih okoliščinah«. Vse to, kot pravi avtor, vpliva na to, da delavke pogosteje obolevajo, da imajo težave v medsebojnih odnosih, da zapuščajo poklic itd., to pa neugodno vpliva na vzgojo otrok in na njihov razvoj. Pred volitvami so ženske omenjene tudi kot potencialne volivke in kandidatke za delegacijo (omemba, da je med delegate vključenih kar 50 % žensk). »Med kandidati na volilnih listkih je večina žensk, saj jim pri nas popolnoma zaupamo — že dolgo vrsto let uspešno delujejo v tovarniških samoupravnih organih, v sindikatu in drugih družbeno-političnih organizacijah«.

V NŽ je vloga ženske kot delavke nekaj samoumevnega in temu primerno se pojavljajo tudi (emancipacijski) prispevki, ki poudarjajo, da se **ženske premalo zavedajo in prepočasi uveljavljajo vse pravice za enake možnosti**, ki jih zagotavlja samoupravni socialistični sistem. V marčevskem prispevku »Ženska, izobrazba, delo« gre za povzemanje dela doc. dr. Ane Krajnc, ki govori o tem, da je treba zmanjšati razliko med teorijo in prakso, vlagati v izobraževanje za poklice, v katerih so ženske dobre in kateri se bodo iskali[633]. Tudi v decembrski številki se pojavita dva prispevka, ki naslavljata žensko kot delavko; prvi poroča o splošnem nezanimanju (deklic in dečkov) za poklicne in tehnične šole (tekstilne industrije) zaradi moderne industrializacije in uvajanje sodobne tehnologije na primeru podjetja Mura in o slabih delovnih razmerah, ki prizadenejo ženske (saj so najpogostejše med delavkami v tekstilni industriji)[634]. Govor je tudi **o nižjem plačilu žensk** (v prispevku z naslovom »Najbolj trdovratna je tradicija, ki prinaša dobiček«), ne samo, ker so manj kvalificirane, ampak tudi za popolnoma enako delo (argument v pripevku: »Ženska ima tretjino manj

[633] Avtorica prispevka pravi, da krivde za svoje stanje ne morejo iskati nikjer drugje kot v sebi, saj je družba, ki naj bi jim povzročala krivice, sestavljena tako iz moških kot žensk. Ženski prispevek (denarni) ni nič manjši kot moški, zato se ne smemo več vdajati preživelemu prepričanju, da je moški poglavar družine. Treba je ustvariti jasno družbeno predstavo o poklicni vlogi žensk. Ženske preveč zahajajo med tipično ženske poklice-zaradi močne tradicije, tudi premalo razvitega poklicnega usmerjanja in drugih zunanjih vplivov, ki vplivajo na odločitve o poklicni poti. Pove tudi o enakopravnosti, ki jo moramo nenehno misliti - če moški opravlja gospodinjska dela, s tem ne pomaga ženi, ampak opravlja svoj del. Ta enakopravnost se odraža tudi v družbi in na trgu dela, kjer imamo objektivno gledano vsi enake pravice, v praksi pa ni ravno tako.

[634] Prispevek obravnava slabe pogoje dela v teksitilni industriji, kjer se več kot pol vseh delavk invalidsko upokoji, predvsem zaradi izmenskega dela in ponavljanja istih gibov. Ker so vmes tudi na porodniški, se jim zniža dohodek in imajo posledično manjšo pokojnino. V prispevku je navedeno tudi, da delajo izmensko (14-22) in za takrat še ni urejenega varstva otrok. Kljub temu pa naj bi te ženske največja skrb doletela doma, kjer prevladuje neenaka delitev dela, na kar ne more vplivati niti podjetje. Avtorica v prispevku zato za takšne panoge predlaga skrajšanje delovne dobe (35 let v teh pogojih nihče ne zdrži) ali ustvarjanje pogojev, ki ji bodo omogočili, da doživi upokojitev. Prispevek torej predlaga sistemske rešitve.

telesne moči kot moški, zato ji pripada za tretjino nižja plača«). Zgodba se vrti okoli 4 delavk, ki so se pritožile na nižje plačilo v Nemčiji in želijo izplačilo razlike in poravnavo v prihodnje. Znotraj novice o tekstilni industriji in obrti (tudi decembrska številka) avtorica prispevka govori o odmiranju določenih tekstilnih poklicev. Hkrati zavzame mnenje, da ženske nikakor ne morejo biti cenejša delovna sila, saj imajo enake potrebe in zahteve kot moški, poleg tega pa so odgovorne tudi za materinstvo. Postavi tudi provokativno vprašanje: »je pretirana ugotovitev, da nosi tekstilna industrija večji del bremena za reprodukcijo naroda?« Še vedno je aktualna tema **usklajevanje gospodinjskega in poklicnega dela**, ki ga naslavlja prispevek »Kdo pomiva posodo med volilno kampanjo?«, ki govori o senatorki, ki je predlagala, da bi vsak kandidat ali kandidatka za poslansko vlogo imel namestnika nasprotnega spola in da bi se ženskam (odvisno od starosti otrok) v času predvolilne ali celotne kampanje zagotovila plačana pomoč v gospodinjstvu. V majevski številki najdemo prispevek »Roke proč od elektrike«, ki je namenjen seznanjanju s **poklicem, kjer žensk neupravičeno ne srečujemo** (čeprav so, kot pravijo v prispevku, enako primerni za ženske in moške), tj. elektro poklic. Prispevek se začne s prigodo o ženskah, ki so sposobne same zamenjati žarnico ali varovalko in vprašanjem - »Ste že kdaj slišali za to?« kot sarkastičen komentar na to, da je nenavadno, da bi se ženske s tem ukvarjale[635]. O ženskem položaju na trgu dela lahko zasledimo tudi v rubriki »Po naših republikah in pokrajinah«, kjer so navedeni položaji žensk v različnih republikah Jugoslavije in njihovo nezadovoljstvo z družbenoekonomskim položajem. Te so mnenja, da bi bil lahko napredek hitrejši, saj številne med njimi še vedno brezposelne. Govor je tudi o ženskah znotraj poklicev, kjer so manj pogoste (kot »senzacija«); zaposleno žensko se prikazuje kot urejeno z nalakiranimi nohti, »pa vendar, kdo zares obdeluje zemljo?« se sprašuje avtorica prispevka. Rubrika »Treba je znati« ponuja tudi nasvete za naravno ličenje zaposlene žene (tudi kako se obleči). Zaposlena ženska mora namreč skrbeti za urejenost svojih las, izbira naj nežnejše tone pri ličenju itd.

- Urejena in modno oblečena ženska: Ravnokar omenjeni primeri (urejenega videza) delavke spadajo tudi v vlogo modne ženske. V splošnem se v letu 1978 veliko poudarja moda

[635] V prispevku je predstavljen podatek, da so od 390 učencev na Poklicni elektro šoli vpisana le tri dekleta in da bi jih morali bolj spodbujati v tej smeri (dijakinje, ki se pogovarjajo z avtorico prispevka kot svoje razloge za prijavo na to šolo navajajo nič kaj spodbudne razloge: ker so zamudile vpis, ker niso šle na frizersko šolo, pa so pristale tam). Podobno je v julijski/avgustovski številki predstavljen poklic gumarja oz. gumarke, pri katerem je zapisano, da je na območju kranjske občine (kjer se nahaja tovarna Sava) ženska pogosta delavka v tem poklicu. Avtorica prispevka tudi pove, da to ni več samo izključno moški poklic, saj se povečuje število deklet, ki se vpisujejo na to šolo. Ženskam se tudi ne zapira pot v gumarsko industrijo, zato ne govorimo več o predsodkih, (razen v vulkanizaciji, tam jih ni). Kljub temu na koncu prispevka avtorica izrazi presenečenje, da je sogovornica dijakinja Cilka izbrala to šolo (se preprisala iz trgovske na gumarsko šolo).

(za razliko od leta 1958, kjer so bile samo zadnje štiri strani izrisanih oblačil), saj lahko najdemo v NŽ številne naslove kot npr. »Se bomo ogreli za modne novosti 1978?«, »V korak z modo«, »Kroji po naročilu: športna krila iz žameta«; »Poletni vrtiljak«, »Iz starega novo« (kako narediti novo obleko iz kavbojk); »Bluzica iz robcev«; »To bo veselo poletje« (oblačila žensk), »Za praznične ure« (predlogi oblek), »H krilom in hlačam brezrokavniki« itd. V poletnih mesecih najdemo tudi nasvete, kakšne hlače obleči za kakšno postavo, kako si sešiti poletni obleki, da je treba uporabljati sončna očala in kreme za sončenje in nenazadnje, kako urediti svoje telo za poletje: »uredimo si nohte, odstranitev odvečnih dlak, ne pretiravajte s sončenjem, mazanje s kremo«, podani so nasveti, kakšne kopalke izbrati glede na tip postave (»če ste na splošno zaliti«; »imate idealno postavo«), kakšna barva kopalk ustreza barvi las in da je treba skrbeti za svojo postavo s telovadbo: »morda bo treba shujšati kilogram ali dva« (prispevek »Da poleti ne bomo slabe volje«). Čeprav se ženski videz (bolj) pogosto omenja v 'razvedrilnih' rubrikah, pa kljub temu niso predstavljene v obliki seksualiziranega objekta.

- Žena – soproga: Žena je kot soproga zelo malo omenjana – kot spremljevalka pomembnih politikov (omenjeno zgoraj), pojavi pa se tudi v NŽ v rubriki »Iz meseca v mesec« v novici »Majčkena statistika o zakonski zvezi v Italiji«.

- Moški: Omenjanje moških je v reviji NŽ (s tem, ko ni več rubrike »Knjige in revije«, kjer so bili najbolj prisotni)), nekoliko manj kot leta 1958. Še vedno se pojavijo predvsem kot posamezniki na višjih položajih (predsednik Josip Broz - Tito v dveh številkah) in zavzemajo veliko različnih poklicev, vendar je veliko manj tistih, ki so poimensko tudi naslovljeni, ne samo s poklicnim nazivom (kjer ni vedno jasno, ali gre za konkretno moško osebo ali za splošno generično rabo – pri čemer slednje prevladuje). Moški poroča tudi v rubriki o rastlinah, prispevek moškega se pojavi tudi v novici o pripravi avta za pot. V rubriki »Iz meseca v mesec« se v decembrski številki pojavi prispevek z naslovom »Moška nadvlada pojenjuje«, kjer gre za prevod članka iz španske revije, ki ironično prikazuje obrat v nadvladi moških – sin sesa, hčerka igra nogomet; moški zato polnijo čakalnice psihiatrov, objavljajo članke za druge moške, kako obvladovati agresijo žene, naraščata impotentnost in homoseksualnost, kar naj bi bila vse posledica napredka žensk (tudi zaradi kontracepcije; ženske se barvajo, delajo, vlagajo zahteve za ločitve, so napadalne kot samske), da moška nadvlada pojenja. Psihiatri zato pravijo, da moškosti izginjajo, tudi stroji opravijo boljše delo kot moški. In komentar avtorice prevoda, da je tovrstni astigmatizem prisoten po velikem delu Amerike, čeprav vsi Američani vseeno ne sodijo v ta »nevrotičen« razred ljudi, kot ga

poimenuje. Moški so pogosto predstavljeni v Delu (poleg najvišjih funkcionarjev in gospodarstvenikov) tudi kot vrhunski športniki, v teh vlogah (vendar manj pogosto) se najdejo tudi ženske. V Delovi rubriki moda se (skoraj) enakomerno pojavljajo ženske in moški, saj prispevek o oblekah in obutvah govori o primernosti za ženske in moške (izbor oblačil za oba spola, ki je na voljo v veleblagovnicah). V GV se pojavljajo predvsem v najvišjih in prestižnih položajih.

4) Analiza fotografij

Fotografije so se po različnih časopisih/revijah med seboj precej razlikovale. V Delu so prevladovale fotografije moških (tri četrtine vseh fotografij), sledile so spolno mešane in šele nato fotografije, na katerih so bile prisotne samo ženske. Moški so se najpogosteje pojavljali v vlogi športnikov (karatejisti, hokejisti, smučarji itd.) ali v poklicih (gledališki režiser, delavci komunalnega podjetja, naslednik predsednika, rudarji, znanstveniki, policist; tudi politiki). Ženske so bile na fotografijah najpogosteje v vlogah športnic (teniška igralka, tenisačica, lokostrelka), ali v vlogi umetnic/glasbenic (umetnica, solistka). Spolno mešane skupine predstavljajo različne situacije, na katerih se pojavljajo pari (Picassova hčerka in mož, par, ki se drži za roke itd.), pa tudi kot kupci, dijaki, navijači in nenazadnje, fotografijah (spolno mešanih) ljudi na sestankih. Tudi v primeru GV so številčno prevladovale fotografije moških, vendar je bilo kljub temu prikazanih kar nekaj žensk. Moški so se pojavljali v poklicnih vlogah (kmet/kmetovalci, gradbeniki, politiki, uslužbenci v GZS, Jugobanke, Ljubljanski banki, jeklarji, delavca v računalniškem podjetju, mehaniki, lesar, klavec, več proizvodnih in fizičnih delavcev itd.), tudi v politični (portreti vplivnežev, tuji politiki), prav tako kot ženske, ki so bile predstavljene večinoma v svoji poklicni vlogi (predvsem v proizvodnji tkanin, tekstila, sladkorja, kave, pohištva (Alples), v proizvodnji Polzele, Velane, Kolinske, Elana, Iskre (kabli) tovarne Stol, pri izdelavi baterij, za tekočim trakom v Gorenju –– so predstavljene za strojem (tudi šivalnim strojem) itd.). V poklicnih vlogah so nastopali moški in ženske tudi na spolno mešanih fotografijah (ustanovni zbor Ljubljanske banke, klavci in klavke v klavnici, delavci in delavke v cementarni, spolno mešana pisarna v banki, v avtomobilski proizvodnji, več fotografij sestankov v podjetjih, kjer so večinoma vedno prisotne tudi ženske). Za razliko od omenjenih dveh časopisov/revij pa je v NŽ velika večina vseh fotografij vezana na predstavljanje žensk. V primeru leta 1978 se moški na fotografijah pojavijo zgolj trikrat na (oče z otrokom, posnetek z vaje (3 moški), Henrik VIII). Ženske so predstavljene v rubriki moda, kjer se pojavljajo v novih oblačilih in obutvi, tudi v povezavi z ličili; predstavljeni so tudi potrtreti – pomembnih žensk skozi stoletja (Ernestine Jelovšek,

Emmeline Pankhurst, Simone de Beauvoir itd.), kot matere (z otroki), v poklicni vlogi (kot delavke v tekstilni industriji, v gumarstvu itd.). Poleg fotografij z osebami je prisotnih tudi veliko število fotografij, kjer so predstavljene igrače, knjige, štedilniki, posoda, pribor, prtički, kuhinja, rože, jedi, tloris stanovanja, skratka vse stvari, vezane na žensko vlogo gospodinj in mater.

Leto 1998

1) Splošna raba jezika

- **Moška slovnična oblika je v rabi kot generična in prevladuje v splošnem pisanju** (ko je govor o splošnem, tj. omemba oseb v vsakdanjih situacijah; tako za primere poklicev (več spodaj), kot tudi za nazive družbenih vlog) in se navadno pojavlja v množinski obliki: npr. »Slovenci«, »kritiki«, »bralci« itd[636]. Moška generična oblika je v rabi tudi v edninski obliki, kjer gre za ponazarjanje splošnih dejstev/trditev, ki jih lahko apliciramo tako na moške kot na ženske (oz. je mišljena za splošno rabo), npr. raba izrazov »kandidat« (npr. »vsak kandidat je primoran …«); »posameznik«, »obiskovalec itd[637].

- Kjer gre izključno za 'ženske stvari in teme' v NŽ, npr. nosečnost, je bralka naslavljana kot »pacientka«, drugače se v splošnem vedno uporablja izraz »pacient«. Podobno velja tudi za GV, kjer je v novici o ženskah v prometuvedno prisotna raba izrazov »peška«, »kolesarka«, »voznica«. Po drugi strani pa se v Delu najdejo tudi primeri, kjer gre za omembo osebe ženskega spola, vendar se ob njej pojavi izraz v moški obliki, ki naj bi sugeriral splošno množinsko situacijo, npr. »Kiti Gosar je edina od slovenskih predstavnikov na conskem turnirju…«, vendar se ti pogosteje pojavljajo med poklici.

- V Delu je bilo tudi ugotovljeno, da se **ženske pogosto pojavljajo v omembi, ki predpostavlja njihov odnos do moškega** oz. v tem, da je njihova omemba odvisna od moškega (npr. »polkovnikova žena«, »žene zapornikov«, »Kim Il Sung in njegova žena«, »premier Tony Blair s soprogo«, »umetnikova življenjska družica«, »soproga predsednika ZDA Eleanor Roosevelt« itd.), saj so v tem primeru politični predstavniki hkrati pomembne osebnosti in glavni akterji zgodbe. Takšni primeri se najdejo tudi v NŽ (pri opisu družin, npr.

[636] Nekateri drugi primeri: »državljani«, »poznavalci«, »predstavniki«, »udeleženci«, »alkoholiki«, »napadalci«, »sponzorji«, »tekmovalci«, »finalisti«, »prebivalci«, »dijaki«, »študentje/študenti«, »kandidati«, »organizatorji«, »volivci« itd.

[637] Nekateri drugi primeri: »delavec«, »bolnik«, »najemnik«, »gost«, »meščan«, »študent«, »kritik«, »državljan«, »potrošnik«, »sodelavec« itd.

»Ivan Garb in njegova žena Breda«, kjer je moški zapisan z imenom in priimkom, ženska pa z nazivom njegove žene in imenom. Mož v predstavitvi družin (navadno kmečkih) je poimenovan kot »gospodar«.

- **Obojespolna poimenovanja** za splošne situacije se pojavljajo v vseh treh revijah/časopisih, v Delu navadno v primerih, ko gre za očitno žensko sodelovanje pri npr. športu, tj. za bodisi spolno mešane ekipne športe ali turnirje, kjer se predstavijo tako moški kot ženske: »športniki in športnice«, »rokometašice in rokometaši«, »plavalci in plavalke«, »jadralci in jadralke«, »jahači in jahačice«. V dveh primerih avtor/avtorica prispevka niti ni imel ali imela druge možnosti, kot da zapiše v obeh oblikah, saj je šlo za dve različni dolžini poti; »tek članic (14km) in članov (28km)«, ali je bilo trea našteti tekmujoče: »mladinke (naštete) in mladinci (našteti)«. V NŽ je bila obojespolna oblika najpogostejša v nagovorih uredništva oz. ko uredništvo govori v svojem imenu: predstavitev »sogovornikov in sogovornic« (v marčevski podjetniški prilogi), »bralke in bralci«, »naročnice in naročniki« – vendar v nadaljevanju uporablja samo moško obliko: »naročniki«, »bralci«. Tudi v GV se občasno pojavi obojespolni nagovor ((oglasni) nagovor predsednika uprave GV; nagovor avtorice prispevka, nagovor za vprašanja): »spoštovane bralke, spoštovani bralci«, »spoštovani bralci in bralke« ali »drage bralke, spoštovani bralci«. V majevski številki v rubriki »Akcija Naše žene: iščemo ljudi odprtih rok«, kjer je NŽ iskala dobre ljudi in jih nagrajevala, je med kategorije nagrad zapisala eno od različic obojespolnih poimenovanj: »dobrotnica/k leta«, »darovalka/ec leta«, »izjemna osebnost leta« (v nadaljevanju pa uporabljala moške oblike: »dobrotnik«, »darovalec«). Razpis se je glasil: »Pošljite nam predloge: zakaj predlagate določenega posameznika ali posameznico za dobrotnika, darovalca ali izjemno osebnost, kaj je takšnega storil/a, zapišite telefon tistega(te)« – kjer gre za poskus obojespolnega zapisovanja z kratico. Kot revija se navidezno odpira tudi za moško publiko (z obojespolnimi nagovori), a vsebina je zelo žensko usmerjena.

- Ženski priimki so še vedno zapisani v **svojilni obliki**, pogosteje v NŽ (»je odločno podala Bajtova Ančka«, »Kostanjškova«), manjkrat v Delu in GV – ker se najdejo novi načini; npr. (v Delu) predhodna naznanitev spola z ženskim obrazilom in dodajanje samo priimka (npr. »tekačica Iskra«), oz. z zapisovanjem celega imena in priimka[638] (GV).

[638] Primer: »je rekla Ančka Bajt«.

*V NŽ se pojavijo tudi izrazi za **družine kot skupnosti** (z zapisi v svojilni obliki): npr. »Lesjakovi«, »Vrhačevi«, »Mohorčičevi«.

- Raba izraza »**človek«** je še vedno prisotna (npr. »ali ste pravi človek za delo doma?«) predvsem v Delu[639], jo pa zelo redko najdemo v NŽ ali GV.

- Izraza »tovariš«in »tovarišica« se ne pojavljata več.

*V NŽ in Delu se pojavijo nekateri novi izrazi: poangleženje – »donatsi'«, »dizgasting« (kot ogabno), raba izvornih angleških izrazov - »piercing«, tudi uvajanje novih izrazov: »frfre« (za naslavljanje mladih žensk).

2) Poimenovanja poklicev

2.1 Moški poklicni nazivi

- Vsi poklicni nazivi, s katerimi opisujemo moške, so **vedno zapisani v moški slovnični obliki** (npr. »direktor«, »kovač«, »župan« idr.). Zapisani so s polnimi delovnimi/poklicnimi nazivi (tudi z izobrazbenim nazivom, če ga ima oseba – dr., inž.), tem nazivom navadno sledi ime in priimek osebe ali samo priimek[640] (zelo redko samo ime), poimenovani pa so lahko tudi samo z nazivom (npr. »premier je povedal« oz. »premier Orban«). Najpogostejši nazivi, ki se pojavljajo v Delu in GV, so vezani na poklice oz. položaje, ki imajo visok prestiž in ugled **v politiki** (bolj Delo) **ali gospodarstvu** (bolj GV), npr. »minister«, »direktor«, »član uprave« itd.[641], ali bolj splošno: npr. »visoki državniki«, »funkcionarji« itd. V obeh se pojavlja tudi **širok spekter drugih poklicev** (morda je vseeno nekoliko širši spekter ponujen v Delu[642], kot v GV, ki je bolj specializirana revija, čeprav v letu 1998 pokriva že precej večji razpon poklicev kot leta poprej (tudi zaradi novih tem, ki jih zajema)), med drugim več

[639] Vendar manj pogosta kot v predhodnih dveh letnicah in se ne pojavlja v obliki »delovni človek« oz. »delovni ljudje«, kot to velja za prejšnja leta.
[640] Primeri iz GV: »minister Rop«, »Drnovšek«, »Kučan«.
[641] Drugi primeri: »župan«, »predsednik vlade«, »predsednik nadzornega sveta«, »bančniki«, »finančniki«, »predsednik države«, »predsednik državnega zbora«, »obrambni minister«, »poslanec« itd.
[642] Poleg tradicionalnih tudi: »policisti«, »novinarji«, »učitelji«, »slikarji«, »prevozniki«, »strokovnjaki«, »dopisniki«, »pesniki«, »producenti«, »igralci«, »režiserji«, »zgodovinarji«, »zdravniki«, »vojaki«, »gospodarstveniki«; tudi širše: »energetiki«, »predsedniki nadzornega odbora«, »direktorji bank«, »rektorji«, »psihiatri«, »kulturni/mestni svetniki«, »prevajalci«, »guvernerji (bank)«, »sodniki za prekrške«, »inšpektorji«, »analitiki«, »varuh človekovih pravic«, »vodja službe za marketing« itd. Veliko več je tudi direktorjev podjetij/inštitutov/organizacij, vojaških nazivov (častniki, polkovniki, generali) itd.

akademskih strokovnjakov (npr. profesorjev)[643], zdravnikov/farmacevtov, umetniških poklicev[644], fizičnih delavcev, marketinških poklicev itd. Širši razpon poklicev je viden tudi v Delu, skladno z razvojem poklicev v tem času (npr. porast marketinških poklicev; Delo uvede novo rubriko marketing, tudi »Poslovno delo«, v kateri so na dveh straneh objavljene novice iz sveta finančnega trga). V GV so med najpogostejšimi splošnimi poklicnimi nazivi v rabi: »ekonomisti«, »strokovnjaki«, »podjetniki«, »gospodarstveniki«, »bančniki«, med njimi tudi nov izraz (v predhodnih dveh letnicah se ni pojavil), uveden (iz angleščine), »**menedžer«**. V Delu se za moške na vodilnih položajih uporablja tudi izraz »vodilni možje«; v politiki je pogosta raba izraza »prvak stranke«, tudi »stari lisjak«; v športu »junak vožnje«, za policiste »možje v modrem«. Pojavljajo se tudi naslovi kot npr. »vsi Telekomovi možje«. V NŽ je manj moških nazivov poklicev, ki sodijo v politično in visoko gospodarsko sfero (ti se najpogosteje pojavljajo z navedbo imena in priimka osebe) in več poklicev, ki so bolj splošni[645] (npr. »meteorologi«, »gozdar«, »živinorejec« itd. – ki se pojavljajo brez imena in priimka osebe) in spadajo med preprosta oz. fizična dela. Med splošnimi nazivi se pojavijo tudi nazivi, ki (tradicionalno) veljajo za bolj 'ženska področja', zapisani v moški obliki: npr. »tekstilci«, »modni kreatorji«, »vzgojitelji«, »svetovalni delavci«. Ti nazivi ne omenjajo imena in priimka osebe, zato lahko sklepamo, da predstavljajo generično obliko.

- **Moška poklicna poimenovanja se tudi najpogosteje pojavljajo v pisanju**, predvsem v GV in Delu, kjer so vse teme vezane na delo ali delovanje moških v gospodarstvu in/ali politiki. V Delu so moški najpogosteje prisotni tudi v poročanju o športu, kjer prevzemajo položaje trenerjev, sodnikov, predvsem pa predsedniške funkcije športnih združenj. V NŽ **je ženskih poimenovanj občutno več** kot moških poimenovanj, saj se tudi tematike, ki jih obravnava, vežejo na družino in 'ženske zadeve'.

2.2 Ženski poklicni nazivi

[643] Podajajo strokovna mnenja v rubrikah o gospodarstvu.
[644] Zaradi nove rubrike, vezane na kulturo in umetnost.
[645] Pogosti izrazi, ki se pri moških pojavljajo, so vezani na kmetijstvo (npr. »kmet«, »kmetovalec«, »vinogradnik«, »profesor poljedelstva«, »zastopnik za prodajo traktorjev«, »poljedelec«, »živinorejec«, »sadjar«, »vrtnar«), tudi na kulturno in umetniško področje (npr. »ilustrator«, »igralec«, »režiser«, »plesalci«, »kulturni delavec«, »plesni učitelji«, »vaditelji«, »umetniki«, »recitatorji«, »kulturniki«, »pevci«, »glasbeni umetniki«, »likovni umetniki«).

- Če se nanašajo poklici **na (konkretne)[646] ženske, so ti nazivi v večini zapisani v ženski obliki.** To velja za vse tri revije/časopise. Tem navadno sledi izobrazbeni naziv (če ga imajo), ter ime in priimek.

- Ženski poklicni nazivi, ki se pojavljajo v GV, so vezani na **visoke položaje v gospodarstvu in politiki** (v gospodarstvu so najpogostejše »direktorice«, v politiki »državne sekretarke«), se je pa razširil tudi razpon drugih poklicev, v katerih so predstavljene ženske, npr. kot »vodje služb« (nabave, prodaje, mlekarne, turistične agencije itd.)[647]. Tudi v Delu se ženske (in ženski poklicni nazivi) pojavljajo v povezavi s položaji, kjer se prej niso (predvsem pogosteje na položajih moči; med drugim se pojavi tudi izraz »**menedžerka«**)[648], pojavijo se tudi nazivi, ki jih v ženski obliki še ni bilo možno zaznati, npr. »defektologinja«, »psihofarmakologinja«, »razvojna psihologinja«, »direktorica nuklearne medicine« itd[649].; vendar so zelo redki (pojavijo se enkrat do dvakrat), kljub temu pa so najpogostejši ženski poklicni nazivi še vedno **v novicah o kulturi**.
V NŽ najdemo **najširši nabor različnih poklicev in omemb**, ki se pojavljajo v ženski obliki (od visokih političnih do položajev v kulturi in umetnosti itd.), pojavijo se tudi novi poklici (npr. vezani na marketing[650], podjetništvo (tudi prej omenjena »menedžerka«, »samostojna podjetnica«), tudi bolj splošni, npr. »pekinja«, »kiparka«, »arhitektka« itd.), manj je nekaterih drugih poklicev (»gospodinja«[651] itd.). Ženski poklicni nazivi, ki se pojavijo brez imena in priimka (ali je bil ta že prej v novici omenjen) opisujejo nižja delovna mesta, kot nazivi, katerim sledi ime in priimek ženske.

- Ženski priimki so ob poklicnih nazivih **različno zapisani (v svojilni ali izvorni obliki)**. V GV je primerov naslavljanja s svojilno obliko priimka veliko manj kot prejšnje obdobje (npr.

---

[646] Zato se pri ženskah v NŽ pogosteje pojavlja zapis poklica v edninski obliki (za razliko od moških poklicnih nazivov, kjer so pogostejši zapisi v množinski obliki).
[647] V manjšini (po enkrat) so omenjene tudi blagajničarke, stevardese, sopranistke, tekstilne delavke itd.
[648] Primeri teh so (navadno jim sledita ime in priimek ženske, ki pa v tej navedbi primerov nista podana): npr. »direktorica Probanke«, »direktorica vladnega urada za žensko politiko«, »državna sekretarka za osnovno šolstvo«, »direktorica podružnice« (farmacevtske korporacije), »načelnica upravne enote«, »pravosodna ministrica«, »direktorica državnega sklada kmetijskih zemljišč in gozdov«, »komisarka ZN za človekove pravice«, »direktorica Term Maribor«, »direktorica financ in računovodskega sektorja«, »tožilka«, »novozelandska premierka«, »vrhovna tožilka Haaškega mednarodnega sodišča za vojne zločine«, »premierka«, »umetniška voditeljica Lutkovnega gledališča Ljubljana«, »načelnica občine Kumrovec«, »svetovalka ministra (za šolstvo)«, »vodja službe za izobraževanje MOL«, »generalna sekretarka DZ« itd.
[649] Nekateri drugi primeri: »televizijska novinarka«, »tiskovna predstavnica«, »državna pravobranilka«, »založnica«, »profesorica« itd.
[650] Primeri: »medijska planerka«, »urednica oglaševanja«, »copy writerka« oz. »kreativna direktorica«, »publicistka«.
[651] Gospodinja se pojavi bolj v kontekstu kmečke gospodinje, na turistični kmetiji ali kmetiji na splošno. Sam izraz se pojavi v letu 1998 le nekajkrat.

»Thatcherjeva«), saj se je spremenil način pisanja (namesto nadaljevanja po citatu v smeri »je rekla Klemenčičeva«, se omemba osebe (tudi za primere moških) nadaljuje s celim imenom in priimkom (»je rekla Vesna Klemenčič«) ali z omembo naziva). Tudi v NŽ je raba svojilne oblike ženskih priimkov manj pogosta kot leta poprej in redko že v prvi predstavitvi osebe. Pogosteje se ta oblika priimka uporablja po sklicevanju na osebo, ki je bila prej že omenjena[652]. Po drugi strani pa je v Delu priimek zelo pogosto zapisan v svojilni obliki, npr. »ameriška ministrica Albrightova«, »županja Potočnikova«; ali se svojilna oblika pojavi v drugi navedbi, npr. »tožilka Sonja Javor Pajenk« – »Pajenkova«; »direktorica Marija Lukačič« – »Lukačičeva«. Je pa opaziti, da se svojilna oblika ženskih priimkov redkeje pojavlja v športnih novicah, saj so tekmovalke predstavljene tudi s celim imenom in priimkom, npr. »padalka Irena Avbelj«.

Posebnosti:

*v Delu bilo možno opaziti tudi, da se (znane) moške večkrat omenja brez naziva (samo z imenom in priimkom; npr. »Dane Zajc«, »Rudi Šeligo«), kot ženske (kjer je bilo zaslediti manj takšnih primerov, da bi se pojavilo samo ime in priimek ženske – samo za »Madeleine Albright«, ne pa tudi v primeru npr. Vike Potočnik, kjer je vedno sledil naziv »županja«)

*v NŽ se pojavljajo tudi nazivi, ki so pravzaprav kvalifikacije za zasedanje določenih poklicev, npr. »diplomirani politolog«, »diplomirana ekonomistka«, »dipl. sociologinja«, »magistra iz prava«; v rubrikah, ki so namenjene podajanju nasvetov (kot poročanje strokovnjakov in strokovnjakinj). Občasno se pojavi tudi naslavljanje žensk z moškim izobrazbenim nazivom: npr. »ekonomski tehnik« (ženska). Po izobrazbenem nazivu pogosto sledi ime in priimek pri ženskah – za razliko od prej, ko se je naziv pojavljal pogosto samostojno.

2.3 Obojespolni poklicni nazivi

Obojespolni poklicni nazivi so **zelo redki**. V Delu so bile v enem primeru navedene »delavke in delavci«[653], kot splošni naziv oz. v enem primeru tudi »parlamentarke in parlamentarji«. V GV in NŽ obojespolnih poklicnih nazivov ni bilo možno zaslediti (NŽ: »pevci in pevke«).

---

[652] Primer: »dr. Franulovićeva-Golja«, »Alenka Hočevarjeva«, »Kovačevičeva«, »gospa Prebilova«, »Mikoličevi«, »Roglova« (v predstavitvi podjetnic), tudi »učiteljica angleščine prof. Pihlarjeva«, »dr. Kosova«, »dr. Brezigarjeva«, »dr. Purgova« itd.

[653] Ko je šlo za omembo konkretnih primerov oseb, ki delajo v najtežjih pogojih (kjer so bile predvsem mišljene ženske).

2.4 Splošno (poklicno) naslavljanje v edninskih ali množinskih situacijah

Ko se naslavlja poklice na splošno (se npr. govori o primerih poklicev) ali se naslavlja spolno mešano skupino ljudi, ki opravlja določen poklic, se **vedno uporablja moška oblika**. V Delu je pogosto tudi navajanje poklicev v obliki npr. »turistični, proizvodni, kmetijski delavci«, »skupina strokovnjakov«, kjer pa zgolj iz izraza ni možno sklepati, ali gre samo za moške ali za spolno mešane skupine ljudi.

Izjema so nazivi, ki izrecno opisujejo skupine žensk (vendar ne omenjajo njihovega imena in priimka), npr. »tiskovna predstavnica«, »predstavnica za stike z javnostjo«, »stevardesa« itd[654]. Teh je zelo malo v GV (splošna ženska poimenovanja so večinoma vezana na stereotipne vloge) in v Delu ter nekoliko več v NŽ. Kljub temu pa za vse tri revije/časopise velja, da je več poimenskih ženskih poimenovanj kot splošnih.

- V Delu in NŽ[655] se pojavijo primeri, v katerih se z rabo moške (generične) oblike naslavlja tudi ženske (npr. »šest slovenskih poklicnih igralcev« (med njimi dve ženski), »med bralci Naše žene je veliko žena in mož« itd.), občasno se pojavijo tudi primeri, kjer **z moško slovnično obliko naslavljajo samo ženske,** npr. »sodili bodo Alenka Keršič, Vesna Mršič in Tanja Belič« ali »in enega samega egiptologa, 38-letno Ljubljančanko Iris Meško« in primer učiteljice Marije, ki naslovljena kot »arhitekt«. V NŽ se pojavi tudi primer, ko ženska govori o sebi: »imam poklic vrtnarja pa trgovke«, kjer 'moški' poklic označi v moški obliki in ženski poklic v ženski, čeprav se pri obeh sklicuje nase.

- V GV je bilo, v nekaj primerih, možno najti tudi nazive poklicev v moški obliki in poleg njih fotografijo ženske, ki opravlja ta poklic (ponekod je sledil zapis poklica v ženski obliki, npr. »revizorka«, ponekod pa ne, npr. »bibliotekar«).

*Raba moške oblike kot splošne je vidna tudi v poimenovanju rubrike v GV samo v moški obliki, »Svetovalec« (kar naj bi predstavljalo splošen naslov), v NŽ pa se kot stalna rubrika vpelje »Arhitektka svetuje«, kjer dr. Jasna Hrovatin, dipl. inž. arh. podaja nasvete za urejanje stanovanja na dveh straneh.

3) Diskurzivna raven

- *Pogostost in konteksti omenjanja žensk in moških*

[654] Drugi primeri: »blagajničarke«, »fotografinja«, »tajnica«, »tekstilne delavke«, »umetnice«, »pevke«, »kulturne strokovnjakinje«, »gospodinje«, »vzgojiteljice«, »učiteljice«, »kmetice«, »manekenke« itd.

[655] V marčevski številki je objavljen tudi razpis za tekmovanje »kuharjev amaterjev« – zapis, ki vabi tudi ženske k prijavi.

V vseh revijah se je delež omemb žensk v primerjavi z letom 1978 močno povečal, kljub temu pa so ženske v Delu in GV še vedno omenjane manj pogosto kot moški, medtem ko velja za NŽ obratno. Na to kaže podatek, da so se v letu 1998 ženske na prvih straneh Dela pojavile sicer na treh od štirih številkah izvodov Dela, vendar v manjšinski vlogi[656] (tj. omenjene so mimogrede, večji del novic je posvečen moškim), medtem ko so bile v NŽ na vseh naslovnicah prisotne ženske[657] (urejene, naličene, lepo oblečene in nasmejane). Tudi med izpostavljenimi temami na naslovnici so v NŽ prevladovale teme, ki bolj nagovarjajo ženske[658].

V Delu so ženske pogosteje omenjene v novicah o Sloveniji (rubrike »Slovenija«, »Iz naših krajev«, »Dnevne novice« (mnenja) in v kulturi, reportažah, kroniki) kot v zunanji politiki, kjer prevladuje omemba moških. Posredno je med reportažami v podrubriki »Zdravje« večina novic povezana z ženskami, saj gre za teme o zamrznjenem embriu, pomenu dojenja za zdravje otrok, odkrivanje rakavih obolenj, zdravila za hiperaktivne otroke, mamografijo itd. Tudi v GV je možno zaslediti, da se ženske pojavljajo kot del splošnih novic, izjemoma so tudi intervjuvanke, saj je večji del prostora v gospodarstvu namenjen moškim.

V nadaljevanju so opisane najpogostejše teme/konteksti, v katerih so bile ženske omenjane.

- Ženski 'revolucionarni' nagovor je uplahnel

V letu 1998 so teme, ki jih obravnava uredništvo, aktualne, ampak ne zelo motivacijske, kot je to veljalo za NŽ iz leta 1958 ali 1978. V marčevski v rubriki »Radi bi vam povedali« tako govorijo o drugačnih, tj. telesno, duševno prizadetih, zasvojenih ljudeh, ki jih je treba vključevati v družbo. V majevski je govor o naravi, onesnaževanju in potresu, ki se je zgodil pred kratkim. Septembra obravnavajo obisk Leticie Calderon - Esmeralde v Sloveniji

[656] Kot žena predsednika (in podpisnica Deklaracije o človekovih pravicah) Štefka Kučan, generalna sekretarka DZ Jožica Velišček, direktorica državnega sklada kmetijskih zemljišč in gozdov Marija Lukačič in kot Jelcinova hčerka Tatjana Djačenko.

[657] Kar je razlika od prejšnjih (analiziranih letnic) revij, kjer so (leta 1958) bile naslovnice zelo (tudi spolno) nevtralne, v letu 1978 so bile predvsem situacijske. Če so na naslovnicah že bile ženske, so bile predstavljene resno (v vsakdanjih pozah, neseksualno oblečene).

[658] Na marčevski naslovnici so na vrhu omenjene maturantske obleke, med drugimi izpostavljenimi temami so »Zdravje: vedno več ljudi obiskuje psihiatra«; »V našem vrtu: okrasne rastline pred novo sezono« in »Razpisujemo tekmovanje kuharjev amaterjev«. Maja so na vrhu zopet modne novice: »Dva poletna kroja- veliko oblek«, med drugimi pa »Zdravje: premagati mit o pogubnosti raka«; »Trpinčenje žensk: kaj storiti? Otrok ob trpinčeni materi« in »Dobro je vedeti: maščobe v prehrani«. Septembra je na vrhu naslov »Velik dogodek - prvič v šolo«, pri zdravju vprašanje »Bo najin otrok zdrav?«; »Kroji po naročilu: nova moda, nova jakna« in »Za dober tek: jedi iz ponve«. Decembrska številka na vrhu zopet obravnava modo »Krojna pola: večerna obleka in bluza«, sledijo »Soočenja: ženske, ki se borijo za ženske«; »Za dober tek: piščanec malo drugače« in »Zeleni mozaik: ko bomo pestovali »mačka««.

(urednica zapiše, da se Slovenke poistovetijo z njo, ker so iste: »uboge, prizadete a dejavne, bojevite in neustrašne«). V zadnji, decembrski številki poudarjajo čas praznikov za družino, zbliževanje, pogovarjanje.

- Poudarjanje tradicionalizma, moškosti

V prilogi marčevske številke Dela se pojavi prispevek avtorja dr. Alojza Ihana z naslovom »Moški-ženske« in govori o tem, kako ženske živijo dlje kot moški kljub koristnosti opravil, ki jih moški opravljajo in predvsem na račun močnejšega imunskega sistema žensk (testosteron namreč zavira delovanje imunskih funkcij). Avtor zato tudi ločuje med 'ženskim in moškim imunskim sistemom' – vse svoje trditve pa ponazarja na primerih testiranj na živalih (ne na ljudeh). V prilogi najdemo tudi prispevek dr. Bogdana Lešnika o istospolnih porokah, z naslovom »Registrirano partnerstvo? Ne, hvala!« in govori o pobudi o istospolnih porokah, ki naj bi bila stara približno deset let. Avtor je do ideje kritičen, saj pravi, da Slovenija nima podobnega ozadja kot države, ki so takšne ukrepe uvedle (Nizozemska, Švedska itd.) in da gre samo za ukrep, ki bi Slovenijo približal vstopu v Evropsko Unijo (sploh ker niso nastale v sodelovanju z organizacijami istospolnih oseb, ampak kot izrecno politična iniciativa). V prispevku GV »Ljubezen na delovnem mestu ni poceni« je predstavljena zgodba komplikacij, ki so se pričele dogajati v zadnjih nekaj letih (tj. v 90. letih), kjer direktorjem, če imajo razmerje s svojo uslužbenko in se z njo nočejo poročiti, grozi izguba delovnega mesta ali sodišče. V prispevku je zapisano, da ženske redno vlagajo tožbe za spolno nadlegovanje, če jih direktorji pustijo (opisovano s skepticizmom na primeru Billa Clintona in Monice Lewinsky), zato je ta praksa postala eden najpogostejših razlogov za odpuščanje direktorjev. Avtor ali avtorica prispevka (ni znano) poroča o tem, da so se časi spremenili, saj bi za takšno obnašanje (nadlegovanje) včasih direktorji dobili samo 'klofuto' od tajnice, zdaj pa postaja takšno vedenje (kot je slutiti iz načina pisanja avtorja/avtorice) po 'nepotrebnem' kar predmet spolnega nadlegovanja. Te prakse (kjer nadlegovanje predstavi kot »pisarniško romantiko«) avtor oz. avtorica prispevka označi kot »minska polja«, na katere morajo biti direktorji pozorni. Na strani 5 v Delovi rubriki »Slovenija« najdemo prispevek dr. Mace Jogan »Novo očetovstvo«, v katerem avtorica govori o gibanju v ZDA v 90. letih po povrnitvi moškosti, saj naj bi bili ti enako zatirani v seksistični ureditvi kot ženske. Ker si morajo povrniti moč, zagovarjajo odkrito izražanje čustev v javnosti (in ne hladno in razumsko delovanje). Kot poroča avtorica, naj bi bila po tem gibanju t. i. feminizacija moških vzrok za krizo moškosti, saj na ta način izgublja oblast na svojo ženo. To zagovarja moška organizacija »Promise keepers«, ki izhajajo in zagovarjajo Biblično razlago, da sta ženska in

moški v osnovi neenaka. Ravno zato se borijo proti enakosti spolov in za nadvlado moškega v družini. Avtorica omenja tudi »National Congress for men« (močne organizacije za očetovstvo), ki svarijo javnost, da so moški nemočni, saj so ženske tiste, ki jih zatirajo in izvajajo nasilje nad njimi. Avtorica to trditev zavrne s podatkom o hospitaliziranih žrtvah nasilja (kjer prevladujejo ženske).

- Želja po (ponovni) vzpostavitvi spolne enakopravnosti

Kot druga plat tradicionalizmu (oz. kot odgovor nanj) se v nekaterih prispevkih poudarja potreba po ponovni vzpostavitvi enakopravnosti in pravicah do enakih možnosti. NŽ decembra objavi dva prispevka na to temo: »Spolne zlorabe«, v katerih gre za objavljanje resničnih zgodb o spolnih zlorabah, zgodb iz SOS telefona, in drugi prispevek »Soočenja: enakopravnost ponovno na preizkušnji«, kjer so predstavljene ženske, ki se borijo za ženske; na pragu novega tisočletja se ponovno začenjajo bitke za pravice žensk, ki naj bi bile že pridobljene[659]. Poročanje o ženskah je v primeru Dela zelo pogosto v komentarju pod fotografijo, ki sicer predstavlja novico zase, vendar je v zelo kratki obliki. V takšni obliki se je marca pojavila novica »Ob 8. marcu srečanje ljubljanskih bork in aktivistk NOB«, v kateri so bile omenjene predstavnice ženskih organizacij – ljubljanska županja Vika Potočnik (»županja Potočnikova«), direktorica vladnega urada za žensko politiko Vera Kozmik in govor predsednika ZZB NOB o tem, kako je tranzicijski proces najbolj prizadel ženske (gospodarsko, socialno, zdravstveno), tudi ostarele in bolne. Predlagana pokojninska reforma, ki govori o tem, da so pravice med spoloma izenačene, je po mnenju predsednika žaljiva. »Županja Potočnikova« je izrazila upanje, da bodo znale mlajše generacije ohraniti ženske pravice, ki so jih izborile, med drugim tudi ljubljanske borke in aktivistke. Podobno najdemo tudi novico »Dnevu žena bi bilo treba povrniti ugled: v tem letu 50. obletnica splošne deklaracije o človekovih pravicah na dan žena«. V prispevku predstavnice Vladnega urada za žensko politiko je omenjeno, da je bilo nekaj ciljev doseženih (odprava diskriminacije v

[659] Avtorica prispevka govori o konferenci nevladnih organizacij Jugovzhodne Evrope (oktobra 1998) z naslovom »Ženske v 21. stoletju-v premagovanju ovir nadaljnjemu razvoju v Jugovzhodni Evropi«. Glavno sporočilo intelektualk iz različnih držav je, da želijo biti slišane, ne okrasek demokraciji. V prispevku se predstavijo nekatere pogumne in prodorne ženske iz konference: Sonja Prodanović, arhitektka iz Srbije, Rada Borić, profesorica slovanske književnosti na Univerzi v Helsinkih in programska koordinatorica Centra za ženske žrtve vojne, Žarana Papić, sociologinja in antropologinja ter docentka na Filozofski fakulteti v Beogradu, Lucia Briscan, stomatologinja iz Romunije, Aliki Mitsakos Georgiou, zdravnica anesteziologinja, Vesna Leskošek, magistra sociologije kulture in svetovalka v Centru za pomoč mladim v osebni stiski. Prestavljene sogovornice v prispevku poudarjajo, da so ženske neslišane, vendar še vedno živijo v utvari, da jim pripadajo vse pravice iz prejšnjega sistema, saj ne vidijo, da so te resno ogrožene (sprejemali naj bi se tudi novi zakoni v škodo žensk). Prispevek predstavlja tudi specifične težave po državah. Na koncu so povzete ključne ideje sodelujočih na konferenci, ki ugotavljajo, da ni velikih razlik med državami v družbeni tranziciji in ostalimi državami, saj naj bi bile povsod še vedno prisotne ovire vstopanja žensk v javno sfero.

izobraževanju), kljub temu pa še vedno ostajajo razlogi za nezadovoljstvo (naraščanje brezposelnosti žensk, ženskih plač, delovne intenzivnosti v določenih panogah itd.). Kot je navedeno v prispevku, naj bi imel praznik pri nas negativen prizvok, zato svetujejo, da se ga obudi kot dan ženske solidarnosti, opozarjanje na probleme, spodbujanje skupnih akcij (ne glede na strankarsko pripadnost). V dogodkih »Na današnji dan« se pojavi podatek o letu 1910, ko so ameriške socialistke prvič manifestirale za žensko enakopravnost. V prispevku je omenjena Klara Zetkin, ki je na drugi ženski konferenci v Kobenhavnu predlagala 8. marec za praznik žensk.

V GV najdemo tudi (v sklopu rubrike »Kariera«, ki se pojavi vsako drugo številko) novico o pravicah, ki jih imajo ženske in moški na trgu dela pri zaposlovanju in opozarja na primere diskriminacije, ki se lahko zgodijo (npr. o tem, da **oglasi za zaposlitev ne smejo biti objavljena samo za en spol**, razen, če je to nujno; tudi ne sme sugerirati preference za zaposlitev določenega spola. Za kršitve je predvidena visoka kazen, najmanj milijon tolarjev. Prispevek opozori, da moramo sami pretehtati, na katera vprašanja želimo odgovarjati v zaposlitvenem razgovoru in biti pozorni, če so vprašanja npr. preveč osebna). V novici »Neprebojni stekleni strop« so predstavljeni rezultati raziskav, ki problematizirajo stekleni strop kot rezultat predsodkov, ki onemogoča več ženskam dostop do najvišjih položajev v podjetjih. Poleg prispevka se nahaja fotografija uspešne menedžerke. GV predstavi tudi prispevek »Ekonomiziranje z ženskami«, ki govori o delu Urada za žensko politiko pri naslavljanju diskriminacije zaposlitvenih možnosti žensk. Povzema mnenje direktorice urada, Vere Kozmik, ki problematizira podaljševanje porodniške na dve leti (in s tem odstranjevanje žensk s trga dela) in zasliševanje o zasebnem življenju na zaposlitvenem razgovoru. Tudi v Delu se ženske pojavijo v novici o uvajanju pokojninske reforme (na pobudo stranke LDS) v sklopu izenačitev žensk z moškimi na področju zaposlovanja, delovnih razmer, varstva pri delu; tudi v novicah o človekovih pravicah (ki posredno zadevajo položaj žensk).

- Predstavitev portretov žensk in moških

V NŽ lahko v različnih rubrikah opazimo predstavitve različnih žensk. Če omenimo samo nekatere: v rubriki »Spoznajmo ju« marca predstavljajo »zlati sestri«, ki izdelujeta nakit, v decembrski predstavljajo Bogdano Bratuž, igralko, ki je že štirideset let na odrih slovenskih gledališč. V tej rubriki je enkrat predstavljen tudi moški – kuhar. V rubriki »Kultura« je maja predstavljena sopranistka Andreja Zakonjšek, septembra pa Drago Košir, literat, režiser, rezbar in kipar. Septembra najdemo predstavitev inovativnega učitelja leta Draga Ivanška in novico »V spomin: Zima Vrščaj Holy«, v kateri je predstavljena Zima Vrščaj Holy kot oseba,

ki je urejala NŽ tudi med in po vojni, ko so jo ženske najbolj potrebovale (tudi možje, sinovi), saj so preko revije pomagale organizirati zbiranje denarja, oblek za ranjence. V decembrski reviji med »Vašimi prispevki« predstavijo Fany Hausmann, prvo slovensko pesnico.

- Čustveno in stereotipno opisovanje žensk

V Delu je možno zaznati tudi čustveno opisovanje žensk, npr. italijanske članice komisije Emme Bonino kot vestne in čuteče, kar je lahko videno tudi kot znak stereotipnega pripisovanja 'ženskih' lastnosti ženskim posameznicam (sploh problematično je, ko gre za ženske na položaju, ker s tem tudi diskreditira njihove sposobnosti). Se pa pojavijo tudi izrazi za njihovo opisovanje, kot npr. »ekscentrična plesalka in pevka« ali »čarobna in divja plesalka«. V Delovi novici z naslovom »Lepotica in krokodil«, je predstavljena zgodba o ženski, ki šola krokodile v živalskem vrtu. Tudi v GV so ženske pogosto, ko so splošno omenjane (ne toliko konkretni poimenski primeri žensk), predstavljene stereotipno. V poklicih so predstavljene kot »stevardese«, »tajnice«, »blagajničarke«, splošno pa najdemo v poročanju pogosto poudarjanje 'tipičnih' ženskih in moških vlog s pisanjem o moškem kot »močnejšem spolu« in ženskah kot »šibkejšemu spolu«, tudi s podajanjem napotkov za potovanje, kjer »ima ona s seboj torbico, on pa denarnico« in z opisovanjem značilnih ženskih in moških napak pri vožnji. V zgodbi o diamantih, najdemo prispodobo žensk kot diamantov, kjer so »dragi diamanti kot lepa ženska, ni pomembno, od kod je«[660], rabo prispodob najdemo tudi v novici o slovenskih železarnah, kjer so železarne kot otrok, »ki se v varnem zavetju matere nikakor ne more odlepiti od njenih izžetih prsi«.

**Zanimivost:* V NŽ so oglasi zelo sporni (Alpina, Lisca), ženske razgaljene, v spodnjem perilu, seksualizirane; podobno fotografijo vidimo v Delu in GV, kjer se ženske s pojavom oglaševanja pogosteje pojavljajo tudi v oglasih, primer je Isabella Rosselini (na oglasu za draguljarsko hišo), obraz ženske na oglasu proti pijači za volanom, ženske v avtomobilskih oglasih itd.

- Prisotnost konotacij pri omembi poklicev

V splošnem ni bilo v nobenem časopisu ali reviji mogoče zaznati negativne konotacije, vezano na kakšen poklic oz. da bi se o katerem poklicu (ki ga zasedajo ženske ali moški)

[660] Čeprav gre v osnovi za zgodbo o uspešni podjetnici in strokovnjakinji za drage kamne.

pisalo negativno. V marčevski poslovni prilogi NŽ so tako na enak način predstavljeni »samostojni podjetniki in podjetnice«, ki so našli svoje načine za služenje denarja po izgubi službe ali drugih okoliščinah.

Tudi na splošno se o poklicih piše nevtralno – razlika je le v tem, da je za moške poklice v Delu prisotnih več sopomenk, tudi subjektivnih, kot za ženske (primeri prej omenjenih »mož v modrem«, »prvakov« in »junakov«). Moški poklicni nazivi tudi pogosteje nastopajo samostojno, brez (potrebnih) poimenovanj imen in priimkov moških (pogosteje beremo samo »minister« ali »predsednik«).

- *Povezovanja spolnih in poklicnih vlog*

Zopet smo skušali identificirati različne vloge, v katerih so bile ženske in moški predstavljani v letu 1998. Opazimo lahko, da ženska vloga gospodinje v NŽ in v Delu nekoliko izginja oz. je zasenčena z drugimi vlogami, predvsem delavsko in starševsko, pa tudi osebnostno, kjer se predstavlja kot lepa, urejena ženska. Opazimo lahko tudi usmerjanje tem na mlajše ženske (najstnice).

Vloge, v katerih se ženske najpogosteje pojavljajo v poročanju:

- **Gospodinja:** Občutno manj kot v preteklih letih se žensko v NŽ naslavlja kot gospodinjo. Ni več toliko nasvetov za pranje, likanje, šivanje itd. Nasveti v letu 1998 so bolj vezani na kuhanje (rubriki »Kuhajmo skupaj« in »Za dober tek«, ki sta redni, tudi »Dobro je vedeti«, kjer so podani nasveti o maščobi v prehrani, alpskem mleku itd.). Glede na sezono se pojavijo tudi druge rubrike za kuho: »Iz južnega sadja«, »Zdrava uravnotežena prehrana«, npr. (marčevska številka). V rubriki »Praktični nasveti: dva vesta več kot en sam« (kjer gre za rabo moške oblike) iz uredništva vabijo bralce in bralke k objavljanju nasvetov za kuhanje. Mesečno so podana tudi navodila za kvačkanje in izdelavo prtičkov. K gospodinjskim (ali splošnim temam) lahko dodamo še rubrike, ki govorijo o rastlinah, vrtu, poljščinah in šopku meseca. Pojavlja se tudi veliko oglasov in promocijskih sporočil na temo kuhe in gospodinjstva.

- **Starš (ali mati)**: Za razliko od prejšnjih let (čeprav se izraz starš pojavi tudi v letih 1958 in 1978) se del tematik, ki se je prej vezal na materinstvo (tematike, ki naslavljajo mati,

reprodukcijske pravice žensk, rubrike »Iz posvetovalnice za noseče žene«) v NŽ predstavlja vzporedno s temo družine in družinskega življenja; še vedno so določene teme namenjene samo ženskam, npr. tiste vezane na nosečnost, dojenje itd. Kljub temu je večji poudarek na otrocih in družinah. To je razvidno v tem, da je velik poudarek na rejništvu. Oblikuje se posebna rubrika »Veliko srce naših rejnic« (tudi opremljeno s fotografijo matere z otrokom), v katerih je v vsaki številki predstavljena ena rejnica in njena zgodba (okoliščine, kako je postala rejnica). Tudi v rubriki »Vaši prispevki« se v marčevski številki najde zgodba z naslovom »Rada bi postala rejnica« in govori o tem, da ni otrok, ki bi jih lahko vzela k sebi; tudi v decembrski številki, pod rubriko »Svetujemo-odgovarjamo«, najdemo prispevek »Rada bi bila rejnica«. Na podlagi številnih prispevkov je možno sklepati, da je rejništvo v tistem času zelo želeno, vendar se pojavijo težave, ker je bilo premalo otrok za vse zainteresirane. Velika novost leta 1998 je tudi rubrika »Pogovori z družinami«, ki v vsaki številki predstavi eno družino in njene člane in članice. Navadno so ob članku dodane 'vesele' fotografije družine. Tudi naslavljanje družin je v množinski obliki in daje vtis o skupnosti (npr. »Lesjakovi«, »Starašiničevi«, »Hamlerjevi«, »Vovčkovi«), občasno je v rabi tudi izraz npr. družina Hamler itd. Družinske vloge so razporejene stereotipno, mama skrbi za vse (tudi podnaslov v marčevski novici), pripravlja odlično pecivo, »mama je kot mama« tudi gospodinja, oče je gospodar, zna »zaropotati«. V rubriki »Naša žena razkriva: družina je toplo gnezdo, a težko je splesti novega« v majevski številki se najaha prispevek o tem, kako mladi vse kasneje odhajajo od doma (otroci, ki se težko ločijo od družine), v septembrski številki je s pričetkom novega šolskega leta več prispevkov na temo šole in otrok, prvič v šolskih klopeh. Predstavljeni sta tudi dve novi reviji za otroke, Ciciban in Cicido. V rubriki »Zdravje« najdemo prispevek, v katerem se izrazi skrb očeta in matere o zdravju otroka in načrtovanju družine.

Kot mama: v rubriki »Svetujemo-odgovarjamo« smo zaznali ob nekaterih vprašanjih (naslovljenih na uredništvo) tudi podpis (namesto imena, kot je v navadi), »mama« (v marčevski številki) oz. »mama, ki se nerada prepira« (v septembrski številki). V teh rubrikah se pogosto najdejo teme, namenjene prav mamam, npr. »prehrana med nosečnostjo«, »tako si želim otroka« (iz septembrske številke), »nemiren otrok«, »težave pri odstranitvi maternice«, »rada bi bila rejnica« (iz decembrske številke). V majevski številki se pojavi prispevek »Trpinčenje žensk: želim si ljubiti svojega očeta, vendar…«, kjer poroča babica o zaskrbljenosti za njeno hčerko in vnukinjo zaradi agresivnega partnerja. V prispevku je navedeno, da je »Trpinčenje žensk /…/ pogost pojav v sodobni družini« in da so lahko posledice velike. Navedeni so tudi primeri, npr. vpliv trpinčene matere na otroka, odraščanje

otrok v napetosti, grožnjah, tak otrok ima nizko samozavest in druge težave. Tudi v Delu se ženske manj povezuje z vlogo gospodinje, se jo pa pogosto omenja kot mati (za razliko do NŽ, kjer je bolj kot starš). Primer tega je zgodba o materi z otrokom brez redne zaposlitve v novici o pridobivanju državljanstva, zgodba o otrocih, ki so se v smrtnih krčih oklepali svoje matere (zaradi vojne na Kosovu), zgodba in fotografija albanske begunke, ki hrani svoja otroka, ponazorjenost ženske kot matere je tudi v igri »Kontrabas, zajec in deklica«, ki govori o dinamičnem razmerju med materjo in hčerko (vse, ki izvajajo igro, so ženske in »so v čustvih«), o Maureen Kelly-Quill, ženski, ki je veliko žrtvovala (tudi finančno), da je lahko prisostvovala na snemanju filma (to je tudi osrednja zgodba novice), vendar je v sklopu novice o njej prvi podan podatek, da je mati štirih otrok (kot da je njena materinska vloga osnovna). V teh primerih ženske mnogokrat niso poimenovane, naslavljanje so samo po svoji družbeni vlogi (ali poimenovane »ženska«), njihova vloga je pomembna samo za ponazoritev določenega problema/tematike. Tudi v GV najdemo nekajkrat metaforiko materinstva (prispodoba o železarnah; vodja podjetja, naslavljana kot mama Gabriela)

- Delavka: V poročanju se pogosteje, v navezavi na njihov delavski položaj, omenja delavke kot strokovnjakinje v obravnavi določene teme (intervju/pogovor z njimi pri obravnavi določene teme). V marčevski številki NŽ ni bila posebej posvečena nobena novica dnevu žena (razen pričevanja otrok o tem, kaj oni vidijo kot enakopravnost), so pa bili objavljeni intervjuji s strokovnjakinjami, npr. v rubriki »Naš pogovor: sociala med scilo in karibdo«, je bil objavljen pogovor/intervju z dr. Mojco Novak, direktorico Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo, v katerem govori o ustanovitvi inštituta, o dogajanju v socialnem varstvu itd., ter v rubriki »Zdravje« pogovor/intervju z Anamarijo Ziherl, dr. med., spec. psihiatrije o razlogih pogostih obiskov v psihiatrični ambulanti. Marčevska številka zajema tudi obsežno podjetniško prilogo, v kateri je predstavljenih 15 ljudi, ki opisujejo svojo podjetniško pot (in so nam lahko v vzor). Ker so bili prvi podjetniki moški, se je čutila NŽ poklicana (kot so sami zapisali), da začne spodbujati ženske na to pot. V prispevku piše tudi, da je bilo podjetništvo v Sloveniji sprva še v povojih, sedaj pa se je slika začela spreminjati, saj lahko danes najdemo veliko podjetnic. V prispevku so predstavljena družinska podjetja, samostojne podjetnice in podjetniki in zgodbe o izpolnjevanje njihovih želja in sanj oz. iskanju novih priložnosti po odpustitvi. Ženske so predstavljene kot samostojne podjetnice, uspešne v svojem delu (kot cvetličarke, vinogradnice, kreativne direktorice, vodje svojega družinskega podjetja itd). Predstavljane so s svojo funkcijo, izobrazbo, **materinsko in partnersko vlogo**. V majevski številki NŽ v prispevku »Kruta stvarnost: delavke čedalje bolj izkoriščajo« dr.

Bojana Kos, specialistka medicine dela, voditeljica tega dispanzerja v ZD Center poroča o tem, kako delodajalci izkoriščajo ženske; te delajo z nevarnimi snovmi, po 12 ur skupaj, kar je protizakonito. Mnoge so zato pri 40. letih bolne, nekatere invalidke. Strokovnjakinja v prispevku pove, da bi delodajalci morali delavke in delavce pošiljati na redne preglede, sploh če opravljajo zahtevna dela, se pa zaveda, da jih ne, ker bi jih premestili na lažja delovna mesta. V septembrski številki najdemo tudi prispevek o ženski, ki izdeluje pogrebno opremo in prevaža pokojnike, tj. opravlja poklic, za katerega so se vsi čudili, da ga opravlja ženska, in kot komentira novinar prispevka, je verjetno edina ženska v Sloveniji, ki se s tem ukvarja.
V Delu delavka prevzema tudi nove vloge, saj ženske, ki se znajdejo na visokih položajih, tudi dobijo priložnost za govor. Tako najdemo npr. govore Vike Potočnik ob dnevu miru v Ljubljani, njeno omemba v sklopu politike in sploh v povezavi z dnevom žena; omembo članic in sekretark nekaterih političnih strank (Hilda Tovšak, Mateja Vodišek (SDS)) in dajanje besede pri komentiranju aktualnih novic, čeprav neprimerljivo manj kot moškim, pa vseeno. Pogosteje se pojavljajo tudi kot »zdravnice«, »znanstvenice«, »direktorice« in »vodje«, še vedno najpogosteje vezane na področje kulture; tudi ko se omenja novice iz sveta (tujke) in kot dobitnice nagrad za svoje delo, npr. novica o Yasmini Reza (rojena v Parizu, oče[661] inženir in poslovnež, mati violinistka), ki je najbolj uprizarjana dramska avtorica na svetu in »prva ženska, ki se je nepričakovano znašla za petami obeh tantiemskih prvakov svetovnih dramskih odrov«. V poročanju o politiki se pogosto ob moških kolegih pojavlja glavna tajnica SKD Hilda Tovšak (tudi »Tovšakova«), ljubljanska županja Vika Potočnik (»županja Potočnikova«), tudi ministrica Madeleine Albright (»Albrightova«), drugih žensk na političnih položajih ni omenjenih. Decembra se na naslovnici pojavi novica »Zavidanja vredna izobrazba županov: naslednja 4 leta bo na županskih stolčkih sedelo 182 moških in 8 žensk«, ki že v naslovu predstavi situacijo moških žensk v politiki. Na strani 3 je v novici »Vsi Telekomovi možje« omenjena delničarka Mirjana Osolnik, ki je predlagala znižanje sejnin, češ da so te v podjetju previsoke in se jih uredi glede na življenjski standard, vendar, kot zapiše avtorica prispevka, se uprava se s tem ni strinjala. Na strani 22 je v naslovu omenjena »šefinja« (naslov: »Šefinja na daljavo«), novica pa govori o Imogen Bertin, ki je našla način, da delo opravlja od doma. Namesto da bi delavke in delavci delali v pisarnah, se bo dalo klice preusmeriti na dom; to pa je priložnost, kot je zapisano v prispevku, za nekoliko

[661] Moški je v tem primeru predstavljen samo kot oče in njegova omemba je vezana na pojav ženske, ki jo novica obravnava, kar je podoben primer, kot ga opazimo pri pojavljanju žensk kot spremljevalk pomembnih politikov.

manj usposobljene ljudi, kot so ženske, ki si želijo spet delati. V povezavi s poklicno vlogo ženske najdemo v prilogi Dela tudi prispevek Srne Mandič o Ptujskih šiviljah.
Predstava žensk v GV je pogosto vezana na ženske na visokih položajih v gospodarstvu in politiki (vedno z imenom in priimkom), kjer so povzemana njihova mnenja (na enak način, kot mnenja moških) ali uspehi (primer predstavitve Fructala v novici »Taktirka je ženskega spola«), neposredno so omenjane izključno v svoji poklicni vlogi (poimensko), v tej vlogi so tudi nekajkrat intervjuvane (še vedno močno prevladujejo intervjuji moških), najpogosteje kot direktorice, državne sekretarke, članice uprave. V teh vlogah se najpogosteje pojavljajo tudi na fotografijah. Druga poročanja o ženskah v GV so vezana na njihovo občasno omembo v sklopu trga dela (npr. da je več žensk brezposelnih, da se je prepolovilo število tekstilnih delavk), omenjene so tudi v sklopu kulture (kot plesalke, pevke, igralke).

- **Ženska/dekle**: Kot urejena ženska oz. dekle je predstavljena samo v NŽ, v rubriki »Svetujemo-odgovarjamo«, kjer se pojavijo teme: kaj pomeni PAP (marec), težave v pomenstrualni dobi (maj) – težave, ki zadevajo odrasle ženske; redne so tudi rubrike »Kozmetika«, v katerih gre za izključno reklamna sporočila (prodaja kozmetike), čeprav vsebinsko pokrivajo teme, kot so občutljiva koža, po dopustu itd. Tudi modni del revije (ki zajema v povprečju kar sedem strani v vsaki številki) naslavlja ženske in ponuja vpogled v modne trende, sejem mode, novo modo, modne dodatke, praznična oblačila itd. Znotraj tega je v majevski številki ob predstavitvi roza modnih dodatkov zapis, da »roza barva predstavnicam nežnejšega spola nikakor ni tuja, roza je edini znak za dojenčka, da je deklica, modra za fantka«, kjer gre za stereotipno pripisovanje določene barve kot primerne za določen spol. Poročanje o ženskah smo zaznali tudi v majevski prilogi, ki ponuja poletne nasvete za ženske: »tek ali hitra hoja«; »s telovadbo do vitke postave«; »nad celulit z naravnimi pripravki«; »jedi z manj kalorijami«, s katerimi sporoča ženskam, da morajo telo pripraviti na poletje s hujšanjem in telovadbo.
Določene novice so namenjene tudi najstnicam, saj najdemo teme, ki npr. svetujejo pri izbiri oblek za maturantski ples, predstavljajo glasbene skupine ali glasbenice (Sound Attack, Anika Horvat, Foxy Teens) in njihove stile oblačenja. Tudi nagovor (kot »frfre«) kaže na to, da je teh nekaj strani namenjeno mlajši ženski in ne ženski v odrasli dobi.
Kot smo že omenili, najdemo v Delu žensko kot ženo oz. partnerico pogosto ob svojih pomembnih možeh (v opisu zgodbe v filmu je omenjena igralka Gwyneth Paltrow, ki igra zvezdnikovo »prelepo ženo«). V novicah o vojni na Kosovu so pogosto omenjane ženske kot žene ali snahe ubitih mož, v kroniki tudi kot sopotnice. Kot žena je omenjena v septembrski

številki v rubriki »Na obisku« pri predstavitvi igralke in šansonjerke Vite Mavrič, ki na vprašanje ob koncu intervjuja, ali je rada žena (svojemu možu) odgovori zelo emancipacijsko: »sem predvsem ženska in to sem najraje.« Odvisnost samske ženske od tega, da dobi partnerja, je vidna v decembrski številki v prispevku »Osamljenost: še ena priložnost«, ki govori o iskanju življenjskega sopotnika, pogovor pa poteka tudi o ženitveni posredovalnici in načinih, kako lahko ženska najde moškega (oz. kdor koli kogar koli).

- **Moški:** So še vedno najpogosteje predstavljeni v poklicni vlogi. Moški v GV pokrivajo večino poklicnih vlog, saj so bodisi v vlogi menedžerjev, podjetnikov, direktorjev kot tudi v kmetijstvu in v fizičnem delu ali proizvodnji. V Delu najdemo nekaj primerov povezovanj moških poklicnih in spolnih vlog, je pa vseeno pogosteje zaznano povezovanje moških z njihovo profesionalno funkcijo in redkeje z neprofesionalno – čeprav v splošnem velja, da se moški pojavljajo pogosto in v vseh možnih vlogah (v kroniki kot povzročitelji nesreč, v športu kot športniki, v kulturi kot skladatelji, scenaristi, kot glavni voditelji itd.). Pri tem velja posebnost, da je bila moška poslovna vloga v Delovem poročanju dvakrat omenjana v povezavi z njihovim zasebnim življenjem, ki je opisano kot 'mačistično'. V poročanju o pisatelju A.C. Artmannu avtor prispevka pravi, da je pisatelj večkrat napisal o sebi marsikaj, med drugim tudi, da »ne mara francoščine zaradi pretesno prevezanega korzeta, v katerem ne more fantazirati, navdihujejo ga nova dekleta, vroča kopel, hladna kopel, novi čevlji, stari filmi, mlajša dekleta, Jack Daniels, še mlajša dekleta«. Podobno se je poročalo tudi o Kim Džongu II, ki naj bi bil »neustavljivi oboževalec francoskega konjaka /…/, ima največjo videoteko pornografskih filmov /…/ je ljubitelj žensk /…/«. Gre torej za opisovanje moških kot 'ženskarjev' in predstavljanje žensk v njihovi striktno seksualni vlogi in obliki. Posredno vezano na to, se v novici o najpomembnejšem dogajanju v ZDA pojavi tudi vprašanje odstavitve predsednika Clintona (»prvega moža ZDA«) in grajanje njegova vedenja v aferi z Monico Lewinsky – ki je v tem primeru prikazana samo kot objekt.

Moški so bili posredno predstavljeni tudi kot očetje, vendar navadno v manjšinjski vlogi. Tako jih najdemo npr. v opisu kitajske profesorice, kjer je predstavljen podatek, da je bil njen oče povezan z voditeljem; ali v novici o mladi fotografinji, ki se predstavlja s fotografskimi portreti svojega očeta, tudi omemba Jelcinove hčerke Tatjana Djačenko. V vseh teh primerih so moški predstavljeni samo kot očetje in njegove omembe so vezana na pojav ženske, ki jo novica obravnava, kar je podoben primer, kot ga opazimo pri pojavljanju žensk, kot spremljevalk pomembnih politikov oz. moških.

Moški se pojavljajo tudi kot intervjuvanci v določenih temah v NŽ, maja v rubriki »Zdravje: se bomo kar sprijaznili z mitom o pogubnosti raka?« govori predstojnik oddelka za radioterapijo na Onkološkem inštitutu dr. Hotimir Lesničar, septembra v rubriki »Spoznajte ga še vi: kuhar mora po svetu« se predstavlja prvi slovenski kuhar z najvišjima priznanjema francoske kuhinje Andrej Šegš. Decembra je v rubriki mode predstavljena tudi moška linija, tj. moška moda za različne decembrske dogodke. V sklopu prispevkov o družinah in turistični kmetiji nastopa moški v vlogi očeta gospodarja. V GV so zelo pogosto intervjuvani, kot strokovnjaki na določenem področju ali direktorji določenih podjetij.
V nekaterih prispevkih so poudarjane tudi tipične moške lastnosti, npr. v marčevski številki NŽ je v rubriki »Na obisku« (navadno pri slavnih posameznikih in posameznicah) objavljen intervju s Tomažem Domiceljem in nosi naslov »Dom, za svoj mir in svoj pir«. Kot že govori naslov, je poudarek na njegovem domu, katerega si je sam uredil, izrisal svoje pohištvo, zna tudi kuhati, ima veliko viskijev in plošč in je mnenja, da želi vsaka ženska spremeniti moškega. Decembrska rubrika »Na obisku« predstavi pevca Iva Radina, ki govori o skrivnostih uspešne ločitve (to je hkrati tudi naslov). V prispevku se pojavijo informacije, da živi z mamo (ki ga lepo vzgaja), da verjame v pravilo, da oče bolj popušča v stvareh, pove, da mu je všeč družinsko življenje, vendar, ker ne mara ljubosumja od ženske (ne želi odgovarjati kaj dela in kje je, ima tudi veliko oboževalk, ki niso ali ne bodo všeč njegovi partnerki), se je ločil in to se mu zdi v tem primeru boljša opcija. Hkrati pa lahko zaznamo tudi poudarjanje nekaterih netipičnih moških lastnosti, npr. v majevski številki NŽ z naslovom »Na obisku: v novem domu« obiščejo Jožeta Potrebuješa, ki živi s svojo ženo in pove, da si delita delo doma, oba pospravljata, prispevek sestavljajo tudi fotografije, na eni od njih Jože sesa po tleh. V majevski številki se pojavi tudi fotografija mladega moškega, ki lika, dijaka iz Zavoda za gluhe in naglušne, ki izdelujejo kolekcijo za otroke.

4) Analiza fotografij

V letu 1998 so bili v Delu na več kot polovici fotografij, ki so vključevale osebe, izključno moški. Število spolno mešanih fotografij in fotografij, na kateri so samo ženske, je bilo približno enako (vseeno nekaj več spolno mešanih fotografij), vendar neprimerljivo manj kot moških. Moški so bili predstavljeni v politični vlogi (predsednik, srečanje izraelskega premierja in nemškega kanclerja, minister za gospodarske dejavnosti, premier Wim Kok, voditelj Kim Džong II, itd.), kot gospodarstveniki (podpisnika megakoncerna), športniki (hokejisti, dvoboj nogometašev, speedwayjist, kolesarji), kulturniki/umetniki (scenarist,

skladatelj Elliot Sharp, kipar Tone Demšar-kipar, filmski režiser itd.) in drugo (zvezdnik, demonstrat in policist, kriminalisti). Ženske imajo manj vlog, pojavljajo se kot matere (skupina albanskih žensk, ki žalujejo za ubitim otrokom; albanska begunka hrani otroka), kot umetnice (Gayl Jones, pisateljica, igralki na odru, Marjetka Smrekar, pesnica), v oglasih (Isabella Rosselini, na naslovnici oglasa, ženski obraz na oglasu) in drugo (mati Alojzija, ženska na sliki kot delo umetnika Franca Viranta, ženska, ki šola krokodile v živalskem vrtu). Spolno mešane fotografije so politične narave (španski princ z visokimi predstavniki, poleg stoji ženska, Tony Blair s soprogo, podpis pogodbe, demonstracije na Kosovu, srečanje ljubljanskih aktivistk, mladi v parlamentu), tudi kulturne (gledališka predstava), pop (nastop banda, Mariah Carey in monaški princ Albert), ali zelo splošne in vezane na aktualne dogodke (šolarji, pogreb, konferenca World Media Network, odprtje knjigarne). V GV so, tako kot v primeru Dela, prevladovale fotografije, na katerih so bili predstavljeni samo moški. Ti so nastopali v poklicni (predvsem kot predstavniki podjetij, portreti gospodarstvenikov, več direktorjev, poslovneži, ekonomisti, predsednik nadzornega sveta in drugi, npr. tekstopisec, gradbeniki, rektor, farmacevti, kuharji itd.) in politični vlogi (politični predstavniki, predsednik države itd.). Ženske so bile najpogosteje v poklicnih vlogah (delavke v tekstilni proizvodnji, delavka na borzi, v računalniški proizvodnji, direktorica, državna sekretarka, svetovalka, revizorka itd.). Spolno mešane fotografije so predstavljale zelo različne situacije, navadno vezane na sestanek ali delo v nekem okolju, kjer se pojavljajo ženske in moški. V NŽ so se po številu fotografij moški zelo približali ženskam. Za razliko od leta 1978, ko so bili moški komaj kdaj obeleženi na fotografij, pa se v letu 1998 pojavljajo kar pogosto. Predstavljeni so njihovi potrteti v intervjujih (Tomaž Domicelj, Marjan Novina itd.), predstavljeni so v poklicnih vlogah (npr. kuhar, učitelj, direktor slovenske kinoteke itd.), v splošnih vlogah (kot invalid, starejši gospod, moški ki lika, oče itd.), pa tudi v modnih oblačilih za moško kolekcijo. Ženske so zopet prisotne v vsebinah, vezanih na modo, ličila in nego obraza in telesa, predstavljene so tudi v svoji poklicni vlogi (kot samostojne podjetnice, učiteljice, urednice, mnogokrat v intervjujih kot strokovnjakinje), pa tudi v materinski vlogi (z otrokom, rejnice). Velik delež je prisotnih spolno mešanih fotografij, predvsem na račun fotografij nagrajenk in nagrajencev raznih akcij, sodelavcev in sodelavk v podjetjih, dijakov in dijakinj pa tudi družin (ker je v letu 1998 velik poudarek na družinah). Ponovno se pojavlja, poleg fotografij, na katerih so osebe, tudi fotografije s stvarmi, ki so povezane z žensko gospodinjsko vlogo (rastline, recepti, hrana, tloris za preurejanje sob, vrst, šopki, adventni okras itd.).

Leto 2018

Ker sta NŽ in GV prenehala izhajati do leta 2010, je bil v analizo za leto 2018 zajet samo časnik Delo. Dodatno vključevanje drugih revij se nam ni zdelo smiselno, saj ne bi mogli najti revij, ki bi na isti način predstavljala vsebino, kot sta jo NŽ in GV. Glede na to, da živimo v tem času (smo nenehno informirani o dogodkih in spremljamo pisanje v časnikih vsak dan), so podatki, ki smo jih pridobili iz časnika Delo, povsem zadovoljivi, da ustvarimo ustrezno kontekstualizacijo rabe (ne)seksističnega jezika v časopisju za leto 2018.

1) Splošna raba jezika

- **Moška slovnična oblika je v rabi kot generična in prevladuje v splošnem pisanju** (ko je govor o splošnem, tj. omemba oseb v vsakdanjih situacijah; tako za primere poklicev (več spodaj), kot tudi za nazive družbenih vlog) in se navadno pojavlja v množinski obliki, npr. »naročniki«, »sogovorniki«, »volivci« itd[662], pa tudi v edninski obliki, npr. »lastnik«, »skrbnik«, »vlagatelj« itd.

- V primerih, ko avtor ali avtorica prispevka neposredno nagovarja ženske, je prisotna **raba ženske oblike,** npr. »Slovenke«, »avtorica«, vendar je teh primerov malo.

- Možno je bilo, v nekaj primerih, tudi zaslediti, da se **ženske pogosto pojavljajo v omembi, ki predpostavlja njihov odnos do moškega** oz. v tem, da je njihova omemba odvisna od moškega (npr. v naslovih »Ruski agent in njegova hči zastrupljena«; »Pijan v nekdanjega olimpijca in njegovo prijateljico«, tudi samo v besedilu: prispevek o Melaniji Trump, kjer je predstavljena v vlogi soproge ameriškega predsednika). To lahko delno obrazložimo s tem, da je v omenjenih novicah moški tisti, ki je bodisi nosilec zgodbe (ruski agent), bodisi pomembna osebnost (Donald Trump) in so zato ustvarjene povezave med ženskami in njimi, v katerih se jih postavlja v odnos do moških.

- **Obojespolna poimenovanja** se občasno pojavijo v nagovorih (»spoštovane bralke in bralci«), v oglasnih sporočilih (»ohranjanje zdravja meščanov in meščank Ljubljane«), pa tudi v splošnem pisanju (»o svojem favoritu ali favoritki«, »v zakonu je jasno navedeno, da se ocenjuje dejansko število kandidatov in kandidatk /…/«).

- Raba izraza »**človek«** ni več pogosto v uporabi.

[662] Drugi primeri: »upravniki nepremičnin«, »somišljeniki«, »udeleženci«, »državljani«, »aktivisti«, »blogerji«, »uporniki«, »aktivisti in borci za pravice žensk« itd.

2) Poimenovanja poklicev

2.1 Moški poklicni nazivi

- Vsi poklicni nazivi, s katerimi opisujemo moške, so **vedno zapisani v moški slovnični obliki** (npr. »premier«, »scenarist«, »natakar« idr.). Zapisani so s polnimi delovnimi/poklicnimi nazivi (tudi z izobrazbenim nazivom, če ga ima oseba, dr., prof., mag.), tem nazivom navadno sledi ime in priimek osebe, pogosto tudi samo priimek[663] (zelo redko samo ime)[664]. Najpogostejši nazivi, ki se pojavljajo v Delu, so vezani na poklice oz. položaje **v politiki ali gospodarstvu**, npr. »župan«, »poslanec«, »minister« itd., pojavlja pa se tudi **širok spekter drugih poklicev**, v katerih najdemo moške poklicne nazive: v športu, umetnosti, znanosti, šolstvu, vojski, policiji, pravniških poklicih, zdravstvu, fizičnih delih in drugih področjih[665]. Uporabljajo se tudi splošni nazivi (v moški obliki), kot npr. »poslovnež«, »gospodarstveniki«, »podjetniki«, »najvišji funkcionarji«, »voditelj države« oz. tudi »prvi mož« itd.

- **Moška poklicna poimenovanja se tudi pogosteje pojavljajo v pisanju kot ženska** (vendar razlike niso zelo velike). Moški poklicni nazivi so omenjani v vseh rubrikah Dela, najpogosteje pa v rubrikah, ki obravnavajo politiko, gospodarstvo in šport.

2.2 Ženski poklicni nazivi

- Ko se nanašajo poklici **na ženske, so ti nazivi večinoma vedno zapisani v ženski obliki**. Izjemo so predstavljali zapisi pod rubriko »Mnenja«, kjer je, ne glede na to, ali je mnenje podajala ženska ali moški, pisalo: »prispevek je mnenje avtorja, in ne izraža nujno stališča uredništva« (v tej vlogi sta se znašli Andreja Gomboc in Urša Zabukovec, ki sta bili avtorici mnenja).

- Ženski poklicni nazivi, ki se pojavljajo v Delu, so vezani predvsem na ženske vloge **v politiki in gospodarstvu** (tam najdemo večino vseh poklicnih nazivov v ženski obliki). Med temi se pogosto ponavljajo omembe npr. ministrice Maje Makovec Brenčič, evropske

[663] V omembah političnih in gospodarskih položajev, npr. »minister Koprivnikar« oz. samo »Koprivnikar«.
[664] Navadno v primeru poročanja o športu.
[665] Moška poimenovanja so prisotna pravzaprav na vseh področjih, tudi na področju Cerkve (»duhovniki«, »škofi«, »kardinali«), novinarstva, med natakarji, mornarji, prevajalci, fotografi, arhitekti, peki, slaščičarji, cvetličarji, vremenoslovci itd.

komisarke za promet Violete Bulc, poslanke NSi Ljudmile Novak, britanske premierke Therese May in nemške kanclerke Angele Merkel.

- Medtem ko se moška poklicna poimenovanja pojavljajo v vseh rubrikah, pa so ženske in njihova poimenovanja manj pogosta (kot moška) na naslovnicah, v rubriki »Svet«, »Gospodarstvo« in v posebnih rubrikah, namenjenih avtomobilom (npr. »Na kolesih«).

- Ženski priimki so ob poklicnih nazivih še vedno **pogosto pisani v svojilni obliki** (npr. »Novakova«, »Cirmanova«, »Hlastan Ribičeva«, »Toplikar Zornova« itd.), najpogosteje ob ponovni omembi osebe (npr. »ekonomistka dr. Andreja Cirman«; v nadaljevanju »Cirmanova«)

- V primeru poročanja o županji Anne Hidalgo in založnici Teresi Cremisi je bilo možno zaslediti, da sta bili obe poimenovani kot »prva dama«, medtem ko se ob Angeli Merkel pojavi izraz »prvakinja«. V poročanju o biatlonki Magdaleni Neuner je prisoten zapis »nekdanja čudežna deklica«.

2.3 Obojespolni poklicni nazivi

V poročanju časnika Delo se **redko pojavijo obojespolni poklicni nagovori**, ki pa so prej izjema kot pravilo. V samem pisanju prispevkov obojespolnega zapisovanja poklicev skoraj ni bilo mogoče zaslediti (en primer, kjer so omenjeni »gospodinje in gospodarji«, ki so prijavili na razstavo dobrot mlečne izdelke), ti se pojavijo v oglasih[666]: (za zaposlitev) »ravnatelj/ravnateljica«, (poleg je naveden tudi oglas za strokovnega direktorja, zapisan samo v moški obliki), (oglas revije OnaPlus) izbor najboljše »učiteljice ali učitelja« in podelitev priznanj »najučitelj/ica« šolskega leta 2017/2018.

2.4 Splošno (poklicno) naslavljanje v edninskih ali množinskih situacijah

- Ko se naslavlja poklice na splošno (se npr. govori o primerih poklicev) ali se naslavlja spolno mešano skupino ljudi, ki opravlja določen poklic, se **vedno uporablja moška oblika**. V Delu je pogosto tudi navajanje poklicev v splošni obliki, npr. »gospodarstveniki«, »strokovnjaki«, »podjetniki« itd. Izjema so nazivi, ki izrecno opisujejo skupine žensk (vendar

[666] Ki sicer niso predmet analize, vendar jih je bilo vseeno treba omeniti.

ne omenjajo njihovega imena in priimka), npr. »redovnice«, »učiteljice«, »duhovnice« itd[667]. Teh je v splošnem zelo malo, saj prevladujejo poimenska ženska poimenovanja.

- Če gre za množinsko situacijo, kjer naslavljamo več oseb (ne glede na spol) hkrati, je vedno v rabi moška generika, npr. »ugledni znanstveniki« (od petih naštetih tudi ena ženska), »evropski poslanci Tanja Fajon, Igor Šoltes in Franc Bogovič«, »/…/ bo nastopilo šest Slovencev« (štiri od šestih so ženske), »člani« (od treh sta dve ženski), »predsedniki političnih strank« (tudi ženska med njimi), »voditelja Rosvita Pesek in Dejan Ladika«, »Lara in Boris sta mlada šahista«.

3) Diskurzivna raven

- *Pogostost in konteksti omenjanja žensk in moških*

Ženske se v letu 2018 pojavljajo redno v poročanju, sicer še vedno ne toliko kot moški, vendar občutno več kot npr. leta 1958 ali 1978. V marčevski številki so omenjane pogosteje kot v drugih številkah Dela v letu 2018. Na to kaže podatek, da so ženske v tem mesecu omenjene v rubriki »Aktualno« v sedmih od deset novic (v treh novicah pozornost samo na njih), pojavijo se tudi na naslovnici (prva novica in v rubriki »Dobro jutro«[668]), v rubriki »Mnenja« je pol strani namenjeno mnenju Andreje Gomboc, pol ostalima dvema sogovornikoma, skratka v vseh rubrikah razen v »Panorami« (kjer gre za prispevek o cvetličarjih).

Med najpogostejše teme, znotraj katerih so ženske predstavljene, spadajo:

- Opozarjanje na neenakosti med spoloma

Gre za dve vrsti prispevkov; na eni strani tisti, ki opozarjajo na problematično situacijo in zahtevajo, da si ne zatiskamo oči pred njimi, in na drugi tiste primere prispevkov, v katerih so osvetljene teme, ki poudarjajo področja diskriminacije (predvsem) žensk, vendar (po začetnih negativnih predstavitvah stanja) tem sledi pozitiven pogled na to isto področje, ki 'dokazuje', da vendar ni tako hudo.

Slednje najdemo v prispevku »Ženske ostajajo bolj obremenjene kot moški«, podnaslov »Neenakosti je več - čas, ki ga namenjamo delu, je vse daljši, še posebno to velja za ženske«, ki se nadaljuje na drugi strani z novim naslovom »Slovenke med najbolj delavnimi ženskami

[667] Drugi primeri: »novinarke«, »šahistke«, »kolesarke« itd.

[668] Kratka zgodba o starejši gospe (»suhljatih ostarelih rok«, »radost na zgubani obraz«), ki je jeseni izgubila moža, vendar se je spomladi spet v njej vzbudilo upanje (na način, da bo spekla gibanico).

v Evropi«. Avtorica problematizira položaj žensk na trgu delovne sile, saj naj bi bile ženske v Sloveniji[669] med najbolj delovnimi ženskami v Evropi. V prispevku je navedena tudi informacija, da so razlike med dohodki po spolu v Sloveniji med najmanjšimi (smo drugi na evropski lestvici), kljub temu pa so ženske še vedno v skupini najbolj socialno ogroženih, predvsem zaradi vpetosti žensk v prekarne zaposlitve, feminizirana delovna področja in prejemanja nižjih dohodkov. Avtorica pravi, da kljub aktivni vključitvi moških v skrbstvena in gospodinjska dela ostaja večji delež tega neplačanega dela še vedno kot breme žensk (kar rezultira tudi v nižjih pokojninah, zato so starejše ženske najbolj ogrožene med vsemi). Avtorica prispevka izpostavi tudi podatke o delovno aktivnem prebivalstvu (45 % žensk) in poudari, da je med delavci s terciarno izobrazbo 59 % žensk,kljub temu pa so višje in visokošolsko izobražene ženske (podatki za leto 2016) prejele vsak mesec za 450 eur nižjo plačo kot moški z enako izobrazbo. Prispevek se nadaljuje na primeru doktorice znanosti, ki ima vodilno funkcijo v podjetju, mož pa je njen podrejeni in pravi, da vsak dan doma skuha topel obrok, saj njen mož kuhinjskih opravil ne prevzema, čeprav si ostala opravila razdelita enako. Kljub temu dela doma ne dojema kot dvojnega, ampak misli, da je to stvar vzpostavljanja spoštovanja in enakopravnosti v odnosu. Prispevek omenja primer druge ženske, ekonomistke, ki si je ravno tako želela enakopravnega odnosa, vendar je bila vseeno primorana sama opravljati vsa domača dela, tudi pleskanja, ker »mož ni znal ali hotel narediti ničesar«. Mož je imel tudi nadzor nad njenim bančnim računom. Kot pravi »čeprav sem delala, dolgo nisem bila finančno neodvisna«. Vendarle ga je zapustila, vendar je mnenja, da je ženskam naloženo vseeno več dela in se to vleče iz roda v rod. Tretja zgodba predstavi zdravnico, ki vpisuje doktorat in poroča o stanju po bolnišnicah zahodne Evrope, kjer je malo žensk, morda več na vodilnih mestih, vendar so te brez otrok. Kot pravi »emancipacija je lahko paradoksalna«. Tudi njen mož je zdravnik, vendar pravi, da ko se moškemu zazdi, da bi nekam šel, bo to storil, ženske naj bi se večkrat dokazovale, zato večji del dela pade na njih. Avtorica prispevka zaključi, da se kljub vsemu nobena od sogovornic ne bi vrnila nazaj v čas, ko ženske niso bile zaposlene, čeprav so tudi takrat garale (in še bile so nesamostojne). Potrebno se je 'boriti' da bo delo doma enakopravno razporejeno in o tem podučiti tudi sinove in može. Avtorica prispevka v pisanju naslavlja ženski spol (»Slovenke smo …«).

[669] V prispevku je predstavljen podatek, da so Slovenke četrte glede na skupno količino opravljenega plačanega in neplačanega dela na dan (pred njimi Mehičanke, Portugalke in Latvijke), sledi primerjava tudi z drugimi državami. Najmanj razlik med količino neplačanega dela po spolu naj bi bilo na Švedskem. Kot pravi avtorica, imajo te razlike velik vpliv na delavnik (za krajši čas), plačo (slabše plačani poklici), napredovanja (manj možnosti), kar rezultira v tem, da so ženske nagnjene večjemu tveganju revščine (med starimi nad 65 let ali več je 22,5 %, med starejšimi od 74 let pa 26,6 %).

Marca se pojavi tudi prispevek z naslovom »*Redovnice nočejo biti več služkinje«* in podnaslovom »Spolna neenakost v Cerkvi: škofi zdaj pijejo kavo v istem prostoru kot ženske, kar pred 50 leti ni bilo mogoče«, v katerem avtorica prispevka govori o globalnih učinkih gibanja »Metoo«, zaradi česar so se začele pritoževati tudi redovnice. Anonimno se opisuje njihovo izkušnjo, da delajo kot služabnice in tudi jesti ne smejo drugje kot v kuhinji. Niso zaposlene po pogodbi, prejemajo minimalno plačilo, delovnega časa nimajo omejenega. V prispevku so redovnice predstavljene kot podrejene in v primerjavi z duhovniki ničvredne, tudi tiste z doktoratom iz teologije, saj po cele dneve samo pomivajo posodo. V prispevku je predstavljen tudi primer slovenske redovnice, ki pa predstavlja drugačno sliko – ta trdi, da se ni nikoli počutila kot služkinja, ampak da je bila vedno dojemana kot cenjena delovna sila, zaradi česa pravi, da so bile tudi rešiteljice, saj so skrbele za preživetje mnogih. Nadaljuje, da so vedno veljale za najbolj izobraženo delovno silo, v Cerkvi in na splošno v družbi in da vsa dela opravljajo enakopravno z duhovniki in škofi. Omeni, da kdaj opazi kakšno nelagodje ob pogledih duhovnikov, predvsem zdaj, ko so bolj pogosto prisotne laikinje (redno zaposlene ženske v Cerkvi). Pravi, da vedno prejema spoštovanje zaradi svojega dela in da si mora svoje dostojanstvo sama izboriti. Članek se zaključi s poudarjanjem naklonjene države papeža Frančiška k vključevanju žensk v prostor Cerkve.

Primere prvih vrst prispevkov pa najdemo v intervjuju z naslovom »Neenakost se stopnjuje« (z Majdo Hrženjak), kjer gre za poročanje o tem, da je delitev gospodinjskega dela še vedno ujeta v patriarhalne vzorce, kljub očetovskim dopustom. Avtorica Hrženjak pravi, da ni prav, da se ukinjajo pozitivne spodbude v aktualni pokojninski reformi, saj to rezultira v dodanem obremenjevanju žensk. Sama pravi, da je delo iz ljubezni »evfemizem, ki prikriva izkoriščanje žensk za neplačano delo družbene reprodukcije.« Zaključi, da bi morale biti debate o tem pomembne, ne pa marginalizirane, kakor so.

Tudi v rubriki »Mnenja« Andreja Gomboc, dr. fizike, profesorica za astronomijo, urednica Portala v vesolje predstavlja »Zrcalni svet«, kakor se glasi tudi naslov njenega prispevka, v katerem so stanja, okoliščine in možnosti, ki jih imajo/nimajo ženske, opisana zrcalno (moški so tisti, ki enkrat na leto praznujejo svojo enakopravnost z ženskami). Moški imajo v tem volilno pravico, lahko potujejo in se poročajo, se zaposlujejo, kjer želijo, izobražujejo, dobijo enako plačilo za enako delo, kar jim omogoča ureditev zakonov na papirju. Hkrati ti isti moški v drugih državah nimajo vseh teh pravic, saj se morajo zakrivati, šolanje jim ni omogočeno, podložni so ženskam. V tem duhu navaja avtorica ženske kot voditeljice držav in političnih strank, ministrice, članice parlamentov, direktorice podjetij in inštitutov, rektorice

univerz, čeprav je vsem omogočeno vse in imajo (na papirju) tudi moški enake možnosti, da dosežejo vse te položaje. Kot pravi, lahko ženske na položajih kdaj tudi zanese in spolno nadlegujejo svoje podrejene, vendar pa je možno tudi, da igra moški pri tem karto žrtve in je šlo samo za nesporazum. Omeni tudi, da so vsi zakoni in akti napisani »**v nevtralni slovnični obliki, kjer je ženska uporabljena za oba spola**«. Avtorica prispevka ironično opisuje obrnjen svet, v katerem se pravice v praksi ne izvajajo, čeprav so na papirju urejene in skuša ponazoriti, kako bi ta neenakost vplivala na moške in njihov položaj, če bi bile vloge obrnjene.

V majevski številki Violeta Neubauer, predsednica Ženskega lobija Slovenije pove, da imamo na podlagi zakonodajno postavljenih 35 % kvot »največ poslank do zdaj. Ne smemo dopustiti, da moški odločajo namesto nas«.

Decembra najdemo tudi prispevek v »Kulturi« z naslovom »Kako Sveto pismo vpliva na položaj današnje ženske«, v katerem je predstavljena skupina dvajsetih teologinj, ki na novo tolmači biblijska besedila v knjigi Ženska bibilija. Odstraniti želijo slab sloves podob svetnic, ki jih predstavljajo kot služabnice in prostitutke in poudariti njihovo pomembno vlogo v zgodovini – predstaviti, kje so bile napačne interpretacije besedil. Ena od ugotovitev teologinj je, da ima malo žensk[670] v Bibliji svoja imena (takih je 180 v primerjavi z dobrimi 3000 moškimi), večino se omenja kot faraonovo hči, Jobovo ženo, mamo, zaročenko. Vse to naj bi izhajalo iz ideoloških manipulacij, v katerem so moški na patriarhalen način, razlagali biblijska besedila (moški so bili cerkveni učitelji).

- O pomembnih dosežkih žensk in moških

V marčevski številki, v novici o razstavi slovenskih znanstvenikov, sta po prvotni omembi nekaj znanstvenikov omenjeni tudi (kot zapiše avtorica prispevka) »spregledani« Angela Piskernik in Marija Strojnik, ki sta pustili pomembno zapuščino. Angela Piskernik je bila druga Slovenka z akademskim nazivom iz naravoslovja, botaničarka, mednarodno priznana naravovarstvenica, muzealka, predavateljica in zagovornica žensk in narodnostnih pravic. Zaslužna je za ustanovitev Triglavskega narodnega parka in varovanje ogroženih rastlin in živali. Marija Strojnik je bila optična fizičarka, specialistka za infrardeče sevanje, v prispevku

[670] Primeri idealnih žensk: Marija mama Jezusa Kristusa kot devica in mama, slab vtis: Marija Magdalena in Eva.

je omenjen tudi njen oče Aleš Strojnik[671], ki je razvil prvi ljubljanski elektronski mikroskop. Maja je predstavljena v rubriki Književni listi Teresa Cemisi, »prva dama francoskega založništva« in pisateljica in pesnica Barbara Pešut. Celoten prispevek je posvečen tudi predstavitvi Žive Dvoršak (prikazana tudi na fotografiji), strelki Olimpije, ki je se je uvrstila v finale tekmovanja v tujini in tam osvojila šesto mesto. V decembrski številki je predstavljena obrtnica leta. Celoten prispevek je namenjen tudi odhajajoči kanclerki Angeli Merkel, v katerem so opisovan njen govor, ki pripoveduje o dosežkih, v podnaslovu pa je poimenovana kot »najvplivnejša političarka na svetu« (naziv, ki ji ga je podelil Forbes). V odhajanju iz sodnega sveta je predstavljena tudi dr. Verica Trstenjak, ki s protestnim odstopom opozoriti na nujnost drugačne organizacije in pogojev za delo; ne želi prevzeti odgovornosti za odločitve, ki so bile sprejete v neustreznem časovnem okviru, hkrati se zaveda, da ne more vplivati na izboljšave v sodstvu. V posebnem prispevku na naslovni strani je predstavljena naslednica Angele Merkel. Maja najdemo tudi prispevek o Melaniji Trump (naslov prispevka »Politični cilji slovenske prve dame«), imenovani tudi »slovenska sfinga«, ki govori o vlogi soproge ameriškega predsednika in vlogah, ki jih je in bo prevzemala v javnosti. Avtor prispevka pove, da je bila Melania do sedaj osredotočena na vlogo matere, zdaj želi izstopiti iz nevidnosti, kar je neizbežno, če je Trump njen soprog, kljub temu pa bodo »materinska čustva /…/ ostala osrednje vodilo njenega življenja, le da jih bo razprostrla na mnogo več otrok«. »Vloga prve dame v ZDA je precej nedefinirana, odvisna od značaja posameznice in njenega soproga,« pravi avtor. V prispevku se omenijo tudi ostale prve dame: Eleanor Roosevelt, Betty Ford, Rosalynn Carter, Hilary Clinton, Michelle Obama in njihovi napori, da bi postale dejavnejše soproge. Cilj prispevka je predstaviti sliko o tem, da se ni lahko vzpostaviti profesionalno kot prva dama, saj se pričakuje, da bodo prevzele tradicionalno vlogo (in pustile svoje kariere ob strani), sem spada predvsem posvečanje otrokom in ženskim temam.

V pomembnih vlogah so predstavljeni tudi moški: Žiga Zois kot prosvetljenec, mecen, podjetnik, mineralog, naravoslovec in ornitolog; jezikoslovec, filozof in politični aktivist Noam Chomsky – (tudi »intelektualec«), omembe političnih funkcionarjev (slovenskih, npr. Boris Popovič, po 16 letih vladanja je cela stran posvečena poročanju o njegovem porazu, in tujih, veleposlaniki itd.), filmskemu igralcu Sylvestru Stalloneju, piscu Jo Nesbu, glasbeni

[671] Moški v tem kontekstu omenjen kot oče, kar lahko kaže na njegovo sekundarno vlogo v zgodbi, vendar je naveden z imenom in priimkom, tudi z znanstvenim dosežkom, kar pomeni, da sta s hčerko predstavljena enakovredno.

skupini Nude, teniškemu igralcu Novaku Đokoviću (in drugim pomembnih slovenskim in tujim športnikom) itd.

- *Prisotnost konotacij pri omembi poklicev*

V splošnem ni bilo mogoče zaznati negativne konotacije vezane na kakšen poklic oz. da bi se o katerem poklicu pisalo negativno.

- *Povezovanja spolnih in poklicnih vlog*

Ženske in moški prevzemajo različne vloge v poročanju.

- Mati: Ženske so predstavljene, med drugim, tudi kot matere, mimogrede v poročanju (»njegova mama se spominja«, »mama nogometaša«), v sklopu prispevka o obremenjenosti žensk, kjer se na naslovici pojavi slika matere, ki pomiva posodo in jo otrok cuka za rokav. V prispevku o Melaniji Trump je dan velik poudarek njeni materinski vlogi in »materinskim čustvom«, kar je osrednja vloga in vodilo njenega življenja. Pri predstavitvi pevke Adele je na koncu novice podan komentar pevke, ki pravi, da je dobilo življenje smisel šele, ko je postala mama.

- Delavka: Ženska je najpogosteje predstavljena kot delavka in razpon poklicev oz. delovnih vlog/položajev, ki jih zajema, je ogromen. Najpogosteje je predstavljena kot političarka (predsednica stranke, ministrica, kanclerka, županja, premierka, evropska komisarka itd.)[672] ali predstavnica v gospodarstvu, zelo pogosto pa se pojavlja tudi v vlogi sodnice (nekajkrat tudi odvetnice ali tožilke), znanstvenice, profesorice, učiteljice, novinarke, pevke, igralke, umetnice, športnice, pa tudi kot astronavtke, policistke, knjižničarke, blagajničarke itd. Ženske so postale tudi strokovnjakinje, ki pogosto poročajo o določeni temi in s tem dvigujejo kredibilnost novicam. V naslovni novici marčevske številke je konkretno predstavljen položaj ženske na trgu delovne sile. Avtorica prispevka izpostavi podatke o delovno aktivnem prebivalstvu (45 % žensk) in poudari, da je med delavci s terciarno izobrazbo 59 % žensk; problematizira položaj žensk na trgu delovne sile, saj naj bi bile ženske v Sloveniji med najbolj delovnimi ženskami v Evropi. V kratki marčevski novici je izpostavljena vodja knjižnice (tudi njena fotografija). Omemba županje Pariza v podnaslovu kot novica o njeni vnovični kandidaturi za »prvo damo Pariza«, kako je že dolgo časa tarča

[672] Glej prispevke o Angeli Merkel, njeni naslednici.

kritik, saj ji parižani očitajo togost in avtoritarnost. Redovnicam je posvečena cela novica v marčevski številki.

- **Moški:** Moški prevladujejo v svoji poklicni vlogi, na fotografijah in v prispevkih se najpogosteje pojavljajo kot politiki in gospodarstveniki, čeprav jih lahko najdemo tudi v drugih, različnih vlogah. Zelo pogosto so tudi v vlogi vrhunskih športnikov (tenisači, rokometaši, nogometaši itd.), prav tako so vsi predstavniki športnih zvez moški (predsednik košarkarske zveze Slovenije, predsednik rokometne zveze, generalni sekretar nogometne zveze), trenerji in sodniki. Pogosteje (kot ženske) se pojavljajo tudi kot slikarji, režiserji, scenaristi; pogosteje so tudi naslavljani kot umetniki. Najdemo jih tudi med kriminalci (obtoženimi kaznivih dejanj), predsedniki študentskih društev itd. Njihovi potreti, v katerih so predstavljeni v različnih vlogah (pesnik, pisatelj, ustvarjalec, politik, direktor itd.) so mnogo pogostejši kot portreti žensk. Veliko je potrtetov politikov in poslancev za volitve 2018. Njihova očetovska in domača vloga je marca omenjena posredno v naslovni novici o aktivni vključitvi moških v skrbstvena in gospodinjska dela – in kljub temu neizboljšanem položaju žensk.

4) Analiza fotografij

V letu 2018 je bilo v štirih izvodih dela od vseh fotografij, na katerih so osebe, možno zaslediti tri četrtine takšnih, ki so prikazovale samo moške, eno četrtino pa si delijo fotografije, na katerih so samo ženske in spolno mešane fotografije. Moški so na fotografijah obeleženi v svoji politični vlogi (predsedniki, politiki, predsedniki strank, premierji itd.), poklicni vlogi (zgodovinar, predsednik državne revizijske komisije, direktor podjetja, strokovnjaki, veleposlanik, direktor kemijskega inšt., policisti itd.), kot športniki (nogometaši, biatlonec, tenisač, hokejist, kolesar itd.), kulturniki/umetniki (pisatelji, pesniki, (filmski) igralec, skladatelj itd.), kot kriminalci (obsojenci umora – večkrat, povzročitelji nesreče itd.) in ostalo (migranti, zatirani egipčani (v ospredju vidni samo moški), papež in migrant, demonstratorji Brexita, volivec itd.). Ženske imajo manj vlog, najpogosteje se pojavljajo kot nosilke določenega poklica (obrtnica leta, kuratorka, finančna direktorica, pravnica, policistka, prevajalka in esejistka, raziskovalka, vodja knjižnice, komisarka za trgovino itd.), kot političarke (Angela Merkel, zmagovalka volitev v Mehiki, Theresa May, Jelka Godec (SDS), evropska komisarka za pravosodje, potrošnike in enakost spolov), kot umetnice/kulturnice (pisateljice in pesnice), športnice (biatlonka, strelka, smučarke, tenisačica), v vlogi estradnic (pevka Adele, Melania Trump, porno igralka, oboževalki z

robotko Sofio), kot mama občutno manj (fotografija matere, ki pomiva posodo, pri tem jo cuka otrok) in ostalo (ženska, ki pozira za instagram, sveča v ženski roki, ženska na klopci, silhueta redovnice, dve ženski na avtobusu). Spolno mešane fotografije so politične narave (Popovič med svojimi navijači na volitvah – večkrat, Luka Mesec in Violeta Tomić, naslednica Angele Merkel (dva moška v ozadju), Putin in občinstvo, Merkel in Macron, predsedniki in predsednica strank na soočenjih, Macron in županja Hidalgo), tudi kulturne (igralca), ljubezenske (fotografije parov – večkrat), ali zelo splošno predstavljajo neko množico, kjer spol ni pomemben (protestniki, občinstvo na dogodku, učenci v razredu, gledalci v gledališču, obiskovalci lokostrelstva, pohodniki, udeleženci festivala, skupina mladih itd.).

PRILOGA Č: ANALIZA ZAPOSLITVENIH OGLASOV

PRILOGA Č.1: Metodološka pojasnitev analize zaposlitvenih oglasov

Zaposlitveni oglasi[673] so bili zbrani za 4 analizirane letnice: 1958, 1978, 1998 in 2018. V analizo smo vključili oglase na 8. dan v mesecu.

Načrt pridobivanja zaposlitvenih oglasov oz. prostih delovnih mest je izhajal iz ideje, da bomo lahko vse podatke, ki jih potrebujemo, dobili na Zavodu za zaposlovanje Republike Slovenije (dalje ZRSZ). Po kontaktiranju ZRSZ (po elektronski pošti, 4. septembra 2018) in povpraševanju po podatkih o zaposlitvenih oglasih za leta 1958, 1978 in 1998, so nas obvestili, da imajo v podatkovnih skladiščih podatke za omejeno število let (najdlje do leta 2005), obdelava podatkov na določen dan ni izvedena (kar bi potrebovali, če bi želeli zajeti 8. dan v mesecu), dostopni so samo podatki po mesecih (kot celoti). Podatki o prostih delovnih mestih (PDM) se nahajajo v Letnih poročilih, vendar na agregirani ravni. Hkrati so nam sporočili, da lahko pridobimo podatke samo za posamezno delovno mesto (ali nekaj primerov delovnih mest), saj obsežnejše poizvedbe niso možne.

Na podlagi tega odgovora smo se odločili, glede na to, da nam vpogled v podatkovno skladišče do leta 2005 ne koristi, da bi vseeno pogledali fizične oglase v pisni obliki za prejšnja leta (če obstajajo). Na ZRSZ je bilo zato poslano nekaj dni kasneje (7. september

[673] Pri zaposlitvenih oglasih je treba opredeliti, kaj smo pod tem pojmom zajeli. Gre za naziv prostega delovnega mesta (oz. po angleško *Job vacancy title*) in ne zajema opisa delovnega mesta. Ti so nadalje razvrščeni po ISCO nazivu in kodi. Za razvrščanje dela/delovnih mest v poklice in poklicne skupine uporabljamo v Sloveniji Standardno klasifikacijo poklicev (SKP, ki je skladna z mednarodnim standardom ISCO).

2018) dodatno povpraševanje, na podlagi katerega smo prejeli odgovor, da prosta delovna mesta na ZRSZ centralno arhivirajo v elektronski obliki, »papirnate« obrazce pa hranijo območne službe ZRSZ, vendar le do dve leti. Po kontaktiranju nekaj območnih služb ZRSZ (za območje Ljubljane, Novega mesta in Murske Sobote) smo izvedeli, da Obrazce o prostih delovnih mestih, ki jih delodajalci območnim službam osebno, ali po pošti še dostavijo v »fizični obliki«, ni možno dobiti za obdobja, ki smo jih iskali. Sistem (elektronski), kot ga poznamo danes, so pričeli uvajati po osamosvojitvi Slovenije, z e-storitvami in prenosom podatkov na internet pa so ga dopolnjevali po letu 2000. Do podatkov dlje kot do leta 2005 pri njih torej nismo mogli priti, zato smo jih zaprosili le za podatke, ki jih imajo elektronsko dostopne, tj. tiste za leto 2018 (prosta delovna mesta na dan 8. januar – 8. avgust 2018).

Za pridobivanje ostalih podatkov so nam na ZRSZ svetovali, da poskusimo poiskati oglase v starih časopisih. Oglase iz ZRSZ smo tako nadomestili z oglasi iz starejših izvodov časopisov (Slovenski poročevalec/Delo) v NUK-u. Iz Slovenskega poročevalca (kot predhodnika Dela v letu 1958) in Dela smo ročno izpisali oglase iz vseh mesecev (iz ene številke na mesec, ki je sovpadala z 8. dnevom v mesecu[674]) za leto 1958 in 1978, za leto 1998 smo izpisovali oglase iz 4 mesecev[675] (ravno tako na 8. dan v mesecu), za leto 2018 pa smo, kot omenjeno, pridobili izpise prostih delovnih mest iz ZRSZ, katere smo ravno tako upoštevali le iz 4 mesecev (8. dan v mesecu) in vzeli v analizo vsakega desetega iz seznama, urejenega po abecedi[676].

Tabela: Vzorec vseh zbranih zaposlitvenih oglasov po letih

[674] Če 8. v mesecu ni izšlo Delo, smo v analizo vzeli en dan prej.

[675] Z letom 1998 se je močno povečalo število objav zaposlitvenih oglasov v Delu, zato smo se odločili, da namesto vseh mesecev vzamemo v analizo samo 4 mesece in na ta način pridobimo primerljivo število oglasov kot leta 1958 in 1978.

[676] Oglase iz ZRSZ smo dobili razporejene po vrstnem redu objav do (vključno) meseca avgusta, ker smo sprva mislili, da bo (glede na obseg objav) to zadostovalo, kasneje pa smo se odločili za enoten sistem, ki smo ga aplicirali tudi za oglase iz leta 1998 (in na analizo časopisov), tj. da bomo opazovali le 4 mesece v letu; izbor mesecev je potekal na enak način, kot pri analizi časopisov: marec (zaradi dneva žena; za leto 1998 smo vzeli 7. marec, ker na 8. ni izšlo Delo), maj (delavski praznik), september (zaradi začetka posezonskega dela in šole) in december (kot zadnji mesec v letu, ko se povzema celotno leto) za leto 1998, v letu 2018 smo namesto maja vzeli v analizo mesec junij (sezonska dela). Ker smo imeli za leto 2018 samo oglase do avgusta, smo sami spremljali meseca september in december in oglase iz teh mesecev dodali v nabor za leto 2018. Dodatno se je pojavila težava, da je bilo treba poenotiti bazi (iz ZRSZ in septembrsko/decembrsko, ki smo jo sami izpisovali iz spletne strani Zavoda na 8. dan v mesecu), saj je bila prva razporejena po vrstnem redu objav, druga pa po abecedi. Ker vrstnega reda objav za nazaj ne bi mogli predvideti, smo vse oglase razvrstili po abecedi in iz celotnega nabora (vsakega meseca posebej), zaradi preobsežnosti gradiva (na dan 8. v mesecu je bilo objavljenih cca. 3000 oglasov), smo izbrali vsakega desetega in ga vključili v naš vzorec.

Leto	Meseci	Vir	Število oglasov
1958	Vsi meseci v letu (na 8. dan v mesecu)	Slovenski poročevalec	632
1978	Vsi meseci v letu (na 8. dan v mesecu)	Delo	921
1998	4 meseci v letu (na 8. dan v mesecu)	Delo	747
2018	4 meseci v letu (na 8. dan v mesecu), vsak 10. oglas znotraj enega meseca	ZRSZ	1092
Skupaj			3392

Zbrane zaposlitvene oglase smo za nadaljnjo analizo vnesli v Excel tabelo in jih skušali čim bolj objektivizirati z namenom optimalne medsebojne primerljivosti (to predvsem velja za letnici 1958 in 1978, kjer so bili odstranjeni (vendar ohranjeni za komentar) dodatni subjektivni opisi pri oglasih, npr. mlado dekle itd.). Ohranili smo le tiste opise, ki so bili informativni glede spola osebe, ki so jo iskali za določeno delo. Ta seznam je bil nato šifriran po mednarodni klasifikaciji poklicev ISCO, ki omogoča primerjave s predhodnimi veljavnimi klasifikacijami, kar je zelo pomembno, saj opazujemo obdobje zadnjih šestdesetih let, ko so se klasifikacije spreminjale.

Na podlagi nezmožnosti ustreznega šifriranja nekaterih primerov (ker je bilo premalo podatkov na voljo, da bi lahko razbrali, v katero kodo umestiti določeni poklicni naziv) je bilo iz baze odstranjenih 39 poklicev. Med te spadajo normirec, pomoč šefa sekcije (dvakrat), puškarski pomočnik, tehnični vodja (dvakrat), tehnolog, upravnik (dvakrat), agent, diplomirani tehnik (iz leta 1958); operater (trikrat), referent za časopise, svetovalec in član komiteja za družbene dejavnosti, svetovalec za načrtovanje, tehnični sodelavec, tehnični vodja-organizator dela, tehnolog, konzervator za varstvo narave, konzervator za svetovalne naloge, pripravnik v davčni upravi (iz leta 1978); pripravnik ekonomske izobrazbe, pripravnik v gradbeništvu, pripravnik v laboratoriju, pripravnik z univerzitetno izobrazbo pravne smeri, pripravnik za vzdrževanje okolja, pripravnik-tehnolog, samostojni merilec, strokovni delavec, tehnični sodelavec, tehnik ali inženir, tehnolog, višji strokovni sodelavec x 2, vodstveni delavec (iz leta 1998); prevoznik - m/ž, podpora pri seo optimizaciji - m/ž (iz leta 2018). Skupaj jih je ostalo torej 3353.

Po vnosu ISCO kod so bili zaposlitveni oglasi dodatno kodirani s kategorijo slovnična oblika zapisa, v katero spadajo: (1) ženska oblika, (2) moška oblika, (3) nevtralna oblika in (4) neuvrščeno. Nevtralna oblika je bila nadalje dodano razčlenjena v:

Koda	Pomen/opis
0	v rabi ni nevtralna oblika
1	dodajanje končnice: /-ka; (ka), (-ka)
2	moški zapis in opomba M/Ž
3	ženski zapis in opomba M/Ž
4	obojespolni zapis in dodajanje opombe M/Ž
5	obojespolni zapis: zdravnik/zdravnica (ali splošno: moški in ženska/delavka in delavec)
6	množinska ali splošna oblika, ki ne nakazuje spola direktno (kot opravljanje nekega dela)
7	dodajanje končnice in opomba M/Ž

Pri uvrščanju v kategorije smo naleteli na težave pri nekaterih zapisih, za katere nismo vedeli, v katero kategorijo jih uvrstiti. Med take primere spadajo nazivi: vodja, oseba za (določeno) delo, pomoč v kuhinji itd. Vsi ti poklicni nazivi so bili šifrirani kot nevtralni (3) in splošni oz. množinski (6), saj spola ni bilo možno direktno razbrati iz naziva; tudi če jim sledi oznaka M/Ž. Druge dvoumne primere, npr. knjigovodja, računovodja (ki na prvi pogled delujejo kot spolno nevtralni) smo šifrirali kot moške oblike, saj uradno obstaja ženska oblika teh poklicev (knjigovodkinja, računovodkinja) – in takšni primeri so se tudi (sicer zelo redko) pojavljali ob pregledovanju baze nazivov. V nekaterih primerih smo si pri razbiranju spola poklicnega naziva pomagali tudi s pridevniki (če so se ti pojavili ob nazivu), npr. izkušeni ali izkušena vodja; materialni knjigovodja, odgovorni vodja del.
V kategoriji neuvrščeno so se nahajali primeri, kjer na podlagi zapisa prostega delovnega mesta nismo mogli pridobiti jasne informacije ali gre za moško ali žensko obliko, saj sta bili navedeni obe – in ne za enakovredno delovno mesto (npr. kuhinjski pomočnik-čistilka m/ž; kozmetik-pospeševalka prodaje, medicinska sestra pripravnik, natakar-ženske itd.).

Podatki so bili nato vneseni v program SPSS in razporejeni po teh kategorijah.

PRILOGA Č.2: Omejitve raziskave

Glede na raznolikost oglasov za zaposlitev, ki odražajo določen čas (zapisovanje v oglasih za zaposlitev se je razlikovalo med leti) lahko v raziskavi, kot omejitev, izpostavimo neenotnost oz. neposredno neprimerljivost podatkov, ki smo jih pridobili. Čeprav je bil prvotni načrt

pridobiti vse podatke iz ZRSZ, tudi zaradi lažje primerljivost oglasov po letih, pa smo (na podlagi prej predstavljenih dejavnikov) v analizo za prve tri letnice vključili oglase iz časnika Delo (oz. njegovega predhodnika, Slovenskega poročevalca). S tem smo se približali oz. zajeli značilnosti različnih obdobij, saj smo uporabili kot vir za iskanje zaposlitvenih oglasov najbolj aktualne medije za tovrstne potrebe v določenem obdobju. V letih 1958, 1978 in 1998 so bili to še vedno oglasi v časopisih, medtem ko na institucionalni ravni za leto 2018 to predstavlja ZRSZ. Zaradi različnih virov je bila torej potrebna 'objektivizacija' oglasov, da bi oglase čim bolj poenotili (in jih naredili primerljive), hkrati pa ohranili značilnosti, ki jih opazujemo v analizi, tj. spol na katerega se oglas nanaša. V tem postopku so bile sočasno odstranjene tudi (potencialno) pomembne informacije, ki so jih želeli delodajalci izpostaviti (npr. da bi bila oseba mlada, gibčna, zanesljiva itd.), vendar v naši raziskavi niso igrali ključne vloge. Kot omejitev lahko navedemo tudi nezmožnost merjenja frekvenc, tj. kolikokrat se pojavi kakšen naziv, kar velja predvsem za leto 2018, kjer smo (zaradi krčenja obsega gradiva) izbrali vsak 10. oglas.

Tudi šifriranje po ISCO kodi je bilo ponekod prilagojeno (za približno 40 primerov), ker je logika šifriranja drugačna (izhaja iz izobrazbe, ki je potrebna za določen poklic), kot so bile potrebe raziskave. Gre za primere, ki tehnično ne spadajo med poklice, npr. oseba za varovanje (varuška), vendar pa so za oris stanja v določenem obdobju, ki ga opazujemo, pomembni in jim je bila zato dodeljena koda, ki predstavlja 'nadkategorijo', tj. kjer so ti poklici zapisani kot ostali možni poklici, ki spadajo pod določeno ISCO kodo. Ker je bila večina oglasov v letih 1958 in 1978 tudi opisnih (vendar zelo splošnih), je bilo nekatere poklice težko šifrirati (npr. (ženska moč) za delo s strankami, analitik, agent – ki so poklici, ki lahko spadajo v različne ISCO kode, glede na to, na katerem področju se nahajajo ta delovna mesta), zato so bili takšni primeri, ki so bili preveč dvomljivi, tudi izločeni. Od prvotnih 3392 poklicev jih je, kot omenjeno, ostalo 3353.

Cilj raziskave je bil dodati med kategorije tudi informacijo o spolni tipičnosti poklica, ki bi nam pomagala pri interpretaciji rezultatov. Vendar pa smo ugotovili, da spolne tipičnosti, v tem primeru ne moremo meriti, saj gre v raziskavi za 4 različna časovna obdobja in bi morali v vsakem od časovnih obdobij pridobiti podatke (statistične), na podlagi katerih bi lahko sklepali o tem, kaj je bilo tipično v določenem obdobju (tipičnost poklicev po spolu se je skozi čas seveda spreminjala). Upoštevajoč podatek, da so se zgodovinsko spreminjale poklicne klasifikacije (tj. načini obravnavanja in beleženja informacij po poklicnih

skupinah)[677] in da smo v nabor zbrali poklicne nazive, ki spadajo v več kot 1000 različnih poklicnih podskupin, se nam je zdelo, da bo zelo težko priti do tega podatka, ki bo (na koncu) vseeno le ocena oz. približek spolne tipičnosti določenega poklica. Eden od načinov bi lahko bil tudi, da bi ustvarili svoje kategorije (opredelili, kaj je tipično žensko, kaj tipično moško; npr. fizična dela so tipično moška, storitvena so tipično ženska), vendar bi bila umeščenost poklicev tudi v tem primeru odvisna od kategorij, ki so v določenem obdobju obstajale in ki niso primerljive med sabo po letih. Hkrati bi se z lastnim opredeljevanjem ženske in moške tipičnosti lahko hitro tudi sami zapletli v stereotipizacijo poklicnih področij.

Nenazadnje, kot omejitev dodajamo tudi to, da smo pridobljene podatke analizirali le po temeljnih 10 poklicnih skupinah, ki pa zajemajo več podskupin. Pri poskusu vključitve podskupin v analizo smo ugotovili, da je v večini podskupin, v katerih se nahajajo naši zaposlitveni oglasi, le po nekaj primerov zaposlitvenih oglasov (kar naredi sam postopek nekredibilen, saj ne moremo sklepati mnenj o določenem obdobju na podlagi nekaj primerov oglasov). V analizo bi lahko tako vključili zgolj podskupine, ki zajemajo 100 ali več primerov, od 40 podskupin bi bilo tako vključenih le 13 podskupin. Z razvrstitvijo teh po štirih analiziranih letnicah bi zopet dobili (v nekaterih letnicah) le po nekaj primerov, kar se ponovno izkaže za nekredibilno. Zato smo se odločili, da ohranimo le analizo po glavnih poklicnih skupinah.

PRILOGA D: ANALIZA NEVROLINGVISTIČNE RAZISKAVE

PRILOGA D.1: Metodologija

Predraziskava - izbira poklicev:
Na podlagi predhodne raziskave tipičnosti poklicev iz nabora 100 poklicev je bilo kot stereotipno moških ocenjenih 42 poklicev in 38 stereotipno ženskih poklicev (ostalih 20 poklicev je bilo ocenjenih kot spolno nevtralnih).

Oblikovanje seznama stereotipnosti poklicev po spolu: Naključno je bilo izbranih 100 poklicev, 50 predvideno tipično moških in 50 ženskih. Udeležencem in udeleženkam (N=48; spolno uravnotežen vzorec) je bila dana v reševanje anketa preko spleta (www.1ka.si), kjer so odgovarjali na vprašanje: »Moški in ženske opravljajo različne poklice. Kako večina ljudi, po vašem mnenju, ocenjuje spodnje poklice?« Predstavljena jim je bila 7–stopenjska Likertova lestvica, na kateri so bile vrednosti označene 1–popolnoma moški poklic, 2–pretežno moški

[677] Sicer smo uspeli pridobiti podatke za vse 4 letnice o številu zaposlenih žensk in moških v določenih poklicnih dejavnostih, vendar te niso poenotene med sabo, zato jih kot kategorije ne moremo uporabiti.

poklic, 3–bolj moški kot ženski poklic, 4–spolno nevtralen poklic, 5–bolj ženski kot moški poklic, 6–pretežno ženski poklic in 7–popolnoma ženski poklic. Ker je bil načrt v raziskavo vključiti samo stereotipno ženske in stereotipno moške poklice, smo iz analize izključili vse poklice, ki so bili v povprečju ocenjeni kot spolno nevtralni (to so vrednosti med 3.5 in 4.5). Vrednosti manjše od 3.5 so predstavljale stereotipno moške poklice in vrednosti nad 4.5 so predstavljale stereotipno ženske poklice. Poklici so bili nadalje razporejeni po stopnji stereotipnosti, tj. od najvišje do najnižje vrednosti. Te vrednosti nam bodo morda lahko pomagale pri interpretaciji rezultatov (če bi bili učinki za katere stereotipno moške/ženske poklice v določenih primerih manjši/večji kot v drugih).

Osebni samostalniki/poklicna vloga in vrednotenje tipičnosti			
Stereotipno moški poklici	**Tipičnost**	**Stereotipno ženski poklici**	**Tipičnost**
Rudar/Rudarka	1.5	Kozmetik/Kozmetičarka	5.9
Električar/Električarka	1.7	Maniker/Manikerka	5.9
Dimnikar/Dimnikarka	1.9	Pediker/Pedikerka	5.8
Kovač/Kovačica	1.9	Čistilec/Čistilka	5.8
Ključavničar/Ključavničarka	1.9	Varovalec otrok/Varuška otrok	5.8
Gradbenik/Gradbenica	2.0	Gospodinjec/Gospodinja	5.8
Avtoprevoznik/Avtoprevoznica	2.0	Sobar/Sobarica	5.7
Mizar/Mizarka	2.0	Prodajalec kozmetike/Prodajalka kozmetike	5.6
Lovec/Lovka	2.0	Šiviljec/Šivilja	5.6
Steklar/Steklarka	2.1	Tajnik/Tajnica	5.5
Ribič/Ribička	2.2	Cvetličar/Cvetličarka	5.4
Gasilec/Gasilka	2.2	Vzgojitelj/Vzgojiteljica	5.4
Upravljalec strojev/Upravljalka strojev	2.3	Socialni delavec/Socialna delavka	5.4
Monter/Monterka	2.3	Učitelj baleta/Učiteljica baleta	5.3
Varnostnik/Varnostnica	2.3	Pralec/Perica	5.3
Strojevodja/Strojevodkinja	2.3	Masker/Maskerka	5.3
Brivec/Brivka	2.3	Stevard/Stevardesa	5.3
Častnik/Častnica	2.5	Striper/Striptizeta	5.3
Računalničar/Računalničarka	2.5	Vizažist/Vizažistka	5.3
Pilot/Pilotka	2.5	Vedeževalec/Vedeževalka	5.2
Programer/Programerka	2.6	Inštruktor joge/Inštruktorica joge	5.2
Poveljnik/Poveljnica	2.7	Bolniški strežnik/Bolniška strežnica	5.1
Mesar/Mesarka	2.7	Oblikovalec nakita/Oblikovalka nakita	5.1
Astronavt/Astronavtka	2.7	Stilist/Stilistka	5.1
Poštar/Poštarka	2.8	Krojilec/Krojilka	5.0
Borzni posrednik/borzna posrednica	2.8	Blagajničar/Blagajničarka	5.0

Detektiv/Detektivka	2.9	Zobozdravstveni asistent/Zobozdravstvena asistentka	4.9
Policist/Policistka	2.9	Negovalec/Negovalka	4.9
Tiskar/Tiskarka	2.9	Strojepisec/Strojepiska	4.9
Prometnik/Prometnica	2.9	Maneken/Manekenka	4.8
Kirurg/Kirurginja	3.0	Kostumograf/Kostumografinja	4.8
Inženir/Inženirka	3.0	Pedagoški svetovalec/Pedagoška svetovalka	4.7
Filmski producent/Filmska producentka	3.1	Frizer/Frizerka	4.7
Kurir/Kurirka	3.1	Računovodja/Računovodkinja	4.7
Kmetovalec/Kmetovalka	3.1	Knjižničar/Knjižničarka	4.7
Košarkar/Košarkarica	3.1	Dietetik/Dietetičarka	4.6
Diplomat/Diplomatka	3.2	Ginekolog/Ginekologinja	4.6
Carinik/Carinica	3.2	Telefonist/Telefonistka	4.6
Skladatelj/Skladateljica	3.2		
Politik/Političarka	3.3		
Menedžer/Menedžerka	3.4		
Direktor/Direktorica	3.4		

1-tipično moški, 7-tipično ženski

Izločeni (med vrednostmi 3.5 in 4.5) (padajoče, najvišja vrednost prva, tj. od bolj ženskih k bolj moškim) poklici so: učitelj/učiteljica, knjigovodja/knjigovodkinja, prodajalec/prodajalka, maser/maserka, vrtnar/vrtnarka, natakar/natakarica, receptor/receptorka, turistični vodnik/turistična vodnica, profesionalni navijač/profesionalna navijačica, kuhar/kuharica, novinar/novinarka, nepremičninski agent/nepremičninska agentka, točaj/točajka, ravnatelj/ravnateljica, uradnik/uradnica, odvetnik/odvetnica, arhitekt/arhitektka, sodnik/sodnica, minister/ministrica, zakonodajalec/zakonodajalka.

Eksperimentalni material

- Eksperimentalni stavki:

1) množinska moška generična oblika in moški spol v glagolu - 50 primerov
2) množinska moška generična oblika in ženski spol v glagolu - 50 primerov
3) spolno uravnotežena oblika in moški spol v glagolu - 50 primerov
4) spolno uravnotežena oblika in ženski spol v glagolu - 50 primerov

SKUPAJ = 200 primerov.

- Zapolnjujoči primeri (tudi kontrolni pogoji)

1) množinska moška generična oblika in semantična napaka - 25 primerov (kontrolni pogoj za N400)
2) množinska moška generična oblika in skladenjska napaka - 25 primerov (kontrolni pogoj za P600)
3) spolno uravnotežena oblika in semantična napaka - 25 primerov (kontrolni pogoj za N400)
4) spolno uravnotežena oblika in skladenjska napaka - 25 primerov (kontrolni pogoj za P600)
5) množinska moška generična oblika in množinska oblika - 5 primerov
6) spolno uravnotežena oblika in množinska oblika - 5 primerov
SKUPAJ = 110 primerov.

2. Spremenljivke

- (manipulirano, vendar se ne uporablja za načrtovane primerjave) tipičnost predhodnika (poklicne vloge): moška ali ženska. Udeležencem in udeleženkam je bilo predstavljenih 42 tipično moških in 38 tipično ženskih poklicnih vlog. Teh podatkov (zaradi preobsežnosti v številu pogojev) nismo uporabili v nobeni od načrtovanih statističnih primerjav.
- slovnična oblika samostalnika predhodnika: generična (moška) oblika in spolno uravnoteženena oblika (obojespolna oblika, sestavljena iz moške in ženske oblike, npr. »piloti in pilotke«). Vsi samostalniki so predstavljeni v množinski slovnični obliki; generična in spolno uravnotežena oblika kažeta, da je skupina ljudi mešana po spolu.
- množinska oblika: 10 primerov stavkov, pri katerih glagol ni označen s spolom (kot zapolnjujoči stavek), 5 v generični slovnični obliki in 5 v spolno uravnoteženi obliki.
- skladenjska napaka: 50 primerov stavkov s skladenjsko napako, 25 v generični slovnični obliki in 25 v spolno uravnoteženi obliki.
- semantična napaka: 50 primerov stavkov s semantično napako, 25 v generični slovnični obliki in 25 v spolno uravnoteženi obliki.
- spol, izražen z glagolom: moško ali žensko (v drugem delu stavka stavka je udeležencem in udeleženkam predstavljenih 100 primerov z uporabo ženske oblike; 50 v generični moški obliki in 50 v spolno uravnoteženi obliki; in 100 primerov z uporabo moške oblike; 50 v generični moški obliki in 50 v spolno uravnoteženi obliki (brez zapolnjujočih stavkov)).

PRILOGA D.2: EEG snemanje, preprocesiranje in analiza

EEG aktivnost se je beležila z BrainAmp MRplus ojačevalnikom (ločljivost: 0,5 µV, frekvenca vzorčenja: 500 Hz, pasovni filter: 0,1–250 Hz z naklonom 12 dB/oktava; Brain

Products, GmbH, Nemčija), ki je bil povezan s 64-kanalno EEG kapo z aktivnimi elektrodami, razporejenimi po razširjenem sistemu 10-10. Uporabili smo dve vrsti kap: ActiCap (Brain Products) z aktivnimi Ag/AgCl elektrodami in BrainCap TMS (BrainProducts) s pasivnim Ag/AgCl elektrodami. EEG signal je bil posnet z osebnim računalnikom, ki poganja BrainVision Recorder 2.04 (Brain Products, GmbH, Nemčija). Elektroda FCz je bila uporabljena kot referenca, AFz pa kot zemeljska elektroda. Za snemanje vedenjskih odzivov je bila uporabljena tipkovnica Cedrus (korporacija Cedrus, ZDA), model RB-540.

Podatke smo preprocesirali, pri čemer smo odstranili artefakte povezane s premiki oči, mišičnim šumom in šumom iz električne napeljave. Preprocesiranje je bilo izvedeno z rabo Matlab 2018a (Mathworks, Inc.), EEGLAB, ERPLAB in prilagojenimi skriptami.

EEG analiza podatkov

Izvedli smo dve vrsti statističnih analiz: (1) analize, ki temeljijo na povprečju amplitud, in (2) množične univariantne statistične analize. Z analizami, ki temeljijo na povprečju amplitud, smo preizkusili hipoteze, povezane s potenciali P600 in N400 (z uporabo analize variance, ki omogoča testiranje interakcije med dejavniki/faktorji). Po drugi strani so množične univariantne analize omogočile raziskovanje učinkov zunaj časovnih oken in kanalov, v katerih smo pričakovali 'kršitve'.

Za analizo, ki je temeljila na povprečenju amplitud, smo najprej določili časovna okna, v katerih bi opazovali potenciale. Med predregistracijo smo nameravali določiti časovno okno kot +/- 100 ms od najvišjega vrha potenciala. Vendar se je zaradi prekrivanja različnih komponent izkazalo, da ta postopek ni izvedljiv, zato smo izbrali časovna obdobja na podlagi pričakovanih zamud komponent. Časovno okno je bilo torej postavljeno na 300–500 ms po dražljaju za N400 (za semantične napake) in 500–700 ms po dražljaju za P600 (za skladenjske napake).

Analiza je bila izvedena na 9 elektrodah v čelnem/frontalnem, osrednjem in zadnjem (posteriornem) položaju na srednji, levi in desni polobli (F3/z/4, C3/z/4, P3/z/4). Izvedeni sta bili dve ANOVA-i, ena za N400 in ena za P600 potencial. Dejavniki/faktorji za ponavljajoče meritve ANOVA so bili (1) spol predhodnika (ženski, moški), (2) slovnična oblika (generična, spolno uravnotežena), (3) lateralnost (levo, medialno, desno), (4) anteriornost

(anterior, osrednja, posterior). V primeru kršitve predpostavke o sferičnosti je bila uporabljena korekcija Greenhouse-Geisser. Statistična pomembnost je bila ocenjena na ravni pomembnosti $\alpha = .05$.

Množične univariatne analize so bile izvedene z uporabo orodja Mass Univariate ERP Toolbox v časovnem razponu od 200 ms do 1000 ms na vseh kanalih. Uporabljena je korekcija BH-FDR, statistična pomembnost je ocena na ravni pomembnosti $q = .05$. Po načrtovanih parnih primerjavah (t-testih) so bile izvedene: (1) generična slovnična oblika in ženski spol v glagolu proti generični slovnični obliki in moškemu spolu v glagolu, (2) generična slovnična oblika in ženski spol v glagolu v primerjavi s spolno uravnoteženo slovnično obliko in ženskim spolom v glagolu, (3) generična slovnična oblika in ženski spol v glagolu v primerjavi s spolno uravnoteženo slovnično obliko in moškim spolom v glagolu, (4) generična slovnična oblika in ženski spol v glagolu proti skladenjskim kršitvam (kontrolni pogoj), (5) generična slovnična oblika in ženski spol v glagolu v primerjavi s semantičnimi kršitvami (kontrolni pogoj). Poleg tega smo izvedli naslednje primerjave: (6) spolno uravnotežena oblika in ženski spol v glagolu v primerjavi s semantičnimi kršitvami in (7) spolno uravnotežena oblika in ženski spol v glagolu v primerjavi s skladenjskimi kršitvami. Te primerjave niso bile načrtovane, saj nismo pričakovali, da se bo N400 ali P600 pojavljal v pogoju spolno uravnotežene oblike in ženskega spola v glagolu. Za vključitev te primerjave smo se odločili po opazovanju P600 v tem stanju.

PRILOGA D.3: Primeri eksperimentalnih stavkov

Stavek 1	**Stavek 2**	**Beseda**	**Spol v glagolu**	**Slovnična oblika predhodnika**
Varnostniki;so pozno;zaključili z delom.	Zaradi utrujenosti;se je;mnogim mudilo;zato so;pohitele;domov.	5	female	generic
Električarji;so opravljali;nevarno delo.	Nekaterim;se je;zato zgodilo,;da so se;pri delu;poškodovale.	6	female	generic
Gradbeniki;so bili;pri delu;izpostavljeni soncu.	Mnogim;je bilo;zato lažje,;ko so se;namazale;s sončno kremo.	5	female	generic
Borzni posredniki;poslujejo;z	Mnogim;je to delo;v veselje,;saj	5	female	generic

vrednostnimi;papirji.	so;vešče;v financah.			
Mizarji;so sprejeli;nov projekt;s kratkim rokom.	Mnogim;je bilo to;zelo naporno,;saj so;morale;delati tudi;za vikende.	5	female	generic
Gasilci;so pomagali;rešiti mačko;s strehe.	Nekaterim;je bilo neugodno;saj so;čutile;strah;pred višino.	4	female	generic
Poštarji;dobro poznajo;okolico;v kateri delajo.	Kljub temu;se je;nekaterim zgodilo,;da so se;izgubile.	5	female	generic
Kmetovalci;so pri;obdelovanju zemlje;klečali.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;imele;težave;s hrbtenico.	5	female	generic
Ključavničarji;so ročno;izdelovali ključe.	Takšno delo;je nekaterim;povzročilo,;da so;imele;zatečene prste.	5	female	generic
Astronavti;so se pripravili;na vzlet;v vesolje.	Tudi po vzletu;se je;nekaterim zgodilo,;da so;ostale prestrašene.	5	female	generic
Steklarji;so zaključili;z dolgotrajnim delom;v tujini.	Nekaterim;je bilo;že zelo hudo,;saj so;čutile;močno;pomanjkanje doma.	5	female	generic
Kirurgi;so ponovno;delali nadure.	Večini;je bilo;to odveč,;saj bi;svoj čas raje;preživljale;s partnerjem.	6	female	generic
Častniki;pri delu;potrebujejo;specialistična znanja.	Mnogim;to ne;predstavlja težav,;saj so;ustrezno;izobražene.	6	female	generic
Kovači;so dobili;premajhno plačilo;za svoje delo.	Nekaterim;je prekipelo;in so se;odločile;za takojšnjo;menjavo poklica.	4	female	generic
Skladatelji;so pisali;melodije;pozno v noč.	Nekaterim;je zato ustrezalo,;da so;lahko zjutraj;malo dlje;spale.	6	female	generic
Menedžerji;so imeli dolg;in razgiban dan.	Zato je;mnogim ustrezalo,;da so si;lahko doma;privoščile;dolgo kopel.	5	female	generic

Lovci;se urijo;v lovljenju divjadi.	Mnogim to;predstavlja prednost,;da so lahko;pri lovu;uspešne.	5	female	generic
Mesarji;so primorani;zadostiti visokim;higieničnim standardom.	Mnogim;je bilo jasno,;da si bodo;morale;večkrat na dan;dezinficirati roke.	4	female	generic
Inženirji;so morali;biti natančni;pri svojem delu.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;med delom;čutile;velik pritisk;in odgovornost.	6	female	generic
Piloti;najraje letijo;v jutranjih urah.	Nekaterim;se je;kljub temu zgodilo,;da so;prve vožnje;prespale.	6	female	generic
Cariniki;so preobremenjeni;z delom;na državni meji.	Nekaterim;se je;zato zgodilo,;da si niso;mogle;vzeti čas;za malico.	5	female	generic
Brivci;so se učili;novih tehnik;striženja.	Ker nekaterim;ni šlo najbolje,;so tečaj;predčasno;zaključile.	5	female	generic
Detektivi;so pri;svojem delu;veliko raziskovali.	Nekaterim;je takšno delo;zelo ustrezalo,;saj so;po naravi;radovedne.	6	female	generic
Politiki;so zaključili;s sestankom.	Nekaterim;se je;zdelo vljudno,;da bi;po sestanku;poklepetale;s sodelavci.	6	female	generic
Policisti;so organizirali;službeni piknik.	Mnogim;je bilo predlagano,;da bi;pomagale;pri rezanju;zelenjave.	4	female	generic
Čistilci;so imeli;prašno delo.	Zato je;nekaterim ustrezalo,;da so si;vsak dan;umivale;lase.	5	female	generic
Telefonisti;so si;med pavzo;privoščili kavo.	Ker je bila;nekaterim pregrenka;so jo;pile;z mlekom.	4	female	generic
Šiviljci;so spretni;pri šivanju;oblačil.	Nekaterim;se je vseeno;že zgodilo,;da so se;zbodle.	5	female	generic
Vzgojitelji;so se odločili;za svoj poklic;zaradi ljubezni;do otrok.	Ravno zato;se zdi;mnogim naravno,;da bi si;same	5	female	generic

	ustvarile;družino.			
Frizerji;so preživeli;večji del dneva;na nogah.	Nekaterim;kljub temu;še ni uspelo,;da bi si;priskrbele;udobno obutev.	5	female	generic
Cvetličarji;so imeli;največ dela;spomladi.	Mnogim;je vseeno uspelo,;da so si;privoščile;dopust;pred glavno sezono.	4	female	generic
Blagajničarji;morajo imeti;veliko potrpljenja;pri delu;s strankami.	Večini;je to povzročilo,;da so se;soočale;z velikim stresom.	4	female	generic
Negovalci;so skrbeli;za bolne;in stare ljudi.	Mnogim;je bilo;to delo naporno;kljub temu,;da so;potrpežljive.	6	female	generic
Striperji;so zaključili;zadnji ples;večera.	Zaradi;glasnega aplavza;se je nekaterim;zdelo primerno,;da bi nastop;še nekoliko;podaljšale.	7	female	generic
Gospodinjci;niso mogli;prenašati nereda.	Mnogim;je bilo zato všeč,;ko so lahko;začele;pospravljati.	4	female	generic
Stevardi;so imeli;prvo uro;usposabljanja.	Mnogim;je bilo všeč,;da so se lahko;med usposabljanjem;pogovarjale.	5	female	generic
Tajniki;so veliko časa;gledali;v računalnik.	Nekaterim;je zato;prišlo v navado,;da so si;med delom;nataknile;očala.	6	female	generic
Socialni delavci;so se ukvarjali;z zahtevnimi;primeri.	To je mnogim;predstavljalo izziv,;saj so si;morale;utrditi kožo.	4	female	generic
Kozmetiki;so se usposobili;za negovanje kože.	Mnogim;to delo;ni predstavljalo;težav,;saj so;že od nekaj;same skrbele;za svoj izgled.	7	female	generic
Manikerji;so sprejeli;zadnjo stranko;v dnevu.	Nekaterim;se je;mudilo domov,;zato so;pohitele;z delom.	5	female	generic
Računovodje;so dobri;v vodenju financ.	Mnogim;je bilo;to znanje;priročno,;saj so	6	female	generic

	lahko;urejale;tudi lastne finance.			
Ginekologi;so se;zaradi slabih;delovnih razmer;priključili stavkam.	Nekaterim;stavke niso bile;v interesu,;zato so;opravljale;delo po urniku.	5	female	generic
Pralci;so pri;pranju rjuh;preizkusili;nov detergent.	Nekaterim;se je zgodilo,;da so takoj;dobile;alergijsko reakcijo.	4	female	generic
Stilisti;so ostali;na modni reviji;do jutra.	Ker se je;nekaterim;vmes že spalo,;so si;privoščile;kavo.	5	female	generic
Strojepisci;so morali;hitro pretipkati;obsežno besedilo.	Zaradi hitenja;se je;mnogim zgodilo,;da so se;zatipkale.	5	female	generic
Vedeževalci;so napovedali;grozljivo usodo;za svet.	Nekaterim;je bilo;zato pomembno,;da so lahko;to napoved;tudi dodatno;preverile.	7	female	generic
Varovalci otrok;so vzpostavili;zaupljiv odnos;z otroki.	Večini je to;uspelo tako,;da so se;med varstvom;z njimi;pogovarjale.	6	female	generic
Krojilci;so se izurili;v risanju krojev.	Mnogim;je to omogočilo,;da so;pri svojem delu;hitrejše.	5	female	generic
Manekeni;so nastopili;na otvoritvi;modne revije.	Zaradi;neudobne obutve;se je;nekaterim zgodilo,;da so se;na pisti;spotaknile.	7	female	generic
Sobarji;so med;pospravljanjem;našli zapestnico.	Nekaterim;je padlo na pamet,;da bi;zapestnico;odnesle;na recepcijo.	5	female	generic
Kirurginje;in kirurgi;so uspešno;odstranili strdek;pri otroku.	Nekaterim;se je;zdelo pomembno,;da bi novico;takoj;sporočile;staršem.	6	female	gender-balanced
Varnostnice;in varnostniki;so se sprehodili;do trafike.	Tam se je;nekaterim zazdelo,;da bi si;kupile;časopis.	4	female	gender-balanced
Lovke;in lovci;so se odpravili;v gozd;navkljub dežju.	Nekaterim;je bilo predlagano,;da bi si;za zaščito;oblekle;dežno obleko.	5	female	gender-balanced

Mesarke;in mesarji;so rezali;meso.	Mnogim;ni bilo treba;poudarjati,;da bi ga lahko;hkrati tudi;zlagale;v hladilnik.	6	female	gender-balanced
Političarke;in politiki;so zasedli;parlament.	Med burno razpravo;je mnogim,;ki so;poskušale;tudi uspelo;pridobiti besedo.	4	female	gender-balanced
Tiskarke;in tiskarji;so poskrbeli;za kvalitetno;natisnjen izdelek.	Mnogim;se je zdelo;zato pomembno,;da so;izbrale;kvalitetne materiale.	5	female	gender-balanced
Košarkarice;in košarkarji;so se;glasno pogovarjali;na treningu.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;ostale;brez glasu.	5	female	gender-balanced
Avtoprevoznice;in avtoprevozniki;so v tujini;hitro vozili.	Ravno zato;se je;mnogim zgodilo,;da so;ob prihodu domov;dobile;kazen.	6	female	gender-balanced
Kmetovalke;in kmetovalci;so spomladi;škropili drevesa.	Mnogim;se je zdela;dobra ideja,;da bi drevje;tudi dodatno;pognojile.	6	female	gender-balanced
Električarke;in električarji;so pri delu;zelo natančni.	Mnogim;zato najbolj ustreza,;da delo;opravijo zjutraj,;ko so;spočite.	6	female	gender-balanced
Mizarke;in mizarji;so vešči;v obdelovanju lesa.	Mnogim;pridejo prav veščine,;ki so jih;pridobile;v lesarski šoli.	4	female	gender-balanced
Brivke;in brivci;so uporabili;novo peno;za britje.	Zaradi;alergijskih reakcij;se je;zdelo mnogim;bolj ustrezno,;da so;uporabljale;samo vodo.	7	female	gender-balanced
Monterke;in monterji;so prinesli;svoje orodje;za delo.	Mnogim;je vseeno;bolj ustrezalo,;če so si lahko;izposodile;orodje;pri drugih.	5	female	gender-balanced
Steklarke;in steklarji;so ustvarili;novo linijo;steklenih izdelkov.	Mnogim;je pri tem uspelo,;da so;pridobile;popust;pri nakupu;izdelkov.	4	female	gender-balanced
Inženirke;in inženirji;so se	Mnogim;je bil;tako pomemben,;da	5	female	gender-

potegovali;za nov projekt.	so se;pripravljale nanj;več kot en mesec.			balanced
Poveljnice;in poveljniki;so cenjeni;zaradi svojega dela.	Mnogim;je bil;to pomemben kriterij,;ko so si;izbirale;službo v vojski.	5	female	gender-balanced
Direktorice;in direktorji;so razpravljali;o upokojitvi;več uslužbencev.	Nekaterim;je bilo;takoj jasno,;da bodo;morale;po upokojitvi;urediti;njihovo nadomestitev.	5	female	gender-balanced
Upravljalke strojev;in upravljalci strojev;so bili zadolženi;za delovanje strojev.	Mnogim;je bilo;zato pomembno,;da so;stroje redno;servisirale.	6	female	gender-balanced
Menedžerke;in menedžerji;so bili;do večera;na sestanku.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;zamudile;na družinsko večerjo.	5	female	gender-balanced
Gradbenice;in gradbeniki;so pričeli;z delom;v zgodnjih urah.	Mnogim;to ni;predstavljalo težave,;saj so se;do takrat;naspale.	6	female	gender-balanced
Skladateljice;in skladatelji;so se;navadili samostojnosti;pri svojem delu.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so se;skupinskega dela;popolnoma;odvadile.	7	female	gender-balanced
Diplomatke;in diplomati;so se;v svoji karieri;pogosto selili.	Ravno zato;mnogim ni bilo;do tega,;da bi se;na svoje okolje;navezale.	6	female	gender-balanced
Kurirke;in kurirji;so pri;transportu pošiljk;zelo hitri.	Zaradi tega;se nekaterim;lahko zgodi,;da so;pri dostavljanju;nespretne.	6	female	gender-balanced
Prometnice;in prometniki;so pozimi;opravljali;zunanje delo.	Mnogim;je bilo;to odveč,;saj so;bile premražene;do kosti.	5	female	gender-balanced
Detektivke;in detektivi;so reševali;pomemben primer;umora.	Nekaterim;se je;proti koncu zgodilo,;da so;zaradi pomanjkanja;dokazov;že skoraj;obupale.	8	female	gender-balanced
Inštruktorice joge;in inštruktorji joge;so imeli;za vikend;veliko	Mnogim;je bilo;to v veselje,;saj so lahko;takrat največ;zaslužile.	6	female	gender-balanced

vadbenikov.				
Stevardese;in stevardi;so morali znati;v primeru težav;na letalu;hitro odreagirati.	Nekaterim;je to predstavljalo;veliko težavo,;saj so;v takšnih trenutkih;otrpnile.	6	female	gender-balanced
Frizerke;in frizerji;so bili;pri svojem delu;zelo kreativni.	Mnogim;je bilo;svojo ustvarjalnost;najlažje izraziti,;ko so;strigle;ob glasbi.	6	female	gender-balanced
Cvetličarke;in cvetličarji;se spoznajo;na različne;vrste rož.	Mnogim zato;ne predstavlja težave,;da bi;strankam;pri izbiri šopka;svetovale.	6	female	gender-balanced
Socialne delavke;in socialni delavci;so obravnavali;delikatne primere.	Mnogim;je zato pomembno,;da so;čim bolj;sočutne.	5	female	gender-balanced
Blagajničarke;in blagajničarji;so ob koncu dneva;v blagajni;našli višek;denarja.	Nekaterim;se ni;zdelo smiselno,;da bi;to informacijo;zamolčale.	6	female	gender-balanced
Striptizete;in striperji;so dobili;nove oprave;za nastope.	Kljub temu;je bilo nekaterim;bolj ugodno,;ko so;nastopile;v starih kostumih.	5	female	gender-balanced
Tajnice;in tajniki;so sprejeli;poslovne partnerje;v sejni sobi.	Nekaterim;se je;zdelo najbolj smiselno,;da bi goste;postregle;s kavo.	5	female	gender-balanced
Knjižničarke;in knjižničarji;so pomagali;obiskovalcem;pri iskanju knjig.	Mnogim;se je;zdelo pomembno,;da so;neuporabljene knjige;zložile;tudi nazaj;na police.	6	female	gender-balanced
Perice;in pralci;imajo radi vonj;po svežem perilu.	Nekaterim;je bil to;dolga leta;glavni razlog,;da so;rade prihajale;v službo.	6	female	gender-balanced
Čistilke;in čistilci;so imeli;pozno malico.	Mnogim;je to ustrezalo,;saj so si lahko;vzele;več časa zanjo.	4	female	gender-balanced
Računovodkinje;in računovodje;so se;redno udeleževali;izobraževanj.	Nekaterim;se je;vseeno zdelo,;da izobraževanja;ne bodo;potrebovale.	6	female	gender-balanced

Vizažistke;in vizažisti;so se učili;novih tehnik ličenja.	Mnogim;je bilo to koristno,;saj so;pridobile;veliko raznolikih;izkušenj.	4	female	gender-balanced
Stilistke;in stilisti;so nekaj časa;spremljali;aktualno modo.	Takrat se je;mnogim zdelo koristno,;da so se;udeleževale;tudi modnih revij.	4	female	gender-balanced
Negovalke;in negovalci;so radi;v pomoč drugim.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da svojega dela;niso več;dojemale;samo kot službo.	6	female	gender-balanced
Manikerke;in manikerji;so imeli;polno čakalnico;strank.	Mnogim;se je zato;vedno mudilo,;saj so se;čutile;v zaostanku.	5	female	gender-balanced
Ginekologije;in ginekologi;so se dogovorili;o nadomeščanju;v poletnem času.	Mnogim;se je;že prvi teden;zgodilo,;da so;prekršile;dogovor.	6	female	gender-balanced
Telefonistke;in telefonisti;so morali;poiskati kontakte;vseh bank;v regiji.	Mnogim;se je;zdelo smiselno,;da bi;iskale;kontakte;v telefonskem imeniku.	5	female	gender-balanced
Maskerke;in maskerji;so maskirali ljudi;v času pusta.	Mnogim;je to predstavljalo;odlično priložnost,;da so;izrazile;svojo kreativnost.	5	female	gender-balanced
Pedikerke;in pedikerji;so imeli;svoj salon;kar doma.	Mnogim;je to omogočilo,;da so se lahko;do prvih strank;sprehodile;kar v pižami.	5	female	gender-balanced
Kostumografinje;in kostumografi;so zamujali;s pripravo kostumov;za predstavo.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;šivale;dolgo v noč.	5	female	gender-balanced
Manekenke;in manekeni;so bili podvrženi;strogim dietam.	Kljub temu;se je nekaterim;občasno zgodilo,;da so se;pregrešile;s sladoledom.	5	female	gender-balanced
Strojepiske;in strojepisci;so lovili rok;za oddajo;tipkanih besedil.	Mnogim;se je;zaradi hitenja;zgodilo,;da	6	female	gender-balanced

	so;čutile;tresoče roke;še cel dan.			
Zobozdravstvene asistentke;in zobozdravstveni asistenti;so bili zadolženi;za razkuževanje;zobozdravstvenih inštrumentov.	Mnogim;je bilo pomembno,;da so;vse naprave;sterilizirale.	5	female	gender-balanced
Krojilke;in krojilci;so se sprli;glede materiala;za kroj.	Nekaterim;se je material;zdel ključen,;zato so;vztrajale;pri svili.	5	female	gender-balanced
Varnostniki;so pozno;zaključili z delom.	Zaradi utrujenosti;se je;mnogim mudilo;zato so;pohiteli;domov.	5	male	generic
Električarji;so opravljali;nevarno delo.	Nekaterim;se je;zato zgodilo,;da so se;pri delu;poškodovali.	6	male	generic
Gradbeniki;so bili;pri delu;izpostavljeni soncu.	Mnogim;je bilo;zato lažje,;ko so se;namazali;s sončno kremo.	5	male	generic
Borzni posredniki;poslujejo;z vrednostnimi;papirji.	Mnogim;je to delo;v veselje,;saj so;vešči;v financah.	5	male	generic
Mizarji;so sprejeli;nov projekt;s kratkim rokom.	Mnogim;je bilo to;zelo naporno,;saj so;morali;delati tudi;za vikende.	5	male	generic
Gasilci;so pomagali;rešiti mačko;s strehe.	Nekaterim;je bilo neugodno;saj so;čutili;strah;pred višino.	4	male	generic
Poštarji;dobro poznajo;okolico;v kateri delajo.	Kljub temu;se je;nekaterim zgodilo,;da so se;izgubili.	5	male	generic
Kmetovalci;so pri;obdelovanju zemlje;klečali.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;imeli;težave;s hrbtenico.	5	male	generic
Ključavničarji;so ročno;izdelovali ključe.	Takšno delo;je nekaterim;povzročilo,;da so;imeli;zatečene prste.	5	male	generic
Astronavti;so se pripravili;na vzlet;v vesolje.	Tudi po vzletu;se je;nekaterim zgodilo,;da so;ostali prestrašeni.	5	male	generic
Steklarji;so zaključili;z	Nekaterim;je bilo;že zelo hudo,;saj so;čutili;močno;pomanjkanje	5	male	generic

dolgotrajnim delom;v tujini.	doma.			
Kirurgi;so ponovno;delali nadure.	Večini;je bilo;to odveč,;saj bi;svoj čas raje;preživljali;s partnerko.	6	male	generic
Častniki;so pri delu;potrebovali;specialistična znanja.	Mnogim;to ne;predstavlja težav,;saj so;ustrezno;izobraženi.	6	male	generic
Kovači;so dobili;premajhno plačilo;za svoje delo.	Nekaterim;je prekipelo;in so se;odločili;za takojšnjo;menjavo poklica.	4	male	generic
Skladatelji;so pisali;melodije;pozno v noč.	Nekaterim;je zato ustrezalo,;da so;lahko zjutraj;malo dlje;spali.	6	male	generic
Menedžerji;so imeli dolg;in razgiban dan.	Zato je;mnogim ustrezalo,;da so si;lahko doma;privoščili;dolgo kopel.	5	male	generic
Lovci;se urijo;v lovljenju divjadi.	Mnogim to;predstavlja prednost,;da so lahko;pri lovu;uspešni.	5	male	generic
Mesarji;so morali;zadostiti visokim;higieničnim standardom.	Mnogim;je bilo jasno,;da si bodo;morali;večkrat na dan;dezinficirati roke.	4	male	generic
Inženirji;so morali;biti natančni;pri svojem delu.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;med delom;čutili;velik pritisk;in odgovornost.	6	male	generic
Piloti;najraje letijo;v jutranjih urah.	Nekaterim;se je;kljub temu zgodilo,;da so;prve vožnje;prespali.	6	male	generic
Cariniki;so preobremenjeni;z delom;na državni meji.	Nekaterim;se je;zato zgodilo,;da si niso;mogli;vzeti čas;za malico.	5	male	generic
Brivci;so se učili;novih tehnik;striženja.	Ker nekaterim;ni šlo najbolje,;so tečaj;predčasno;zaključili.	5	male	generic
Detektivi;so pri;svojem delu;veliko raziskovali.	Nekaterim;je takšno delo;zelo ustrezalo,;saj so;po	6	male	generic

	naravi;radovedni.			
Politiki;so zaključili;s sestankom.	Nekaterim;se je;zdelo vljudno,;da bi;po sestanku;poklepetali;s sodelavci.	6	male	generic
Policisti;so organizirali;službeni piknik.	Mnogim;je bilo predlagano,;da bi;pomagali;pri rezanju;zelenjave.	4	male	generic
Čistilci;so imeli;prašno delo.	Zato je;nekaterim ustrezalo,;da so si;vsak dan;umivali;lase.	5	male	generic
Telefonisti;so si;med pavzo;privoščili kavo.	Ker je bila;nekaterim pregrenka;so jo;pili;z mlekom.	4	male	generic
Šiviljci;so spretni;pri šivanju;oblačil.	Nekaterim;se je vseeno;že zgodilo,;da so se;zbodli.	5	male	generic
Vzgojitelji;so se odločili;za svoj poklic;zaradi ljubezni;do otrok.	Ravno zato;se zdi;mnogim naravno,;da bi si;sami ustvarili;družino.	5	male	generic
Frizerji;so preživeli;večji del dneva;na nogah.	Nekaterim;kljub temu;še ni uspelo,;da bi si;priskrbeli;udobno obutev.	5	male	generic
Cvetličarji;so imeli;največ dela;spomladi.	Mnogim;je vseeno uspelo,;da so si;privoščili;dopust;pred glavno sezono.	4	male	generic
Blagajničarji;morajo imeti;veliko potrpljenja;pri delu;s strankami.	Večini;je to povzročilo,;da so se;soočali;z velikim stresom.	4	male	generic
Negovalci;so skrbeli;za bolne;in stare ljudi.	Mnogim;je bilo;to delo naporno;kljub temu,;da so;potrpežljivi.	6	male	generic
Striperji;so zaključili;zadnji ples;večera.	Zaradi;glasnega aplavza;se je nekaterim;zdelo primerno,;da bi nastop;še nekoliko;podaljšali.	7	male	generic
Gospodinjci;niso mogli;prenašati nereda.	Mnogim;je bilo zato všeč,;ko so lahko;začeli;pospravljati.	4	male	generic

Stevardi;so imeli;prvo uro;usposabljanja.	Mnogim;je bilo všeč,;da so se lahko;med usposabljanjem;pogovarjali.	5	male	generic
Tajniki;so veliko časa;gledali;v računalnik.	Nekaterim;je zato;prišlo v navado,;da so si;med delom;nataknili;očala.	6	male	generic
Socialni delavci;so se ukvarjali;z zahtevnimi;primeri.	To je mnogim;predstavljalo izziv,;saj so si;morali;utrditi kožo.	4	male	generic
Kozmetiki;so se usposobili;za negovanje kože.	Mnogim;to delo;ni predstavljalo;težav,;saj so;že od nekaj;sami skrbeli;za svoj izgled.	7	male	generic
Manikerji;so sprejeli;zadnjo stranko;v dnevu.	Nekaterim;se je;mudilo domov,;zato so;pohiteli;z delom.	5	male	generic
Računovodje;so dobri;v vodenju financ.	Mnogim;je bilo;to znanje;priročno,;saj so lahko;urejali;tudi lastne finance.	6	male	generic
Ginekologi;so se;zaradi slabih;delovnih razmer;priključili stavkam.	Nekaterim;stavke niso bile;v interesu,;zato so;opravljali;delo po urniku.	5	male	generic
Pralci;so pri;pranju rjuh;preizkusili;nov detergent.	Nekaterim;se je zgodilo,;da so takoj;dobili;alergijsko reakcijo.	4	male	generic
Stilisti;so ostali;na modni reviji;do jutra.	Ker se je;nekaterim;vmes že spalo,;so si;privoščili;kavo.	5	male	generic
Strojepisci;so morali;hitro pretipkati;obsežno besedilo.	Zaradi hitenja;se je;mnogim zgodilo,;da so se;zatipkali.	5	male	generic
Vedeževalci;so napovedali;grozljivo usodo;za svet.	Nekaterim;je bilo;zato pomembno,;da so lahko;to napoved;tudi dodatno;preverili.	7	male	generic
Varovalci otrok;so vzpostavili;zaupljiv odnos;z otroki.	Večini je to;uspelo tako,;da so se;med varstvom;z njimi;pogovarjali.	6	male	generic
Krojilci;so se izurili;v risanju	Mnogim;je to omogočilo,;da so;pri	5	male	generic

krojev.	svojem delu;hitrejši.			
Manekeni;so nastopili;na otvoritvi;modne revije.	Zaradi;neudobne obutve;se je;nekaterim zgodilo,;da so se;na pisti;spotaknili.	7	male	generic
Sobarji;so med;pospravljanjem;našli zapestnico.	Nekaterim;je padlo na pamet,;da bi;zapestnico;odnesli;na recepcijo.	5	male	generic
Kirurginje;in kirurgi;so uspešno;odstranili strdek;pri otroku.	Nekaterim;se je;zdelo pomembno,;da bi novico;takoj;sporočili;staršem.	6	male	gender-balanced
Varnostnice;in varnostniki;so se sprehodili;do trafike.	Tam se je;nekaterim zazdelo,;da bi si;kupili;časopis.	4	male	gender-balanced
Lovke;in lovci;so se odpravili;v gozd;navkljub dežju.	Nekaterim;je bilo predlagano,;da bi si;za zaščito;oblekli;dežno obleko.	5	male	gender-balanced
Mesarke;in mesarji;so rezali;meso.	Mnogim;ni bilo treba;poudarjati,;da bi ga lahko;hkrati tudi;zlagali;v hladilnik.	6	male	gender-balanced
Političarke;in politiki;so zasedli;parlament.	Med burno razpravo;je mnogim,;ki so;poskušali;tudi uspelo;pridobiti besedo.	4	male	gender-balanced
Tiskarke;in tiskarji;so poskrbeli;za kvalitetno;natisnjen izdelek.	Mnogim;se je zdelo;zato pomembno,;da so;izbrali;kvalitetne materiale.	5	male	gender-balanced
Košarkarice;in košarkarji;so se;glasno pogovarjali;na treningu.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;ostali;brez glasu.	5	male	gender-balanced
Avtoprevoznice;in avtoprevozniki;so v tujini;hitro vozili.	Ravno zato;se je;mnogim zgodilo,;da so;ob prihodu domov;dobili;kazen.	6	male	gender-balanced
Kmetovalke;in kmetovalci;so spomladi;škropili drevesa.	Mnogim;se je zdela;dobra ideja,;da bi drevje;tudi dodatno;pognojili.	6	male	gender-balanced

Električarke;in električarji;so pri delu;zelo natančni.	Mnogim;zato najbolj ustreza,;da delo;opravijo zjutraj,;ko so;spočiti.	6	male	gender-balanced
Mizarke;in mizarji;so vešči;v obdelovanju lesa.	Mnogim;pridejo prav veščine,;ki so jih;pridobili;v lesarski šoli.	4	male	gender-balanced
Brivke;in brivci;so uporabili;novo peno;za britje.	Zaradi;alergijskih reakcij;se je;zdelo mnogim;bolj ustrezno,;da so;uporabljali;samo vodo.	7	male	gender-balanced
Monterke;in monterji;so prinesli;svoje orodje;za delo.	Mnogim;je vseeno;bolj ustrezalo,;če so si lahko;izposodili;orodje;pri drugih.	5	male	gender-balanced
Steklarke;in steklarji;so ustvarili;novo linijo;steklenih izdelkov.	Mnogim;je pri tem uspelo,;da so;pridobili;popust;pri nakupu;izdelkov.	4	male	gender-balanced
Inženirke;in inženirji;so se potegovali;za nov projekt.	Mnogim;je bil;tako pomemben,;da so se;pripravljali nanj;več kot en mesec.	5	male	gender-balanced
Poveljnice;in poveljniki;so cenjeni;zaradi svojega dela.	Mnogim;je bil;to pomemben kriterij,;ko so si;izbirali;službo v vojski.	5	male	gender-balanced
Direktorice;in direktorji;so razpravljali;o upokojitvi;več uslužbencev.	Nekaterim;je bilo;takoj jasno,;da bodo;morali;po upokojitvi;urediti;njihovo nadomestitev.	5	male	gender-balanced
Upravljalke strojev;in upravljalci strojev;so bili zadolženi;za delovanje strojev.	Mnogim;je bilo;zato pomembno,;da so;stroje redno;servisirali.	6	male	gender-balanced
Menedžerke;in menedžerji;so bili;do večera;na sestanku.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;zamudili;na družinsko večerjo.	5	male	gender-balanced
Gradbenice;in gradbeniki;so pričeli;z delom;v zgodnjih urah.	Mnogim;to ni;predstavljalo težave,;saj so se;do takrat;naspali.	6	male	gender-balanced
Skladateljice;in skladatelji;so se;navadili samostojnosti;pri svojem delu.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so se;skupinskega dela;popolnoma;odvadili.	7	male	gender-balanced

Diplomatke;in diplomati;so se;v svoji karieri;pogosto selili.	Ravno zato;mnogim ni bilo;do tega,;da bi se;na svoje okolje;navezali.	6	male	gender-balanced
Kurirke;in kurirji;so pri;transportu pošiljk;zelo hitri.	Zaradi tega;se nekaterim;lahko zgodi,;da so;pri dostavljanju;nespretni.	6	male	gender-balanced
Prometnice;in prometniki;so pozimi;opravljali;zunanje delo.	Mnogim;je bilo;to odveč,;saj so;bili premraženi;do kosti.	5	male	gender-balanced
Detektivke;in detektivi;so reševali;pomemben primer;umora.	Nekaterim;se je;proti koncu zgodilo,;da so;zaradi pomanjkanja;dokazov;že skoraj;obupali.	8	male	gender-balanced
Inštruktorice joge;in inštruktorji joge;so imeli;za vikend;veliko vadbenikov.	Mnogim;je bilo;to v veselje,;saj so lahko;takrat največ;zaslužili.	6	male	gender-balanced
Stevardese;in stevardi;so morali znati;v primeru težav;na letalu;hitro odreagirati.	Nekaterim;je to predstavljalo;veliko težavo,;saj so;v takšnih trenutkih;otrpnili.	6	male	gender-balanced
Frizerke;in frizerji;so bili;pri svojem delu;zelo kreativni.	Mnogim;je bilo;svojo ustvarjalnost;najlažje izraziti,;ko so;strigli;ob glasbi.	6	male	gender-balanced
Cvetličarke;in cvetličarji;se spoznajo;na različne;vrste rož.	Mnogim zato;ne predstavlja težave,;da bi;strankam;pri izbiri šopka;svetovali.	6	male	gender-balanced
Socialne delavke;in socialni delavci;so obravnavali;delikatne primere.	Mnogim;je zato pomembno,;da so;čim bolj;sočutni.	5	male	gender-balanced
Blagajničarke;in blagajničarji;so ob koncu dneva;v blagajni;našli višek;denarja.	Nekaterim;se ni;zdelo smiselno,;da bi;to informacijo;zamolčali.	6	male	gender-balanced
Striptizete;in striperji;so dobili;nove oprave;za nastope.	Kljub temu;je bilo nekaterim;bolj ugodno,;ko so;nastopili;v starih kostumih.	5	male	gender-balanced

Tajnice;in tajniki;so sprejeli;poslovne partnerje;v sejni sobi.	Nekaterim;se je;zdelo najbolj smiselno,;da bi goste;postregli;s kavo.	5	male	gender-balanced
Knjižničarke;in knjižničarji;so pomagali;obiskovalcem;pri iskanju knjig.	Mnogim;se je;zdelo pomembno,;da so;neuporabljene knjige;zložili;tudi nazaj;na police.	6	male	gender-balanced
Perice;in pralci;imajo radi vonj;po svežem perilu.	Nekaterim;je bil to;dolga leta;glavni razlog,;da so;radi prihajali;v službo.	6	male	gender-balanced
Čistilke;in čistilci;so imeli;pozno malico.	Mnogim;je to ustrezalo,;saj so si lahko;vzeli;več časa zanjo.	4	male	gender-balanced
Računovodkinje;in računovodje;so se;redno udeleževali;izobraževanj.	Nekaterim;se je;vseeno zdelo,;da izobraževanja;ne bodo;potrebovali.	6	male	gender-balanced
Vizažistke;in vizažisti;so se učili;novih tehnik ličenja.	Mnogim;je bilo to koristno,;saj so;pridobili;veliko raznolikih;izkušenj.	4	male	gender-balanced
Stilistke;in stilisti;so nekaj časa;spremljali;aktualno modo.	Takrat se je;mnogim zdelo koristno,;da so se;udeleževali;tudi modnih revij.	4	male	gender-balanced
Negovalke;in negovalci;so radi;v pomoč drugim.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da svojega dela;niso več;dojemali;samo kot službo.	6	male	gender-balanced
Manikerke;in manikerji;so imeli;polno čakalnico;strank.	Mnogim;se je zato;vedno mudilo,;saj so se;čutili;v zaostanku.	5	male	gender-balanced
Ginekologije;in ginekologi;so se dogovorili;o nadomeščanju;v poletnem času.	Mnogim;se je;že prvi teden;zgodilo,;da so;prekršili;dogovor.	6	male	gender-balanced
Telefonistke;in telefonisti;so morali;poiskati kontakte;vseh bank;v regiji.	Mnogim;se je;zdelo smiselno,;da bi;iskali;kontakte;v telefonskem imeniku.	5	male	gender-balanced
Maskerke;in maskerji;so maskirali	Mnogim;je to	5	male	gender-

ljudi;v času pusta.	predstavljalo;odlično priložnost,;da so;izrazili;svojo kreativnost.			balanced
Pedikerke;in pedikerji;so imeli;svoj salon;kar doma.	Mnogim;je to omogočilo,;da so se lahko;do prvih strank;sprehodili;kar v pižami.	5	male	gender-balanced
Kostumografinje;in kostumografi;so zamujali;s pripravo kostumov;za predstavo.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;šivali;dolgo v noč.	5	male	gender-balanced
Manekenke;in manekeni;so bili podvrženi;strogim dietam.	Kljub temu;se je nekaterim;občasno zgodilo,;da so se;pregrešili;s sladoledom.	5	male	gender-balanced
Strojepiske;in strojepisci;so lovili rok;za oddajo;tipkanih besedil.	Mnogim;se je;zaradi hitenja;zgodilo,;da so;čutili;tresoče roke;še cel dan.	6	male	gender-balanced
Zobozdravstvene asistentke;in zobozdravstveni asistenti;so bili zadolženi;za razkuževanje;zobozdravstvenih inštrumentov.	Mnogim;je bilo pomembno,;da so;vse naprave;sterilizirali.	5	male	gender-balanced
Krojilke;in krojilci;so se sprli;glede materiala;za kroj.	Nekaterim;se je material;zdel ključen,;zato so;vztrajali;pri svili.	5	male	gender-balanced
Računalničarji;so;v današnjem času;dobro zaposljiv;kader.	Večini;se zato zgodi,;da se jim;službe;kar same;telovadijo.	6	semantic error	generic
Ribiči;veliko časa;preživijo;v vodi.	Nekaterim;zato ustreza,;da so vedno;kritični.	4	semantic error	generic
Direktorji;imajo visok;življenjski standard.	Mnogim;kljub temu;uspe prihraniti;večji del;frače.	5	semantic error	generic
Gasilci;so intenzivno;delali;dan in noč.	Večini;se zato zgodi,;da ostanejo;brez prostega;psa.	5	semantic error	generic
Košarkarji;imajo;naporne treninge.	Mnogim;je pomembno,;da se;dobro pripravijo;na njivo.	5	semantic error	generic

Brivci;potrebujejo;pri delu;mirno roko.	Nekaterim;se kljub temu;pogosto tresejo;hladilniki.	4	semantic error	generic
Filmski producenti;imajo nadzor;nad snemanjem;filma.	Večini;se vseeno zdi,;da potrebujejo;tudi pomoč;miši.	5	semantic error	generic
Prometniki;usmerjajo promet;s signali.	Večini;je vseeno lažje;da usmerjanje;opravijo kar;s spanjem.	5	semantic error	generic
Poveljniki;imajo avtoriteto;pred svojimi;zaposlenimi.	Nekaterim;je sprejemljivo tudi,;da vzpostavijo;z njimi;krompir.	5	semantic error	generic
Rudarji;so odmaknjeni;od dnevne;svetlobe.	Mnogim;se zato zgodi,;da ne vidijo,;ko sonce;zapleše.	5	semantic error	generic
Prodajalci kozmetike;so pripravljali;svoj oddelek;trgovine.	Nekaterim;je bilo naročeno,;da kreme;zlagajo;po nasmehu.	5	semantic error	generic
Bolniški strežniki;delajo;nočno izmeno.	Mnogim;se vmes spi,;zato se zamotijo;z dežnikom.	4	semantic error	generic
Vzgojitelji;so imeli;sindikalni izlet.	Mnogim;se je;zdelo pomembno,;da spakirajo;nevihto;že dan prej.	5	semantic error	generic
Učitelji baleta;poudarjajo;spontanost;pri plesu.	Nekaterim;se to;ne zdi pomembno,;zato zahtevajo;drevo.	5	semantic error	generic
Tajniki;vpisujejo stranke;ob njihovem;prihodu.	Mnogim;je lažje,;da si zapomnijo;njihove obraze;kot gume.	5	semantic error	generic
Strojevodkinje;in strojevodje;so usposobljeni;za upravljanje;različnih lokomotiv.	Mnogim;se zdi;vseeno najboljše,;ko sedejo;za električno;mačko.	6	semantic error	gender-balanced
Ključavničarke;in ključavničarji;pri delu;ne potrebujejo;čiste tišine.	Večini;se zdi;zato prijetno,;če si;med delom;prižgejo;mizo.	7	semantic error	gender-balanced
Kovačice;in kovači;glasno udarjajo;po kovini.	Nekaterim;se zato zgodi,;da zaradi hrupa;uporabljajo;veternice;za ušesa.	5	semantic error	gender-balanced

Dimnikarke;in dimnikarji;naj bi;po stari legendi;prinašali srečo.	Mnogim se;ta običaj dopade,;zato ga;pri svojem delu;operejo.	5	semantic error	gender-balanced
Rudarke;in rudarji;opravljajo nevarno;in tvegano delo.	Večini;se je zdelo;zato ključno,;da se;pri delu;lovijo.	6	semantic error	gender-balanced
Blagajničarke;in blagajniki;zaklepajo;vrata trgovine;ob odhodu.	Nekaterim;se je;kljub temu;kdaj zgodilo,;da so;pozabili zakleniti;čaj.	7	semantic error	gender-balanced
Oblikovalke nakita;in oblikovalci nakita;so znižali;cene izdelkov;v času razprodaj.	Nekaterim;se vseeno;zdi bolje,;da cene;ne bi;risali.	6	semantic error	gender-balanced
Sobarice;in sobarji;se med malico;družijo;v avli hotela.	Mnogim vseeno;bolj ustreza,;da se;odmaknejo;v raketo.	5	semantic error	gender-balanced
Gospodinje;in gospodinjci;so generalno;pospravili;celo hišo.	Nekaterim;je bilo ključno,;da se;pri pospravljanju;posvetijo;mavrici.	6	semantic error	gender-balanced
Računovodkinje;in računovodje;imajo smisel;za analitično;mišljenje.	Mnogim;je to pomembno,;saj so pogosto;del analitičnih;buč.	5	semantic error	gender-balanced
Stevardese;in stevardi;so vsak dan;na drugem;koncu sveta.	Nekaterim;to delo;ne ustreza,;saj bi raje;delali na enem;barju.	6	semantic error	gender-balanced
Frizerke;in frizerji;se redno;pogovarjajo;s strankami.	Mnogim je to;celo pomembneje,;kot samo;skrivanje.	4	semantic error	gender-balanced
Knjižničarke;in knjižničarji;ne marajo;zamujanja;pri vračanju gradiva.	Nekaterim;bi se zdelo;vseeno sprejemljivo,;da bi;krajše zamude;zaigrali.	6	semantic error	gender-balanced
Čistilke;in čistilci;so praznili;koše za smeti;v podjetju.	Mnogim;se je vseeno zgodilo,;da so;med čiščenjem;izpustili nekaj;klovnov.	6	semantic error	gender-balanced
Cvetličarke;in cvetličarji;pripravljajo;poročno cvetje.	Nekaterim;to delo;ni šlo,;zato so raje;čepeli.	5	semantic error	gender-balanced
Policisti;so zaradi;prehitre	Nekaterim;je bilo	4	semantic	generic

vožnje;zaustavili;mimoidoči avto.	težko;pristopiti;k veji.		error	
Električarji;so se odpravili;v trgovino.	Nekaterim;se je;zdelo pomembno,;da si;tam kupijo;veter.	6	semantic error	generic
Vojaki;so tekli;čez cesto.	Nekaterim;ni uspelo;pravočasno;preteči cesto;zato so;oslepeli.	6	semantic error	generic
Ravnatelji;so se;v sklopu športnega dneva;odpravili v hribe.	Mnogim je bilo,;zaradi pretiranega napora;težko,;saj so si;skoraj izpahnili;svinčnik.	6	semantic error	generic
Kovači;potrebujejo;pri svojem delu;veliko moči.	Mnogim;je zato ključno,;da so;fizično zelo;veseli.	5	semantic error	generic
Telefonisti;imajo;osemurni delovnik.	Nekaterim;zato ostane;malo časa;za anteno.	4	semantic error	generic
Natakarji;so se sprli;med sabo.	Mnogim;je prekipelo,;zato so na glas;šepetali.	4	semantic error	generic
Blagajniki;so vešči;pri delu;z denarjem.	Nekaterim;je zato uspelo,;da so prihranili;svetlobo.	4	semantic error	generic
Čistilci;imajo;kolektivni dopust.	Mnogim;se je;zato zdela;dobra ideja,;da bi se;odpravili;na omaro.	7	semantic error	generic
Cvetličarji;se radi vozijo;s kolesom;v službo.	Nekaterim;se je;večkrat zgodilo,;da so se;pri tem;najedli.	6	semantic error	generic
Političarke;in politiki;se redno;udeležujejo;gala dogodkov.	Večina;se takrat;najbolje počuti,;ko stoji;ob svojemu;obvestilu.	6	semantic error	gender-balanced
Mehaničarke;in mehaniki;se radi;pogovarjajo;z ljudmi.	Mnogim;je zato;v veselje,;ko navežejo nov;kemik.	5	semantic error	gender-balanced
Gradbenice;in gradbeniki,najraje delajo;pozimi.	Nekaterim;se zato zgodi,;da so;neučakani;da zapade prvi;ekran.	6	semantic error	gender-balanced
Vojakinje;in vojaki;so opravili;zahteven trening.	Nekaterim;je ustrezalo,;da so;po treningu;leteli.	5	semantic error	gender-balanced
Računalničarke;in	Nekaterim;je uspelo,;da so	5	semantic	gender-

računalničarji;so predstavili;nov operacijski sistem.	predstavitev;opremili;z marmelado.		error	balanced
Sobarice;in sobarji;imajo dobro;orientacijo.	Večini je zato;uspelo doseči,;da se;niso nikoli;uredili.	5	semantic error	gender-balanced
Vzgojiteljice;in vzgojitelji;imajo;odgovorno delo.	Mnogim;je zato;v navadi,;da se vedejo;zaspano.	5	semantic error	gender-balanced
Tajnice;in tajniki;pri delu;ne potrebujejo;rokavic.	Nekaterim;se zdi;zato smiselno,;da uporabljajo;koledarje.	4	semantic error	gender-balanced
Čistilke;in čistilci;so dobili priznanje;za opravljeno delo.	Večini je bilo;to priznanje;v veselje,;saj so bile;poškodovane.	5	semantic error	gender-balanced
Prodajalci;in prodajalke;so imeli opravek;z nezadovoljnimi;kupci.	Mnogim;je bilo;v interesu;takšne situacije;čimprej;pojesti.	6	semantic error	gender-balanced
Kozmetiki;uporabljajo;visoko kakovostne;izdelke.	Nekaterim;se zato;pogosto zgodi,;da prejmejo;pohvale strank.	4	plural form	generic
Knjižničarji;pregledujejo;postavite v knjig;po policah.	Večini;se hitro zgodi,;da ugotovijo,;ko knjige;vmes manjkajo.	3	plural form	generic
Oblikovalci nakita;najraje uporabljajo;svetle kamne;za verižice.	Nekaterim;se kljub temu zdi,;da je v redu,;če dodajajo;tudi temnejše;kamne.	4	plural form	generic
Manikerji;so izjemno;pozorni;na nohte.	Mnogim;se zato zgodi,;da hitro opazijo;neurejenost rok;na drugih.	3	plural form	generic
Pedikerji;so oskrbovali;glivične nohte.	Nekaterim;zato ustreza,;da si vzamejo;več časa;za takšne stranke.	3	plural form	generic
Mesarke;in mesarji;so opazili;številne mravlje;v mesariji.	Mnogim;je bilo logično,;da;na podlagi tega;predlagajo;zaprtje mesarije.	5	plural form	gender-balanced
Borzne posrednice;in borzni posredniki;delajo;v izjemno stresnem;okolju.	Nekaterim;se zato zgodi,;da to živčnost;prenašajo;tudi v;medosebne odnose.	4	plural form	gender-balanced

Astronavtke;in astronavti;so v mednarodni;vesoljski postaji;odrezani;vseh stikov.	Večini;se zato zgodi,;da se;počutijo osamljeno.	4	plural form	gender-balanced
Programerke;in programerji;veliko časa;preživijo sede;za računalnikom.	Mnogim;je zato smiselno,;da si priskrbijo;profesionalen;pisarniški stol.	3	plural form	gender-balanced
Pilotke;in piloti;imajo med leti;včasih premalo;časa za počitek.	Večini;se zato;ne zdi smiselno,;da v vmesnem času;zaspijo.	5	plural form	gender-balanced
Poštarji;so ob obletnici;prejeli darilo;od delodajalca.	Nekaterim;je bilo;v tako veselje,;da so;zajočeš;od veselja.	5	syntactic error	generic
Strojevodje;so prejeli;nov urnik;za prihode vlakov.	Mnogim;to ni pomagalo,;saj so;kljub temu;zamujaš;na postajo.	5	syntactic error	generic
Avtoprevozniki;so odsotni;od doma;tudi po;več dni skupaj.	Mnogim;zato koristi,;da so;spakiraš;za cel teden.	4	syntactic error	generic
Tiskarji;redno naročajo;nove zaloge papirja;za tiskarno.	Nekaterim;se je tokrat;zdelo prav,;da so se;odločiš;za rdeči papir.	5	syntactic error	generic
Mizarji;so sprejeli;preveliko naročilo.	Mnogim;je bilo;zato naporno,;ker so;hitiš;celo noč;z delom.	5	syntactic error	generic
Ginekologi;so odšli;iz ambulante;na malico.	Nekaterim;se je zgodilo,;da so;pozabiš;denarnico.	4	syntactic error	generic
Vedeževalci;imajo dober;občutek za;nadnaravne pojave.	Mnogim;pri tem pomaga,;da se lahko;zanesti;na svojo intuicijo.	4	syntactic error	generic
Gospodinjci;pri pripravi kosila;pogosto upoštevajo;želje otrok.	Nekaterim;je zato najlažje,;da so;pripraviš;enostavne jedi.	4	syntactic error	generic
Šiviljci;imajo vedno;polne roke dela.	Nekaterim;je vseeno normalno,;da so si;vzameš;čas tudi zase.	4	syntactic error	generic
Maskerji;so tekmovali;za najboljšo nagrado;v ličenju.	Mnogim;se je;zato zgodilo,;da so;vadiš;cel vikend.	5	syntactic error	generic

Steklarke;in steklarji;jemljejo;svoje delo;zelo resno.	Večini;se zato zdi,;da bi se;morata;uriti;do popolnosti.	4	syntactic error	gender-balanced
Košarkarice;in košarkarji;ne trenirajo,;ko so siti.	Nekaterim;je zato ustrezalo,;da so se;odpraviš;trenirati;pred kosilom.	4	syntactic error	gender-balanced
Menedžerke; in menedžerji;so poslušali;skladbe.	Večini;je ustrezalo,;da so;med poslušanjem;zaspiva.	5	syntactic error	gender-balanced
Skladateljice;in skladatelji;so se odpravili;na koncert.	Nekaterim;je uspelo,;da so se tam;prepustiš;melodijam.	4	syntactic error	gender-balanced
Knjižničarke in knjižničarji;so pripravljali;gradivo.	Mnogim;je bilo smiselno,;da bi gradivo;razporejava;po abecedi.	4	syntactic error	gender-balanced
Pedikerke;in pedikerji;opravljajo;dvoizmensko delo.	Mnogim;je to ustrezalo,;saj so;preostali čas;prespalo.	5	syntactic error	gender-balanced
Krojilke;in krojilci;imajo;močne roke.	Nekaterim;zato ni problem,;da bi;dvigneš;šivalni stroj.	4	syntactic error	gender-balanced
Striptizete;in striperji;so začeli;svojo izmeno.	Mnogim;je to pomenilo,;da so si lahko;natočim;pijačo.	4	syntactic error	gender-balanced
Vzgojiteljice;in vzgojitelji;so pokazali;pravila seštevanja.	Mnogim;je bilo všeč,;da so;spodbudiš;sodelovanje učencev.	4	syntactic error	gender-balanced
Bolniške strežnice;in bolniški strežniki;se doma;najraje uležejo;v posteljo.	Nekaterim;je kdaj uspelo,;da so si;privoščimo;tudi kopel.	4	syntactic error	gender-balanced
Direktorji;so odpotovali;v tujino;na izobraževanje.	Mnogim;je čas;na letalu koristil,;da so lahko;nadoknadim;z delom.	5	syntactic error	generic
Ribiči;imajo radi;mirno morje.	Kljub temu;bi bil;nekaterim izziv,;da bi;loviš;ribe v razburkanih;vodah.	5	syntactic error	generic
Gradbeniki;so pripravljali;material za gradnjo.	Nekaterim;je to delo;dolgočasno,;zato so se;v tem času;umakniš.	6	syntactic error	generic

Politiki;so se glasno;nasmejali šali.	Mnogim;se je;med smehom tudi;zakašljata.	4	syntactic error	generic
Menedžerji;so izdelovali;nov proračun.	Mnogim;je bilo;to delo suhoparno,;zato so ga;prelagava;na druge.	5	syntactic error	generic
Frizerji;so preizkušali;nove šampone.	Nekaterim;se je;zdelo pametno,;da bi jih najprej;preizkusita;na sebi.	5	syntactic error	generic
Socialni delavci;so se udeležili;rojstnega dne.	Nekaterim;se ni dalo;kupovati darila,;zato so se;priključiš;k skupinskemu darilu.	5	syntactic error	generic
Vzgojitelji;so morali;peti pesmice;otrokom.	Mnogim;je bilo;pri tem nerodno,;da bi se;izpostavimo.	5	syntactic error	generic
Tajniki;so dobili;prost dan.	Zato je mnogim;prišlo na pamet,;da bi lahko dan;izkoristiti;v naravi.	4	syntactic error	generic
Ginekologi;so imeli skupni;športni dan.	Nekaterim;je to;predstavljalo;idealno priložnost,;da so;spoznaš;svoje sodelavce.	6	syntactic error	generic
Čistilci;so razbili sliko;med čiščenjem.	Mnogim;je bilo;zaradi tega;neprijetno,;zato so takoj;priznajo;krivdo.	6	syntactic error	generic
Natakarji;so našli ključe;na šanku.	Nekaterim;se je;zdelo pametno,;da bi ključe;shraniš;v blagajni.	5	syntactic error	generic
Telefonisti;so konec dneva;navadno že brez;glasu.	Mnogim;bi zato pomagalo,;da bi;piješ;čaj;že med delom.	4	syntactic error	generic
Šiviljci;so šivali;poročno obleko.	Mnogim;je bilo;to delo;prezahtevno,;zato so ga;prepustite;drugim.	6	syntactic error	generic
Maskerji;so iskali;nove modele.	Nekaterim;to ni;bil problem,;saj so;za pomoč;prosiš;svoje prijatelje.	6	syntactic error	generic

Policistke;in policisti;so lovili;roparja.	Nekaterim;je uspelo,;da so ga;ujameš;že pri prvem;ovinku.	4	syntactic error	gender-balanced
Brivke in brivci;dobro služijo;v svojem poslu.	Mnogim;je to pomenilo,;da so si lahko;kupiš;nov avto.	4	syntactic error	gender-balanced
Gasilke;in gasilci;so bili vpoklicani;sredi noči.	Nekaterim;se je še spalo,;zato so;spiješ;kavo na poti.	4	syntactic error	gender-balanced
Mehaničarke;in mehaniki;so podaljšali;svoj delavnik;do sobote.	Mnogim;to ni ustrezalo,;saj zato niso;smeš;v petek ponočevati.	4	syntactic error	gender-balanced
Ravnateljice in ravnatelji;so izvoljeni;vsake štiri leta.	Nekaterim;ta čas;hitro mine;in bi si;želi,;da bi trajalo dlje.	5	syntactic error	gender-balanced
Poštarke;in poštarji;so bili včeraj;veliko časa;na kolesu.	Nekaterim;je takšna;rekreacija;koristila,;da so se;počutiva;bolje.	6	syntactic error	gender-balanced
Tiskarke;in tiskarji;so imeli;počasen začetek;dneva.	Mnogim;je pri tem;koristilo,;da so si lahko;naredi;še eno kavo.	5	syntactic error	gender-balanced
Pilotke;in piloti;so bili nenadno;odpuščeni.	Mnogim;je bilo to;veliko presenečenje,;saj tega niso;pričakujem.	5	syntactic error	gender-balanced
Ključavničarke;in ključavničarji;imajo;med vikendom;manj dela.	Nekaterim;se zdi zato;dobra ideja,;da bi poslovalnico;zapreti.	5	syntactic error	gender-balanced
Vojakinje;in vojaki;so imeli;terenske vaje.	Mnogim;je bilo;v opravi vroče,;zato so se;spotiš.	5	syntactic error	gender-balanced
Vedeževalke;in vedeževalci;so vodili;televizijsko oddajo.	Nekaterim;je bilo;med snemanjem;neprijetno,;zato so se;umakneš;iz kadra.	6	syntactic error	gender-balanced
Perice;in pralci;so dobili;novo pralnico.	Mnogim;je bilo to;v veselje,;saj so lahko;preizkusi;nove stroje.	5	syntactic error	gender-balanced
Stevardese;in stevardi;so prejeli;povišico.	Mnogim;je to;povzdignilo upanje,;da si;bodo lahko;privoščiš;počitnice.	6	syntactic error	gender-balanced

Sobarice;in sobarji;so dobili;novo vodjo.	Nekaterim;je bilo;to v veselje,;saj so;si lahko;izboriva;boljše pogoje.	6	syntactic error	gender-balanced
Stilistke;in stilisti;so se udeležili;konference;ob morju.	Nekaterim;je bila;lokacija všeč,;saj so;lahko čas;izkoristiti;tudi za;kopanje.	6	syntactic error	gender-balanced

PRILOGA D.4: Obrazec za obveščeno soglasje k sodelovanju v raziskavi

INFORMACIJE O RAZISKAVI: Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile

Vljudno vas vabim k sodelovanju v delu raziskave Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile, ki jo v okviru doktorske naloge izvajam asist. Jasna Mikić, mlada raziskovalka. Raziskava poteka na Fakulteti za družbene vede, Univerze v Ljubljani, pod vodstvom mentorice prof. dr. Aleksandre Kanjuo Mrčela, izvaja pa se na Nevrološki kliniki v Ljubljani (laboratorij za afektivno nevroznanost).

Namen raziskave je odkriti spolno-jezikovne spremembe na trgu delovne sile v zadnjih 60 letih v Sloveniji in s tem povezano zbiranje podatkov, njihova analiza, hranjenje za znanstveno raziskovalne namene. Osebni podatki se v sklopu raziskave ne bodo zbirali. Bolj specifičen cilj, ki se osredotoča samo na nevrolingvistično raziskavo bo ugotoviti, kako se v možganih obdelujejo jezikovne informacije v povezavi s poklici.

Z vami želim opraviti nevrolingvistično raziskavo za prepoznavanje procesiranja jezikovnih procesov, z EEG metodo merjenja električne aktivnosti možganov. Raziskava bo trajala približno 2-3 ure.

Vaše sodelovanje v raziskavi je v celoti prostovoljno, lahko zavrnete odgovore na določena vprašanja ali pa sodelovanje kadarkoli prekinete brez posledic ter zahtevate uničenje zbranih osebnih podatkov.

Skladno s priznanimi etičnimi standardi znanstvenega raziskovanja in s Splošno uredbo EU o varstvu podatkov (GDPR) bomo izvedli ukrepe za varstvo vaših osebnih podatkov v postopkih zbiranja in uporabe v izobraževalne in znanstveno raziskovalne namene.

Osebne podatke, s katerimi bi vas bilo mogoče razkriti, bomo po njihovi pridobitvi anonimizirali in uničili preden jih bomo delili z drugimi raziskovalci ali javnostjo. Po zaključku zbiranja podatkov bomo s tehničnimi in organizacijskimi načini poskrbeli, da vas na podlagi vaših odgovorov ne bo mogoče prepoznati.

Udeležba v raziskavi ne prinaša posebnih tveganj. Zaradi (relativno) dolgega postopka raziskave se lahko pojavita utrujenost ali dolgočasje. Ker bom z vami v navezi tudi med samo raziskavo (zaradi povezave mikrofona z zvočnikov v sobi, kjer se bo izvajala raziskava), vas bom skušala že med samo izvedbo spodbujati k sodelovanju in spremljati vaše počutje. V sklopu raziskave so predvideni tudi odmori, da si boste lahko odpočili.

Sodelovanje v raziskavi ne prinaša posebnih koristi z izjemo znanja in izkušenj, ki jih boste pridobili v okviru sodelovanja.

V primeru da pride do iznosa podatkov v tretje države (izven EU) je potrebno o tem seznaniti udeležence raziskave.

V primeru morebitnih dodatnih vprašanj se lahko obrnete na Jasno Mikić, telefonska številka 040 *** ***.

SOGLASJE ZA SODELOVANJE V RAZISKAVI IN UPORABO PRIDOBLJENIH INFORMACIJ

Spodaj podpisan/a potrjujem da bom sodeloval/a v opisani raziskavi Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile in sicer v nevrolingvistični raziskavi.

DA/NE

Razumem, da je moje sodelovanje v raziskavi v celoti prostovoljno, lahko zavrnem odgovore na določena vprašanja ali pa sodelovanje kadarkoli prekinem brez posledic ter zahtevam uničenje zbranih osebnih podatkov

DA / NE

Strinjam se, da so anonimizirani podatki pridobljeni v raziskavi uporabljeni za namene te raziskave (npr. priprava poročila za naročnika, objava v znanstvenih publikacijah)

DA / NE

Strinjam se, da so zbrani podatki v anonimizirani obliki hranjeni v javno dostopnem arhivu (npr. Arhiv družboslovnih podatkov) vsaj 10 let.

DA / NE

Razumem, da lahko drugi uporabniki zbrane in hranjene anonimizirane podatke ponovno uporabijo v izobraževalne in znanstveno raziskovalne namene in rezultate analiz objavijo v svojih poročilih

DA / NE

Imel/a sem priložnost za postavitev vprašanj v zvezi z raziskavo in sem nanje dobil/a zadovoljive odgovore

DA/NE

Ime, priimek in podpis udeleženca ali udeleženke	Datum
Ime, priimek in podpis izvajalke raziskave	Datum
Ime, priimek in podpis vodilne raziskovalke	Datum

Soglasje za izvedbo raziskavo je dne 22.1.2019 odobrila Komisija za etiko v raziskovanju Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

PRILOGA D.5: Soglasje Etične komisije Fakultete za družbene vede

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede

telefon: 01 58 05 324
faks: 01 58 05 103

e-naslov:fdv.idv@fdv.uni-lj.si

Številka: 801-2019-002/JG
Ljubljana, 22. 1. 2019

Zadeva: Soglasje Komisije za etiko v raziskovanju FDV – Jasna Mikić

Izvajalka raziskave Jasna Mikić, mlada raziskovalka ter odgovorna raziskovalka in mentorica mlade raziskovalke prof. dr. Aleksandra Kanjuo Mrčela ocenjujeta, da raziskava ne potrebuje etične presoje, vendar je ta zahtevana s strani revij, ki objavljajo rezultate nevro-raziskav. V raziskavi z naslovom »*Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile*« poleg Fakultete za družbene vede sodelujeta še Pedagoška fakulteta in Nevrološka klinika v Ljubljani. Komisija za etiko v raziskovanju FDV je pregledala vlogo vlagateljice in ugotovila, da vsebuje vsa potrebna zagotovila za etično ravnanje z udeleženci in z njihovimi osebnimi podatki. Skladno z ugotovitvijo izdajam naslednje

SOGLASJE

Komisija za etiko v raziskovanju FDV izdaja soglasje za izvedbo raziskave z naslovom »*Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile*«, katere izvajalka je Jasna Mikić.

Predlagana raziskava vsebuje vsa potrebna zagotovila za etično ravnanje z udeleženci in z njihovimi osebnimi podatki. Tveganja za sodelujoče udeležence ocenjujemo kot minimalna, malo verjetna in kratkotrajna.

Vloga za etično presojo predstavlja raziskovalčevo zavezo o tem, kakšno raziskavo bo izvedel, na kakšen način in kako bo varoval osebne podatke. Vsakršna odstopanja od potrjene vloge avtomatično razveljavijo podano soglasje etične komisije. Če je potrebno zaradi kakršnegakoli vzroka spremeniti elemente predstavljene v vlogi, je potrebno za načrtovane spremembe še pred izvedbo raziskave pridobiti soglasje KERFDV.

Znanstvena svetnica dr. Metka Stare
Predsednica Komisije za etiko v raziskovanju FDV

UNIVERZA V LJUBLJANI Fakulteta za družbene vede Ljubljana

Posredovano:
- vlagateljici zadeve Jasni Mikić
- predsednica KERFDV, zn. svet. dr. Metki Stare
- AIDV

PRILOGA E: INTERVJUJI

PRILOGA E.1: Vprašalnik za intervjuje s strokovnjaki in strokovnjakinjami na področju jezikoslovja in sociologije

V nadaljevanju predstavljamo vprašalnik za intervjuje, katerega smo združili na podlagi več različnih vprašalnikov. Ta je predstavljen v splošni obliki, saj smo, kot je bilo omenjeno v poglavju 7.1, vprašalnike prilagodili za vsakega posameznika in posameznico posebej (kar pomeni, da smo dodajali specifična vprašanja, vezana na sogovornike in sogovornice).

1) Osnovna predstavitev intervjuvanca/intervjuvanke: Za začetek bi vas prosila, če se lahko na kratko predstavite, vaše (poklicno) delovanje, funkcije in vloge, ki ste jih prevzemali itd.

2) Splošna ocena stanja (individualno – strokovno mnenje)

- Kako ocenjujete položaj žensk in moških v Sloveniji z vidika enakosti spolov, na splošno in s poudarkom na trg delovne sile?

- Na kakšen način se je/se ni to stanje spremenilo od začetka devetdesetih let (ali od časovne točke dlje v preteklosti)?

- Naštejte prosim in opišite svoje izkušnje oz. svojo vlogo (individualno) v povezavi z delovanjem na področju boja za enakost spolov na Slovenskem? (iniciative, sodelovanja, projekti, feministična gibanja/društva)

- Kakšni so bili vaši razlogi za delovanje v tej smeri? (ste imeli podpornike ali podpornice? Nasprotnike ali nasprotnice?)

3) Jezik (individualno – strokovno mnenje)

- Kako pomembno ocenjujete vprašanje (seksističnosti) jezika v povezavi z doseganjem enakosti spolov?

- Kako pomemben je po vaše vidik SVRJ za slovenski jezik?

- Kako občutljivi/vključujoči smo v Sloveniji pri rabi jezika za naslavljanje žensk in moških (na trgu delovne sile)?

• Kako bi ocenili seksističnost (slovenskega) jezika? (je/ni, do katere mere)

- Katere ovire vidite kot najpomembnejše za stanje, ki ga imamo danes? Kakšne izboljšave bi lahko bile narejene?

3.1 Jezikovne spremembe

- Za kakšne jezikovne spremembe je šlo (pozitivne/negativne; postopne/drastične)?

- Katere jezikovne kategorije v povezavi s spolom so bile prepoznane kot problematične in kakšni ukrepi/predlogi so bili narejeni v zvezi s tem?
- Kaj so bili sprožilci teh sprememb – so bile spontane (so se zgodile same po sebi) ali zaukazane? (uveljavljene s pravili/zakoni)
- So bile jezikovne spremembe povzročene predvsem s strani države ali posameznikov oz. posameznic? (individualna ali institucionalna sprememba)
- Kdo je sodeloval pri teh spremembah (ključni akterji in akterke: jezikoslovci oz. jezikoslovke, feministi oz. feministke, zakonodajalci …)?

- Katere so bile ključne institucije, ki so imele vlogo pri tem? (podporno in zaviralno)

- Kdo so bili posamezniki in posameznice, ki so imele ključno vlogo pri tem?

- Kakšni so bili vaši razlogi za delovanje v tej smeri?

- Ali so imele spremembe vpliv na vas in vaše delo? (v sklopu določene institucije?) Na kakšen način?

- Kakšen je bil takratni odziv na spremembe? Nasprotovanja/ovire? Kdo jih je vodil? (javnost, delodajalci)

- Kakšne posledice je bilo možno zaznati po omenjenih jezikovnih spremembah? (V pozitivnem/negativnem smislu?)

4) Na splošno o jeziku – spomin in mnenje

Ali se spomnite:

- Da bi bila raba jezika (na trgu delovne sile) v preteklosti manj/bolj/drugače seksistična kot danes?

- Katere so bile po vašem spominu ključne točke sprememb v rabi (ne)seksističnega jezika (dogodki, iniciative, dosežki)?

PRILOGA E.2: Vprašalnik za intervjuje s predstavniki in predstavnicami institucij oz. organizacij, ki se ukvarjajo s tematiko neseksističnosti jezika

1) Osnovna predstavitev:

- Kratek opis delovnega mesta/vloge na Ministrstvu za kulturo (Službi za slovenski jezik)

2) Osnovna predstavitev institucije:

- Kratka osnovna predstavitev Službe za slovenski jezik

3) Spolno vključujoča/občutljiva raba jezika:

- Kako v Službi za slovenski jezik definirate SVRJ?

- Kako v sklopu Službe za slovenski jezik urejate in spodbujate področje SVRJ?

- Kaj konkretno spada pod to področje?

- Kdo je odgovoren za to področje in kako poteka spremljanje/nadzor nad tem področjem?

- Je področje SVRJ v Sloveniji dobro razvito? Regulirano? Na katerih področjih se je pokazala največja potreba po vpeljavi SVRJ?

- S katerimi izzivi se v povezavi s SVRJ v Službi za slovenski jezik najpogosteje soočate?

- Kakšne izboljšave bi bile možne/želene na tem področju?

- Kako vidite vlogo/vpliv SVRJ na možnosti/priložnosti žensk in moških v družbi (in na trgu delovne sile)?

4) Spomini - zgodovina

- Ali se spomnite, kdaj se je pričelo področje SVRJ naslavljati v Sloveniji? Kaj pa regulirati/spremljati?

- Kakšni so bili razlogi za te spremembe/začetke?

- Kakšna je bila takratna vloga Službe za slovenski jezik pri izpeljavi jezikovnih reform/vpeljavi SVRJ

PRILOGA E.3: Obrazec za obveščeno soglasje k sodelovanju v raziskavi

INFORMACIJE O RAZISKAVI: Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile

Vljudno vas vabim k sodelovanju v raziskavi Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile, ki jo v okviru doktorske naloge izvajam asist. Jasna Mikić, mlada raziskovalka. Raziskava poteka na Fakulteti za družbene vede, Univerze v Ljubljani, pod vodstvom mentorice prof. dr. Aleksandre Kanjuo Mrčela.

Namen raziskave je odkriti spolno-jezikovne spremembe na trgu delovne sile v zadnjih 60 letih v Sloveniji in s tem povezano zbiranje osebnih podatkov, njihova analiza, hranjenje za znanstveno raziskovalne namene.

Z vami želim opraviti intervju. Raziskava bo trajala približno 45 minut.

Vaše sodelovanje v raziskavi je v celoti prostovoljno, lahko zavrnete odgovore na določena vprašanja ali pa sodelovanje kadar koli prekinete brez posledic ter zahtevate uničenje zbranih osebnih podatkov.

Skladno s priznanimi etičnimi standardi znanstvenega raziskovanja in s Splošno uredbo EU o varstvi podatkov (GDPR) bomo izvedli ukrepe za varstvo vaših osebnih podatkov v postopkih zbiranja in uporabe v izobraževalne in znanstveno raziskovalne namene:

V času izvajanja raziskave bomo ne-anonimizirane podatke hranili v zaklenjenih mapah/datotekah, ki jih lahko odprejo le raziskovalec in v primeru doktorata mentor oziroma člani doktorske komisije. Ne-anonimizirane podatke bomo hranili (vsaj 10 let oziroma do določenega dogodka).

Udeležba v raziskavi ne prinaša posebnih tveganj.

Sodelovanje v raziskavi ne prinaša posebnih koristi z izjemo znanja in izkušenj, ki jih boste pridobili v okviru sodelovanja.

V primeru, da pride do iznosa podatkov v tretje države (izven EU) je potrebno o tem seznaniti udeležence raziskave.

V primeru morebitnih dodatnih vprašanj se lahko obrnete na Jasno Mikić, telefonska številka 040 *** ***.

SOGLASJE ZA SODELOVANJE V RAZISKAVI, UPORABO PRIDOBLJENIH INFORMACIJ IN HRAMBO

Spodaj podpisan/a potrjujem da bom sodeloval/a v opisani raziskavi »Jezik in družbena (ne)enakost spolov na trgu delovne sile« in sicer v intervjuju.

DA/NE

Razumem, da je moje sodelovanje v raziskavi v celoti prostovoljno, lahko zavrnem odgovore na določena vprašanja ali pa sodelovanje kadarkoli prekinem brez posledic ter zahtevam uničenje zbranih osebnih podatkov

DA/NE

Strinjam se, da so podatki pridobljeni v raziskavi uporabljeni za namene te raziskave (za pripravo doktorske naloge)

DA / NE

Strinjam se, da so podatki pridobljeni v raziskavi ponovno uporabljeni v izobraževalne in znanstveno raziskovalne namene

DA / NE

Strinjam se, da so zbrani podatki hranjeni v arhivu (ADP) (vsaj 10 let)

DA / NE

Razumem, da lahko drugi uporabniki zbrane in hranjene podatke ponovno analizirajo (razen v komercialne namene) in rezultate analiz brez možnosti razkritja posameznika/-ice objavijo

v svojih poročilih.

DA / NE

Imel/a sem priložnost za postavitev vprašanj v zvezi z raziskavo in sem nanje dobil/a zadovoljive odgovore (datum…….)

DA/NE

Ime, priimek in podpis udeleženca/udeleženke	Datum
Ime, priimek in podpis izvajalke raziskave	Datum
Ime, priimek in podpis vodilne raziskovalke	Datum